T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DÜKENBAY DOSJAN'IN HİKÂYELERİ ÜZERİNE KAZAK TÜRKÇESİ DİL İNCELEMESİ (İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERT ERİŞİK

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. AHMET TURAN TÜRK

ÇANAKKALE – 2021

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DÜKENBAY DOSJAN'IN HİKÂYELERİ ÜZERİNE KAZAK TÜRKÇESİ DİL İNCELEMESİ (İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERT ERİŞİK

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. AHMET TURAN TÜRK

ÇANAKKALE – 2021

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Mert ERİŞİK
20.08.2021

TEŞEKKÜR

Türk dili alanında bana yol açarak rehberlik eden, tez yazım sürecinde aklıma takılan tüm soruları cevaplamaya gayret gösteren ve tüm imkanlarını kuşkusuzca sunarak her koşulda destek olan danışmanım sayın Doç. Dr. Ahmet Turan Türk'e; yüksek lisans döneminde ders alma fırsatını yakaladığım, bilgisini ve akademik tecrübelerini esirgemeyen sayın Doç. Dr. Hüseyin Durgut'a; Kazakistan'ın Türkistan şehrinde bulunduğum beş aylık süre zarfında her konuda yardımcı olan, evine misafir eden, kıymetli vaktini bana ayırarak Kazak Türkçesi dersleri veren sayın Prof. Dr. Bülent Bayram'a; isimlerini sayamadığım fakat her zaman yanımda olduklarını bildiğim tüm arkadaşlarıma; koşul gözetmeksizin her zaman yanımda olan annem Cumasiye Erişik ve babam Metin Erişik'e teşekkür ederim. Son olarak, Türk dili çalışmalarının en büyük yol açıcısı, ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'e sonsuz saygılarımı sunarım.

Mert ERİŞİK

Çanakkale, Ağustos 2021

ÖZET

DÜKENBAY DOSJAN'IN HİKÂYELERİ ÜZERİNE KAZAK TÜRKÇESİ DİL İNCELEMESİ (İNCELEME-METİN-DİZİN)

Mert ERİŞİK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK
20/08/2021, 960

Bu tezin temelini, Dükenbay Dosjan'ın *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?", *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı", *Ḳımız* "Kımız", *Ergejeyli* "Cüce", *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı", *Mağjandı Öltirgender* "Mağcan'ı Öldürenler" isimli hikâyeleri oluşturmaktadır. Giriş kısmında Kazaklar ve Dükenbay Dosjan hakkında bilgi verilniştir. Tezimiz giriş kısmı dışında *Dil İncelemesi, Metinler* ve *Dizinler* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. *Dil İncelemesi* bölümü *Ses Bilgisi (Fonetik), Biçim Bilgisi (Morfoloji)* ve *Cümle Bilgisi (Sentaks)* olarak üç kısma ayrılmıştır. *Ses Bilgisi (Fonetik)* kısmında Kazak Türkçesinin ünlüleri ve ünsüzleri tanıtılmış, tarihî ve gramerlik ses olayları açıklanmıştır. *Biçim Bilgisi (Morfoloji)* kısmında isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler hakkında bilgiler verilerek isim ve fiil çekimi ele alınmıştır. *Cümle Bilgisi (Sentaks)* kısmında cümle ögeleri, cümle türleri, kelime grupları açıklanmıştır. Bu üç bölümde verilen örneklerin tümü, tezimizin ikinci bölümünü oluşturan altı hikâyeden alınmıştır. *Metinler* bölümünde yukarıda bahsedilen altı hikâyenin transkripsiyonu yapıldıktan sonra, hikâyeler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. *Dizinler* bölümünde, ikinci bölümde transkripsiyonu yapılan altı hikâyede geçen tüm kelimelerin gramatikal dizini verilmiş, özel isimler ise ayrı bir dizinde belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dükenbay Dosjan, Kazak, Fonetik, Morfoloji, Sentaks, Dizin.

ABSTRACT

A LINGUISTIC ANALYSIS OF KAZAKH TURKISH IN THE STORIES OF DUKENBAY DOSJAN

Mert ERİŞİK
Çanakkale Onsekiz Mart University
School of Graduate Studies
Master of Turkish Language and Literature
Advisor: Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK
20/08/2021, 960

The basis of this thesis is the stories of Dukenbay Dosjan's *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "How to Write a Good Book?" *Kisi Aḳısı* "Right of Person", *Ḳımız* "Kımız", *Ergejeyli* "Dwarf", *Eki Düniye Esigi* "The Gate of Two Worlds", *Mağjandı Öltirgender* "Those Who Killed Magjan". In the introduction part, Kazakhs and works of the writer Dukenbay Dosjan was shown. Our thesis consists of three parts as the introduction part, Language Analysis, Texts and Indexes. The Language Analysis section is divided into three sections: Phonetics, Morphology and Syntax. In the Phonetics section, vowels and consonants of Kazakh Turkish are introduced, historical and grammatical phonetic events are explained. On the Morphology, nouns, adjectives, adverbs, pronouns, prepositions, conjunctions and exclamations are given information on the noun and verb conjugation. Sentence elements, sentence types, and word groups are explained in the Syntax section. All of the examples given in these three chapters are taken from the six stories that form the second part of our thesis. After transcription of the six stories which will be held in the Text section, it was translated to Turkey Turkish. In the indexes section, the grammatical index of all the words in the six stories transcribed under the second is given, and proper names are specified in a separate index.

Keywords: Dukenbay Dosjan, Kazakh, Phonetics, Morphology, Syntax, Index.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ETİK BEYAN…… i

TEŞEKKÜR…….. ii

ÖZET ……..…….…….. iii

ABSTRACT …….. iv

İÇİNDEKİLER ……..…… v

SİMGELER ve KISALTMALAR…….....……. x

TABLOLAR DİZİNİ…….…. xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. "Kazak" Kelimesi Üzerine……1

1.2. Kazak Türkçesi…….5

1.2.1. Kazak Türkçesinin Çağdaş Türk Yazı Dilleri Arasındaki Yeri……...5

1.2.2. Kazak Türkçesi Ağızları…….8

1.3. Dükenbay Dosjan'ın Hayatı, Sanatı-Eserleri ve Dili……..14

1.3.1. Hayatı……14

1.3.2. Sanatı ve Eserleri……..16

1.3.3. Dükenbay Dosjan'ın Dili……..22

1.4. Metinler Hakkında……..27

1.4.1. Metinlerin İçeriği……..27

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

2.1. Ses Bilgisi (Fonetik)……..32

2.1.1. Ünlüler (Vokaller)…….34

2.1.2. Ünsüzler (Konsonantlar)…….....40

2.1.3. Ses Olayları…….....50

Tarihî Ses Olayları……..51

Gramerlik Ses Olayları…….....70

2.2. Biçim Bilgisi (Morfoloji)…….....77

2.2.1. İsim……...78

Çokluk Çekimi…….....78

İyelik Çekimi…….....79

Aitlik Çekimi…….....82

Durum Çekimi……83

İsimlerde Soru…….....102

İsimlerde Bildime…….....103

Yapılarına Göre İsimler……112

2.2.2. Sıfat……125

Niteleme Sıfatları……...……...125

Belirtme Sıfatları……...126

2.2.3. Zarf……..131

Basit Zarflar……..131

Türemiş Zarflar…….....132

Birleşik Zarflar…….....134

2.2.4. Zamir……..….138

Şahıs Zamirleri…….....138

İşaret Zamirleri…….....140

Dönüşlülük Zamiri……...142

Belirsizlik Zamirleri…….....143

Soru Zamirleri……...143

2.2.5. Fiil……...144

Fiil Çekimi…….....145

Fiilimsiler…….....204

Yapılarına Göre Fiiller…….....215

2.2.6. Edat…….223

Cümle Başı Edatları…….…….223

Çekim Edatları……..…226

Bağlama Edatları…….…..…227

Ünlem Edatları…….…….....228

2.3. Söz Dizimi (Sentaks)……229

2.3.1. Cümle……..230

Cümlenin Ögeleri……..230

Yapısına Göre Cümleler…….…...240

Yüklemin Yerine Göre Cümleler……..248

Yüklemin Türüne Göre Cümleler…….250

Anlamına Göre Cümleler…….…….252

2.3.2. Kelime Grupları……..255

İsim Tamlaması……260

Sıfat Tamlaması……261

Fiilimsi Grupları…….....262

Edat Grubu…….....264

Bağlama Grubu……265

Tekrar Grubu……266

Unvan Grubu……267

Birleşik Fiil Grubu…….....267

Ünlem Grubu……268

Kısaltma Grupları……..268

2.3.3. Cümle Tahlilleri……..272

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1. Transkripsiyon……...283

3.1.1. Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?.....283

3.1.2. Kisi Aḳısı……293

3.1.3. Ḳımız……..309

3.1.4. Ergejeyli……..326

3.1.5. Eki Düniye Esigi……342

3.1.6. Maġjandı Öltirgender……..352

3.2. Türkiye Türkçesine Aktarma……366

3.2.1. İyi Kitap Nasıl Yazılır?.....366

3.2.2. Kul Hakkı……377

3.2.3. Kımız……..395

3.2.4. Cüce……416

3.2.5. İki Dünya Kapısı……434

3.2.6. Mağcan'ı Öldürenler……...444

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GRAMATİKAL DİZİN

4.1. Gramatikal Dizinde İzlenen Yöntem……461

4.2. Gramatikal Dizin ve Özel Adlar Dizini……462

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ 954

KAYNAKÇA……956

ÖZGEÇMİŞ……..961

KISALTMALAR VE SİMGELER

Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
BK	Bilge Kağan Yazıtı
bkz.	Bakınız
bln	Belirtili Nesne
bsn	Belirtisiz Nesne
Bşk.	Başkurt Türkçesi
BV	Baytaratü'l- Vâzıh (Ağar, 1986)
çev.	Çeviren
Çin.	Çince
DLT	Dîvânu Lugâti't- Türk (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018)
ed.	Editör
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish (Clauson, 1972)
ET	Eski Türkçe
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (Caferoğlu, 2015)
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
Gre.	Grekçe
haz.	Hazırlayan
i	isim
İng.	İngilizce
İta.	İtalyanca

Kıp.	Kıpçak Türkçesi
Kır.	Kırgız Türkçesi
KT	Kazak Türkçesi
Lat.	Latince
NF	Nehcü'l- Ferâdis (Tezcan ve Zülfikar, 2014)
ö	Özne
Rus.	Rusça
s	Sıfat
Sans.	Sanskritçe
ty	Tamlayan
tn	Tamlanan
Tuv.	Tuva Türkçesi
TZ	Et-Tuhfetü'z- Zekiyye Fi'l Lûgati't- Türkiyye (Atalay, 1945)
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
y	Yüklem
yt	Yer Tamlayıcısı
z	Zarf
>	Eski Türkçeden veya Kıpçak Türkçesinden Kazak Türkçesine olan değişimleri ifade eder.
>>	Eski Türkçeden Kazak Türkçesine olan değişimleri ifade eder. Bu işaret Eski Türkçe ile Kazak Türkçesi arasında kalan tarihi Türk yazı dillerini belirtmek için kullanılmıştır.
+	İsim çekim eklerini ayırmak için kullanılmıştır.

-	Fiil çekim eklerini ayırmak için kullanılmıştır.
//	Sesleri göstermek için kullanılmıştır.
/	Farklı sesleri ayırır.
~	Denklik göstergesi.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Kazak Türkçesi ağızlarındaki leksikolojik farklılıklar	**8**
Tablo 2	Kazak Türkçesi ağızlarındaki fonetik farklılıklar	**9**
Tablo 3	Kazak Türkçesi ağızlarındaki gramatik farklılıklar	**10**
Tablo 4	Kazak Türkçesi ağızlarında atasözlerindeki farklılıklar	**12**
Tablo 5	Kazak Kiril alfabesi	**27**
Tablo 6	Ünlüler	**32**
Tablo 7	Ünsüzler	**37**
Tablo 8	İyelik ekleri	**64**
Tablo 9	İlgi durumu ekleri	**63**
Tablo 10	Belirtme durumu ekleri	**70**
Tablo 11	Yönelme durumu ekleri	**72**
Tablo 12	Bulunma durumu ekleri	**74**
Tablo 13	Ayrılma durumu ekleri	**76**
Tablo 14	Araç durumu ekleri	**78**
Tablo 15	Soru ekleri	**81**
Tablo 16	İsim bildirmesinde şimdiki/geniş zaman	**82**
Tablo 17	İsim bildirmesinde görülen geçmiş zaman	**85**
Tablo 18	İsim bildirmesinde öğrenilen geçmiş zaman	**86**
Tablo 19	İsim bildirmesinde şart	**87**
Tablo 20	Şahıs zamirleri	**108**
Tablo 21	Şahıs zamirlerinin durum ekleriyle kullanımı	**109**
Tablo 22	I. Tip şahıs ekleri	**113**

Tablo 23 II. Tip şahıs ekleri **115**

Tablo 24 III. Tip şahıs ekleri **118**

Tablo 25 -dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumlusu **119**

Tablo 26 -dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumsuzu **121**

Tablo 27 -GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumlusu **122**

Tablo 28 -GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuzu **124**

Tablo 29 -AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumlusu **125**

Tablo 30 -AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuzu **126**

Tablo 31 Öğrenilen geçmiş zamanın olumlusu **128**

Tablo 32 Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu **129**

Tablo 33 -A; -y ekli şimdiki zamanın olumlusu **130**

Tablo 34 -A; -y ekli şimdiki zamanın olumsuzu **131**

Tablo 35 Kalıp fillerle kurulan şimdiki zamanın olumlusu **133**

Tablo 36 Kalıp fillerle kurulan şimdiki zamanın olumsuzu **133**

Tablo 37 -A, -y ekli gelecek zamanın olumlusu **137**

Tablo 38 -A, -y ekli gelecek zamanın olumsuzu **138**

Tablo 39 -MAK; -MAKŞI ekli gelecek zamanın olumlusu **139**

Tablo 40 -GAlI; -KAlI ekli gelecek zamanın olumlusu **140**

Tablo 41 -GAlI; -KAlI ekli gelecek zamanın olumsuzu **141**

Tablo 42 -Ar; -r ekli geniş zamanın olumlusu **144**

Tablo 43 -Ar; -r ekli geniş zamanın olumsuzu **145**

Tablo 44 -GI; -KI ekleriyle kurulan istek çekiminin olumlusu **146**

Tablo 45 -GI; -KI ekleriyle kurulan istek çekiminin olumsuzu **147**

Tablo 46 Emir çekimi ekleri **148**

Tablo 47 Şart çekiminin olumlusu **150**

Tablo 48 Şart çekiminin olumsuzu **152**

Tablo 49 Kazak Türkçesinde sıfat-fiiller **160**

Tablo 50 Kazak Türkçesinde zarf-fiiller **163**

Tablo 51 Anıḳtavış (tamlayıcı) ögesinin kullanımı **185**

Tablo 52 Ḳiyısuv (uyma) **198**

Tablo 53 Meñgerüv (yönlendirme) **199**

Tablo 54 Matasuv (bağlama) **200**

Tablo 55 Ḳabısuv (birleşme) **200**

Tablo 56 Janasuv (eklenme) **201**

Tablo 57 Kazak Türkçesinde kelime grupları **202**

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. "Kazak" Kelimesi Üzerine

Kazak adının kökeni, Türkolojinin tartışmalı meselelerinden biridir. "Kazak" kelimesinin eski Türk yazıtlarında, eski Uygur dönemi eserlerinde, Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçmemesinin yanı sıra, daha sonraki devirlerde *serbest, hür, özgür, yiğit* anlamlarının dışında *serseri, başıboş, evsiz barksız; atlı kişi* gibi olumlu ve olumsuz vasıfları karşılayan anlamları barındırması, bu kelimeyi çetrefilli bir duruma getirmiş ve üzerine birçok yorum yapılmıştır. "Kazak" kelimesinin Türk yazı dillerindeki en eski kullanılışı, 1245 yılında Mısır'da yazılan ve Kıpçak Türkçesi özellikleri gösteren bir sözlükte (Samoyloviç, 1957: 98) bulunsa da topluluk ismi olarak Kazak adına ilk defa 1534 tarihli Rusça bir metinde (Doğan ve Koç, 2013: 2) rastlanmıştır.

Z. V. Togan Kazak adının belirli bir döneme kadar sultanlara verildiğini, sonra değil devlete, kabilelere bile ad olmadığını, siyasî bir maksatla bir isyan neticesinde uzaklaşarak dağ ve sahralara çekilen ve dışarıda dolaşan sergüzeştlere verildiğini ifade etmektedir (1981: 37).

Nadir Devlet ise Kazak adının "hür, serbest, bekar, mert, yiğit" anlamlarında kullanıldığını, daha sonra "derbeder, serseri" gibi kötü anlamlar kazandığını söylemektedir (1989: 147). Oğuz Doğan ve Kenan Koç, Çekoslovak tarihçi Groznıy'ın, Kazakların milat öncesinde Hazar denizinin batı bölgesinde yaşayan Hunların torunları olduklarını ve *Kazak* kelimesinin *Kavkaz* "Kafkasya" ve *Kaspi* "Hazar" kelimelerinin bünyesindeki *kaz, kas* hecesinden türemiş olduğunu söylediğini aktarmışlardır (2013: 1).

Kazak kelimesinin etimolojisi hakkında en yaygın görüş, kelimenin *kaz-* fiilinden türediğidir. *Kaz-* fiili, "serseri dolaşmak, evsiz yurtsuz gezmek" anlamına gelmektedir. Kelime bu anlamıyla Çağatay sözlüklerinde ve Kumuk Türkçesinde mevcuttur (Buran, 2015: 174).

B. B. Keribayev, *Ḳazaḳ Ḫandığınıñ Ḳurıluv Tarihı* isimli kitabında, G. F. Miller, P. İ. Rıçkov, V. N. Tatişçev, İ. G. Georgi, N. M. Karamzin, İ. G. Andreev gibi araştırmacıların Kazaklar hakkında verdiği bilgileri aktarmıştır. Yazar, G. F. Miller'in Kazaklarla ilgili verdiği bilgileri şu sözlerle ifade etmektedir:

> G. F. Miller'in Kazaklarla ilgili verdiği malumatlar, 1750 yılında basılan "Sibirya Tarihi" eserinin birinci cildinde yer alır. Yazar Kazaklardan *Kazak Ordası, Kırgız-Kaysak Ordası* diye bahseder. *Sankt Peterburg Habercisi* (Sankt Peterburg Ḫabarşısı) isimli gazetede (28 Eylül 1734) yer alan bir ifadesinde Kırgızlarla, Kırgız-Kaysakları karıştırmıştır. Yazarın birinci ciltteki temel maksadı Sibirya'yı mekan edinen halkları yazmak olduğu için, orada Tatar, Telengit, Oyrat veya Kalmuk, Yakut, Tunguz halkları hakkında bilgi vermektedir. Onun Sibirya'da, Çulım, Uba, Yenisey nehirlerinin boyunda yaşayan Sibirya Kırgızları ile Kazak halkını tek bir halk olarak ifade etmesinin doğru olmadığını; Kazakların Ural'ın doğusunda Buhara sınırlarına doğru yaşadığını ifade etmek gerekir (2014: 461-462).

18. asrın ikinci yarısında Kazaklar hakkında malumat veren araştırmacılardan biri de P. İ. Rıçkov'dur. Keribayev, Rıçkov'un verdiği bilgileri şu sözlerle aktarmaktadır:

> Rıçkov, Orenburg Topoğrafyası isimli eserini, Miller'in her ay basılan *Soçineniya i Perevodı* (Eserler ve Çeviriler) gazetesinde çıkardı. Yazar, Orenburg'da yaşayan halklar arasında Kazaklara da yer verir. Kendi eserinden önce basılan Miller'in eseri ve Tatişçev'in makalesindeki "Kırgız-Kaysak" sözü ve bu halk hakkında: "V. N. Tatişçev'in Kırgız-Kaysakları Sibirya Tatarlarından çıkmıştır. Kırgız, "bozkırda gezen", "evsiz kişi"; Kazak, "bölünen", "giden" anlamındadır. Sibirya Kırgızlarının dışında, Taşkent tarafında Alatav Kırgızları adında güçlü ve kalabalık bir halk vardır. Kırgız-Kaysakların, Alatav Kırgızlarından çıktığına şüphe yoktur" demektedir (2014: 462).

V. N. Tatişçev, 1768 yılında basılan ve Rusya tarihi hakkında bilgi veren kitabının birinci bölümünde, Bizans imparatoru VII. Konstantinos'un Rus tarihi hakkında verdiği malumatları tahlil etmekte ve Kazaklara değinmektedir. Burada yer alan bilgiler Kèribayev tarafından şöyle aktarılmıştır:

> V. N. Tatişçev, Kafkaslardaki Alanların komşularının Kazaklar olduğu görüşüne "Rus tarihini bilmeyeler, Kosogları Kazak yapar. Kazaklar, Rus

> knezliklerine yağmacılık yapmak için toplanan kaçaklardan oluşan bir gruptur" diye cevap verir. Kitabın ikinci bölümünde yazar, İskitlerin mirasçıları arasına, Türkçe konuşan birçok halkla birlikte Kazakları da koyar. "Kirgiz, Kaysak daha doğrusu Kirgiz-Kazaklar" diyerek onların toprakları ve boyları hakkında bilgi verir. Tatişçev Kazak halkını, İskitlerin mirasçısı olarak değerlendirir. Rus tarihindeki "kazak" kelimesi, Kazak halkından farklı olarak "kaçak, kaçaklar" anlamında kullanılmıştır (2014: 462-463).

18. asrın 70'li yıllarında, Rusya'da yaşayan halklar hakkında araştırma yapan İ. G. Georgi, Kazaklar hakkında farklı fikirler öne sürmüştür. Kèribayev bu fikirleri şöyle aktarmaktadır:

> Georgi'nin belirttiğine göre Kazaklar kendilerini *Sara Kaysaklar* (Bozkır Kazakları) olarak adlandırır. Bu söz "sert erkek" sözünden değil, kendi boylarının başkanının adından gelmektedir. Onlar Nogaylardan bölünmüştür. Kendi ifadelerine göre, ataları Kırım hanıdır. Onlar, akraba boylarla kavga ederek bozkıra göçmüşler, diğer kaçkınlarla birleşip genişlemişler ve sayıları kırka ulaşmıştır. Komşulardan hayvan çalıp onların kadınlarını almışlardır. Başkaları tarafından *Kırk Yiğit* (Kırk Kirsak) diye adlandırılmışlardır. Georgi böylece, 18. asrın ikinci yarısında Kazakların ortaya çıkışı ve "Kazak" sözüyle ilgili farklı bir fikir beyan etmiştir (2014: 463).

Bu dönemde Kazaklar ile ilgili bilgi veren bir araştırmacı da İ. G. Andreev'dir. Keribayev, Andreev'in düşüncelerini şu sözlerle aktarmaktadır:

> Andreev, "Kırgız" adıyla bilinen üç halkın olduğunu, onların da Yenisey Kırgızları, Burut veya Kara Kırgızlar, Kaysak veya Hazaklar olduğunu söyleyerek Kazakları "Kırgız-Kaysaklar" diye adlandırır. "Kırgız" sözünün *"kır"* (bozkır) ile *"gız"* (kişi) kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiğini ve *"bozkır insanı"* anlamında kullanıldığını; "Kaysak" sözünün *"kay"* (kim) ile *"sak"* (dikkatli, ihtiyatlı, temkinli) kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiğini ve *"dikkatli, ihtiyatlı, temkinli yürüyen bozkır insanı"* anlamında kullanıldığını ifade etmektedir (2014: 463).

N. M. Karamzin diğer araştırmacılara nazaran daha net bir tanımlama yapmıştır. 19. asrın başında çıkardığı Rusya tarihi ile ilgili olan eserinde, "Kazak" kelimesine *serbestlik, özgürlük, cesaretlilik, yiğitlik* anlamlarını verir. Bu kelime, bazı araştırmacıların söylediği gibi *"yağmacılık"* anlamına gelmez (Kèribayev, 2014: 464).

Levşin'e göre "Kaysak" veya "Kasak" kelimeleri, "Kazak" kelimesinin hatalı, saptırılmış biçimidir. Levşin "Kazak" kelimesinin *kaçkınlar* ve *serbest insanlar* anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Ş. Ş. Velihanov bu konuda doğrudan bir araştırma yürütmese de İ. N. Berezin'e yazdığı bir mektupta Kazak halkının Berdibek Han'ın ölümünden sonra kurulan ordadaki mücadeleler, çekişmeler döneminde Türk ve Moğol tayfalarının birliğiyle kurulduğunu söyleyerek Kazak etnoniminin Moğol devrinden sonra ortaya çıktığını ifade etmiştir. L. Meyer, "Kazak" sözünün *yiğit, evlenmemiş, er* anlamlarında kullanıldığını ifade ederken, İ. Zavalişin "Kazak" sözünün "Hazak" sözünden alındığını; "Hazak" sözünün Kalmukların komşularını ifade ettiğini ve "sak" sözünden ortaya çıktığını, Moğolcada *cesur, yürekli* anlamına geldiğini ifade etmiştir (Kèribayev, 2014: 465-466).

L. Bugadov Türk-Tatar sözlüğünde "Kazak" kelimesini *serbest, evsiz, bakımsız, başıboş kişi* olarak açıklamıştır. W. Radloff, "Kazak" kelimesinin Çağatay ve Kırım Tatar Türkçesinde *serbest, özgür, tehlikeye karşı duran, avare; kazak kişi,* Kazan Tatar Türkçesinde *cesur, yürekli; becerikli kişi; atlı kişi* anlamlarında kullanıldığını, yine Çağatay Türkçesinde *yağmacı; gezip dolaşma; gezenti* gibi anlamlarının da bulunduğunu ifade etmiştir. N.A. Aristov'a göre Ebilhayır Han'dan ayrılıp Kerey ve Jenibek Hanlara katılan boylar, "Kazak" olarak adlandırılır ve "Kazak" kelimesi *serbest, hür kişiler* anlamına gelir. W. Barthold'un fikrine göre Kazaklar 15. asırda Èbilhayır Han'a karşı çıkarak ondan ayrıldıklarından dolayı "Kazak" olarak adlandırılmaktadır ve "Kazak" kelimesi *kendi boyundan ayrılıp giden kişi* anlamındadır. G. N. Potanin, "Kazak" kelimesinin eski Türkçede *hür, bağımsız;* Nogay Türkçesinde *evlenmemiş, evsiz;* Farsçada *at hırsızı* anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir (Kèribayev, 2014: 466-467).

Aleksandr Samoyloviç, Türkiye Türkçesine Saadet Çağatay tarafından "*Kazak Kelimesi Hakkında*" ismiyle çevrilen, 1927 tarihli *O Slove Kazah / Kazahi* isimli yazısında, Kazak kelimesinin, Veselowski tarafından *kaza benzeyen insan, yani kuş gibi serbest* anlamlarında; Kraft tarafından *kaz + ak* "beyaz ana kaz" anlamında, Tınışpay tarafından *gazi-hak* şeklinde izah edildiğini, fakat bunların halk etimolojisi olduğunu, Falev tarafından *kaz-* "serseri dolaşmak, evsiz yurtsuz, başı boş gezmek" şeklinde izah edildiğini,

Ramstedt'in, "Hazar ve Kazak isimlerini gerçekten *kaz-* "göç et" fiilinden türetmek icap ediyorsa bunun menşeinin *kas* olması gerektiğini aktarmış; Vambèry'nin, *Čagataische Sprachstudien*'inde (Leipzig, 1878) *kaz-* fiili için *1) kaz-, hafriyat yap-* ve 2) *başı boş dolaş-* olmak üzere iki anlam verildiğinin, ancak ikinci anlam için bir kaynak gösterilmediğinin altını çizerek bu kelime üzerine belirtilen diğer görüşleri dile getirmiştir (1957: 95-104).

1.2. Kazak Türkçesi

1.2.1. Kazak Türkçesinin Çağdaş Türk Yazı Dilleri Arasındaki Yeri

Türk yazı dilleri, dil araştırmacıları tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu bölümde, yapılan sınıflandırmalarda Kazak Türkçesinin yeri ele alınacaktır.

Reşid Rahmeti Arat; Johann Christoph Adelung, Friedrich Adelung, H. J. von Klaproth, Adriano Balbi, Wilhelm Fredrik Palmblad ve Joseph von Hammer'in eserlerinden istifade edilemediğini, onların sınıflandırmalarının İlya Nikolayaviç Berezin'in *Recherces sur les dialectes musulmens. I. système des dialects turcs* (Kazan, 1848) eserinden alındığını ifade etmektedir. Johann Christoph Adelung ve Friedrich Adelung sınflandırmalarını *I. Cenûp Tatarları veya Türkler* ve *II. Şimâl Tatarları, Asıl Tatarlar* olmak üzere iki ana bölüme ayırmışlardır. Şimâl Tatarları, *Sâf Tatarlar* ve *Moğul-Tatar Irkı* olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. H. J. von Klaproth'un sınıflandırmasında Türk yazı dilleri 23 başlıkta aktarılmıştır. Kazak Türkçesi 21. sırada, *Kazaḫ* adıyla verilmektedir. Adriano Balbi'nin sınıflandırması *I. Türk Dili, II. Yakut Dili, III. Çuvaş Dili* şeklindedir. *I. Türk Dili* grubu 8 başlığa ayrılmıştır. Kazak Türkçesi burada *7. Kırgız* başlığının altında *b. Kazak, Kaysak* adıyla yer almaktadır. Wilhelm Fredrik Palmblad'ın sınıflandırması *I. Asıl Türkler, II. Karışık Türkler, III. Türkçe Konuşan, Fakat Türk Aslından Olmayan Kavimler* şeklindedir. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Joseph von Hammer Türk yazı dillerini 3 gruba ayırmıştır. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. İlya Nikolayaviç Berezin'in sınıflandırması *I. Çağatay veya Şark Grubu (Türkistan), II. Tatar veya Şimâl Grubu (Kıpçak), III. Türk veya*

Garp Grubu şeklindedir. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Wilhelm Radloff'un sınıflandırması *I. Şark Şiveleri, II. Garp Şiveleri, III. Orta Asya Şiveleri, IV. Cenup Şiveleri* şeklindedir. Kazak Türkçesi *II. Garp Şiveleri* ana başlığının altındaki *1. Kırgız Şiveleri* alt başlığının altında *b. Kazak- Kırgız Şivesi* olarak geçmektedir. Hermann Vámbéry'nin sınıflandırması *I. Sibirya Türkleri, II. Orta Asya Türkleri, III. Volga Türkleri, IV. Pontus Türkleri, V. Garp Türkleri* şeklindedir. Kazaklar, *II. Orta Asya Türkleri* ana başlığının altında *2. Kazak-Kırgız* başlığıyla aktarılmıştır. Nikolay Fedorovic Katanov'un sınıflandırması *I. Şimâl Grubu, II. Cenûp Grubu, III. Orta veya Merkez Grubu, IV. Şark Grubu* şeklindedir. Kazak Türkçesi *IV. Şark Grubu* ana başlığının altında *1.Kırgız-Kazak* başlığıyla verilmiştir. N. A. Aristov sınıflandırmasını *I. Şark Grubu, II. Garp Grubu, III. Orta Asya Grubu, IV. Cenûp Grubu* olarak dört gruba ayırarak yapmıştır. Kazaklar *II. Garp Grubu* ana başlığında verilmiştir. Léon Caun'un sınıflandırması *I. Garp Grubu, II. Şark Grubu, III. Şimâl Grubu* şeklindedir. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Fedor Evgeneviç Korş'un sınıflandırması *I. Şimâl Grubu, II. Şark Grubu, III. Garp Grubu, IV. Karışık Grup* olarak dört gruba ayrılmaktadır. Kazak Türkçesi *I. Şimâl Grubu* içerisinde zikredilmektedir. G. J. Ramstedt'in sınıflandırması *I. Çuvaş Dili, II. Yakut Dili, III. Şimâl Grubu, IV. Şark Grubu, V. Cenûp Grubu* şeklindedir. Bu sınıflandırmada Kazak adıyla, müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Julius Németh'in sınıflandırması *I. S Grubu, II. Y Grubu* olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır. *I. S Grubu*, kelime başında /y/ sesi yerine /s/ sesini kullanan Türk yazı dilleridir. *II. Y Grubu* ise kelime başında /y/ sesini kullanan Türk yazı dilleridir. Kazak Türkçesi ikinci grup içerisinde yer almaktadır. Reşid Rahmeti Arat, Samoyloviç'in sınıflandırmasını şu sözlerle aktarmaktadır: "Radloff'un tasnifini esas ve Korş'unkini yardımcı olarak alan Samoyloviç, bazı ilaveler de yapmak suretiyle, bu iki tasnifi birleştirmekte ve *z~r, d>y*, tek heceli sözler ile birden fazla heceli sözlerin sonunda *–ġ*, eklerin başındaki *ġ-* ve *ol- ~ bol-* hususiyetlerine göre Türk yazı dillerini altı grup içerisinde toplamaktadır". Kazak Türkçesi *III. Tav Grubu (Kıpçak, Şimâl-i Garbî)* ana başlığının altındaki *b. Bugünkülerden* alt başlığının altında, *16. Kazak* olarak sınıflandırılmıştır. Vasiliy Alekseviç Bogoroditskiy'in sınıflandırması *I. Şimâl-i Şarkî Grubu, II. Hakas (Abakan) Grubu, III. Altay Grubu, IV. Garbî Sibirya Grubu, V. Volga-Ural Grubu, VI. Orta Asya Grubu, VII. Cenûb-i Garbî (Türk) Grubu* şeklindedir. Kazak Türkçesi, *VI. Orta Asya Grubu* ana başlığının altında, *2. Kazak-Kırgız (Kazak)* adıyla sınıflandırılmıştır (a.g.e., s. 102-105). Lajos Ligeti'nin sınıflandırması *I. Uz (Oğuz) Dilleri,*

II. Kıpçak Dilleri, III. Sibirya Dilleri, IV. Türki Dilleri , V. Çuvaş, VI. Yakut olmak üzere altı gruptan oluşmaktadır. Kazak Türkçesi *II. Kıpçak Dilleri* ana başlığının altında *7. Kazak-Kırgız* adıyla sınıflandırılmıştır. Martii Räsänen'in sınıflandırması *I. Çuvaş Dili, II. Yakut Dili, III. Şimâl-i Şarkî Grubu, IV. Şimâl-i Garbî Grubu, V. Cenûb-i Şark Grubu, VI. Cenûb-i Garbî Grubu, VII. Orta veya Türkmen-Kıpçak Grubu* şeklindedir. Kazak Türkçesi *IV. Şimâl-i Garbî Grubu* ana başlığının altında *2. Kazak (Kazak-Kırgız; tau < tağ)* adıyla sınıflandırılmıştır. N. A. Baskakov'un sınıflandırması *A. Türk Dillerinin Garbî Hun Dalı, B. Türk Dillerinin Şarkî Hun Dalı* olarak iki ana kısma ayrılmıştır. *A. Türk Dillerinin Garbî Hun Dalı* grubu, *I. Bulgar Grubu, II. Oğuz Grubu, III. Kıpçak Grubu, IV. Karluk Grubu* olmak üzere dört başlığa ayrılmıştır. Kazak Türkçesi *III. Kıpçak Grubu* başlığının altındaki *3. Kıpçak-Nogay Grubu* alt başlığının altında, *3. Kazak* adıyla sınıflandırılmıştır (Arat, 1953: 63-125).

Reşid Rahmeti Arat, *Ana Türkçe veya Eski Türkçe*yi; *S- Grubu (Eski Çuvaşça), Y- Grubu (Eski Türkçe veya Uygur Devri), S- Grubu (Eski Yakutça)* olarak 3 ana gruba ayırmış, Y grubunun kalıtçısı olan Türk yazı dillerini; *I. d Grubu (Sayan), II. z Grubu (Abakan), III. tav Grubu (Şimâl), IV. tağlı Grubu (Tom), V. tağlıḳ Grubu (Şark), VI. dağlı Grubu (Cenûp)* olarak sıralamıştır (Arat, 1953: 139).

Johannes Benzing, o güne kadar yapılan sınıflandırmaların fonetik verilere dayandığını, ancak kabul edilebilir bir sınıflandırmaya ulaşmak için fonetik kıstaslar kadar gramer şekillerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirterek şu sınıflandırmayı yapmıştır: *A. Bulgar Grubu, B. Güney Türkçesi (Oğuz Grubu), C. Batı Türkçesi (Kıpçak-Kuman Grubu), D. Doğu Türkçesi (Uygurca Grubu), E. Kuzey Türkçesi.* Bu sınıflandırmada, Kazak Türkçesi, *C. Batı Türkçesi (Kıpçak-Kuman Grubu)* ana başlığının altında *3. a) Kazakça* adıyla yer bulmuştur (Benzing ve Menges, 1979: 1-8).

Mustafa Öner, Bugünkü Kıpçak Türkçesini *I. Karadeniz-Hazar Bölgesi, II. İdil-Ural Bölgesi, III. Aral-Hazar Bölgesi* şeklinde sınıflandırmış, Kazak Türkçesini üçüncü gruba dâhil etmiştir (2013: XXIII).

Ş.K. Bekturov, *Ḳazaḳ Tili Leksika-Fonetika-Morfologiya-Sintaksis* isimli kitabında *Türki Tilderi* (Türkî Diller) başlığıyla 22 tane Türk yazı dilini sıralamıştır. Bu sıralamada Kazak Türkçesi, *Ḳazak Tili* ismiyle beşinci sırada yer almaktadır (2006: 7).

1.2.2. Kazak Türkçesi Ağızları

Kazak Türkçesi ağızlarının fonetik, gramatik ve leksikolojik açıdan ciddi olarak incelenmesine SSCB döneminde başlanmıştır. Sovyet Bilimler Akademisi'nin Kazak bölümü, 1937 yılında Almatı vilayetinin *Kegen Narınkol* ilçesine, Güney Kazakistan vilayetinin *Maktaaral* ilçesine, *Karagandı* vilayetinin *Nura* ilçesine üç ayrı uzman ekip göndererek ağız incelemelerini başlatmıştır (Atmaca, 2016: 596).

Diyalektoloji üzerinde araştırma yapan yerli ve yabancı dilbilimciler, Kazak Türkçesini genel olarak *batı, güney* ve *kuzeydoğu* olmak üzere üç gruba ayırır. Onlar, bu ağızlar arasındaki sınırları çizerken *fonetik, gramatik* ve *leksikolojik* unsurları temel ölçüt almışlardır. Kazak Türkçesinde bu üç gruptan özellikle *leksikolojik* özellikler diğer iki gruba göre daha çok görülür (Atmaca, 2016: 619).

Sèrsen Amanjalov, *Ḳazaḳ Tili Dialektologiyası men Tariḫınıñ Mèseleleri* isimli eserinde, Kazak Türkçesi ağızlarını *1. Soltüstik-şığıs* (Kuzeydoğu), *2. Oñtüstik* (Güney), *3. Batıs* (Batı) olmak üzere üç gruba ayırmıştır (2004: 190-380).

Altay ve Tarbagatay zirvelerinden Ural'ın güneydoğu zirvelerine; İrtiş'in, İşim'in iki yakası ve Tobol'un başına kadar, Torgay ve Sarısu nehirlerinin boyundan Kazalı, Kızılorda ve Arıs nehrinin ağzına kadar olan bölgede beş Kazak boyu –Kerey, Nayman, Arġın, Ḳoñırat ve Kıpçak– yaşamıştır. Yönetimde bulunan boyların birçoğu Akmola, Batı Kazakistan, Karagandı, Kökşetav, Pavlodar, Semey eyaletlerinin tamamını, Kızılorda ve Taldıkorgan eyaletlerinin de birçok yerini mekan edinmişlerdir. Sınırları ortak olan bu boylar 13-15. asırlardan itibaren kendi aralarında birleşerek merkeze tabi olmuşlardır. Akraba boyların birleşmesi yerel ağızların doğmasına ortam hazırlamıştır (Amanjalov, 2004: 190).

Üç ağızdaki leksikolojik farklılıklardan bazıları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir (Amanjalov, 2004: 203).

Tablo 1

Kazak Türkçesi ağızlarındaki leksikolojik farklılıklar

Kuzeydoğu Ağzı (Soltüstik Şığıs) ve Edebî Dil	**Güney Ağzı (Oñtüstik)**	**Batı Ağzı (Batıs)**	**Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları**
Ķabırġa, Sten	Duv̇al	Jar	Duvar
Arķalıķ, Mètke	Belaġaş		Kiriş
	Silegen		
	İlim	Ürlik	
Tostaġan	Zeren, Kezdey	Aya, Közgeldek	Tahta Kâse
Ķısķaş	Ataş, Èteşki	Èskir, Èşkir	Maşa, Kıskaç
Süzgi Temir	Kepser, Kepkir	Şabala, Nan Ķalak	Süzgeç
Şırpı, Siriñke	Kev̇irt, Şaķpaķ	Şaġar, Srünki	Kibrit
Salma, Börene	Şarşa, Tosın	Kespelek	Tomruk, Kiriş
Ķulaķbas, Staķan	Piyalay, Şukır	Ķav̇gerik	Bardak
		Sav̇gerik	
Ķumıra	Oķaşa, Ķurma	Köze, Kürşek	Testi
Tistev̇ik	Kempirav̇ız	Atav̇ız, Balıķ Av̇ız	Kerpeten

Üç ağızdaki fonetik farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir (Amanjalov, 2004: 204-205).

Tablo 2

Kazak Türkçesi ağızlarındaki fonetik farklılıklar

Ses Farklılıkları	**Kuzeydoğu Ağzı (Soltüstik Şığıs) ve Edebî Dil**	**Güney Ağzı (Oñtüstik)**	**Batı Ağzı (Batıs)**	**Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları**
s ~ ş	mısıḳ esek ḳıstaẏ	mışıḳ eşek ḳışlaḳ	mısıḳ esek ḳıstaẏ	kedi eşek kışlak
b ~ p	kebe beynet bèkene	kepe peynet pèkene	kepe beynet bèkene	kulübe zorluk bodur, kısa
t ~ d	tuz tilmar zatı	duz dilmar zatı	tuz tilmar zadı	tuz hatip aslında
s ~ t	ḳısuẏ sonaẏ toz	ḳıtuẏ sonaẏ toz	ḳısuẏ tonaẏ soz	sıkıştırmak şu ağacın kabuğu
d ~ l	tañday mañday tıñda	tañlay mañlay tıñla	tañday mañday tıñla	damak alın dinle
ı ~ a	ırıldaẏ jabaġı narıḳ	arıldaẏ jabaġı narıḳ	ırıldaẏ jabaġa nırıḳ	hırlamak yapağı değer, kıymet
o ~ u	ḳoldanuẏ ḳotaruẏ oyran	ḳoldanuẏ ḳotaruẏ oyran	ḳuldanuẏ ḳutaruẏ uyran	kullanmak aktarmak yıkım
a ~ e, a ~ è	èyel	ayal	ayal/èyel	kadın

	jène sirè	jana sirè	jana sire	ve galiba
e ~ ı	esep menen merzimdi	ısap mınan merzimdi	esep menen mırzımdı	hesap ve süreli

Tablo 2 devamı

Üç ağızdaki gramatik farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir (Amanjalov, 2004: 206-207). Tablodaki ekler, Amanjalov'un verdiği şekilde aktarılmıştır.

Tablo 3

Kazak Türkçesi ağızlarındaki gramatik farklılıklar

Ekler	**Güney Ağzı (Oñtüstik)**	**Batı Ağzı (Batıs)**	**Kuzeydoğu Ağzı (Soltüstik Şığıs) ve Edebî Dil**
-ḳın, -kin; -ġın, -gin	aytḳın, ketkin	kullanılmaz	kullanılmaz
-ḳıl, -kil; -ġıl, -gil	aytḳıl, ketkil	çok seyrek kullanılır	kullanılmaz
-ay, -y	beray, ḳaytay	kullanılmaz	kullanılmaz
-lı, -li	aytalı, keleli	çok seyrek kullanılır	kullanılmaz
-ıñ, -iñ	aytıñ, keliñ	kullanılmaz	kullanılmaz
-stı	ḳarastı	ḳaraġan	ḳaraġan
-ılı	v̇aḳıtılı	v̇aḳıtında	vaḳıtında
-ıl	tuv̇ıldı	tuv̇dı	tuv̇dı
-mınan	atmınan	atpenen	atpenen
-ġa, -ge; -ḳa, -ke	arısḳa turam	arısta turam	arısta turam

-nan, -nen	sırtıñnan	sırtıñmen	sırtıñmen
-iñ	bizdiñ	biziñ	bizdiñ
-ikiler	bizderdiki	bizikiler	bizderdiki
-ay	jasḳa	jasay	jasḳa
-tı	şınımen	şıntı	şınımen
-e	kezde	keze	kezde
-uvlı, -üvli	bardı	baruvlı	bardı
-ın	saḳtan	saḳın	saḳtan
-ır	ḳoyuv̇lan	ḳoyır	ḳoyuv̇lan
-ey	erkinde	erkey	erkinde
-ır	jatḳan	jatırġan	jatḳan
-ker	jetkizüv̇	jetkerüv̇	jetkizüv̇
-t	jürgizüv̇	jürtüv̇	jürgizüv̇
-is	jetüv̇	jetisüv̇	jetüv̇
-giz	tiriltüv̇	tirgizüv̇	tiriltüv̇

Tablo 3 devamı

Kazak Türkçesi ağızlarında atasözleri ve bilmeceler arasındaki bazı farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir (Amanjalov, 2004: 209).

Tablo 4

Kazak Türkçesi ağızlarında atasözleri ve bilmeceler arasındaki farklılıklar

Kuzeydoğu (Soltüstik Şığıs)	**Batı (Batıs)**	**Türkiye Türkçesi**
Şeşesi **mèsisin** kiygenşe, ķızı Mèskevge barıp ķaldı.	Şeşesi **mèsin** kiygenşe, ķızı Mèskevge barıp ķaldı.	Annesi mestini giyene kadar kızı Moskova'ya gider.
Bir nèrse, özi **nèzik**, ķorķadı bala-şaġa, ķatın, erkek; özіniñ ķanı **adal**, eti aram, mıltıķsız **iyè**, ķılışsız ustaydı eptetep.	Bir nèrse özi **nèjik**, ķorķadı bala-şaġa, ķatın, erkek; özіniñ ķanı **ķalal**, eti aram, mıltıķsız **ja**, ķılışsız ustaydı eptetep.	Bu bir şey. İncedir. Korkar çoluk çocuk, kadın, erkek; onun kanı helal, eti haramdır. Tüfeksiz, kılıçsız tutar yavaşça.
Ot basında **ķuman** jatır.	Ot basında **tavkeşik** jatır.	Ateş başında ibrik durur.
Köp bilemin degen küledi, özim bilemin degen **bülinedi**.	Köp bilemin degen küledi, özim bilemin degen **büledi**.	Çok biliyorum diyen güler, ben biliyorum diyen bozulur.
Toy dese, ķuv bas **domalaydı**.	Toy bolġanda, ķuv bas **jumalaydı**.	Ziyafet (var) deseler, uyanık yuvarlanarak gelir.

J. Doskarayev, Kazak Türkçesi ağızlarını *Gündeydoğu Ağız Grubu* ve *Kuzeybatı Ağız Grubu* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. İlk gruba Güney Kazakistan, Jambıl, Almatı vilayeti, Taldıkorgan şehrinin güneybatı ilçeleri (Taldıkorgan, Kirov, Koratal vb.) ve Kızılorda'nın güneydoğu ilçeleri girer. İkinci gruba Batı Kazakistan, Guryev, Aktöbe, Kostanay, Karagandı, Tselinograd, Pavlador, Kuzey Kazakistan şehirleriyle Kızılorda vilayetinin batı ilçelerindeki (Kazal, Aral vb.) ve Semey vilayetinin kuzeybatı şehirleri girer (Atmaca, 2016: 609).

N.T. Savranbayev Kazak Türkçesindeki diyalektleri /ş/ yerine /ç/ ve /d/ yerine /t/ söylenmesinden hareketle; */ş/ ve /d/ diyalekti grubu* ve */ç/ ve /j/ diyalekti grubu* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. */ş/ ve /d/ diyalekti grubu* Kazakistan'ın kuzey ve batı şehirlerini kapsarken, */ç/ ve /j/ diyalekti grubu* güney ve güneydoğu şehirlerini kapsamaktadır (Atmaca, 2016: 615).

G. Musabayev, Kazak Türkçesi ağızlarını *değişmeli ağız* ve *mahallî ağız* olarak iki gruba ayırmıştır. İlk grupta başka dillerden ve Türk yazı dillerinden giren kelimelere yer vermiştir (Atmaca, 2016: 617-618).

1.3. Dükenbay Dosjan'ın Hayatı, Sanatı-Eserleri ve Dili

1.3.1. Hayatı

Eserlerini 20. yüzyılın ikinci yarısıyla 21. yüzyılın ilk çeyreğinde veren Dükenbay Dosjan çağdaş Kazak romanı ve öyküsünün kendine has dili, biçemi ve içeriğiyle göze çarpan yazarlarından biridir. Kendisi çocukluk dönemini şu sözlerle ifade etmektedir:

> Annemin söylediğine göre 3-4 yaşına kadar dillenmemişim. Benimle ilgilenebilecek kimse olmamış. Babam kolhoz başkanıydı ve daima at üstündeydi; annem yanına kadınları alıp elinden kovayı düşürmeden yüze yakın kısrağı sağardı. Sabahleyin keçe çadırın zeminine bir post serer, beni o postun üzerine oturtur, elime de iki tane taş verirdi. İşte tüm oyuncağım bu iki taştır. Taşları birbirine vurur, yakıcı güneşin karşısında uyuklardım. Gün bitince büyükler eve gelirdi. Ertesi sabah, yemeğim verilir ve tıpkı dünkü gibi elime iki taş tutuşturulurdu (Dosjan, 2007: 290).

Dükenbay Dosjan Eylül 1942'de Kızılorda eyaletinin Janaḳorġan iline bağlı, Ḳaratav'ın eteklerinde, Aküyik nehrinin boyundaki Ḳulanşı köyünde dünyaya gelmiştir. Babası meşhur bir at yetiştiricisi, savaş yıllarında Intımaḳ kolhozunun başkanlığını yapan Sarıulı Dosjan, annesi ise hayvancılıkla uğraşan Jemile Januzaḳḳızı'dır. 1959 yılında Janaḳorġan'daki okulu bitirip Almatı'daki Kazak Millî Üniversitesi'nin (Ḳazaḳ Memlekettik Ulttıḳ Universiteti) Filoloji fakültesine başlayan Dükenbay Dosjan burada

Ebiş Kekilbayev, Muhtar Magavin, Rımgaliy Nurgaliyev, Sultan Orazalinov, Orazbek Sersenbayev gibi isimlerle arkadaş olmuş; Muhtar Avezov, Beysenbay Kenjebayev, Mukanbetjan Karatayev, Esmaganbet Ismaylov, Temirgaliy Nurtazin, İsmet Kenesbayev, Mevlen Balakayev, Zeynolla Kabdolov gibi bilgin hocalardan ders almış; Aşḳar Süleymanov, Kalihan Iskakov, Gerold Berger, Jüsip Kadırov gibi isimlerden etkilenmiştir. Dosjan bu üniversiteden 1964 yılında mezun olmuştur (Musayev, 2011: 15-16).

Yazar o dönemleri şu sözlerle anar: "O zaman büyük yazarların hepsi hayatta. Yazarlar Birliği'ne Evezov'u, Mukanov'u çağırsak da oturup tüm dikkatimizle onları dinlesek diye düşünürdük. Dinledik de. Sebit Mukanov'un suyunu doldurduğumu hâlâ unutamıyorum" (Dosjan, 2008: 346).

Dükenbay Dosjan'ın ölümünden iki yıl sonra, 2015 yılında, yazarın yayımlanmamış bazı yazılarıyla diğer araştırmacıların onun hakkında yazdığı yazılar bir araya getirilerek *Tarlanboz* adıyla basılmıştır. Dükenbay Dosjan'ın ismiyle basılan bu kitapta yazarın edebî yaşamıyla ilgili aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Yazarın ilk şiirleri ve makaleleri *Ḳazaḳstan Pioneri* (Öncü Kazakistan), *Ekpindi* (Öncü) gazetelerinde yazar 15 yaşındayken yayımlanmış ve kitapları, yirmiden fazla dile çevrilmiştir. *Kitap Meclisi*'nde (Kitap Palatası) "Kazakistan'da en çok okunan yazar" olarak kabul edilen Dükenbay Dosjan'ın kaleminden 11 roman, 22 uzun hikâye, 100 civarı da hikâye çıkmıştır. Yazın hayatına *Jetisuv* gazetesinin en alt rütbeli redaktörü olarak başlayan Dükenbay Dosjan; 1966-75 yılları arasında *Jazuvşı* yayınevinde baş redaktör; 1976-84 yılları arasında *Kazakistan Cumhuriyeti Yayım Komitesi*'nde (KR Baspa Komiteti) başkan, 1984-91 yılları arasında *Kazakistan Yazarlar Birliği*'nde (Ḳazaḳstan Jazuvşılar Odağı) baş danışman; 1994-96 yılları arasında *Kazakistan Cumhuriyeti Yazarlık ve Çeşitli Hukuklar Ajansı*'nda (Avtorlıḳ jène Aralas Ḳuḳıḳtar Agenttigi) bölüm başkanı; 2002 yılından sonra *Cumhurbaşkanlığı Kültür Merkezi*'nde (Prezidenttik Mèdeniyet Ortalığı) *Kültürel Miras* (Kulturnoe Nasledie) gazetesinin baş redaktörü olarak görev almıştır. "Kazakistan'da en çok okunan yazar" unvanını *İletişim ve Bilgi Bakanlığ*ı'nın (Baylanıs jène Aḳparat Ministrligi) 2010 yılında 14 bölgede yaptığı çevrim içi ankette almıştır

(Dosjan, 2015: 474).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurucusu Nursultan Nazarbayev'in 30 Aralık 1996 yılında, devlet ödülleri töreninde "Edebiyata ve sanata katkı sağlayıp bunu toplumda kabul ettiren ve yurt dışında ismi tanınan yetenekli kişiler yani, yetenekleriyle üst düzey mesleki başarılara erişen sanatçılar, yazarlar, kompozitörler toplumumuzun asıl zenginliğidir" (Egemen Ḳazaḳstan Gazetesi, 1996, 31 Aralık) diye bahsettiği kişiler listesinde Dükenbay Dosjan'ın da adı vardır.

Dükenbay Dosjan edebiyat ve tarih dışında, arkeoloji ile de ilgilenen bir araştırmacıdır. Şerḫan Murtaza, Dükenbay Dosjan ile bir anısını şöyle anlatır:

> Çalışma odama genç yazar Dükenbay Dosjan geldi. Selam verdi, "buyur evladım" dedim. "Otrar'dan yeni geldim, kendi kendime arkeolojik kazı yaptım, bulduklarımı gösterecektim" dedi. Masanın üstüne gazete yaydı, siyah çantasını açtı, kırık bir testi ve bir kafatası çıkardı. Kumları etrafa dağıldı. "Yavrum, gördüm, güzelmiş" dedim. Sakince, "bundan daha büyüğü çantanın dibinde" diyerek eski bir eser daha çıkardı. Bu yolculuğundan sonra "Otrar'ın Otları" isimli denemesini derginin üçüncü sayısında bastık" (Ergöbek, 2015: 91).

50 yılı aşkın bir sürede birçok konuda eser veren Dükenbay Dosjan 2013 yılında, 71 yaşındayken hayata gözlerini yummuştur.

1.3.2. Sanatı ve Eserleri

Yazarın poetikasını belirlemede önemli olan etkenlerden biri o yazarın kendi edebî görüşüyle ilgili belirli malumatlar vermesidir. *Farabiy* (Farabi), *Otırar* (Otrar), *Jibek Jolı* (İpek Yolu) gibi tarihî romanlarıyla öne çıkan Dükenbay Dosjan, yazım sürecini şu sözlerle anlatmaktadır:

> Ben gönlümdekileri kâğıda dökeceğim zaman evvela onları aklımda canlandırmaya çalışırım. Hayal bazen uzaklaşır, bulanıklaşır, belirsizleşir.

> Bir saat, iki saat kalem oynatamazsın. Nihayetinde bir silüete bürünür. O silüet "dirilir" ve dış dünya unutulur. İğnenin deliğinden ip geçer gibi kalemin ucundan düşünceler geçer ve kelimelerden cümleler, cümlelerden düşünce akışı, düşünce akışından çerçeve, çerçeveden karakter, karakterden varlık, varlıktan hareket, bir tesbih gibi dizilir" (Dosjan, 2007: 404).

Ebiş Kekilbayulı, Dükenbay Dosjan ile tanışmalarını ve yazarın eserlerini şu sözlerle ifade eder:

> Dükenbay Dosjan ile 1960'lı yılların başında birimizin alim, birimizin de meşhur bir yazar olma niyetiyle geldiği Almatı'da tanıştık. Sonrasında aramızdan su sızmadı. Dükenbay Dosjan *Otırar*, *Farabiy* isimli eserlerini üniversitenin son döneminde kaleme aldı. Okurlara "Kazaklar da büyük yapıları olan şehirler kurmuş" dedirtti. Genç yazarın o dönenim yapısını ve özelliklerini bilmesi, eskilerin sitemlerini, mutluluklarını inandırıcı bir çerçevede aktarması, değerlendirmesi, cümlelerin ritmi, gerçekleri bir aynada görüyormuş gibi tasvir etmesi, romanların kahramanlarının mizacını ustalıkla oluşturması imrenilesi bir şeydir. Kahramanların soluğuyla birlikte nefes alması, onların kalp atışlarını bir doktor edasıyla dinlemesi de bambaşkadır" (2015: 59-63).

T. Şanbay'ın *Dükenbay Dosjan* isimli yazısından bir kesit, Aşur Özdemir tarafından şöyle aktarılmıştır: "Dükenbay Dosjan'ın anlatıları sağlam olay örgüsü, sanatlı dili ve güçlü üslubuyla dikkat çekmektedir. Yazar, kahramanların iç dünyasını, ruhundaki fırtınaları, ruh hâletindeki değişimleri olay örgüsüyle değil düşünce ve anlatım yoluyla vermeyi tercih etmektedir" (2014: 124).

Yazar, eserlerini 50 yılı aşkın bir süre içerisinde vermiş, dolayısıyla eserlerinin içeriği bu geniş yelpaze içerisinde çeşitlenmiştir. Araştırmacılar yazarın eserlerini içerik bakımından üçe ayırmışlardır. Bu sınıflandırma, Tarlanboz (2015: 475) kitabında aşağıdaki gibi verilir.

1) Eski asırları konu edinerek Türk ruhunu dirilten ve 60'lı yılların başından itibaren kaleme alınan eserleri: *Jibek Jolı* "İpek Yolu" (1973) , *Otırar* "Otrar" (1965) , *Farabiy* "Farabi" (1965)

2) Bağımsızlık yıllarından önce bürokratların çatışmasını ve bu arada kalmışlıklarla kimlik bunalımı yaşayan nesilleri anlattığı eserleri: *Zaval* "Azap" (1970), *Dariya* "Derya" (1975), *Tabaldırığına Tabın* "Eşiğine Tap" (1980), *Jolbarıstıñ Sürlevi* "Aslanın Patikası" (1984), *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı" (1978)

3) Önemli şahsiyetlerin hayatını tumturaklı bir dil ile anlattığı eserleri: *Muhtar Jolı* "Muhtar Yolu" (1998), *Abaydıñ Ruhı* "Abay'ın Ruhu" (1994), *Alıptıñ Azabı* "Alpın Azabı" (1997)

Yazar kendine has bir üslup ve sadece kendinde olan bir imza ile "sözü kullanış ve ayarında sezebilme" kavramlarının kilidini açmıştır. Dükenbay Dosjan adeta bir psikologdur. Sezgilerden düşünce, düşüncelerden de anlamlar örmekte ustadır. 1974-86 yıllarında Milli Bilim Akademisi'nin (Ulttık Gılım Akademiyası) Dil Bilimi Enstitüsü (Til Bilimi İnstitutı) 10 ciltlik İzahlı Kazak Dili Sözlüğü'nü (Tüsindirme Sözdigi) çıkardı. Bu sözlüğe bakıldığında en çok örneğin Dükenbay Dosjan'ın eserlerinden verildiği görülür. Bu durum yazarın dilinin zengin, üslubunun sağlam olduğunun bir göstergesidir. Yazarın son dönemdeki eserlerinde *büyülü gerçekçilik* (karakterlerin zaman ve mekan kavramlarının dışında olması, olayların belirli bir olay örgüsü dışında kesik kesik gerçekleşmesi vb.) görülmektedir (Joldasbekov, 2015: 74-81).

Yazar "*Otırar*", "*Farabiy*", "*Jibek Jolı*" eserleri aracılığıyla tarihî eserlerin öncüsü olarak adlandırılmıştır. *Milli Güvenlik Komitesi*'nin (Ulttık Kavipsizdik Komiteti) 60 yıldır kapalı olan arşivine giren yazar elde ettiği belgelerle "*Abaḳtı*" (1992) kaynak kitabını ve 1986 Jeltoksan olaylarını[1] konu edinen "*Alañ*" eserini yazmıştır ve bu iki eser bugün nadir eserler koleksiyonunda saklanmaktadır (Dosjan, 2015: 474).

N. Akış'ın Dükenbay Dosjan hikâyeleriyle ilgili söyledikleri Aşur Özdemir tarafından şöyle aktarır:

Hikâyelerinde kahramanların fizikî ve ruhî portresini çizmeye, olay örgüsü

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, Abdulvahap (1997). Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

içinde edebî ve fikri çıkarımlar yapmaya ve Kazak dilinin bütün imkanlarını kullanmaya büyük ehemmiyet verir. Dükenbay Dosjan'ın eserlerini okuyacak kişinin belli bir fikrî ve edebî birikime sahip olması lazımdır" (2014: 125).

"*Farabiy*" eseri işlediği döneme ışık tutan önemli bir kaynak niteliğindedir. Otrar'dan yola çıkan Ebunasır, ilim almak için önce Buhara, Bağdat medreselerini bitirir, daha sonra ömrünün geri kalan kısmını Kudüs'te geçirir. Burada Seyfü'd Devle isimli hükümdarın veziri, Yunan bilginlerin eserlerini Arapçaya tercüme ederek Aristotales'in, Platon'un eserlerine ilmî ifadeler yazmaktadır. Ömrünün son demlerini yaşamakta olan Ebunasır, savaştan dönenler kervanında hastalanıp yarı yolda kalır. Kimileyin kafasını toplayarak aklından kendi ömrü hakkında kesik kesik düşünceler geçirir. Yazar bu düşünceleri "bilinç akışı" tekniğiyle yansıtmıştır.

"*Jibek Jolı*" romanı tarihî, felsefî bir eserdir. Romana göre Orta Çağ'da Otrar şehrinin zengin şölenleri nesiller boyunca devam ettirilirdi. Bu yüksek medeniyet şehrinin bozulmasının sebebi varlıktan, tokluktan kibirlenmek; açgözlü bir hale gelmek ve nefsinin kulu olmaktı. Bir anda okyanusa gömülen Atlantik gibi Otrar medeniyeti de nesillerin açgözlülüğünden, mankurtluğundan, nefsinin kulu olmasından dolayı çöktü. Kitap, Ardak Amireḳulov tarafından "Otrar'ın Çöküşü" (Otırardın Küyrevi) adıyla filmleştirilmiştir.

"*Astananın Bas Arhitektorı*" eseri 2007 yılında yayınlanmıştır. Yazarın "*Trudnıy Şag*" kitabına "Molodaya Gvardiya" yayınevi tarafından "yılın kitabı", "*Jibek Jolı*" kitabına ise Ukrayna'nın "Dinepro" yayınevi tarafından "iyi tarihî kitap" ödülü verilmiştir. Dükenbay Dosjan'ın ismi ABD'nin Edebiyatçılar ve Sanatçılar Ansiklopedisi'nde (AKŞ Edebiyet jène Öner Adamdarı Entsiklopediyası), Milli Ansiklopedi'de (Ulttık Entsiklopediya), Abay Ansiklopedisi'nde (Abay Entsiklopediyası) geçmektedir (Dosjan, 2015: 474- 476).

"*Ak Orda*" romanında 1465 yılında ilk defa kurulan Ak Orda'nın ikinci defa 1991 yılında Kazakistan Cumhuriyeti- Kazak memleketi adı altında bağımsız olarak kurulması ve Nursultan Nazarbayev'in kişiliği, siyasetçi kimliği çeşitli güzellemelerle anlatılmakta,

15. asırdaki ilk hanlardan Jenibek Han ile Kerey Sultan'ın tanınmasının Nazarbayev'in daha iyi anlaşılmasına vesile olacağı vurgulanmaktadır (Mırzaliyevna, 2020: 101).

"*Eki Düniye Esigi*" adlı eseri UNESCO dünya mirası listesinde olan Türkistan şehrinin tarihini, buradaki Ahmet Yesevî Türbesi'nin inşa edilmesini oldukça kapsamlı bir şekilde ele alan ilk yazılı belgedir. Beş asır boyunca Şerafeddin Ali Yezidi'den, Divayev'e, Margulan'a kadar bu mimari eser hakkında yazan yirmi kadar yazarın söyledikleri karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır. Mimari yapının yaşadığımız döneme kadar tahribata uğramadan geleceğini tasarlayan Emir Timur'un düşüncelerine de yer verilmiştir (Nurgaliy, 2004: 172).

"*Ürey*" hikâyesi yüksek mevki sahibi kişilerin, birbirinin attığı adımları takip ederek en ufak bir olayda, karşıdakinin ayağını kaydırmaya çalışan bürokratların çatışmasını anlatmaktadır. Dükenbay Dosjan'ın seçme eserleri, 1990 yılında Oljas Süleymanov'un ön sözüyle iki cilt olarak Jazuvşı yayınevi tarafından, başka seçme eserleri, 2002-2003 yıllarında Zeynolda Serikkaliyev'in ön sözüyle on üç cilt olarak Bilim Yayınevi (Bilim Baspası) tarafından basılmıştır (Dosjan, 2015: 476).

"*Kümis Kerüven*" hikâyesi, önce 30 bin basım ile Kazakça, ardından meşhur yazar İvan Şçegolihin'in tercümesiyle 100 bin basım ile Rusça olarak yayımlanan *Jolbarıstın Sürlevi* eseri içerisinde yer almaktadır. Millete ait sözler, mertlik, saflık, yiğitlik, uysallık, sabırlılık gibi kavramlar; 100 sayfalık *Kümis Kerüven* hikâyesinde yer almaktadır (Sarbalaev, 2015: 107).

Batıda Tuna nehrine, doğuda Balkaş gölüne, Kırım'dan İdil'deki Bulgar'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Deşt-i Kıpçak ulusu yazarın edebi düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. "*Farabiy*", "*Otırar*" eserlerinde ve "*Ķum Jutķan Ķalalar*" isimli kitapta toplanan hikâyelerinde tarihî olayların etkisi açıkça görülür (Nurġaliy, 2014: 174).

Yazar 2002 yılında Astana'ya göç edince, edebî hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Önceki eserlerinde tarihî konuları, önemli şahsiyetleri, dönemsel olayları anlatan Dükenbay Dosjan, bundan sonraki dönemde felsefî, dünyevî konuları işleyerek insan psikolojisinin girdaplarını anlatan eserler kaleme almıştır (Dosjan, 2015: 477).

Dükenbay Dosjan çok zengin bir arşivin sahibidir. Abay, Avezov, Esenberlin hakkındaki biyografik eserlerini yazarken, daha önceki araştırmacıların dikkatini çekmeyen, matbaada basılmamış, Ombı, Kazan, Taşkent arşivlerinde bulduğu birçok kaynaktan faydalanmıştır. Bununla birlikte arşivinde Turmağambet İzzetulı, Navan Haziret, Pan Nurmağambet gibi kişilerden kalan el yazması örnekleri, tanınmış yazın arkadaşlarının yazara yazdığı mektuplar da bulunmaktadır (Nurğaliy, 2004: 173).

Alpısbay Musayev, Dükenbay Dosjan hakkında yazdığı *Kanattı Kalemger* kitabında yazarın eserlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır (2011: 306-307).

Romanları: *Otırar* (Otrar), *Farabiy* (Farabi), *Zaval* (Azap), *Jibek Jolı* (İpek Yolu), *Dariya* (Derya) , *Tabaldırıgına Tabın* (Eşiğine Tap), *Muhtar Jolı* (Muhtar Yolu), *Tarazı* (Terazi), *Alan* (Alan) , *Ak Orda* (Ak Orda)

Hikâye Kitapları ve Uzun Hikâyeleri: *Juvsan men Gülder* (Pelin ve Çiçekler), *Kisi Akısı* (Kul Hakkı), *Kumda Kalgan Kemeler* (Kumda Kalmış Gemiler), *Kulanşıda Kalgan İz* (Kulanşı'da Kalan İz), *İyne Uşındagı Ömir* (İğne Ucundaki Ömür), *Üş Tagdır* (Üç Kader), *Jan Tetti* (Can Tatlıdır), *Tulpardın İzi* (Atın İzi)

Biyografik Eserleri: *Abay Aynası* (Abay Aynası), *Alıptın Azabı* (Alpın Azabı)

Denemeleri: *Ahmet Yasaviy Giymaratı* (Ahmet Yesevi Türbesi), *Saltanat Sarayı* (Kültür Sarayı)

Hatırası: *Tözim* (Metanet)

İnceleme/ Araştırmaları: *Kum Jutkan Kalalar* (Kumun Yuttuğu Şehirler), *Abaktı* (Cezaevi)

Çocuk kitapları: *Atşabar Bala* (Haberci Çocuk), *Otırar* (Otrar), *Türkistan* (Türkistan)

Bütün bu eserleri içerisinde Dükenbay Dosjan, en çok "*Otırar*" (Otrar), "*Farabiy*" (Farabi) ve "*Jibek Jolı*" (İpek Yolu) romanları ve "*Kisi Akısı*" (Kul Hakkı) ve "*Kumda Kalgan Kemeler*" (Kumda Kalmış Gemiler) hikâye kitaplarıyla öne çıkmıştır.

1.3.3. Dükenbay Dosjan'ın Dili

Dükenbay Dosjan Kazak Türkçesinin imkânlarını kullanmaya gayret eden ve dili ustalıkla kullanan bir yazardır. Tezimizde incelediğimiz, 6 hikâyeden oluşan 22.5000 kelimelik metinden 5000 civarı madde başı çıkması, birleşik yapıların sıklıkla kullanılması, deyim ve atasözlerine yer verilmesi, sıralı ve birleşik cümlelere sıklıkla başvurulması, ağızlarda kullanılan kelimelere yer vermesi yazarın dilin kurallarına hâkim olduğunun ve dili iyi kullandığının bir göstergesidir.

Kazak dil bilimcisi Rebiga Sızdıkova Dükenbay Dosjan'ın adını şu sözlerle anmaktadır: "Özellikle eserlerini okuyup dillerinin görkemli üsluplarını beğenerek materyal topladığımız tanınmış söz ustalarının (Dükenbay Dosjan vd.) dillerini "dilbilimsel stilistik" olarak adlandırılan bilim dalının alanına uygun olarak tanıtmanın, bilim dünyamızın sıradaki iyi işlerinden biri olacağını düşünmekteyiz" (2014a: 5).

Dükenbay Dosjan, eserlerinde başka bölgelerin ahalisi için anlaşılması zor, genel olarak Kazak edebî dilinin kaidelerine uymayan kelimeleri de kullanmıştır. Yazarın kullandığı "èdimuv̇lıḳ" (iyilik), "ètel" (uygun, elverişli), "bèyşen" (kaba, yakışıksız), "enepat" (afet, felaket), "kölpar" (övüngen, böbürlenen), "mèp" (ganimet, kazanç) gibi

isimler ile “ḳıltḳuẇ”, “leglüẇ”, “salmaḳsaḳtanuẇ”, “vajımdaẇ” gibi fiiller hiçbir diyalektoloji sözlüğünde kaydedilmeyen kelimeler olarak karşımıza çıkar (Ḳaliyev, 1983: 127).

Diyalektleri, Kazak edebiyatının söz varlığını genişletmek maksadıyla, edebî dil arenasına sokma hareketi bilinmektedir. Belki, Dükenbay Dosjan, Tèken Èlimḳulov gibi yazarların bilinmeyen kelimeleri kullanmalarının sebebi de budur (Sızdıḳova, 2014a: 266).

Dükenbay Dosjan’ın *Jibek Jolı* romanında “zertas” (mozaik), “ḳışker” (tuğla dizici), “jıydaşı” (vergi toplayıcı) gibi kelimeleri kullanması “yenilikçilik” olarak adlandırılabilir. Ancak bu kelimelerin genel kullanıma katılıp kaide hâline gelmesi güçtür (Sızdıḳova, 2014b: 121).

Yazarın cümlelerindeki sentaks çok sağlamdır. İlk eserlerindeki yapı bakımından basit cümleler, daha sonraki eserlerinde yerini bağlı ve sıralı cümlelere bırakmıştır. Dükenbay Dosjan’ın ilk dönem eserlerinde sık rastlanan –dı, -di’li geçmiş zaman eki, son dönem eserlerinde yerini ağırlıklı olarak isim cümlelerine bırakmıştır. Yazdığı eserlerde, maksatlı gelecek zaman ekini kulllanarak ve geçmiş zamana renk vererek katkı sağlamış, Kazak Türkçesinin temposunu, ahengini zenginleşmiştir. Çokluk ekini yerli yersiz kullanmamış, cümlelerde “falanca doğrultusunda, filanca doğrultusunda” (pèlenşe jaylı, tügenşe jaylı) demek yerine “falanca hakkında, filanca hakkında” (pèlenşe tuvralı, tügenşe tuvralı) demiştir. Birçok yeni söz türeterek söz varlığını geliştirmiştir (Joldasbekov, 2015: 82).

Dükenbay Dosjan *Bet körse jüz uyaladı* “bet görse yüz utanır” (1800), *tas pen urǵandı as pen ur* “taşla vurana aşla vur” (1870) gibi atasözlerini de sıkça kullanmıştır.

Kazak Türkçesinde -a, -e, -y ekli zaman çekimlerinde, olumsuz çekimin soru hâli *fiil + olumsuzluk eki + -y kip eki + şahıs eki + soru eki* yapısıyla kurulmaktadır. Örneğin; *kör-me-y-min be?* “görmeyecek miyim?” (1988). Soru ekinin en sonda olduğu bu yapı,

Türkiye Türkçesinde *fiil+ olumsuzluk eki+ kip eki+ soru eki+ şahıs eki* biçimindedir. Metnimizde Kazak Türkçesindeki yaygın çekimin dışında, *fiil+ olumsuzluk eki+ -y kip eki + soru eki+ şahıs eki* formunda olan çekimler de tespit edilmiştir: *Yağımuspen muḳım bitispeymisiñ sen?* "Yagımus ile tam olarak anlaşamıyor musun sen?" (1358), *ḳoy ḳırḳıp jatḳan ḳırıḳtıḳşılarġa kömektespeymisiñ?* "Koyun kırkan kırkımcılara yardım etmiyor musun?" (1359)

Yazar anlatımı kuvvetlendirmek için yansıma kelimelere sıklıkla başvurmaktadır. Metnimizdeki yansıma yapıları; *doğrudan bir sesi betimleyen yansımalar, ikileme hâlindeki yansımala*r ve *bir ses taklidinden oluşup -lA, -dA isimden fiil yapım ekiyle fiilleştirilmiş yansımalar* olarak üç gruba ayırabiliriz:

1) Doğrudan Bir Sesi Betimleyen Yansımalar:

bılş "tükürme sesi" (2018), *sırt* "kapının kapanırken çıkardığı sürtünme sesi" (1889), *tars* "düşme, vurma gibi eylemlerde çıkan ses" (74), *tfuv* "tükürme sesi" (335), *suf* "bir nesneyi üflerken çıkan ses, püf" (1907), *toḳ* "düşme, çarpma gibi eylemlerde çıkan ses, tak" (2018), *sart* "iki nesnenin birbirine çarpınca çıkardığı ses" (2074), *lıp* "hızı ifade eder" (142), *şır* "ağlama sesini belirtir" (1518), *sıldır* "şıngırtı sesi" (2040), *dız* "titremeyi ifade eder" (927), *küñk* "homurtuyu ifade eder" (275)

2) İkileme Hâlindeki Yansımalar:

sırp-sırp "ayakkabıyı yere sürtünce çıkan ses" (1721), *talıp-talıp* "suyun damlama sesini ifade eder, şıp şıp" (716), *ḳurt-ḳurt* "kırt-kırt sesini ifade eder" (750), *kürk-kürk* "kıtırtı sesini ifade eder" (719), *mañḳ-mañḳ* "Hayvanın çıkardığı sesi ifade eder" (750), *bırt-bırt* "kırt-kırt sesini ifade eder" (696), *sıldır-sıldır* "şırıldama sesini ifade eder, şırıl şırıl" (2035), *sıñġır-sıñgır* "şırıldama sesini ifade eder" (2035), *lıḳ-lıḳ* "içi sıvı dolu bir nesneyi sallayınca çıkan sesi ifade eder" (924)

3) Bir Ses Taklidinden Oluşup –lA, -dA İsimden Fiil Yapım Ekiyle Fiilleştirilmiş Yansımalar:

güvle- "güv sesini çıkarmak" (1723), *şılḳılda-* "şılk şılk etmek" (708), *zırḳılda-* "zırıldamak" (322), *pırılda-* "mır mır sesini çıkarmak" (1056), *körpildet-* "kart-kurt ettirmek" (1393), *keñkilde-* "(ses) kesik kesik çıkmak" (980), *sılpılda-* "şınk şınk etmek" (1320)

Yazarın anlatımı kuvvetlendirmek için başvurduğu yollardan birisi de benzetmelerdir:

Jozı üstindegi ḳağazġa aş küzenşe, suraḳ belgisinşe bügildi. "Sehpanın üstündeki kâğıdın üzerine aç bir kokarca edasıyla, soru işareti gibi kıvrıldı." (55)

Birevler soñınan añırayıp ḳarap ḳalıptı, kelesi birev basın kelişe şayḳap, soñınan suḳ savsağın şoşaytadı, ḳarḳıldasıp külgendey boladı. "Bazıları arkasından ah vah ederek bakakalmışlar, bazıları da kafasını havan gibi sallayarak arkasından işaret parmaklarını kaldırıp kıs kıs gülmeye yeltenmişlerdi." (186-187)

Taşḳın ornında ḳalġan ḳoytas sekildi üş şal ujım keñsesiniñ aldında döñkiyip-döñkiyip otırġalı ḳaşan. Tañ ḳulaniyektenip kele jatḳan mezette bastarı ḳaraġaş tomarınday tip-tik edi: Endi kün arḳan boyı köterile künbağısḳa uḳsap bügilip ḳalıptı. "Taşkının ortasında kalmış büyükbaş hayvan gibi, üç yaşlı adam kurumun bürosunun önünde tüm dikkatleri üzerlerine çekmiş bir halde, bir süredir oturuyorlardı. Tan vakti yaklaşırken başları bir karaağaç kökü gibi dimdikti. Şimdi güneş, bir urgan gibi uzayan boynu bükük bir ayçiçeğine benziyordu." (258-260)

Ḳazannan buvın burkıratıp jana alġan ḳazanjappa sekildi aydı aydı körgeni osı. "Tandırda buharını salarak pişen bir tandır ekmeği gibi kızarmış ayı gördü." (450-451)

Ķosobanıñ tübinde jatķan Bekejan sekildi, olay-bulay ötken avızbastırık, jıluv jiynav, toy jasav, tötenşe şığın sekildi tegin tabıstan öz ülesin ķalt jibermey ķakşıp alıp jata beredi. "Kosoba'nın dibinde yatan Bekejan[2] gibi, öyle veya böyle sus payı, yardım toplama, düğün yapma, olağan dışı masraf gibi şeyler için havadan gelen paralardan kendi payını hemencecik, daha havadayken kapar." (501-502)

Yazar düz yazılarının içinde şiirlere de yer vermektedir. Şiirlerin olduğu kısımlarda kafiyelere yer vererek şiirsel bir dil kurar:

Dombıram bası dolana
En aytpasam bola ma?

"Alıçtandır dombıramın hamuru
Türkü söylemesem olur mu?" (465-466)

Ķaratķanşa degende ķaratpaşı-ı-ı-e
Jaratķanşa jamandı jaratpaşı- ı- e
O-o-ov, erkem-ay!
Er jigitke öleñ ayt,
Bügin bolğan tamaşa
Tağı da bolsın erteñ-ay!

"İstenilene bakıp tenezzül etme
Kötülük edeceksen hiç etme
Oy nazlım oy!
Delikanlılara şiir söyle
Bugünkü eğlence,
Tekrarlansın yarın yine!" (469-474)

[2] Bekejan Aybeķulı. "Ķız Jibek Jırı"nda geçen Bekejan'ın prototipi.

1.4. Metinler Hakkında

Tezimizde Dükenbay Dosjan'ın 6 tane hikâyesinin transkripsiyonu ve aktarması yapılmış; bu hikâyeler fonetik, morfoloji ve sentaks yönünden incelenmiştir. *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?", *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı", *Ḳımız* "Kımız", *Ergejeyli* "Cüce" ve *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı" hikâyeleri 2002 yılında Atamura Yayınevi tarafından basılan "*Kelinşek Asuvi*" isimli hikâye kitabından alınmıştır (ISBN 9965-05-654-4). *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?" hikâyesi 5-14. sayfalar, *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı" hikâyesi 15-29. sayfalar, *Ḳımız* "Kımız" hikâyesi 30-48. sayfalar, *Ergejeyli* "Cüce" hikâyesi 48-62. sayfalar, ve *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı" hikâyesi 294-302. sayfalar arasında bulunmaktadır. *Maġjandı Öltirgender* "Mağcan'ı Öldürenler" isimli hikâye ise 2014 yılında Mereke Yayınevi tarafından basılan 2 ciltlik "*Dükenbay Dosjan, Jüz Èngime: Tandamalı Èngimeler*" kitabının 1. cildinden alınmıştır (ISBN 978-601-7370-10-7). Hikâye 287-300. sayfalar arasında bulunmaktadır.

1.4.1. Metinlerin İçeriği

İlk metin *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?" isimli hikâyedir. Yazar, iyi bir kitap yazmanın sırlarını Mevlana Celaleddin Rumî'nin başından geçen birtakım olaylar üzerinden anlatmaktadır. Bu olaylar kurgusaldır. Hikâyede Mevlana Celaleddin Rumî kitap yazmaktadır. Bir gün kapısının önüne yaşlı, elinde uzun asası olan zayıf bir adam gelir. Mevlana kitap yazdığını söyleyince yaşlı adam kitabı görmek ister. Kitabı eline almasıyla su birikintisinin içine kapaklaması bir olur. Mevlana Celaleddin Rumî ilkin sinirlense de yaşlı adam kitabı suyun içinden kupkuru bir vaziyette çıkarınca şaşkınlığını gizleyemez ve itaat etmeye karar vererek evliyanın peşine takılır. Evliya çeşitli entrikalardan sonra Mevlana'ya iyi kitabın nasıl yazılacağını öğretecektir. Birlikte çıktıkları yolda, önce şehrin merkezindeki dükkandan içki almasını ister Mevlana'dan. Mevlana önce, bütün şehrin onu tanıdığı gerekçesiyle bu isteği reddetmek istese de evliya, isteğini yerine getirmezse ona hocalık yapmayacağını söyleyince çaresiz kabul eder. Dükkandan utana sıkıla içkiyi alan Mevlana, şişeyi elbisesinin içine saklar. Bunun bilincinde olan evliya, ikinci kez gitmesini talep eder. İkinci defa giden Mevlana, içkiyi aldıktan sonra bir tanıdığıyla karşılaşınca tanıdığının içkiyi işaret ederek "bu nedir?" diye sorması üzerine doğruyu söylemekten çekinerek "sirke" cevabını verir. Bu olayın da

farkında olan evliya üçüncü kez tekrar gitmesini ancak bu sefer içki şişesini kafanın tam ortasına dikmesini, kafasına dökülse bile oradan indirmeden herkese göstererek şişeyi kendine getirmesini ister. Mevlana bu isteği yerine getirdikten sonra evliya şişeyi alır, içindeki içkiyi yere döker ve ölümsüz bir kitap yazmak için gerekli olan üç şartı sıralar. Bundan sonra Mevlana'nın yazarlık bilinci açılır. Bu metnin Dükanbay Dosjan'ın poetikası niteliğinde olduğu söylenebilir.

İkinci metin *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı" isimli hikâyedir. Pirinç üretimi yapan bir iş yerinde, tanıdıkları bir kişinin oğlunu işe sokmaya çalışan üç adamın çabalarını ve işe sokmaya çalıştıkları gencin başından geçenler ile hüsranla sonuçlanan bir hikâyeyi anlatmaktadır. Pirinç üretimi yapan iş yerinin bürosunun müdürü, denetime gelen vekil, işçiler ve işe girme çabasında olup aklında çeşitli hinlikler, kurnazlıklar kuran genç ve diğer karakterleriyle o dönemdeki toplum yapısının, iş yerlerinin durumunun, bürokrasinin fotoğrafı çekilir adeta. Hikâye Sersenbay, Akedil ve Kabasakal'ın (tanıdıklarının oğlunu işe aldırma çabasında olan üçlü) Büro müdürünü (İsatay) beklemesiyle başlar. Maruzatlarını dile getiren üçlü ile büro müdürü İsatay'ın arasında geçen birtakım diyaloglardan sonra, vekilin denetime gelmesi anlatılır. İşe girmek isteyen genç, Svarşçik'tir (kaynakçı). Okuyucu, Svarşçik'in aklından geçen planları, Svarşçik'in trende tanıştığı dombıracı genç ile yaptıkları konuşmalardan öğrenir. Yazar bu hikâyede, kişilerin psikolojik durumuna ve aklından geçenlere fazla yer vermez. Diğer hikâyelere nazaran daha realisttir ve olaylar üçüncü kişi ağzıyla aktarılmaktadır. Kisi Aḳısı (Kul Hakkı), bağımsızlık yıllarından önce bürokratların çatışmasını ve bu arada kalmışlıklarla kimlik bunalımı yaşayan nesilleri anlattığı eserleri arasındadır.

Üçüncü metin *Ḳımız* "Kımız" isimli hikâyedir. Burada, abisinin hastalanıp kımız istemesi üzerine, uzaktaki bir köyde yaşayan Aktete'nin yanına kımız almaya giden Dalabay'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Aktete'nin kımız hakkında verdiği bilgiler metinde geniş bir yer tutmaktadır. Kımızın nasıl yapıldığı, hangi kısrağın sütünden yapılan kımızın daha iyi olduğu, iyi bir kımızın nasıl olması gerektiği, köy kımızıyla şehir kımızının farkları Aktete'nin ağzından anlatılır. Kımızın Kazak kültüründeki önemi, metindeki karakterin hastalanıp yatağa düşmesine rağmen kımızı başucundan ayırmamasından; kardeşi Dalabay'ı bir günlük mesafedeki köye kımız almaya göndermesinden anlaşılabilir.

Hikâyede geçen Kulanşı, Dükenay Dosjan'ın doğduğu köydür.

Dördüncü metin olan *Ergejeyli* "Cüce" hikâyesinde; cüce olduğu için etrafı tarafından alay konusu olan, burnu Kafdağı'na çıkmış alaycı gençler tarafından Jağımsız "sevimsiz" olarak adlandırılan Yağımus'un başından geçenler anlatılmaktadır. Gençlerin taktığı bu Jağımsız "sevimsiz" lakabı her ne kadar söyleyişte Yağımus'u andırsa da bambaşka bir anlamı vardır. Yazar, geri dönüş (flashback) tekniği ile Yağımus'un geçmişine de ışık tutmaktadır. Okuyucu bu geri dönüşte, Yağımus'un cüce olan anne ve babasına, henüz Yağımus doğmadan önce, Moldeken isimli bir kişinin sahip çıktığını öğrenir. Yağımus doğduktan sonra, anne ve babası ölünce ona sahip çıkacak olan kişi yine Moldeken'dir. Moldeken'in de yatağa düşüp ölmesiyle olaylar 'şimdi'ye döner ve cüce Yağımus'un başından geçenler anlatılır. Yağımus, bir yuva kurup evlense de küçücük bedeniyle bu dünyaya sığamayan bir tip olarak tasvir edilir. Yağımus karakteri Kazak edebiyatının özgün karakterlerinden biridir.

Beşinci metin olan *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı" isimli hikâye, Budizm'in kurucusu Gautama Siddharta Buda'nın başından geçenleri kurgusal olarak ele almaktadır. Henüz dış dünya ile tanışmamış olan Buda, babasının tüm tedirginliklerine ve önlemlerine rağmen bir gün saraydan çıkarak dış dünyayla tanışır. Ayağı, belinden üstü çıplak, çok zayıf, saçı ustura ile kazınmış bir adama takılır. İlkin sinirlense de Budizm felsefesini öğrenince kendini takvaya hazırlar ve "Mutluluk, muhteşem saltanat, binbir güzel cariye, altın ve gümüşle kaplanmış o büyük saray mahrum kalsın!" (1636-1637) diyerek o günden sonra Nirvana'ya ulaşmak için gayret gösterir. İncelediğimiz altı hikâyeden ikisinin baş karakterleri, geçmiş bir dönemde yaşamış ve felsefeleriyle belli bir grubun önderi olmuş tarihi karakterlerdir (*Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı* "İyi Kitap Nasıl Yazılır"- Mevlana Celaleddin Rumi ve *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı"- Gautama Siddharta Buda). Hikâyelerde, farklı inançların/felsefelerin temsilcisi olan bu iki karakterin birçok ortak noktası bulunmaktadır. İlk ortak nokta bir dinin veya inanç sisteminin öncüsü olmalarıdır. Olayların iç yüzüne baktığımız zaman Mevlana'nın da Buda'nın da fikirlerinin değişmesinde etkili olan bir *yol gösterici* tip bulunmaktadır. İyi Kitap Nasıl Yazılır? hikâyesindeki yol gösterici tip, giyimiyle, sakalıyla, uzun asasıyla bir evliya tipidir. İki Dünya Kapısı'ndaki yol gösterici tip ise belden aşağısını örten giyimiyle, usturayla

kazınmış saçıyla bir Budist tipidir. Her iki hikâyede de baş karakterler bu yol gösterici tiple ilk karşılaşmalarında onlara kızarlar fakat gerçeği öğrendiklerinde onlara saygı duymaya/ itaat etmeye başlarlar. Bu iki yol gösterici tipin bir diğer ortak özelliği ise çok zayıf olmalarıdır. Çok zayıflardır çünkü her ikisi de bedenlerini ve ruhlarını bu dünyanın nimetlerinden ayırmışlardır. Her ikisi de kibirliliğin, kendini beğenmişliğin insanı bitireceğini düşünmektedirler. Yazarın *Farabiy* romanında da Ebunasır karakteri de ilim arayarak Buhara ve Bağdat medreselerinde bu *yol gösterici* tiplerden eğitim almıştır. *Jibek Jolı* romanında Otrar şehrinin çökmesinin sebebi nesillerin açgözlülüğü ve kibirliliğidir. Dükenbay Dosjan'ın tarihi eserlerinde sıklıkla açgözlülüğün, mankurtluğun, kendi beğenmişliğin kötü sonuçlar doğuracağı vurgusu yapılmaktadır.

Altıncı metin olan *Mağjandı Öltirgender* "Mağcan'ı Öldürenler" isimli hikâyede, Türkiye'de, Kurtuluş Savaşı üzerine yazdığı *Alıstağı Bavrıma*[3] "Uzaktaki Kardeşime" şiiriyle tanınan Mağcan Cumabayev'in son günleri ve 1938 yılında katledilmesi anlatılmaktadır. Eşi Zıliyḫa ile yaşantıları, Yazarlar Birliği'ndeki diyaloglar, Mağcan Cumabayev'in sorguya çekilmesi, Alka birliği hakkında sorgulanması, halk düşmanı ilan edilmesi ve katledilmesi gerçekçi bir dille anlatılır. Mağcan Cumabayev sorgucunun "eski hanlık devrine dönüp tekrar kurmak için ümitlendin mi, o zamanla bu zamanın düzenini karşılaştırdın mı?" sorusuna "ümitlendim, karşılaştırdım" (2053-2057) cevabını verir. Tüm bu sorgulardan sonra Mağcan Cumabayev kurşuna dizilerek katledilir.

Çağdaş Kazak Türkçesiyle kaleme alınmış hikâyeler, Kazak Kiril alfabesi ile yazılmıştır. Kazak Kiril alfabesi ve tezimizde kullandığımız transkripsiyonlar şöyledir:

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tamir, Ferhat (2019). *Mağcan Cumabayoğlu'nun Şiirleri.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tablo 5

Kazak Kiril alfabesi

KİRİL	LATİN	**KİRİL**	LATİN	**KİRİL**	LATİN
А а	A a	Л л	L l	Х х	Ḫ ḫ
Ә ә	È è	М м	M m	Һ һ	H h
Б б	B b	Н н	N n	Ц ц	Ts ts
В в	V v	Ң ң	Ñ ñ	Ч ч	Ç ç
Г г	G g	О о	O o	Ш ш	Ş ş
Ғ ғ	Ġ ġ	Ө ө	Ö ö	Щ щ	Şç şç (şş)
Д д	D d	П п	P p	Ъ	Ayırma işa.
Е е	E e	Р р	R r	Ы ы	I ı
Ж ж	J j	С с	S s	І і	İ i
З з	Z z	Т т	T t	ь	İnceltme iş.
И и	İ i, ıy iy	У у	v̇, uv̇, üv̇	Э э	E e
Й й	Y y	Ұ ұ	U u	Ю ю	Yu, yuv
К к	K k	Ү ү	Ü ü	Я я	Ya
Қ қ	Ḳ ḳ	Ф ф	F f		

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

Dükenbay Dosjan'ın altı hikâyesi üzerine yapılan dil incelemesi; ses bilgisi (fonetik), biçim bilgisi (morfoloji) ve söz dizimi (sentaks) olmak üzere üç ana başlıkta yapılmıştır.

2.1. Ses Bilgisi (Fonetik)

Çift eklemli yapısıyla hayvanların dillerinden farklı olarak bir üst katmana taşınmış *insan dili*, konuşurun zihinsel ve duygusal süreçleri aracılığıyla oluşan ve konuşma organları aracılığıyla seslere dönüşerek semantik bir boyut kazanan; kültür, toplum yapısı, ekonomik düzey, eğitim seviyesi gibi birçok unsurun etkisiyle çeşitlenen özel bir araçtır. Dilin, bir araya gelerek anlamın formel birimlerini üreten eklemli sesler temeline dayalı sembolik bir iletişim tarzı olduğunu belirten Picq, bu iki düzey arasındaki yapısal ilişkinin "çift eklemlilik" olarak adlandırıldığını söyler (2018: 12). Bu iki boyutlu yapının birinci boyutunu oluşturan, yani tek eklemli olarak adlandırılan yapılar henüz anlamsal bir boyut kazanmamış olan seslerdir.

İnsanlar ve hayvanların dilleri için, seslerden ibaret olan birinci eklemlilik düzeyinin ortak unsur olması, sesin -işitme engeline dayalı işaret dili haricinde- bir dilin temel unsuru olduğunu gösterir. "Dil sese dayalıdır, dilin ham maddesi sestir. Seslere ve ses demetlerine saymaca değerler yükleyerek elde edilmiş, dil dediğimiz bu yapay sistemin temel yapı taşı sestir" (Karaağaç, 2010: 17).

Her kelimenin temel iki boyutu vardır. Birincisi anlamla ilgili olan boyut, ikincisi ise sesle ilgili olan boyuttur (Bekturov, 2006: 23). Bu bölümde ses ile ilgili boyut ele alınacak, Kazak Türkçesinin ünlüleri ve ünsüzleri ile ses olayları anlatılarak metinden örneklerle desteklenecektir.

Fonem (ses birim) ve Alofon (alt ses birim)

Dil araştırmacıları fonem (ses birim) kavramının dilin, anlamı ayırt eden en küçük parçası olduğu konusunda uzlaşmıştır. Nesrin Bayraktar fonemin harf adı verilen işaretlerle yazıya geçirilen birimler olduğunu ve dilin anlam ayırt edici en küçük birimi olduğunu ifade etmektedir (2014: 25). Burada harf kavramı ile ses kavramının farklı olduğunun altını çizmek gerekir. Jean Deny Fransızcadaki "phonème" kavramına Türkçede *fonem*, "voyelle" kavramına *ünlü* veya *vokal*, "consonne" kavramına *konson* veya *ünsüz* dendiğini belirterek ünsüz teriminin aslında sadece ötümsüz ünsüzler için kullanılması gerektiğini (2013: 15) düşünse de *ünsüz* terimi Türk dili gramerlerinde hem ötümlü hem de ötümsüz ünsüzleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Ses birim (fonem), konuşma organlarının belirli hareketleri ile oluşan ve belli biçimde sıralanarak aynı dili konuşanlar arasında bir kavramın ifadesi için kullanılan kelimeleri oluşturan, *anlam ayırt edici* sestir. Fonem, fonolojinin en küçük birimidir. Örneğin, *yay* sözcüğünün başındaki *y* sesi, onu *bay* ve *ray* kelimelerinden ayırır (Eker, 2013: 197).

Fonemin temel niteliği *anlam değişikliği* yaratmak olduğuna göre ünlü veya ünsüz olduğuna bakılmaksızın bu eylemi yapan sesler fonem niteliğindedir. "Dillerde fonem teorisinin öncülerinden olan başta L. B. Şerba olmak üzere Rus dil bilginleri, ünsüzlerin de birer fonem olabileceğini ancak ünlülerin istisnasız birer anlam ayırıcı en küçük dil birimi yani fonem olduğunu ortaya koymuşlardır" (Kaya, 2012: 41). Metnimizden örneklendirecek olursak ***da**l* "şaşkınlık" (1328) ile ***dè**l* "tam, doğru" (425) kelimelerindeki /a/ ve /è/ anlam değişikliğine yol açtığı için birer fonemdir. Öte yandan *ba**s*** "baş" (654) ile *ba**v*** "bağ, bağcık" (783) kelimelerindeki /s/ ve /v/; ***b**al* "bal" (807) ile ***ş**al* "ihtiyar, yaşlı adam" (177) kelimelerindeki /b/ ve /ş/; *ağa**t*** "hata, yanlış, kusur" (872) ile *ağa**ş*** "ağaç" (661) kelimelerinde /t/ ve /ş/; *bar* "var" (2123) ile *bir* "bir" (522) kelimelerinde /a/ ve /i/ birer fonemdir.

Alofon (alt ses birim) kavramı belirli nitelikleriyle fonemden ayrılır. Caner Kerimoğlu alofonun bir ses birimin anlam ayırt etmeyen ve çevre ögelere göre küçük farklılıklar gösteren yan şekillerini ifade etmek için kullanıldığını belirtir (2016: 149). Süer Eker; *tavuk- tav̇uk, kovuk- kov̇uk, kavuk- kav̇uk* örneklerini vererek alofonu şöyle ifade eder: "Yukarıdaki örneklerde ise diş-dudak ünsüzü *v* ile çift dudak ünsüzü *v̇* zıtlaşmamaktadır. Bu durumda, [v] ve [w]nin tamamlayıcı dağılım (compolementary distribution) içinde bulunduğu söylenebilir. Öyle ise, *v* ve *v̇*, Türkçede aynı ses birimin alt ses birimleridir (2013: 198).

2.1.1. Ünlüler

"Teşekkülleri sırasında ses geçidinde belirli hiçbir takıntıya uğramayan, hiçbir engelle karşılaşmayan seslere vokal adı verilir. Vokaller teşekkül ederken ses yolu tamamıyla açık bulunur. Gelen hava ve seda akımı rahat bir seyirle dışarı çıkar" (Ergin, 2013: 34).

"Konuşma sesinin katıksız örnekleri olan ünlüleri kulağımız ağız boşluğunun aldığı şekillerden gelen renkleri ile ayırt eder. Dilimiz konuşma aygıtının verebileceği bütün basit ünlülere sahiptir. Türkçe çok sesli kullanan bir dil olup hemen ayrıksız bütün hecelerini bir ünlüyle kurar" (Banguoğlu, 2015: 34). Bu durum doğal olarak Kazak Türkçesi için de geçerlidir.

Günay Karaağaç da ünlülerin ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan sesler olduğunu; varlıklardan yalnızca hayvanların ve insanların ünlü sesler çıkarabileceğini ve ünlülerin sağladığı periyodikliğin onları gürültüden ayırdığını, başka varlık ve nesnelerdeki titreşimleri gürültü yapanın bu durum olduğunu; seslerin bu türüyle ilgili olarak ünlüler teriminin kullanılmasının da bu sebepten olduğunu ifade eder (2010: 41).

Kazak Türkçesinde *davıstı dıbıstar* olarak adlandırılan ünlülerle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Çoğu araştırmacı Kazak Türkçesinde /a/, /ı/, /o/, /u/, /e/, /è/, /i/, /ö/,

/ü/ olmak üzere dokuz tane ünlü olduğunu kabul etse de bazı araştırmacılar /ıy/, /iy/ seslerini veren /**и**/ diftongu ile /ıv̇/, /iv̇/, /uv̇/, /üv̇/ seslerini veren /**y**/ diftongunu da ünlüler arasına katmaktadır.

Kenan Koç ve Oğuz Doğan Kazak Türkçesinde ünlüleri şöyle açıklamışlardır:

> Kazak Türkçesinde 9 adet ünlü bulunmaktadır. Bunlardan 8'i asli ünlüler olup, bunların 5'i ince, 4'ü ise kalındır. Kalın ünlüler /a/, /ı/, /o/, /u/; ince ünlüler /e/, /è/, /i/, /ö/, /ü/ sesleridir ve her kalın ünlünün Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ince birer karşılığı vardır. ä ünlüsü, diğerlerine göre daha nadir ve çoğunlukla erken alıntı sözlerde kullanılan, a-e arasında telaffuza sahip bir ünlüdür (2013: 18-19).

Ş. Bekturov *Ḳazaḳ Tili (Leksika- Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)* isimli eserinde Kazak Türkçesinde dokuz tane monoftong (/a/, /è/, /e/, /o/,/ö/, /u/, /ü/, /ı/, /i/); iki tane diftong (/**и**/: /ıy, iy/; /**y**/: /ıv̇, iv̇, uv̇, üv̇/); dört tane de Rusçadan giren (/**э/: /**e/**, /ё/: /**yo/**, /ю/: /**yu/**, /я/: /**ya/) olmak üzere toplam on beş tane ünlü olduğunu ancak Rusçadan girenlerin sayılmaması gerektiğini belirtmiştir (2006: 30).

Jubanış Aralbayulı, *Ḳazaḳ Fonetikası Boyınşa Etyüdter* isimli eserinde Kazak Türkçesinde 11 ünlü bulunduğunu, bunlardan dokuz tanesinin monoftong (/a/, /e/, /o/, /ö/, /ı/, /i/, /u/, /ü/, /è/), 2 tanesinin diftong (/**и**/: /ıy, iy/; /**y**/: /ıv̇, iv̇, uv̇, üv̇/) olduğunu dile getirmiştir (1988: 30).

Serebrennikov ve Gadjieva çağdaş Türk yazı dillerinde diftongların çoğunun sonradan türeme olduğunu, tav̇ sözcüğündeki gibi seslerin sahte diftong olduğunu, bu diftongların ünlünün çift dudak /v/ (v̇) sesi ile birleşimden meydana geldiğini belirtir (2018: 35).

Kazak Türkçesindeki Ünlülerin Genel Özellikleri ve Sınıflandırılması

Bekturov, Kazak Türkçesindeki ünlüleri *dudağın durumuna göre, çenenin durumuna göre ve dilin durumuna göre* olmak üzere üçe ayırmıştır (2006: 30).

1. Dudağın Durumuna Göre Ünlüler: Yuvarlak ünlüler ve düz ünlüler olmak üzere ikiye ayrılırlar. /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri yuvarlak; /a/, /è/, /e/, /ı/, /i/ ünlüleri düz ünlülerdir.

2. Çenenin Durumuna Göre Ünlüler: Geniş ünlüler ve dar ünlüler olmak üzere ikiye ayrılırlar. /a/, /è/, /e/, /o/, /ö/ ünlüleri geniş; /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlüleri dar ünlülerdir.

3. Dilin Durumuna Göre Ünlüler: Kalın ünlüler ve ince ünlüler olmak üzere ikiye ayrılırlar. /a/, /o/, /ı/, /u/ ünlüleri kalın; /è/, /e/, /ö/, /ü/, /i/ ünlüleri ince ünlülerdir.

Erġaliyev Ķuvanış Sovetulı, *İ. Keñesbayev jène Ķazaķ Tiliniñ Dıbıs Jüyesi* isimli kitabında sekiz tane ünlünün, orta öğretim okul kitaplarında kalın ünlüler (/a/, /o/, /ı/, /u/), ince ünlüler (/è/, /ö/, /i/, /ü/), yuvarlak ünlüler (/o/, /ö/, /u/, /ü/), düz ünlüler (/a/, /è/, /ı/, /i/), geniş ünlüler (/a/, /è/, /o/, /ö/), ve dar ünlüler (/ı/, / i/, /u/, /ü/) sınıflandırmasıyla verildiğinden bahsetmektedir (2014: 3). Burada /e/ ünlüsünün bulunmaması ve sekiz tane ünlüden söz edilmesi dikkat çekicidir.

İ. Keñesbayev'in Kazak Türkçesi üzerine yaptığı araştırmaların yer aldığı *Ķazaķ Til Bilimi Tuvralı Zerttevler* isimli kitabının içindeki *O Fonetiçeskoy Sisteme Sovremennogo Kazahskogo Yazıka* isimli yazıda Kazak Türkçesinin ünlüleri aşağıdaki tablodaki gibi gösterilmiştir (1987: 265).

Tablo 6

Ünlüler

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı (ıy)	o	u (uv̇)
İnce	è, e	i (iy)	ö	ü (üv̇)

/a/ ünlüsü

Düz-geniş art damak ünlüsüdür. Dilin, damağın arkasına çekilip yukarı kaldırılmasıyla telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 31).

aġat "hata, yanlış, kusur" (872), *jarġaḳ* "tabaklanmış deri" (1721), *ḳapırıḳ* "bunaltıcı, boğucu" (384), *adas-* "yolunu şaşırmak" (1251), *sana* "şuur, bilinç" (634)

/è/ ünlüsü

Düz-geniş ön damak ünlüsüdür. Dilin, damağın ön tarafına yaklaştırılması suretiyle telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 33).

bèki "çakı" (955), *èjim* "kırışıklık, buruşukluk" (832), *kèriya* "ihtiyar, yaşlı" (1238), *sèki* "seki, tahta, sedir" (1071), *èjüv̇ala-* "alay etmek, dalga geçmek" (672)

/e/ ünlüsü

Düz-geniş ön damak ünlüsüdür. Dil ucu, damağa doğru çekilerek telaffuz edilir ve orta açıklıktadır (Aralbayulı, 1988: 33).

eles "hayal" (1807), *bölme* "oda" (631), *dene* "vücut, ten" (1052), *jemis* "meyve, yemiş" (1925), *minez* "huy, karakter, mizaç" (176)

/ı/ ünlüsü

Düz-dar art damak ünlüsüdür. Dil ortası yukarı doğru kaldırılarak telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 31).

ırıḳ “irade, istek, arzu” (669), *jıljı-* “yavaşça ilerlemek” (1791), *ḳızıḳ* “ilgi çekici, enteresan” (12), *sansız* “sayısız, hesapsız” (217), *sızıḳ* “alın yazısı, kader” (1668)

/i/ ünlüsü

Düz-dar ön damak ünlüsüdür. Dil ucu damağa doğru çekilerek telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 34). Bu sesin telaffuzu sırasında ses organları /ı/ ünlüsüne göre biraz daha hareketli olup, dilin ortası hafifçe yukarı kalkar; öne doğru eğilir ve arka razonatör genişler (Doğan ve Koç, 2013: 27).

işkiz- “içirmek” (863), *bölis* “pay, hisse” (492), *dübir* “patırtı, gürültü, ses” (1598), *bürkit* “kartal” (732), *bötendik* “yabancılık” (332)

/o/ ünlüsü

Yuvarlak-geniş art damak ünlüsüdür. Dilin, damağın arkasına doğru çekilip yükseltilmesiyle telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 34). Telaffuzunda çene ve dudaklar hareketsizdir. Dil arkaya doğru çekilir. Dudaklar /u/ sesine göre daha az uzar. Ağız boşluğu, Türkiye Türkçesine göre daha fazla yuvarlaklaşır” (Biray, Ayan ve Ercilasun, 2018: 20).

ojav̇ “kepçe, maşrapa” (1040), *okı-* “okumak” (49), *ḳonır* “sade, gösterişsiz” (650), *sozıl-* “uzamak, uzanmak, gerinmek” (652), *jon* “sırt, arka” (1794)

/ö/ ünlüsü

Geniş-yuvarlak ön damak ünlüsüdür. Dilin, damağın arkasına çekilip yukarı

kaldırılmasıyla telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 35). Bu sesin telaffuzunda /ü/ ünlüsüne göre en büyük farklılık, dil ucunun daha arkaya doğru çekilmesidir. Ağız boşluğu o sesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesine kıyasla çok daha fazla yuvarlaklaşır (Doğan ve Koç, 2013: 28).

öksik "hıçkırık" (642), *ölen* "şiir, şarkı" (137), *aşközdik* "açgözlülük" (1527), *bödene* "bıldırcın" (1236), *jötel-* "öksürmek" (719), *kökirek* "şuur, sezgi, düşünce" (1633)

/u/ ünlüsü

Yuvarlak-dar art damak ünlüsüdür. Dilin, damağın arka tarafına doğru çekilip yukarı kaldırılmasıyla telaffuz edilir (Aralbayulı, 1988: 35). Telaffuzunda dudaklar büzüşüp öne doğru uzar, ağız boşluğu genişler ve dilin arka tarafı yumuşak damağa doğru yükselir (Biray, Ayan ve Ercilasun, 2018: 21).

uyḳas "kafiye, uyak" (1850), *buldır* "bulanık, belirsiz" (188), *ḳunıḳ-* "müptela olmak, düşkün olmak" (1289), *uşḳat* "hanımeli" (2049), *tunba* "çökelti, tortu" (1496)

/ü/ ünlüsü

Yuvarlak-dar ön damak ünlüsüdür (Aralbayulı, 1988: 35). Çıkarılması esnasında dudakların u sesine oranla daha önde büzüştüğü görülür; dil üstünün orta kısmı sert damağa doğru kalkıp öne çekilir ve dil ucu alt dişlere yaklaşırken ağız boşluğu daralır (Doğan ve Koç, 2013: 29).

üles "pay, hisse, üleş" (502), *tünemel* "geceleme, konaklama yeri" (936), *sürkil* "sıkıntılı ve çileli dönem" (563), *jüzik* "yüzük" (327), *dümşe* "cahil, bilgisiz, nadan" (517)

/ы/: /ıy, iy/ **ve /y/**: /ıv̇, iv̇, uv̇, üv̇/ **diftongları**

K. Beysenbayeva *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tiliniñ Fonetikası* isimli eserde bu diftongların bazı yönleriyle ünlülere, bazı yönleriyle ünsüzlere yakın olduğunu ifade etmektedir (1995: 26). Bu diftongların telaffuzu /ı/, /i/, /u/, /ü/ seslerinin telaffuzuna yakındır. Ferhat Tamir

/**и**/: /ıy, iy/'in Kazak Türkçesine ait kelimelerde kelime başında ve bir ünsüzden sonra geldiğinde kalın ünlülü kelimelerde /ıy/, ince ünlülü kelimelerde /iy/, Rusça kelimelerde /i/; /**y**/: /ıẏ, iẏ, uẏ, üẏ/'ün Kazak Türkçesine ait kelimelerde kelime başında ve bir ünsüzden sonra geldiğinde kalın ünlülü kelimelerde /uẏ/, ince ünlülü kelimelerde /üẏ/, bir ünlüden sonra geldiğinde veya iki ünlü arasında bulunduğunda /ẏ/ okunduğunu ifade etmiştir (2012: 432).

iyne "iğne" (1338), *iyreleñde-* "kıvrılmak" (2049), *oḳıyġa* "olay, hadise" (93), *oḳuvẏşı* "okuyucu" (308), *uvẏıs* "avuç, aya" (105)

Ünlülerin genişlik, düzlük dereceleri ancak tam olarak telaffuzda ayırt edilebilir. Keñesbayev (1987: 270) ünlülerin genişliklerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

/a/, /ė/, /o/, /ö/, /e/ /ı/, /i/, /u/, /ü/, /ıy-iy/, /uẏ-üẏ/

2.1.2. Ünsüzler

Ünlüler ile ünsüzleri ayıran en temel özellik çıkış noktalarında takıldıkları engellerdir. Ünsüzler hiçbir engelle karşılaşmayan seslerin yani ünlülerin aksine çıkışları sırasında bir engelle karşılaşan ve karşılaştıkları engellere göre sınıflandırılan seslerdir. Bu sesler art damak, ön damak, diş-damak, diş-dudak, diş eti, diş arası, çift dudak, gırtlak vb. aracılığıyla, sürekli veya süreksiz olarak çıkarlar.

Bütün dillerde ünsüzlerin sayısı ünlülerin sayısından fazladır. Ünlülerle karşılaştırıldığında, ünsüzlerin sınıflandırılması daha geniştir. Bundan dolayı ünsüzleri tanımlama ve sınıflandırma, hem akustik hem de boğumlanmayla ilgili birçok özelliği hesaba katmayı gerektirir (Karaağaç, 2010: 33).

Jubanış Aralbayulı, *Ḳazaḳ Fonetikası Boyınşa Etyüdter* isimli kitabında ünsüzleri,

doğrudan bir sayı belirtmeden, *dudak ünsüzleri* (erin): /p/, /b/, /m/, /v̇/; *diş-dudak ünsüzleri* (erin men tis): /v/, /f/; *dil önü ünsüzleri* (til aldı): /ıy-iy/, /l/, /r/, /d/, /t/, /s/, /z/, /j/, /ş/, /ç/, /ts/; *dil ortası ünsüzleri* (til orta): /y/, /k/, /g/; *dil arkası ünsüzleri* (til artı): /ķ/, /ġ/, /ң/, /ñ/ olarak sıralamış, /h/ ünsüzünü sınıflandırmaya tabi tutmamıştır (1988: 44-62).

Bekturov *Ķazaķ Tili (Leksika- Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)* isimli eserinde Kazak Türkçesinde /b/, /v/, /g/, /ġ/, /d/, /j/, /z/, /y/, /k/, /ķ/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /t/, /v̇/, /f/, /ң/, /h/, /ts/, /ç/, /ş/, /şç/ olmak üzere toplam 26 tane ünsüz olduğunu fakat bunlardan /v/, /f/, /ts/, /ç/, /şç/ ünsüzlerinin Rusçadan girdiğini söylemiştir (2006: 38).

Bunların yanı sıra Kazak Türkçesinde diğer seslerden farklı bir fonem (ses birim) olmamasına rağmen kullanılan *ya* (я) ve *yu* (ю) harfleri bulunmaktadır. Bu iki yapı Kazak Türkçesinde kullanılan /y/ + /a/ ve /y/ + /u/ seslerinin birleşmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla *ya* ve *yu* ile ilgili örnekler de /y/ ünsüzünün altında verilecektir.

Bu verileri göz önünde bulundurarak Kazak Türkçesindeki ünsüzleri şu şekilde sıralayabiliriz: /b/, /v/, /g/, /ġ/, /d/, /j/, /z/, /y/, /k/, /ķ/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /t/, /v̇ /, /f/, /ң/, /h/, /ts/, /ç/, /ş/, /şç/

Kazak Türkçesinde Ünsüzlerin Özellikleri ve Sınıflandırması

Kazak Türkçesinde ünsüzler çeşitli dil araştırmacıları tarafından sınıflandırılmıştır. Bu araştırmacılardan Bekturov, *Ķazaķ Tili (Leksika- Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)* eserinde ünsüzleri oluşum yerine göre 8 gruba ayırmıştır:

1. Dudak Ünsüzleri (Erin Davıssızdarı) : /p/, /b/, /m/, /v̇/
2. Diş- Dudak Ünsüzleri (Tis pen Erin Davıssızdarı) : /f/, /v/
3. Diş Ünsüzleri (Tis Davıssızdarı) : /t/, /d, /ts/, /s/, /z/
4. Dil ucu ünsüzleri (Til Uşı Davıssızdarı) : /ç/, /j/, /n/, /l/
5. Dil Önü Ünsüzleri (Til Aldı Davıssızdarı) : /ş/, /r/, /ıy-iy/, /şç/

6. Dil Ortası Ünsüzleri (Til Ortası Davıssızdarı) : /k/, /g/

7. Dil Arkası Ünsüzleri (Til Artı Davıssızdarı) : /ķ/, /ñ/, /ŋ/, /ġ/

8. Gırlak Ünsüzü (Kömey Davıssızdarı) : /h/

Bekturov bu sınıflandırmadan sonra ünsüzleri; söyleniş yoluna göre *süreksiz* (şuġıl) ve *sürekli* (ızıñ) ünsüzler olmak üzere ikiye ayırmıştır. *Süreksiz* (şuġıl) ünsüzler /p/, /b/, /t/, /k/, /g/, /d/, /ç/, /ñ/; *sürekli* (ızıñ) ünsüzler ise /f/, /v/, /s/, /ġ/, /ş/, /ŋ/, /z/, /j/, /h/ ünsüzleridir (2006: 39).

Süer Eker, ünsüzlerin; oluşum noktası, ses tellerinin titreşip titreşmemesi, süreklilik ya da süreksizlik ve ağız ya da geniz ünsüzü olması olarak dört temel fizyolojik ölçüte göre birbirinden ayrıldığını belirtir (2013: 206-208). Bu bölümde Kazak Türkçesindeki ünsüzler bu dört ölçüte göre sınıflandırılacaktır.

A. Oluşum Noktasına Göre Ünsüzler

Dudak Ünsüzleri: /p/, /b/, /m/, / v̇/

Diş-Dudak Ünsüzleri: /v/, /f/

Diş Ünsüzleri: /d/, /t/, /n/, /z/, /s/

Diş- Damak Ünsüzleri: /ç/, /j/, /ş/

Ön Damak Ünsüzleri: /l/, /r/, /y/, /g/, /k/

Art Damak Ünsüzleri: /ġ/, /ķ/, /ŋ, /ñ/

Gırtlak Ünsüzü: /h/

B. Ses Tellerinin Titreşip Titreşmemesine Göre Ünsüzler

Ötümlü (Tonlu, Sedalı) Ünsüzler: /b/, /d/, /g/, /ġ/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /v̇/, /y/, /z/

Ötümsüz (Tonsuz, Sedasız) Ünsüzler: /f/, /h/, /ŋ/, /k/, /ķ/, /p/, /s/, /ş/, /t/

C. Süreklilik ya da Süreksizliklerine Göre Ünsüzler

Sürekli (Sızıcı) Ünsüzler: /f/, /ġ/, /h/, /ẖ/, /j/, /s/, /ş/, /v/, /z/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, r/, /v̇/, /y/

Süreksiz (Patlayıcı) Ünsüzler: /b/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /ķ/, /p/, /t/

D. Ağız ya da Geniz Ünsüzü Olmasına Göre Ünsüzler

Kazak Türkçesinde /m/, /n/ ve /ñ/ ünsüzleri geniz ünsüzü (nazal) olarak adlandırılırken diğer ünsüzler ağız ünsüzü olarak adlandırılır.

Tablo 7
Ünsüzler

		Diş	**Diş-Damak**	**Dudak**	**Ön Damak**	**Art Damak**	**Diş-Dudak**	**Gırtlak**
Sürekli Ünsüzler	**Ötümlü**	n, z	j	v̇, m	l, r, y	ñ, ġ	v	
	Ötümsüz	s	**ş**			ẖ	f	h
Süreksiz Ünsüzler	**Ötümlü**	d		b	g			
	Ötümsüz	t	ç	p	k	ķ		

Diş Ünsüzleri:

/d/ ünsüzü

Ötümlü ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuzunda dilin ucu dişlere değer. Ötümlü olan /d/ ünsüzünün ötümsüz karşılığı /t/'dir. /d/ ünsüzü Türkçe kökenli kelimelerin sonunda bulunmaz.

daraḳ "kavak ağacı" (666), *bödene* "bıldırcın" (1236), *jeñildik* "hafiflik" (890), *kev̇de* "göğüs, gövde" (201), *dèn* "tohum, bitki tohumu" (1254)

/n/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzu esnasında d sesinde olduğu gibi dilin ucu ön dişlere değdirilir. Dilin üst kısmı ise dişin yukarılarına daha yakın bir pozisyon alır.

nalı- "dertlenmek, kederlenmek" (135), *nukı-* "dürtmek, dokunmak, itmek" (991), *nusḳa-* "işaret etmek, göstermek" (1313), *tegin* "bedava, ücretsiz" (502), *orın* "yer, mekan" (336), *ondık* "onluk" (1197)

/s/ ünsüzü

Ötümsüz ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzunda ön dişler birbirine bitiştirilir ve hava dişlerin arasından sızarak dışarı çıkar.

sabaḳ "ders" (1665), *teris* "yanlış, hata" (119), *sustı* "yüzü soğuk, sert" (267), *sülgi* "havlu" (1021), *ḳusa* "kasvet, iç sıkıntısı" (1177)

/t/ ünsüzü

Ötümsüz ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuzunda dilin ucu üst dişlere değdirilir.

Benzeri olan /d/ sesinden daha patlayıcı bir özelliğe sahiptir.

tabaldırıḳ “eşik, kapı eşiği” (630), *sütkil* “süt ürünü” (870), *ḳabat* “kat, sıra, tabaka” (1675), *ıntıḳ* “istek, ihtiras, arzu” (1554), *èlekten-* “boşa çabalamak, boşa uğraşmak” (2113), *bürkit* “kartal” (732)

/z/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Teşekkülü bakımından /s/ ünsüzüne benzer. Hava dişlerin arasından sızarak geçer ancak dişlerin arası biraz daha açık durumdadır.

zarla- “feryat etmek, derdini dökmek” (1252), *zeñgir* “gökçe, mavi veya yeşile çalan mavi” (1055), *müyiz* “boynuz” (849), *muz* “buz” (1790), *mezet* “an, lahza” (309)

Diş- Damak Ünsüzleri:

/ç/ ünsüzü

Ötümsüz ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuzunda dilin ucu dişlerin üst kısmına, ön damağın dişlere yakın kısmına değer. /c/ ünsüzünden daha patlayıcıdır. Kazak Türkçesinde /ç/ ünsüzü yoktur. Bu ünsüz ancak alıntı kelimelerde kullanılmıştır.

poçta “postane, posta” (1118), *barançük* “yağız doru (at)” (1391), *uçilişçe* “lise” (1376), *svarşçik* “kaynakçı” (345)

/j/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzunda dil, damağın yan kısımlarına değer ve buradan çıkan hava dişlere çarparak çıkar.

jozı “sehpa” (55), *jarġaḳ* “tabaklanmış deri” (1721), *renji-* “küsmek, incinmek, gücenmek” (1126), *muḳtaj* “muhtaç” (1540), *jasḳa-* “gözdağı vermek” (1762), *güjil* “gürültü, gümbürtü” (1314)

/ş/ ünsüzü

Ötümsüz ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzu /j/ ünsüzüne benzer. Hava /j/ ünsüzüne göre dişlere daha az çarparak ve daha sızıcı bir şekilde çıkar.

şabıt "ilham, şevk" (1674), *şala* "yarım, eksik" (220), *körşi* "komşu" (28), *şoşı-* "korkmak" (1422), *şarşa-* "yorulmak" (103)

Dudak Ünsüzleri:

/b/ ünsüzü

Ötümlü ve patlayıcı bir ünsüzdür. İçerideki hava birbirine yapışık iki dudağın açılmasıyla patlayıcı olarak dışarı çıkar. Türkçe kökenli kelimelerde söz sonunda /b/ ünsüzü bulunmaz.

bılamıḳ "lapa" (1381), *abaḳtı* "cezaevi" (2115), *belsendi* "aktif, etkili" (1853), *sabala-* "dövmek, vurmak" (467), *töbe* "tepe, doruk, zirve" (209)

/m/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzunda /b/ ünsüzünde olduğu gibi kapalı iki dudak açılır. Sesin çıkarılması için burundan yardım alındığından /b/ sesinden farklıdır.

mezgil "mevsim, sezon" (766) *mıḳtap* "özel, hususi" (1545), *kömeski* "belirsiz, müphem" (114), *köktem* "ilkbahar, bahar" (662), *iymiy-* "eğilmek, bükülmek" (762)

/p/ ünsüzü

Ötümsüz ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuzu sırasında içerideki hava kapalı olan iki dudağın açılmasıyla patlayıcı bir şekilde dışarı yayılır. Ötümlü /b/ ünsüzünün ötümsüz karşılığıdır.

peş “soba, ocak” (588), *pısıḳ* “becerikli, açıkgöz, uyanık” (328), *sapar* “yolculuk, sefer” (22), *opalı* “vefalı, istikrarlı, sabit” (34), *kitap* “kitap” (1)

/v̇/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Türkiye Türkçesi’ndeki /v/ sesinden farklı olarak iki dudağın arasından çıkarılır. Çift dudak v’si olarak da adlandırılır.

uv̇ılju- “(sebze meyve) olgunlaşmak, pişmek” (1049), *uv̇majdal-* “buruşmak, büzüşmek” (2038), *dèndèkuv̇* “çıkarçı, edepsiz” (1154), *suv̇ır-* “çıkarmak; çekmek, koparmak” (1654), *tuv̇ralı* “hakkında” (373)

Ön Damak Ünsüzleri:

/g/ ünsüzü

Ötümlü ve süreksiz bir ünsüzdür. Bir ön damak ünsüzüdür ve telaffuzu sırasında dilin orta kısmı, Türkiye Türkçesindekine nispeten daha arkaya temas eder.

gèp “bir şeyin sırrı, anlamı, meselesi” (505), *güvle-* “ses çıkarmak, uğuldamak” (1723), *savdeger* “tüccar, tacir” (869), *èñgime* “hikâye” (2) , *tügen* “falan, filan” (24), *bèyge* “at yarışı” (28)

/k/ ünsüzü

Ötümsüz ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuz edilirken dil, ön damağın arkaya yakın kısmına temas eder. Ötümlü g sesine göre daha patlayıcı bir sestir. Türkiye Türkçesindeki /k/ ünsüzüne göre ön damağın daha arkasından çıkarılır.

kerav̇ız “inatçı, aksi, kaprisli” (1981), *kiyiz* “keçe” (1102), *sergek* “dinç, çevik, canlı” (1124), *töñkeril-* “devrilmek, düşmek” (2111), *kökjiyek* “ufuk, evren, göz erimi” (1493)

/l/ ünsüzü

Ötümlü ve akıcı bir ünsüzdür. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi hem kalın hem de ince telaffuzu vardır. Kalın telaffuzunda dil ucu damağa değdirilir ve dilin arka kısmı ön damağa doğru kaldırılır. İnce telaffuzunda dil ucu dişler ile damağın bitişme noktasına değdirilir.

lep "esinti, hafif rüzgâr" (2014), *alıpsatar* "tüccar tacir" (1710), *beyimdel-* "uyum sağlamak, alışmak" (1580), *büyirles-* "birbirine yaklaşmak, yakınlaşmak" (1816), *jalġızsıra-* "yalnızlık çekmek, kendini yanlış hissetmek" (1426)

/r/ ünsüzü

Ötümlü, titrek ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuz edilirken dil ucu ön damağa değerek titreşir.

rezeñke "lastik" (1261), *ruḳsatsız* "izinsiz" (491), *ḳızıñḳıra-* "heveslenmek, heves etmek" (480), *kirevkele-* "eliyle gölge yapmak" (1395), *kiriptar* "bağlı, tabi, bağımlı" (124)

/y/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzu sırasında dilin yanları damağın orta kısımlarına değdirilir.

ya "ile, veya, ya da" (229), *üyirme* "dernek, kulüp" (2059), *tüynekte-* "(dallar) meyveye durmak" (1297), *şımḳay* "hepsi aynı olan" (1077), *sayıs* "yarışma, müsabaka" (16)

Art Damak Ünsüzleri:

/ġ/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzu sırasında dilin arka kısmı küçük dilin

bulunduğu bölgeye temas ettirilir. Kazak Türkçesinde alıntı kelimeler ve gramerlik ses olayları dışında söz başında /ġ/ ünsüzü bulunmaz. Örneğin; *ġıp (ķılıp > ġıp)* (1974)

ıġıs- "kaymak, yer değiştirmek" (1891), *ġoy* "ya, ise, ki" (1164), *ġajayıp* "harika, mükemmel, şahane" (1693), *tuv̇ġız-* "meydana getirmek" (4), *ķaġaz* "kâğıt" (2007)

/ḫ/ ünsüzü

Ötümsüz ve sürekli bir ünsüzdür. Arka damakta meydana gelen sürtünme sonucunda ortaya çıkar.

raḫat "rahat, huzur" (1697), *ḫram* "ibadethane, mabet" (1832), *kitapḫana* "kütüphane" (5), *ḫan* "han" (23), *ḫalıķ* "halk" (169)

/ķ/ ünsüzü

Ötümsüz ve süreksiz bir ünsüzdür. Telaffuzu art damak /ġ/ ünsüzünün telaffuzuna benzer. Art dama /ġ/ sesine göre daha az bir sürtüşme söz konusudur.

ķalbalaķta- "şaşırmak, acele etmek, sağa sola koşturmak" (1069), *ķandala* "tahtakurusu" (1343), *jorıķ* "saldırı, hücum, askeri sefer" (968), *ķav̇ķar* "güç, kuvvet, hal" (2109), *ķav̇ırsın* "kuş teleği, kuş tüyü" (3)

/ñ/ ünsüzü

Ötümlü, sürekli ve nazal bir ünsüzdür. Telaffuzu sırasında dilin arka kısmı art damağa yapışır.

oñay "kolay, hafif" (14), *tereñ* "derin" (226), *reñ* "sağlık, canlı görünüm" (987), *öñil* "bir çeşit ot" (844), *bultıñ* "sallanarak yürüyüş" (8)

Diş-Dudak Ünsüzleri:

/f/ ünsüzü

Ötümsüz ve sürekli bir ünsüzdür. Telaffuzunda üst dişler ile alt dudak birleşir. Bir diğer diş-dudak ünsüzü olan v sesine göre daha şiddetli ve sızıcıdır.

ferma "çiftlik" (1172), *asfalt* "asfalt" (2126), *tifè-tifè* "bir ünlem, tüh" (33), *ofitser* "subay" (1994), *sofı* "sofu" (40), *şofyör* "sürücü" (528)

/v/ ünsüzü

Ötümlü ve sürekli bir ünsüzdür. /f/ ünsüzünde olduğu gibi üst dişler alt dudağa değdirilerek çıkarılır. Bu ünsüz alıntı kelimelerde kullanılır.

vagon "vagon" (528), *vetteɧnik* "veteriner" (1386), *vogzal* "gar, istasyon" (526)

Gırtlak Ünsüzü

/h/ ünsüzü

Ötümsüz ve gırtlak ünsüzüdür. Diğer ünsüzlere göre en rahat çıkarılan ünsüzdür. Ses çıkarılırken diş, dil, damak organlarına ihtiyaç duyulmaz.

şahar "şehir" (111), *jihaz* "cihaz" (794), *ahılap- ühile-* "ah etmek, acı ile içini çekmek" (896), *ajdaha* "ejder, ejderha" (947), *jahannam* "cehennem" (1602)

2.1.3. Ses Olayları

Bir dili oluşturan seslerin çeşitli etkenlerle uğradığı değişimler *ses olayları* olarak adlandırılır. Seslerde meydana gelen bu değişimlerin bazıları tarihi Türk yazı dillerinin seyri içerisinde gerçekleşerek çağdaş Türk yazı dilleri için karakteristik ve sözlüksel bir hâl almıştır. Örneğin; -ø- > -i- (ET. börk (EDPT 362) >> KT. börik (262) "başlık, börk"). Bazı

değişimler ise işletim sırasında gerçekleşmektedir. Örneğin; -n > -t (ağaş + nıñ > ağaştıñ (797). Mustafa Öner *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* adlı çalışmasında, bugün artık sona ermiş ses olaylarını ***tarihî ses olayları;*** yapım ve çekim sırasında ortaya çıkan ses olaylarını ise ***gramerlik ses olayları*** başlığı altında incelemiştir (2013: 11). Burada ses olayları bu sınıflandırmaya tabi tutulacaktır.

Tarihî Ses Olayları

Ünlülerde Görülen Ses Olayları

Ünlülerde meydana gelen tarihi ses olaylarına ilişkin örnekler, ilgili başlıkların altında verilmiştir. Bu örneklerdeki değişimler genel Kazak Türkçesindeki değişimleri değil metnimizde tespit edilen değişimleri ifade etmektedir.

/a/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /a-/, /-a/ >> KT. /e-/, /-e/

Eski Türkçede art damak ünlüsü olan /a/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde incelerek söz başı ve söz sonunda /e/ ön damak ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. añra- (EDPT 189) >> KT. eñire- "ağlamak, çığlık atmak" (1436)

ET. yana (DLT 28) >> KT. jène "ve, ile" (291)

ET. /-a-/ >> KT. /-è-/

Eski Türkçede art damak ünlüsü olan /a/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde incelerek söz ortasında /è/ ön damak ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. tatlıġ (DLT 21) >> KT. tètti "tatlı, lezzetli" (678)

ET. yana (DLT 28) >> KT. jène “ve, ile” (291)

ET. /-a-/ >> KT. /-ı-/

Eski Türkçede düz-geniş olan /a/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde daralarak söz ortasında /ı/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. taş (DLT 409) >> KT. tıs “dış” (692)

ET. yaltur- (DLT 387) >> KT. jıltıra- “yanmak, parlamak” (1208)

ET. /a-/, /-a-/ >> KT. /u-/, /-u-/

Eski Türkçede düz-geniş olan /a/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde yuvarlaklaşarak söz başı ve söz ortasında /u/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. aġu (EUTS 8) >> KT. uv̇ “zehir” (553)

ET. ḳaġur- (DLT 205) >> KT. ḳuv̇ır- “kavurmak” (707)

ET. yav̇aş (DLT 352) >> KT. juv̇as “yavaş” (934)

/e/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /e-/, /-e-/ >> KT. /i-/, /-i-/

Eski Türkçede düz-geniş olan /e/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde daralarak söz başı ve söz ortasında /i/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. bedük (DLT 45) >> KT. biyik “yüksek” (109)

ET. eg- (DLT 87) >> KT. iy- “eğmek” (933)

ET. ergü (EUTS 73) >> KT. irge “duvarın arka tarafı, avlu” (995)

ET. keḏ- (EDPT 700) >> KT. kiy- “giymek” (185)

ET. keḏim (EDPT 704) >> KT. kiyim “giyim, giysi, kıyafet” (698)

ET. sedrek (DLT 208) >> KT siyrek “seyrek” (1827)

ET. teg- (DLT 22) >> KT. tiy- “değmek” (249)

ET. tegirmen (DLT 159) >> KT. diyirmen “değirmen” (531)

ET. /e-/ >> KT. /ö-/

Eski Türkçede düz-geniş olan /e/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde yuvarlaklaşarak söz başında /ö/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. erük (DLT 33) >> KT. örik “kayısı” (797)

ET. /-e-/, /e-/ >> KT. /-ü-/, /ü-/

Eski Türkçede düz-geniş olan /e/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde yuvarlaklaşarak söz ortası ve söz sonunda /ü/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. eb (BK D32) >> KT. üy “ev” (52)

ET. ebir- (BK D 25) >> KT. üyir- “bir araya toplamak, çevrelemek” (847)

ET. evlen (EDPT 11) >> KT. üylen- “evlenmek” (1441)

ET. tebe (EUTS 230) >> KT. tüye “deve” (28)

/ı/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /ı-/, /-ı/ >> KT. /a-/, /-a/

Eski Türkçede dar ünlü olan /ı/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde genişleyerek söz başı ve söz sonunda /a/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. ıġaç (EUTS 84) >> KT. aġaş “ağaç” (661)

ET. toġrı (EUTS 243) >> KT. tuv̇ra “doğru” (75)

ET. yañı (DLT 161) >> KT. jaña “yeni” (306)

ET. /-ı/ >> KT. /-e/

Eski Türkçede dar ünlü olan /ı/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde genişleyerek söz sonunda /e/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. ḳanı (EDPT 632) >> KT. ḳane “hani” (1857)

ET. /-ı-/ >> KT. /-i-/, /-i/

Eski Türkçede art damak ünlüsü olan /ı/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortası ve söz sonunda /i/ ön damak ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. tatlıġ (DLT 21) >> KT. tètti “tatlı, lezzetli” (678)

ET. tıl (DLT 146) >> KT. til “dil” (385)

ET. tış (DLT 203) >> KT. tis “diş” (920)

ET. /-ı-/ >> KT. /-u-/

Eski Türkçede düz-dar ünlü olan /ı/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. adıġ (DLT 30) >> KT. ayu “ayı” (2026)

ET. aġrıġ (DLT 48) >> KT. avruv̇ “hastalık” (1373)

ET. arıġ (DLT 148) >> KT. aruv̇ “temiz, pak” (1029)

ET. barıġ (DLT 242) >> KT. baruv̇ “varma, gitme” (272)

ET. oḳıġ (EDPT 83) >> KT. oḳuv̇ “ders, eğitim” (284)

ET. yıpar (EUTS 294) >> KT. jupar “güzel, hoş koku” (656)

/i/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /i-/, /-i-/, /-i/ >> KT. /e-/, /-e-/, /-e/

Eski Türkçede düz-dar ünlü olan /i/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde genişleyerek /e/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. idi (KT D19) >> KT. iye “sahip” (225)

ET. iki (EUTS 91) >> KT. eki “iki” (46)

ET. işik (EUTS 100) >> KT. esik “kapı” (51)

ET. kidin (EUTS 109) >> KT. keyin “sonra” (1294)

ET. yiñil (EUTS 297) >> KT. jeñil “hafif” (221)

ET. /i-/, /-i-/ >> KT. /ı-/, /-ı-/

Eski Türkçede ön damak ünlüsü olan /i/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz başı ve söz ortasında /ı/ art damak ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. çiz- (EUTS 64) >> KT. sız- “çizmek” (1686)

ET. idiş (DLT 29) >> KT. ıdıs “kap” (809)

ET. im (DLT 18) >> KT. ım “im, işaret” (595)

ET. isig (DLT 34) >> KT. ıstıḳ “sıcak” (718)

ET. miñi (DLT 326) >> KT. mıy “beyin” (1661)

ET. /-i-/ >> KT. /-ü-/

Eski Türkçede düz-dar olan /i/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde yuvarlaklaşarak söz ortasında /ü/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. berig (“*berigse-*” DLT 484*)* >> KT. berüv̇ “verme” (1499)

ET. kelig (DLT 245) >> KT. kelüv̇ “gelme” (749)

/o/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /o-/ >> KT. /a-/

Eski Türkçede yuvarlak-geniş ünlü olan /o/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde düzleşerek söz başında /a/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. ona (EUTS 141) >> KT. ana “işte, bu” (903)

ET. /o-/, /-o-/ >> KT. /u-/, /-u-/

Eski Türkçede yuvarlak-geniş ünlü olan /o/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde daralarak söz başı ve söz ortasında /u/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. boġ- (DLT 41) >> KT. buv̇- “bağlamak” (601)

ET. boz- (EUTS 49) >> KT. buz- “bozmak” (1705)

ET. ḳoy- (DLT 246) >> KT. ḳuy- “koymak, bırakmak” (691)

ET. oġrı (DLT 63) >> KT. urı “hırsız” (1461)

ET. oġul (DLT 24) >> KT. ul “oğul” (1534)

ET. oḳşa- (EUTS 140) >> KT. uḳsa- “benzemek” (1298)

ET. soġı- (DLT 463) >> KT. suv̇ı- “soğumak” (1992)

ET. soḳ- (EUTS 208) >> KT. suḳ- “sokmak” (631)

ET. sor- (EDPT 843) >> KT. sura- “sormak” (1155)

ET. toġ- (EUTS 243) >> KT. tuv̇- “doğmak” (718)

ET. toġrı (EUTS 243) >> KT. tuv̇ra “doğru” (75)

/ö/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /-ö-/ >> KT. /-i-/

Eski Türkçede yuvarlak-geniş ünlü olan /ö/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde düzleşerek söz ortasında /i/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. böḏig[4] (EDPT 303) >> KT. biy “dans” (1047)

ET. /ö-/, /-ö-/ >> KT. /ü-/, /-ü-/

Eski Türkçede yuvarlak-geniş ünlü olan /ö/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde daralarak /ü/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. bög (DLT 401) >> KT. büyi “örümcek” (1128)

ET. bögür (EDPT 328) > Kıp. bögrek (BV 65b/20) > KT. büyrek “böbrek” (2012)

ET. bögür (EDPT 328) >> KT. büyir “böğür” (710)

ET. ögren- (DLT 115)>> KT. üyren- “öğrenmek” (1487)

ET. ögret- (EUTS 148) >> KT. üyret- “öğretmek” (1023)

ET. ögür (EUTS 148) >> KT. üyir “içinde bulunulan ortam, sürü” (1251)

ET. ögüt (DLT 24) >> KT. ügit “öğüt” (201)

[4] Kır. biy, Tat. biyü, Bşk. biyiv, Tuv. devig. Ayrıntılı bilgi için bkz. Clauson, 1972: 300-303.

/u/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /-u-/ >> KT. /-a/

Eski Türkçede yuvarlak ünlü olan /u/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde düzleşerek /a/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. botuḳ (DLT 441) >> KT. bota “deve yavrusu” (966)

ET. /-u-/, /-u/ >> KT. /-ı-/, /-ı/

Eski Türkçede yuvarlak ünlü olan /u/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde düzleşerek söz ortası ve söz sonunda /ı/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. açuḳ (EUTS 2) >> KT. aşıḳ “açık” (101)

ET. aḳrun (DLT 494) >> KT. aḳırın “yavaş, ağır, sessiz” (961)

ET. altun (DLT 25) >> KT. altın “altın” (457)

ET. altur- (DLT 106) >> KT. aldır- “aldırmak” (1034)

ET. anuḳ (DLT 44) >> KT anıḳ “açık, belli, kesin” (192)

ET. arḳun (DLT 53) > Kıp. arġımak (TZ 30b/10) > KT. arġımak “küheylan, asil at” (1610)

ET. arḳuru (EDPT 219) >> KT. arḳılı “vasıtasıyla, aracılığıyla” (1676)

ET. artuḳ (DLT 48) >> KT. artıḳ “fazla, artık” (343)

ET. aşuḳ (DLT 31) >> KT. asıḳ “aşık kemiği” (1100)

ET. aşuḳ- (EUTS 24) >> KT. asıḳ- “acele etmek” (1278)

ET. aşur- (EDPT 265) >> KT. asır- “aşırmak, geçirmek” (1326)

ET. azgur- (EUTS 28) >> KT. azgır- “yoldan çıkarmak, azdırmak” (1524)

ET. azuḳ (DLT 148) >> KT. azıḳ “yiyecek, gıda, yemek” (2)

ET. batur- (DLT 252) >> KT. batır- “batırmak” (2113)

ET. burun (EUTS 54) >> KT. burın “önce” (20)

ET. ḳaḏġu (EDPT 598) >> KT. ḳayġı “kaygı, tasa” (2070)

ET. ḳaġur- (DLT 255) >> KT. ḳuv̇ır- “kavurmak” (707)

ET. ḳazuḳ (EDPT 681) >> KT. ḳazıḳ “kazık” (238)

ET. oltur- (DLT 106) >> KT. otır- “oturmak” (558)

ET. onluḳ (EUTS 142) >> KT. ondıḳ “onluk” (1197)

ET. otuñ (DLT 122) >> KT. otın “odun” (1193)

ET. tumşuḳ (DLT 205) >> KT. tumsık “gaga” (1935)

ET. uḳtur- (DLT 106) >> KT. uktır- “anlatmak, izah etmek” (1015)

ET. uruş (EDPT 235) >> KT. urıs “savaş” (1652)

ET. uzun (EUTS 270) >> KT. uzın “uzun” (61)

ET. yañḳurt- (EDPT 949) >> KT. jañġırt- “yankılatmak” (2114)

/ü/ Ünlüsünde Meydana Gelen Ses Olayları

ET. /-ü-/, /-ü/ >> KT. /-e-/, /-e/

Eski Türkçede yuvarlak-dar ünlü olan /ü/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde düzleşerek söz ortası ve söz sonunda /e/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. ergü (EUTS 73) >> KT. irge “duvarın arka tarafı, avlu” (995)

ET. örkü (DLT. 65) >> KT. örkeş “hörgüç” (537)

ET. süñük (DLT 91) >> KT. süyek “kemik” (1259)

ET. /-ü-/, /-ü/ >> KT. /-i-/, /-i/

Eski Türkçede yuvarlak-dar ünlü olan /ü/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde

düzleşerek söz ortası ve söz sonunda /i/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. belgü (DLT 185) >> KT. belgi “işaret, im, damga, alamet” (108)

ET. bögür (DLT 155) >> KT büyir “böğür” (710)

ET. bükün (EUTS 56) >> KT. bügin “bugün” (16)

ET. bütür- (EUTS 57) >> KT. bitir- “bitirmek” (306)

ET. eçkü (DLT 46) >> KT. eşki “keçi” (922)

ET. erük (DLT 33) >> KT. örik “kayısı” (797)

ET. etük (DLT 32) >> KT. etik “çizme, ayakkabı” (1333)

ET. köñül (DLT 49) >> KT. köñil “gönül” (547)

ET. közüldürük (DLT 230) >> KT. közildirik “gözlük” (1337)

ET. ögür (EUTS 148) >> KT. üyir “içinde bulunulan ortam, sürü” (1251)

ET. ögüt (DLT 24) >> KT. ügit “öğüt” (201)

ET. ökün- (EUTS 149) >> KT. ökin- “pişman olmak” (167)

ET. ökünç (EUTS 149) >> KT. ökiniş “pişmanlık” (1074)

ET. öküz (EUTS 149) >> KT. ögiz “öküz” (1139)

ET. ölüg (EUTS 150) >> KT. öli “ölü” (632)

ET. ötrük (DLT 50) >> KT. ötirik “yalan, aldatma, uydurma” (84)

ET. ötünç (EDPT 61) >> KT. ötiniş “rica, istek, arzu” (125)

ET. üçün (DLT 36) >> KT. üşin “için” (1944)

ET. ündür- (EUTS 272) >> KT. öndir- “çıkartmak, yetiştirmek” (486)

ET. ünlüg (EDPT 185) >> KT. ündi “sesli, sesi gür” (1004)

ET. /ü-/ >> KT. /ö-/

Eski Türkçede yuvarlak-dar ünlü olan /ü/, Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde genişleyerek söz başında /ö/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. ün- (EUTS 272) >> KT. ön- “çıkmak, yükselmek” (1353)

ET. ündür- (EUTS 272) >> KT. öndir- “çıkartmak, yetiştirmek” (486)

ET. /-ü-/ >> KT. Ø

Eski Türkçede söz içinde kullanılan /ü/ ünlüsü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde erimiştir.

ET. berüki (EDPT 364) >> KT. bergi “bu taraf, yan taraf, beriki” (218)

Türemeler

ET. Ø >> KT. /-ı-/

Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında /ı/ türemesi görülmektedir.

ET. añrat- (EDPT 189) >> KT. añırat- “bağırtmak, ağlatmak” (430)

ET. arslan (DLT 35) >> KT. arıstan “aslan” (1717)

ET. ḳaldra- (EDPT 620) >> KT. ḳaltıra- “titremek” (70)

ET. ḳırḳ (DLT 150) >> KT. ḳırıḳ “kırk sayısı” (375)

ET. ḳorḳ- (DLT 522) >> KT. ḳorıḳ- “korkmak” (1226)

ET. Ø >> KT. /-i-/

Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında /i/ türemesi görülmektedir.

ET. añra- (EDPT 189) >> KT. eñire- “ağlamak, çığlık atmak” (1436)

ET. börk (DLT 151) >> KT. börik “başlık, börk” (299)

ET. esne- (DLT 127) >> KT. esine- “esnemek” (1714)

ET. ökünç (EUTS 149) >> KT. ökiniş “pişmanlık” (1074)

ET. ötrük (DLT 50) >> KT. ötirik “yalan, aldatma, uydurma” (84)

ET. ötünç (EDPT 61) >> KT. ötiniş “rica, istek, arzu” (125)

ET. ürk- (DLT 522) >> KT. ürik- “ürkmek, korkmak” (588)

Ünsüzlerde Görülen Ses Olayları

ET. /b-/ >> KT. /p-/

Eski Türkçedeki /b/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz başında ötümsüz, patlayıcı, dudak ünsüzü /p/’ye dönüşmüştür.

ET. bıçaḳ (EDPT 293) >> KT. pışaḳ “bıçak” (358)

ET. bış- (DLT 236) >> KT. pis- “pişmek” (591)

ET. /b-/ >> KT. /m-/

Eski Türkçedeki /b/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz başında ötümlü, sürekli, dudak ünsüzü /m/’ye dönüşmüştür.

ET. bert (EDPT 358) >> KT. mert “yara, sakatlık, ölü” (1428)

ET. buz (DLT 94) >> KT. muz “buz” (1790)

ET. /-ç-/, /-ç/ >> KT. /-ş-/, /-ş/

Eski Türkçedeki /ç/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz ortası ve söz sonunda ötümsüz, sızıcı, diş-damak ünsüzü /ş/’ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. aç (EDPT 17) >> KT. aş “aç, tok olmayan” (1715)

ET. açuḳ (EUTS 2) >> KT. aşıḳ “açık” (101)

ET. balçıḳ (EDPPT 333) >> KT. balşıḳ “balçık, çamur” (365)

ET. barça (EDPT 356) >> KT. barşa “tüm, hepsi, bütün” (273)

ET. başçı (EDPT 378) >> KT. bassı “yönetici, idareci” (429)

ET. bıçaḳ (EDP 293) >> KT. pışaḳ “bıçak” (358)

ET. eçkü (EDPT 24) >> KT. eşki “keçi” (922)

ET. emçek (EDPT 156) >> KT. emşek “meme” (2084)

ET. ıġaç (EDPT 79) >> KT. aġaş “ağaç” (661)

ET. /-d-/ >> KT. /-t-/

Eski Türkçedeki /d/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümsüz, patlayıcı, diş ünsüzü /t/’ye dönüşmüştür.

ET. bıldır (EDPT 34) >> KT. bıltır “geçen yıl, bıldır” (1951)

ET. ḳaldra- (EDPT 620) >> KT. ḳaltıra- “titremek” (70)

ET. /-d̲-/, /-d̲/ >> KT. /-y-/, /-y/

Eski Türkçedeki palatal /d/ Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ve söz sonunda ötümlü, sızıcı, art damak ünsüzü /y/’ye dönüşmüştür.

ET. aḍaḳ (EDPT 45) >> KT. ayaḳ “ayak” (611)

ET. boḍ (DLT 397) >> KT. boy “boy” (1622)

ET. boḍuġ (EDPT 302) >> KT. boyaẏ “boya” (203)

ET. böḏig (EDPT 303) >> KT. biy “dans” (1047)

ET. iḏi (EDPT 41) >> KT. iye “sahip” (225)

ET. ḳaḏġu (EDPT 598) >> KT. ḳayġı “kaygı, tasa” (2070)

ET. ḳaḏır- (EDPT 604) >> KT. ḳayır- “geri çevirmek, döndürmek” (708)

ET. ḳaḏış (EDPT 607) >> KT. ḳayıs “kayış, kemer” (1852)

ET. keḏ- (DLT 170) >> KT. kiy- “giymek” (185)

ET. keḏim (EDPT 704) >> KT. kiyim “giyim, giysi, kıyafet” (698)

ET. ḳıḏ- (EDPT 595) >> KT. ḳıy- “kıymak, kesmek, biçmek” (1751)

ET. kiḏiz (EDPT 707) >> KT. kiyiz “keçe” (1102)

ET. ḳoḏ- (EDPT 595) >> KT. ḳoy- “koymak, bırakmak” (512)

ET. yaḏ- (EDPT 883) >> KT. jay- “yaymak” (214)

ET. yaḏaġ (EDPT 887) >> KT. jayaẏ “yaya” (1229)

ET. yoḏ- (EDPT 885) >> KT. joy- “yok etmek, imha etmek” (1706)

ET. /-ḏ-/ >> KT. /ø/

Eski Türkçedeki palatal /d/ Kazak Türkçesinde söz ortasında düşmüştür.

ET. eḏle- (EDPT 57) >> KT. ele- “dikkate almak, önem vermek” (1375)

ET. aḏurt (EUTS 6) >> KT. urt “avurt” (1272)

ET. /-g-/ >> KT. /-k-/

Eski Türkçedeki /g/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümsüz, patlayıcı, ön damak ünsüzü /k/’ye dönüşmüştür.

ET. esirge- (DLT 134) >> KT. esirke- “esirgemek” (1119)

ET. /-g-/, /-g/ >> KT. /-y-/, /-y/

Eski Türkçedeki /g/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz ortasında ve söz sonunda ötümlü, sızıcı, art damak ünsüzü /y/'ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. yigde (EDPT 911) >> KT. jiyde "iğde" (855)

ET. yigen (EDPT 913) >> KT. jiyen "yeğen" (413)

ET. ögren- (DLT 115) >> KT. üyren- "öğrenmek" (1688)

ET. tegi (EUTS 230) >> KT. deyin "kadar, değin" (89)

ET. tegirmen (DLT 159) >> KT. diyirmen "değirmen" (531)

ET. yigi (DLT 358) >> KT. jiyi "sık" (2026)

ET. teg- (DLT 22) >> KT. tiy- "değmek" (249)

ET. eg- (DLT 87) >> KT. iy- "eğmek"(933)

ET. /-g/, /-ġ/ >> KT. /Ø/

Eski Türkçedeki art damak /ġ/ ve ön damak /g/ ünsüzü Kazak Türkçesinde kelime sonunda düşmüştür.

ET. ayaġlıġ (EUTS 27) >> KT. ayavlı "saygıdeğer, değerli" (646)

ET. ünlüg (EDPT 185) >> KT. ündi "sesli, sesi gür" (1004)

ET. /-ġ/ >> KT. /-ķ/

Eski Türkçedeki /g/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz sonunda ötümsüz, patlayıcı, art damak ünsüzü /ķ/'ya dönüşmüştür.

ET. ķuḏuġ (EUTS 185) >> KT. ķudıķ "kuyu" (1100)

ET. /-ġ-/, /-ġ/ >> KT. /-v̇-/, /-v̇/

Eski Türkçedeki /ġ/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz ortasında ve söz sonunda ötümlü, sürekli, çift dudak ünsüzü /v̇/'ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. aġ- (DLT 198) >> KT. av̇- "ağmak, kaymak" (1637)

ET. aġıl (EDPT 83) >> KT. av̇ıl "köy" (425)

ET. aġır (EDPT 88) >> KT. av̇ır "ağır" (437)

ET. aġız (EDPT 98) >> KT. av̇ız "ağız" (986)

ET. aġlaḳ (DLT 347) >> KT. av̇laḳ "ıssız, ücra, uzak yer" (1535)

ET. aġna- (DLT 17) >> KT. av̇na- "ağnamak" (1249)

ET. aġtar- (EDPT 81) >> KT. av̇dar- "çevirmek, aktarmak" (1917)

ET. ayaġlıġ (EUTS 27) >> KT. ayav̇lı "saygıdeğer, değerli" (646)

ET. baġ (DLT 239) >> KT. bav̇ "bağcık, bağ" (783)

ET. buġ (EDPT 311-292) >> KT. buv̇ "Buğu, buhar" (1102)

ET. yaḏaġ (EDPT 887) >> KT. jayav̇ "yaya" (1229)

ET. /-ġ-/, /-ġ/ >> KT. /-y-/, /-y/

Eski Türkçedeki /ġ/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz ortasında ve söz sonunda ötümlü, sızıcı, art damak ünsüzü /y/'ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. baġla- (EDPT 314) >> KT. bayla- "bağlamak" (960)

ET. yıġ- (EUTS 294) >> KT. jıy- "yığmak, toplamak" (540)

ET. /-k-/ >> KT. /-g-/

Eski Türkçedeki /k/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümlü, patlayıcı ön damak ünsüzü /g/'ye dönüşmüştür.

ET. ekin (EDPT 109) >> KT. egin "ekin" (1445)

ET. /-ķ-/ >> KT. /-ġ-/

Eski Türkçedeki /ķ/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümlü, sürekli, art damak ünsüzü /ġ/'ya dönüşmüştür.

ET. *aķar- (aķ- EDPT 75) > Kıp. aķar- (NF 282/8) >> KT. aġar- "ağarmak, beyazlaşmak" (822)

ET. alķış (DLT 110) >> KT. alġıs "övgü" (986)

ET. saķın (EDPT 811) >> KT. saġım "serap, ılgım" (382)

ET. saķın- (EDPT 812) >> KT. saġın- "özlemek" (1709)

ET. yapaķu (EDPT 874) >> KT. jabaġı "yapağı" (396)

ET. /-ñ/ >> KT /-n/

Eski Türkçedeki /ñ/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz sonunda ötümlü, sürekli, diş ünsüzü /n/'ye dönüşmüştür.

ET. otuñ (DLT 122) >> KT. otın "odun" (1193)

ET. /-ñ-/ >> KT. /-y-/

Eski Türkçedeki /ñ/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümlü, sürekli /y/ ünsüzüne dönüşmüştür.

ET. süñük (EUTS 214) >> KT. süyek “kemik” (1259)

ET. /-p-/ >> KT. /-b-/

Eski Türkçedeki /p/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz ortasında ötümlü, patlayıcı, dudak ünsüzü /b/’ye dönüşmüştür.

ET. töpü (EDPT 436) >> KT. töbe “tepe” (209)

ET. /-ş-/, /-ş/ >> KT. /-s-/, /-s/

Eski Türkçedeki /ş/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz ortası ve söz sonunda ötümsüz, sızıcı, diş ünsüzü /s/’ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. alış- (EDPT 153) >> KT. alıs- “almakta yardım etmek” (299)

ET. alkış (EDPT 137) >> KT. alḳıs “övgü” (986)

ET. aş- (EDPT 255) >> KT. as- “aşmak, geçmek” (366)

ET. aşa (EUTS 23) >> KT. asa “çok, fazla” (1047)

ET. aşur- (EDPT 265) >> KT. asır- “aşırmak, geçirmek” (1326)

ET. baş (EDPT 375) >> KT. bas “baş” (654)

ET. başçı (EDPT 378) >> KT. bassı “yönetici, idareci” (429)

ET. başlıḳ (EDPT 381) >> KT. bastıḳ “başkan” (265)

ET. bış- (DLT 236) >> KT. pis- “pişmek” (591)

ET. eşek (EDPT 260) >> KT. esek “eşek” (1229)

ET. tavış (EDPT 446) >> KT. davıs “ses” (858)

ET. /t-/, /-t-/ >> KT. /d-/, /-d-/

Eski Türkçedeki /t/ ünsüzü Kazak Türkçesinde bazı sözcüklerde söz başı ve söz ortasında ötümlü, süreksiz, dişi ünsüzü /d/'ye dönüşmüştür.

ET. altur- (EDPT 133) >> KT. aldır- "aldırmak" (1034)

ET. tavış (EDPT 446) >> KT. davıs "ses" (858)

ET. tegi (EUTS 230) >> KT. deyin "kadar, değin" (89)

ET. tegirmen (EDPT 486) >> KT. diyirmen "değirmen" (531)

ET. ti- ~ te- (DLT 456) >> KT. de- "demek, söylemek" (78)

ET. /y-/ >> KT. /j-/

Eski Türkçedeki /y/ ünsüzü Kazak Türkçesinde söz başında ötümlü, sızıcı, diş-damak ünsüzü /j/'ye dönüşmüştür. Düzenli bir ses olayıdır.

ET. yaḏ- (EDPT 883) >> KT. jay- "yaymak" (214)

ET. yaḏaġ (EDPT 887) >> KT. jayav "yaya" (1229)

ET. yañḳurt- (EUTS 284) >> KT. jañġırt- "yankılatmak" (2114)

ET. yapaḳu (EDPT 874) >> KT. jabaġı "yapağı" (396)

ET. yigde (EDPT 911) >> KT. jiyde "iğde" (855)

ET. yigen (EDPT 913) >> KT. jiyen "yeğen" (413)

Alıntı Kelimelerde Ünsüz Değişimleri

Alıntı kelimelerdeki bazı ünsüz değişimlerini şöyle sıralayabiliriz: âḫiret > aḳıret "ahiret" (1485), vefât > opat "vefat" (625), Ar. belâ > pèle "bela, felaket" (188), Ar. fetvâ > pètuva "fetva" (1141), Ar. ḥukûmet > ökimet "hükûmet" (492)

Gramerlik Ses Olayları

Bu gruptaki ses olayları yapım ve çekim sırasında meydana gelir.

Yardımcı Sesler

Bu sesler, asıl morfemler ile bağlı morfemlerin buluştuğu çekim veya yapım işleyişi esnasında türeyen yardımcı unsurlardır (Öner, 2013: 21).

A. İyelik Eklerinden Önce Kullanılan Yardımcı Sesler:

Teklik I. Kişi İyelik Ekinden Önce: *bas(ı)m* "başım" (1399), *üy(i)*m "evim" (137), *ḳalam(ı)m* "kalemim" (1916)

Teklik II. Kişi İyelik Ekinden Önce: *ḳol(ı)ñ* "elin" (1456), *jol(ı)ñ* "yolun" (206), *kitab(ı)ñ* "kitabın" (1798)

Çokluk I. Kişi İyelik Ekinden Önce: *jèbir(i)miz* "hesabımız" (1497), *aḳın(ı)mız* "şairimiz" (1951), *köñil(i)miz* "gönlümüz" (31)

B. –p Gerundium (Zarf-Fiil) ve Kip Ekinden Önce Kullanılan Yardımcı Sesler:

tıyıl(ı)ptı "kesilmiş" (9), *umıt(ı)p* "unutup" (15), *köş(i)p* "göçüp" (412)

C. /y/ Ünsüzü:

Tarihi ve çağdaş Türk yazı dillerinde -a, -e zarf-fiil (gerundium) eki sıklıkla kullanılan eklerden biridir. "Kazak Türkçesinde ünlü ile biten fiillere eklenen bu zarf-fiil ekinin düştüğünü, geride sadece bu yardımcı y sesini bıraktığını görüyoruz" (Doğan ve Koç, 2013: 130). Bu ek bugün Kazak Türkçesinde gerundium (zarf-fiil) eki işleviyle kullanılmaktadır.

*ayttırma+**y*** < ayttırma-y-a “söyletmeden” (507), *tappa+y* < tappa-y-a “bulmadan” (1895)

D. Zamir n’si:

Teklik III. kişi iyelik ekinden sonra bulunma durumu ekinin (lokatif) gelmesi durumunda iyelik eki ile durum eki arasına zamir n’si girer. *bas+ı+**n**+da* “başında” (685), *ferma+sı+**n**+da* “çiftliğinde” (720), *bet+i+**n**+de* “sayfasında” (2108)

Ses Uyumları

Eklemeli dillerin ve tabiatıyla Türkçenin bir özelliği olan ses uyumu, bağlı morfemlerin (eklerin) asıl morfemlere (köklere) uyması anındaki seslik (fonetik) bir olaydır (Öner, 2013: 22).

Ünlü Uyumları

Kazak Türkçesinde ünlü uyumu damak uyumu (kalınlık-incelik uyumu/ palatal harmony) ve dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu/ labial harmony) olmak üzeri iki türlüdür.

Damak Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu/ Artlık-Önlük Uyumu)

Damak uyumu, art damak ünlülerinden (a, ı, o, u) sonra art damak ünlülerinin; ön damak ünlülerinden (e, è, i, ö, ü) sonra da ön damak ünlülerinin gelmesine dayanan bir uyumdur.

/a/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /a/ veya /ı/ ünlüsü gelir. *adas-* “yolunu şaşırmak” (1251), *bassızdıḳ* “edepsizlik, terbiyesizlik” (1716)

/ı/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /ı/ veya /a/ ünlüsü gelir. *ıljıra-* “ezilmek,

dağılmak” (384), *ılay* “bulanık” (538)

/o/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /a/ veya /ı/ ünlüsü gelir. *sorap* “iz” (983), *bolıs*- “yardımlaşmak” (1931)

/u/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /u/, /a/ veya /ı/ ünlüsü gelir. *buyrıḳ* “buyruk, emir, ferman” (549), *butaḳ* “dal, budak” (558), *uyala*- “yuvalanmak, huva yapmak” (234)

/è/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /è/, /e/ veya /i/ ünlüsü gelir. *èjim* “kırışıklık, buruşukluk” (832), *èkte*- “badanalamak, badana yapmak” (1754)

/e/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /e/ veya /i/ ünlüsü gelir. *estil*- “duyulmak, işitilmek” (114), *keleşek* “gelecek, istikbal” (1691)

/i/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /i/ veya /e/ ünlüsü gelir. *işkiz*- “içirmek” (863), *iye* “iye, sahip” (225)

/ö/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /ö/, /e/ veya /i/ ünlüsü gelir. *ölimsire*- “ölü gibi bitkin olmak” (1405), *ölçevsiz* “ölçüsüz” (83), *“kötergiş”* “vinç, kaldıraç” (1467)

/ü/ ünlüsünün bulunduğu heceden sonra /ü/, /e/ veya /i/ ünlüsü gelir. *küñiren*- “feryat etmek, ağlamak” (2118), *ündemes* “sessiz” (1994)

Alıntı Kelimelerde Damak (Kalınlık-İncelik/ Artlık-Önlük) Uyumu

Kazak Türkçesinde alıntı kelimelerdeki damak uyumu sağlamdır. Bu uyum ilerleyici ve gerileyici benzeşmeyle sağlanmıştır.

İlerleyici Benzeşme Yoluyla Damak Uyumu: Ar. *âdem* > KT. *adam* “insan, kişi” (82), Ar. *kalem* > KT. *ḳalam* “kalem” (52), Far. *bahçe* > KT. *baḳşa* “bahçe” (1285)

Gerileyici Benzeşme Yoluyla Damak Uyumu: Ar. *ḥażir* > KT. èzir (1875), Ar. *azâzîl* > KT. *èzezil* “iblis, şeytan” (1535), Ar. *cevâb* > KT. javap (1914)

Uyuma Girmeyen Kelimeler

Kazak Türkçesinde alıntı kelimelerdeki damak uyumu sağlam olsa da her alıntı kelime uyuma girmez. Damak uyumuna girmeyen kelimeler çoğunlukla alıntı kelimeler ve birleşik yapılardır. Uyuma girmeyen alıntı kelimelere *aḳıret* “ahiret” (1485), *ḳadir* “kadir, değer” (1413); birleşik yapılara *ḳaytip* (< ḳalay et-ip) “ne yapıp” örnek gösterilebilir.

Dudak Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)

Dudak uyumu, ilk hecede bulunan düz veya yuvarlak ünlülerin devamındaki hecelerin de düz veya yuvarlak olmasına dayanan bir uyumdur. Mustafa Öner, Kazak Türkçesinin standart yazı dilinde dudak uyumunun olmadığını ifade etmiştir (2013: 23).

Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu kelime sonundaki ötümlü ünsüzden sonra ek başında ötümlü ünsüz, kelime kökündeki ötümsüz ünsüzden sonra ek başında ötümsüz ünsüz gelmesine dayanan uyumdur. Kazak Türkçesinde kuvvetli bir ünsüz uyumu vardır.

ḳiyındıḳ+pen “zorlukla” (212), *tas+pen* “taşla” (1586), *şaş+tıñ* “saçın” (1110), *uvıs+tay* “avuç kadar, küçücük” (1319)

Ünlü Düşmesi

-ı- > -Ø- (Kazak Türkçesinde iç seste ve vurgusuz açık hecedeki dar ünlü düşme eğilimi gösterir)

orın+ı > ornı "yeri" (336), *avız+ı > avzı* "ağzı" (986), *murın+ın > murnın* "burnunu" (1433)

İlerleyici Benzeşmeler

Kazak Türkçesinde eklerin başında bulunan /l/, /m/ ve /n/ ünsüzleri kelimenin kök veya gövdesinin sonundaki bazı seslerden sonra ilerleyici benzeşme yaşarlar.

/l/ Ünsüzündeki Benzeşmeler

(ötümlüler +) l > d

/j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/ ötümlülerinden biriyle biten kök veya gövdeden sonra gelen /l/ ünsüzü ilerleyici benzeşmeyle /d/ ünsüzüne dönüşür. *aḳıl+lı > aḳıldı* "akıllı" (45), *kölem+li > kölemdi* "hacimli" (21), *tutḳın+lar > tutḳındar* "tutuklular" (2115), *sözşeñ+lerdi > sözşeñderdi* "söz ustalarını" (1910), *bilimpaz+lar > bilimpazdar* "bilginler" (16)

(ötümsüzler +) /l/ > /t/

Ötümsüz ünsüzlerden biriyle biten kök veya gövdeden sonra gelen /l/ ünsüzü ilerleyici benzeşmeyle /t/ ünsüzüne dönüşür. *jazġış+lar > jazġıştar* "yazanlar, yazıcılar" (1866), *raḫat+lan- > raḫattan-* "rahatlamak" (1519), *börik+ler> börikter* "börkler" (262), *bas+la- > basta-* "başlamak" (10)

/m/ Ünsüzündeki Benzeşmeler

(ötümlüler +) /m/ > /b/

Bu benzeşme, ötümlü ünsüz olmasına rağmen /l/, /v/, /r/, /y/ seslerinden sonra ortaya çıkmaz (Öner, 2013: 25). Çoğunlukla soru ve olumsuzluk eki/edatı –ma/-me'den sonra görülür. *körin-mey* > *körinbey* "görünmeden" (1844), *mensin-medi* > mensinbedi "beğenmedi" (1874), *koljazba* "el yazması" (4)

(ötümsüzler +) /m/ > /p/

Ötümsüz ünsüzlerden biriyle biten kök veya gövdeden sonra gelen /m/ ünsüzü /p/ ünsüzüne döner. *emes+min* > *emespin* "değilim" (2001), *oḳ+men* > *oḳpen* "okla" (2084), *jet+megen* > *jetpegen* "ulaşmayan" (11), *aş+mastan* > *aşpastan* "açmadan önce" (355)

/n/ Ünsüzündeki Benzeşmeler

(ötümlüler +) /n/ > /d/

/j/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/ ötümlülerinden biriyle biten kök veya gövdeden sonra gelen /n/ ünsüzü ilerleyici benzeşmeyle /d/ ünsüzüne dönüşür. *ḳuman+nı* > *ḳumandı* "ibriği" (43), *eñbegim+ni* > *eñbegimdi* "emeğimi, çalışmamı" (88)**,** *jel+niñ* > *jeldiñ* "rüzgârın" (536), *söz+ni* > *sözdi* "sözü" (2110)

(ötümsüzler +) /n/ > /t/

Ötümsüz ünsüzlerden biriyle biten kök veya gövdeden sonra gelen /n/ ünsüzü ilerleyici benzeşmeyle /t/ ünsüzüne dönüşür. *maşayıḳ+nıñ* > *maşayıḳtıñ* "bilgenin" (51), *davıs+nı* > *davıstı* "sesi" (2116), *ḫalıḳ+nı* > *ḫalıḳtı* "halkı" (169), *aġaş+nıñ* > *aġaş+tıñ* "ağacın" (797)

Ötümlüleşme

Ötümsüz ünsüzlerin ötümlü ünsüzlere dönüşmesidir. Kazak Türkçesinde ötümsüz ünsüzlerin ötümlü karşılıkları şöyledir: p ~ b, t ~ d, k ~ g, ķ ~ ġ, s ~ z, ş ~ j

Damak Ünsüzlerinde Ötümlüleşme

-ķ- > -ġ-

/ķ/ art damak ünsüzünün iç seste /ġ/ art damak ünsüzüne dönüşmesi. *savsaķ+ı > savsaġı* "parmağı" (6), *şıķ-ıp > şıġıp* "çıkıp" (2124), *tabaldırıķ+ında > tabaldırıġında* "eşiğinde" (2123)

-k- > -g-

/k/ ön damak ünsüzünün iç seste /g/ ön damak ünsüzüne dönüşmesi. *özek+i > özegi* "yemek borusu" (167), *etek+inen > eteginen* "eteğinden" (196), *tök-edi > tögedi* "döker" (213)

Dudak Ünsüzlerinde Ötümlüleşme

-p- > -b-

/p/ dudak ünsüzünün iç seste /b/ dudak ünsüzüne dönüşmesi. *tüp+in > tübin* "dibini" (642), *lep+i > lebi* "esintisi" (700), *jap-ıl-> jabıl-* "kapanmak" (162)

Sızıcılaşma

-d- > *-y- > -ø-

Diş ünsüzü /d/'nin erimesi. *dep ķalıp edim > dep ķalıp em* "demiştim/ deyip kalmıştım" (1283)

-p- > -b- > - v̇-

/p/ dudak ünsüzünün iç seste sızıcılaşması. *tap-(ı)p* > *tabıp* > *tav̇ıp* “bulup” (378)

İç Seste Akıcı Ünsüzün Düşmesi

-l- > -Ø-

/l/ akıcı ünsüzünün iç seste düşmesi. *bol-(ı)p* > *bop* “olup” (318) , *ḳıl-(ı)p* > *ġıp* “yapıp, edip” (1563)

Bozma

Anlamlarına bağlı olarak, kelimelerin kullanım ortamları ve kullanım sıklıkları değişiktir. Bu farklı hayat akışı, söz ailelerinin bazı üyelerinde, ailenin bütününü ilgilendirmeyen düzensiz değişmelere neden olur. Bu değişmeler, bozma olarak adlandırılır (Karaağaç, 2010: 67).

Bozma (abrogation) olayına *men+ge* > *maġan* “bana” (1312), *sen+ge* > *saġan* “sana” (1401), *ol+ġa* > *oġan* “ona” (1422), *bul+ġa* > *buġan* “buna” (105) kelimeleri örnek verilebilir.

2.2. Biçim Bilgisi (Morfoloji)

“Biçim bilgisi, bir dilin kök kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen gramer dalıdır. Biçim bilgisinin temel ögeleri kelime kökleri ve eklerdir” (Korkmaz, 2017: 99). Tezimizde çekimlik kısım ele alınacaktır.

2.2.1. İsim

İsimler, genel anlamıyla bir hareketi ifade etmeyen ve nesneleri veya varlıkları karşılayan kelimelerdir. Muharrem Ergin isimlerin, canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimeler olduğunu ifade eder (2013: 218). Tahsin Banguoğlu isimleri "gerçekte veya tasavvurda bir varlığa isim olan kelimeler" olarak açıklar (2015: 319).

"Fiillerle birlikte dilin söz varlığının en önemli türü kabul edilen isimler tek kelimeden ya da birden çok kelimeden meydana gelen bir öbek olabilir" (Eker, 2013: 303). Günay Karaağaç isimlerle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Aslında sözlük birimlerinin tamamı, isim kullanımındadır. Biçim-anlam ilişkisi genelleşerek nedensizleşmiş her söz veya yapı, sözlük birimidir ve genel bir bilginin ismidir; onlar, sıfatlık, zarflık, zamirlik vb. özelliklerine ancak nedenli ve özel bir yapı olan dil kullanımında, yani söz diziminde kavuşurlar" (2019: 426). İsim türü Kazak Türkçesinde *zat esim* kavramıyla karşılanmaktadır. Bu bölümde çokluk çekimi, iyelik çekimi, aitlik çekimi, durum çekimi, isimlerde soru ve bildirme üzerinde durulacaktır.

Çokluk Çekimi

İsimler, bildirdikleri sayılara göre tekil isimler ve çokluk isimler olarak ikiye ayrılırlar. Sayı bakımından birden fazlasını ifade eden isimler çokluk isimdir. Türkçenin ilk yazılı belgelerinden bu yana, gerek tarihî Türk yazı dillerinde gerek çağdaş Türk yazı dillerinde, isimlerin çokluğunu yapmak için kullanılan en yaygın ek +lAr ekidir.

Kazak Türkçesi gramerlerinde çokluk eki "*köptik jalğav*" olarak adlandırılmaktadır. Diğer Türk yazı dillerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de çokluk çekimi +lAr ekiyle oluşturulur. Ancak bazı durumlarda ekteki /l/ ünsüzü, eklendiği sözcüğün son ünsüzüne göre /t/ veya /d/ ünsüzüne dönüşmektedir. Kazak Türkçesinde çokluk eki, ünlüler ve /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinden sonra *+lAr* ; /l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/, /j/ ünsüzlerinden sonra *+dAr* ötümsüz ünsüzlerden sonra da *+tAr* biçiminde eklenmektedir.

+lAr Biçimi (Ünlüler ve /r/, /v̇/, /y/ ünsüzlerinden sonra)

suluv̇+lar+dıñ "güzellerin" (1611), *aramza+lar* "zalimler, art niyetliler" (724) *kèriya+lar* "yaşlılar" (1231) , *tay+lar+dı* "tayları" (1183), *jumısşılar* "işçiler" (498), *januv̇ar+lar* "hayvanlar" (1086)

+dAr Biçimi (/l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/, /j/ ünsüzlerinden sonra)

adam+dar "kişiler" (432), *ülken+der* "büyükler" (1115), *ustaz+da**r*** "öğretmenleri" (1550), *sözşeñ+der* "söz ustaları, hatipler" (1910), *tutḳın+dar* "tutuklular" (2115), *Türikpen+der+diñ* "Türkmenlerin" (28), *şal+dar* "yaşlılar" (262), *añ+dar* "hayvanlar" (1546)

+tAr Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

joldas+tar "yoldaşlar" (1833), *jigit+ter* "gençler" (731), *sumdıḳ+tar+dı* "kötülükleri" (1544), *jazġış+tar+dıñ* "yazanların, yazıcıların" (1866), *bilek+ter+i* "kolları" (734), *tis+ter* "dişler" (1503), *şöp+ter+diñ* "otların" (844)

İyelik Çekimi

İsimlerdeki işletme eklerinden biri de iyelik ekleridir. Bu ekler, ismin karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve isimler ile isimler arasında bağlantı kuran eklerdir. Dolayısıyla getirildikleri isimlerin dışında fakat o isimlere ait olan, o isimlerin malı sayılan nesneleri şahıs olarak gösteren eklerdir (Korkmaz, 2017: 276).

Kazak Türkçesinde *"tèvèldik jalġav̇"* olarak adlandırılan iyelik ekleri, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 8
İyelik Ekleri

Şahıslar		**Ekler**
Teklik I. Şahıs	Men	+(I)m
Teklik II. Şahıs	Sen	+(I)ñ
	Siz (saygı)	+(I)ñız
Teklik III. Şahıs	Ol	+I, +sI
Çokluk I. Şahıs	Biz	+(I)mIz
Çokluk II. Şahıs	Sender	+lArIñ, +dArIñ, +tArIñ
	Sizder (saygı)	+lArIñIz, +dArIñIz, +tArIñIz
Çokluk III. Şahıs	Olar	+I, +sI; +lArI

Teklik I. Kişi İyelik Eki

Teklik I. kişi iyelik eki, ünlüyle biten isimlerden sonra +m, ünsüzle biten isimlerden sonra +(I)m şeklinde gelir. Bu ek, ünsüz ile biten yuvarlak ünlülü hecelerden sonra geldiğinde, ekteki yardımcı ünlü daima düzdür.

aġa+m "ağabeyim" (646), *uyḳı+m* "uykum" (1399), *zayıb+(ı)m* "eşim" (1920), *añsar+(ı)m* "isteğim, arzum" (34), *üy+(i)m* "evim" (137), *tüs+(i)m+de* "rüyamda" (1759), *silekey+(i)m* "tükürüğüm, salyam" (1291)

Teklik II. Kişi İyelik Eki

Teklik II. kişi iyelik eki, ünlüyle biten isimlerden sonra +ñ, ünsüzle biten isimlerden sonra +(I)ñ şeklinde gelir. Ünsüzlerden sonra türeyen yardımcı ünlü, teklik I. kişide olduğu gibi daima düzdür. Saygı bildiren şekli ünlüyle biten isimlerden sonra +ñIz ünsüzle biten

isimlerden sonra +IñIz ekleriyle yapılır.

aġa+ñ “ağabeyin” (647), *maḳala+ñ* “makalen” (1911), *aḳşa+ñ+dı* “paranı” (533), *ini+ñ* “kardeşin” (332), *tüs+(i)ñ* “görünüşün, tipin” (1778), *mur(ı)n+(ı)ñ* “burnun” (2010), *saṿsaḳ(ġ)+(ı)ñ+nıñ* “parmağının” (1432)

Teklik III. Kişi İyelik Eki

Teklik III. kişi iyelik eki, ünlüyle biten isimlerden sonra +sI ünsüzle biten isimlerden sonra +I şeklinde gelir.

saṿsaḳ(ġ)+ı “parmağı” (15), *zar+ı* “kaygısı, tasası” (1103), *uş+ı* “ucu” (363), *tınıs+ı* “nefesi” (642), *üyir+i+nen* “ortamından” (1251), *tübirtek(g)+i+ne* “köküne” (1613), *tösek(g)+i* “döşeği, yatağı” (1934), *şelek(g)+i+n* “kovasını” (999), *uyıtḳı+sı* “öncüsü” (343), *belgi+si* “işareti” (108)

Çokluk I. Kişi İyelik Eki

Çokluk I. kişi iyelik eki, ünlüyle biten isimlerden sonra +mIz ünsüzle biten isimlerden sonra +ImIz şeklinde gelir. Ünsüzlerden sonra gelen yardımcı ünlü daima düzdür.

jarılḳaṿşı+mız “koruyucumuz” (1158), *aḳşa+mız* “paramız” (1918), *ara+mız+dan* “aramızdan” (1866), *èzil+(i)miz* “şakamız, latifemiz” (1497), *tür+(i)miz+ben* “türümüzle” (1398)

Çokluk II. Kişi İyelik Eki

Çokluk II. kişi iyelik eki ünlüler ve /r/, /v/, /y/ ünsüzleriyle biten isimlerden sonra +lArIñ (saygı biçimi: +lArIñIz); /l/, /m/, /n/, /ñ/, /z/, /j/ ünsüzleriyle biten isimlerden sonra +dArIñ (saygı biçimi: +dArIñIz); ötümsüz ünsüzlerden sonra +tArIñ (saygı biçimi:

+tArIñIz) şeklinde gelmektedir.

art+tarıñ+dı “arkanızı” (1857), *öz+deriñ* “kendiniz” (902), *jan+dar+(ı)ñız* “canlarınız” (758)

Çokluk ikinci kişi çekimi +(I)ñIz ekiyle de yapılmaktadır:

aẏ(ı)l+(ı)ñız+ġa “köyünüze” (371), *küriş+(i)ñiz+di* “pirincinizi” (371)

Çokluk III. Kişi İyelik Eki

Çokluk III. kişi iyelik eki, metnimizde çokluk eki almış isimlerden sonra +I, +sI; almamış isimlerden sonra +lArI, +dArI, +tArI biçiminde gelmiştir.

(*bèyitşilerdiñ*) *uyḳa+sı+n* “uyağını, kafiyesini” (21), (*solardıñ*) *sıbaġa+sı* “(et) payı” (1153), *ara+ları+nan* “aralarından” (1971) *ene+leri+niñ* “(kuzu) “annelerinin” (1005), *jürek+teri* “yürekleri” (731)

Aitlik Çekimi

“Bu ek isim kök ve gövdelerine doğrudan doğruya geldiği gibi, isimlerin ilgi ve bulunma durum eki almış biçimlerinden sonra da gelir. Ek, içinde bulunma ve aitlik bildiren bir işleve sahiptir” (Korkmaz, 2017:280).

Kazak Türkçesinde aitlik çekimi çoğunlukla +GI, +KI ekleriyle kurulur. Bu eklerin yanı sıra +niki, +diki, +tiki ekleriyle kurulan aitlik çekimi de mevcuttur. Oğuz Doğan ve Kenan Koç’un Iskakov’dan aktardığına göre, +niki, +diki, +tiki ekleri; ++GI, +KI aitlik ekleriyle +nIñ, +dIñ, +tIñ ilgi durumu eklerinin kaynaşmasıyla oluşmuştur (2013: 202). Aitlik ekinin +niki, +diki, +tiki biçimi kalın ünlülü hecelerden sonra da daima ince biçimde

gelmektedir.

iş+ki “içteki” (2048), *tömen+gi* “aşağıki, aşağıdaki” (821), *jıl+ġı* “yılki, yıla ait” (76), *biye+niki* “kısrağınki” (935), *biz+diki* “bizimki” (314)

Durum Çekimi

“Durum ekleri (case suffixes), cümle içindeki isimleri diğer kelimelere değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan biçim birimlerdir. Durum ekleri genellikle isimlerle cümlenin asıl ögesi olan yüklem arasında ilişki kurar” (Eker, 2013: 285).

“İsimler, kelime grupları ve cümleler içinde, başka söz, niteleyici ve ögelerle değişik ilişkiler içinde bulunurlar. İşte varlık ile varlık ve varlık ile eylem ilişkilerinin isimlerine, isim durum ekleri ve çekim edatları denir. Türkçe, eski devirlerden beri isim çekimini eklerle, edatlar ve bazen de hem ek hem de edatlarla yapmaktadır” (Karaağaç, 2019: 329). Kazak Türkçesinde durum ekleri *“septik jalġavı”* olarak adlandırılmaktadır.

Ekli Durum Çekimi

Yalın Durum (Nominatif)

“Yalın durum, ismin cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan durumudur. Bu durumdaki bir isim, bir üst paragrafta belirtilen birinci türden bir ilişkiyi temsil ettiği için yalnız çokluk ve iyelik ekleri alabilir” (Korkmaz, 2017: 282).

Muharrem Ergin yalın durumun, isimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri olduğunu ifade etmektedir (2013: 227). Hüseyin Durgut yalnızca öznenin yalın durumda olduğunu belirtir (2006:76).

Yalın durum Kazak Türkçesinde *“atavı septik”* olarak adlandırılır. Türkiye Türkçesinde gramerlerinde yer alan soru sorarak öge bulma yöntemi Kazak Türkçesi

gramerlerinde de yer almaktadır. Bekturov, yalın durumun eksiz olduğunu ve "kim, ne?" sorularıyla bulunduğunu ifade eder (2006: 65).

Teklik Örnekler

*Bet körse **jüz** uyaladı.* "Bet görse **yüz** utanır." (1800)

***Èlgi kisi** ẏaḳıtınıñ köbin ḳoljazbalar saḳtalġan kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar jazıptı.* "**Bu kişi** vaktinin çoğunu el yazmalarının saklandığı kütüphanede geçirerek türlü hikâyeler yazmış." (4)

*Gerbitsid dèrisin sebüẏge **samolet** kerek.* "Herbisit ilacını atmak için **uçak** gerek." (307)

*Aldımızġa güjildep **aḳ samaẏrın** keldi.* "Önümüze gürül gürül yanan **ak semaver** geldi." (974)

Çokluk Ekli Örnekler

*Tiridey otḳa üyiter meni **bular**.* "Diri diri ateşe atar beni **bunlar**." (374)

***Jalpı jumısşılar** bèygi degendi kökten tüsken köldeneñ olja dep tüsinedi.* "**İşçilerin çoğu** ikramiyeyi, aniden gökten düşen bir ganimet olarak görür." (498)

*Bul ömirdiñ basḳaday mèñi bar ma dep **aḳıldı kisiler** köp oylanıptı.* "Bu hayatın başka bir anlamı var mı diye **akıllı kişiler** çok düşünmüş." (1521)

İyelik Ekli Örnekler

Èkesi *ḳızılı suyıla bastaġan şay usındı.* "Babası, demini salmaya başlayan çaydan ikram etti." (593)

Belgili ***mamandıġım*** *joḳ.* "Belirli bir uzmanlığım yok" (637)

Maşinasınıñ ***esigi*** *ḳol tiygizbey ısıp ketipti.* "Arabasının kapısı dokunulmayacak kadar ısınmıştı" (383)

İlgi Durumu (Genitif)

"İlgi durumu eklendiği isim ile başka bir isim arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur. Bu ek ilişki kurduğu isimle yalın durumda bir kavramı karşılamaktadır" (Korkmaz, 2017: 325). Kazak Türkçesinde *"ilik septik"* olarak adlandırılan ilgi durumu ekleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 9
İlgi durumu ekleri

Ünlüler ve /n/, /ñ/, /m/ ünsüzlerinden sonra	+nIñ
/l/, /r/, /v̇/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra	+dIñ
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+tIñ

+nIñ Biçimi (Ünlüler ve /n/, /ñ/, /m/ ünsüzlerinden sonra)

Maġjan 38-şi jılı ***abaḳtınıñ*** *zèk sasıġan ḳarañġı ḳuvıs bölmesinde bir tilim nan, jüz gramm öli suv̇men üñireyip, jürelep otırıp ḳarsı aldı.* "Mağcan 1938 yılını **cezaevinin** rutubet kokan karanlık koğuş hücresinde bir dilim ekmek, yüz gram bayat suyla, diz çöküp oturarak karşıladı." (1997)

Töraġanıñ *ḳulaġına "poeziyanıñ soldatısıñ" degen söz mayday jaḳtı.* "**Başkanın** kulağına "şiirin askerisin" sözü çok güzel geldi." (1905)

Bir ***oşaḳtıñ*** *otın söndirmedim, deydi.* "Bir yuvanın ateşini söndürmedim, der." (1448)

Avıl ortasındağı ***töbeniñ*** *basınan Yağımus uşırastı*. "Köyün ortasındaki **tepenin** başında Yağımus denk geldi." (1488)

Alaḳanımmen ***zerenniñ*** *betin japtım*. "Avcumla **kımız kabının** üstünü kapattım." (876)

+dIñ Biçimi (/l/, /r/, /v̇/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra)

*Kümis tisti Kümisbek "****toydıñ*** *sarḳıtı" dep ḳona jatıp işipti.* "Gümüş dişli Kümisbek "**düğünün** arta kalan yiyeceği" diyerek yerleşip yemiş. (1445)

Şıday almay ***tordıñ*** *tiyegin ağıtıp, ḳos jırtḳıştı bosatıp ḳoya beredi.* "Dayanamadan, **demir parmaklığın** sürügüsünü açarak iki vahşi hayvanı serbest bırakır." (1715)

Aldında otırġan ***ayıpkerdiñ*** *"iyè, solayına" tuşınbadı ma, èlde mazaḳ etip otır dep oyladı ma* ***tergev̇diñ*** *ayağına taman Marselskiy uşa türegelip, juv̇an judırıġın üyirip aḳındı jündey tütip sabadı*. "Önünde oturan **zanlının** "evet, öyle"sine inanmadığından mı yoksa alay ediyor diye düşündüğünden mi bilinmez, **sorgunun** sonuna doğru Marselskiy hızla ayağa kalkıp kalın yumruğunu sıkıp şairi yün gibi didecekti." (2008)

Şildiñ *tezegindey say-sayġa tozıp ketken ḳoyşılarġa ḳaşan jetpeksiñ?* "**Çilin** tezeği gibi sayaya dağılan çobanlara ne zaman gideceksin?" (1347)

+tIñ Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

Akèdil ustanıñ ḳolınan şıḳḳan buyım bul, ol kisi özi jasaġan düniyeni ılġiy örik ***aġaştıñ*** *özegimen èşekeyleydi.* "Akedil ustanın elinden çıkan eşya bu, o kişi kendi yaptığı eşyaları daima kayısı **ağacının** dallarıyla süsler." (796)

Tek tobılġınıñ tütinimen ıstamaydı, terige örik taldıñ, ne ***uşḳattıñ*** *sölin siñiredi.* "Sadece kızılcığın dumanıyla tütsülemez, deriye kayısı ağacının veya **hanımelinin** öz suyunu sindirir." (810)

Öriktiñ *gülindey ülpildep tur-aẏ şirkin.* "**Kayısı** çiçeğine benzer, tüy gibidir hey gidi!" (1281)

Aẏız üyden enesin izdep elegizip bebeẏley mañıraġan muñlıḳ ***laḳtıñ*** *daẏsı estiledi.*
"Evin girişinden büyük bir merakla annesini arayıp meleyen sıkıntılı **oğlağın** sesi işitildi." (643)

Belirtme Durumu (Akkuzatif)

"Belirtme durumu, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, bir fiilin etkisi altında kalan ismin içinde bulunduğu durumdur. Yani isimden fiile değil, fiilden isme doğru bir etki bir yükleme ve bir bağlantı söz konusudur" (Korkmaz, 2017: 290). Kazak Türkçesinde *"tabıs septik"* olarak adlandırılan belirtme durumu ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 10
Belirtme durumu ekleri

Ünlülerden sonra	+nI
/l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /ẏ/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra	+dI
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+tI

+nI Biçimi (Ünlülerden sonra)

Tospanı *jaña özirde jöndep bitirdik, Ġayneke*. "Su **deposunu** henüz yeni tamir edip bitirdik, Ġayneke" (306)

Aġa ulttıñ ökili, ḳazaḳ arasında köp jıl istegen, ***ḳazaḳşanı*** *jaḳsı biledi.* "Sayın millet vekili, Kazakların arasında yıllarca çalışmış, **Kazakçayı** iyi biliyor." (372)

Atan ***tüyeni*** *arḳalap ketetindey jigittiñ şot ḳaġıp jurtḳa jalaḳı taratıp otırġanı ersi şıġar.* "**Deveyi** sırtına alabilecek güçteki bir gencin çapa sallayan millete maaş dağıtması abes kaçar." (337)

Esik pen ***terezeni*** *ḳosa aşıp üy işin jeldetip aldı*. "Kapıyı ve **pencereyi** birlikte açıp evin içini havalandırdı." (51)

+dı/ +di Biçimi (/l/, /m/, /n/, /ñ/, /r/, /v̇/, /y/, /z/ ünsüzlerinden sonra)

Et pen süyekten jaralġan kisini emes, şirigen ***tomardı*** *atḳanday sezindim*. " Et ile kemikten yaratılan kişiyi değil, çürüyen bir **kütüğü** vurmuş gibi hissettim." (2126)

Tañdaydı *üyirgen ügitilme ḳımızdı simirip salġanımda şekemnen ter burk ete tüsti*. "**Damağı** kendine getiren öğütülmüş kımızı bir dikişte içtiğimde şakağımdan şıp diye ter damladı." (847)

Mına ***Tölenşekendi*** *bilesiñ, dep tömendegi şoḳşa saḳaldı iyegimen megzedi.* "Şu **Tölenşeken'i** biliyorsun, diyerek öbür taraftaki Kabasakal'a laflarıyla gözdağı verdi." (317)

Mına ***sözdi*** *estigen Jalaleddin şoşıp ketti*. "Bu **sözü** duyan Celaleddin şaşırdı."

(113)

+tı/ +ti Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

Tösekti *jïynap, törge körpeşe jayıp, ḳoltıġıma köpşik tastadı.* “**Döşeği** toplayıp salona şilte yayarak koltuk altıma minder koydu.” (788)

Ḳırıḳ jılğı tışḳaḳ ***laḳtı*** *davlaytın kisi emespin.* “Kırk yıllık işe yaramaz **oğlağı** dava edecek kişi değilim.” (624)

Jas kelin èlgide ġana sorpa ḳuyġan ḳalayı ***şömişti*** *tabaḳḳa sala bergen edi.* “Genç gelin daha az önce çorba koyduğu kalaylı **kepçeyi** tabağa salıvermişti.” (1040)

Ḳalındağı muḳım ***özgeristi*** *Mağjan jaña èlgide, erteñgisin, töseginen turıp jatıp sezgen.* “Halindeki bütün **değişimi**, Mağcan henüz yeni, sabahleyin yatağından kalktığı gibi sezdi.” (1750)

Yönelme Durumu (Datif)

“Yönelme durumu, kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği ismin içinde bulunduğu durumdur. Bir başka anlatımla, ismi yönelme yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan durumdur” (Korkmaz, 2017: 292). Kazak Türkçesinde *“barıs septik”* olarak adlandırılan yönelme durumu ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 11

Yönelme Durumu Ekleri

Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra	+ġa, +ge
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+ķa, +ke
Teklik I., II., III. kişi iyelik eklerinden sonra	+a, +e

+ġa/ +ge Biçimi (Ötümlü ünsüzlerden sonra)

*Bul özi eski èñgime bolġanımen **oyġa** azıķ ulı taravdıñ bası*. "Bu eski bir hikâye olmakla birlikte **düşünceye** gıda olacak büyük bir bölümün de başlangıcıdır." (2)

*Avızġı üy ıstıķtan ķaşıp avzın aşıp büyirin soķķan **torġayġa** tolıptı.* "Giriş, sıcaktan kaçarak ağzını açıp vücudunu içeri sokan **serçelerle** dolmuş." (382)

Èytevir ayaġım jetpegen **jerge**, *özimdi bilmeytin **elge** oyım, ķiyalım, dinim, degenim jetsin dep aķ ķaġazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ķızıķ èñgime jaza beripti.* "Nihayetinde, ayağımın değmediği **yere**, beni bilmeyen **memlekete** düşüncem, hayalim, dinim, hedefim ulaşsın diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç hikâyeler yazıvermiş. (11)

*Buvsana terlep **köşege** şıķtı.* "Hafifçe terleyerek **sokağa** çıktı." (1961)

+ķa/ +ke Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

*Kisi, aķıl küşin jalġız nüktege jiynavı arķılı èr ķiylı **ķubılısķa**, bolmısķa aynaluvġa boladı.* "Kişi, düşünce gücünü yalnız bir noktaya toplama aracılığıyla her türlü **varlığa**

dönebilir.” (1675)

Suḳ savsağı süyeldenip erteden ḳara ***keşke*** *deyin ḳağazğa üñiledi.* “İşaret parmağı nasırlaşır, sabahtan **akşama** kadar kağıda dikkat kesilir.” (6)

Aḳsaḳal sömkesin ağaş butağına iler, közildirigin közine emes, mañdayına kiyer, ***otırğışḳa*** *kösiler.* “Ak sakal, çantasını ağacın dalına asar, gözlüğünü gözüne değil alnına takar, **iskemleye** yerleşir.” (1336)

Tüyekeşke *şapan kiygizdi.* “Deveciye kaftan giydirdi.” (1440)

+a/ +e Biçimi (Teklik I., II. ve III. kişi iyelik eklerinden sonra)

Teklik I. kişi iyelik ekinden sonra:

Tavdağı Aḳtètemniñ ḳolınan ***ağama*** *ḳımız èkelip beremin*. “Dağdaki Aktete’min elinden **ağabeyime** kımız getireyim.” (694)

Jarılḳavşımız osı ğoy dep oyladı ma, èlde tèñiri niyetin avdardı ma, soñımnan eki eli ḳalmaytın ***köleñkeme*** *aynaldı.* “Koruyucumuz o diye mi düşündüler yoksa Allah niyetlerini o yöne mi çevirdi bilinmez ama iki yurdu kalmayan **gölgeme** döndü.” (1158)

Ḳolı bosay ḳalsa beliniñ ḳuyanı ustay beretin ***şeşeme*** *ḳolğabıs etedi.* “Boş vakitlerinde bel fıtığı tutan **anneme** yardım ederdi.” (1121)

Teklik II. kişi iyelik ekinden sonra:

Bayağıdan bergi sağan jumbaḳ bolıp kelgen is, ḳiymılıñnıñ şeşüvin aytayın, ***aldıña*** *jayıp salayın, dedi ustazı*. “eskiden beri sır olarak bilinegelmiş gizemli olayların

çözülmesini sana açıklayayım, dedi hocası.” (218)

Oḳımıstı ḳarġam, ***aġaña*** *ḳımızdı arnap aşıtam endi, dedi.* “Okumuş yavrum, **ağabeyine** kımız ayırıp mayalayayım şimdi, dedi.” (954)

Jazġan nèrseñe *ya pendeşilik ḳulıḳpen, ya tirşilik ḳamımen ötirik söz kirgizip jiberüvden saḳ boluv kerek.*“ **Yazdıklarına** beşeri kusur mizacıyla veya yaşamın toyluğuyla yalan söz sokmaktan sakınmalısın.” (229)

Teklik III. kişi iyelik ekinden sonra:

Şölmek şayḳalıp ḳızıl araḳ ***betine, jelkesine*** *şaşıraydı.* “Şişe sallanıyor, kızıl votka **yüzüne**, **ensesine** dökülüyordu.” (187)

Üyine *ḳaytıp kele salıp ḳavırsın ḳalamın siyaġa maldı.* “**Evine** dönüp tüylü kalemini mürekkebe batırdı.” (36)

Bir kün söytedi, eki kün söytedi, aḳırında alıp nurdı ḳonar ***uyasına*** *şıġarıp saluv süyeksiñdi èdetine aynalıptı.* “Bir gün yapmış, iki gün yapmış ve bu, nihayetinde güneşi girdiği **yuvasına** çıkarıp sokma adetine dönmüş.” (1700)

Ülken üziliste birinşi ḫatşı İsataydı ***bölmesine*** *jeke şaḳırıp alġan*. “Bu büyük boşlukta baş sekreter İsatay’ı tek başına **odasına** çağırdı.” (404)

Bulunma Durumu (Lokatif)

“+DA eki ile karşılanan bulunma durumu, genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren isim durumudur. Ancak, buradaki yer kavramı, yalnızca somut bir yer kavramı değildir. Fiildeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan

isimler bulunma durumuna girebilir" (Korkmaz, 2017: 299).

Hülya Arslan Kazak Türkçesindeki bulunma durumu ekinin fonksiyonlarını şöyle sıralamıştır: "Bulunma durumu yer ifade etmek için kullanılır; hareket ifade eden fiillerle hareketin sonuna işaret edebilir, Kazak Türkçesinde bu durum genellikle zamirlerde görülür; çeşitli zaman ve miktar ifadelerinde kullanılır; sonuna geldiği kelimeye "her" manası katabilir" (1998: 450-452).

Kazak Türkçesinde *"jatıs septik"* olarak adlandırılan bulunma durumu ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 12
Bulunma durumu ekleri

Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra	+da, +de
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+ta, +te

+da/ +de Biçimi (Ötümlü ünsüzlerden sonra)

*Bul **zamanda** ne köp?* "Bu **zamanda** ne çok?" (167)

***Ḳoġamda** kedeyşilik, sadaḳa tileytin ḳarip-ḳaser, zeket alatın dümşe molda mülde joyılġan*. "**Toplumda** yoksulluk, dilenen zavallılar, zekat alan cahil mollalar büsbütün yok edildi." (516)

*Ḫanzada mèz, ḳasındağı suluv̇ ḳızben èzili jarasıp jarḳılday külip **küymede** kele jatadı.* "Hanzade mutlu bir şekilde yanındaki güzel kız ile gülüp eğlenerek faytonda geliyor." (1567)

Köktemde *tapsırğan jumıstıñ eşbir üdesine şıkpay keñ balaķ şalbarmen selkildevi jaman edi.* "**İlkbaharda** verilen iş olumlu sonuçlanmayınca geniş paçalı pantolonu ile bomboş dolaşması ne kötüydü." (360)

+ta/ +te Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

Alısta *aķ bas tav.* " **Uzakta** beyaz zirveli dağ." (1744)

Sonday bir ***soğısta*** *èldebir sarbazğa jebe tiyip jaralanadı.* "Bunun gibi bir **savaşta** bir asker okla yaralandı." (1652)

Aķıldı kisiler eñsesin salıp tirşilik mènin oylana jatar; al siz ben biz osınav ***tirşilikte*** *eşķanday ķiyanatķa barmay, köñilge ķanağat, toķtıķ siñirip, Gavtama-Buddanıñ basınan keşken oķiyğasın köñilge toķıp ötelik.* "Akıllı kişiler başını eğip hayatın anlamını düşünür. Biz de bu **hayatta** hiçbir zaman ihanet etmeden, gönüle kanaat ve tokluk vererek Gautama Buda'nın başından geçenleri yüreğimize işleyelim." (1746)

Ayrılma Durumu (Ablatif)

"Bu durum ismin kendisinden ayrılma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren durumdur" (Ergin, 2013: 228). "Ayrılma durumu, kelime gruplarında ve cümlede, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan isim durumudur. Fiilin hareketi ayrılma durumundaki isimden dışarıya doğrudur" (Korkmaz, 2017: 309).

Hülya Arslan, Kazak Türkçesindeki ayrılma durumunun hareket ifade eden fiillerle kullanıldığında yer bildirdiğini; ayrılma ifade eden fiillerin ayrılma durumu ekiyle kullanıldığını; herhangi bir şeyin türediği öz veya kaynağı ifade ettiğini; öğrenme, işitme vb. ifade eden fiillerle de kullanıldığını; herhangi bir şeyin yapıldığı malzemeyi ifade

etmek için kullanıldığını; sebep ifade etmek, karşılaştırma yapmak amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir. (2000: 530-533).

Kazak Türkçesinde *"şığıs septik"* olarak adlandırılan ayrılma durumu ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 13
Ayrılma durumu ekleri

Ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra	+dan, +den
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+tan, +ten
/m/, /n/, /ñ/ genizsil ünsüzlerden sonra	+nan, +nen

+dan/ +den Biçimi (Ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra)

Ökil ***şaruẏadan*** *bılaygı ẏaqıtta èzilkeş, saẏıqqoy kisi körindi.* "Vekil, **işten** başka zamanlarda da şakacı, eğlenceli biri gibi göründü." (443)

Ol qasiyeti ***murjadan*** *şıqqan tütinine qarap sol üyde qanday taǧam pisip jatqanın aẏnıtpay biletindigi.* "Bu saygınlığı, **bacadan** çıkan dumana bakıp o evde nasıl yemeğin piştiğini yanılmadan bilmesindendir." (1378)

Ündemester izime tüsip èketedi-aẏ, ẖalıq jaẏı etip azaptaydı-aẏ dep ẏaẏım jemedi, èzirge jüreginiñ bası ***üreyden*** *ada.*" Sessizler peşime düşüp beni götürecekler, halk düşmanı ilan edip işkence edecekler ya, diye evhamlanmadı. Şimdilik yüreği **korkudan** yoksun." (1961)

*25-şi **jıldan** bergi ötken ömiriñiz tuvralı ne aytasız?* “1925 **yılından** bu yana geçen hayatınızla ilgili ne söylüyorsunuz?” (2061)

+tan/ +ten Biçimi (Ötümsüz ünsüzlerden sonra)

*Köp musılman ḳavımı aramdıḳ araḳta deydi, eñ köp aramdıḳ piġıldan, **niyetten**, **ḳalıptan** tuvıp jatadı, aramdıḳtı eñ èveli piġılıñnan, niyetiñnen, ḳalıbıñnan, mineziñnen alastay bil, müsèpirim.* “Müslümanların çoğu kötülüğün içkiden olduğunu söyler. Oysa en büyük kötülük düşünceden, **niyetten**, **tutumdan** kaynaklanır. Kötülüğü en önce düşüncenden, niyetinden, tutumundan, karakterinden söküp atacaksın, zavallım.” (240)

*Maġjanġa èlgi söz atılġan **oḳtan** beter tiydi*. “Maġcan’a bu söz atılan **oktan** daha beter dokundu. (1945)

*Bögde **iyisten** mülde ḳutıradı*.“Farklı **kokudan** iyice kuduruyor.” (923)

+nan/ +nen Biçimi (m, n, ñ ünsüzlerinden sonra)

*Tuv **sırtımnan** topıraḳ şaşıp èy-kèpir atandırmas pa, ustazım!* “Benim suratıma tükürüp **arkamdan** toprak atıp seni gidi kafir demezler mi, hocam?” (117)

*Keşegi èdemi zerenge ḳımız ḳuyıp berip edi, **tamaġımnan** ötpedi*. “Geçen seferki güzel kımız kabına kımız koyup vermişti, **boğazımdan** geçmedi.” (1069)

***Ḳarınnan** ḳanaġat ketse adamdı aşközdik, aşḳaraḳtıḳ, toyımsızdıḳ işsem, jesem, külsem, jürsem, bayısam degen minez azdıra bastaydı*. “**Mideden** kanaat giderse insanı açgözlülük; oburluk; doyumsuzluk; içsem, yesem, gülsem, yaşasam, zenginleşsem huyları azdırmaya başlar.” (1527)

*Sol **künnen** bastap ẖanzada özin-özi taḳva boluẏġa èzirleydi*. “O **günden** itibaren hanzade kendini takvaya hazırladı.” (1635)

*Köp musılman ḳavımı aramdıḳ araḳta deydi, eñ köp aramdıḳ piġıldan, niyetten, ḳalıptan tuẏıp jatadı, aramdıḳtı eñ èveli **piġılıñnan**, **niyetiñnen**, **ḳalıbıñnan**, **mineziñnen** alastay bil, müsèpirim.* “Müslümanların çoğu kötülüğün içkiden olduğunu söyler. Oysa en büyük kötülük düşünceden, niyetten, tutumdan kaynaklanır. Kötülüğü en önce **düşüncenden**, **niyetinden**, **tutumundan**, **karakterinden** söküp atacaksın, zavallım.” (240)

*Artist degeniñ **öziñnen** artıḳ emes*. “Artist dediğin, **senden** fazla değil.” (1218)

Eşitlik Durumu (Ekvatif)

“Eşitlik durumu, eklendiği isimle fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur” (Korkmaz, 2017: 328).

Türkiye Türkçesinde +çA biçiminde olan bu ek, Kazak Türkçesinde +şA biçimindedir. Bekturov, *Ḳazaḳ Tili Leksika- Fonetika- Morfologiya- Sintaksis* isimli kitabında yedi tane temel durum ekinden bahsetmektedir. Bu ekler arasında eşitlik durumu ekine yer verilmemiştir. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

*H̱at degeniñ küzgi **japıraḳşa** javadı*. “Mektup dediğin güz **yaprağı gibi** yağar.” (1355)

*Zamana dübirinen ürikti me, èlde sapırılısıp jatḳan sol jıldar tolḳını paḳırdı **jañkavıḳşa** ḳaḳpaḳıldap èketti me, kim bilgen, ḳañgımalap jürip üşkil Ḳaratav işinen şığıptı.* “O zamanki karmaşadan mı korkmuştu mu yoksa dirlik düzenliğin olmadığı bu yılların hareketliliği zavallıyı bir **yonga gibi** mi fırlatmıştı bilinmez, avare avare, üçgen

Karatav'ın içinden çıkıp gelmişti." (1134)

*Jüregi **atşa** tuvlap ķoya berdi*. "Yüreği **at gibi** şaha kalktı." (2080)

*Ķız **şortanşa** şoşımadı*."Kız, turna balığı gibi ürkmedi." (1891)

*Ķamır aşıtķanġa, zalaldı jèndikti uvlaġanġa, dep tutıġa söylep **jelimşe** jabısķan pèleden ķutılġanşa asıķtı.* "Hamur açmaya, zararlı böcekleri zehirlemeye, diye kekeleyip **tutkal gibi** yapışan bu beladan kurtulmak için acele davrandı." (149)

Araç Durumu (Instrumental)

"İsmin belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılışta "vasıta" olarak kullanıldığını veya "birliktelik" ifade ettiğini gösterme durumudur. Bu durum, Eski Türkçede +In/ +Un ekiyle karşılanırdı" (Korkmaz, 2017: 322). Kazak Türkçesinde *"kömektes septik"* olarak adlandırılan araç durumu ekleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 14
Araç durumu ekleri

Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra (/z/ ünsüzü dışında)	+men, +menen
/z/ ünsüzünden sonra	+ben, +benen
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	+pen, +penen

*Ķos **alaķanımen** ķulağın basıp uzın dèlizdi jañġırta jügirip, oybayın salıp dèlizdi köşirip sırtķa ķulapère jügirgeni ersi.* "İki **avcuyla** kulağını kapatıp uzun koridoru

yankılata yankılata koşarak feryadıyla koridoru çınlatarak dışarı koşturarak çıkması abes." (2113)

Osı ***oymen*** *Jalaleddin kitap jazuẏġa kirisip ketti.* "Bu **düşünceyle** Celaleddin kitap yazmaya girişti." (54)

Et pen süyekten *jaralġan kisini emes, şirigen tomardı atḳanday sezindim.* "**Et ile kemikten** yaratılan kişiyi değil, çürüyen bir kütüğü vurmuş gibi hissettim." (2126)

Maşayıḳ molda asıḳpay şaydı ***meyizben*** *işti.* "Bilge molla, acele etmeden çayı **kuru üzümle** içti." (43)

Bir allaġa ḳulşılık etkennen basḳanıñ bèri ötkinşi, deydi ıñırsıp,- kitap jaz, jazba bèribir, mıyġula kisini jaḳsı ***sözben*** *demdep aḳıldı ete almaysıñ.* "Allah'a kulluk etmek dışında kalan her şey geçici, dedi inleyerek, -kitap yaz ya da yazma, fark etmez, bir meczubu güzel **sözle** akıllandıramazsın." (44)

Benzerlik Durumu (Similatif)

Kelime gruplarında ve cümlelerde varlığın başka bir varlığa, fiilin gerçekleşme biçiminin başka fiillere benzediğini göstermek için, benzerliğin adı olan söz, benzerlik çekimine sokulur (Karaağaç, 2019: 351).

Ḫanzada sarayındaġı oyın-külki men ḳızdardıñ ***ottay*** *ıstıḳ ḳuşaġınan jalıġıp sırtḳa şıġıp ḳaytuẏdı oylaydı.* "Hanzade, sarayındaki eğlence ile kızların **ateş gibi** sıcak kucağından sıkılıp dışarıya çıkıp geriye dönmesini düşünür" (1587)

Ḫanzadanıñ eñsesi aẏır oydan ezilip ***ketkendey*** *boladı.* " Hanzadenin ensesi ağır düşüncelerden **ezilecek gibi** olur" (1581)

Jarıḳ tirşilikke ḳanday jaḳsı niyetpen kelse sonday beykünè ***süttey*** *aḳ,* ***suv̇day*** *taza ḳalpımen ötse dep armandaptı* "Dünyaya nasıl bir iyi niyetle gelse ve bir o kadar günahsız, **süt gibi** ak, **su gibi** berrak bir halde geçse" diye hayal etmiş." (1536)

Edatlı Durum Çekimi

Edatlar birlikte kullanıldıkları kelimelerin, söz gruplarının ve cümlelerin kullanılışlarına ve anlatım yeteneklerine yardım eden, onlar arasında çeşitli anlam ilgileri kuran kelimelerdir. Edatlar, bir bakıma, yardımcı kelimelerdir (Eker, 2013: 310).

Yön Durumu (Direktif)

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin belli bir yönde yapıldığını göstermek için, isim, yön gösterme çekimine girer. Yön çekimi, Eski Türkçe döneminden sonra, edatlarla yapılan isim çekimlerinden biridir (Karaağaç, 2019: 347).

Kazak Türkçesinde yön durumu *taman, ḳaray, ḳarsı* edatlarıyla yapılmaktadır. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir:

Tüske taman *kisi ayağı siyregen kezde dükenge lıp enip, jalma-jan araḳ satıp alıp, èlgini ḳoynına süñgitip jiberip, jedel sırtḳa şıḳtı.* "**Öğleye doğru** insanlar seyrekleştiğinde dükkana dalıp aceleyle votkayı alıp koynunun içine sokarak hızlıca dışarı çıktı." (142)

T*ergev̇diñ* ***ayağına taman*** *Marselskiy uşa türegelip, juv̇an judırığın üyirip...* "Sorgunun **sonuna doğru** Marselskiy hızla ayağa kalkıp kalın yumruğunu sıkarak..." (2008)

Teristikke ḳaray *tompañday jöneldi.* "**Kuzeye doğru** küçük adımlarla ilerledi."

(1385)

Avtobus ***örge ķaray*** *ķiynala ıñıranıp, buralañ, ireleñ köşelerdi köktey ötip kök bazardıñ tübindegi ayaldamaġa èzer jetti.* "Otobüs **yokuşa doğru** zorlanarak çıktı ve dolambaçlı yolları kestirmeden giderek Kökbazar'ın dibindeki durağa zar zor ulaştı"

Keşegi ķalıñ uyısķan ķalmaķķa, ***ķıtayġa ķarsı*** *èveli ırġağı mıķtı sözin ķaruv̇ ġıp jumsaġan el osı ķazaķ emes pe?* "Geçmişte büyük gruplar hâlinde yaşayan Kalmuklara, **Çinlilere karşı** evvela ritmi sağlam sözlerini bir ok gibi gönderen millet de bu Kazaklar değil mi?" (1974)

Neden Durumu

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin hangi nedenle gerçekleştiğini göstermek için o nedenin adı olan kelime, neden çekimine girer (Karaağaç, 2019: 348). Kazak Türkçesinde neden durumu *üşin* ve *arķılı* edatlarıyla yapılmaktadır. Metnimizdeki örnekli şöyledir:

Jaķsı kitap jazuv̇ ***üşin*** *şınşıl oķıyġa, aķiyķattı oy, ġajayıp söz terüv̇ az èli, deydi bayav̇ ünmen.* "İyi bir kitap yazmak **için** doğru olay, gerçek düşünce, güzel söz toplamak yetmez, dedi sakin bir sesle" (93)

Ustazdarı ḫanzadanı sırtķa alıp şıġuv̇ ***üşin*** *köp dayarlıķ jasaydı.* "Hocaları hanzadeyi dışarı çıkarmak **için** birçok hazırlık yaptılar." (1562)

Kisi aķıl küşin jalġız nüktege jiynav̇ ***arķılı*** *èr ķiylı ķubılısķa, bolmısķa aynaluv̇ġa boladı.* "Kişi düşünce gücünü yalnız bir noktaya toplama **aracılığıyla** her türlü varlığa dönebilir." (1675)

Sınırlama Durumu (Limitatif)

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin gerçekleşmesinin sınırlı oluşunu göstermek için, sınırın adı olan söz, sınırlama çekimine sokulur (Karaağaç, 2019: 353). Kazak Türkçesinde sınırlama durumu *deyin* ve *şaḳtı* edatlarıyla yapılmaktadır. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

Suḳ savsağı süyeldenip erteden ḳara keşke ***deyin*** *ḳağazġa üñiledi* "İşaret parmağı nasırlaşır, sabahtan akşama **kadar** kağıda dikkat kesilirdi." (6)

Torsıḳtıñ ḳımızı eki-üş aptaġa ***deyin*** *dèmin saḳtaydı.* "Mataradaki kımız, lezzetini iki üç haftaya **kadar** korur." (811)

Ujım ortalığına ***deyin*** *seksen kilometr jer.* "Kurumun merkezine **kadar** seksen kilometrelik mesafe." (449)

İsimlerde Soru

"Soru eki ismin soru şeklini yapan işletme ekidir. İsim fiile soru şeklinde bağlanmak için daima sonuna soru eki alır" (Ergin, 2013: 243). Kazak Türkçesinde soru ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 15

Soru ekleri/ edatları

Ünlüler ve /l/, /r/, /v̇/, /y/ ünsüzlerinden sonra	ma, me
/m/, /n/, /ñ/, /z/ ünsüzlerinden sonra	ba, be
Ötümsüz ünsüzlerden sonra	pa, pe

Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

bar ma “var mı” (62), *masa ma* “sivrisinek mi” (382), *akşa ma* “para mı” (324), *mère me* “amaç mı” (583), *ètiri me* “parfümü mü” (1283), *ömir me* “yaşam mı” (2062), *sodan ba* “ondan mı” (1120), *tiri janmın ba* “diri can mıyım?” (1404), *joḳ pa* “yok mu” (1259), *ḳazaḳ emes pe?* “kazak değil mi?” (1975)

İsimlerde Bildirme

“Ana yardımcı fiil, varlık ve olay bildirmelerini gerçekleştirmektedir. Kelimelerin ve kelime gruplarının sonuna getirilerek varlık bildirmesi, yani isim cümlesi yüklemi yapar” (Karaağaç, 2019: 392). Kazak Türkçesinde olumsuz şeklinin *emes* olduğu ismin bildirmesinin, zamanlarda kullanımı şöyledir:

Şimdiki/ Geniş Zaman

Kazak Türkçesinde isim bildirmesinin şimdiki zaman çekimi, ana yardımcı fiilin erimesinden dolayı, ismin üzerine, ek durumuna gelmiş şahıs zamirlerinin getirilmesiyle yapılır. İsim bildirmesinin şimdiki zaman çekimini kurmak için kullanılan ekler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 16
İsim bildirmesinde şimdiki/ geniş zaman

Şahıslar		**Olumlu**	**Olumsuz**	**Soru**
Teklik I. şahıs	men	isim + *mIn, bIn, pIn*	isim + emes + *pin*	isim + *mIn, bIn, pIn* + *ba/ be*
Teklik II. şahıs	sen	isim + *sIñ*	isim + emes +	isim + *sIñ* + ba/

			sIñ	be
	siz (saygı)	isim + *sIz*	isim + emes + *sIz*	isim + *sIz* + ba/ be
Teklik III. şahıs	ol	isim + Ø	isim + emes + Ø	isim + Ø + ma/me, ba/be, pa/ pe
Çokluk I. şahıs	biz	isim + *mIz, bIz, pIz*	isim + emes + *piz*	isim + *mIz, bIz, pIz* + ba/ be
Çokluk II. şahıs	sender	isim+ *sIñdAr*	isim + emes + *siñder*	isim + *sIñdAr* + ma/ me
	sizder (saygı)	isim + *sIzdAr*	isim + emes + *+sizder*	isim + *sIzdAr* + ma/ me
Çokluk III. şahıs	olar	isim + Ø	isim + emes + +Ø	isim + Ø + ma/me, ba/be, pa/pe

Tablo 16 devamı

Teklik I. Şahıs Bildirme Eki

Ünlülerden ve /l/, /r/, / v̇/, /y/ ünsüzlerinden sonra +mIn; /m/, /n/, /ñ/, /z/ ünsüzlerinden sonra +bIn; ötümsüz ünsüzlerden sonra +pIn şeklinde gelir. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

*Müsèpir emespin, èygili **jazuv̇şımın***. "Zavallı değilim, meşhur bir **yazarım**." (66)

*Tiri **janmın** ba tegi?* "Diri **can mıyım** hâlâ (1404)

*Sol da önegeli **kisimin** dep kitap jazıp* "O da terbiyeli bir **kişiyim** diye kitap yazmış." (197)

Öli ***emespin*** *deytin sebebi ḳozġaladı.* “Ölü **değilim** demesinin sebebi hareket etmesidir.” (1999)

Ḳırıḳ jılġı tışḳaḳ laḳtı davlaytın kisi ***emespin.*** “Kırk yıllık işe yaramaz oğlağı dava edecek kişi **değilim**” (624)

Tiri ***emespin*** *deytin sebebi kevde ḳuvısı bop-bos.* “Diri **değilim** demesinin sebebi midesinin bomboş olmasıdır” (2001)

Teklik II. Şahıs Bildirme Eki

Teklik II. şahısta +sIñ; saygı biçiminde +sIz olarak eklenir. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

Elge ***juġımdısıñ***. “Millete karşı cana yakınsın.” (429)

Sen asa ***darındısıñ***. “Sen çok yeteneklisin.” (1925)

Köresiñdi körge tüspey jatıp körseñ de èli bala ***sekildisiñ***. “Göreceğini mezara girmeden görsen de hâlâ çocuk gibisin.” (1932)

Öleñ sözdiñ soldatı ***emespisiñ****?* “ Şiirin askeri **değil misin**?” (1904)

Teklik III. Şahıs Bildirme Eki

Eksiz şekilde yapılmaktadır. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

Ömir degen ulı kenistik pen şeksizdik arasındağı jılt etip janıp, söngen uşḳın sekildi ḳas ḳağım ***mezet.***"Ömür denen şey büyük boşluk ile sonsuzluk arasında parlayıp yanıp sönen kıvılcım gibi ani bir **lahzadır.**" (1513)

Bul özi eski èñgime bolġanımen oyġa azıḳ ulı taravdıñ ***bası***. "Bu eski bir hikâye olmakla birlikte düşünceye gıda olacak büyük bir bölümün de **başlangıcıdır.**" (2)

Èlgilerdiñ èrbir sözi inju marjan ***sekildi***. "Bunların her sözü inci mercan **gibidir**." (17)

Moldekeñ marḳumnıñ tiri ***köleñkesi***. "Merhum Moldeken'in yaşayan gölgesidir." (1184)

Çokluk I. Şahıs Bildirme Eki

Ünlülerden ve /l/, /r/, / v̇/, /y/ ünsüzlerinden sonra +mIz; /m/, /n/, /ñ/, /z/ ünsüzlerinden sonra +bIz; ötümsüz ünsüzlerden sonra +pIz şeklinde gelir. Metnimizde tespit edilmemiştir.

Çokluk II. Şahıs Bildirme Eki

Çokluk II. şahısta +sIñdAr, saygı biçiminde +sIzdAr olarak eklenir. Metnimizde tespit edilmemiştir.

Çokluk III. Şahıs Bildirme Eki

Eksiz şekilde yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilmemiştir.

Görülen Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde isim bildirmesinin görülen geçmiş zaman çekimi *isim + edi + şahıs eki* formülüyle yapılır. Buradaki "*edi"* yapısı, e- ana yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış biçimidir. İsim bildirmesinin görülen geçmiş zaman çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 17

İsim bildirmesinde görülen geçmiş zaman

Şahıslar		**Olumlu**	**Olumsuz**	**Soru**
Teklik I. şahıs	men	isim + edi + *m*	isim + emes + edi + *m*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + *m*
Teklik II. şahıs	sen	isim + edi + *ñ*	isim + emes + edi + *ñ*	isim + ma/me, ba/be, pa/ pe + edi + *ñ*
	siz (saygı)	isim + edi + *ñiz*	isim + emes + edi + *ñiz*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + *ñiz*
Teklik III. şahıs	ol	isim + edi + *Ø*	isim + emes + edi + *Ø*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + *Ø*
Çokluk I. şahıs	biz	isim + edi + *k*	isim + emes + edi + *k*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + *k*
Çokluk II. şahıs	sender	isim+ edi + *ñder*	isim + emes + edi + *ñder*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + *ñder*
	sizder (saygı)	isim + edi +	isim + emes +	isim + ma/me, ba/be, pa/pe +

		ñizder	edi + *ñizder*	edi + *ñizder*
Çokluk III. şahıs	olar	isim + edi + Ø	isim + emes + edi + Ø	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + edi + Ø

Tablo 17 devamı

İsim bildirmesinin görülen geçmiş zaman çekimi metnimizde çok sık geçmemekle beraber tespit edilen bazı örnekler şöyledir.

Pèlen zatḳa ***zèrüv edim.*** "Falan kişiye **muhtaçtım.**" (1202)

Seri minez ***adam ediñ***. "Delikanlı adamdın." (1187)

Eñgezerdey jigit ***edi***. "İri yarı bir **gençti**."

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde isim bildirmesinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi şu formülle yapılmaktadır: *isim + eken + şahıs eki.* Buradaki "*eken"* yapısı, e- ana yardımcı fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki almış biçimidir. İsim bildirmesinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 18

İsim bildirmesinde öğrenilen geçmiş zaman

Şahıslar		**Olumlu**	**Olumsuz**	**Soru**
Teklik I. şahıs	men	isim + eken + *min*	isim + emes + eken + *min*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + *min*
Teklik II. şahıs	sen	isim + eken + *siñ*	isim + emes + eken + si*ñ*	isim + ma/me, ba/be, pa/ pe + eken + si*ñ*
	siz (saygı)	isim + eken + *siz*	isim + emes + eken + *siz*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + *siz*
Teklik III. şahıs	ol	isim + eken + Ø	isim + emes + eken + Ø	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + Ø
Çokluk I. şahıs	biz	isim + eken + *biz*	isim + emes + eken + *biz*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + *biz*
Çokluk II. şahıs	sender	isim+ eken + *siñder*	isim + emes + eken + si*ñder*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + *siñder*
	sizder (saygı)	isim + eken + *sizder*	isim + emes + eken + *sizder*	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + *sizder*
Çokluk III. şahıs	olar	isim + eken + Ø	isim + emes + eken + Ø	isim + ma/me, ba/be, pa/pe + eken + Ø

İsim bildirmesinin öğrenilen geçmiş zaman çekiminin metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Sen de birevdiñ ***esinde ekensiñ***. "Sen de birinin **aklındaymışsın**." (1013)

Sırdıñ masasınan ***mazañ ekensiñ***. "Peynirin sineğinden rahatsızmışsın" (272)

Yağımus ta ortasınan ayrılğan, özin bilmeytin, tüsinbeytin, mensinbeytin ülkender arasında ķañğıp jürgen ***jetim eken*** *ğoy.* "Yağımus da ortamından ayrılan; kendini bilmeyen, anlamayan büyüklerin arasında yersiz yurtsuz dolaşan bir **yetimmiş** ya!" (1253)

Şart

Kazak Türkçesinde isim bildirmesinin şart çekimi *isim + bolsa + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Diğer çekimlerde *e-* ana yardımcı fiili kullanılırken, şart çekiminde *bol-* fiili kullanılmaktadır. İsim bildirmesinin şart çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 19
İsim bildirmesinde şart

Şahıslar		**Olumlu**	**Olumsuz**
Teklik I. şahıs	men	isim + bolsa + *m*	isim + emes + bolsa + *m*
Teklik II. şahıs	sen	isim + bolsa + *ñ*	isim + emes + bolsa + *ñ*
	siz (saygı)	isim + bolsa + *ñız*	isim + emes + bolsa + *ñız*

Teklik III. şahıs	ol	isim + bolsa + *Ø*	isim + emes + bolsa + *Ø*
Çokluk I. şahıs	biz	isim + bolsa + *ķ*	isim + emes + bolsa + *ķ*
Çokluk II. şahıs	sender	isim+ bolsa + *ñdar*	isim + emes + bolsa + *ñdar*
	sizder (saygı)	isim + bolsa + *ñızdar*	isim + emes + bolsa + *ñızdar*
Çokluk III. şahıs	olar	isim + bolsa + *Ø*	isim + emes + bolsa + *Ø*

Tablo 19 devamı

İsim bildirmesinin şart çekiminin metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şu şekildedir:

Jerdi orap jatķan muḫittiñ dèmi ***tuzdı bolsa****, meniñ bilimimniñ dèmi, adamzattı jazmıştan ķutķaruv̇ ġana.*"Yeryüzünü kaplayan okyanusun tadı nasıl **tuzluysa**, benim ilmimin tadı da insanoğlunu kaderden kurtarmaktır."

Zergerdiñ közi ***joķ bolsa*** *da ķolınan şıķķan öneri ölmepti.* "Ustanın şahsı olmasa da elinden çıkan mahareti ölmemiş." (891)

Perişteni joldan taydırġan ***altın bolsa****, èlgidey jigitti azdıratın kisi aķısı.* "Meleği yoldan döndüren **altınsa**, bu genci de yoldan çıkaran kul hakkıdır." (457)

Yapılarına Göre İsimler

Basit İsimler

"Basit isimler, kök durumunda olan ve herhangi bir türetme ekiyle genişletilmemiş bulunan tek kelimeden ibaret isimlerdir. Türemiş ve birleşik isimlerin dışında kalan bütün isimler basit isim grubuna girer" (Korkmaz, 2017: 247).

Metnimizde tespit edilen bazı basit isimler şöyledir:

abaḳtı "cezaevi" (2115), *adam* "insan, kişi" (82), *aġat* "hata" (872), *bèdik* "çalçene" (869), *biye* "kısrak" (751), *dümşe* "cahil" (517), *em* "tedavi" (1157), *jaṿ* "düşman" (1655), *ḳart* "yaşlı" (1573), *kèmek* "olgunlaşmamış kavun" (753), *oy* "düşünce, fikir" (35), *sèvle* "ışık, ışın" (634), *tañ* "tan vakti, seher" (108), *ün* "ses" (60)

Türemiş İsimler

"Türemiş isimler, isim kök veya gövdelerine türetme ekleri getirilerek kurulan ve yeni bir kavrama karşılık olan isimlerdir" (Korkmaz, 2017: 250). Yapım ekleri Kazak Türkçesinde *jurnaḳ* olarak adlandırılmaktadır.

İsimden Türemiş İsimler

Bu grupta isimden isim yapım ekleri yer almaktadır. Bu ekler isimlere getirilerek onlardan isim türetirler.

+lIK; +dIK; +tIK

"Bu ek başlangıçtan beri Türkçenin belli başlı isimden isim yapma eklerinden biri olarak kullanılagelmiştir. Geçici olduğu gibi kalıcı isimler de yapar. Yani bir nesnenin bir vasfını bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler yaptığı gibi nesne adı olarak kalıcı isimler de

teşkil eder" (Ergin, 2013: 155). Örnekler: *tavlıḳ* "dağlık" (725), *tüñlik* "çadırın tepesini örten dört köşeli keçe" (789), *tizelik* "pantolonun diz kısmı" (1760), *toyımsızdıḳ* "doyumsuzluk" (1528), *şarasızdıḳ* "çaresizlik" (1222), *aḳköñildik* "güleryüzlülük" (270), *şeksizdik* "sonsuzluk" (1513), *tınıştıḳ* "sessizlik" (632), *ottıḳ* "ocakta ateşin yakıldığı yer" (1780), *kerektik* "gereklilik" (2086), *poçtakeştik* "postacılık" (1366)

+lI; +dI; +tI

"Bu ek işleklik derecesi çekim eklerine yakın olan isimden isim yapma eklerinden biridir. Esas fonksiyonu aslında sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktadır. Bu yüzden sıfat eki diye anılır. Fakat sıfatlar isim olarak da kullanıldıkları için bu ekle yapılan isimler hem sıfat hem isim olarak kullanılan vasıf isimleridir" (Ergin, 2013: 159). Örnekler: *ajarlı* "yakışıklı" (2048), *sıylı* "değerli" (318), *zerli* "nakışlı" (792), *kinèli* "suçlu" (1968), *aḳıldı* "akıllı" (45), *tuzdı* "tuzlu" (1670), *köñildi* "neşeli" (1124), *kölemdi* "geniş kapsamlı" (21), *naḳıştı* "nakışlı" (68), *tıstı* "kılıflı" (793), *tüsinikti* "belirli" (1669), *süyekti* "kemikli" (849)

+sIz

Bu ek isimden "yokluk, eksiklik" bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. "sahip olma, kendinde bulundurma" görevindeki sıfat türeten *+LI* ekinin karşıtıdır (Korkmaz, 2017: 140). Örnekler: *ajalsız* "ecelsiz" (674), *usḳınsız* "çelimsiz, biçimsiz" (145), *tiyanaḳsız* "istikrarsız" (192), *sansız* "sayısız" (217), *ruḳsatsız* "izinsiz" (491), *jumıssız* "işsiz" (1909), *ünsiz* "sessiz" (104), *tüpsiz* "dipsiz" (226), *şeksiz* "sonsuz" (1662), *süyeksiz* "kemiksiz" (24), *süreñsiz* "solgun" (1109), *senimsiz* "inançsız" (1865)

+lAs; +dAs; +tAs

"Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan, sahası çok geniş olmamakla beraber bir tip isim yapmakta işlekliğini daima muhafaza eden ve örnekleri son zamanlarda artmış bulunan bir yapım ekidir. Başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapmaktır" (Ergin, 2013: 167). Örnekler: *uyalas* "aynı yuvadan olan" (764),

sıbaylas “sınırdaş” (229), *ḳarsılas* “muhalif” (1927), *joldas* “yoldaş” (1349) , *ḳalamdas* “kalem arkadaşı” (1765), *ḳurdas* “akran, yaşıt” (26), *klastas* “sınıftaş, sınıf arkadaşı” (1232), *tustas* “akran, yaşıt” (1991)

+şI

“Bu ek bir işi veya bir sanatı kendine meslek veya uğraşı olarak seçmiş olanları gösteren isimler; ismin bildirdiği işle ilgili “kimse” anlamı veren isimler; eklendiği söze “sahiplik” anlamı katan isimler; bir alışkanlığı, bir şeyi huy edinmeyi gösteren alışkanlık sıfatları; bir görüşü, bir inancı, bir düşünceyi benimseme bildiren sıfatlar türetir” (Korkmaz, 2017: 125). Örnekler: *alaşordaşı* “Alaş Ordacı” (2064), *traktorşı* “traktörcü” (673), *siḳırşı* “büyücü” (1687), *sınşı* “eleştirmen” (1046), *sıḳaḳşı* “alaycı” (1829), *malşı* “çoban” (388), *şöpşi* “ot biçen kimse” (949), *ösekşi* “dedikoducu” (740), *küzetşi* “bekçi” (1558), *kömekşi* “yardımcı” (370), *ḳızmetşi* “hizmetçi, *kezekşi* “nöbetçi” (2074)

+şIl

“İsim, sıfat ve zamirlere gelerek bunların anlamlarına uygun olarak belli bir işe, harekete, elverişli olmayı, düşkünlüğü belirten bu ek, bağlılık anlamı taşıyan yeni isimler yapar. Ayrıca, iki nesne arasında karşılaştırma veya benzetme anlam ilgisi sağlayan sıfatlar türetir” (Doğan ve Koç, 2013: 188). Örnekler: *aḳşıl* “akçıl, beyazımsı” (926), *turaşıl* “dürüst” (575), *şınşıl* “gerçekçi” (86), *ḳanaġatşıl* “kanaatkâr, yetingen” (1523), *ultşıl* “milliyetçi, ulusçu” (1865), *töñkerisşil* “devrimci” (1847), *kökşil* “mavimsi, mavimtrak” (1381), *èngimeşil* “söz ustası” (3), *bèyitşil* “beyitçi” (3)

+şIIIK

Bu ek *+şı, +şi* ekiyle *+lıḳ, +lik* ekinin birleşmesinden oluşmuş bir ektir. Somut isimlerden soyut isimle türetme görevinde kullanılmaktadır. Örnekler: *adamşılıḳ* “insaniyet” (2131), *tarşılıḳ* “yoksulluk” (1549), *tapşılıḳ* “azlık, kıtlık” (546), *savşılıḳ* “sağlık” (2093), *jamanşılıḳ* “kötülük” (1498), *astamşılıḳ* “kibirlilik” (1680), *bekerşilik*

“zahmet, boş uğraş” (1149), *şükirşilik* “şükretme” (1645), *sıpayıgerşilik* “edeplilik” (875), *kedeyşilik* “yoksulluk” (517), *itşilik* “kötülük” (825)

+GI; +KI

Aslen, aitlik eki olan *+ġı, +gi; +ķı, +ki* ekleri, Kazak Türkçesi gramerlerinde yapım ekleri içerisinde de anılmaktadır. Örneker: *aķırġı* “son, sonuncu” (1485), *tañġı* “sabahki, sabah” (1683) *küzgi* “güz vakti, sonbahar” (800), *küngi* “günlük” (1911), *sırtķı* “dıştaki, yabancı” (1889), *tüpki* “dipteki” (160), *keşki* “akşamki, akşama ait” (563)

+şA

“Aslında bir çekim eki olan bu ek klişeleşerek veya fonksiyon değiştirerek eskiden beri bir yapım eki hâlinde de kullanılmaktadır” (Ergin, 2013: 167). Örnekler: *körpeşe* “minder, şilte” (615), *ķazaķşa* “Kazakça” (160), *sopaķşa* “yuvarlakça, oval” (1304), *ortaşa* “orta derece” (967), *ķobdiyşa* “kutucuk” (1306)

+lAp; +dAp; +tAp

Bu ek, *+la, +le, +da, +de, +ta, +te* isimden fiil yapım ekleriyle *–p* zarf-fiil ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Örnekler: *bir-birlep* “birer birer, sırayla” (226), *èdeyilep* “kasten, kasıtlı” (813), *azdap* “azıcık, biraz” (1899), *şım-şımdap* “azar azar, gıdım gıdım” (2015)

+(I)nşI

“Sayı adlarından sıra sayı sıfatları türeten çok işlek bir ektir” (Korkmaz, 2017: 138). Örnekler: *birinşi* “birinci” (229), *törtinşi* “dördüncü” (553), *onınşı* “onuncu” (283), *ķırķınşı* “kırkıncı” (1376)

+(I)rAK

"Sıfatlara gelerek kelimelere karşılaştırma anlamı kazandıran ve iki varlığın özellikleri arasında mukayese yapan bir ektir" (Doğan ve Koç, 2013: 191). Örnekler: *bayandıraḳ* "daha istikrarlı" (1414), *tezirek* "daha tez, çabucak" (58), *erterek* "daha erken" (838), *tömenirek* "daha aşağı" (798), *demdirek* "daha tatlı" (9)

+lAv̇; +dAv̇; +tAv̇

İsimden fiil yapım eki *+la, +le, +da, +de, +ta, +te* ile mastar ekinin birleşmesinden oluşmuş bir ektir. Örnekler: *ḳıtımırlav̇* "ekşimsi" (967), *jaġalav̇* "kıyı, sahil" (448), *dèngösarlav̇* "zorba, despot, diktatör" (725), *ḳıstav̇* "kışlak" (717), *jaḳtav̇* "çerçeve, kenar" (797)

+Av̇

Sayıların üzerine gelerek *adet* anlamı katar. Bu ek 1-7 arasındaki rakamlarda kullanılmaktadır. Örnekler: *birev̇* "bir tane" (138), *ekev̇* "iki tane" (104)

+şIK

"Bu ekin başlıca fonksiyonları isimden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktır" (Ergin, 2013: 163). Örnek: *kölşik* "su birikintisi" (1252)

+şAn

Türetilen sözcüğe kattığı anlam itibariyle *+şıl, +şil* ekinin işleviyle benzerlik gösteren bu ek de, belli bir işe, harekete yatkınlığı ifade eder. Örnek: *sözşen* "hatip, söz ustası" (1864)

+I

Arapçadaki "nisbet î'si"nin Kazak Türkçesinde görülen biçimidir. Eklendiği sözcüğe "ona ait, ona has" anlamı katar. Örnek: *ḳazaḳı* "Kazaklara mahsus" (255)

+tAy

Bu ek eklendiği sözcüğe küçültme anlamı katar. Örnek: *kişkentay* "küçücük" (1054)

+şAK

Bu ek de eklendiği sözcüğe küçültme ve sevimlilik anlamı katar. Örnek: *ḳulınşaḳ* "kuluncuk, at yavrusunun sevimliliğini belirtir" (1007), *kelinşek* "taze gelin, genç kız" (36)

+eke, +ke

"Kişi adlarının ilk hecesine eklenerek, türettiği kelimelere saygı ve sevgi ifadesi veren bir ektir" (Doğan ve Koç, 2013: 191). Örnek: *İseke* "İsatay" (371), *Ġayneke* "Gayniy" (306), *Sèrseke* "Sèrseken" (276), *Doseke* "Dosjan" (1187)

+GAnA; +KanA

Eklendiği kelimelere küçültme anlamı katan bir ektir. Örnek:*azġana* "azıcık" (1987), *kişkene* "küçücük" (1078)

+y

Akrabalık adlarına getirilerek, sözcüğe saygı, sevgi ve nezaket anlamı katar (Doğan ve Koç, 2013: 191). Örnek: *aġay* "ağabey" (1884)

Farsçadan Alınan Yapım Ekleri

Farsça örneksemelerle Kazakça kelimeler türetilmektedir.

+ker, +ger

"Farsça kökenli olan bu ek kişinin mesleğini, görevini, uğaraş alanını ve durumunu bildiren isimler türetir" (Doğan ve Koç, 2013:192). Örnekler: *ayıpker* "zanlı" (2029), *bapker* "seyis, hayvan yetiştiricisi" (822), *dèriger* "doktor" (1771), *savdager* "tüccar" (869), *ḳalamger* "yazar" (243), *zerger* "kuyumcu, sarraf" (891)

+ḫana

Farsçadan alınmış olan bu ek, yer isimleri yapar. Örnekler: *asḫana* "yemekhane" (526), *kitapḫana* "kütüphane" (6), *èjetḫana* "tuvalet" (197), *avruvḫana* "hastane" (1766), *toyḫana* "şölen, ziyafet, düğün gibi organizasyonların yapıldığı yer" (116)

+keş

"Farsça "çeken" anlamına gelen bir kelime olup Kazak Türkçesinde meslek adları yapan ve kişinin uğraş alanını bildiren kelimeler yapan bir ek olarak kullanılır" (Doğan ve Koç, 2013: 192). Örnekler: *arbakeş* "arabacı" (2091), *poçtakeş* "postacı" (2091), *èzilkeş* "şakacı" (443), *tüyekeş* "deveci" (1440)

+ḳor

Farça kökenli bu ek, bağımlılık ifade eden kelimeler türetir. Örnekler: *paraḳor* "rüşvetçi, yiyici, paragöz" (1369), *şayḳor* "çay tiryakisi" (1314)

+paz

Farsça kökenli bu ek, genellikle meslek ve uzmanlık alanı ifade eden kelimeler türetir. Örnekler: *aspaz* "aşçı" (940), *bilimpaz* "bilgili, okumuş" (4), *mayrampaz* "palyaço" (1269)

+göy

Bu ek eklendiği sözcüğe "sahip, hakim" anlamı katar. Örnek: *aḳılgöy* "bilge, bilgin" (3)

+nama, +neme; +dama, +deme

Bu ekin metnimizde tespit edilen örneği şöyledir: Örnek: *bayandama* "bildiri, tebliğ, rapor" (379)

Fiilden Türemiş İsimler

-mA; -bA; -pA

"Bu ekin fonksiyonu iş isimleri yapmaktır" (Ergin, 2013: 186). Örnekler: *avdarma* "çeviri, tercüme" (1916), *tapsırma* "iş, vazife, görev, talimat" (1371), *şıġarma* "edebi eser" (193), *suvırma* "çekmece" (1076), *jarbiyma* "yayvan, yayık" (993), *üyirme* "dernek, kulüp" (2059), *ügitilme* "öğüt" (813), *kerme* "germe, bir şeyi asmak için gerilen ip" (803), *bölme* "oda" (631), *tunba* "çökelti tortu" (1496), *ḳoljazba* "el yazması" (4), *baspa* "yayın, baskı, matbaa" (1897), *sıḳpa* "süzülmüş yoğurtttan, elde sıkılarak yapılan tuzlu kurutulmuş yiyecek" (978)

-(I)s

"Fiil kök ve gövdelerinden "bir işin sonucu ve ürünü olan" somut ve soyut kalıcı

isimler türetir" (Korkmaz, 2017: 169). Örnekler: *urıs* "savaş, harp" (1652), *tanıs* "tanış, tanıdık" (141), *tabıs* "kâr, gelir, kazanç" (348), *şıġıs* "doğu, şark" (447), *özgeris* "değişme, değişim" (1675), *otırıs* "oturma, oturuş" (1617), *künbaġıs* "ayçiçeği, günebakan, gündöndü" (260), *jüris* "yürüyüş" (400), *jiynalıs* "toplantı" (1956), *urıs-keris* "kavga,dövüş" (1465)

-(U)v̇

Bu ek Kazak Türkçesinde kullanılan mastar ekidir. Örnekler: *oyuv̇* "oyma" (824), *oḳuv̇* "eğitim, ders" (284), *muñayuv̇* "bunalım" (1412), *jazuv̇* "yazı" (20), *avṙuv̇* "hastalık" (1373), *aşuv̇* "hiddet, öfke" (133), *asuv̇* "geçit, dağ geçidi" (714) , *jürüv̇* "yürüyüş" (310), *surav̇* "soru" (855), *maḳtav̇* "övme, methetme" (2021), *ḳorlav̇* "zulüm, işkence" (1965), *tergev̇* "sorgu, soruşturma" (2005)

-(I)m

"-m eki genellikle fiilin gösterdiği işi isme çeviren o işle ilgili hareket ismi yapan bir ektir. Başka bir deyişle, fiilin gösterdiği işin ismidir" (Korkmaz, 2017: 157). Örnekler: *urttam* "bir yudum, bir yudumluk" (878), *tüsim* "kâr, kazanç" (1065), *toḳtam* "netice, karar" (1350), *tilim* "dilim" (1998), *tınım* "huzur, rahat, sükûnet" (1123), *şıġım* "ürün, mahsul" (373) , *sezim* "duygu, his, sezgi" (2022), *savım* "sağma vakti, sağma zamanı" (914), *ölim* "ölüm", *oralım* "oralım" , *kütim* "bakım, özen" (823), *kiyim* "giyim, elbise" (9), *jutım* "yudum" (1061)

-GI; -KI

Bu ek fiilin bildirdiği hareketten nesne, varlık isimleri türetir. Örnekler: *aşıtḳı* "maya" (957), *ḳaşırtḳı* "ark, su kanalı" (728), *tutḳı* "tutuklu" (2097), *uyıtḳı* "öncü" (343), *işirtki* "muska suyu" (312), *köztürtki* "alçak, kalleş, menfur" (1971), *külki* "gülme" (834), *küyki* "alımsız, çirkin" (1616), *şalġı* "kopuz, çalgı" (1139), *tartuv̇-taralġı* "hediyelik eşya" (518)

-(I)K

"Bu ekin yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar" (Ergin, 2013: 188). Örnekler: *suvıḳ* "soğuk" (113), *sızıḳ* "çizgi, hat" (1668), *sasıḳ* "bozuk" (1361), *pısıḳ* "becerikli, açıkgöz" (328), *aşıḳ* "açık" (101), *tüsinik* "görüş, fikir" (232), *buyrıḳ* "buyruk, emir, ferman" (549), *tilek* "dilek" (1368), *tösek* "döşek, yatak" (652), *jabıḳ* "kapalı" (1995), *taraḳ* "tarak" (1907)

-AK

"Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve isim türeten işlek bir ektir" (Korkmaz, 2017: 145). Örnekler: *şataḳ* "aksi, inatçı" (1296), *ḳosaḳ* "boyunlarından birbirine bağlanan koyun ve keçiler" (751), *domalaḳ* "yuvarlak" (1199), *ürkek* "ürkek" (1023)

-(I)n

"Bu ekin yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı ve daha çok, yapılanı ifade eder" (Ergin, 2013: 189). Örnekler: *tolḳın* "dalga" (1135), *şıġın* "gider, masraf" (502), *savın* "sağmal hayvan" (766), *kelin* "gelin" (319), *jiyın* "yığın, kalabalık" (670), *javın* "yağış, yağmur" (246), *jalḳın* "eritilmiş metal" (1508), *tütin* "duman" (1205), *egin* "ekin" (445)

-GIn; -Kın

"Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir" (Korkmaz, 2017: 152). Örnekler: *ḳırġın* "amansız, çetin" (739), *tutḳın* "tutsak, esir" (2090), *tasḳın* "taşkın, sel" (298), *uşḳın* "kıvılcım" (1513), *erkin* "özgür, erkin, serbest" (700), *öskin* "yeni yeşermiş bitki, filiz" (702), *tizgin* "dizgin" (1531)

-GIş; -Kış

"Yapan, olan veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapar" (Ergin, 2013: 190). Örnekler: *aynıġış* "sözünde durmayan, dönek" (238), *otırġış* "iskemle, tabure" (1336), *jiynaġış* "toplayıcı" (503), *jazġış* "hızlı, çabuk yazan kimse" (1866), *iylanġış* "çabuk, kolay inanan, safdil" (1808), *eljiregiş* "duygusal, şefkatli" (1807), *sengiş* "kolay inanan" (134), *kötergiş* "vinç, kaldıraç" (1467), *sezgiş* "sezgi kabiliyeti yüksek, sezgili" (1808), *basḳış* "merdiven" (1731), *jırtḳış* "yırtıcı, vahşi" (1716)

-(I)ş

"Eklendiği fiilin anlamını nitelik olarak taşıyan sıfat veya o hareketi gerçekleştiren isim türeten bir ektir" (Korkmaz, 2017: 154). Örnekler: *saġınış* "özlem" (1011), *ḳuvanış* "sevinç" (1411), *ḳızġanış* "haset, kıskanma" (1452), *jalınış* "yalvarma, yakarma" (1221), *ökiniş* "pişmanlık, nedamet" (1074)

-(I)ndI

"Fiillere eklenerek belli bir işin neticesini bildiren isimler türeten bir ektir" (Doğan ve Koç, 2013: 196). Örnekler: *sarḳındı* "kaynayan sıvı" (957), *ḳorıtındı* "sonuç, netice, özet" (496)

-mAlI; -bAlI; -pAlI

"Fiilden sıfat türeten bu ek, nesnenin şeklini, biçimini belirten kelimeler yapmakta olup *–MA* ve *–LI* eklerinin birleşiminden meydana gelmiştir" (Korkmaz, 2017: 197). Örnekler: *sozılmalı* "uzun" (889), *üyelmeli-süyelmeli* "yaşıt, akran" (1133)

-mIs; -mIş

Bu ek fiillerden somut ve soyut anlamlı isimler türetir. Örnekler: *bolmıs* "varlık,

yaradılış" (2103), *jemis* "meyve, yemiş", *turmıs* "hayat, yaşantı" (638), *jazmış* "yazgı, alın yazısı, kader" (1670)

-(I)ñKI

Bu ek fiillin belirttiği hareketin gerçekleştiğini bildiren isimler türetir. Örnekler: *salbırañķı* "morali bozulmuş, keyfi kaçmış" (208), *şarşañķı* "yorgun" (452)

-şAK

Bu ek fiil soylu kelimelerden nesne, varlık isimleri türetir. Örnekler: *emşek* "meme" (2084), *öndirşek* "boğaz" (461)

-GIr; -Kır

Bu ek, fiillere gelerek sıfat görevinde isimler türetir. Örnek: *ötkir* "keskin, sivri" (203)

-GAk; -Kak

Bu ek fiillere gelerek bir durumu veya nesneyi tasvir eden isimler türetir. Örnek: *sergek* "dinç, çevik" (1124), *tırısķaķ* "sinirli asabi" (622), *ķoñķaķ* "kalkık" (1828)

-AsI

Bu ek, fiillere gelerek sıfat görevinde isimler türetir. Örnek: *kelesi* "diğer, sonraki" (186)

-AşAK

Bu ek fiillere gelerek soyut isimler türetir. Örnek: *keleşek* “gelecek, istikbal” (1691)

-Ar; -r

Bu ek fiildeki hareketi isimleştirir. Örnekler: *jutar* “yudum” (1028), *janar* “gözbebeği” (14), *izbasar* “halef, takipçi” (1534), *künḳağar* “süperlik, güneşlik” (1564)

-(I)t

İşlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir. Örnek: *sarḳıt* “misafirden arta kalan yiyecek” (1445)

- v̇Il

İşlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir. Örnek: *ḳarav̇ıl* “bekçi” (2021)

-mAK; -bAK; -pAK

“Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır” (Ergin, 2013: 185). Örnek: *şaḳpaḳ* “çakmak” (713)

Birleşik İsimler

“Birden fazla sözcüğün çeşitli yollarla bir araya gelerek oluşturdukları yeni anlamlı isimlere birleşik isim denir” (Doğan ve Koç, 2013: 200).

bügin “bugün” (16), *biyıl* “bu yıl” (286), *aḳkönil* “güleryüzlü, samimi” (1305),

aḳsaḳal “aksakal, yaşlı, ihtiyar” (1302), *aḳjibek* “ak ipek, beyaz ipek” (1147), *aḳşaḳumarlıḳ* “paragözlük” (513), *aşközdik* “açgözlülük” (1527), *ekikabat* “hamile” (1192)

2.2.2. Sıfat

“Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar nesneleri vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir” (Ergin, 2013: 244). “Türkiye’deki gramercilik anlayışına göre; belirtme sıfatları içerisinde ele alınan “sayı sıfatları” Kazakistan’da yazılan gramer kitaplarında bağımsız birer kelime türü olarak ele alınmaktadır. Yine, Türkiye’de “belirtme sıfatları” içerinde yer verilen “işaret, soru ve belirsizlik sıfatları” ise, Kazakistan’da “zamir” olarak nitelendirilmektedir” (Doğan ve Koç, 2013: 207). Kazak Türkçesinde sıfat, *sın esim* olarak adlandırılmaktadır. Bekturov sıfat türlerini *mağınası men grammatikalık ḳurılısına ḳaray* (anlamına ve gramatik kuruluşuna göre) ve *ḳuramına ḳaray* (yapısına göre) olmak üzere ikiye ayırmıştır. İlk grupta *sapalıḳ sın esimder* (niteleme sıfatları) ve *ḳatıstıḳ sın esimder* (türemiş sıfatlar) yer alırken, ikinci grupta *jalañ sın esimder* (basit sıfatlar) ve *kürdeli sın esimder* (birleşik sıfatlar) yer almaktadır (2006: 93).

Niteleme Sıfatları

“Niteleme sıfatları (qualificative adjective), soyut ya da somut isimlerin niteliklerini gösteren ve kelime grubunda tamlayan durumunda bulunan kelimelerdir” (Eker, 2013: 306). Metnimizdeki bazı sıfatlar şöyledir:

eski *èñgime* “**eski** hikâye” (2), ***bilimpaz*** *kisi* “**bilgin** kişi” (4), ***ḳara*** *kölenke* “**kara** gölge” (7), ***dèmdi*** *tamaḳ* “**lezzetli** yemek” (9), ***kök*** *şay* “**yeşil** çay” (43), ***jalañ bas*** *kisi* “**başı çıplak** kişi” (77), ***suv̇ıḳ*** *ter* “**soğuk** ter” (113), ***tabaḳtay*** *ḳızıl ay* “**tabak gibi** kızıl ay” (209), ***ötirik*** *söz* “**uydurma** söz” (230), ***ḳarız*** *akşa* “**borç** para” (324), ***saḳa*** *kisi* “**tecrübeli** kişi” (385), ***ḳara*** *ağaş* “**kara** ağaç” (661), ***ḳos ḳabattı*** *biyik söre* “**iki katlı** yüksek raf”

(795), ***domalaķ*** *kelinşek* "**toparlacık** gelin" (1440), ***mèrmèr*** *basķış* "mermer merdiven" (1731), ***ulı*** *nur* "büyük ışık" (1735), ***belsendi*** *jigit* "aktif genç" (1856), ***ügit*** *öleñ* "propaganda şiir" (2021)

Belirtme Sıfatları

"Belirtme sıfatları (determinative adjective), isimlere ait belirtiyi ya da söz söyleyen tarafından belirtilmesi istenen yönü ifade eden kelimelerdir" (Eker, 2013: 305).

İşaret Sıfatları

"İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Belirtme, varlıkların bulundukları yeri mekândaki, zamandaki veya tasavvurdaki uzaklık derecelerine göre göstererek yapılır" (Korkmaz, 2017: 375). Metnimizdeki bazı örnekler şöyledir:

Ol *zaman men* ***bul*** *zamandı oyşa salıstırdıñ ba?* "**O** zamanla **bu** zamanı düşünce bazında karşılaştırdın mı?" (2054)

Şèkirti ***bul*** *sözge tüsinbeydi.*"Öğrencisi **bu** sözü anlamaz." (1689)

Bastıķ ***bul*** *künde öleñ oķımaydı, özge mañızdı şaruẇası küyip tur.* "Başkan **bu** gün şiir okumuyor, başka önemli işleri var. " (1878)

O *zamanda alıp kel.* "**O** zamanda alıp gel." (1652)

Osı *oymen Jalaleddin kitap jazuẏġa kirisip ketti*."**Bu** düşünceyle Celaleddin kitap yazmaya girişti." (54)

Osı *mezet tergewşi Marselskiydiñ oyına jas kelinşegi oraldı.*“**O** an sorgucu Marselskiy’in aklına genç eşi geldi.” (2031)

Sol *mezetten bastap Buddağa atqan jebe darımaydı.* “**O** andan itibaren Buda’yı, atılan ok yaralamaz.” (1648)

Til bezegen ***ana*** *sumdıqtarıña ber.* “Dil bezeyen **o** art niyetlilerine ver.” (1917)

Sonaw *jiyırma segizinşi jıldan beri...* “**Ta/şu** 1928 yılından beri” (1802)

Aqıldı kisiler eñsesin salıp tirşilik mènin oylana jatar; al siz ben biz ***osınaw*** *tirşilikte eşqanday qiyanatqa barmay, köñilge qanağat, toqtıq siñirip, Gawtama-Buddanıñ basınan keşken oqiyğasın köñilge toqıp ötelik.* “Akıllı kişiler başını eğip hayatın anlamını düşünür. Biz de **bu** hayatta hiçbir zaman ihanet etmeden, gönüle kanaat ve tokluk vererek Gautama Buda’nın başından geçenleri yüreğimize işleyelim.” (1746)

Soru Sıfatları

“Soru sıfatları, varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır” (Korkmaz, 2017: 381). Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şu şekildedir:

Temir torğa qamap qoyğan ***neşe*** *türli ğayvanattar “mınaw nege bostandıqta jür” degendey Gawtamağa tañırqay qaraydı.* “Kafese kapatılan **binbir** çeşit hayvan “Bu neden özgürce yürüyor?” der gibi Gautama’ya bakmış.”(1713)

Qanşa kümis teñge tekke qurıldı. “**Kaç** gümüş tenge boş yere yapıldı.” (160)

Soñgı mèrte sadaq tartqan jigittiñ ***qay*** *ulıstan,* ***qa****y ruwdan ekenin surap biledi.*

“Sonuncu seferde ok atan gencin hangi ulustan, hangi boydan olduğunu sorup öğrendi.” (1658)

*Jarıḳ tirşilikke **ḳanday** jaḳsı niyetpen kelse sonday beykünè süttey aḳ, suvday taza ḳalpımen ötse dep armandaptı.* “Dünyaya **nasıl** bir iyi niyetle gelse ve bir o kadar günahsız, süt gibi ak, su gibi berrak bir halde (dünyadan) geçse” diye hayal etmiş.” (1536)

Belirsizlik Sıfatları

“Belirsizlik sıfatları nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelerin dış vasıflarını, bilhassa sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler” (Ergin, 2013: 254). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

***Èr** kezde “tètesin izdep kelgen ḳarġam meniñ”, dep...*“**Her** seferinde ablasını arayan yavrucağım benim”, deyip… (789)

***Pèlen** jerde altın ḳakpalı ḫan sarayın tamaşaladım*. “**Falan** yerde altın kapılı han sarayını temaşa ettim.” (23)

*Èlgilerdiñ **èrbir** sözi inju marjan sekildi*. “Bunların her sözü inci mercan gibi.” (17)

*Kökjiyekte ekeni belgisiz **èldebir** noḳat körindi*. “Ufukta olduğu belirsiz **herhangi bir/ bir** nokta göründü.” (1492)

*Köşe jiyeginde bükşiygen, tayaġına süyenip èreñ ilbigen **èldebir** usḳınsız sulbanı körip ḳaladı.* “Sokağın kenarında eğilen, asasına dayanarak güçlükle hareket eden çelimsiz **herhangi bir/ bir** silüet gördü.” (1568)

Sayı Sıfatları

"Sayı sıfatları, isimleri sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır" (Korkmaz, 2017: 377).

N. Oralbayeva, *Ķazirgi Ķazaķ Tilindegi San Esimniñ Sözjasam Jüyesi* isimli kitabında *san esimniñ sözjasam jüyesi* (sayı isminin söz yapım yöntemi), *eseptik sandardıñ sözjasamı* (asıl sayı sıfatlarının söz yapımı), *rettik san esimniñ sözjasamı* (sıra sayı sıfatlarının söz yapımı), *jiynaķtıķ san esimnin sözjasamı* (topluluk sayı sıfatlarının söz yapımı), *boljaldıķ san esimniñ sözjasamı* (tahmin sayı sıfatlarının söz yapımı), *bölşektik sandardıñ sözjasamı* (üleştirme sayı sıfatlarının söz yapımı) başlıklarıyla sayıların söz yapım yöntemlerini anlatmıştır (1988: 28-98).

Asıl Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar isimleri doğrudan bir sayı ile belirtirler. Metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir:

Eki *kün öte jaña jıl keldi. Mağjan 38-şi jılı abaķtınıñ zèk sasığan ķarañğı ķuvıs bölmesinde* ***bir*** *tilim nan, jüz gramm öli suvmen üñireyip, jürelep otırıp ķarsı aldı.* "**İki** gün sonra yeni yıl geldi. Mağcan 1938 yılını cezaevinin rutubet kokan karanlık koğuş hücresinde **bir** dilim ekmek, yüz gram bayat suyla, diz çöküp oturarak karşıladı." (1997)

Osıdan ***on üş*** *jıl burın bul kim edi?* "Bundan **on üç** yıl önce bu kimdi?" (1896)

Tört *doñğalağı* ***tört*** *jaķķa ketip ķiyķalaķtap on altınşa avtobus keledi.* "**Dört** tekerleği de **dört** bir yana sallanan on altı numaralı otobüs geldi." (1814)

Altı *jıl boldı*. " **Altı** yıl oldu." (67)

Sıra Sayı Sıfatları

"Varlık ve nesnelerdeki derecelenme sayısını gösteren bu sıfat türü, sayılara +nşı, +nşi ekinin getirilmesi suretiyle yapılırlar. Kazak Türkçesinde sıra sayı sıfatları *neşinşi, ḳanşasınşı* "kaçıncı" sorularına cevap verirler" (Doğan ve Koç, 2013: 213). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Birinşi *savalıña oyşa op-oñay javap berüvge bolar.* "**Birinci** soruna düşünce bazında rahatlıkla cevap verilebilir." (1923)

Ekinşi *tağılım: Jazuv jazğan kezinde "osınım ḳalay boladı degen jüregiñniñ tübin küdik şalmasın, "ḫalıḳ ḳalay ḳabıldaydı" degen ḳate tüsinik köz aldıña tuman tutḳanımen birdey.* "**İkinci** ibret: Yazı yazdığında "bu nasıl olacak" şüphesi yüreğini çelmesin. -Halk nasıl kabul edecek- düşüncesi yanlıştır ve gözüne perde inmesiyle birdir." (230)

Üşinşi *ret buyıramın.* "**Üçüncü** kez emrediyorum." (154)

Törtinşi *brigadanıñ tanabına uv dèri septirip jür.* "**Dördüncü** grubun tarlasına zehirli ilaç atıyor." (553)

Üleştirme Sayı Sıfatları

"Sayıları bölüştürme yoluyla belirten bu sıfatlar, sayılara *+dAn, +tAn, +nAn* ayrılma durumu getirilmek suretiyle yapılır. Bu sayı sıfatları *neşeden, ḳanşadan* "kaçar" sorularına cevap verirler" (Doğan ve Koç, 2013: 213). Metnimizde bir örneği tespit edilememiştir.

Kesir Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde bulunma durumuyla kullanılan kesir sayı sıfatları (onda iki, beşte bir vb.) Kazak Türkçesinden ayrılma durumuyla yapılmaktadır (onnan eki, besten bir vb.). Metnimizde bir örneği tespit edilememiştir.

Tahmin Sayı Sıfatları

Kazak Türkçesinde nesnelerin sayı tahminleri asıl sayı sıfatlarına *+dAy, +tAy* ve *+dAGAn, +tAGAn* (*jüzdegen* "yüzlerce, *millondaġan* "milyonlarca", *otızday* "otuz kadar") ekleri getirilmek suretiyle yapılır (Doğan ve Koç, 2013: 214). Metnimizde tespit edilen örneği şöyledir:

Özegine ķurt tüsse de ***ondaġan*** *jılġa öñiñ bermey, ömir üşin küresetin.* "Zorluklarla karşılaşsa da **onlarca** yıl renk vermeden yaşam için savaştı." (661)

Topluluk Sayı Sıfatları

"Kazak Türkçesinde topluluk sayı sıfatları, yediye kadar olan sayıların sonuna *+aẏ, +eẏ* ekinin ilâve edilmesi suretiyle yapılır. Bu sıfatlar *neşeẏ* "kaç tane" sorusuna cevap verirler" (Doğan ve Koç, 2013: 213).

2.2.3. Zarf

"Zarflar zaman, yer, hâl ve miktar isimleridir" (Ergin, 2013: 258). "Sözlük birimlerinin niteleyici olarak kullanıldığı başka bir yapı da onların zarf kullanımıdır. Sözler kadar, söz öbekleri ve cümleler de zarf olarak kullanılabilirler. Sıfatlar gibi zarflar da, sözlük birimlerinin tek başlarına var olamayan bilgilerimize ad olarak kullanılmalarıdır" (Karaağaç, 2019: 427). Zarflar Kazak Türkçesinde *üsteẏ* olarak adlandırılmaktadır.

Basit Zarflar

"Basit zarflar ister Türkçe ister yabancı kökenli olsun, kök veya gövde durumunda tek kelimeden oluşan zarflardır. Bunların bir kısmı asıl zarflardır" (Korkmaz, 2017: 429). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Bügin oḳımasa ***erteñ*** *oḳır.* "Bugün okumasa **yarın** okur." (1349)

Jumısına ***erte*** *jöneledi,* ***keş*** *oraladı*. "İşine **erken** gider, **geç** döner." (1468)

'Otırġızdı' dev ***dèl*** *kelmeydi*. "Oturttu demek **tam** doğru olmaz." (2017)

Sèrseke, ***sèl*** *küteyik, kelip ḳalar.* "Sèrseke, **biraz** bekleyelim, gelir." (276)

Zerendi ***tım*** *toltırġan joḳ.* "Kımız kabını **çok** doldurmadı." (1043)

Jalaleddin siyrağı sırḳırap ayağı talıp ***èbden*** *şarşadı*. "Celaleddin'in ayaklarına kara sular indi, **iyice** yoruldu." (103)

Türemiş Zarflar

Kazak Türkçesinde türemiş zarfları isim çekim ekleriyle kurulan türemiş zarflar, yapım ekleriyle türemiş zarflar ve zarf-fiil ekiyle türemiş zarflar olarak sınıflandırmak mümkündür.

İsim Çekim Ekleriyle Kurulan Türemiş Zarflar

Bu zarflar yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta durumlarıyla kurulurlar.

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Sanatoriyde **birge** dem alġan edik*. “Sanatoryumda **birlikte** yatmıştık.” (411)

***Keyde** köz aldıma domalap jürgen ḳara dop elesteydi*. “**Bazen**, gözümde yuvarlanan kara top canlanır.” (1123)

*Eger ol **şınımen** ketip ḳalsa kimdi ermek etpekpiz kimge külmekpiz?* “Eğer o **gerçekten** giderse kiminle uğraşacağız, kime güleceğiz?” (1501)

Yapım Ekleriyle Kurulan Türemiş Zarflar

Bu zarflar +şA; +lAy, +dAy, +tAy; +dAyIn, +tAyIn; +şAmA; +şAlIK; +lAp, +dAp +tAp; +In gibi isimden isim yapım ekleriyle kurulurlar. Metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir:

*Bir künde **baybatşa** bolıp şıġa keldim*. “Bir günde zengin olup çıktım.” (29)

*Sol oḳiyġadan keyin Yağımus **tanımastay** özgerdi*. “Bu olaydan sonra Yağımus **tanınmayacak kadar** değişti.” (1294)

*Keñeske, ükimetke küye jaġıp ne jazdıñ **sonşama***? “Birliğe, hükûmete leke sürüp ne yazdın **o kadar**?” (2019)

*Mısıḳtaban **buḳpantaylap** basıp üyine taḳaġan*. “Kedi gibi **ağır adımlarla basarak** evine yaklaştı.” (2075)

Zarf- Fiil Ekleriyle Kurulan Türemiş Zarflar

Bu zarflar, zarf- fiil ekleriyle kurulurlar. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Aḳ ḳumandı **ḳaynatıp**, üstine kök şay **salıp**, kesege **ḳuyıp** ḳonaġına usındı.*"Ak ibriği **kaynatıp** üstüne kök çay **salıp** kâseye **koyarak** misaferine ikram etti." (42)

*Èytevir pendeşilik astamşılıḳtı esten **şıġarmay** oyla*. "Nihayetinde, irade zayıflığını, kibirliliği aklından **çıkarmadan** düşün." (1680)

*Küriş aralap **oralġanşa** bılḳıp pisip turadı*. "Pirinci dolaşıp **dönene kadar** (yemek) pişer." (390)

*Ḳaraġaş butaġı uzarıp kün ekindige oyısḳanşa **tapjılmastan** otırdı*. "Karaağacın dalları uzayıp gün ikindiye dönünce **kıpırdamadan** oturdu." (558)

Birleşik Zarflar

"Birden fazla sözcüğün bir araya gelerek zarf görevinde kullanılmasıyla oluşan zarflara birleşik zarflar denir. Böyle durumlarda, söz konusu kelimeler bir tek anlamı ifade eder" (Doğan ve Koç, 2013: 223). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

***Bügin** avlıñızġa oblıstan ökil baradı*. "**Bugün** köyünüze eyalet merkezinden vekil gelecek." (371)

*Meniñ bilimim boyınşa jan **eşḳaşan** avıspaydı, joġalmaydı*. "Benim bilimimde can **hiçbir zaman** bir yere gitmez, yok olmaz." (1674)

Biyıl *kelin tüsirdi, jaña üy saldı*. "**Bu yıl** gelin getirdi, yeni ev yaptı." (319)

İşlevleri Bakımından Zarflar

İşlevleri bakımından zarfları durum zarfları, zaman zarfları, miktar zarfları, yer-yön zarfları ve soru zarfları olarak beş grupta incelemek mümkündür.

Durum Zarfları

Durum zarfları, fiildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır (Korkmaz, 2017: 466). Bunlar hâl ve tavır ifade eden zarflardır. Hâl ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabildiği için bu zarflar sayılmayacak kadar çoktur (Ergin, 2013: 261). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Jıldar öte pendeşilik nèpsiden boyın avlaḳ salıp, beti jıltır, böksesi bultıñ urġaşıġa köñil bölüvden ***müldem*** *tıyılıptı.* "Yıllar geçtikçe fani nefisten uzaklaşmış; yüzü parlak, kalçası oynak kadınlara gönül bağlamaktan **tamamıyla** kaçınmış." (7)

Ḳapelimde *üni* ***kömeski*** *estildi.* "**Birden** sesi **belirsizce** işitildi." (114)

Şölmek ustaġan ḳolı ***dir-dir*** *etedi*. "Şişeyi uzatan eli **tir tir** titredi." (151)

Bas muraptıñ esebi ***durıs*** *soḳpadı*."Baş sucunun hesabı **doğru** çıkmadı." (306)

Ḳos tereze ***keñ*** *aşılġan*. "İki pencere **genişçe** açılmış." (650)

Ulı Otan soğısınıñ bastalġan jılı ġoy deymin, toğıs ḳaytıp, egis orağı bitken kezde ergejeyli kelinşek ***aman-esen*** *bosandı*. "Büyük vatan savaşasının başladığı yıldan

bahsediyorum, savaşın azalıp ekin biçiminin bittiği zamanda cüce gelin **sağ salim** doğurdu" (1164)

Zaman Zarfları

"Zaman zarfları bir oluş ve bir kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir" (Korkmaz, 2017: 460). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Bügin *avlıñızğa oblıstan ökil baradı*. "**Bugün** köyünüze eyalet merkezinden vekil gelecek." (371)

Döñ basıñda feldşer aḳsaḳal möliyip ***èli*** *otır*. "Tepe başında sağlık görevlisi aksakal medet umarcasına, **hâlâ** oturuyor." (1373)

Sodan ***keyin*** *Gavtamanı körgen, bilgen, estigen tiri pende bolmaptı*. "Bundan **sonra** Gautama'yı gören, bilen, duyan bir canlı olmamıştı." (1743)

Sosın *ḳonıravlı ünmen tilge keldi.* "**Sonra** yüksek bir sesle dile geldi." (92)

Moldekeñ ***küni-tüni*** *kitap aḳtarsın, jas nèrestege at izdesin endi.* "Moldeken **gece gündüz** kitap karıştırsın, küçük bebeğe isim arasın şimdi." (1168)

Miktar Zarfları

"Bunlar azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır" (Ergin, 2013: 262). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Jalaleddin siyrağı sırḳırap ayağı talıp ***èbden*** *şarşadı*. "Celaleddin'in ayaklarına kara sular indi, **iyice** yoruldu." (103)

Èlgi sözimnen ***ḳattı*** *ḳısıldım.* "Bu sözümden **çok** utandım." (872)

Sèrseke, ***sèl*** *küteyik, kelip ḳalar.* "Sèrseke, **biraz** bekleyelim, gelir." (276)

Aḳtète ḳımızdı nege zerenmen bermeydi eken?, dep ***talay*** *oylağam*. "Aktète kımızı neden kımız kabıyla vermeyecekmiş, diye **epey** düşündüm." (854)

Zerendi ***tım*** *toltırġan joḳ.* "Kımız kabını **çok** doldurmadı." (1043)

Yer- Yön Zarfları

"Bu gruba giren zarflar, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır" (Korkmaz, 2017: 462). Metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir:

Maḳul, dep şapanın iyığına ilip, ḳuldırañday jügirip ıldiy ***tömen*** *ḳalağa bettep jöneldi.* "Peki, deyip kaftanını omuzlarına atarak bir fırtına gibi **aşağıya**, şehre yöneldi." (120)

Özin bèrinen ***joġarı*** *ḳoyġan*. "Kendini hepsinden **yukarıya** koymuş." (1632)

Ḳoyıñızşı, dep jaylap ***keri*** *ığıstı.* "Bırakınız, deyip yayılarak **geriye** yaslandı." (1891)

Èri *burap,* ***beri*** *burap sambırlassın sosın*. "**Öteye** dönüp **beriye** dönüp bağırarak

konuşsun sonra.” (304)

Soru Zarfları

Bu zarflar fiildeki hareketi soru yoluyla belirten zarflardır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Ḳanaġatḳa ***ḳalay*** *jetüvge boladı?* “Kanaate **nasıl** ulaşılabilir?” (1677)

Nege *biyeniñ basın ustatıp savmadıñız?* “**Neden** kısrağı bağlayıp sağmadınız?” (931)

İsatay zırḳıldap èketip bara jatḳan samayın ustap ***ḳanşa*** *oylansa da şaldıñ tuspalın tüsine almadı.* “İsatay zonklayan şakağını tutarak **ne kadar** dinlese de yaşlının imasını anlayamadı.” (322)

Seni ***ḳaydan*** *kördim?* “Seni **nereden** gördüm?” (2052)

Özi ***ḳayda*** *jür ḳazir?, dedi İsatay.* “Kendi **nerede** yaşıyor şimdi?, dedi İsatay.” (329)

2.2.4. Zamir

“Zamirler, isimlerin yerini tutan, kişi, soru, gösterme ve belgisizlik kavramları taşıyan kelimelerdir.” (Eker, 2013: 308). Zamir Kazak Türkçesinde *esimdik* olarak adlandırılmaktadır. Bekturov kitabında zamirleri *jiktev esimdigi* (şahıs zamiri), *surav esimdigi* (soru zamiri), *jalpılav esimdigi* (topluluk zamiri), *bolımsızdıḳ esimdigi* (olumsuzluk zamiri), *siltev esimdigi* (işaret zamiri), *özdik esimdigi* (dönüşlülük zamiri), *belgisizdik esimdigi* (belirsizlik zamiri) olmak üzere yedi gruba ayırmıştır (2006: 110).

Şahıs Zamirleri

Kazak Türkçesinde *men, sen/ siz (saygı), ol; biz, sender/ sizder (saygı), olar* olmak üzere altı tane şahıs zamiri bulunmaktadır. Bunlardan *men, sen/ siz (saygı), ol* teklik; *biz, sender/ sizder (saygı), olar* çokluktur.

Tablo 20
Şahıs zamirleri

	Teklik	**Çokluk**
I. Şahıs	men	biz
II. Şahıs	sen / siz (saygı)	sender/ sizder (saygı)
III. Şahıs	ol	olar

Şahıs zamirlerinin metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Men *sizdiñ kim ekeninizdi bilemin.* "**Ben** sizin kim olduğunuzu biliyorum." (1884)

Sen *de birevdiñ esinde ekensiñ.* "**Sen** de birinin aklındaymışsın." (1013)

Ol *da osı avılǧa böten emes pe?* "**O** da bu köye yabancı değil mi?" (1330)

Ḳuday ḳıldı ***biz*** *köndik dep bügin èskerge alınatın kassirdiñ ornın surap direktorǧa jolıǧuvǧa dèt ḳılǧan.* "Allah yarattı **biz** razı olduk diyerek bugün askere alınan veznedarın yerini sorarak müdürle yüz yüze görüşmek için sabırla beklemeye devam etti" (289)

Aḳıldı adam ***siz*** *ben* ***biz****dey emes.* "Akıllı kişi **siz** ve **biz** gibi değildir." (1537)

Moldekeñdi ķayda şaķırsa ***olar*** *da ķuldırap sonda baradı.* "Moldeken'i nereye çağırsalar, **onlar** da hızlıca peşinden gider." (1151)

Şahıs zamirlerinin durum ekleriyle kullanımı aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 21

Şahıs zamirlerinin durum ekleriyle kullanımı

	Teklik I. Kişi	**Teklik II. Kişi**	**Teklik III. Kişi**	**Çokluk I. Kişi**	**Çokluk II. Kişi**	**Çokluk III. Kişi**
Yalın D.	men	sen/ siz	ol	biz	sender/ sizder	olar
İlgi D.	meniñ	seniñ/ sizdiñ	onıñ	bizdiñ	senderdiñ/ sizderdin	olardıñ
Belirtme D.	meni	seni/ sizdi	onı	bizdi	senderdi/ sizderdi	olardı
Bulunma D.	mende	sende/ sizde	onda	bizde	senderde/ sizderde	olarda
Ayrılma D.	menen	senen/ sizden	odan	bizden	senderden/ sizderden	olardan
Yönelme D.	mağan	sağan/ sizge	oğan	bizge	senderge/ sizderge	olarğa

İşaret Zamirleri

"İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir" (Korkmaz, 2017: 402). Bu zamirler, *ķay, ķaysı* "hangi, hangisi" sorusuna cevap verirler.

"Kazak Türkçesindeki işaret zamirleri *bul, osı, sol, anaw, mınaw, ana, mına* ve bunların çokluk şekilleri olan *bular, osılar, solar, analar, mınalar*'dır" (Doğan ve Koç, 2013: 217). İşaret zamirlerinin metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Osı sawalğa javap izdep èdeyi keldim, ***bul*** *bir. (1914) Jaña jılğa deyin jaratatın qarjıdan kömektes,* ***bul*** *eki. (1918) Zılıyha olay-bulay bolıp ketsem, jılap, köşede qalmasın, söz törkinin biletin öziñe ayrıqşa amanattadım,* ***bul*** *üş. (1920)* "Özellikle bu soruya cevap aramaya geldim, **bu** bir. (1914) Yeni yıla kadar idare edecek para yardımında bulun, **bu** iki. (1918) Zılıyha, ben öyle veya böyle gidersem, ağlayıp sokakta kalmasın, sözün özünü bilen sana ayrıca emanet ediyorum, **bu** üç. (1920)

Osı *da ömir bolıp pa?* "**Bu** da ömür müymüş? " (2067)

Eger ***sol*** *"bolsamdı" joya bilsek, jer betinde quvlıq, sumdıq, qaygı, qasiret, aldav arbav qosıla joğaları mèlim*. "Eğer **bu** 'olsam'ı yok edebilirsek, yeryüzünde kötülük, dert, yalan dolanın da yok olacağı malum." (1706)

Onda ***ana*** *şaşın qırğızıp, taqiya kiyip jüretin feldşer aqsaqal şe?* "Orada **şu**, saçını kestirip takke giyen, sağlık görevlisi ak sakal mı?" (1329)

Mınav *ne pèle?* "**Bu** ne uğursuzluk?" (1570)

Bular *bilimniñ soñına şam alıp tüsip, sanasına ilim ötip ketken, boyın pendeşilikten bir bel biyiktetip ülgergen kisiler.* "**Bunlar** bilimin peşine düşerek aklını bilgiyle dolduran ve bedenini zayıflıkla yücelterek büyüten kişilerdir." (1623)

Dönüşlülük Zamiri

"Kazak Türkçesinde dönüşlülük zamiri *öz* sözcüğüdür. Bu dönüşlülük zamiri çoğu zaman kendi başına kullanılmamakta, bu işlevi hemen hemen daima iyelik ekleri almak suretiyle icra etmektedir" (Doğan ve Koç, 2013: 219). Dönüşlülük zamirinin metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir:

Mına tutḳın da ***özim*** *sekildi bir beybaḳ-av.* "Bu tutuklu da **benim** gibi bir bahtsız, ah." (2090)

Mınaw nağız ***özim*** *bilem örkökirektik ḳoy.* "**Ben** biliyorum, bu tam bir kendini beğenmişlik, ya." (1895)

Öziñdi öziñ *jeñe bildiñ.* "**Kendi kendini** yenebildin." (206)

Öziñ *èli bala ekensiñ.* "**Sen** hâlâ çocukmuşsun." (491)

Özi *biyıl üylenipti, èkesi ḳartayıptı.* "**Kendi** bu yıl evlenmiş, babası yaşlanmış." (413)

Sosın ***özi*** *nege kelmeydi?* "Sonra, kendisi niye gelmiyor?" (340)

Ḳoyşı-ey, ***özderiñ*** *ḳazit oḳıp, kinè köresiñder, söytip "eşteñe joḳ" deysiñder.* "Bırak ya, **kendiniz** gazete okuyup film izliyorsunuz sonra, öylece "hiçbir şey yok" diyorsunuz." (902)

Belirsizlik Zamirleri

"Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesneleri belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir" (Korkmaz, 2017: 412). Belirsizlik zamirlerinin metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Mına oyda joḳta sap ete ḳalġan uzın ḳaranıñ soñına ilesip salpaḳtamay-aḳ, öz üyim, öleñ tösegimde kön kitabımdı jazıp, ḳarnımdı tır-tır ḳasıp jatḳanımda ġoy ***birev*** *kelip urar ma edi.* " Hiç ortada yokken bu uzun, kara adamın peşine takılıp aklı havada gezmek yerine, kendi evimde, şiirlerimi yazdığım yatakta uzanıp deri kitabımı yazarken karnımı tırs tırs kaşısaydım **birisi** gelip bana dokunabilir miydi?" (136)

Ḳaysıbiriniñ *aytḳanın istep uşpaḳḳa şıġarındı ḳudayım bilsin.* "**Hangisinin** dediğini yapıp cennete gideceğini Rabbim bilsin." (168)

Birdeme *desem-aḳ.* "Bir şey desem ya." (1500)

Èrkim *özin ḳalay jaḳsı körse jaratḳan iyeni de solay süymek lèzim.* "**Herkes** kendini nasıl beğenirse, yaradanı da öyle beğenip sevmek gerekir." (1707)

Ḳarttıḳtan ***eşkim*** *ḳaşıp ḳutıla almaydı.* "Yaşlılıktan **hiç kimse** kaçıp kurtulamaz." (1576)

Eşḳaysısı *tüse almaġan.* "**Hiçbiri** girememiş." (731)

Atka jeñil telpekbay sanap, avzı ḳışıġannıñ ***bèri*** *soñına jarıḳ alıp tüsedi.* "Hoppa biri sayıp bir şey söylemek isteyenlerin **hepsi** peşine düşer." (1841)

Soru Zamirleri

"Bunlar nesneleri soru şeklinde temsil eden, onarın soru şeklindeki karşılıkları olan,

onları soru hâlinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir" (Ergin, 2013: 276). Soru zamirlerinin metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*È, poeziya, siz **kim**, men **kim**?, dep eñkildep jılar edi.* "Ah, şiir, siz **kim**, ben **kim**?, deyip hıçkıra hıçkıra ağlardı." (1900)

*Osıdan on üş jıl burın bul **kim** edi?* "Bundan on üç yıl önce bu **kim**di?" (1896)

*Alķa tuўralı Èvezovtiñ **ne** aytķanı esiñde me?* "Alka hakkında Èvezov'un **ne** söylediği aklında mı?" (2058)

***Ķaysısı** opalı, **ķaysısı** opasız?* "**Hangisi** vefalı, **hangisi** vefasız?" (1740)

2.2.5. Fiil

Fiil, isim gibi, nesneleri ya da varlıkları değil, hareketleri karşılayan türdür. Zeynep Korkmaz fiilleri "iş ve hareket bildiren önemli sözler" olarak açıklar (2017: 487). Muharrem Ergin'e göre fiiller, "hareketleri karşılayan kelimeler"dir (2013: 280). Fiiller cümle içerisinde kullanılırken kip ekleri ve şahıs eklerini alarak çekime girerler.

"Varlıkların yer ve zaman içindeki yer değiştirmeleri, oluşları, kılışları, duruşları, kısaca her türlü faaliyetleri hareketi ifade eder. Varlığın hareketinin gerçekleşmesi ise şekil, zaman ve kişiye bağlıdır" (Türk, 2014: 172). Fiil Kazak Türkçesinde *esimdik* olarak adlandırılmaktadır. Bekturov'un kitabında fiil ana başlığının altında açılan alt başlıklar şöyledir: *etistiktiñ bolımdı, bolımsız türleri* (fiilin olumlu ve olumsuz türleri), *sabaķtı jène salt etistikter* (geçişli ve geçişsiz fiiller), *kösemşe* (zarf-fiil), *esimşe* (sıfat-fiil), *tuyıķ etistik* (çekimsiz fiil), *etistiktiñ şaķtarı* (fiilin zamanları), *etistiktiñ rayları* (fiilin kipleri) (2006: 116-133). Türkiye Türkçesi gramerlerinde *bildirme kipleri* başlığı altında incelenen zaman ekleri, Kazak Türkçesi gramerlerinde *etistiktiñ şaķtarı* (fiilin zamanları) başlığı altında

incelenir.

Fiil Çekimi

Şahıs Ekleri

I. Tip Şahıs Ekleri (Zamir Kökenli)

"Bunlar, şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş bulunan şahıs ekleridir" (Korkmaz, 2017: 518). I. tip şahıs ekleri Kazak Türkçesinde şimdiki zaman, geniş zaman, görülen geçmiş zaman (sadece +ĠAn ekiyle yapılan çekimde), öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman çekimlerinde kullanılır. Kazak Türkçesinde I. tip şahıs ekleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 22

I. tip şahıs ekleri

	Teklik	**Çokluk**
I. Şahıs	-mIn, -pIn	-mIz, -pIz
II. Şahıs	+sIñ/ +sIz (saygı)	+sIñdAr/ +sIzdAr (saygı)
III. Şahıs	Ø	Ø

Teklik I. Şahıs Eki

Bu ek ünlüler ve /n/, /r/, /y/ ünsüzleriyle biten eklerden sonra +mIn; /s/, /k/, /ķ/ ünsüzleriyle biten eklerden sonra +pIn biçiminde gelir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*ķor(ı)ķ-a-**mın*** "korkuyorum" (1837), *bil-e-**min*** "biliyorum" (1884), *jaz-ıp jatır-**mın*** "yazıyorum" (67), *kör-ip jür-**min*** "görüyorum" (486), *kör-gen-**min*** "gördüm" (583), *tüs-etin-**min*** "girdim" (581), *jasa-y-**mın*** "yapıyorum" (1679), *işkiz-bes-**pin*** "içirmem" (563), *şıķ-paķ-**pın*** "çıkacağım" (638)

Teklik II. Şahıs Eki

Bu ek +sIñ biçimindedir. Saygı şekli +sIz ekiyle yapılır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*ayt-a-**sıñ*** "söyleyeceksin" (193), *bil-e-**siñ*** "biliyorsun" (745), *neġıp otır-**sıñ**?* "ne yapıyorsun?" (65), *ne bol-ġan-**sıñ**?* "ne olmuşsun" (1787), *kör-mek-**siñ*** "göreceksin" (479), *bayı-ġalı jür-**siñ** be?* "zenginleşecek misin?" (671)

Teklik III. Şahıs Eki

Teklik III. şahıs çekimi eksiz olarak yapılmaktadır. Bu çekimde kip eklerinden sonra kullanılan –DI eki teklik III. şahıs eki değildir ancak, o işlevde kullanılır. Oğuz Doğan ve Kenan Koç, Eski Türkçedeki *turur* yapısının önce *tur* yapısına dönüştüğünü, sonra da *–r* ünsüzünü düşürerek –dI, -tI şeklini aldığını ifade etmektedirler (2013: 250). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

jazıl-a-dı "yazılır" (1), *kül-e-di* "güler" (2040), *bayla-p jatır eken* "bağlarmış" (1063), *taḳa-ġan* "yaklaştı" (2076), *jalın-ar* "yalvarır" (1901)

Çokluk I. Şahıs Eki

Bu ek ünlüler ve /r/, /y/ ünsüzleriyle biten eklerden sonra +mIz; /n/ ünsüzlüyle biten eklerden sonra +bIz; /s/, /k/, /ḳ/ ünsüzleriyle biten eklerden sonra +pIz biçiminde gelir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*oñal-a-**mız*** "düzeliriz" (1351), *ḳayt-e-**miz*** "ne yaparız, nasıl yaparız" (1958), *izde-p*

*jatır-**mız*** “arıyoruz” (407), *ber-gen-**biz*** “verdik” (1928), *kül-mek-**piz*** “güleceğiz” (1501)

Çokluk II. Şahıs Eki

Bu ek +sIñdAr biçimindedir. Saygı şekli +sIzdAr ekiyle yapılır. Metnimizde çok nadir geçmekle birlikte bazı örnekleri şöyledir:

*ḳoy-ma-y-**sıñdar*** “bırakmıyorsunuz” (1914), *de-y-**siñder*** “diyorsunuz” (902)

Çokluk III. Şahıs Eki

Çokluk III. şahıs çekimi de teklik III. şahısta olduğu gibi eksiz olarak yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

(olar) *şuv̇las-a-dı* “uğuldaşırlar” (1717), (olar) *aynal-ġan* “dönmüşler” (731)

II. Tip Şahıs Ekleri (İyelik Kökenli)

II. tip şahıs ekleri görülen geçmiş zamanın –DI ekiyle yapılan biçiminde ve şart çekiminde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde II. tip şahıs ekleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 23
II. tip şahıs ekleri

	Teklik	**Çokluk**
I. Şahıs	-m	-k/ -ḳ
II. Şahıs	-ñ, -ñIz (saygı)	-ñdAr, -ñIz; -ñIzdAr (saygı)

III. Şahıs	Ø	Ø

Tablo 23 devamı

Teklik I. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde II. tip teklik I. şahıs eki *–m*'dir. Metnimizdeki bazı örnekleri şu şekildedir:

*tüsin-di-**m*** "anladım" (2122), *salıstır-dı-**m*** "karşılaştırdım" (2056), *kön-di-**m*** "kabul ettim" (2088), *sura-sa-**m*** "sorsam" (2096), *bayı-sa-**m*** "zenginleşsem" (1528), *aş-sa-**m*** "açsam" (1911)

Teklik II. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde II. tip teklik II. şahıs eki *–ñ*'dir. Saygı biçimi *–ñIz* ekiyle yapılır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*salıstır-dı-**ñ** ba* "karşılaştırdın mı" (2055), *ümitten-di-**ñ** be* "ümitlendin mi" (2054), *jaz-dı-**ñ*** "yazdın" (2019), *al-sa-**ñ*** "alsan" (332), *sıylama-sa-**ñ*** "saygı göstermesen" (1904), *tat-sa-**ñ*** "tatsan" (1413), *de-se-**ñ*** "desen" (1223)

Teklik III. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde teklik III. şahıs çekimi eksizdir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

de-di "dedi" (2107), *jibi-di* "yumuşadı" (2090), *oyla-dı* "düşündü" (62), *tuşınba-dı* "sezmedi" (2007), *ḳara-sa* "baksa" (1971), *şıḳ-sa* "çıksa" (192), *ayt-sa* "söylese" (1893)

Çokluk I. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde II. tip çokluk I. şahıs eki *–K*'dir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*kör-di-**k*** "gördük" (743), *tuşın-dı-**ķ*** "sezdik" (1520), *tat-tı-**ķ*** "tattık" (1519), *şığar-sa-**ķ*** "çıkarsak" (1248), *üylendir-se-**k*** "evlendirsek" (1421), *bilme-se-**k*** "bilmesek" (870)

Çokluk II. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde II. tip çokluk II. kişi eki *–ñdAr* ve *-ñIz*'dır. Saygı biçimi *–ñIzdAr* ekiyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*esti-di-**ñder** me* "işittiniz mi" (1950), *et-se-**ñder*** "etseniz" (1559), *kel-(i)p ķal-dı-**ñız** ba* "geldiniz mi" (1892)

Çokluk III. Şahıs Eki

Kazak Türkçesinde çokluk III. şahıs çekimi eksiz olarak yapılmaktadır.

III. Tip Şahıs Ekleri (Emir Çekimi)

Kazak Türkçesinde III. tip şahıs ekleri (emir çekimi) aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 24

III. tip şahıs ekleri (emir çekimi)

	Teklik	**Çokluk**
I. Şahıs	-AyIn; -yIn	-AyIK; -yIK
II. Şahıs	Ø; -(I)ñIz(saygı)	-(I)ñdAr; -(I)ñIzdAr
III. Şahıs	-sIn	-sIn

Şekil ve Zaman Çekimleri

"Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Demek ki bu ekler bir şekil, bir de zaman ifade ederler. Şekil ifadesi hepsinde, zaman ifadesi ise ancak bir kısmında vardır" (Ergin, 2013: 288). Şekil ve zaman çekimlerini *basit çekimler* ve *birleşik çekimler* olarak iki başlık altında incelemek mümkündür.

Basit Çekimler

Basit çekimler *bildirme* ve *tasarlama* kiplerinden oluşmaktadır.

Bildirme Kipleri

Kazak Türkçesinde bildirme kipleri *görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman* ve *gelecek zaman* biçimindedir.

Görülen Geçmiş Zaman

"Görülen geçmiş zaman kipi, özel kullanımlar dışında, genel olarak fiildeki oluş ve

kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır." (Korkmaz, 2017: 527). Kazak Türkçesinde *jedel ötken şaḳ* olarak adlandırılan görülen geçmiş zaman şu ekler aracılığıyla yapılmaktadır:

1) *–dI, -tI*

2) *–GAn, -KAn*

3) *–AtIn, -ytIn*

–dI, -tI Ekleriyle

Bu ek ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra –dI; ötümsüz ünsüzlerden sonra da –tI biçiminde gelir. Bu ek olumlu çekimde *fiil + –dI, -tI + şahıs eki;* olumsuz çekimde *fiil + -mA, -bA, -pA + –dI + şahıs eki;* soru çekiminde *fiil + –dI, -tI + şahıs eki + -mA, -bA, -pA* formüllerinde olduğu gibi kullanılır.

Olumlu Çekim

–dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 25

–dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + –dI, -tI +
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	

Çokluk II. Şahıs	sender	II. tip şahıs ekleri
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 25 devamı

Metnimizdeki bazı örnekler şöyledir:

Pèlen jerde altın ḳaḳpalı ḫan sarayın ***tamaşaladım****, tügen elde buv̇ını süyeksiz jüz suluv̇dın biyine balḳıp esimnen* ***tandım****", dep töndirgende bar ġoy, mına paḳır Jalaleddinniñ ḳızıḳḳanınan köz aldı jasavrap ketti.* "Falan yerde altın kapılı han sarayını **gördüm**, filanca memlekette bacakları bir yay gibi esnek olan yüzlerce güzelin raksıyla eriyip kendimden **geçtim**" diye üzerine geldiğinde zavallı Celaleddin'in gözünden yaşlar döküldü." (23)

Joḳ, oralımın, ırġaġın tap basıp, ḳorġasınday ḳuyıp şıġarġan munıñ öleñi emes, ***sürdim****,* ***kördim****, dèmin* ***tattım*** *dep maldanıp jürgen ömiri ötirik şıġar. Ömirzaya degen osı bolar, sèri!* "Yok, üslubunu, ritmini iyice basıp kurşun gibi attığı, onun şiiri değil, **yaşadım**, **gördüm**, lezzetini **tattım** diye sahiplendiği ömrü yalan olur. Boş ömür denen o olur, neyse!" (1981)

Al, ayt, "Alḳa" degen ükimetke ḳarsı proklamatsiya jazıp taratḳanda, japondarmen av̇ız jalasḳanda bayağı ḫandıḳ dèvirdi ḳaytıp ornatam dep ***ümittendiñ*** *be, ol zaman men bul zamandı oyşa* ***salıstırdıñ*** *ba, kökeşim?!* "Hadi, konuş. "Alka" denen grup, hükümete karşı propaganda yazıp dağıttığında, Japonlarla birlik olduğunda eski hanlık devrine dönüp tekrar kurmak için **ümitlendin** mi, o zamanla bu zamanın düzenini düşünce bazında **karşılaştırdın** mı, ağabeyim?" (2053)

Jarıḳ düniyeniñ arası esik pen tördey deydi ḳazaḳ; ömirge ***keldiñ****,* ***jürdiñ****,* ***kettiñ****, bar bolġanı sol ġana*." Hayat, kapıyla salon arası kadardır, der Kazak; dünyaya **geldin**, **yürüdün**, **gittin**. Var olan sadece bu." (1516)

*Sèlemdeskeni sol ma, èlde mıyı aşağan ba, bizdi kördi de kiyiz ḳalpağın **şeşti**, işinen taḳiyasın alıp betin **sürtti**, basınan buv **şıḳtı**. Èldeḳaydan jetim ḳozınıñ zarı **estildi**.* "Öyle selamlaştığından mı yoksa kafası karıştığından mı bilinmez, bizi görünce kalpağını **çıkardı**, içinden takkesini alıp yüzünü **sildi**, başından duman **çıktı**. Bir yerden yetim kuzunun ağlaması **işitildi**." (1101)

*Yağımustıñ ḳadirin bilmey **ḳor ḳıldıḳ**, **jılattıḳ**, **jèbirledik**. Endi mine **ayrıldıḳ**", der.* "Yagımus'un kıymetin bilmeden **hor gördük**, **ağlattık**, **zulmettik**. İşte şimdi **ayrıldık**" der." (1408)

*Sonda eki ortada **kördik**, **sürdik**, **raḥattandıḳ**, **ḳuştıḳ**, **tattıḳ**, **tuşındıḳ** dep jürgenniñ bèri vaḳıtşa.* "O zaman iki arada **gördük**, **geçirdik**, **rahatladık**, **kucakladık**, **tattık**, **hissettik** dediklerinin hepsi geçici." (1519)

Olumsuz Çekim

–dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 26
–dI, -tI ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -mA, -bA, -pA +
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	

Çokluk II. Şahıs	sender	–dI, -tI + II. tip şahıs ekleri
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 26 devamı

Bir oşaḳtıñ otın ***söndirmedim****, deydi*. "Bir yuvanın ateşini **söndürmedim**, der." (1420)

Javȯap berüȯge ***batpadım***. "Cevap vermeye tenezzül **etmedim**. " (1499)

Èsirese mınaday ḳadirli ıdısḳa ḳuyıp bergen kezde ḳomaġaylıḳ jasap, üstime ***ḳuyġızbadım***. "Özellikle bunun gibi değerli kaba koyup verdiğinde doyumsuzluk edip üstüne **koydurmadım**." (877)

Burışta otırġan munı ***bayḳamadı.*** "Köşede oturan bunu **fark etmedi**." (1890)

Nege biyeniñ basın ustatıp ***savmadıñız****?* "Neden kısrağı bağlayıp **sağmadınız**?" (931)

–GAn, -KAn Ekleriyle

Bu ek ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra –GAn; ötümsüz ünsüzlerden sonra -KAn biçiminde gelmektedir.

Olumlu Çekim

–GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 27

–GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
–GAn, -KAn
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Ḳaḳtıñ suvın işip ḳattı **avırġanmın**.* “Kak suyu içip çok **hastalandım**.” (389)

***Körgenmin** talay marḳaskа jaysañdardıñ salḳın keñsede şaḫmat oynap, temeki sorıp otırġanın. **Bilgenmin** aḳılı bar adamnıñ eñ èveli ḳaraḳan ḳuv basın jarılḳap alatının*. “**Gördüm**, nice güçlü ve güler yüzlü insanların soğuk büroda satranç oynayıp sigara içtiğini. **Bildim**, akıllı kişinin en önce tek başına iyilik yaptığını.” (583)

*Ḳalındağı muḳım özgeristi Mağjan jaña èlgide, erteñgisin, töseginen turıp jatıp **sezgen**.* “Halindeki bütün değişikliği, Mağcan henüz yeni, sabahleyin yatağından kalktığı gibi **sezdi**.” (1750)

*Kümisbek aldında ġana ferma meñgerüvşiliginen bosap, poçtanıñ bastığı **bolġan**. Moldekeñ öli aruvaḳḳa ḳona jatıp ḳuran **şığarġan**. Ergejeyli jigiti janında edi.* “Kümisbek çiftlik yöneticiliğini bırakıp posta müdürü **oldu**. Moldeken ölülerin ruhuna Kuran **okudu**. Cüce delikanlısı yanındaydı.” (1172)

*Soñında judırıḳtay Yağımusı ḳaldı. Adam bolmas dep **oylağanbız**, küder **üzgenbiz**.* “Arkalarında yumruk kadar Yagımus kaldı. Bir hayır gelmez diye **düşündük**, ümidi **kestik**.” (1170)

*Mağjannıñ özine de ḳarız **bergenbiz**, tamağın **asırağanbız**.* “Mağcan’a da borç **verdik**, yemeğini de **yedirdik**.” (1928)

Kimi zaman, –GAn, -KAn görülen geçmiş zaman eklerinden sonra teklik ve çokluk I. kişi eklerinin gelmesi durumunda, ek sonundaki –n ünsüzünün düştüğü görülür. –GA, -KA biçimine dönüşen bu ekten sonra gelen teklik ve çokluk I. kişi ekleri genellikle I. tip kişi ekleri olsalar da metnimizde hem I. tip hem de II. tip kişi ekleri tespit edilmiştir:

*Tèşkent barıp közboyavşı, darşı, mayrampaz degeniñniñ küllisin **körgem**.* “Taşkent’e gidip sihirbaz, cambaz, palyaço dediğin şeylerin hepsini **gördüm**.” (1268)

*Aḳtète ḳımızdı nege zerenmen bermeydi eken?" dep talay **oylağam**, suravġa batılım barmaytın.* “Aktète kımızı neden kımız kabıyla vermemişti?, diye çok **düşündüm**, sormaya çekindim.” (854)

*Rasında, Kümisbektiñ şalbarınıñ balağı şubalıp osı üyge kirip bara jatḳanın **körgem**.* “Aslında, hayvanları ayırırken Kümisbek’in pantolonunun paçaları sürüklenerek o eve girdiğini **gördüm**.” (1460)

Söytsek onıñ da özinşe nèşi, özinşe sèni bar eken. Keñ dalanı basımızġa köterip

barķıraġanġa ***üyrengemiz*** *de.* “Ne yapalım, onun da kendince bir tarzı, kendince bir üslubu var. Bunu, çığırarak ulu bozkırı başımıza geçirdiğinde **öğrendik**.” (1245)

Olumsuz Çekim

–GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi iki yolla yapılmaktadır:

1. Tip Olumsuz Çekim:

Bu olumsuz çekim *fiil + -mA, -bA, -pA + -GAn, KAn + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilen örneği şöyledir:

Denesi osınşa toñazır, tomarday bop ķalar dep tegi ***oylamaġan***. “Vücudunun bu kadar üşüyeceğini, kütük gibi olacağını herhalde **düşünmedi**.” (1786)

2. Tip Olumsuz Çekim:

Bu olumsuz çekim aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır:

Tablo 28
–GAn, -KAn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="4">Fiil
+
–GAn, -KAn</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
</table>

Çokluk I. Şahıs	biz	+ joḳ/ emes + I. tip şahıs ekleri
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 28 devamı

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Tospa buzılıp, tünimen köz ilmey suv̇ keşip, tas tasıp èzer bekittik, üyge ***soḳḳan joḳpın*** *èli*. "Su deposu bozulmuş, gece boyunca göz kırpmadan su sızıntılarını kapamak için taş taşıyarak zar zor tamir ettik, eve başımı **sokmadım** hâlâ." (303)

Öz basım èñgimeniñ anıḳ-ḳanıġına ***köz jetkizgen emespin***. "Ben hikâyenin gerçek olup olmadığını **öğrenmedim**." (747)

Svarşçik avılġa jetken soñ üydegi tirlikke köp ***ayaldaġan joḳ***. "Kaynakçı köye vardıktan sonra evdeki yaşantının üzerinde pek **durmadı**." (543)

Bir-birimizden ḳara ***üzip kete ḳoyġan joḳpız***. "Birbirimizden hiç **ayrılmadık**." (1882)

Kele körpeldes ḳazaḳı avıldı ***jatsınġan joḳ****, az künde-aḳ bavır basıp jaḳındasıp ketti*. "Develi kuzulu Kazak köyünü **yadırgamadı,** az bir zamanda bağrına basıp alıştı." (1137)

Bul ḳurıġır tizelikke jetse üydi ḳulatar, pèteraḳısın da tügel ***tölegen joḳpız***. "Bu dalga dize kadar gelirse evi yıkar, kirasını da tamamıyla **ödemedik**." (1760)

–AtIn, -ytIn Ekleriyle

Olumlu Çekim

–AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 29

–AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
–AtIn, -ytIn
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td>Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Aġanıñ: "üzesiñ!" degenine de ḳaramay, etpettey tüsip, èlgi nèzik ḳulaḳşa japıraḳtı ***iyiskeytinmin***. "Ağabeyin, kırarsın demesine de bakmadan, yüzükoyun yatıp bu ince, kulak gibi yaprağı **kokladım**." (702)

Törttaġandap eñbektep, bükendep, iyiskey-iyiskey pisken èñgelektiñ dèl üstinen ***tüsetinmin***. "Diz üstü çöküp emekleyip eğilip bükülerek yürüyerek koklaya koklaya olgun

kavunun tam üstüne **düştüm**. (1289)

*Osı ķulaperen köñildi zamanda, düriya dalanıñ keñ tösinde nege ġana tarılıp, tarığıp, jüdep jürgenine özi de **tañdanatın***. “Bu naif gönüllü, zamanında, çarşaf gibi bozkırın geniş göğsünde neden dara düşüp sıkıntıya girerek ızdırap çektiğine kendi de **şaşırdı**.” (1323)

Olumsuz Çekim

–AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 30

–AtIn, -ytIn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="7"><u>1. yol:</u>
Fiil
+
-mA, -bA, -pA
+
-ytIn
+
I. tip şahıs ekleri

<u>2. yol:</u>
Fiil
+
–AtIn, -ytIn
+
emes
+
I. tip şahıs eki</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Aḳtète ḳımızdı nege zerenmen bermeydi eken?" dep talay oylağam, suravġa batılım ***barmaytın***. "Aktète kımızı neden kımız kabıyla vermemişti?, diye çok düşündüm, sormaya çekindim." (854)

Ḳurıp ḳalmasın, ***bitire alatın emespin***. "Ziyan olmasın, **bitiremedim**." (1799)

Èñgimesin böldik-av dep ayılın ***jiyatın emes***. "Lafını böldük ya, deyip kolanını **toplamadı**." (1935)

Öğrenilen Geçmiş Zaman

"Fiilin karşıladığı oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak, konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır" (Korkmaz, 2017: 540). Kazak Türkçesinde *burıngı ötken şaḳ* olarak adlandırılan öğrenilen geçmiş zaman çekimi *–(I)p* ekiyle yapılmaktadır.

Öğrenilen geçmiş zaman, yaygın kullanımı dışında nadir olarak –mIs ekleriyle de yapılmaktadır. Bu ek basit çekimden ziyade birleşik çekimde (rivayet) kullanılır. Metnimizde şu biçimde tanıklanmıştır:

Èşeyinde al dep aytuvġa öziñnen ḳısılıp ***jüredimis***. " Her şey yolundayken al demeye kendinden **utanıyormuş**." (619)

Olumlu Çekimi

Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda

gösterildiği gibidir.

Tablo 31

Öğrenilen geçmiş zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
-(I)p
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td>Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Men sol özenniñ jağasındağı eski ķıstavda ***tuv̇ıppın***. "Ben bu nehrin kenarında eski kışlakta **doğmuşum**." (717)

Kermaldasķan beypil avız balalarġa ilesip andav̇sızda "Jağımsız" ***dep ķalıppın***. "Ağız dalaşı eden patavatsız çocuklara özenip aniden "sevimsiz" **deyivermişim**." (1125)

Oķıdım, añızdı añız ķalpında köşiripsiñ de ***ķoyıpsıñ,*** *key jerine* ***ötirik ķosıpsıñ.*** "Okudum, menkıbeyi menkıbe şekliyle kopyalayıp **koymuşsun**, bazı yerlerini **uydurmuşsun.**" (1937)

*Keşe èdebiy gazetti aşsam köldey maḳalañ jür, jerden alıp, jerge **salıpsıñ***. “Akşam edebiyat gazetesini bir açsam (ne göreyim), sular seller gibi makalen var, yerden yere **vurmuşsun**.” (1911)

*Èlgi kisi vaḳıtınıñ köbin ḳoljazbalar saḳtalġan kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar **jazıptı***. “Bu kişi vaktinin tamamını el yazmalarının saklandığı kütüphanede geçirerek çeşitli hikâyeler **yazmış**.” (4)

*Meyli de bul düniye siyır büyregindey ḳırıḳ buv̇ıltıḳ emes pe, avıl ḳazaġı ḳay buv̇ıltığın **bilippiz**?* “Pekala, bu dünya sığır böbreği gibi kırk boğum değil mi, köylü Kazaklar olarak hangi parçasını **bilmişiz**?” (1161)

Olumsuz Çekimi

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 32

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -mA, -bA, -pA + -p +
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	

	sizder (saygı)	I. tip şahıs ekleri
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 32 devamı

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Aynalayınım meniñ, tèteñdi ***umıtpapsıñ*** *tegi!* "Yavrum benim, teyzeni unutmamışsın hâlâ." (776)

Munı künde kelip sabaķ alatın şèkirti ***tüsinbepti.*** " Bunu, her gün ders alan öğrencisi **anlamamış**." (1665)

Zergerdiñ közi joķ bolsa da ķolınan şıķķan öneri ***ölmepti.*** "Ustanın şahsı olmasa da elinden çıkan mahareti **ölmemiş**." (891)

Şimdiki Zaman

"Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir" (Korkmaz, 2017: 548). Kazak Türkçesinde şimdiki zaman, *osı şaķ* olarak adlandırılmaktadır. Bekturov, şimdiki zamanın *naķ osı şaķ* (kesin şimdiki zaman) ve *avıspalı osı şaķ* (geniş zaman) olarak ikiye ayrıldığını ifade etmektedir (2006: 129). Kazak Türkçesinde şimdiki zaman çekimi şu yollarla yapılmaktadır:

1) *–A; -y ekleriyle*

2) *Zarf-fiil + jür, tur, jatır, otır kalıp fiilleriyle*

3) *–(U)vdA ekiyle*

–a/ -e; -y Ekleriyle

Olumlu Çekimi

-A; -y ekli şimdiki zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 33

-A; -y ekli şimdiki zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
-A; -y
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td>Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Sol las kisiler mına ẖramnıñ bedelin tüsirip, ḳasiyetin ketirer dep ***ḳorḳamın.*** "Bu art niyetli kişiler bu mabedin değerini düşürüp onurunu azaltır diye **korkuyorum**." (1836)

Èkelgen arağındı taskа tögem, dedi ustazı, bul jolı özindi de, jolay uşırasıp surağan kisini de aldadıñ. Üşinşi ret ***buyıramın.*** "Bu sefer de hem kendini hem de yolda karşılaştığın kişiyi aldattın. Üçüncü kez **emrediyorum**." (153)

*Ağay, ḳalay **söyleysiz**? Men sizdiñ kim ekeninizdi **bilemin**.* “Ağabey, ne **söylüyorsunuz**? Ben sizin kim olduğunuzu **biliyorum**.” (1884)

*Tağdırımdı ḳolımmen **jasaymın**, özimdi-özim raḥat küyge keneltem, ḳuvanışḳa böleymin dep **umtılğaysıñ**.* “Kaderimi kendim **belirliyorum**, kendi kendimi rahat bir duruma getirip memnun edeyim diye **çalışıyorsun**.” (1678)

*Mal **soyamız** onda, deydi bul.* “Hayvan **yüzüyoruz** orada dedi öbürü.” (390)

*25-şi jıldan bergi ötken ömiriñiz tuvralı ne **aytasız**?* “1925 yılından bu yana geçen hayatınızla ilgili ne **söylüyorsunuz?**” (2061)

Olumsuz Çekimi

-A; -y ekli şimdiki zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 34

–a/ -e; -y ekli şimdiki zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -mA, -bA, -pA + -y + I. tip şahıs ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	

	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 34 devamı

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Senen bul araḳtı **almaymın**, deydi ustazı ḳatuv̇lanıp*. "Senden bu votkayı **almıyorum**, der hocası sertçe." (131)

*Men bul mèselege **biylik aytpaymın**; şaruv̇a seniki, kadr seniki*. "Ben bu olaya **karışmıyorum**; iş senin işin, takım senin takımın." (435)

*Sen **kögertpeysiñ**, bèrin tıp-tiypıl etesiñ*. "Sen **gövertmiyorsun**, hepsini yerle bir ediyorsun." (1353)

*Suv̇dan şıḳḳan kitapḳa **uḳsamaydı***. "Sudan çıkan kitaba benzemiyor." (81)

*Ḳiyḳalaḳtatıp bizdi salġanşa sol balañnıñ özi nege kelip **jolıḳpaydı**?* "Bu çocuk, kaldırıp bizi yollayana kadar, niye kendi gelip **görüşmüyor.**" (277)

*Av̇dandıḳ ḳazitten öñgesin **tüsinbeymiz** tegi*. "Yerel gazeteden başkasını **anlamıyoruz** galiba." (906)

jür, tur, jatır, otır Kalıp Fiilleriyle

Bu unsurlar Kazak Türkçesinde "kalıp fiiller" olarak tanımlanmaktadır. Bu tür şimdiki zaman; *fiil+ -p, -A, -y + tur, jür, otır jatır + I. tip şahıs ekleri* formülüyle yapılır. "Kazak Türkçesinde *tur-, jür-, otır-, jat-* fiillerinin iki işlevi vardır. Bunlardan birincisine göre bu fiiller temel fiil olarak kullanılırlar. İkinci olarak ise bu fiiller, Kazak Türkçesinde

analitik yolla kurulan birleşik yapılar içerisinde yardımcı fiil olarak yer alırlar" (Doğan ve Koç, 2013: 260). Şimdiki zaman çekimi ikinci yol ile kurulur. jür, tur, jatır, otır kalıp fiilleriyle kurulan şimdiki zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 35

Jür, tur, jatır, otır kalıp fiilleriyle kurulan şimdiki zamanın olumlu çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -A, -y; -p + jür, tur, jatır, otır + I. tip şahıs ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

jür, tur, jatır, otır kalıp fiilleriyle kurulan şimdiki zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 36

Jür, tur, jatır, otır kalıp fiilleriyle kurulan şimdiki zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -A, -y; -p
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	

Teklik III. Şahıs	ol	+ jür, tur, jatır, otır + -GAn, -KAn + joḳ + I. tip şahıs ekleri
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 36 devamı

jür Kalıp Fiiliyle

"*A; -y + jür* yapısı; asıl fiildeki hareketin, üstünkörü, gelişigüzel veya tekrar tekrar yapıldığı anlamını verir, *-(I)p + jür* yapısı asıl fiildeki hareketin sürekli, ara verilmeden yapıldığı anlamı vardır. Hareket başlamış, yapılmakta ve yapılmaya devam edilecektir" (Kaya, 2014: 145). Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

Olumlu Çekim

Körip jürmin*, küni-tüni jer oyıp, ketpen şapḳan kürişşiniñ özi öndirip aḳşa ala almaydı.* "**Görüyorum**, gece gündüz toprak belleyip kazma sallayan pirinççiler kendi ürettiklerinin parasını alamıyorlar." (486)

Kelinime ḳımız ḳuyuvdı özim ***üyretip jürmin***. "Gelinime, kımız koymayı kendim **öğretiyorum**." (1023)

*Aktète "****şöldep jürmin****" deydi.* "Aktète, "**susuyorum**" der. (826)

Jarıḳtığım, jarḳınım, ḳaşannan beri salınıp ***işip jürsiñ*** *ibilistin asın? "Yavrum, evladım, sen ne zamandan beri* ***içiyorsun*** *bu şeytan içkisini?" (181)*

Ötken jolġıġa ***renjip jürsiñ be*** *èli?* “Geçen seferki olaya **üzülüyor musun** hâlâ?” (1223)

Èldekimderdi sıpıra ***boḳtap jür****.* “Bazılarına iyice **küfrediyor**.” (836)

Osı küngi köringen ḫalturşik öleñimdi sınap, taġdırımdı mazaḳtap ***avìzdanıp jür****.* “O günkü Halturşik şiirimi eleştirip kaderimle alay ederek **avlıyor.**” (1912)

Olumsuz Çekim

Poema jazuvġa vaḳıt ***tappay jürmin***. “Şiir yazmaya vakit **bulamıyorum.**” (1895)

tur Kalıp Fiiliyle

“*-A; -y + tur* yapısında; asıl fiilde belirtilen hareketin geçici bir süreyle yapıldığı, belli bir zaman kadar yapıldığı anlamı vardır, *-(I)p + jür* yapısında; asıl fiildeki hareketin aynı çizgide, değişmeden yapıldığı anlamı vardır” (Kaya, 2014: 145). Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

Senen bul araḳtı almaymın, deydi ustazı ḳatuvlanıp, meni de, özindi de ***aldap tursıñ***. “Senden bu votkayı almıyorum, dedi sertçe, beni de kendini de **kandırıyorsun**.” (131)

Jarıḳtığım, neni ***surap tursıñ?*** “Yavrum, sen neyi **soruyorsun?**” (179)

Süyretilip turıp şeten ḳalpaġın şegeden alıp sırtḳa şıḳtı, kün ***janıp tur****.* “Sürüklenerek üvez rengi kalpağını askıdan alıp dışarı çıktı, güneş **yanıyor.**” (381)

Usta ḳiyalın tabiyġiy boyavımen, ḳattılıġımen, jeñildigimen ***bayıtıp tur***. "Usta hayalini doğal boyasıyla, sertliğiyle, hafifliğiyle **zenginleştiriyor.**" (889)

Tèkappar, mañġaz. Üni ***sıñġırlap tur***. "Mağrur, onurlu. Sesi **titriyor**." (1244)

Jüdegeni, köp azap körip savşılıġınıñ tömendegeni közиniñ astındaġı kögisten ***körinip tur***. "Çok ızdırap çekip işkence görerek sağlığını kaybettiği gözünün altındaki morluklardan **görülüyor**." (2092)

Olumsuz Çekim

Metnimizde tanıklanmamıştır.

jatır Kalıp Fiiliyle

"*-A; -y + jatır* yapısında asıl fiildeki hareketin isteksiz ve zorla yapıldığı anlamı vardır; *-(I)p + jatır* yapısında hareket başlamış ve kuvvetle şu anda yapılmaktadır. Hareketin ara verilmeden sürekli olarak yapılması söz konusudur" (Kaya, 2014: 146). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Olumlu Çekim

Ġajayıp kitap ***jazıp jatırmın***. "Muhteşem bir kitap **yazıyoru**m." (67)

Mèselenki, jumısşı ḳavımına aylıḳ jalaḳı ***taratıp jatırmın*** *deyin*. "Mesela, işçi sınıfına aylık **dağıtıyorum** diyelim." (494)

Mıḳtınıñ özimen ***beldesip jatır***. "Asıl demirbaşla **aşık atıyor**." (1926)

Joġargı jaḳ ***şaḳırıp jatır***. "Yukarıdan **çağırıyorlar**." (1902)

Osılay da osılay, ḫanzada ḳız, tösekten jalıḳtım, sırtḳa şığarıñdar dep oybayın salıp, ḳiyğılıḳtı ***köterip jatır***. "Şöyledir, böyledir, hanzade kızlardan, yatakan sıkıldım, beni dışarıya çıkarın diye bağırıp olay **çıkarıyor**." (1557)

Sosın, tisim ***saḳırlap bara jatır***. "Sonra, dişim **ağrıyor**." (944)

Bul düniye künnen-künge ḳuvşiyıp tarılıp ***bara jatır***. "Bu dünya günden güne çöküp **yok oluyor**." (606)

Ornına ḳolaylı adam ***izdep jatırmız***. "Yerine uygun birini **arıyoruz**." (407)

Olumsuz Çekim

Osı tötenşe kelgen ḳiyın dertin ***jaḳsılıḳḳa jorıp jatḳan joḳ***. "Başına gelen bu ciddi derdi, **iyiye yormuyor**." (617)

Adam ***jetpey jatır***. "Adam **yetmiyor**." (308)

otır Kalıp Fiiliyle

"*-a/ -e; -y + otır* yapısında, asıl fiildeki hareketin, isteksiz, gönülsüz, zorla yapıldığı anlamı vardır; *-(I)p + otır* yapısında, asıl fiildeki hareketin başladığı ve uzun süre devam edeceğini bildirir bir anlam vardır" (Kaya, 2014: 145). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Olumlu Çekim

Jaġdayım ketip ***jüdep kelip otırmın***. "Durumum kötüleşiyor, **zayıflıyorum**." (1918)

Neġıp otırsıñ*, müsèpirim?* "**Ne yapıyorsun**, zavallım?" (65)

Aḳtète bügin suvsının sol zerenmen ***usınıp otır***. "Aktète bugün içeceğini kımız kabıyla **sunuyor**." (856)

Avruv ***kütip otır***. "Hasta bekliyor."

Olumsuz Çekim

Endi ***kete almay otırmız***. "Şimdi **gidemiyoruz**." (315)

–(U)vdA Ekiyle

Şimdiki zamanın bu çekimin olumlusu *fiil + -(U)vdA + I. tip şahıs ekleri;* olumsuzu ise *fiil+ -(U)vdA + emes + I. tip şahıs ekleri* yapısıyla kurulmaktadır. Metnimizde çok sık geçmemekle birlikte tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Olumlu Çekim

Gèp sonıñ aldın ***oravda****, jımın bildirmey, tigisin jatḳızıp* ***jiberüvde***. "Onların sırlarını **saklıyor**, kimseye sezdirmeden hatalarını **örtbas ediyor**."

Olumsuz Çekim

Metnimizde tanıklanmamıştır.

Gelecek Zaman

"Gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir" (Korkmaz, 2017: 559). Kazak Türkçesinde *keler şaḳ* olarak adlandırılan gelecek zaman çekimi şu yollarla yapılmaktadır:

1) *–A; -y ekleriyle*

2) *-mAK, -bAK, -pAK; -mAKşI, -bAKşI, -pAKşI ekleriyle*

3) *–GAlI, -KAlI + jür, tur, jatır, otır yapısıyla*

–A; -y Ekleriyle

Olumlu Çekim

–A; -y ekli gelecek zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 37

–A; -y ekli gelecek zamanın olumlu çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	

Teklik III. Şahıs	ol	+ -A, -y + I. tip şahıs ekleri
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 37 devamı

Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

*Gavtama bir küni oyda joḳta "**seyil ḳuramın**" dep mekeninen sırtḳa şıġadı*. "Gavtama bir gün hiç ortada yokken "**dolaşacağım**" deyip odasından dışarı çıktı." (1599)

*Kelinşegi sıḳsıñdap jılap: "Endi **köremin be**, körmeymin be?" dep davıs salıp ayağın sıñsuvġa ulastırdı*. "Karısı içten içe ağlayarak: "Artık **görecek miyim**, görmeyecek miyim?" diye bağırarak ağıt yaktı." (1988)

*Èlgi ökil şèniyip jatıp ḳoydıñ basın müjigisi kelse şe; konyaḳtı "jılḳınıñ mayı" dep jutatın bolsa şe; amal joḳ şıdap **bağasıñ**. Onıñ üstine vaḳıt tavıp tañ aldında byuroġa bayandama **jazasıñ***. "Bu vekil gerinip koyunun kellesini kemirmek istiyorum da dese, konyağı at yağı niyetine içmek de istese çaresi yok, **sabredeceksin**. Onun üstüne vakit ayırıp sabaha kadar büroda beyanname **yazacaksın**." (377)

*Basıñdağı sèldeniñ ortasına **ḳıstırıp ḳoyasıñ***. "Kafandaki sarığın ortasına **sıkıştıracaksın**." (155)

Olumsuz Çekim

–A; -y ekli gelecek zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi

yapılmaktadır.

Tablo 38

–A; -y ekli gelecek zamanın olumsuz çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
-mA, -bA, -pA
+
-y
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

*Sol ḳızıl araḳtı şapanıña da **jasırmaysıñ**, ḳoynıña da **tıḳpaysıñ***. “ Bu kızıl votkayı kaftanının içine de **saklamayacaksın**, koynuna da **tıkmayacaksın**.”

*Kelinşegi sıḳsıñdap jılap: “Endi köremin be, **körmeymin be**?” dep davıs salıp ayağın sıñsuvġa ulastırdı*. “Karısı içten içe ağlayarak: “Artık görecek miyim, **görmeyecek miyim**?” diye bağırarak ağıt yaktı.” (1988)

-mAK, -bAK, -pAK; -mAKşI, -bAKşI, -pAKşI Ekleriyle

Olumlu Çekim

Gelecek zamanın bu türünün olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 39

-mAK, -bAK, -pAK; -mAKşI, -bAKşI, -pAKşI ekli gelecek zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="8">Fiil
+
-mAK, -bAK, -pAK; -mAKşI, -bAKşI, -pAKşI
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td>Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
<tr><td>sizder (saygı)</td></tr>
<tr><td>Çokluk III. Şahıs</td><td>olar</td></tr>
</table>

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Jeñil turmıs ḳuvıp ḳay uşpaḳḳa **şıḳpaḳpın**? Kisi aḳısının kün körip kimniñ nalasına **ḳalmaḳpın**?* "Kolay bir hayatın peşinde koşup ne zaman refaha **ereceğim**? Yaşadığım müddetçe, insan hakkından kimin lanetine **uğrayacağım**?" (638)

*Şildiñ tezegindey say-sayġa tozıp ketken ḳoyşılarġa ḳaşan **jetpeksiñ**?* "Çil tezeği gibi sayaya dağılan çobanlara ne zaman **gideceksin**? " (1347)

Eger ol şınımen ketip ķalsa kimdi ***ermek etpekpiz*** *kimge* ***külmekpiz****?* "Eğer o gerçekten giderse kiminle **uğraşacağız**, kime **güleceğiz**?" (1500)

Jaratķan iyege jaķınday tüsüv ķaşan ***buyırmaķ****?* "Yaradana yakınlaşmak ne zaman **nasip olacak**?" (1690)

Olumsuz Çekim

Bu tür gelecek zamanın olumsuz çekimi *fiil + -mAK, -bAK, -pAK; -mAKşI, -bAKşI, -pAKşI + emes + I. tip şahıs ekleri* yapısıyla kurulur. Metnimizde herhangi bir örneğine rastlanmamıştır.

–GAlI, -KAlI + jür, tur, jatır, otır Yapısıyla

Olumlu Çekim

Kazak Türkçesinde bu yapının olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 40

–GAlI, -KAlI ekiyle yapılan gelecek zamanın olumlu çekimi

<table>
<tr><td>Teklik I. Şahıs</td><td>men</td><td rowspan="6">Fiil
+
–GAlI, -KAlI
+
jür, tur, jatır, otır
+
I. tip şahıs ekleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Teklik II. Şahıs</td><td>sen</td></tr>
<tr><td>siz (saygı)</td></tr>
<tr><td>Teklik III. Şahıs</td><td>ol</td></tr>
<tr><td>Çokluk I. Şahıs</td><td>biz</td></tr>
<tr><td>Çokluk II. Şahıs</td><td>sender</td></tr>
</table>

	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 40 devamı

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Kün sèvlesine tiyse şoḳtay ***nurlanġalı tur***. "Güneş ışığına değse köz gibi **aydınlanacak**." (1078)

Öziñdey bir ḳazitşiden ***surap alġalı jür edim***. "Senin gibi bir gazeteciden sorup **alacaktım**." (907)

Düniye jiyıp ***bayıġalı jürsiñ be****?* "Dünyayı toplayıp **zenginleşecek misin**?" (671)

Nèn maşina vagonnan jaña tüsken jemdi tav̀ ḳıp ***üyip jürgeli tur eken***. "Koskoca araba, trenden yeni inen yemi bir dağ gibi yığacakmış." (528)

Mine, öziniñ arbasın özennen ötkizip alıp, özgeniñ arbasın ***ḳiyratḳalı tur***. "İşte, kendi arabasını nehirden geçirmiş, şimdi başkasınınkini **mahvedecek**." (1901)

Olumsuz Çekim

Kazak Türkçesinde bu yapının olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 41

–GAlI, -KAlI ekiyle yapılan gelecek zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + –GAlI, -KAlI + jür, tur, jatır, otır + emes + I. tip şahıs ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizde bu yapının soru çekimi tespit edilmiştir:

Bayıbına barlap ķarasa ķazaķ şañırağınıñ irgesinde köktep şığıp kele jatķan kökjasıl öner ķulağınıñ biri tağı, onsız da ķuravı-ķuravı, jamavı-jamavı bolıp tozuvğa aynalğan şapanday poeziyanıñ jırtığın ***bütindeskeli jür emes pe****?* "Anlamına dönüp baksa, Kazak şanırağının temelinde yeşeren yemyeşil şiir ustasının biri daha o olmadan eski püskü, yamalı yamalı bir kaftan gibi, şiirin yırtığını **yamalamayacak mı**?" (1973)

Geniş Zaman

"Geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla "her zamanı" içine alan bir süreklilik işlevi vardır" (Korkmaz, 2017: 569). Kazak Türkçesinde geniş zaman, *–A; -y* ve *–Ar; -r* ekleriyle yapılmaktadır.

–a/ -e; -y Ekleriyle

Olumlu Çekim

Geniş zamanın bu eklerle kurulan olumlu çekimi *fiil + -A; -y + I. tip şahıs ekleri* formülüyle yapılmaktadır. Bu yapı şimdiki zaman ve gelecek zamanda da kullanıldığı için, çekimle ilişkili tablo şimdiki zaman çekiminde belirtilmiştir. Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

Ayt janıñnıñ barında, jınıma oynama, sileytip ***salamın****!* "Yaşıyorken söyle, benim asabımı bozma, seni öldürürüm!" (2019)

Budan keyin ***enemin be, kelemin be****, beymèlim*. "Bundan sonra **girer miyim, gelir miyim**, belirsiz." (1868)

Endeşe altı jıl boyınşa jazğan osınşa eñbegimdi otķa jağamın da ķayta ***bastaymın***. "Öyleyse altı yıl boyunca yazdığım kitabı ateşe atıp tekrar **başlarım**." (88)

Saķtanbasañ aram ***ķatasıñ***. "Saklanmazsan haram **katarsın**." (764)

Bir ayğa jeter-jetpes mezgilde ***atılasıñ***. "Bir aya kalmadan **vurulursun**." (2101)

Ne köredi deysiñder? "Ne gördü **dersiniz**?" (2082)

Tüptiñ-tübinde adamdı "bolsam" degen ümit ***buzadı*** *deydi Gavtama*. "En sonunda insanı 'olsam' umudu **bozar**" dedi Gavtama." (1705)

Olumsuz Çekim

Geniş zamanın bu eklerle kurulan olumsuz çekimi *fiil + -mA, -bA, -pA + -y + I. tip*

şahıs ekleri formülüyle yapılmaktadır. Bu yapı şimdiki zaman ve gelecek zamanda da kullanıldığı için, çekimle ilişkili tablo şimdiki zaman çekiminde belirtilmiştir. Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

Ölsem de ḳara jumıs ***istemeymin*** *deydi ol.* "Ölsem de kötü bir iş **yapmam**, dedi o" (288)

Sol mezetten bastap Buddaġa atḳan jebe ***darımaydı****, talavġa, bas saluvġa oḳtalġan düley jolbarıs ḳuyrıġın butına ḳısıp tayıp joġaladı, jılan uvı* ***darımaydı****… Düniyeaviy pendeşilik piġıldan arılġan Budda bılayġı ömirin barşa adamġa jaḳsılıḳ jasavġa arnaydı.* "Bu andan itibaren Buda'ya atılan hiçbir ok onu **yaralamaz**. Saldırmaya yeltenen vahşi kaplan, kuyruğunu kıstırıp gider, yılan zehri **tesir etmez.** Dünyevi iradesizlikten kurtulan Buda, sonraki ömrünü bütün insanlara iyilik yapmaya adar." (1648)

Jarġaḳ şarḳaydı sırp-sırp süyretip, soñına ḳos jırtḳıştı ilestirgen beyşaranı bayağı ḫanzada dep eşkim ***oylamaydı****.* "Deri çarığı tıpır tıpır sürterek arkasına iki tane vahşi hayvan takan bu zavallının bir zamanlar hanzade olduğunu kimse **düşünmez**." (1721)

Adam eşḳaşan ***ḳartaymaydı.*** "İnsan hiçbir zaman **yaşlanmaz**." (1578)

–Ar; -r Ekleriyle

Olumlu Çekim

Bu geniş zamanın olumlu çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 42

–Ar; -r ekli geniş zamanın olumlu çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -Ar; -r + I. tip şahıs ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

Kabinaġa sıymaġandı ***körsetermin****, maşina satıp alıp şañıma* ***tastarmın****, zar* ***ķakşatarmın****. Akşañdı ẏaķıtılı bermey, boydaķ salıķ ustap, odan ķalġanın èlme-èl aġayınnıñ jıluẏına jatķızıp, şoķayıñdı* ***sartıldatarmın***. "Arabaya sığmamayı **gösteririm**, bir araba satın alıp kendimi belli **ederim**, hor **görürürüm**. Paranı zamanında vermeden vergileri tutup ondan kalanı bir güzeli çevrene dağıtıp yoluna taş **koyarım**." (532)

Süyegi joķ pa ***dersiñ***. "Kemiği yok mu **dersin**." (1259)

Ujım bastığınan ösip rayķomġa ***bararsıñ*** *tegi.* "Kurum başkanlığından terfi edip ilçeye **gidersin** herhalde." (671)

Kün köterile ujım ortalığındağı poçtaġa ***jeter****. Kümis tisti Kümisbek oķıp otırġan*

kitabınıñ arasınan ḳandala körgendey ***kirjiyer****, kirjiyer de basın* ***şayḳar****. Saġatına* ***ḳarar****. Tisin* ***körseter***. "Güneş yükselirken kurum merkezindeki postaya **ulaşı**r. Gümüş dişli Kümisbek okuduğu kitabın arasında tahtakurusu görmüş gibi yüzünü **buruşturur** buruşturur da başını **sallar**. Saatine **bakar**, dişini **gösterir**." (1342)

Olumsuz Çekim

Bu geniş zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 43

–Ar; -r ekli geniş zamanın olumsuz çekimi

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -mAs, -bAs, -pAs + I. tip şahıs ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

Közim tiri turġanda senderge savmal ***işkizbespin***. "Yaşadığım müddetçe size ekşimemiş kımız **içirmem**." (863)

*Sözimizdi **sındırmassıñ***. “Sözümüzü **kırmazsın**.” (351)

*Köresindi körmey körge **kirmessiñ***. “Görecceğini görmeden mezara girmezsin.” (189)

*Beyne Ķaratav̇ köşip ketipti dese büytip **dürlikpes***. “Sanki, Karatav çökmüş dese, **telaşlanmaz**.” (412)

Tasarlama Kipleri

“Tasarlama kiplerinde zaman ifadesi yoktur. Bu kipleri yapan şekil ekleri yalnız birtakım şekiller ifade ederler. Bu kipler de tasarlamanın şart, istek, gereklik ve emir şeklinde ortaya çıktığını gösterir” (Ergin, 2013: 289).

İstek Kipi

İstek kipi fiilin bildirdiği hareketin yerine getirilmesini isteme anlamı veren gramer şeklidir. Kazak Türkçesinde istek çekimi iki yolla yapılmaktadır:

1.2.5.1.2.1.2.1.1. –GAy, -KAy Ekleriyle

Bu ekle yapılan çekimlere çok nadir rastlanmaktadır.

Olumlu Çekim

–ġay/ -gey, -ķay/ -key ekleriyle kurulan şart çekiminin olumlusu, *fiil + –GAy, -KAy + I. tip şahıs ekleri* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilen örneği şu şekildedir:

Özimdi-özim raḫat küyge keneltem, ḳuv̇anışḳa böleymin dep ***umtılġaysıñ***. "Kendi kendini rahat bir duruma getirip memnun etmek için **çalışasın**." (1679)

Olumsuz Çekim

–GAy, -KAy ekleriyle kurulan şart çekiminin olumsuzu, *fiil +-mA, -bA, -pA+* –GAy, -KAy + *I. tip şahıs ekleri* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde bu çekime rastlanmamıştır.

–GI, -KI + İyelik Eki + kel- Yapısıyla

Olumlu Çekim

Kazak Türkçesinde bu yapıyla kurulan istek çekiminin olumlusu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 44

–GI, -KI ekleriyle kurulan istek çekiminin olumlusu

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + –GI, -KI + İyelik Ekleri + kel- + Fiil Çekim Ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Ķayta-ķayta **tamsanġım keledi***. “Tekrar tekrar **tadına bakmak istiyorum**.” (982)

*Ölmeytin kitap **jazġıñ kele me**?* “Ölümsüz kitap **yazmak istiyor musun**?” (163)

*Tapanşasın ķorabınan lıp suvırıp, ķos oķpen taban astında **jayratıp salġısı keldi***. “Tabancasını kutusundan çıkarıp iki kurşun ile ayak altında **yerle bir etmek istedi**.” (2085)

*Ķoynıma **kirgisi keledi***. “Koynuma **girmek istedi**.” (1053)

*Osınşalıķ azabı avır düniyeden boyın avlaķ salıp, körgenine salavat, tirşiligine şükirşilik ķılıp menmensip otırġan tèytik nemeni taptap **jibergisi kelip turdı***. “Azabı bu kadar ağır dünya ile arasına bir mesafe koyup gördüklerine ve hayatına şükrederek kibirlenen bu anlamsız adamı **yok etmek istedi**.” (1618)

Olumsuz Çekim

Kazak Türkçesinde bu yapıyla kurulan istek çekiminin olumsuzu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 45

–GI, -KI ekleriyle kurulan istek çekiminin olumsuzu

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + —GI, -KI
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	

Teklik III. Şahıs	ol	+ İyelik Ekleri + kel- + -me + Fiil Çekim Ekleri
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Tablo 45 devamı

Metnimizde tespit edilen örneği şöyledir:

Tètti öleñniñ dèmin alıp dènigip ḳalġan jurt narazılıḳ bildirip ***tıñdağısı kelmep edi***. "güzel şiirin tadını alıp buna alışan millet itiraz etmiş ve **dinlemek istememişti**." (1855)

Emir Kipi

"Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden gramer kalıbıdır. Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez. Dolayısıyla, her şahıs için ayrı bir emir eki vardır" (Korkmaz, 2017: 591).

Olumlu Çekimi

Kazak Türkçesinde emir çekiminin olumlusu aşağıdaki tabloda gösterilen eklerle yapılmaktadır:

Tablo 46

Emir çekimi ekleri

	Teklik	**Çokluk**
I. Şahıs	-AyIn; -yIn	-AyIK; -yIK
II. Şahıs	Ø; -(I)ñIz/ (saygı)	-(I)ñdAr/ -(I)ñIzdAr
III. Şahıs	-sIn	-sIn

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Entigimdi basıp, erteñgi tamaġımdı işip, küş jiynap alıp tağı ***kiriseyin****, sileytip turıp* ***sabayın***. "Dinlenip kahvaltımı ederek bir daha **girişeyim**, biraz daha **döveyim**." (2026)

Arızdasıp ***şığayın***. "Dilekçemi verip çıkayım." (1800)

Ķalanıñ it ölgen şetinen kelgen edim, ***küteyin, jolığıp keteyin***. "Şehrin köpeklerin öldüğü tarafından gelmiştim, bekleyeyim, **yüz yüze görüşeyim**." (1876)

Astanalıķ trestiñ bildey bastığı şabılıp telefon soġıp jatķan soñ "sol ujımnıñ direktorımen ***söyleseyin*** *dedim.* "Başkentteki tekelin koskoca başkanı küplere binip telefon ettikten sonra "O kurumun müdürüyle bir **konuşayım**" dedim. (435)

Pirge jıġıl deseñ ***jığılayın****, ķubılaġa bas ķoy deseñ* ***bas ķoyayın****, şılavıña* ***ileseyin****, èytevir öltirseñ de jaķsı kitap jazuvdıñ jolın üyret, èvliyem!* "Şeyhe git dersen **gideyim**, Kıble yoluna baş koy dersen **koyayım**, kulu kölesi **olayım**, sonunda beni öldürsen de iyi kitabın nasıl yazıldığını öğret bana, evliyam!" (96)

Endeşe soñıma ***iles****, dedi de, èlgi uzın kisi asa tayağın kösteñdetip jüre berdi*. "Öyleyse peşime **takıl**, dedi uzun evliya. Asasını yavaşça sallayarak ilerledi." (98)

Ḳalaġa ḳaytıp ***bar*** *da jañasın satıp* ***èkel***. "Şehre tekrar **git** de yenisini alıp **getir**." (132)

Tap ḳazir kürişke şıġaratın kisini balşıḳtan ***jasa*** *dese de oylanbastan bilek sıbanıp kiriser edik*. "Tam şu an pirince çıkarılacak kişiyi topraktan **yaratın** deseler düşünmeden bilekleri sıvayıp işe girişirdik" (365)

Èytevir ayaġım jetpegen jerge, özimdi bilmeytin elge oyım, ḳiyalım, dinim, degenim ***jetsin*** *dep aḳ ḳaġazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ḳızıḳ èñgime jaza beripti, jaza beripti*. "Nihayet ayağımın değmediği yere, beni bilmeyen memlekete düşüncem, hayalim, dinim, hedefim **ulaşsın** diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç hikâyeler yazıvermiş, yazıvermiş." (12)

Ḫalıḳ javınıñ avzına ḳarap otıra beremiz be, ustatıp ***jibereyik****,* ***ḳutılayıḳ****, birjola* ***tınıştalayıḳ***. "Halk düşmanının ağzına mı bakacağız, kolundan tutup **atalım**, **kurtulalım,** tamamen **rahatlayalım**." (1959)

Alastatayıḳ *aramızdan,* ***arıla jüreyik****!* "**Kovalım** aramızdan, **tahliye edelim**!" (1866)

Toḳtañdar*-èy! Mınav ne pèle?* "**Durun**, ey! Bu ne bela?" (1570)

Olumsuz Çekimi

Emir çekiminin olumsuzu *fiil + -mA, -bA, -pA + emir çekim ekleri* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Maldas ḳurıp, silkinip, ḳalam men ḳaġazġa ḳayıra üñildi, jaḳsı söz ben köz mayımdı

ayamayın *dep bekindi*. “Bağdaş kurup silkinerek dikkatle kalem ve kağıdına geri döndü. Güzel söz söylemekten **kaçınmayayım** diye karar aldı.” (52)

Tünemesi jazuvına kedergi ***bolmayın****, oyın* ***bölmeyin*** *dep keyingi kezde bölek jatıp jürgen.* “Geceleyin, yazısına engel **olmayayım**, aklını **karıştırmayayım** diye son (1785) zamanlarda ayrı yatmış.” (1784)

Bularğa as ***berme*****.** “Bunlara yemek **verme**.” (986)

Èrķalay iske talpın, ***talpınba****, nètijesi ne boları bèri alladan, bir allanıñ èmirinen*. “Çeşitli işlere ister yönel ister **yönelme**, sonunun ne olacağını Allah bilir, her şey Allah’ın emriyle olur.” (41)

Kitap jaz, ***jazba*** *bèribir, mıyğula kisini jaķsı sözben demdep aķıldı ete almaysıñ*. “Kitap yaz ya da **yazma** fark etmez, bir meczubu güzel sözler söyleyerek akıllandırmazsın.” (45)

Şart Kipi

“Bir oluş ve kılışı şarta veya dilek, istek ve niyete bağlayan bir tasarlama kipidir” (Korkmaz, 2017: 600). Kazak Türkçesinde şart çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –*sA* ekiyle yapılmaktadır.

Olumlu Çekim

Kazak Türkçesinde şart çekiminin olumlusu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 47

Şart çekiminin olumlusu

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -sA + Şahıs Ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Tüptiñ-tübinde adamdı "**bolsam**" degen ümit buzadı deydi Gavtama*. "En sonunda insanı '**olsam**' umudu bozar" dedi Gavtama." (1705)

*Keşe èdebiy gazetti **aşsam** köldey maḳalañ jür, jerden alıp, jerge salıpsıñ*. "Akşam edebiyat gazetesini bir **açsam** (ne göreyim), sular seller gibi makalen var, yerden yere **vurmuşsun**." (1911)

*Pirge jıġıl **deseñ** jıġılayın, ḳubılaġa bas ḳoy **deseñ** bas ḳoyayın, şılavıña ileseyin, èytevir **öltirseñ** de jaḳsı kitap jazuvdıñ jolın üyret, èvliyem!* "Şeyhe git **dersen** gideyim, Kıble yoluna baş koy **dersen** koyayım, kulu kölesi olayım, sonunda beni **öldürsen** de iyi kitabın nasıl yazıldığını öğret bana, evliyam!" (96)

*Köşege **şıḳsa** ḳoltığına talaḳşa jabısıp alatın*. "Sokağa **çıksa** koltuk altına kene gibi

yapışacak.” (1929)

Yağımustı da junttay etip kiyindirip, alaḳanġa salıp ḳurmettep saḫnaġa ***şıġarsaḳ*** *ḳoy.* “Yagımus’u da biraz şımartsak, hazırlayıp giydirerek saygıyla sahneye **çıkarsak** ya” (1247)

Olumsuz Çekim

Kazak Türkçesinde şart çekiminin olumsuzu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

Tablo 48
Şart çekiminin olumsuzu

Teklik I. Şahıs	men	Fiil + -mA/ -bA/ -pA + -sA + Şahıs Ekleri
Teklik II. Şahıs	sen	
	siz (saygı)	
Teklik III. Şahıs	ol	
Çokluk I. Şahıs	biz	
Çokluk II. Şahıs	sender	
	sizder (saygı)	
Çokluk III. Şahıs	olar	

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Ujım direktorına adam salıp kassirlik jumısın ***almasam*** *aştan öler me edim?* “Kurum müdürüne adam gönderip veznedarlık görevini **almasam** açlıktan ölür müydüm?”

(641)

*Èn **aytpasam** bola ma?* “Şarkı **söylemesem** olur mu?” (466)

*Basımdı **sıylamasañ** da, ḳudireti küşti poeziyanı **sıylasañşı**.* “Bana **saygı göstermesen** de şu yüce şiire **saygı göstersen**.” (1904)

***Saḳtanbasañ** aram ḳatasıñ*. “**Saklanmazsan** haram katarsın.” (764)

*Onı **bilmesek** sütkil iritip, ḳımız aşıttıḳ dep jarıḳtıḳtıñ arvaġın ḳorlap nemiz bar*. “Onu **bilmesek** neden süt ekşitip kımız mayaladık diye merhumun ruhuna işkence edelim.” (870)

Gereklilik Kipi

“Gereklilik kipi, bir oluşun bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gereğini bildiren kiptir” (Korkmaz, 2017: 613).

Olumlu Çekim

Kazak Türkçesinde gereklilik çekiminin olumlusu *fiil + -(U)v̇ + iyelik eki + kerek/ ḳajet/ tiyisti* formülüyle yapılır. Tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

*Jazġan nèrseñe ya pendeşilik ḳulıḳpen, ya tirşilik ḳamımen ötirik söz kirgizip jiberüv̇den **saḳ boluv̇ kerek***. “Yazdıklarına beşeri kusur mizacıyla veya yaşamın toyluğuyla yalan söz sokmaktan **sakınmalısın**.” (229)

*Kitabı ölmeytin jaḳsı jazuv̇şı boluv̇ üşin üş taġılımdı **ustanuv̇ kerek**, beybaġım.* “

Kitabı ölmeyen iyi bir yazar olmak için üç şartı **yerine getirmek gerek**, zavallım."

*Èy, balaḳay, sağan **üylenu̇ kerek**.* "Ey, evladım, sana **evlilik gerek**." (1401)

Olumsuz Çekim

Kazak Türkçesinde gereklilik çekiminin olumsuzu *fiil + -mA, -bA, -pA + u̇ + iyelik eki + kerek/ ḳajet/ tiyisti* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde bu çekime rastlanmamıştır.

Birleşik Çekimler

"Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir. Birleştirilen iki çekimden biri bir şekil ve zamanı, diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte ifade ederler" (Ergin, 2013: 320). Kazak Türkçesinde birleşik çekimler, şart çekimi hariç *e-* ana yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. Şart birleşik çekimi *bol-* ana yardımcı fiiliyle yapılır.

Hikâye Birleşik Çekimi

Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde geçmiş zamanın hikâyesi iki yolla yapılır:

a) Fiil + -GAn, -KAn öğrenilen geçmiş zaman eki + edi + şahıs eki

*Darday kisi, trestiñ bastığı, sanatoriyde birge **dem alğan edik**.* "Önemli bir kişi, tekelin başkanı, senatoryumda birlikte **yatmıştık**." (410)

*Byuro mèjilisi tım uzaḳtan ḳayırılar, èngime tiyegi ağıtılıp keter dep **oylamağan edi**.* "Büro meclisinin çok uzaktan gelip sohbetin ortasında gideceğini **düşünmemişti.**" (402)

*Nege ekeni beymèlim, sol sèvle, sol bulḳınıs jas jigitti burın-soñdı sezip bilmegen ḳubılısḳa **bastağan edi**.* "Ne olduğu meçhul bu ışık, bu çarpıntı genç delikanlıyı başı sonu belli olmayan bir değişime **itmişti**." (635)

b) Fiil + (I)p öğrenilen geçmiş zaman eki + edi + şahıs eki

*Oy, Jèke, bèyge atın jaratıp, baptap, tazınıñ balasınday etip körşi türikpenderdiñ alaman bèygesine **ḳosıp edim**.* "Ah, kardeşim, yarış atını yetiştirip besiye çekip bir tazı yavrusu hâline getirerek Türkmen komşuların Alaman yarışına **sokmuştum**." (27)

*Avılda mağan şaldardı aydap salıp **diñkeletip ediñ**.* "Köydeki yaşlıları üstüme salıp iflahlarını **kesmiştin**." (421)

*Ènebir jılı mıyına ḳan ḳuyılıp, ölim avzınan ḳalğan ḳalamdas joldası **aytıp edi**.* "Beyin kanaması geçirip ölümle burun buruna gelen yazar yoldaşı **söylemişti**." (1765)

*Dèküment èkelemin dep Almatığa **ketip edi**.* "Doküman getireceğim deyip Almatı'ya gitmişti." (279)

*Ḳaytsin, kişkentay bolsa da kisi sanatı ġoy, **üyrenisip ketip edik**.* "Ne yaparsın, ufacık da olsa herkesin bir sırası vardır, bunu **öğrenmiştik**." (1176)

Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde şimdiki zamanın hikâyesi *fiil + -A; -y + jür, tur, otır, jatır + edi + şahıs eki* formülüyle kurulmaktadır. Metnimizde bu birleşik çekime rastlanmamıştır.

Gelecek Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde gelecek zamanın hikâyesi iki yolla yapılmaktadır:

a) Fiil + -AtIn, -ytIn gelecek zaman eki + edi + şahıs eki

Bastığıñmen teñeseyin dep kelgenim joḳ, jağdayımdı aytıp ***şığatın edim***. "Başkan ile denk olayım diye gelmedim, durumu anlatıp **çıkacaktım**." (1888)

Bala kezimde, ağama erip ḳavındıḳḳa ***baratın edim***. "Çocukluğumda ağabeyime yetişip kavun tarlasına **gidecektim**." (701)

Endi bir kün tünegende aytuvlı ḳımız ***bolatın edi***. "Şimdi, bir gece geçirdiğinde değerli bir kımız **olacaktı.**" (1073)

b) Fiil + -GAlI, -KAlI gelecek zaman eki + jür/ tur/ otır/ jatır + edi+ şahıs eki

Öziñdey bir ḳazitşiden surap ***alğalı jür edim***. "Senin gibi bir gazeteciden sorup alacaktım." (907)

Geniş Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde geniş zamanın hikâyesi *fiil + -Ar; -r + edi + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Şaldardıñ ornında osı arızdı aytıp basḳalar kelse ġoy bet-jüzine ḳaramay oyda dep kürişke tıḳırtıp ***ḳuvar edi****. İt terisin basına* ***ḳaptar edi***. "Bu söylenilenleri yaşlıların yerine bir başkası söyleseydi hiç acımadan pirince yollar, **kovardı**. İt derisini başına **çalardı**." (341)

*È, poeziya, siz kim, men kim?" dep eñkildep **jılar edi**.* "Ah, manzume, siz kim, ben kim" diye hıçkıra hıçkıra ağlardı." (1899)

*Yağımustı körip kèdimgi kisiler arasındağı mubèdar bir-biriniñ köñiline ḳarasa bul ömir ḳanşama tèttilener edi. Bul ömir jumaḳḳa **aynalar edi**.* "Yagımus'u görüp eski kişiler arasındaki itibarlı kişiler birbirini gücendirmese, birazcık sevindirse, birazcık kırmasa bu hayat nasıl da tatlanırdı. Bu hayat cennete **dönerdi**." (1417)

*Özgeler ḳusap bul da ḳara basınıñ ḳamı jolında **umtılar edi**, **tırtısar edi**, söytip bir şañıraḳtı ḳiynalmay **asırar edi**. Tütini tik örlep **şığar edi**.* "Başkalarına benzeyerek o da dertli başının gamından **çalışırdı**, **inat ederdi,** öyle ki bir şanırağı hiç zorlanmadan **takardı**, Bacanın dumanı dimdik **çıkardı**." (1325)

***Körseter edim** èdilet avılınıñ ḳayda ekenin*. "**Gösterirdim** adalet köyünün nerde olduğunu" (575)

*Tap ḳazir kürişke şığaratın kisini balşıḳtan jasa dese de oylanbastan bilek sıbanıp **kiriser edik**.* "Tam şu an pirince çıkarılacak kişiyi topraktan yarat deseler düşünmeden bilekleri sıvayıp işe **girişirdik**." (364)

İstek Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesinde istek kipinin hikâyesi *fiil + -GI, -KI+ iyelik eki + kel- + bildirme kipi + edi* formülüyle kurulur. Metnimizde bu çekimin olumsuz biçimine rastlanmıştır:

*Tètti öleñniñ dèmin alıp dènigip ḳalğan jurt narazılıḳ bildirip **tıñdağısı kelmep edi**.* "Tatlı şiirin tadını alıp buna alışan millet itiraz etmiş ve **dinlemek istememişti**." (1854)

Şart Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesinde şart kipinin hikâyesi *fiil + -sA + edi + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde bu çekime rastlanmamıştır.

Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesinde gereklilik kipinin hikâyesi *fiil + -(U)v + iyelik eki + kerek/ ķajet/ tiyisti + edi* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde bu çekime rastlanmamıştır.

Rivayet Birleşik Çekimi

Geçmiş Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde geçmiş zamanın rivayeti *fiil + -GAn, -KAn + eken + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Ḫatşığa aytatın adam izdep astanağa ***şapķan ekensiñ*** *ġoy!* "Sekretere söyleyecek adam arayıp başkente **gitmişmişsin** ya!" (421)

Aramnıñ jolına ***tüsken eken***. "Haram yoluna **girmişmişsin**." (117)

Naķa men jibergendey ***bolġan eken***. "Gerçekten göndermiş gibi **olmuşmuş**." (420)

Soğıs jıldarı senen bir jas laķ ķarız ***alġan eken***. "Savaş yıllarında senden körpe bir oğlak borç **almışmış**." (618)

Östip öz ķiyalımen özi maldanıp otırıp taķtay sörege ķınjıla ***ķulağan eken***. "Bu şekilde kendi hayalini sahiplenerek tahta sedire **yığılmışmış**." (519)

Ķıstay jürip sıbarşiktiñ oķuvın ***tavısķan eken***. "Kış boyunca kaynakçılığın eğitimini alıp **bitirmişmiş**." (345)

Şimdiki Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde şimdiki zamanın rivayeti *fiil + -A; -p + jür/ tur/ otır/ jatır + eken + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Bir allanıñ şapaġatı arķasında buyırġan nesibeñdi terip ***jep jür ekensiñ***. "Allah'ın merhameti sayesinde onun emirlerini yerine **getiriyormuşsun**." (46)

Şın ķuvandım, janarı nurġa tolıp ***jaynap jatır eken***. "Gerçekten sevindim, gözleri pırıl pırıl **parlıyormuş**." (683)

Toķpan jilikti ķurt-ķurt ***kemirip jatır eken***. "Kaval kemiğini kırt kırt **kemiriyormuş**." (749)

Jarıķtıķ janarı janıp ***boy jasap jatır eken***. "Gözünün içi parlar bir halde **iyileşeceğine inanıyormuş**." (1186)

İşki bölmede peş tübinde aķ şèynegin aldına alıp èkesi köknèr ezip ***işip otır eken***. "Oturma odasında sobanın dibinde ak çaydanlığı önüne alan babası ezdiği haşhaşını **içiyormuş**." (588)

Jalķındanıp batıp bara jatķan künge ķarap ***oylanıp otır eken***. "Kızararak batan güneşe bakıp **düşünceli düşünceli oturuyormuş**." (1489)

Gelecek Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde gelecek zamanın rivayeti *fiil + -A; -y + -dI + eken + şahıs eki* formülüyle yapılmıştır:

Apırmay umıtıp ***baradı ekenmin***. "Az kalsın unutacakmışım." (906)

Bügin ẖan sarayında jartı èlemnen jiynalġan bilimpazdar sayısı ***boladı eken***. "Bugün han sarayında dünyanın her yerinden gelen bilginlerin yarışması **olacakmış**." (16)

Batır men paluvanġa ḳıpşa bel ḳumıramen ḳımız ***usınadı eken***. "Kahraman ve pehlivana ince belli testi ile kımız **sunacakmış**." (1034)

Sezip jatıp ***marḳayadı eken*** *ġoy.* "Sezip **ilerleyecekmiş** ya." (658)

Ḳonaḳ bolġan üyiñe kesiriñ ***tiyedi eken***. "Misafir olduğun eve zararın **dokunacakmış**." (1970)

Geniş Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde geniş zamanın rivayeti *fiil + -A; -y + -dı/ -di + eken + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

Osınday da ḳanıpezerlik ***boladı eken****-av*. "Böylesi de hainlik **olurmuş**." (1965)

Meni közdegen jigit ḳay ruvġa ***jatadı eken***. "beni gözeten genç hangi boydanmış?" (1657)

Munday da tosın ***èser boladı eken****-av, sirè!* "Böylesi de aniden etkili **olurmuş/ oluyormuş** ya, herhalde!" (72)

İstek Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesinde istek kipinin rivayeti *fiil + -GI, -KI + iyelik eki + kel- + kip eki + eken* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde istek kipinin rivayetine rastlanmamıştır.

Şart Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesinde şart kipinin rivayeti *fiil + -sA + şahıs eki + eken* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde şart kipinin rivayetinin olumsuz örneği tespit edilmiştir:

İyè, taḳsır, ḳaytsem tiri sözim ***ölmese eken***. "Evet, efendim, ne yapsam da diri sözüm **ölmeseymiş/ ölmese**. (164)

Gereklilik Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesinde gereklilik kipinin rivayeti *fiil + -(U)v̇ + iyelik eki + kerek/ ḳajet/ tiyisti + eken* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde bu çekime rastlanmamıştır.

Şart Birleşik Çekimi

Geçmiş Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde geçmiş zamanın şartı *fiil + -GAn, -KAn + bolsa + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilmemiştir.

Şimdiki Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde şimdiki zamanın şartı *fiil + -A, -y; -p + jür/ tur/ otır/ jat + -GAn, -KAn + bolsa + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tanıklanmamıştır.

Gelecek Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde gelecek zamanın şartı *fiil + -AtIn, -ytIn + bolsa + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilen örneği şöyledir:

*Konyaḳtı "jılḳınıñ mayı" dep **jutatın bolsa** şe: amal joḳ şıdap baġasıñ*. "Konyağı at yağı niyetine **içecekse** de çaresi yok." (377)

Geniş Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde geniş zamanın şartı *fiil + –Ar; -r + bolsa + şahıs eki* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilen bazı örnekler şöyledir:

*Eger bul poçtakeştikti **tastar bolsa** ornına söz joḳ kepkası ḳiyḳayġan tikayaḳ jastıñ kelgeni*. "Eğer bu postacılığı bırakırsa yerine ketum, inatçı, dikbaşlı bir genç gelecek." (1366)

*Tütin èvèli suyḳıltım sızılıp turıp, bir avḳımda burḳ-burḳ etip **buv̇daḳtar bolsa** etke ḳamır salınıp jatḳanı, al èlgi suyḳıltım tütin sol betinşe suyıla berse ol üydiñ ḳazanında burḳıldağan bılamıḳ ḳana*. "Duman önce kıvrılıp zikzaklar çizerek sonra da bir öbek olarak **yükselirse** hamurun içine et konmuştur, ancak bu zikzaklı duman birden yayılıveriyorsa o evin kazanında fokurdayan sadece lapadır." (1379)

Gereklilik Kipinin Şartı

Kazak Türkçesinde gereklilik kipinin şartı *fiil + -(U)v̇ + iyelik eki + kerek/ ḳajet/ tiyisti + bolsa* formülüyle yapılmaktadır. Metnimizde tespit edilmemiştir.

Fiilimsiler

Zeynep Korkmaz fiilimsileri, *çekimsiz fiiller* olarak adlandırarak şöyle açıklar: "Çekimsiz fiiller, fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan fiillerdir" (2017: 747). Fiilimsiler; isim-fiiller (infinitif), sıfat-fiiller (partisip) ve zarf-fiiller (genitif) olarak üç gruba ayrılmaktadır.

İsim- Fiil (İnfinitif)

Kazak Türkçesinde isim-fiil *-(U)v̇* ekiyle yapılmaktadır. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Körkem sözden keste ***toḳuv̇*** *oñay ma?* "Gösterişli kelimeleri bir nakış gibi **işlemek** kolay mıdır?" (14)

Ömirdi, özgeni bolmıstı ḳate ***tüsinüv̇*** *köz aldıña kök tuman tutadı, ol kök tuman jüregiñniñ tübine küdik uyalatadı, küdik uyalağan jürekten jaḳsı öner tuvmaydı*. "Yaşamı, varlığı yanlış **anlamak** gözlerine perde indirir. O perde yüreğinde şüphe uyandırır, içinde şüphe uyanmış bir yürekten de iyi hünerler çıkmaz." (232)

Èriyne jıpırlap jatḳan köp tüynektiñ, kök tüynektin arasınan uvıljıp pisken èñgelekti ***ayıruv̇*** *ḳiyın*. "Elbette tarlayı dolduran birçok keleğin, yeşil keleklerin arasından olgunlaşmış kavunu **bulmak** zordur." (1286)

İlimge ***jetüv̇*** *üşin ḳalıñdığın, ulın, mıñ san kènizegin, baylığın, bèrin-bèrin tastap*

tav basına şığıp alıp, biyik daraḳtıñ tübine maldas ḳurıp ḳiyalġa beriledi. “İlme **ulaşmak** için nişanlısını, oğlunu, binbir cariyesini, zenginliğini, bütün varını yoğunu bırakıp bir dağ başında yüksek bir kavağın üstünde bağdaş kurarak düşüncelere teslim olur.” (1642)

*Bir sipattan kelesi sipatḳa **avısuv** sizdiñ bilimde ḳaralġan ba?* “Bir şekilden diğer şekle **dönüşme** sizin ilminizde var mı?” (1673)

Sıfat- Fiil (Partisip)

Kazak Türkçesinde sıfat-fiiller aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 49
Kazak Türkçesinde sıfat-fiiller

Geçmiş zaman anlamı taşıyanlar	**Gelecek zaman/ geniş zaman anlamı taşıyanlar**		
-GAn, -KAn	*-AtIn, -ytIn*	*-Ar; -r*	*-mAs, -bAs, -pAs*

-GAn, -Kan

*Jürekke **jiynalġan** şükirşilik jıldar öte ḳanaġatḳa aynaladı*. “Yüreğe **dolan** bu minnettarlık, yıllar geçince kanaate dönüşür.” (1645)

*Èytevir ayağım **jetpegen** jerge, özimdi bilmeytin elge oyım, ḳiyalım, dinim, degenim jetsin dep aḳ ḳağazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ḳızıḳ èñgime jaza beripti.* “Nihayetinde, ayağımın **değmediği** yere, beni bilmeyen memlekete düşüncem, hayalim, dinim, hedefim ulaşsın diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç hikâyeler yazıvermiş” (11)

Èlden ẏaḳıttan barıp aldına èkelip ***jügindirgen*** *aḳındı "seni ḳaydan kördim" degen adamşa üni bèseñsip saẏalmen aldandırdı*. "O andan sonra gidip önüne getirip **diz çöktürdüğü** şairi "seni nerde gördüm" diyen insanca sesi yavaşlayıp soruyla meşgul etti." (2051)

Körgen *jurt üreylenip şuẏlasadı*. "**Gören** insanlar korkup bağırmaya başlarlar." (1717)

Ḳanaġattı ḳasiyet ***tutḳan*** *kezde adam öziniñ jan düniyesine jıltıratıp şam jaḳḳanday sezinedi.* "İnsan onur olarak **belirlediği** zaman bunu kendi dünyasında ışıldayan bir mum yakmış gibi hisseder." (1703)

Ulı Otan soğısınıñ ***bastalġan*** *jılı ġoy deymin, toğıs ḳaytıp, egis oraġı* ***bitken*** *kezde ergejeyli kelinşek aman-esen bosandı*. "Büyük Vatan Savaşı'nın **başladığı** yıldan bahsediyorum. Savaşın azalıp ekin biçiminin **bittiği** zamanda cüce kadın sağ salim doğurdu" (1164)

Este joḳ eski mezgilde Balḳı jerinde Jalaleddin Rumiy esimdi aḳılgöy èñgimeşil, bèyitşil, ḳaẏırsın ḳalamı köptegen kitaptar ***tuẏġızġan*** *bilimpaz kisi ömir süripti. Èlgi kisi ẏaḳıtınıñ köbin ḳoljazbalar* ***saḳtalġan*** *kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar jazıptı*. "Hatırlanmayan eski bir zamanda Belh şehrinde Celaleddin Rumi adında bilge, şair, söz ustası olan ve kuş teleği kalemiyle birçok kitap **yazan** bilgin bir kişi yaşamış. Bu kişi vaktinin tamamını el yazmalarının **saklandığı** kütüphanede geçirerek çeşitli hikâyeler kaleme almış." (2)

Özi ḳuralpı tayday tuẏlasıp ***ḳatar ösken*** *ḳurdası üyiniñ tusınan köldeneñdep ötip bara jatıp soğıptı*. "Kendisi, birlikte **büyüdüğü** akranının evinin o taraftan geçerken akranı bir hışımla önünü kesmiş." (26)

-AtIn, -ytIn

*Èkelip siriñke ḳorabı dep **atalatın** tor köz jabıḳ maşinaġa mingizdi*. “Getirip kibrit kutusu diye **adlandırılan**, parmaklıklı arabaya bindirdiler” (1995)

*Jaġdayım ketip jüdep kelip otırmın, erteñ-bürsigüni nan **alatın** aḳşamız tavsıladı*. “Durumum kötüleşiyor, zayıflıyorum, yarın öbür gün ekmek **alacak** paramız bitecek.” (1918)

*Baylıḳ jiynasam, jarḳırap kiyim kiysem, dèmdi tamaḳ jesem, köñil **köteretin** şèrbet işsem degen oydan ḳulantaza arıla bastaptı*. “Zengin olsam, göz alıcı kıyafetler giysem, lezzetli yemekler yesem, baş **döndürecek** içkiler içsem düşüncelerinden tamamen arınmış.” (10)

***Köretin** jarığı bar eken, ölmedi, ölermen-di*. “**Görecek** günleri varmış, ölmedi, ölecek gibiydi.” (1181)

*Yağımus munıñ ḳanşa jese de **tavsılmaytın** may şelpegi ġoy.* “Yagımus onun ne kadar yese de **bitiremeyeceği** lokması zaten.” (1361)

*Kitabı **ölmeytin** jaḳsı jazuvşı boluv üşin üş tağılımdı ustanuv kerek, beybağım*. “Kitabı **ölmeyen** iyi bir yazar olmak için üç şartı yerine getirmek gerek, zavallım.” (1228)

*Büginde ne köp bilek sıbanıp, ḳulşınıp **isteytin** şaruva tolıp jatır*. “Bugün şöyle bilekleri sıvayıp istekle **girişilecek** ne çok iş var.” (483)

*Èytevir ayaġım jetpegen jerge, özimdi **bilmeytin** elge oyım, ḳiyalım, dinim, degenim jetsin dep aḳ ḳaġazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ḳızıḳ èñgime jaza beripti*. “Nihayetinde, ayağımın değmediği yere, beni **bilmeyen** memlekete düşüncem, hayalim, dinim, hedefim ulaşsın diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç

hikâyeler yazıvermiş" (11)

-Ar; -r

Atķanda ne, ayġa ķarap ulıġanda ne, ***bolar*** *is bolıp ķaptı*. "Ateş etse ne, aya bakıp feryat etse ne. **Olan** iş olmuş." (2086)

Bir kün söytedi, eki kün söytedi, aķırında alıp nurdı ***ķonar*** *uyasına şıġarıp saluv süyeksiñdi èdetine aynalıptı*. "Bir gün yapmış, iki gün yapmış ve bu nihayetinde güneşi **girdiği** yuvasından geri çıkarma adetine dönmüş" (1700)

Ķorıķķanı, tüñilgeli söz ķadirin tüsinetin, demev bolatın jöni bar jazuvşılardıñ ***körer*** *közge ķoy işine ķasķır enip ketkendey itşe kerip talaġanı.*" Korkmasının, umudunu kaybetmesinin sebebi, sözün değerini anlayan, destek olacak durumu olan yazarların göz göre göre koyunların içine kurt inmesi gibi ısırmaları" (1963)

Estidiñder me, Ķızıljar men Esilköldiñ arasında otırġan Aḫmetjannıñ avılına barıp bul aķınımız bıltır segiz üyge ķonaķ bolıp, segiz bas müjipti, sol segiz üydiñ ***bas köterer*** *erkegin ündemester tügel tizip, ustatıp jiberipti*. "Duydunuz mu Kızıljar ile Esilköl'ün arasında oturan Ahmetjan'ın köyüne giden bu şairimiz, geçen yıl sekiz eve misafir olup sekiz köylüyü, bu sekiz evin **baş kaldıran** erkeklerini mum gibi yapmış." (1950)

-mAs, -bAs, -pAs

Eñ arġı ķattı jel tursa da "domalap ketemin" dep ķorķatın, tısķa şıķpaytın, ķulaşķa ***tolmas*** *boyı bar osı jan da bul dèvrenin eştemege ayırbastamas-av.* "Evvela, sert bir rüzgâr vursa "uçup giderim" diye korkan, dışarı çıkmayan, bir kulacı **doldurmaz** boyu olan bu adam, hayatını hiçbir şeye değişmez." (1200)

Ölmeytinder ġana artına ***ölmes*** *öner ḳaldıradı*. “Ölmeyenler arkasında sadece **ölmez** eser bırakır.” (894)

Bir ayġa ***jeter-jetpes*** *mezgilde atılasıñ*. “Bir aya kalmaz, vurulursun.” (2101)

Zarf- Fiil (Gerundium)

Kazak Türkçesinde kullanılan zarf-fiiller (gerundium) aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 50
Kazak Türkçesinde zarf-fiiller

Basit Zarf-fiiller	**Birleşik Zarf-fiiller**
-(I)p –A; -y	–mAy, -bAy, -pAy –mAstAn, -bAstAn, -pAstAn –GAndA, -KAndA –GAnşA, -KAnşA –GAlI, -KAlI

–(I)p

Aḳ ḳumandı ***ḳaynatıp****, üstine kök şay* ***salıp****, kesege* ***ḳuyıp*** *ḳonaġına usındı*. “İbriği **kaynatıp** üstüne yeşil çay **salıp** kaseye **koyup** misafirine ikram etti.” (42)

Barşa ḫalıḳ ḳolına ketpen ***alıp*** *şaruva* ***jasap*** *jatḳanda bizdiñ keñse* ***bağıp siresip*** *otırġanımız adamġa da, şariyġatḳa da siyıspaydı*. “Bütün halk eline kazma küreği **alıp çalışırken** bizim onlara bön bön bakmamız insanlığa da şeriata da sığmaz.” (273)

*Tün ḳarañğılığın **jamılıp** batısḳa sorġıġan jürdek poezdıñ selkili ḳarama-ḳarsı otırġan eki jigitti besiktegi balaşa terbetti*. “Akşam karanlığı **çökünce** batıya doğru ilerleyen hızlı trenin sarsıntısı karşılıklı oturan iki genci beşikteki bebek gibi salladı.” (477)

*Bergen dèrini **işip** tüges*. “Verdiği ilacı **içip** bitir.” (1398)

*Ḳol **jayıp** ḳayır sadaḳa surap turġan sol köşede*. “Kol **açıp** sadaka dilenen şu sokakta.” (1542)

*Èlgide işte otırġan kezde terezege **ḳarap** belden ḳar javġan şıġar dep oylap edi.* “Demin içeride otururken pencereye **bakıp** bele kadar kar yağdığını düşünmüştü.” (1812)

–A; -y

*Ay **tuva** Almatıdan avılġa svarşçik te poezġa mingen*. “Ay **doğarken** kaynakçı da Almatı’dan köye giden trene binmiş.” (458)

*Sèldesin **ḳayıra** töbesine üyip, kebisin kiyip, tèspisin **tırsıldata** terip, ḳoş aytısıp şıġıp jöneldi*. “Sarığını **geri atıp** tepesinde bağladı ve lastik ayakkabısını da giyip tesbihini **toplayarak** veda etti.” (50)

*Uvıljıġan şèrbat ḳımızdı **tamsana** juttım*. “Olmuş, şerbet gibi kımızı **imrenerek** yuttum.” (1049)

*Ayaḳ jaġına, jer tösekke ḳiysayġan Zılıyḫa türegelip, basına aḳ sèten oramalın salıp, munıñ betine **üñile** ḳaradı*. “Ayak ucunda yer yatağına kıvrılan Ziliyha ayağa kalkıp başına saten havlusunu koyarak Mağcan’ın yüzüne **dikkatle** baktı” (1775)

Èvliye kisiniñ ḳabağı jabılıp, ***tünere*** *tüsti, üni jer astınan şıḳḳanday bèseñ estildi*. “Evliyanın suratı asılıp **kaşları çatılarak** sesi yerin dibinden geliyormuş gibi kısık çıktı” (162)

Teristikke ḳaray ***tompañday*** *jöneldi*. “Kuzeye doğru **küçük adımlar atarak** ilerledi.” (1385)

Temir torġa ḳamap ḳoyġan neşe türli ḫayvanattar “mınav nege bostandıḳta jür” degendey Gavtamaġa ***tañırḳay*** *ḳaraydı*. “Kafese kapatılan binbir çeşit hayvan “Bu neden özgürce yürüyor?” der gibi Gavtama’ya **şaşırarak** bakmış.” (1713)

–mAy, -bAy, -pAy

Ḳalam men ḳağazdı kèsip etken èpendiler èvleti tünimen ***uyıḳtamay*** *jazuv jazadı da keş jatıp, kün tüske tırmısa oyanadı*. “Kalem ile kağıdı meslek edinen efendiler topluluğu bütün gece **uyumadan** yazı yazıp geç saatte yatarak öğleye doğru uyanırlar” (1821)

Jer betinde adamġa jabısatın avruv bolatının, ol avruv bir jabıssa deneni ḳurtşa kemirip sav tamtığın ***ḳaldırmay*** *tozdıratının aytıp tüsindiredi.* “Yeryüzünde insana bulaşan bir hastalık olduğunu, o hastalığın bulaştığında vücudu bir kurt gibi kemirip erittiğini, **durmadan** yıprattığını anlattılar.” (1593)

Köp ***uzamay*** *ḳusadan ergejeyli kelinşek te köz jumdı*. “Çok **geçmeden** cüce kadın da kederden, hayata gözlerini yumdu.” (1177)

Keşki köleñkedey sorayıp, muzday kiyinip, üstinen iyis suvı burḳırap aldınan şıḳḳan svarşçikti suvḳanı ***süymey*** *ḳarsı aldı*. “Gölge gibi düşen, yeni giyimli, üstünden girip altından çıkan kaynakçıyı **hoşnut olmadan** karşıladı” (563)

*Kèdüvilgi **işpey-jemey** toyatın, **körmey-tuşınbay** mise tutatın, mañayına tek ķana jaķsılıķtan, meyirden jarıķ sèvle taratatın ḫalge jetkende nirvana iliminiñ şeñberine enedi.* "Her zamanki gibi **yiyip içmeden** doyan, **görüp hissetmeden** tatmin olan, etrafına sadece güzellikten ve iyilikten ışık demeti dağıtan bir hale geldiğinde Nirvana ilminin çemberine girdi." (1646)

*Maşayıķ molda **asıķpay** şaydı meyizben işti*. "Bilge molla **acele etmeden** çayı kuru üzüm eşliğinde içti." (43)

–mAstAn, -bAstAn, -pAstAn

*Ķaraġaş butağı uzarıp kün ekindige oyısķanşa **tapjılmastan** otırdı*. "Karaağaç dalının gölgesi uzayıp güneş, ikindi vaktindeki konumuna dönünceye kadar **kıpırdamadan** oturdu." (558)

*Bul ķarsılık **bildirmesten** ķolı ķaltırap ķalıñ kön kitaptı köterip èlgi èvliyege usına berdi.* "O, karşılık **vermeden** kolunu uzatıp kalın deri kitabı alarak evliyaya takdim etti. (70)

*Lèm **demesten** bölmesine ötti.* "Ağzını **açmadan** odasına geçip ışığı yaktı." (565)

*Tap ķazir kürişke şıġaratın kisini balşıķtan jasa dese de **oylanbastan** bilek sıbanıp kiriser edik.* "Tam şu an pirince çıkarılacak kişiyi topraktan yarat deseler **düşünmeden** bilekleri sıvayıp işe girişirdik" (364)

*Soñınan lèm dep jaķ **aşpastan** şoķşa saķal sümetildi*. "En sondan ağzını **açmadan** Kabasakal sıvıştı." (355)

–GAndA, -KAndA

Ķiynalġanda, ķuvanġanda *ķasıma erip, tağdardıñ tavķımetin teñ bölisken zayıbım Zıliyḫa olay-bulay bolıp ketsem, jılap, köşede ķalmasın, söz törkinin biletin öziñe ayrıķşa amanattadım*. "**Acı çekince**, **sevinince** karşıma geçip (1920) başka sıkıntıları bölüşen yarim Zıliyha, bir şekilde gidersem, ağlayıp sokakta kalmasın, işin özünü bilen sana, özellikle emanet ediyorum." (1919)

Bul ķarttıķ, deydi, adam jası jetip èbden ***ķartayġanda*** *östip moja bop ķaladı.* "Bu yaşlılık, dedi adam, insan yıllarca yaşayıp tamamen **yaşlanınca** işte böyle moruk oluyor." (1574)

Şımıldıķ ***jabılġanda*** *arķın-jarķın arsalandap, artına jaltaķtap, jurttıñ eñ soñınan şıķtı.* "Perde **kapanınca** neşeli neşeli çığırıp, arkasına korkan gözlerle bakarak, en sondan çıktı." (1275)

Mağjan "peş" degen sözdi ***estigende*** *jılı denesine muz basķanday şoşıp ketti.* "Mağcan soba sözünü **duyunca** vücuduna buz basılmış gibi ürperdi" (1790)

Üy töbesi ***köringende*** *jüyriginen tüsip, mısıķtaban buķpantaylap basıp üyine taķağan.* "Evin çatısı **görününce** hızla giden araçtan inip kedi gibi sessiz adımlarla ilerleyerek evine yaklaştı" (2075)

Al, ayt, "Alķa" degen ükimetke ķarsı proklamatsiya jazıp taratķanda, japondarmen ***avız jalasķanda*** *bayağı ḫandıķ dèvirdi ķaytıp ornatam dep ümittendiñ be, ol zaman men bul zamandı oyşa salıstırdıñ ba, kökeşim?!* "Hadi, konuş. "Alka" denen grup, hükümete karşı propaganda yazıp dağıttığında, Japonlarla **birlik olunca** eski hanlık devrine dönüp tekrar kurmak için ümitlendin mi, o zamanla bu zamanın düzenini karşılaştırdın mı, ağabeyim?" (2054)

*İri iske **kiriskende** jürek tübinde diril bolmasın, kir ḳalmasın, şèkirtim*. “Büyük bir işe **girişince** yüreğinde korku olmasın ve kir kalmasın, öğrencim.” (236)

–GAnşA, -KAnşA

*Sol oydan şaşı aġarıp, eñsesi eñkiş tartıp, sanası **sarġayġanşa** sarsılġan ḫan bolıptı.* “Bu düşüncelerden saçları ağarmış, sırtı kamburlaşmış ve düşünce azabına **düşünceye kadar** bekleyen bir han olmuş.” (1522)

*Ya, belgili mamandığım joḳ, ya, alġa ustaġan maḳsatım joḳ, otızġa **taḳaġanşa** jel ḳuvġan ḳanbaḳtay seltendep jürgenim ḳalay?* “Bilinen bir mesleğim yok, ileriye dönük bir amacım yok, otuz yaşına **yaklaşıncaya kadar** rüzgar kovalayan bir çakırdiken gibi başı boş mu dolaşacağım?” (637)

*Özgeler ḳiya jolmen kibirtiktep ilesem **degenşe** aġa uzap ketedi*. “Başkaları engebeli yolda yürüyüp peşine takılayım **deyinceye kadar** ağabey uzaklaştı.” (733)

*Èvliye artına burılıp ḳaramaġan küyi kün **batḳanşa** jürdi*. “Evliya arkasına dönüp bakmadan güneş **batana kadar** yürüdü.” (102)

*Sol jolı tün ortası **avġanşa**, üni bitip, davısı **ḳarlıḳḳanşa** öleñ oḳıptı dep estidi*. “Bu şekilde **gece yarısına kadar**, sesi **kısılıncaya değin** şiir okumuş diye işitmiş.” (1860)

*Janına kelip **sèlemdeskenşe** sezgen joḳ*. “Yanına gelip **selamlaşıncaya kadar** sezmedi.” (1488)

*Bılayġı ömirimdi ustaz sızıp körsetken jolmen jürip ötemin dep vèdesin beripti, ḳos ḳolın kevdesine basıp bası jerge **jetkenşe** iyilip taġzım etipti*. “Sonraki ömrümü hocamın çizdiği yoldan yürüyerek geçireceğim” diye söz verdi. İki elini göğsüne koyup başı yere **değene kadar** eğilip saygı gösterdi.” (1696)

–GAlI, -KAlI

Ķayran ķalġanı, ***ustalġalı*** *beri, ya öli emes, ya tiri emes èbi-tèbi küyde ķaldı*. "Şaşırdığı nokta, **tutuklandığından beri** ölü de diri de olmaması. Arafta kaldı." (1999)

Köz ***aşķalı*** *beri, köz aşķalı emes-avı, ķalam* ***ustaġalı*** *beri sınşı èvleti munıñ soñında*. "Gözünü **açtığından beri** gözünü açmış gibi değil, kalem tuttuğu günden beri eleştirmen grubu bunu arkasında" (1840)

Ķolımnan dèm ***tatpaġalı*** *ķay zaman, dedi Aktète*. "Elimden bir lezzet **tatmayalı** ne kadar zaman oldu, dedi Aktète." (985)

Aydavdan ***kelgeli*** *jumıssızbın*. "Köyden **geldiğimden beri** işsizim." (1909)

Men ***körgeli*** *judırıķtay şaķıldaġan şaġın köse edi, èli sol*. "Onu **gördüğümde** yumruk kadar, ufacık bir köseydi." (1118)

Ḫanzada ḫansaraydan ķaşıp ***ketkeli*** *ķanşama suv aķtı, neşeme jel güvledi, tavlar müjildi, kölder suvaldı*. "Hanzaden saraydan kaçıp **gittiğinden beri** ne sular aktı, ne rüzgarlar esti, ne dağlar aşındı, ne göller kurudu." (1722)

Yapılarına Göre Fiiller

Basit Fiiller

"Basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamlı ögelere ayrılmayan kök fiillerdir" (Korkmaz, 2017: 448).

de- “söylemek, demek” (78), *aḳ*- “akmak” (1722), *al*- “almak” (210), *as*- “aşmak, geçmek” (366), *baḳ*- “bakmak” (608), *bar*- “varmak, gitmek” (33), *ek*- “ekmek, dikmek” (288), *jet*- “varmak, ulaşmak, erişmek” (246)

Türemiş Fiiller

Türemiş fiiller, isimden fiil yapım eki veya fiilden fiil yapım eki almış kelimelerdir.

İsimden Türemiş Fiiller

+lA-; +dA-; +tA-

“Bu ek hemen hemen her çeşit ismin sonuna gelerek oluş ve kılış ifade eden fiiller yapar” (Ergin, 2013: 180). Örnekler: *arala*- “gezmek” (739), *uyala*- “yuvalanmak, yuva yapmak” (234), *üyirle*- “bir araya getirmek, toplamak” (1098), *tèrbiyele*- “terbiye etmek” (327), *turaḳta*- “bir yere yerleşmek” (1692), *toḳpaḳta*- “tokmaklamak” (1899), *tutḳında*- “tutuklamak” (1987), *tamamda*- “tamamlamak” (1137), *tömende*- “seviyesi inmek, alçak duruma gelmek” (2093), *bette*- “bir tarafa doğru hareket etmek, yürümek” (883), *tiste*- “dişlemek, ısırmak” (1439)

+lAn-; +dAn-; +tAn-

“*+lA*- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları *–n* dönüşlülük ekiyle genişletilerek *+lAn*- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek olmuştur” (Korkmaz, 2017: 178). Örnekler: *aybarlan*- “heybetlenmek” (662), *paydalan*- “faydalanmak” (291), *üylen*- “evlenmek” (1441), *üreylen*- “korkmak, paniğe kapılmak” (1717), *avızdan*- “konuşmak, dile gelmek” (1912), *maldan*- “mal sahibi olmak” (1983), *köñilden*- “neşelenmek” (1392), *sekilden*- “benzemek, andırmak” (1048), *attan*- “yola çıkmak, yol almak” (742), *saḳtan*- “saklanmak” (764), *bölekten*- “ayrılmak, parçalanmak” (1772), *şüñeytten*- “çukurlaşmak, oyuklaşmak” (1710)

+lAs-; +dAs-; +tAs-

Bu ek *+lA* ekiyle *–s* ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Örnekler: *aralas-* "karışmak" (328), *sırlas-* "sırrını paylaşmak, sır vermek" (866), *büyirles-* "birbirine yaklaşmak" (1816), *tèjikeles-* "atışmak, ağız dalaşı yapmak" (1295), *mırsıldas-* "kıs kıs gülüşmek" (1947), *jaḳındas-* "yakınlaşmak" (1772), *sèlemdes-* "selamlaşmak" (56), *beldes-* "belden tutup güreşmek" (1926), *ḳalıptas-* "kalıplaşmak" (2028), *ḳoştas-* "vedlaşmak" (1059), *bettes-* "yüzleşmek, yüz yüze gelmek" (571), *kömektes-* "yardım etmek" (1919)

+Al-

İsim soylu kelimelere gelerek onları fiilleştirir. Örnekler: *suval-* "suyu çekilmek, kurumak" (1352), *joġal-* "yok olmak" (865), *keñel-* "bolluğa kavuşmak, rahatlamak" (1412), *jönel-* "yönelmek, aceleyle çıkıp gitmek" (51), *tüzel-* "düzelmek" (1977)

+ldA-

+l ekiyle *+lA* ekinin birleşmesinden oluşmuş bir ektir. +lA ekinin ilk ünsüzü öndeki /l/ ünsüzünde dolayı /d/ ünsüzüne dönmüştür. Örnekler: *şuvılda-* "gürültü yapmak" (2028), *şırılda-* "zırıl zırıl ağlamak" (109), *şıñılda-* "şıngırdamak" (1862), *şılḳılda-* "şılk şılk etmek" (708), *şaḳılda-* "cırtlak sesle konuşmak" (118), *sırtılda-* "tıkırdamak" (1097), *güjilde-* "gürüldemek" (282), *lüpilde-* "(kalp) güm güm atmak" (684), *keñkilde-* "(ses) kesik kesik çıkmak" (980)

+IrA-

Bu ek isimlerin bildirdiği durumların harekete geçtiğini ifade eden kelimeler türetir. Örnekler: *jarḳıra-* "parlamak" (9), *burḳıra-* "buhar ve duman çıkmak" (564), *buldıra-* "bulutlanmak, bulanık hale gelmek" (537), *mañıra-* "melemek" (644)

+Ar-; +r-

"Bu ek bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek olma bildirir" (Korkmaz, 2017: 174). Örnekler: *aġar-* "ağarmak, beyazlaşmak" (822), *suvar-* "hayvana su vermek, suvarmak" (948), *ḳızar-* "kızarmak" (450), *bozar-* "bozarmak" (108), *jasar-* "gençleşmek" (218), *özger-* "değişmek" (1294), *köner-* "eskimek, yıpranmak" (856), *köger-* "mavileşmek" (734)

+GIr-; +KIr-

"Bu ek olma veya yapma ifade eden ses taklidi fiiller yapar" (Ergin, 2013: 183). Örnekler: *sıñġır-* "çığlık atmak, bağırmak" (1175), *ısḳır-* "ıslık çalmak, ıslık sesi çıkarmak" (1845)

+A-

"Bu ek tek heceli isim köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Çok seyrek olarak iki hecelilere de gelmiştir. Ancak, bunlarda ikinci hecenin ünlüsü düşmüştür" (Korkmaz, 2017: 173). Örnekler: *sına-* "eleştirmek" (1912), *sana-* "saymak, hesaplamak" (268), *ḳana-* "kanamak" (2010), *oyna-* "oynamak" (204), *ḳiyna-* "zorlamak" (608), *ata-* "adlandırmak" (1059), *jumsa-* "görevlendirmek, göndermek" (454)

+sI-

"İsimlere gelerek, yaptığı fiillere "söz konusu işi yapıyormuş gibi görünmek", "benzerlik", "gibilik" gibi anlamlar katar" (Doğan ve Koç, 2013: 229). Örnekler: *menmensi-* "kibirlenmek" (1620), *bilgişsi-* "bilgiçlik taslamak" (170), *tèkapparsı-* "kibirlenmek, gurura kapılmak" (167), *ıñırsı-* "inlemek" (45), *bèsensi-* "yavaşlamak" (2052)

+sIrA-

Bu ek, eklendiği isimlerin belirttiği durumlara "benzeme", o durumu "yaşama" ifade eden fiiller türetir. Örnekler: *jalġızsıra-* "yalnızlık çekmek" (1426), *jetimsire-* "kendini yetim hissetmek" (1948), *ölimsire-* "ölü gibi bitkin olmak" (1405), *ölevsire-* "ölecek duruma gelmek" (1446)

+I-

"Bu ekle ifade edilen fiiller de olma veya yapma ifade ederler" (Ergin, 2013: 182). Örnekler: *tınşı-* "rahatlamak, huzura kavuşmak" (2073), *renji-* "küsmek, incinmek" (1126), *bayı-* "zenginleşmek" (1528), *kemi-* "azalmak, eksilmek" (110)

+KA-

Bu ek ismin belirttiği durumun gerçekleştiğini ifade eden fiiller türetir. Örenkler: *şayḳa-* "sallamak" (997), *iyiske-* "koklamak" (1092)

+IrKA-

Bu ek, isimlerden, "olma", "gerçekleşme" ifade eden fiiller türetir. Örnekler: *tañırḳa-* "hayret etmek, şaşırmak" (180), *şölirke-* "biraz susamak" (302)

+GI-; +KI-

İsimlerden fiil türeten bir ektir. Örnek: *jöñki-* "yer değiştirmek, göçmek" (1006)

+Ay-

Bu ek de isimlerden "olma", "gerçekleşme" bildiren fiiller türetmekte kullanılır.

Örnekler: *muñay*- “dertlenmek, efkarlanmak” (1518), *ḳartay*- “yaşlanmak” (856)

+şI-

“İsimlere ve tabiat taklidi kelimelere getirilerek türemiş fiiller yapar” (Doğan ve Koç, 2013: 229). Örnek: *döñbekşi*- “(yatakta) sağa sola dönmek” (1551)

+sA-

Bu ek isimlerden “olma” ve “gerçekleşme” ifade eden fiiller türetir. Örnek: *añsa*- “özlemek, arzulamak” (1286)

+(I)K-

Bu ek isimlerin belirttiği durumun gerçekleştiğini ifade eden fiiller türetir. Örnekler: *tarıḳ*- “yoksulluk çekmek, dara düşmek” (1324), *savıḳ*- “iyileşmek, şifa bulmak” (692), *keşik*- “gecikmek” (1664), *dènik*- “adet edinmek” (1854)

Fiilden Türemiş Fiiller

-dIr-; -tIr-

İki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. Ünsüz ile sonuçlanan geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek “oldurma” ve “yaptırma” bildiren geçişli fiiller türetir (Korkmaz, 2017: 183). Örnekler: *aldandır*- “oyalamak, meşgul etmek” (2052), *taydır*- “kaydırmak” (457), *töndir*- “döndürmek” (25), *tüsindir*- “anlatmak” (1595), *uḳtır*- “kavratmak” (1015), *jolıḳtır*- “buluşturmak” (545), *teñestir*- “denkleştirmek” (1887), *dürliktir*- “telaşlandırmak” (408)

-GIz-; -KIz-

Bu ek de –DIr eki gibi bir ettirgenlik ekidir. Ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine eklenmektedir. Örnekler: *toyġız-* "doyurmak" (1554), *tuvġız-* "doğurtmak" (238), *mingiz-* "bindirmek" (1999), *tiygiz-* "değdirmek" (1926), *basḳız-* "bastırmak" (1609), *jutḳız-* "yutturmak" (1072), *jetkiz-* "yetiştirmek" (245), *ötkiz-* "geçirmek" (1440)

-(I)n-

"Bu ekin fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır" (Ergin, 2013: 202). Örnekler: *kiyin-* "giyinmek" (772), *tilin-* "dilinmek" (2098), *tebiren-* "heyecanlanmak" (2002), *tebin-* "tepinmek" (1827), *sürin-* "tökezlemek" (712), *sugın-* "sokulmak" (981), *malın-* "ıslanmak" (1724), *maḳtan-* "övünmek" (30), *körin-* "görünmek" (1844), *saḳtan-* "saklanmak" (764), *saylan-* "seçilmek" (1565), *salın-* "yapılmak" (181)

-(I)l-

"Bu ek, genellikle ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden olma ya da yapılma bildiren edilgen fiiller türetir" (Korkmaz, 2017: 183). Örnekler: *aġıtıl-* "(edebi metin) hızlıca, akıcı biçimde okunmak" (403), *üyretil-* "öğretilmek" (921), *üyiril-* "toplanmak" (1347), *ustal-* "tutulmak" (1999), *umıtıl-* "unutulmak" (1976), *tüyil-* "bağlanmak" (74), *tögil-* "dökülmek" (790), *şayḳal-* "sallanmak" (187), *maḳtal-* "övülmek" (87), *ḳurıl-* "kurulmak" (160), *jattal-* "ezberlenmek" (87)

-(I)t-

"Bu ek, fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar" (Ergin, 2013: 211). Örnekler: *üyret-* "öğretmek" (96), *üymelet-* "toplamak" (978), *ustat-* "tutturmak" (931), *toḳtat-* "durdurmak" (1040), *şañdat-* "toz içinde bırakmak" (1502), *simirt-* "içirmek" (877), *ornat-* "yerleştirmek" (1548), *kötert-* "kaldırmak" (1399), *jiynat-* "toplatmak" (1553), *estirt-* "duyurmak" (789), *biylet-* "dans ettirmek" (160), *añırat-* "bağırtmak"

-(I)r-

"Bu ek, ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir" (Korkmaz, 2017: 182). Örnekler: *asır-* "geçirmek, aşırmak" (1326), *batır-* "batırmak" (2113), *ketir-* "gidermek" (1837), *köşir-* "göç ettirmek" (881), *ösir-* "büyütmek" (1303), *pisir-* "pişirmek" (32), *tüsir-* "indirmek" (319)

-(I)s-

"Bu ekin yaptığı fiiller bir ortaklaşma veya bir oluş ifade ederler" (Ergin, 2013: 207). Örnekler: *uşıras-* "rastlaşmak" (1125), *külis-* "gülüşmek" (449), *kiris-* "girişmek" (490), *des-* "söyleşmek" (727), *bölis-* "bölüşmek" (1871), *bitis-* "anlaşmak" (1358), *ayırıs-* "ayrışmak" (1122)

-mA-; -bA-; -pA-

Bu ek fiil kök ve gövdelerinin belirttiği işin gerçekleşmediğini ifade eden olumsuz fiiller türetir. Örnekler: *tıñdama-* "dinlememek" (1857), *ündeme-* "konuşmamak" (181), *tuşınba-* "hissetmemek" (2007), *bilinbe-* "bilinmemek" (1844), *aralatpa-* "göstermemek" (1286), *bitpe-* "bitmemek" (189)

-set-

Bu ek ettirgenlik ifade eden fiiller türetir. Örnek: *körset-* "göstermek" (376)

Birleşik Fiiller

"Birleştirme yolu ile yapılan fiillere birleşik fiil denir. Birleşik fiiller bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir" (Korkmaz, 2017: 693).

"Birleşik fiil grubu, bağlı ögesi eylem olan yapılardır; bu yapıların asıl ögesi ise, zarf işleviyle kullanılmış bir isim veya zarf-fiil eki almış bir fiildir" (Karaağaç, 2019: 471).

Zeynep Korkmaz esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiilleri *bir yanı isim bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller*, *bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller* ve b*ir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller: tasvir fiilleri* olarak üç gruba ayırmış; iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşan birleşik fiilleri, *ikili birleşik fiiller* olarak adlandırmıştır (2017: 693-727). Kazak Türkçesindeki birleşik fiiller de bu yapıdadır.

Metnimizdeki birleşik fiillere; *ömir sür-* "yaşamak" (4) *sabır ḳıl-* "sabretmek" (78), *jazıp otır-* "yazmak" (60), *salıp al-* "salmak" (214), *ilesip kel-* "ilişmek" (1612) yapıları örnek gösterilebilir. Birleşik fiiller, *söz dizimi* bölümünün *kelime grupları* başlığı altında örneklendirildiği için bu kısımda daha fazla örneklendirilmeyecetir.

2.2.6. Edat

"Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir" (Korkmaz, 2017: 895). Ercan Alkaya, Kazak Türkçesinde edatın "septevlik" kavramıyla karşılandığını aktarmıştır (2007: 12).

Cümle Başı Edatları

Bunlar cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar. Başında bulundukları cümleyi bazıları ondan sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle veya cümlelere bağlarlar (Ergin,

2013: 354). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Astanalıḳ trestiñ bildey bastığı şabılıp telefon soġıp jatḳan soñ "sol ujımnıñ direktorımen söyleseyin", dedim. ***Èytse de*** *ḳabırġañmen keñesip öziñ şeş.* "Başkentteki tekelin koskoca başkanı küplere binip telefon ettikten sonra "O kurumun müdürüyle bir konuşayım" dedim. **Yine de** düşünüp taşın ve bu işi kendin çöz." (434)

Osı eldiñ jaḳsısına da, jamanına da javȧp bereri ḫaḳ. ***Èytse de*** *adamnıñ adamı bar* ***ġoy***. "Bu memleketin iyisine de kötüsüne de cevap vermek gerekir. **Yine d**e insan var, insan var." (363)

Baylıḳ jiynasam, jarḳırap kiyim kiysem, dèmdi tamaḳ jesem, köñil köteretin şèrbet işsem degen oydan ḳulantaza arıla bastaptı. ***Èytevir*** *ayaġım jetpegen jerge, özimdi bilmeytin elge oyım, ḳiyalım, dinim, degenim jetsin dep aḳ ḳaġazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ḳızıḳ èñgime jaza beripti.* "Zengin olsam, göz alıcı kıyafetler giysem, lezzetli yemekler yesem, baş döndürecek içkiler içsem düşüncelerinden tamamen arınmış. **Nihayet** ayağımın değmediği yere, beni bilmeyen memlekete düşüncem, hayalim, dinim, hedefim ulaşsın diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç hikâyeler yazıvermiş" (9)

Balaġımen jol sıpırıp, şèpkesi ḳiysayıp ḳaytıp kelip ḳaltasın ḳaġıp turġanı. ***Èytevir*** *biyıl jaz tizgindep otırıp birevdiñ alaḳanına salıp mèpelegen èp-èdemi ḳızın alıp berdi.* "Şapkasını önüne alıp paçaları yolları süpüren pantalonuyla beş kuruşsuz dolaştı. **Nihayet** bu yıl yaz bitince başka ellere bıraktığı, canından sakındığı güzeller güzeli kızı aldı." (285)

Jer avdaruv sekildi tavḳımetten ḳajıġanı ġoy dep oyladı. ***Èytpese*** *aḳınnıñ "artımda ḳarız söz ḳalmasın" degen oyınıñ arġı añgarında ḳuvıs jıradan bas kötergen ḳubıjıḳtay asa suvıḳ, aytuvġa ḳiyın ḳubılıs tur edi.* "tahliye etme gibi olayların sıkıntısından bitkin düştüğünü düşündü. **Yoksa** şairin "arkamda borç söz kalmasın" düşüncesinin öteki vadisinde çukurdan baş uzatan bir canavar gibi, çok sert, söylemesi zor bir olay mı vardı."

(1804)

Yağımus keşki serüvenge ılğiy meni alıp şığatın. ***Èsirese*** *tünemesine jalğız jürüvge ķorķadı.* "Yagımus akşamki gezintiye beni de götürecek belli ki. **Bilhassa** geceyi tek başına geçirmekten korkuyor." (1225)

Burın ölevsirey ilbiytin köligi endi köşe şañın burķıldata jortatındı şığardı. ***Èsirese*** *èkem mèz.* "Önce ölecek gibi olan, cansız atı, şimdi sokağın tozunu attırarak doludizgin gidiyor. **Özellikle** de babam mutlu."(1446)

. Mına ķılığıñ batıp ketti, kökeşim. ***Èriyne*** *èlgi Aķèdil şal aytķanday eti tiri jastardı ķabatına alıp tèrbiyelevden ķaşpaydı; ķiynalğanına ķol uşı dayın*. "Bu hareketin unutulup gitti, ağabeyim. **Elbette** Akedil'in dediği gibi dinç delikanlıları yanına alıp terbiye etmekten kaçmıyordu; bu zorluklara hazırdı." (362)

Uv dèri, tospa ķulaķ degendi estigeni bolmasa körgen de, bilgen de emes. ***Sonımen*** *aptap kün ķara jerdi üyitken terişe köñirsitip tüske tırmısķanşa keñsesi baķtı.* "Zehirli ilaç, depo kapağı dediğini duymasa gördüğü de bildiği de yoktu. **Kısacası** kaynakçı, yakıcı güneş, kara toprağı ütülenmiş bir deri gibi yakarak tepeye çıkıncaya kadar büroda bekledi." (554)

Ala keteyin, dedi. ***Biraķ*** *kabina bos emes deydi.* "Alayım, dedi, **ama** boş yer yok." (529)

Èlgi èvliye kisi saķalın salalap, basın oñ iyığına ķondırıp, batar künge ķarap oylanıp biraz turdı. ***Sosın*** *ķonıravlı ünmen tilge keldi*. "Bu evliya sakalını sıvazlayıp kafasını çevirdi ve bir süre batan güneşi izleyerek düşündü. **Sonra** vurgulayıcı bir tonla konuştu." (91)

Endeşe *altı jıl boyınşa jazğan osınşa eñbegimdi otķa jağamın da ķayta bastaymın*.

"**Öyleyse** altı yıl boyunca yazdığım kitabı ateşe atıp tekrar yenisine başlarım." (87)

Aḳırġı mezetke deyin ezilip-müjilip ketpevdi, joġalmavdı, sır bermevdi tastan üyrenedi ekenbiz. ***Endeşe*** *sol tas minezi Yağımustan tabıladı*. "Ahir zamana kadar ezilip büzülmemeyi, sır vermemeyi taştan öğrenecekmişiz. **Öyleyse** bu sert karakterini Yagımus'tan almış." (1486)

Çekim Edatları

"Bunlar işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları durum eklerine benzetebiliriz" (Ergin, 2013: 366). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Kisi aḳıl küşin jalġız nüktege jiynav ***arḳılı*** *èr ḳiylı ḳubılısḳa, bolmısḳa aynaluvġa boladı.* " Kişi düşünce gücünü yalnız bir noktaya toplama **aracılığıyla** her türlü varlığa dönebilir." (1676)

Endeşe altı jıl ***boyınşa*** *jazġan osınşa eñbegimdi otḳa jaġamın da ḳayta bastaymın*. "Öyleyse altı yıl **boyunca** yazdığım kitabı ateşe atıp tekrar yenisine başlarım." (88)

Azınaġan jeldiñ ötinde bürisip otırıp ömir ***tuvralı****, kisilik* ***tuvralı*** *oy tarḳattı*. "Uğuldayan rüzgara karşı büzülüp ömür **hakkında**, insanlık **hakkında** düşüncelere daldı" (536)

Tasḳın ornında ḳalġan ḳoytas ***sekildi*** *üş şal ujım keñsesiniñ aldında döñkiyip-döñkiyip otırġalı ḳaşan*. "Taşkının ortasında kalmış büyükbaş hayvan **gibi**, üç yaşlı adam kurumun bürosunun önünde tüm dikkatleri üzerlerine çekmiş bir halde, bir süredir oturuyorlardı" (258)

Beyne avzı-murnın şığara külki ḳuyıp ḳoyġan ḳumıra ***tèrizdi****, jürse, tursa da sıldırap küle beredi*. “Sanki ağzını burnunu çıkarıp yerine gülümseme koymuş **gibi,** yürüse de dursa da gülüverirdi.” (1433)

Jaḳsı kitap jazuv ***üşin*** *şınşıl oḳıyġa, aḳiyḳattı oy, ġajayıp söz terüv az èli, deydi bayav ünmen*. “İyi bir kitap yazmak **için** doğru olay, gerçek düşünce, güzel söz toplamak yetmez, dedi sakin bir sesle.” (93)

Şaldardı esikke ***deyin*** *jılı şıraymen şığarıp saldı*. “Yaşlıları kapıya **kadar** güler yüzle geçirdi.” (352)

Bağlama Edatları

“Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümle şekil ve mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlardır” (Ergin, 2013: 352). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Ormanday orıs kiyeli sözdi ***de*** *namıstı* ***da*** *kebis işine salġan ultaraḳ etti*. “Ruslar ormanlar kadar kutsal sözü **de** namusu **da** ayakkabı içine koyulan bir keçe hâline getirdi.” (1975)

Ḳaltañ tompaḳ bolsa ataḳ ***ta****, abıroy* ***da*** *alaḳanda*. “Eğer torban şişkinse şöhret **de** itibar **da** avcunun içindedir.” (462)

Èlgilerdiñ èrbir sözi inju marjan sekildi, estigen ***de*** *armanda, estimegen* ***de*** *armanda*. “Bunların her sözü inci mercan gibi, duydukları **da** duymadıkları **da** hayellerinde.” (17)

Yağımusḳa ḳos bölmesi tiydi, onısı avızğı ***jène*** *törgige bölinetin*. “Yagımus’a iki oda kaldı. Onlar da antre **ve** salon oldu.” (1192)

Onı köz körgen ülkender arab sözиniñ nèşimen "Yağımus" dep ataytın, ***al*** *avırdıñ til men jağına süyengen ḳıljaḳbas jastarı "Jağımsız" deytin*. "Onu, görmüş geçirmiş büyükler Arapçanın üslubuyla "Yagımus" diye adlandırır **fakat** burnu Kafdağı'na çıkmış alaycı gençler, ona "Sevimsiz" der." (1115)

Oydağı özenniñ sarını ***birese*** *alıstap,* ***birese*** *jaḳındap, ḳulaḳḳa jumsaḳ èven ḳuydı*. "Çukurdaki nehrin rüzgarı **bir** uzaklaşıp **bir** yakınlaşarak kulağa yumuşak bir nağme bıraktı." (1051)

Jerastı jarığı ***bir*** *öşip,* ***bir*** *jandı*. "Yeraltı ışığı **bir** sönüp **bir** yandı." (2117)

Ünlem Edatları

"Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hâllerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır" (Ergin, 2013: 349). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Munday da tosın èser boladı eken-****aẏ,*** *sirè!* " Böylesi de aniden etkili oluyormuş **ya**, herhalde!" (72)

Tışḳan murnıñ ḳanadı dep, ḳoyadı dep oylaysıñ ġoy, ***è****... Mè saġan, ḫalıḳ javı bolġan!...* ***Mè*** *saġan, japonġa satḳındıḳ jasaġan!... Mè saġan, bolşevikterdi mazaḳ ḳılġan!* "Fare burnun kanadı diye bırakır diye düşünüyorsun **he**! **İşte** sana, halk düşmanı olmuş! **İşte** sana, Japon için hainlik yapmış! İşte sana, Bolşeviklerle alay etmiş" (2010)

Oy*, pèlenşe, ḳara köleñke üyde ḳaġazġa kömilip ḳalıpsıñ*. "**Ah**, aman efendim, bu kara gölgelerin içinde evde kağıda gömülüp kalmışsın." (22)

Ḳos kènizak ḳızmet jasap köñilimizdi tabadı, birevi palaẏ pisiredi, kelesisi beli üzile

jazdap biy biylep, köz aldında öner körsetedi dep ḳaraptan-ḳarap buzılıp, nèpsilik ḳulḳı jeñip baradı ma. ***Tifè! tifè!*** "İki cariye hizmet edip gönlümüzü hoş edecek, biri pilav pişirip diğeri kıvrak bedeniyle dans edecek, önümüzde hünerlerini gösterecek diye boş yere nefse yenik düşülür mü? **Tüh tüh**!" (33)

***Oy**, pèle-**ay**! Köretin ḳuḳay jarıḳ jalġanda tavsılıp bitpedi **ġoy**.* "**Hay aksi**! Çekeceği çileler bu dünyada bitip tükenmedi ya." (188)

***Pèli** degen, ḳızıḳḳanı sol; bıltırdan beri armandap jürip kassirlikke ḳolım èreñ jetken joḳ pa?!* "**Hey gidi hey**, dedi. Merak salması şöyle: Geçen yıldan beri hayaliyle yaşadığı veznedarlığa kolayca ulaşmadı mı?" (485)

***Bètir-aẏ**, jıldam jür degenge talaġıñ tars ketedi*. "**Ah**, hızlı yürü dendiğinde dalağın şişer." (1370)

*Èlden ẏaḳıtta İsatay **üh dep** jan terge tüsip telefondı ḳulağınan aldı.* "O anda İsatay **üfleyerek** kan ter içinde, telefonu kulağına koydu." (311)

2.3. Söz Dizimi (Sentaks)

"Söz dizimi/ cümle bilgisi/ sentaks, kelimelerin ve eklerin cümle içindeki görevlerini, hangi dizilişlerde yer alabileceğini ve cümlelerin türlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır" (Eker, 2013: 333).

"Söz diziminin konusu, yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de söz diziminin konusudur" (Karahan, 2017: 9).

"Varlık ve eylem adlarından oluşan kelimeler, dilin nedensiz genellermelerden doğmuş sosyal yapısını; varlık + varlık (kelime grupları) ve varlık + fiil (cümle) gibi başlıca iki türü olan söz dizimi ise, nedenli özellemelere dayalı bireysel yapısını ifade eder" (Karaağaç, 2019: 399-400).

2.3.1. Cümle

"Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime ve kelime dizisine cümle denir. Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır" (Karahan, 2017: 9).

Cümlenin Ögeleri

Ş. K. Bekturov, *Ḳazaḳ Tili Leksika-Fonetika-Morfologiya-Sintaksis* isimli kitabında cümlenin ögelerini (*söylem müşeleri*); *bastavış* (özne), *bayandavış* (yüklem), *tolıḳtavış* (yer tamlayıcısı-nesne), *pısıḳtavış* (zarf), *anıḳtavış*[5] (tamlayıcı) olarak sıralamıştır. Bu ögelerden *bastavış* (özne) ve *bayandavış* (yüklem), temel ögeler (*turlavlı*); *tolıḳtavış* (yer tamlayıcısı nesne), *pısıḳtavış* (zarf) ve *anıḳtavış* (tamlayıcı) ise yardımcı ögeler (*turlavsız*) olarak adlandırılmıştır (2006: 183).

Kazak Türkçesinde cümlenin ögeleri belirli sembollerle gösterilir:

Özne: ———————

Yüklem: ———○———

Yer Tamlayıcısı / Nesne: ——○——

Zarf: ┌———┐

[5] Kazak Türkçesinde cümlenin ögeleri içerisinde yer alan bu ögenin, Türkiye Türkçesinde cümle ögesi bakımından tam bir karşılığı yoktur. Bu öge, sıfat özelliği gösterir.

Tamlayıcı: ~~~~~~~~

Kazak Türkçesinde cümle çözümlemesi yapılırken, yukarıda belirtilen sembollerle ilgili ögelerin altına çizilmektedir. Bu semboller Kazak gramelerinde 1960 yılından beri kullanılmaktadır (Bekturov, 2006: 184-185).

Sèrsen Amanjalov, *Ḳazaḳ Èdebiy Tili Sintaksisiniñ Ḳısḳaşa Kursı* isimli eserinde cümlenin ögelerini *jay söylem* (basit cümle) bölümü içerisinde *turlaẏlı müşeler* (temel ögeler) ve *turlaẏsız müşeler* (yardımcı ögeler) şeklinde iki temel başlığa ayırarak aktarmıştır. *Turlaẏlı müşeler* (temel ögeler); *bastaẏış* (özne) ve *bayandaẏış* (yüklem) ögelerini içerirken, *turlaẏsız müşeler* (yardımcı ögeler); *tolıḳtaẏış* (yer tamlayıcısı- nesne), *anıḳtaẏış* (tamlayıcı), *pısıḳtaẏış* (zarf), *ayḳındaẏış* (açıklayıcı) ögelerini içerir (2008: 11-34).

Mèvlen Balaḳayev de *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tili* isimli eserinde cümlenin ögelerini *Turlaẏlı müşeler* (temel ögeler) ve *turlaẏsız müşeler* (yardımcı ögeler) olarak ikiye ayırarak ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (2007: 5-85).

Özne

"Cümlede bir var oluşu veya bir yapma ve olmayı gerçekleştiren öge, öznedir. Özne yüklemin gösterdiği bildirmeyi veya olma- yapmayı gerçekleştiren; yani bir değişimi yaşayan varlıktır" (Karaağaç, 2019: 505).

Bekturov özneyi "cümledeki düşüncenin sahibi, direği, öncüsü" olarak açıklar (2006: 185). Leyla Karahan, öznenin yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde "olan"ı, diğer cümlelerde "yapan"ı karşıladığını; fiillere çokluk, iyelik ve aitlik eki dışında çekim eki almadan bağlandığını; ifade etmektedir (2017: 18-19). Kazak Türkçesinde özne *bastaẏış* olarak adlandırılmaktadır.

Sèrsen Amanjalov, *Ḳazaḳ Èdebiy Tili Sintaksisiniñ Ḳısḳaşa Kursı* isimli eserinde *bastaẏış* (özne) ögesini; *dara bastaẏış* (basit özne) ve *kürdeli bastaẏış* (birleşik özne) olarak ikiye ayırmıştır. Bağımsız, tek bir kelimeyle ifade edilen özneler *dara bastaẏış* (basit özne) olarak adlandırılırken (*şeşender* "söz ustaları", *Moskva* "Moskova" vb.), sadece bir soruya cevap verip bir kavramı bildiren iki ya da daha fazla sözden oluşan özneler *kürdeli bastaẏış* (birleşik özne) olarak adlandırılır (*aẏıl şaruẏaşılıḳ arteli* "köy işleri arteli", *èke-şeşem* "anne-babam" vb.) (2008: 13).

Mèvlen Balaḳayev, *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tili* isimli eserinde *bastaẏış* (özne) ögesini *zat esimder men esimdikterden bolġan bastaẏıştar* (isim ve zamirlerden oluşan özneler), *sapalıḳ esimderden bolġan bastaẏıştar* (niteleme sıfatlarından oluşan özneler), *kürdèli jène üyirli bastaẏıştar* (birleşik ve grup özneler) olarak sıralamıştır (2007: 7-12).

Metnimizde tespit edilen bazı özne örnekleri şöyledir:

Èlgi kisi *ẏaḳıtınıñ köbin ḳoljazbalar saḳtalġan kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar jazıptı.* "**Bu kişi** vaktinin çoğunu el yazmalarının saklandığı kütüphanede geçirerek türlü hikâyeler yazmış." (4)

Jalpı jumısşılar *bèygi degendi kökten tüsken köldeneñ olja dep tüsinedi.* "**İşçilerin çoğu** ikramiyeyi, aniden gökten düşen bir ganimet olarak görür." (498)

Bul ömirdiñ basḳaday mèñi bar ma dep ***aḳıldı kisiler*** *köp oylanıptı.* "Bu hayatın başka bir anlamı var mı diye **akıllı kişiler** çok düşünmüş." (1521)

Kümis tisti Kümisbek *"toydıñ sarḳıtı" dep ḳona jatıp işipti.* "**Gümüş dişli Kümisbek** "düğünün arta kalan yiyeceği" diyerek yerleşip yemiş. (1445)

Ķalındağı muķım özgeristi ***Mağjan*** *jaña èlgide, erteñgisin, töseginen turıp jatıp sezgen.* "Halindeki bütün değişimi, **Mağcan** henüz yeni, sabahleyin yatağından kalktığı gibi sezdi." (1750)

Yüklem

"Yüklem, cümlenin vazgeçilmez, zorunlu ve kurucu üyesidir. Her iş, durum, yer, kişi, zaman veya nesne bu ögeye bağlanır. Yüklem tek başına bir cümle değeri taşır" (Sarıca, 2015: 27).

"Nitelendirilmiş fiil ismine yüklem denir. Cümlede yargı bildiren çekimli öge, yüklemdir. Yüklem, cümlenin temel ögesidir; çünkü cümle yüklem için kurulur" (Karaağaç, 2019: 501). Kazak Türkçesinde yüklem, *bayandavış* olarak adlandırılmaktadır.

Sèrsen Amanjalov, *Ķazaķ Èdebiy Tili Sintaksisiniñ Ķısķaşa Kursı* isimli eserinde *bayandavış* (yüklem) ögesini; *dara bayandavış* (basit yüklem) ve *kürdeli bayandavış* (birleşik yüklem) olarak iki gruba ayırmıştır. Bağımsız, tek bir kelimeyle ifade edilen yüklemler *dara bayandavış* (basit yüklem) olarak adlandırılırken (*şaptı* "dolu dizgin gitti", *şaķır* "çağır" vb.), bir soruya cevap verip bir kavramı veya hareketi bildiren, daha fazla parçaya bölünemeyen ve iki ya da daha fazla sözden oluşan yüklemler *kürdeli bayandavış* (birleşik yüklem) olarak adlandırılır (*oķıp jürmin* "okuyorum", *en jaķsı bölmesi* ***ortalıķ üy eken*** "en güzel odası **salonmuş**" vb.) (2008: 15).

Mèvlen Balaķayev, *Ķazirgi Ķazaķ Tili* isimli eserinde *bayandavış* (yüklem) ögesini üç grupta incelemiştir: 1) *etistik bayandavıştar* (fiil yüklemleri): Bu grup *etistikten bolġan dara bayandavıştar* (fiil kökenli basit yüklemler) ve *etistikten bolġan kürdeli bayandavıştar* (fiil kökenli birleşik yüklemler) olarak iki grupta incelenmiştir. 2) *esim bayandavıştar* (isim yüklemleri): Bu grup *zat esimden bolġan bayandavıştar* (isim kökenli yüklemler), *sapalıķ esimder men esimdikterden bolġan bayandavıştar* (niteleme sıfatı ve zamir kökenli yüklemler), *esimderden bolġan kürdeli bayandavıştar* (isim kökenli birleşik yüklemler) olark üç grupta incelenmiştir. 3) *ķurama bayandavıştar* (birleşik yüklemler):

Bu grup diğer birleşik yüklemlerden ziyade, *edi, eken, bolatın* yapılarıyla kurulan yüklemleri içerir (2007: 7-32).

Metnimizde tespit edilen bazı yüklem örnekleri şöyledir:

Aldımızğa güjildep aḳ samavırın ***keldi.*** "Önümüze gürül gürül yanan ak semaver **geldi**." (974)

Pèlen jerde altın ḳaḳpalı ḫan sarayın ***tamaşaladım***. "Falan yerde altın kapılı han sarayını **temaşa ettim**." (23)

Kökjiyekte ekeni belgisiz èldebir noḳat ***körindi.*** "Ufukta olduğu belirsiz bir nokta göründü." (1492)

Osı tötenşe kelgen ḳiyın dertin jaḳsılıḳḳa ***jorıp jatḳan joḳ***. "Başına gelen bu ciddi derdi, iyiye **yormuyor**." (617)

Munı künde kelip sabaḳ alatın şèkirti ***tüsinbepti.*** " Bunu, her gün ders alan öğrencisi **anlamamış**." (1665)

Nesne

"Nesne, bir cümle veya yan cümle içinde yüklemle doğrudan ilişkili olan ögedir. Geçişli fiillerle oluşturulan yüklemler nesne alabilir. Belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki tür nesne vardır" (Eker, 2013: 344).

"Öznenin gerçekleştirdiği yapmadan etkilenen varlık, yapma durumu çekimindedir ve cümlenin nesnesidir. Yapma durumu, bir adın, geçişli fiile bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması hâlidir" (Karaağaç, 2019: 508).

Türkiye Türkçesindeki nesne ve yer tamlayıcısı ögeleri, Kazak Türkçesinde genel olarak tek bir kelimele (*tolıḳtavış)* karşılanır. Sèrsen Amanjalov ve Mèvlen Balaḳayev'in eserlerinde *tolıḳtavış* ögesi *tuvra tolıḳtavış* ve *janama tolıḳtavış* olarak ikiye ayrılmıştır (Amanjalov, 2008: 20-21; Balaḳayev, 2007: 46-59). *Tuvra tolıḳtavış,* belirtme durumundaki (*tabıs septik) tolıḳtavış* olarak açıklanırken; *janama tolıḳtavış,* yönelme (*barıs septik),* bulunma *(jatıs septik),* vasıta *(kömektes septik)* durumlarındaki *tolıḳtavış* olarak açıklanmıştır. Buradan hareketle, *tuvra tolıḳtavış* ögesinin Türkiye Türkçesindeki nesne ögesiyle denk olduğunu söyleyebiliriz.

Sèrsen Amanjalov *tolıḳtavış* ögesini *dara tolıḳtavış* (basit nesne/yer tamlayıcısı) ve *kürdeli tolıḳtavış* (birleşik nesne/yer tamlayıcısı) olarak iki gruba ayırmıştır. Bağımsız, tek bir kelimeyle ifade edilen nesne/yer tamlayıcıları *dara tolıḳtavış* (basit nesne/yer tamlayıcısı) olarak adlandırılırken (*biz* ***ḳalada*** *turamız.* "biz **şehirde** yaşıyoruz." vb.), iki veya daha fazla kelimeden oluşup bir durumu veya hareketi bildiren nesne/yer tamlayıcıları *kürdeli tolıḳtavış* (birleşik nesne/yer tamlayıcısı) olarak adlandırılır (***ḳulak estigendi*** *köz köredi* "**kulağın işittiğini** göz görür" vb.) (2008: 19-20).

Metnimizde tespit edilen bazı nesne örnekleri şöyledir:

Èkesi ***ḳızılı suyıla bastaġan şay*** *usındı.* "Babası, **demini salmaya başlayan çaydan** ikram etti." (593)

Tospanı *jaña özirde jöndep bitirdik, Ġayneke*. "**Su deposunu** henüz yeni tamir edip bitirdik, Ġayneke" (306)

Aġa ulttıñ ökili, ḳazaḳ arasında köp jıl istegen, ***ḳazaḳşanı*** *jaḳsı biledi.* "Sayın millet vekili, Kazakların arasında yıllarca çalışmış, **Kazakçayı** iyi biliyor." (372)

Jas kelin èlgide ġana ***sorpa ḳuyġan ḳalayı şömişti*** *tabaḳḳa sala bergen edi.* "Genç gelin daha az önce **çorba koyduğu kalaylı kepçeyi** tabağa salıvermişti." (1040)

Üyine ḳaytıp kele salıp ***ḳavırsın ḳalamın*** *siyaġa maldı.* "Evine dönüp **tüylü kalemini** mürekkebe batırdı." (36)

Yer Tamlayıcısı

"Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge, bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögeleridir" (Karahan, 2017: 29). Kazak Türkçesinde yer tamlayıcısı *janama tolıḳtavış* olarak adlandırılmaktadır. Metnimizde tespit edilen bazı nesne örnekleri şöyledir:

Eñ arġı ḳattı jel tursa da "domalap ketemin" dep ḳorḳatın, tısḳa şıḳpaytın, ḳulaşḳa tolmas boyı bar osı jan da bul dèvrenin ***eştemege*** *ayırbastamas-av.* "Evvela, sert bir rüzgâr vursa "uçup giderim" diye korkan, dışarı çıkmayan, bir kulacı doldurmaz boyu olan bu adam, hayatını **hiçbir şeye** değişmez." (1200)

Aḳsaḳal sömkesin aġaş butaġına iler, közildirigin közine emes, mañdayına kiyer, ***otırġışḳa*** *kösiler.* "Ak sakal, çantasını ağacın dalına asar, gözlüğünü gözüne değil alnına takar, **iskemleye** yerleşir." (1336)

Tüyekeşke *şapan kiygizdi.* "**Deveciye** kaftan giydirdi." (1440)

Jazġan nèrseñe ya pendeşilik ḳulıḳpen, ya tirşilik ḳamımen ötirik söz kirgizip jiberüvden *saḳ boluv kerek.*" **Yazdıklarına beşeri kusur mizacıyla veya yaşamın toyluğuyla yalan söz sokmaktan** sakınmalısın." (229)

Şölmek şayḳalıp ḳızıl araḳ ***betine, jelkesine*** *şaşıraydı.* "Şişe sallanıyor, kızıl votka

yüzüne, **ensesine** dökülüyordu.” (187)

Zarf

“Bir cümlede, yön, zaman, tarz, neden, miktar, araç, şart vb. bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır. Yapma ve olmaları niteleyen her türlü söz ve yapı, zarftır. Zarf, fiilin sıfatıdır” (Karaağaç, 2019: 511). Kazak Türkçesinde *pısıḳtavïş* olarak adlandırılan zarflar; yer zarfı *(meken pısıḳtavïş),* zaman zarfı *(mezgil pısıḳtavïş),* sebep zarfı *(sebep pısıḳtavïş),* durum zarfı (*ḳïymıl-sın (amal) pısıḳtavïş),* maksat zarfı *(maḳsat pısıḳtavïş)* olarak beş grupta incelenmektedir (Bekturov, 2006: 193-198; Amanjalov, 2008: 28-31; Balaḳayev, 2007: 76-85). Metnimizde tespit edilen bazı zarf örnekleri şöyledir:

Ḳarınnan ḳanaġat ketse *adamdı aşközdik, aşḳaraḳtıḳ, toyımsızdıḳ işsem, jesem, külsem, jürsem, bayısam degen minez azdıra bastaydı*. “**Mideden kanaat gidince** insanı açgözlülük; oburluk; doyumsuzluk; içsem, yesem, gülsem, yaşasam, zenginleşsem huyları azdırmaya başlar.” (1527)

Esik pen terezeni ḳosa aşıp *üy işin jeldetip aldı*. “**Kapıyı ve pencereyi birlikte açıp** evin içini havalandırdı.” (51)

Aḳıldı kisiler ***eñsesin salıp*** *tirşilik mènin oylana jatar; al siz ben biz* ***osınav tirşilikte eşḳanday ḳiyanatḳa barmay, köñilge ḳanaġat, toḳtıḳ siñirip****, Gavtama-Buddanıñ basınan keşken oḳiyġasın köñilge toḳıp ötelik.* “Akıllı kişiler **başını eğip** hayatın anlamını düşünür. Biz de **bu hayatta hiçbir zaman ihanet etmeden, gönüle kanaat ve tokluk vererek** Gautama Buda’nın başından geçenleri yüreğimize işleyelim.” (1746)

Ḫat degeniñ ***küzgi japıraḳşa*** *javadı*. “Mektup dediğin **güz yaprağı gibi** yağar.”

Kisi, ***aḳıl küşin jalġız nüktege jiynav arḳılı*** *èr ḳiylı ḳubılısḳa, bolmısḳa aynaluvġa*

boladı. "Kişi, **düşünce gücünü yalnız bir noktaya toplama aracılığıyla** her türlü varlığa dönebilir." (1675)

Türkiye Türkçesi Gramerlerinde Yer Almayan Ögeler

Anıḳtaẏış (Tamlayıcı)

Kazak Türkçesinde cümlenin ögeleri içerisinde yer alan bu ögenin, Türkiye Türkçesinde cümle ögesi bakımından tam bir karşılığı olmasa da bu öge, sıfat özelliği gösterir. S. Amanjalov bu ögeyi "varlığı işaret eden (sayı, tür vb. bakımdan), sahipliğini bildiren öge" (2008: 22) olarak açıklar. M. Balaḳayev *anıḳtaẏış* (tamlayıcı) ögesini beş grupta incelemiştir: 1) *sın esimderden bolġan anıḳtaẏış* (sıfatlardan oluşan tamlayıcı) 2) *san esimder men siltev esimdikterinen bolġan anıḳtaẏış* (sayı isimleri ve işaret zamirlerinden oluşan tamlayıcı) 3) *esimşelerden bolġan anıḳtaẏış* (sıfat-fiillerden oluşan tamlayıcı) 4) *zat esimderden bolġan anıḳtaẏış* (isimlerden oluşan tamlayıcı) 5) *kürdeli jène üyürli anıḳtaẏış* (Birleşik ve grup tamlayıcı) (2007: 64-70). *Anıḳtaẏış* (tamlayıcı), Ş. Bekturov tarafından aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi açıklanmıştır (2006: 199).

Tablo 51

Anıḳtaẏış (tamlayıcı) ögesinin kullanımı

Yapı	**Sorular**	**Örnekler**	**Anıḳtaẏış (Tamlayıcı) Olan Türler**
Yalın Durum	Nasıl?	***sur*** *bult* "**gri** bulut", ***dımḳıl*** *tuman* "**nemli** sis"	Sıfatlar
	Hangi?	***sizdiñ*** *bar şıġarmañız* "**sizin**	Zamirler

		mevcut eseriniz”	
		*sen **oḳıġan** kitaptı men de oḳıdım* “senin **okuduğun** kitabı ben de okudum”	Sıfat-Fiil
		kümis “gümüş”, ***altın*** “altın”	İsim
	Ne kadar?	*birinşi* “birinci”, *mın jarım* “beş yüz”	Sayı İsimleri
İlgi Durumu	Kimin, Neyin?	***erdiñ*** *atı* “erin adı”, ***talaptangannıñ*** *eñbegi* “gayretin eseri”	İsim, Sıfat-Fiil vb.

Tablo 51 devamı

Ayḳındav̇ış (Açıklayıcı)

Bu öge, Türkiye Türkçesindeki açıklama cümlelerine veya ara sözlere denktir. Bu tarz yapılar Türkiye Türkçesi gramerlerinde genel olarak cümle dışı öge olarak adlandırılmıştır. Leyla Karahan’a göre de “açıklama cümleleri ve ara sözler cümle dışı ögedir” (2017: 37). S. Amanjalov *ayḳındav̇ış* ögesini şöyle açıklar:

> Dilimizde bazı kelimeler, kendinden önce söylenen kelimeyi açıklar. Bunlar, kendinden önceki kelimeyle denktir. Bu yapılara *ayḳındav̇ış* (açıklayıcı) denir. Kazak dilinde bunun gibi özel ögeler *oñaşalaṅġan ayḳındav̇ış müşeler* “bağımsız açıklayıcı ögeler” ve *ḳosarlı (av̇ıspalı) ayḳındav̇ış müşeler* “birleşik açıklayıcı ögeler” olarak ikiye ayrılır. Kendinden önceki kelimeyi açıklayan, onu delillendiren, bir ya da birkaç kelimeden oluşan ögelere *oñaşalaṅġan ayḳındav̇ış müşeler* “bağımsız açıklayıcı ögeler” denir. Örneğin, *biz, **eñbek adamdarı**, jaña jıldı ḳuvanışpen ḳarsı alamız* “biz, **emekçiler**, yeni yılı mutlulukla karşılıyoruz” cümlesinde *biz* “biz” zamirinin

açıklayıcısı, *eñbek adamları* "emekçiler, emek insanları" yapısıdır. Bazı kelime gruplarında iki kelime birbirine denk olup *anıqtavış* (tamlayıcı) görevindedir. Fakat bunlar her zamanki *anıqtavış* (tamlayıcı) gibi değildir. *Anıqtavış* (tamlayıcı) ögesinin yeri bellidir. O ögeyi bulunduğu yerden alıp *anıqtavış* (tamlayıcı) ögesinin ardına koyarsak öge tamamen değişir. Örneğin ***jaqsı*** *kitap oqıdım* "güzel (bir) kitap okudum" cümlesini, *kitaptı* ***jaqsı*** *oqıdım* "kitabı güzel okudum" diye değiştirirsek ilk cümlede *anıqtavış* (tamlayıcı) olan *jaqsı* "iyi" kelimesi, ikinci cümlede *pısıqtavış* "zarf" olur. Fakat kimi zaman, bazı *anıqtavış* (tamlayıcı) sözler, kendisini tamlayan kelimeden sonra gelebilir ve ögelerde bir değişiklik olmaz. Örneğin *Qurban usta* "Kurban usta" demek yerine *usta Qurban* da diyebiliriz. İşte bu tarz yapılar *qosarlı (avıspalı) ayqındavış müşeler* "birleşik açıklayıcı ögeler" olarak adlandırılır (2008: 32-33).

Kazak Türkçesindeki *oñaşalanğan ayqındavış müşeler* "bağımsız açıklayıcı ögeler" Türkiye Türkçesinde açıklama cümlelerine veya ara sözlere denk gelirken, *qosarlı (avıspalı) ayqındavış müşeler* "birleşik açıklayıcı ögeler" unvan grubuna denk gelmektedir.

M. Balaqayev *ayqındavış* (açıklayıcı) ögesini "*anıqtavış* (tamlayıcı) ögesinin farklı bir türüdür. Kendinden önceki kelimenin anlamına denk olan ve onu açıklayan yapılardır" şeklinde açıklamıştır (2007: 72).

Yapısına Göre Cümleler

Kazak Türkçesi gramerlerinde cümleler *jay söylem* (basit cümle) ve *qurmalas söylem* (birleşik cümle) olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır.

a. Jay Söylem (Basit Cümle):

Jay söylem (basit cümle) başlığı altında cümleler çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Ş. K. Bekturov, *Qazaq Tili Leksika- Fonetika- Morfologiya- Sintaksis* isimli kitabında cümleler, amaçlarına göre *ğabarlı söylem* (haber-bildirme cümlesi), *suravlı söylem* (soru cümlesi), *lepti söylem* (ünlem cümlesi), *buyrıqtı söylem* (emir cümlesi) olarak dört gruba ayrılmıştır (2006: 177-182).

Bekturov'un kitabında *jay söylem* (basit cümle); *turlaẏlı* (temel) öge ve *turlaẏsız* (yardımcı) öge bulundurmasına göre *jalañ söylem* (yalın cümle) ve *jayılma söylem* (çok unsurlu cümle) olarak ikiye ayrılır. *Turlaẏlı* (temel) öge bulunduran cümleler *tolımdı söylem* (tam cümle), *tolımsız söylem* (eksiltili cümle), *jaḳtı söylem* (özneli cümle), *jaḳsız söylem* (öznesiz cümle) ve *ataẏlı söylem* (isim cümlesi) olarak beş gruba ayrılmıştır (a.g.e., s. 209-213).

Baḳıtjan Kenişimḳızı Abikeyeva, *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tilindegi Jay Söylemderdiñ Ḳurılımdıḳ-Statistiḳalıḳ Modelderi* isimli yazısında basit cümleleri kullanım sıklıklarına göre istatiksel olarak ele almıştır. Burada incelenen 707 cümleden 22 tanesinin *jalañ söylem* (yalın cümle), 685 tanesinin *jayılma söylem* (çok unsurlu cümle) olduğu ifade edilmiştir (2009: 14).

Sèrsen Amanjalov'un *Ḳazaḳ Èdebiy Tili Sintaksisiniñ Ḳısḳaşa Kursı* isimli eserinde *jay söylem* (basit cümle), *ẖabarlı söylem* (haber- bildirme cümlesi), *suraẏlı söylem* (soru cümlesi) ve *lepti söylem* (ünlem cümlesi) olarak üç gruba ayrılmıştır (2008: 5-7). Türlerine göre basit cümleler, *jay söylemdiñ türleri* "basit cümlenin türleri" başlığının altında *tolımdı jène tolımsız söylem* "tam cümle ve eksiltili cümle", *jaḳtı söylem* "özneli cümle", *jaḳsız söylem* "öznesiz cümle", *ataẏlı söylem* (isim cümlesi) olarak dört gruba ayrılmıştır (a.g.e., s. 53-57).

Bekturov ve Amanjalov'un kitaplarında, *oḳşaẏ sözder* (cümle dışı unsur); *ḳaratpa söz* (hitap sözü), *ḳıstırma söz* (ara söz) ve *odaġay söz* (ünlem) olarak üç gruba ayrılır (2006: 214-218; 2008: 40-52).

b. Ḳurmalas Söylem (Birleşik Cümle):

Ḳurmalas söylem (birleşik cümle); *salalas ḳurmalas söylem* (sıralı birleşik cümle), *sabaḳtas ḳurmalas söylem* (temel birleşik cümle) ve *aralas ḳurmalas söylem* (karışık birleşik cümle) olarak üç temel gruba ayrılır (Bekturov, 2006: 219-249; Amanjalov, 2008: 58-88).

***Salalas ķurmalas söylem* (sıralı birleşik cümle)** 6 gruba ayrılmaktadır (Bekturov, 2006: 219-231).

1. *Iñgaylas salalas ķurmalas söylem* (Süreklilik bildiren sıralı birleşik cümle)

2. *Ķarsılıķtı salalas ķurmalas söylem* (Karşıtlık bildiren sıralı birleşik cümle)

3. *Tüsindirmeli salalas ķurmalas söylem* (Açıklama bildiren sıralı birleşik cümle)

4. *Sebep- saldar salalas ķurmalas söylem* (Sebep-sonuç bildiren sıralı birleşik cümle)

5. *Talġavlı salalas ķurmalas söylem* (Karşılaştırma bildiren sıralı birleşik cümle)

6. *Kezektes salalas ķurmalas söylem* (Eş zamanlılık bildiren sıralı birleşik cümle)

Amanjalov'un kitabında ***salalas ķurmalas söylem* (sıralı birleşik cümle),** Bekturov'dan farklı olarak *jalġavlıķtı salalas ķurmalas söylem* "bağlaçlı/edatlı sıralı birleşik cümle" ve *jalġavlıķsız salalas ķurmalas söylem* "bağlaçsız/edatsız sıralı birleşik cümle" olarak ikiye ayrılmıştır. *Jalġavlıķtı salalas ķurmalas söylem* "bağlaçlı/edatlı sıralı birleşik cümle" beşe ayrılır: 1) *Iñġaylas salalas ķurmalas* (Süreklilik bildiren sıralı birleşik cümle): *da, de, ta, te, eri, jène* bağlaçlarıyla/edatlarıyla kurulur. 2) *Ķarsılıķtı salalas ķurmalas* (Karşıtlık bildiren sıralı birleşik cümle): *biraķ, sonda da, degenmen, alayda, èytse de, söytse de* bağlaçlarıyla/edatlarıyla kurulur. 3) *Talġavlı salalas ķurmalas* (Karşılaştırma bildiren sıralı birleşik cümle): *èlde, ne, nemese, ya, yaki, bolmasa* bağlaçlarıyla/edatlarıyla kurulur. 4) *Kezektes salalas ķurmalas* (Eş zamanlılık bildiren sıralı birleşik cümle): *birde, keyde, birese* bağlaçlarıyla/edatlarıyla kurulur. 5) *Sebep-saldar salalas ķurmalas* (Sebep-sonuç bildiren sıralı birleşik cümle): *sebebi, sondıķtan, öytkeni, sol sebepti* bağlaçlarıyla/edatlarıyla kurulur. *Jalġavlıķsız salalas ķurmalas söylem* "bağlaçsız/edatsız sıralı birleşik cümle" ise dörde ayrılır: 1) *Iñġaylas salalas ķurmalas* (Süreklilik bildiren sıralı birleşik cümle) 2) *İliktes salalas ķurmalas* (Açıklamalı sıralı birleşik cümle) 3) *Ķarsılıķtı salalas ķurmalas* (Karşıtlık bildiren sıralı birleşik cümle) 4) *Jalġavlıķsız sebep-saldar salalas ķurmalas* (bağlaçsız/edatsız, sebep-sonuç bildiren sarı bireşik cümle) (2008: 60-66).

***Sabaḳtas ḳurmalas söylem* (temel birleşik cümle)** 7 gruba ayrılmaktadır (Bekturov, 2006: 231-247).

1. *Şarttı bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Şartlı birleşik cümle)

2. *Ḳarsılıḳtı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Karşıtlık bildiren birleşik cümle)

3. *Mezgil bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Zaman bildiren birleşik cümle)

4. *Sebep- saldar bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Sebep- sonuç bildiren birleşik cümle)

5. *Ḳiymıl- sın bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Durum bildiren birleşik cümle)

6. *Maḳsat bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Maksat bildiren birleşik cümle)

7. *Köp bağınıñķı sabaḳtas ḳurmalas söylem* (Birden fazla yan cümleli birleşik cümle)

Amanjalov, *sabaḳtas ḳurmalas söylem* (temel birleşik cümle)'lere Bekturov'dan farklı olarak *jarıspalı sabaḳtastar* (karşılaştırmalı birleşik cümleler) ve *satılı sabaḳtastar* (çok kademeli birleşik cümleleri) başlıklarını da eklemiştir (2008: 77-79).

***Aralas ḳurmalas söylem* (karışık birleşik cümle)** 2 gruba ayrılmaktadır (Bekturov, 2006: 247-249).

1. *Şılavsız aralas ḳurmalas söylem* (bağlaçsız/ edatsız karışık birleşik cümle)

2. *Şılavlı aralas ḳurmalas söylem* (bağlaçlı/ edatlı karışık birleşik cümle)

Bu sınıflandırmanın ardından *töl söz ben tölev söz* (aktarma cümlesi ve uyarlanmış cümle) başlığı açılmıştır (Bekturov, 2006: 249; Amanjalov, 2008: 88).

Basit Cümle

"Basit cümle bir tek çekimli fiille kurulan yani yalnız bir yüklemi bulunan cümledir. Yüklem isim ya da fiil olabilir. Basit isim cümlelerinde yüklem isim soylu bir kelime/ kelime grubu ile ek fiilden oluşur. Basit fiil cümlelerinde ise en az bir çekimli fiil ögesi bulunur" (Eker, 2013: 365). Metnimizde tespit edilen bazı basit cümle örnekleri şöyledir:

Yağımus ta ortasınan ayrılğan, özin bilmeytin, tüsinbeytin, mensinbeytin ülkender arasında ḳañğıp jürgen ***jetim eken*** *ġoy.* "Yağımus da ortamından ayrılan; kendini bilmeyen, anlamayan büyüklerin arasında yersiz yurtsuz dolaşan bir **yetimmiş** ya!" (1253)

Tüske taman kisi ayağı siyregen kezde dükenge lıp enip, jalma-jan araḳ satıp alıp, èlgini ḳoynına süñgitip jiberip, jedel sırtḳa ***şıḳtı.*** "Öğleye doğru insanlar seyrekleştiğinde dükkana dalıp aceleyle votkayı alıp koynunun içine sokarak hızlıca dışarı **çıktı**." (142)

Osı mezet tergevşi Marselskiydiñ oyına jas kelinşegi ***oraldı***."O an sorgucu Marselskiy'in aklına genç eşi **geldi**." (2031)

Tört doñğalağı tört jaḳḳa ketip ḳiyḳalaḳtap on altınşa avtobus keledi. "Dört tekerleği de dört bir yana sallanan on altı numaralı otobüs geldi." (1814)

Birleşik Cümle

"Birleşik cümle, yapısında birden fazla yüklem bulunduran cümledir. Bu yapı, bir ana cümle ve bu ana cümlenin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur" (Karaağaç, 2019: 513). Kazak Türkçesinde ki'li birleşik cümle bulunmadığı için bu bölümde şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle ele alınacaktır.

Şartlı Birleşik Cümle

"Bir yüklemin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi, zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle, ana cümle yükleminin zarfı gibidir ve ana cümlenin başında veya içinde bulunur" (Karaağaç, 2019: 514). Metnimizde tespit edilen bazı şartlı birleşik cümle örnekleri şöyledir:

*Keşe èdebiy gazetti **aşsam**, köldey maḳalañ jür, jerden alıp, jerge salıpsıñ*. "Akşam edebiyat gazetesini bir **açsam**, sular seller gibi makalen var, yerden yere vurmuşsun." (1911)

***Saḳtanbasañ**, aram ḳatasıñ*. "**Saklanmazsan**, haram katarsın." (764)

*Ḳaltañ **tompaḳ bolsa**, ataḳ ta abıroy da alaḳanda*. "Eğer torban **şişkinse**, şöhret de itibar da avcunun içindedir." (462)

*Uv̇ dèri, tospa ḳulaḳ degendi **estigeni bolmasa**, körgen de, bilgen de emes.* "Zehirli ilaç, depo kapağı dediğini **duymasa,** gördüğü de bildiği de yoktu." (554)

*İyè, taḳsır, **ḳaytsem**, tiri sözim ölmese eken.* "Evet, efendim, **ne yapsam** da diri sözüm **ölmese**." (164)

*Meni ustaz **tutsañ**, siḳırımdı emes, sırımdı üyren.*"Beni hocan olarak **sayarsan**, sihrimi değil sırrımı öğren" (1688)

*Eger sol "bolsamdı" **joya bilsek**, jer betinde ḳuvlıḳ, sumdıḳ, ḳaygı, ḳasiret, aldav̇ arbav̇ ḳosıla joğaları mèlim*. "Eğer bu 'olsam'ı **yok edebilirsek**, yeryüzünde kötülük, dert, yalan dolanın da yok olacağı malum." (1706)

İç İçe Birleşik Cümle

"Bir cümlenin yan cümle olarak başka bir cümlede, bir öge olarak yer aldığı cümlelerdir" (Sarıca, 2015: 97). İç içe birleşik cümlede, iç cümle genel olarak *de-* fiiliyle e birlikte kullanılır. Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

*Eñ arġı ḳattı jel tursa da "**domalap ketemin**" dep ḳorḳatın, tısḳa şıḳpaytın, ḳulaşḳa tolmas boyı bar osı jan da bul dèvrenin eştemege ayırbastamas-av.* "Evvela, sert bir rüzgâr vursa "**uçup giderim**" diye korkan, dışarı çıkmayan, bir kulacı doldurmaz boyu olan bu adam, hayatını hiçbir şeye değişmez." (1200)

*Töraġanıñ ḳulaġına "**poeziyanıñ soldatısıñ**" degen söz mayday jaḳtı.* "Başkanın kulağına "**şiirin askerisin**" sözü çok güzel geldi." (1905)

*Temir torġa ḳamap ḳoyġan neşe türli ḥayvanattar "**mınav nege bostandıḳta jür**" degendey Gavtamaġa tañırḳay ḳaraydı.* "Kafese kapatılan binbir çeşit hayvan "**Bu neden özgürce yürüyor**?" der gibi Gautama'ya şaşkınlıkla bakmış."(1713)

*Ekinşi tağılım: Jazuv jazġan kezinde "**osınım ḳalay boladı**" degen jüregiñniñ tübin küdik şalmasın, "**ḥalıḳ ḳalay ḳabıldaydı**" degen ḳate tüsinik köz aldıña tuman tutḳanımen birdey.* "İkinci ibret: Yazı yazdığında "**bu nasıl olacak**" şüphesi yüreğini çelmesin. "**Halk nasıl kabul edecek**" düşüncesi yanlıştır ve gözüne perde inmesiyle birdir." (230)

*Astanalıḳ trestiñ bildey bastığı şabılıp telefon soġıp jatḳan soñ "**sol ujımnıñ direktorımen söyleseyin**", dedim. Èytse de ḳabırġañmen keñesip öziñ şeş.* "Başkentteki tekelin koskoca başkanı küplere binip telefon ettikten sonra "**O kurumun müdürüyle bir konuşayım**" dedim. Yine de düşünüp taşın ve bu işi kendin çöz." (434)

Bağlı Cümle

Bağlı cümleler, bağlama edatlarıyla bağlanan cümlelerdir. Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Sol zamanda da osı zeren sörede köz tartıp turatın edi ***biraķ*** *ķımız ķuyılmaytın.* "O zaman o kımız kabı rafta fark edilmişti **ama** kımız koyulmadı." (853)

Osı eldiñ jaķsısına da, jamanına da javȯap bereri ḫaķ, ***èytse de*** *adamnıñ adamı bar* ***ġoy***. "Bu memleketin iyisine de kötüsüne de cevap vermek gerekir; **yine d**e insan var, insan var." (363)

Sol tèttilikke tabındım, ***èri*** *iştey süyindim*. "Bu anlaşmaya biat ettim, **üstelik** içimden sevindim." (1016)

Ķavȯaķtı burın körmegen kisi ıdıstı ilki zergerdiñ ķolınan şıķķan saz ķumıra dep ķaluvı kèdik. ***Öytkeni*** *ķavaķ ķoldan iyip keltirgendey.* "Kavağı daha önce görmeyen kişinin kımız kabını önce, ustanın elinden çıkan saz testi olarak görmesi şüphelidir, **çünkü** kavak, el ile şekil verilmiş gibidir. " (816)

Endeşe altı jıl boyınşa jazġan osınşa eñbegimdi otķa jaġamın ***da*** *ķayta bastaymın.* "Öyleyse altı yıl boyunca yazdığım kitabı ateşe atarım **da** tekrar başlarım." (88)

Sıralı Cümle

Sıralı cümleler, birbirlerine noktalama işaretleriyle bağlanan cümlelerdir. Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Ḫanzada ḫansaraydan ķaşıp ketkeli ķanşama suv̇ aķtı, neşeme jel güv̇ledi, tav̇lar

müjildi, kölder suvaldı. "Hanzade saraydan kaçıp gittiğinden beri ne sular aktı, ne rüzgarlar esti, ne dağlar aşındı, ne göller kurudu." (1722)

Pèlen jerde altın ḳaḳpalı ḫan sarayın tamaşaladım, tügen elde buvını süyeksiz jüz suluvdıñ biyine balḳıp esimnen tandım. "Falan yerde altın kapılı han sarayını gördüm, filanca memlekette bacakları bir yay gibi esnek olan yüzlerce güzelin raksıyla eriyip kendimden geçtim. (23)

Jarıḳ düniyeniñ arası esik pen tördey deydi ḳazaḳ; ömirge keldiñ, jürdiñ, kettiñ, bar bolġanı sol ġana." Hayat, kapıyla salon arası kadardır, der Kazak; dünyaya geldin, yürüdün, gittin. Var olan sadece bu." (1516)

Sèlemdeskeni sol ma, èlde mıyı aşaġan ba, bizdi kördi de kiyiz ḳalpaġın ***şeşti****, işinen taḳiyasın alıp betin sürtti, basınan buv şıḳtı.* "Öyle selamlaştığından mı yoksa kafası karıştığından mı bilinmez, bizi görünce kalpağını çıkardı, içinden takkesini alıp yüzünü sildi, başından duman çıktı." (1101)

Yaġımustıñ ḳadirin bilmey ḳor ḳıldıḳ, jılattıḳ, jèbirledik. "Yagımus'un kıymetin bilmeden hor gördük, ağlattık, zulmettik." (1408)

Sonda eki ortada kördik, sürdik, raḫattandıḳ, ḳuştıḳ, tattıḳ, tuşındıḳ dep jürgenniñ bèri vaḳıtşa. "O zaman iki arada gördük, geçirdik, rahatladık, kucakladık, tattık, hissettik dediklerinin hepsi geçici." (1519)

Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Kurallı Cümle

Kurallı cümleler, yüklemin sonda bulunduğu cümlelerdir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Kümisbek aldında ġana ferma meñgerüvşiliginen bosap, poçtanıñ bastığı **bolġan**. Moldekeñ öli aruvaḳḳa ḳona jatıp ḳuran **şıġarġan**. Ergejeyli jigiti **janında edi**.* "Kümisbek çiftlik yöneticiliğini bırakıp posta müdürü **oldu**. Moldeken ölülerin ruhuna Kuran **okudu**. Cüce delikanlısı **yanındaydı**." (1172)

*Osı ḳulaperen köñildi zamanda, düriya dalanıñ keñ tösinde nege ġana tarılıp, tarığıp, jüdep jürgenine özi de **tañdanatın**.* "Bu naif gönüllü, zamanında, çarşaf gibi bozkırın geniş göğsünde neden dara düşüp sıkıntıya girerek ızdırap çektiğine kendi de **şaşırdı**." (1323)

*Aġay, ḳalay **söyleysiz**? Men sizdiñ kim ekeninizdi **bilemin**.* "Ağabey, ne **söylüyorsunuz**? Ben sizin kim olduğunuzu **biliyorum**." (1884)

*Taġdırımdı ḳolımmen **jasaymın**, özimdi-özim raḫat küyge keneltem, ḳuvanışḳa böleymin dep **umtılġaysıñ**.* "Kaderimi kendim **belirliyorum**, kendi kendimi rahat bir duruma getirip memnun edeyim diye **çalışıyorsun**." (1678)

*Sol las kisiler mına ḫramnıñ bedelin tüsirip, ḳasiyetin ketirer dep **ḳorḳamın**.* "Bu art niyetli kişiler bu mabedin değerini düşürüp onurunu azaltır diye **korkuyorum**." (1836)

*Èkelgen arağındı tasḳa tögem, dedi ustazı, bul jolı özindi de, jolay uşırasıp suraġan kisini de aldadıñ. Üşinşi ret **buyıramın**.* "Bu sefer de hem kendini hem de yolda karşılaştığın kişiyi aldattın. Üçüncü kez **emrediyorum**." (153)

Devrik Cümle

Devrik cümleler, yüklemin sonda bulunmadığı cümlelerdir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Körseter edim *èdilet avılınıñ ķayda ekenin*. "**Gösterirdim** adalet köyünün nerde olduğunu." (575)

Körgenmin *talay marķasķa jaysañdardıñ salķın keñsede şaḫmat oynap, temeki sorıp otırġanın.* ***Bilgenmin*** *aķılı bar adamnıñ eñ èvèli ķaraķan ķuv basın jarılķap alatının*. "**Gördüm**, nice güçlü ve güler yüzlü insanların soğuk büroda satranç oynayıp sigara içtiğini. **Bildim**, akıllı kişinin en önce tek başına iyilik yaptığını." (583)

Bügin bolġan tamaşa, tağı da ***bolsın*** *erteñ-ay!* "Bugünkü eğlence, **tekrarlansın** yarın yine!" (473)

Gül sekildi sonşama nèzik ***deydi*** *ol*. "Çiçek gibi, öylesine nazik, **der** o." (1280)

Osı jüristiñ uytķısı tömendegi şoķşa saķal ekenin ***bilgen joķ*** *biraķ*. "O hareketin öncüsünün Kabasakal olduğunu **bilmiyor** ama." (343)

Tiridey otķa ***üyiter*** *meni bular*. "Diri diri ateşe **atar** beni bunlar." (374)

Avdandıķ ķazitten öñgesin ***tüsinbeymiz*** *tegi*. "Yerel gazeteden başkasını **anlamıyoruz** galiba." (906)

Ötken jolġıġa ***renjip jürsiñ be*** *èli?* "Geçen seferki olaya **üzülüyor musun** hâlâ?" (1223)

Yüklemin Türüne Göre Cümleler

İsim Cümlesi

İsim cümleleri, yüklemin isim soylu olduğu cümlelerdir. Metnimizdeki bazı

örnekleri şöyledir:

*Ḳos alaḳanımen ḳulağın basıp uzın dèlizdi jañğırta jügirip, oybayın salıp dèlizdi köşirip sırtḳa ḳulapère jügirgeni **ersi**.* “İki avcuyla kulağını kapatıp uzun koridoru yankılata yankılata koşarak feryadıyla koridoru çınlatarak dışarı koşturarak çıkması **abes**.” (2113)

*Èlgilerdiñ èrbir sözi inju marjan **sekildi**.* “Bunların her sözü inci mercan **gibidir**.” (17)

*Bul özi eski èñgime bolġanımen oyġa azıḳ ulı taravdıñ **bası**.* “Bu eski bir hikâye olmakla birlikte düşünceye gıda olacak büyük bir bölümün de **başlangıcıdır**.” (2)

*Jaḳsı kitap jazuvdın tavḳımeti èli talay taġdırġa **jeterlik**.* “İyi kitap yazmanın sıkıntısı hâlâ nice hayatlara sığacak kadar.” (256)

*Osı ıstıḳta, mına navḳan vağında et jep, sorpa işip terlep otıratın jaġday **joḳ**!* “Bu sıcakta bu hasat zamanında et yiyip çorba içerek terlemenin lüzumu **yok**!” (391)

*Ay süttey **jarıḳ**. Avıl **uyḳıda**.* “Ay süt gibi **beyaz**, köy **uykuda**.” (1276)

Fiil Cümlesi

Fiil cümleleri, yüklemin fiil soylu olduğu cümlelerdir. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Jaratḳan iyege jaḳınday tüsüv ḳaşan **buyırmaḳ**?* “Yaradana yakınlaşmak ne zaman **nasip olacak**?” (1690)

Pirge jıġıl deseñ ***jıġılayın****, ķubılaġa bas ķoy deseñ* ***bas ķoyayın****, şılavıña* ***ileseyin****, èytevir öltirseñ de jaķsı kitap jazuvdıñ jolın* ***üyret****, èvliyem!* "Şeyhe git dersen **gideyim**, Kıble yoluna baş koy dersen **koyayım**, kulu kölesi **olayım**, sonunda beni öldürsen de iyi kitabın nasıl yazıldığını **öğret** bana, evliyam!" (96)

Ündemestiñ eki ofitseri iñirde: "Ķazaķtıñ ülken aķının ustadıķ, ***tutķınġa aldıķ****", dep* ***oyladı****, èkelip siriñke ķorabı dep atalatın tor köz jabıķ maşinaġa* ***mingizdi****.* " Sessizlerin iki subayı akşam, "Kazakların büyük şairini yakalayıp **tutukladık**" diye **düşündü**. Getirip kibrit kutusu diye adlandırdıkları, parmaklıklı arabaya **bindirdiler**. " (1994)

Ķaķtıñ suvın işip ķattı ***avırġanmın****.* "Kak suyu içip çok **hastalandım**." (389)

Söytsek onıñ da özinşe nèşi, özinşe sèni bar eken. Keñ dalanı basımızġa köterip barķıraġanġa ***üyrengemiz*** *de.* "Ne yapalım, onun da kendince bir tarzı, kendince bir üslubu var. Bunu, çığırarak ulu bozkırı başımıza geçirdiğinde **öğrendik**." (1245)

Anlamına Göre Cümleler

Olumlu Cümle

"Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böylece cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir" (Karahan, 2017: 103). Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şöyledir:

Alıs sapardan savdeger tanısı ***oralıptı.*** "Uzak yollardan tüccar tanıdığı **dönmüştü**." (22)

Az damıldap, siyraķ sozıp demalıp alġan soñ, ķayıra jolġa ***şıķtı.*** "Biraz durup bacaklarını uzatarak dinlendikten sonra tekrar yola **çıktılar**." (107)

Düniyege esimi èyligi Jalaleddin Rumiy aḳın jurttı tamsandırġan jap-jasıl öner ölkesine osılayşa ***kelgen edi***. "Celaleddin Rumi isimli dünyaca ünlü şair herkesi hayran bırakan yemyeşil hüner ülkesine böyle **gelmişti**." (251)

Azınaġan jeldiñ ötinde bürisip otırıp ömir tuv̇ralı, kisilik tuv̇ralı ***oy tarḳattı***. "Uğuldayan rüzgara karşı büzülüp ömür hakkında, insanlık hakkında **düşüncelere daldı**." (536)

Bosaġada uşırasa ketken jeñeşemniñ janarınan jas ***kördim***. "Eşikte rastlaştığım yengemin gözlerinde yaş **gördüm**." (648)

Oñ büyirimde, topıraḳḳa av̇naġan şibiy ḳoraz ḳusap, balaġa arnap tigilgen olpı-solpı kostyumnen moynı ġana ḳılḳiyıp, saban şlyapasınıñ ernevi ḳabısıp otırġan serigime ***ḳaraymın***. "Sağ yanımda oturan, toprağa düşmüş bir civciv gibi, giydiği çocuk kıyafetinden sadece boynu görünen, hasır şapkasının kenarı içe doğru bükülmüş yoldaşıma **bakıyorum**." (1249)

Olumsuz Cümle

"Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böylece cümleler yapmama, yapılmama veya olmama bildirir" (Karahan, 2017: 104).

Kele körpeldes ḳazaḳı av̇ıldı ***jatsınġan joḳ****, az künde-aḳ bav̇ır basıp jaḳındasıp ketti*. "Develi kuzulu Kazak köyünü **yadırgamadı,** az bir zamanda bağrına basıp alıştı." (1137)

Bul ḳurığır tizelikke jetse üydi ḳulatar, pèteraḳısın da tügel ***tölegen joḳpız***. "Bu dalga dize kadar gelirse evi yıkar, kirasını da tamamıyla **ödemedik**." (1760)

Suv̇dan şıḳḳan kitapḳa ***uḳsamaydı***. "Sudan çıkan kitaba **benzemiyor**." (81)

*Ḳiyḳalaḳtatıp bizdi salġanşa sol balañnıñ özi nege kelip **jolıḳpaydı**.* “Bu çocuk, kaldırıp bizi yollayana kadar, niye kendi gelip **görüşmüyor.**” (277)

*Jarġaḳ şarḳaydı sırp-sırp süyretip, soñına ḳos jırtḳıştı ilestirgen beyşaranı bayağı ḫanzada dep eşkim **oylamaydı**.* “Deri çarığı tıpır tıpır sürterek arkasına iki tane vahşi hayvan takan bu zavallının bir zamanlar hanzade olduğunu kimse **düşünmez.**” (1721)

*Közim tiri turġanda senderge savımal **işkizbespin**.* “Yaşadığım müddetçe size ekşimemiş kımız **içirmem**.” (863)

*Èsirese mınaday ḳadirli ıdısḳa ḳuyıp bergen kezde ḳomaġaylıḳ jasap, üstime **ḳuyġızbadım**.* “Özellikle bunun gibi değerli kaba koyup verdiğinde doyumsuzluk edip üstüne **koydurmadım**.” (877)

*Burışta otırġan munı **bayḳamadı.*** “Köşede oturan bunu **fark etmedi**.” (1890)

Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir (Karahan, 2017: 107).

*Düniye jiyıp **bayıġalı jürsiñ be**?* “Dünyayı toplayıp **zenginleşecek misin**?” (671)

*Bayıbına barlap ḳarasa ḳazaḳ şañıraġınıñ irgesinde köktep şıġıp kele jatḳan kökjasıl öner ḳulaġınıñ biri taġı, onsız da ḳuravı-ḳuravı, jamavı-jamavı bolıp tozuvġa aynalġan şapanday poeziyanıñ jırtıġın **bütindeskeli jür emes pe**?* “Anlamına dönüp baksa, Kazak şanırağının temelinde yeşeren yemyeşil şiir ustasının biri daha o olmadan eski püskü, yamalı yamalı bir kaftan gibi, şiirin yırtığını **yamalamayacak mı**?” (1973)

*Ölmeytin kitap **jazġıñ kele me**?* “Ölümsüz kitap **yazmak istiyor musun**?” (163)

Ujım direktorına adam salıp kassirlik jumısın almasam aştan ***öler me edim****?* "Kurum müdürüne adam gönderip veznedarlık görevini almasam açlıktan **ölür müydüm**?" (641)

Èn aytpasam bola ma? "Şarkı söylemesem **olur mu**?" (466)

Al, ayt, "Alķa" degen ükimetke ķarsı proklamatsiya jazıp taratķanda, japondarmen avız jalasķanda bayağı ḫandıķ dèvirdi ķaytıp ornatam dep ***ümittendiñ be****, ol zaman men bul zamandı oyşa* ***salıstırdıñ ba****, kökeşim?!* "Hadi, konuş. "Alka" denen grup, hükümete karşı propaganda yazıp dağıttığında, Japonlarla birlik olunca eski hanlık devrine dönüp tekrar kurmak için **ümitlendin mi**, o zamanla bu zamanın düzenini **karşılaştırdın mı**, ağabeyim?" (2054)

2.3.2. Kelime Grupları

Kazak gramerciliğinde kelime grupları *(söz tirkesi)* Türkiye'dekinden daha farklı sınıflandırılır. Biz, bu bölümde Bekturov'un *Ķazaķ Tili Leksika- Fonetika- Morfologiya-Sintaksis* kitabında yer alan sınıflandırmayı (2006: 172-176) aktarsak da kelime gruplarını Türkiye'de yapılan sınıflandırmalara uygun inceleyeceğiz.

Kitapta *söz tirkesi* (kelime grupları); *ķiyısuv̇* (uyma) , *meñgerüv̇* (yönlendirme), *matasuv̇* (bağlanma), *ķabısuv̇* (birleşme), ve *janasuv̇* (eklenme) olmak üzere beş gruba ayrılmıştır.

a. *Ķiyısuv̇* (uyma)

Yalın durumdaki kelimele şahıs eki almış sözcüğün bağlanmasıdır. Burada yalın durumdaki kelime özne, şahıs eki almış kelime ise fiildir.

Tablo 52

Ķiyısuv̇ (uyma)

***Mısaldar* (Örnekler)**	***Ķiyısatın Sözder* (Uyumlu Sözler)**
men uķtım, üyrendim (ben anladım, öğrendim) *sen uķtıñ, üyrendiñ* (sen anladın, öğrendin) *ol uķtı, üyreni* (o anladı, öğrendi)	• Yalın durumdaki kelimele şahıs eki almış kelime • Özne ve yüklem bağlantısı

b. *Meñgerüv̇* (yönlendirme)

Kelimelerin yalın durum ve ilgi durumu dışındaki durum ekleriyle bağlanmasıdır. Yönlendirme yoluyla bağlanan kelimeler birbirine tabidir.

Tablo 53

Meñgerüv̇ (yönlendirme)

***Meñgeriletin Sözderdiñ Tulġaları* (Yönlendirilen Sözlerin Yapıları)**	***Mısaldar* (Örnekler)**	***Meñgeretin Sözder* (Yönlendiren Sözler)**
Yönlendirilen kelimeler yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma, vasıta durumu eki almış kelimelerdir.	*üyge bardım* (eve gittim) *üydi kördim* (evi gördüm) *üyde boldım* (evde bulundum)	• Fiilden oluşan yüklemler

c. *Matasuv̇* (bağlanma)

İlgi durumu eki almış kelimele iyelik eki almış sözcüğün bağlanmasıdır. İlk kelime her zaman ilgi durumu eki almayabilir. Bu kelime grubu Türkiye Türkçesindeki isim tamlamasına denktir.

Tablo 54
Matasuv̇ (bağlanma)

***Mısaldar* (Örnekler)**	**Matasatın Sözder (Bağlanan Sözler)**
ötkirdiñ jüzi (bıçağın yüzü) *èkemniñ naġaşısınıñ balasınıñ nemeresi* (babamın akrabasının çocuğunun torunu) *memleket mülki* (memleket mülkü)	• İlgi durumu eki almış kelimele iyelik eki almış sözcüğün bağlanması

ç. *Ḳabısuv̇* (birleşme)

Sıralanma düzeniyle bağlantılı kelime grubudur. Burada kelime grubunun ilk ögesi, son ögesini belirleyip açıklayarak *nasıl?, hangi?, kaç?* gibi sorulara cevap verir.

Tablo 55
Ḳabısuv̇ (birleşme)

***Ḳabısa Baylanısatın Sözder* (Birleşerek Bağlanan Sözler)**	***Mısaldar* (Örnekler)**	***Ḳabısa Baylanısatın Sözderdin Söylemdegi Ḳızmeti* (Birleşerek Bağlanan Sözlerin Cümledeki Görevleri)**
zat esim men sın esim (isim ile sıfat)	*temir kürek* (demir kürek)	*anıḳtavış pen bastavış* (tamlayıcı ile özne)

sın esim men zat esim (sıfat ile isim)	*biyik tav* (yüksek dağ)	*anıqtavış pen bastavış* (tamlayıcı ile özne)
san esim men zat esim (sayı ismi ile isim)	*üş kisi* (üç kişi)	*anıqtavış pen tolıqtavış* (tamlayıcı ile nesne/ yer tamlayıcısı)
sın esim men sın esim (sıfat ile sıfat)	*qara torı* (siyah esmer)	*anıqtavış pen anıqtavış* (tamlayıcı ile tamlayıcı)
üstev men etistik (zarf ile fiil)	*tömen qaradı* (aşağı baktı)	*pısıqtavış pen bayandavış* (zarf ile yüklem)
esimşe men zat esim (sıfat fiil ile isim)	*oqığan adam* (okuyan adam)	*anıqtavış pen bastavış* (tamlayıcı ile özne)
sın esim men etistik (sıfat ile fiil)	*bulbulday sayraydı* (bülbül gibi ötüyor)	*pısıqtavış pen bayandavış* (zarf ile yüklem)

Tablo 55 devamı

d. *Janasuv* (eklenme)

Durum zarfları dışındaki zarfların veya edatların kendinden sonraki kelimele bağlanmasıdır.

Tablo 56

Janasuv (eklenme)

Janasa Baylanısatın Sözder **(Eklenerek Bağlanan Sözler)**	***Mısaldar*** **(Örnekler)**	***Janasa Baylanısatın Sözderdiñ Söylemdegi Qızmeti*** **(Eklenerek Bağlanan Sözlerin Cümledeki Görevleri)**
Zarf (durum zarfları dışında) veya edat ve ondan	*Keşe qarındasım keldi.*	*pısıqtavış pen bayandavış*

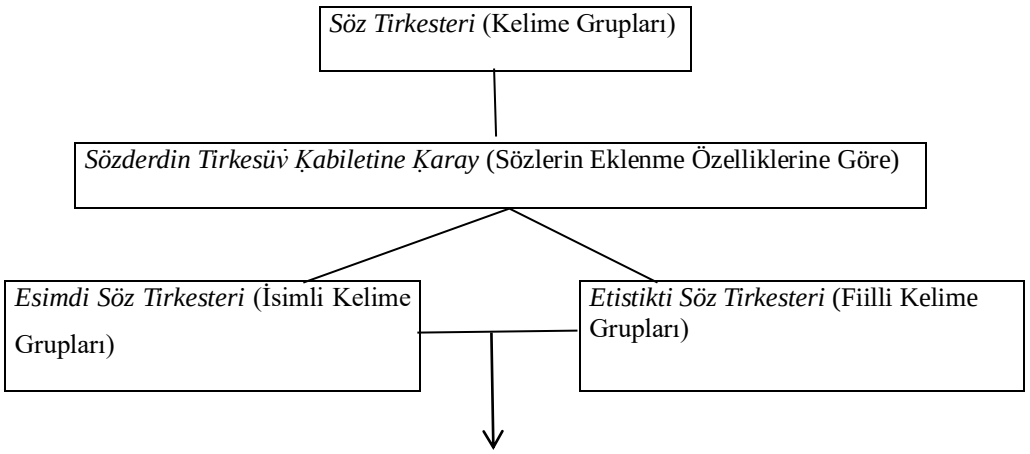
sonra gelen söz	(Gece kardeşim geldi.) *Şığısḳa deyin jüretin uzaḳ jol* (Batıya kadar giden uzun yol)	(zarf ile yüklem)

Tablo 56 devamı

"Kazak Türkçesinin kelime grupları, birbiriyle bağlantılarına göre isimli ve fiilli şeklinde iki ana kısma bölünür. İsim türünden kelime grubunda isimlerden oluşan sözlerin biri ana unsur olur, fiil türünden kelime grubunda da fiillerden oluşan sözlerin biri ana unsur olur" (Abuova, 2010: 8). "Kazak Türkçesindeki kelime grupları, niteliklerine göre aşağıdaki tablodaki gibi gösterilebilir" (Bekturov, 2006: 176).

Tablo 57

Kazak Türkçesinde kelime grupları (söz tirkesteri)

Ḳiyısa Baylanısḳan Söz Tirkesteri (Uyumla Bağlanan Kelime Grupları)	*Meñgere Baylanısḳan Söz Tirkesteri* (Yönlendirilmeyle Bağlanan Kelime Grupları)	*Matasa Baylanısḳan Söz Tirkesteri* (Bağlanmayla Oluşan Kelime Grupları)	*Ḳabısa Baylanısḳan Söz Tirkesteri* (Birleşmeyle Bağlanan Kelime Grupları)	*Janasa Baylanısḳan Söz Tirkesteri* (Eklenmeyle Bağlanan Kelime Grupları)

İsim Tamlaması

"Bir isim başka isimle ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda isim tamlaması dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar. Burada birinci isim tamlayan, ikinci isim tamlanan niteliğindedir" (Korkmaz, 2017: 285).

"Birinci unsuru ilgi durumu eki taşıyn isim tamlaması belirtili isim tamlamasıdır. Bu tamlamada birinci unsur belirtme görevi yapar. Birinci unsurunda ilgi durumu eki bulunmayan isim tamlaması, belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu tamlama, belirsiz, genel bir nesneyi, bir türü karşılar" (Karahan, 2017: 43-44).

Metnimizde tespit edilen bazı isim tamlamaları şöyledir:

Maşinasınıñ esigi *ḳol tiygizbey ısıp ketipti.* "**Arabasının kapısı** dokunulmayacak kadar ısınmıştı" (383)

Töraġanıñ ḳulaġı*na "poeziyanıñ soldatısıñ" degen söz mayday jaḳtı.* "**Başkanın kulağı**na "şiirin askerisin" sözü çok güzel geldi." (1905)

Bir ***oşaḳtıñ otı****n söndirmedim, deydi.* "Bir **yuvanın ateşi**ni söndürmedim, der." (1448)

Avıl ortasındaġı ***töbeniñ bası****nan Yağımus uşırastı*. "Köyün ortasındaki **tepenin başı**nda Yağımus denk geldi." (1488)

Şıday almay ***tordıñ tiyegi****n ağıtıp, ḳos jırtḳıştı bosatıp ḳoya beredi.* "Dayanamadan, **demir parmaklığın sürügüsü**nü açarak iki vahşi hayvanı serbest bırakır." (1715)

Avız üyden enesin izdep elegizip bebevley mañıraġan muñlıķ ***laķtıñ davsı*** *estiledi.* “Evin girişinden büyük bir merakla annesini arayıp meleyen sıkıntılı **oğlağın sesi** işitildi.” (643)

Sıfat Tamlaması

“Sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdileri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat tamlayan, yardımcı, isim tamlanan, asıl unsurdur” (Ergin, 2013: 380).

Metnimizde tespit edilen bazı sıfat tamlamaları şöyledir:

Körkem söz*den keste toķuv oñay ma.* “**Gösterişli kelime**leri bir nakış gibi işlemek kolay mıdır?” (14)

Üydiñ sol ķanatında közge èveli tüsetin ***ķos ķabattı biyik söre***. “Evin bu tarafında ilk göze çarpan **iki katlı yüksek raf**.” (795)

Emen ķaķpa, mèrmèr basķış, jasıl tükpir*den lıķsiy soķķan* ***jibek jel, osı düniye****niñ jıluvı men ķızığınan ḫabardar berse, soñınan sümendep izbe-iz ilese kelgen* ***ķızıl köz arıstan, büyiri ķabısķan ķasķır, şoķtay bolıp janıp tavsıluvġa aynalġan ulı nur basķa bir düniye****niñ kelbetinen eles bergendey.* “**Meşe kapı**ya, **mermer merdiven**e ve **yeşil aralığa** çarpıp dönen o **yumuşak rüzgar, bu dünya**nın merhametinden ve nimetlerinden haber verse, arkasından hızlıca adım adım onu takip eden **kırmızı gözlü aslan**, **midesi sırtına yapışmış kurt**, **köz gibi yanıp tükenen büyük ışık** başka bir dünyanın kılığında bir hayal gibi görünür.” (1731)

Janıp tavsıluv̇ġa aynalġan ***ulı nur*** *adam ömiri bolmasın*. "Yanıp tükenmeye başlayan **büyük ışık** insan ömrü olmasın." (1735)

Birinşi sav̇al*ıña oyşa op-oñay jav̇ap berüv̇ge bolar.* "**Birinci soru**na düşünce bazında rahatlıkla cevap verilebilir." (1923)

Fiilimsi Grubu

İsim-fiil Grubu

"Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur" (Karahan, 2017: 55).

Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Bir kün söytedi, eki kün söytedi, aḳırında ***alıp nurdı ḳonar uyasına şıġarıp saluv̇*** *süyeksiñdi èdetine aynalıptı*. "Bir gün yapmış, iki gün yapmış ve nihayetinde **güneşi girdiği yuvasına çıkarıp sokma,** adete hâline gelmiş." (1700)

Bir sipattan kelesi sipatḳa av̇ısuv̇ *sizdiñ bilimde ḳaralġan ba?* "**Bir şekilden diğer şekle dönüşme** sizin ilminizde var mıdır?" (1673)

Èriyne ***jıpırlap jatḳan köp tüynektiñ, kök tüynektin arasınan uv̇ıljıp pisken èñgelekti ayıruv̇*** *ḳiyın.* "Elbette **tarlayı dolduran birçok keleğin, o yeşil keleklerin arasından olgunlaşmış kavunu bulmak** zordur." (1286)

Olardı sav̇uv̇ *eşki baḳḳannan beter ḳiyın*. "**Onları sağmak** keçi bakmaktan daha zor." (922)

Sıfat-fiil Grubu

"Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur" (Karahan, 2017: 53). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Tañdaydı üyirgen *ügitilme ḳımızdı simirip salġanımda şekemnen ter burk ete tüsti.* "**Damağı kendine getiren** öğütülmüş kımızı bir dikişte içtiğimde şakağımdan şıp diye ter damladı." (847)

Ḳırıḳ jılġı tışḳaḳ laḳtı davlaytın *kisi emespin.* "**Kırk yıllık işe yaramaz oğlağı dava edecek** kişi değilim." (624)

Emen ḳaḳpa, mèrmèr basḳış, jasıl tükpirden lıḳsiy soḳḳan *jibek jel osı düniyeniñ jıluvı men ḳızığınan ḫabardar berse,* ***soñınan sümendep izbe-iz ilese kelgen*** *ḳızıl köz arıstan,* ***büyiri ḳabısḳan*** *ḳasḳır,* ***şoḳtay bolıp janıp tavsıluvġa aynalġan*** *ulı nur basḳa bir düniyeniñ kelbetinen eles bergendey.* "**Meşe kapıya, mermer merdivene ve yeşil aralığa çarpıp dönen** o yumuşak rüzgar bu dünyanın merhametinden ve nimetlerinden haber verse, **arkasından hızlıca adım adım onu takip eden** kırmızı gözlü aslan, **midesi sırtına yapışmış** kurt, **köz gibi yanıp tükenen** büyük ışık başka bir dünyanın kılığında bir hayal gibi görünür." (1731)

Este joḳ eski mezgilde Balḳı jerinde Jalaleddin Rumiy esimdi aḳılgöy èñgimeşil, bèyitşil, ***ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuvġızġan*** *bilimpaz kisi ömir süripti. Èlgi kisi vaḳıtınıñ köbin* ***ḳoljazbalar saḳtalġan*** *kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar jazıptı.* "Hatırlanmayan eski bir zamanda Belh şehrinde Celaleddin Rumi adında bilge, şair, söz ustası olan ve **kuş teleği kalemiyle birçok kitap yazan** bilgin bir kişi yaşamış. Bu kişi vaktinin tamamını **el yazmalarının saklandığı** kütüphanede geçirerek çeşitli hikâyeler kaleme almış." (2)

Zarf-fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlanan tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2017: 57). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Aḳ ḳumandı ḳaynatıp, üstine kök şay salıp, kesege ḳuyıp *ḳonaġına usındı.* "**İbriği kaynatıp üstüne yeşil çay salıp kaseye koyarak** misafirine ikram etti." (42)

Köp uzamay *ḳusadan ergejeyli kelinşek te köz jumdı.* "**Çok geçmeden** cüce kadın da kederden, hayata gözlerini yumdu." (1177)

Maġjan ***"peş" degen sözdi estigende*** *jılı denesine muz basḳanday şoşıp ketti.* "Mağcan **soba sözünü duyunca** vücuduna buz basılmış gibi ürperdi" (1790)

Üy töbesi köringende *jüyriginen tüsip, mısıḳtaban buḳpantaylap basıp üyine taḳaġan.* "**Evin çatısı görününce** hızla giden araçtan inip kedi gibi sessiz adımlarla ilerleyerek evine yaklaştı" (2075)

Ḳolımnan dèm tatpaġalı *ḳay zaman, dedi Aktète.* "**Elimden lezzet tatmayalı** ne kadar zaman oldu, dedi Aktète." (985)

Edat Grubu

"Edat grubu bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur. İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir" (Ergin, 2013: 392). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Suḳ saѵsaġı süyeldenip ***erteden ḳara keşke deyin*** *ḳaġazġa üñiledi.* "İşaret parmağı nasırlaşır, **sabahtan akşama kadar** kağıda dikkat kesilir." (6)

*Endeşe **altı jıl boyınşa** jazġan osınşa eñbegimdi otķa jaġamın da ķayta bastaymın*. "Öyleyse **altı yıl boyunca** yazdığım kitabı ateşe atıp tekrar yenisine başlarım." (88)

*Azınaġan jeldiñ ötinde bürisip otırıp **ömir tuv̇ralı**,* **kisilik** ***tuv̇ralı*** *oy tarķattı*. "Uğuldayan rüzgara karşı büzülüp **ömür hakkında**, **insanlık hakkında** düşüncelere daldı" (536)

Tasķın ornında ķalġan ķoytas sekildi *üş şal ujım keñsesiniñ aldında döñkiyip-döñkiyip otırġalı ķaşan*. "**Taşkının ortasında kalmış büyükbaş hayvan gibi**, üç yaşlı adam kurumun bürosunun önünde tüm dikkatleri üzerlerine çekmiş bir halde, bir süredir oturuyorlardı" (258)

Jaķsı kitap jazuv̇ üşin *şınşıl oķıyġa, aķiyķattı oy, ġajayıp söz terüv̇ az èli, deydi bayav̇ ünmen*. "**İyi bir kitap yazmak için** doğru olay, gerçek düşünce, güzel söz toplamak yetmez, dedi sakin bir sesle." (93)

*Şaldardı **esikke deyin** jılı şıraymen şığarıp saldı*. "Yaşlıları **kapıya kadar** güler yüzle geçirdi." (352)

Bağlama Grubu

"Bağlama grubu en az iki eşit ögenin bir bağlama edatıyla oluşturduğu gruptur. İsim ögesi ikiden çok olursa, bağlama edatı son iki öge arasında yer alır. Bağlama grubu cümle içinde çeşitli görevlerde kullanılabilir" (Eker, 2013: 362). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

*Yağımusķa ķos bölmesi tiydi, onısı **av̇ızġı jène törgi**ge bölinetin*. "Yagımus'a iki oda kaldı. Onlar da **antre ve salon** oldu." (1192)

Ḳalam men ḳaġaz*dı kèsip etken èpendiler èvleti tünimen uyıḳtamay jazuv̇ jazadı da keş jatıp, kün tüske tırmısa oyanadı*. "**Kalem ile kağıd**ı meslek edinen efendiler topluluğu bütün gece uyumadan yazı yazıp geç saatte yatarak öğleye doğru uyanırlar" (1821)

Ormanday orıs ***kiyeli sözdi de namıstı da*** *kebis işine salġan ultaraḳ etti*. "Ruslar ormanlar kadar **kutsal sözü de namusu da** ayakkabı içine koyulan bir keçe hâline getirdi." (1975)

Ḳaltañ tompaḳ bolsa ***ataḳ ta, abıroy da*** *alaḳanda*. "Eğer torban şişkinse **şöhret de itibar da** avcunun içindedir." (462)

Onı köz körgen ülkender arab sözиniñ nèşimen "Yaġımus" dep ataytın, al avırdıñ ***til men jaġ****ına süyengen ḳıljaḳbas jastarı "Jaġımsız" deytin*. "Onu, görmüş geçirmiş büyükler Arapçanın üslubuyla "Yagımus" diye adlandırır fakat burnu Kafdağı'na çıkmış alaycı gençler, ona "Sevimsiz" der." (1115)

Tekrar Grubu

"Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur" (Karahan, 2017: 60). Tekrar grubu, ikilime niteliğindeki kelimelerden oluşur. Emine Atmaca ve Ömer Faruk Kral, Kazak Türkçesindeki ikilemeleri *tekrara dayalı ikilemeler* ve *çift ikilemeler* olarak iki ana gruba ayırmışlardır (2015: 197-209). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Onsız da ***ḳuravv̇-ḳuravv̇****,* ***jamavv̇-jamavv̇*** *bolıp tozuvġa aynalġan şapanday poeziyanıñ jırtığın bütindeskeli jür emes pe?* "o olmadan **eski püskü, yamalı yamalı** bir kaftan gibi, şiirin yırtığını yamalamayacak mı" (1972)

Kelinşegi ḳurığır sol arada ***sıldır-sıldır, sıñġır-sıñġır***. "Eşi se bu arada **kıkır kıkır**,

kikir kikir.” (2034)

Üstel üstin javıp ketken ḳağazdarın ***apıl-ġupıl*** *jiynastıra bastaydı*. “Masa üstünü kaplayan kağıtları **paldır küldür** toplamaya başladı” (2042)

Osı da ömir bolıp pa?... ***Bıj-tıj, ḳiyḳım-siyḳım*** *birdeñe-dağı. Ömir emes, ötirik öleñ ènşeyin.* “Bu da yaşamak mı? **Öyle böyle, ufak tefek** bir şeyler. Yaşamak değil, yalan şiir, öylesine.” (2067)

Tergev bölmesinde mèñgi bolġan ***meñ-zeñ*** *adamġa uḳsap siresip otıradı*. “Sorgu odasında sonsuz olan **sersem** adamlara benzeyip donup katılaştı.” (2005)

Unvan Grubu

“Unvan grubu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur” (Ergin, 2013: 389). Metnimizde unvan grubu tespit edilmemiş olup unvan niteliğinde olan bir örnek şöyledir:

Pèlenbay *doplotnoy ḫattı tegin taratıp jibergensiñ*. “Falanca kişi, yazıyı boşuna yolladın.” (1363)

Birleşik Fiil Grubu

Leyla Karahan birleşik fiil grubunu “bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğu” (2017: 73) olarak tanımlamıştır. Metnimizde tespit edilen bazı birleşik fiil grupları şöyledir:

Ülken üziliste birinşi ḫatşı İsataydı bölmesine jeke ***şaḳırıp alġan***. “Bu büyük boşlukta baş sekreter İsatay’ı tek başına odasına **çağırdı**.” (404)

Sol künnen bastap ḫanzada özin-özi ***taḳuv̇a boluv̇ġa*** *èzirleydi*. “O günden itibaren hanzade kendini takvaya hazırladı.” (1635)

Ḫanzadanıñ eñsesi av̇ır oydan ***ezilip ketkendey*** *boladı.* “ Hanzadenin ensesi ağır düşüncelerden **ezilecek gibi** olur” (1581)

Birinşi sav̇alıña oyşa op-oñay ***jav̇ap berüv̇ge*** *bolar.* “Birinci soruna düşünce bazında rahatlıkla **cevap verilebilir**.” (1923)

Ünlem Grubu

“Ünlem grubu, bir ünlem edatı ile ona bağlı bir isim ögesinden oluşan kelime grubudur. Ünlem edatı baştadır” (Eker, 2013: 362). Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Tışḳan murnıñ ḳanadı dep, ḳoyadı dep oylaysıñ ġoy, ***è...*** ***Mè*** *saġan, ḫalıḳ jav̇ı bolġan!...* ***Mè*** *saġan, japonġa satḳındıḳ jasaġan!... Mè saġan, bolşevikterdi mazaḳ ḳılġan!* “Fare burnun kanadı diye bırakır diye düşünüyorsun **he**! **İşte** sana, halk düşmanı olmuş! **İşte** sana, Japon için hainlik yapmış! İşte sana, Bolşeviklerle alay etmiş” (2010)

Oy*, pèlenşe, ḳara köleñke üyde ḳaġazġa kömilip ḳalıpsıñ*. “**Ah**, aman efendim, bu kara gölgelerin içinde evde kağıda gömülüp kalmışsın.” (22)

Kısaltma Grupları

“Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır” (Karahan, 2017: 79).

İyelik (İsnat) Grubu

İlk unsuru iyelik eki almış kısaltma grubudur. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Tügen elde ***buv̇ını süyeksiz*** *jüz suluv̇dın biyine balḳıp esimnen tandım.* "Filanca memlekette bacağı kemiksiz yüzlerce güzelin raksıyla eriyip kendimden geçtim" (24)

Bilgenmin ***aḳılı bar*** *adamnıñ eñ èveli ḳaraḳan ḳuv̇ basın jarılḳap alatının*. "Bildim, akıllı kişinin en önce tek başına iyilik yaptığını." (584)

Şındığında ökil ḳazaḳ tiline jetik, el sırın, jer ḳasiyetin tereñnen taniytın ***kökiregi oyav̇, közi aşıḳ*** *saḳa kisi eken*. "Gerçekten de vekil Kazak diline hakim, memleketin özünü, yapısını iyi tanıyan, uyanık, gözü açık, tecrübeli bir kişiymiş" (384)

Burılıp ḳarasa, jupını kiyingen, sırıḳtay uzın, ḳolında ***asa tayağı bar*** *bir kisi kelip tönip tur*. "Kafasını uzattığında sade giyimli, sırık gibi uzun bir kişinin elinde asasıyla geldiğini gördü." (60)

Jıldar öte pendeşilik nèpsiden boyın av̇laḳ salıp, ***beti jıltır***, ***böksesi bultıñ*** *urġaşıġa köñil bölüvden müldem tıyılıptı*. "Yıllar geçtikçe fani nefisten uzaklaşmış; yüzü parlak, kalçası oynak kadınlara gönül bağlamaktan tamamıyla kaçınmış" (7)

Bileginiñ küşi bar *adamnıñ bèri jer av̇darıp, şañ ḳav̇ıp jürüvi mère me eken*. "Bilek gücü olan kişilerin tamamının toprak bellemesi, toz toprak içinde kalması mıymış amaç!" (582)

Tereñ törden èsem kiyingen, ḳara köbelektey ***bantigi bar*** *judırıḳtay jigit şıġa kelgeni.* "Sahnenin arkasından şık giyimli, siyah kelebek gibi fiyonklu yumruk gibi bir genç çıkageldi." (1242)

İyisi jupar *èdemi èñgelekti endi ḳaytıp tatpasımdı sezdim.* “Kokusu hoş güzel kavunu tatmadığımı dönüp şimdi fark ettim.” (1508)

Erteñgisin özin suv̇ıp ḳalġan peşke uḳsatsa, solay sezinse, keşkilik èlgidegi oydan, jazuv̇şı tustastarınıñ, manaġı sözinen keyin müldem ***janı joḳ*** *aruv̇aḳḳa uḳsap, aḳ adamġa aynalıp ketip edi.* “Sabahleyin kendini soğuyan sobaya benzeten, böyle hisseden Mağcan akşam vakti eski düşüncelerden, çağdaşı yazar arkadaşlarının önceki sözlerinden sonra cansız bir ruha benzeyerek bembeyaz olmuştu.” (1990)

Janı joḳ *bayġus ḳalbalaḳtap ḳaldı.* “Cansız zavallı, şaşırıp kaldı.” (1069)

Yönelme Grubu

İlk unsuru yönelme durumu eki almış kısaltma grubudur. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Bul özi eski èñgime bolġanımen ***oyġa azıḳ*** *ulı tarav̇dıñ bası.* “Bu, eski bir hikâye olmakla birlikte zihnin gıdası olacak büyük bir bölümün de başlangıcıdır.” (2)

İsataydıñ munday ***janġa jaylı*** *ökildi biyıldıḳḳa körgeni osı.* “İsatay’ın bir yıl içinde ilk kez bu kadar cana yakın bir vekil görmesi bundandır.” (394)

Ölkege èygili *Akèdil ustanıñ ḳolınan şıḳḳan buyım bul, ol kisi özi jasaġan düniyeni ılġiy örik aġaştıñ özegimen èşekeyleydi.* “Meşhur Akèdil ustanın elinden çıkan eşya bu, o kişi kendi yaptığı eşyaları daima kayısı ağacının dallarıyla süsler.” (796)

Èli jılav̇ġa jetpegen, èytev̇ir bir üzilip ***tüsüv̇ge tiyis***, ***tögilüv̇ge tiyis*** *jalġız tamşı ġana jas.* “Henüz dökülmeyen ama nihayetinde düşmeye, dökülmeye mahkum tek bir damla, tek bir gözyaşı.” (649)

Jalaleddin ḳarap jürip kiriptar ḫal keşken tağdırına, odan ḳaldı öziniñ ***kisige sengiş****, kisiniñ köñilin jıḳpaytın aḳköñil minezine nalıdı.*“ Celaleddin bakıp itaatkar alın yazısına, başkalarına çabucak inanan, hiçkimsenin gönlünü kırmayan temiz vicdanlı mizacına kederlendi.” (134)

Ayrılma Grubu

İlk unsuru ayrılma durumu eki almış kısaltma grubudur. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Oblıs ortalığında ösken, sol ḳalada ḳırḳınşı jıldarı dèrigerlik üçilişçe bitirgen bul kisiniñ ***elden erek*** *ḳasiyeti bardı.* “Eyalet merkezinde büyüyen, orada kırklı yıllarda doktorluk okulunu bitiren bu adamın herkesten başka saygınlığı var.” (1376)

Ondıḳ şamnıñ jarığınday sığırayğan jıluvsız, köp ***közden oñaşa****, ḳupiya tirşilik keşetin.* “Belli belirsiz yanarak çevresine ışık vermeyen onluk bir mum gibi, gözlerden ırak, sır gibi yaşıyordu.” (1197)

Avdandıḳ ḳazitten öñgesin *tüsinbeymiz tegi.* “Yerel gazeteden başkasını anlamıyoruz hâlâ.” (906)

Murja üzdik-sozdıḳ aḳşıl-kökşil tütin loḳsısa, ḳazanında ***etten tömen****,* ***şaydan ilgeri*** *palav ma, juḳpa ma, tuşpara ma, soniñ biri bolğanı*. “Baca parça parça, beyazsımsı mavimsi bir duman salarsa, kazanda etten önce, çayından sonra pilav, yufka veya mantıdan biri pişmektedir.” (1382)

Dükenşi ***manağıdan beter*** *tañırḳadı.* “Dükkancı az öncekinden beter şaşırdı.” (180)

Bulunma Grubu

İlk unsuru bulunma durumu eki almış kısaltma grubudur. Metnimizdeki bazı örnekleri şöyledir:

Gavtama bir küni ***oyda joḳta*** *“seyil ḳuramın” dep mekeninen sırtḳa şıġadı.* “Gavtama bir gün hiç ortada yokken, “dolaşacağım” diyerek odasından dışarı çıktı.” (1599)

Este joḳ *eski mezgilde Balḳı jerinde Jalaleddin Rumiy esimdi aḳılgöy èñgimeşil, bèyitşil, ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuvġızġan bilimpaz kisi ömir süripti.* “Hatırlanmayan eski bir zamanda Belh şehrinde Celaleddin Rumi adında bilge, şair, söz ustası olan ve kuş teleği kalemiyle birçok kitap yazan bilgin bir kişi yaşamış.” (2)

Mına ***oyda joḳta*** *sap ete ḳalġan uzın ḳaranıñ soñına ilesip salpaḳtamay-aḳ, öz üyim, öleñ tösegimde kön kitabımdı jazıp, ḳarnımdı tır-tır ḳasıp jatḳanımda ġoy birev kelip urar ma edi.* “Hiç ortada yokken bu uzun, kara adamın peşine takılıp aklı havada gezmek yerine, kendi evimde, şiirlerimi yazdığım yatakta uzanıp deri kitabımı yazarken karnımı tırs tırs kaşısaydım birisi gelip bana dokunabilir miydi? ” (136)

2.3.3. Cümle Tahlilleri

1

Este joḳ eski mezgilde/ Balḳı jerinde/ Jalaleddin Rumiy esimdi aḳılgöy, èñgimeşil, bèyitşil, ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuvġızġan bilimpaz kisi/ ömir süripti. (2)

(Hatırlanmayan eski bir zamanda Belh şehrinde Celaleddin Rumi adında bilge, şair, söz ustası olan ve kuş teleği kalemiyle birçok kitap yazan bilgin bir kişi yaşamış.)

Cümlenin Ögeleri:

ömir süripti: Yüklem

Jalaleddin Rumiy esimdi aḳılgöy, èñgimeşil, bèyitşil, ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuv̇ġızġan bilimpaz kisi: özne

Balḳı jerinde: Yer Tamlayıcısı

Este joḳ eski mezgilde: Zarf

Kelime Grupları:

Yüklemdeki Kelime Grupları:

{ömir (i)/ sür- (f) }ipti: Birleşik fiil

Öznedeki Kelime Grupları:

{Jalaleddin Rumiy esimdi (s) / aḳılgöy, èñgimeşil, bèyitşil, ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuv̇ġızġan bilimpaz kisi (i) }: Sıfat tamlaması

{bilimpaz (s) / kisi (i) }: Sıfat tamlaması

{ḳavırsın ḳalamı köptegen kitaptar tuv̇ġızġan (s) / kisi (i) }: Sıfat tamlaması

{ḳavırsın ḳalamı (bln) / köptegen kitaptar (bsn) / tuv̇ġızġan (y) }: Sıfat-fiil grubu

{köptegen (s) / kitaptar (i) }: Sıfat tamlaması

{ḳavırsın (s) / ḳalam (i) }: Sıfat tamlaması

{bèyitşil (s) / kisi (i) }: Sıfat tamlaması

{aḳılgöy (s) / kisi (i) }: Sıfat tamlaması

{Jalaleddin Rumiy (s) / esimdi (i) }: Sıfat tamlaması

{Jalaleddin Rumiy}: Birleşik isim

Yer Tamlayıcısındaki Kelime Grupları:

{Balḳı (ty) / jeri (tn) }nde: Belirtsiz isim tamlaması

Zarftaki Kelime Grupları:

{este joḳ (s) / eski mezgil (i) }: Sıfat tamlaması

{eski (s) / mezgil (i) }: Sıfat tamlaması

{este (i) / joḳ (i) }: Bulunma grubu

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumlu cümle**

2

Ömirdi, özgeni, bolmıstı ḳate tüsinüv̇ köz aldıña kök tuman tutadı, / ol kök tuman jüregiñniñ tübine küdik uyalatadı, / küdik uyalaġan jürekten jaḳsı öner tuv̇maydı. (232)

(Yaşamı, başka şeyleri, varlığı yanlış anlamak gözlerine perde indirir. O perde yüreğinde şüphe uyandırır, içinde şüphe uyanmış bir yürekten de iyi hünerler çıkmaz.)

Bu paragrafta üç cümle bulunmaktadır:

1. Ömirdi, özgeni, bolmıstı ḳate tüsinüv̇ / köz aldıña / kök tuman / tutadı.

(Yaşamı, başka şeyleri, varlığı yanlış anlamak gözlerine perde indirir.)

Cümlenin Ögeleri:

tutadı: Yüklem

ömirdi, özgeni, bolmıstı ķate tüsinüv: Özne

kök tuman: Belirtsiz Nesne

köz aldıña: Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Öznedeki Kelime Grupları:

{ömirdi (bln) / özgeni (bln) / bolmıstı (bln) / ķate (z) / tüsinüv (y) }: İsim-fiil grubu

Belirtisiz Nesnedeki Kelime Grupları:

{kök (s) / tuman (i) }: Sıfat Tamlaması

Yer Tamlayıcısındaki Kelime Grupları:

{köz (ty) / aldı (tn) }ña: Belirtsiz İsim Tamlaması

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumlu cümle**

2. Ol kök tuman/ jüregiñniñ tübine / küdik / uyalatadı.

(O perde yüreğinde şüphe uyandırır.)

Cümlenin Ögeleri:

uyalatadı: Yüklem

ol kök tuman: Özne

küdik: Belirtisiz Nesne

jüregiñniñ tübine: Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Öznedeki Kelime Grupları:

{ol (s)/ kök tuman (i) }: Sıfat Tamlaması

{kök (s) / tuman (i)}: Sıfat Tamlaması

Yer Tamlayacısındaki Kelime Grupları:

{jüregiñniñ (ty) / tübi (tn) }ñde: Belirtili isim tamlaması

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumlu cümle**

3. Küdik uyalağan jürekten / jaḳsı öner / tuv̇maydı.

(Şüphe uyanmış bir yürekten de iyi hünerler çıkmaz.)

Cümlenin Ögeleri:

tuv̇maydı: Yüklem

jaḳsı öner: Özne

küdik uyalaġan jürekten: Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Öznedeki Kelime Grupları:

{jaḳsı (s) / öner (i) }: Sıfat Tamlaması

Yer Tamlayıcısındaki Kelime Grupları:

{küdik uyalaġan (s) / jürek (i) }: Sıfat Tamlaması

{küdik (bsn) / uyalaġan (y) }: Sıfat-fiil Grubu

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumsuz cümle**

3

Künderdiñ küninde / ḫanzada / sarayındaġı oyın-külki men ḳızdardıñ ottay ıstıḳ ḳuşaġınan jalıġıp / sırtḳa şıġıp ḳaytu̇vdı / oylaydı. (1587)

(Günlerden bir gün hanzade sarayındaki eğlence ile kızların ateş gibi sıcak kucağından sıkılarak dışarıya çıkıp geri dönmeyi düşündü.)

Cümlenin Ögeleri:

oylaydı: Yüklem

ḫanzada: Özne

sırtḳa şığıp ḳaytuv̇dı: Belirtili Nesne

künderdiñ küninde: Yer Tamlayıcısı

sarayındağı oyın-külki men ḳızdardıñ ottay ıstıḳ ḳuşağınan jalığıp: Zarf

Kelime Grupları:

Belirtili Nesnedeki Kelime Grupları:

{sırtḳa şığıp (z) / ḳaytuv̇ (y) }dı: İsim-fiil Grubu

{sırtḳa (yt) / şığıp (y)}: Zarf-fiil Grubu

Yer Tamlayıcısındaki Kelime Grupları:

{künderdiñ (ty)/ küni (tn) }nde: Belirtili İsim Tamlaması

Zarftaki Kelime Grupları:

{sarayındağı oyın-külki men ḳızdardıñ ottay ıstıḳ ḳuşağınan (yt) / jalığıp (y) }: Zarf-fiil Grubu

{sarayındağı oyın-külki /men/ ḳızdardıñ ottay ıstıḳ ḳuşağı}nan: Bağlama Grubu

{ḳızdardıñ (ty) / ottay ıstıḳ ḳuşağı (tn) }: Belirtili İsim Tamlaması

{ottay (s) / ıstıḳ ḳuşaḳ (i) }ı: Sıfat Tamlaması

{ıstıḳ (s) / ḳuşaḳ (i) }: Sıfat Tamlaması

{sarayındağı (s) / oyın-külki (i) }: Sıfat Tamlaması

{oyın-külki}: Tekrar Grubu

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**

- Anlamına göre **olumlu cümle**

4

Onı / köz körgen ülkender / arab sözиniñ nèşimen / "Yağımus" dep / ataytın. (1115)

(Onu, görmüş geçirmiş büyükler Arapçanın üslubuyla "Yagımus" diye adlandırır.)

Cümlenin Ögeleri:

ataytın: Yüklem

köz körgen ülkender: Özne

onı: Belirtili Nesne

arab sözиniñ nèşimen: Zarf

Yağımus dep: Zarf

Kelime Grupları:

Öznedeki Kelime Grupları:

{köz körgen (s) / ülkender (i) }: Sıfat Tamlaması

{köz (bsn) / körgen (y) }: Sıfat-fiil Grubu

Zarftaki Kelime Grupları:

{arab sözиniñ (ty) / nèşi (tn) }men : Belirtili İsim Tamlaması

{arab (ty) / sözi (tn) }niñ: Belirtisiz isim tamlaması

{Yağımus (bsn) / dep (y) }: Zarf-fiil Grubu

- Yapısına göre **basit cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumlu cümle**

5

Eñ arġı, / ḳattı jel tursa da "domalap ketemin" dep ḳorḳatın, tısḳa şıḳpaytın, ḳulaşḳa tolmas boyı bar osı jan da / bul dèv̇renin / eştemege / ayırbastamas-av̇. (1200)

(Evvela, sert bir rüzgar vursa "uçup giderim" diye korkan, dışarı çıkmayan, bir kulaç kadar bile boyu olmayan bu adam, hayatını hiçbir şeye değişmez.)

Bu cümle, iç içe birleşik cümle olduğu için bir dış cümle ve bir iç cümleden meydana gelmektedir:

Dış Cümlenin Ögeleri:

ayırbastamas: Yüklem

ḳattı jel tursa da "domalap ketemin" dep ḳorḳatın, tısḳa şıḳpaytın, ḳulaşḳa tolmas boyı bar osı jan da: Özne

bul dèv̇renin: Belirtili Nesne

eştemege: Yer Tamlayıcısı

eñ arġı: Zarf

av: Ünlem

Dış Cümlenin Kelime Grupları:

Öznedeki Kelime Grupları:

{ḳattı jel tursa da "domalap ketemin" dep ḳorḳatın (s), / tısḳa şıḳpaytın (s), / ḳulaşḳa tolmas boyı bar (s) / osı jan (i) }: Sıfat Tamlaması

{osı (s) / jan (i) }: Sıfat Tamlaması

{*ḳulaşḳa tolmas boyı / bar}:* İyelik (isnat) Grubu

{*ḳulaşḳa tolmas (s)/ boy (i) }ı:* Sıfat Tamlaması

{*ḳulaşḳa (yt) / tolmas (y) }:* Sıfat-fiil Grubu

{tışḳa (yt) / şıḳpaytın (y) }: Sıfat-fiil Grubu

{ḳattı jel tursa da (z) / "domalap ketemin" dep (z) / ḳorḳatın (y) }: Sıfat-fiil Grubu

{*"domalap ketemin" (bsn) / dep (y) }:* Zarf-fiil Grubu

{*domalap ketemin}:* İç Cümle

{ḳattı jel (ö) / tursa (y) }: Zarf-fiil Grubu

{ḳattı (s) / jel (i)}: Sıfat Tamlaması

Belirtili Nesnedeki Kelime Grupları:

{*bul (s) / dèvren (i) }in:* Sıfat Tamlaması

İç Cümlenin Ögeleri:

domalap ketemin: Yüklem

(men): Özne

İç Cümlenin Kelime Grupları:

{domalap / ket}emin: Birleşik Fiil Grubu

- Yapısına göre **iç içe birleşik cümle**
- Yüklemin yerine göre **kurallı cümle**
- Yüklemin türüne göre **fiil cümlesi**
- Anlamına göre **olumlu cümle**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİN

3.1. Transkripsiyon

Metnin transkripsiyonun her beş satırda bir, satır numarası verilmiştir. Bu satır numaraları metnin aslına göre değil, transkripsiyonuna göredir.

3.1.1. Jaķsı Kitap Ķalay Jazıladı?

Bul özi eski èñgime bolġanımen oyġa azıķ ulı taravdıñ bası. Este joķ eski mezgilde Balķı jerinde Jalaleddin Rumiy esimdi aķılgöy èñgimeşil, bèyitşil, ķavırsın ķalamı köptegen kitaptar tuvġızġan bilimpaz kisi ömir süripti. Èlgi kisi vaķıtınıñ köbin ķoljazbalar saķtalġan kitapḫanada ötkizip, türli ḫikayattar jazıptı. Özin-özi pendeşilik köp nèrseden tıyıptı. Suķ savsaġı süyeldenip erteden ķara keşke deyin ķaġazġa üñiledi. Kitapḫana işi köbine ķara köleñke bolıp, közi sirkelenip, janarınıñ nurı erte ķayta bastaptı. Jıldar öte pendeşilik nèpsiden boyın avlaķ salıp, beti jıltır, böksesi bultıñ urġaşıġa köñil bölüvden müldem tıyılıptı. Baylıķ jiynasam, jarķırap kiyim kiysem, dèmdi tamaķ jesem, köñil köteretin şèrbet işsem degen oydan ķulantaza arıla bastaptı.

Èytevir ayaġım jetpegen jerge, özimdi bilmeytin elge oyım, ķiyalım, dinim, degenim jetsin dep aķ ķaġazġa möldiretip sözden suret salıp, türli ķızıķ èñgime jaza beripti, jaza beripti.

Körkem sözden keste toķuv oñay ma. Èri-beriden jazġanda köz janarı ķantalap, savsaġı süyeldenip, şeke tamırı lıpılday soġıp talığıp ketedi. Tamaķ işüvdi umıtıp üñireyip jüdeydi. Körşiler: “Bügin ḫan sarayında jartı èlemnen jiynalġan bilimpazdar sayısı boladı eken, èlgilerdiñ èrbir sözi inju marjan sekildi, estigen de armanda, estimegen de armanda”, dep bar tèvirin iyıķtarına ilip ketip bara jatadı. Bul kökeñ ķorjın tamnıñ tükpir bölmesine enip alıp, maldas ķurıp, kevdesinen keletin jozıġa etpetinen sulaġanday bolıp özegi talġanşa jazuv jazıp şuķşiyadı. Özinen talay burın ötken nebir ġajayıp bèyitşilerdiñ uyķasın, ırġaġın kölemdi kitapķa arķav etip süykektetip otırġanı.

Alıs sapardan savdeger tanısı oralıptı. Èlginiñ èñgimesiniñ èrpi böten: “Oy, pèlenşe, ķara köleñke üyde ķaġazġa kömilip ķalıpsıñ. Pèlen jerde altın ķaķpalı ḫan sarayın tamaşaladım, tügen elde buvını süyeksiz jüz suluvdın biyine balķıp esimnen tandım”, dep töndirgende bar ġoy, mına paķır Jalaleddinniñ ķızıķķanınan köz aldı jasavrap ketti.

Özi ķuralpı tayday tuvlasıp ķatar ösken ķurdası üyiniñ tusınan köldeneñdep ötip bara jatıp soġıptı, èñgimesiniñ èrpi böten: “Oy, Jèke, bèyge atın jaratıp, baptap, tazınıñ balasınday etip körşi türikpenderdiñ alaman bèygesine ķosıp edim, bes tüye bastatķan, ķos ķul jetelegen jüldeni jeñip aldım, bir künde baybatşa bolıp şıġa keldim”, dep davrıġa maķtanıp biraz vaķıtın böldi. Üydi basına köterip dombıraġa ķosılıp èn saldı. Ķazir barıp bazardan bağlan satıp èkelem, ķos kènizak ķızmet jasap köñilimizdi tabadı, birevi palav pisiredi, kelesisi beli üzile jazdap biy biylep, köz aldında öner körsetedi dep ķaraptan-ķarap buzılıp, nèpsilik ķulķı jeñip baradı ma. Tifè! tifè! beti avlaķ kèpirdiñ, ķıpşa bel kènizakķa añsarım avmay, ķara talķanġa ķaķalıp otırıp kitap jazġanım opalı tirşilik şıġar” dep ķiyalın ķaytara jiynap aldı. Oy tübinen oy terdi.

Ķonaġın èzer dep ķaķpadan ötkizip şıġarıp saldı. Üyine ķaytıp kele salıp ķavırsın ķalamın siyaġa maldı. Aķ ķaġazġa sözin marjanday tizip tögildirip otırġan kezde esigin èldekim tağı ķaķtı.

Kelip turġan medresede birge oķığan joldası eken. Keyingi jıldarı bul joldası ķasiyetti Ķağbaġa barıp, ķajı atalıp, basına daġaraday sèlde orap maşayıķ sofı bolıp ketipti dep estigen. Tèspisi şubatılıp üyge endi, törge şığıp maldas ķurdı. “Èrķalay iske talpın, talpınba, nètijesi ne boları bèri alladan, bir allanıñ èmirinen”, deydi ıñırsıy til ķatıp. Aķ ķumandı ķaynatıp, üstine kök şay salıp, kesege ķuyıp ķonaġına usındı. Maşayıķ molda asıķpay şaydı meyizben işti. “Bir allaġa ķulşılık etkennen basķanıñ bèri ötkinşi deydi ıñırsıp,- kitap jaz, jazba- bèribir, mıyġula kisini jaķsı sözben demdep aķıldı ete almaysıñ.” Tèspisin eki ķaytara barmaķtap terip şıķtı. “Al, jüremin, bir allanıñ şapaġatı arķasında buyırġan nesibeñdi terip jep jür ekensiñ, inşalla, bağıtıñ durıs, èytse de köp kitap jazamın dep kök mıy bolıp jaratķan iyeni esiñnen şığarıp jürme”, dep ķulķuvallasın üş ķayırıp, üni ķubılıp arvaķtarġa bağıştap ķuran oķıdı.

Sèldesin ķayıra töbesine üyip, kebisin kiyip, tèspisin tırsıldata terip, ķoş aytısıp şıġıp jöneldi. Maşayıķtıñ vaġızı, sözi kevdesin ķısıp jibergendey sezildi. Esik pen terezeni ķosa aşıp üy işin jeldetip aldı. Maldas ķurıp, silkinip, ķalam men ķaġazġa ķayıra üñildi, jaķsı söz ben köz mayımdı ayamayın dep bekindi.

Osı oymen Jalaleddin kitap jazuvġa kirisip ketti. Erteñgilik sèrilik as işüvdi umıttı. Jozı üstindegi ķaġazġa aş küzenşe, suraķ belgisinşe bügildi. Mezgildiñ ķalay sırġanap ötkenin bilmedi. Alıs, jaķınnan munıñ üyine bas suġıp, sèlemdesip: "Ḫal surasıp şıġayınşı", degen aġayın kisilerdiñ mına jazuvşınıñ sözden, böten èñgimeden sappa tıyılıp, tuyıķtanġan minezin, surın körip, o tobalap tüñildi. Tezirek ketip ķaluvġa asıķtı.

Jalaleddin bir küni esik aldındaġı döñgelek şaġın èviz jiyegine tekemet tösep, jozısın ķurıp, bas kötermey, jazuvın jazıp otırġan. Tuv sırtınan oķıs ün şıġadı. Burılıp ķarasa, jupını kiyingen, sırıķtay uzın, ķolında asa tayaġı bar bir kisi kelip tönip tur. Èlginiñ janarında almas bar ma dep oyladı. Ķaraġan kezde nazarı tula boyıñdı jüdep ketedi eken. Kökten ayaġı salbırap tüskendey bul neġılġan keremet dep añkiyġan küyi otıra beripti. Èlgi janarınıñ otı mol kisi kiye söylep, saval tastadı.

-Neġıp otırsıñ, müsèpirim?

-Müsèpir emespin, èygili jazuvşımın. Alıs-jakın osı jurt esimimdi tügel jatķa biledi. Altı jıl boldı: Bılayġı ömir ömirge jetetin ġajayıp kitap jazıp jatırmın, munda aķıldı söz, èdemi naķıştı saz, ırġaġı mol bèyit, èserli boyav tügel ķamtılġan.

-Kène, èkelşi, oķıp köreyin, dep èlgi almas janarlı kisi ķolın sozdı.

Bul ķarsılık bildirmesten ķolı ķaltırap ķalıñ kön kitaptı köterip èlgi èvliyege usına berdi. İşinen oylaġan: Mınanıñ mısı basķanı sonşa, nege jön suramastan, ķulaķ ķaķpastan aytķanın istep otırġanım ķay sasķanım! Munday da tosın èser boladı eken-av, sirè! Èlgi èvliye kisi tikesinen tik turġan ķalıpşa kön kitaptı avdarıstırıp oķıy bastadı, bir mezette ķabağına bult tüyildi. Basın şayķap, ķolındağı kitaptı tars javıp èviz işine laķtırıp jiberdi.

Jalaleddin şoşıp ketti. Suvġa batıp bara jatḳan kitabına tuvra umtıldı. “Aljıġannan, adasḳannan savmısıñ-oy! Kisiniñ altı jılġı eñbegin suvġa laḳtıruvġa ḳanday ḫaḳıñ bar!” dep ekeden sıpıra boḳtap, urıp jiberüvge şaḳ ḳaldı. Èlgi asalı, saḳaldı jalañ bas kisi tayaġın köldeneñ köterip munıñ kevdesine tiredi. “Sabır ḳıl, dedi, kitabındı ḳazir ḳayta alıp beremin”. Söytti de uzın tayaġın kösteñ etkizip èvizge salıp jiberip, èlgi suvdaġı kitaptı ilip alıp, şetke şıġardı. Tayaġınıñ uşımen Jalaleddinge usındı. Jalaleddin kön kitaptı jalma-jan ala sap paraḳtap şıḳtı, avdarıp ḳaradı, ḳup-ḳurġak. Suvdan şıḳḳan kitapka uḳsamaydı.

Tañ ḳalġannan üni şıḳpay ḳalġanı. Bul kelip turġan kisi tegin adam bolmaġanı. Barşa jan-tènimen ölşevsiz sıylavġa moyın usındı.

-Kitabıñdı suvġa laḳtırġanım: işinen ötirik sözder körip ḳaldım. Jazġan nèrsem ömirli mèñgilik bolsın deseñ jalġan söz ḳospaġanıñ lèzim, deydi èlgi èvliye sabırlı ünmen, ḫalıḳ kitap sözine balaşa iylanadı, èytse de jalġan söz jadınan tez şıġadı, şınşıl söz kisiniñ esinde mèñgi maḳtaladı, jattaladı. Osını uḳḳanıñ jön, pirèdarım.

-Endeşe altı jıl boyınşa jazġan osınşa eñbegimdi otḳa jaġamın da ḳayta bastaymın. Juḳa bolsa juḳa bolsın, köriksiz bolsa meyli, èytevir basınan ayaġına deyin şınşıl sözben jazıluvına den ḳoyamın, ustazım!

Èlgi èvliye kisi saḳalın salalap, basın oñ iyıġına ḳondırıp, batar künge ḳarap oylanıp biraz turdı. Sosın ḳonıravlı ünmen tilge keldi.

-Jaḳsı kitap jazuv üşin şınşıl oḳıyġa, aḳiyḳattı oy, ġajayıp söz terüv az èli, deydi bayav ünmen.

-Taġı ne isteyin, èvliyem!. Bas iyem!. Pirge jıġıl deseñ jıġılayın, ḳubılaġa bas ḳoy deseñ bas ḳoyayın, şılavıña ileseyin, èytevir öltirseñ de jaḳsı kitap jazuvdıñ jolın üyret, èvliyem!

-Endeşe soñıma iles, dedi de, èlgi uzın kisi asa tayaġın kösteñdetip jüre berdi.

Jalaleddin ḳavırsın ḳalamın, ḳaġazın, siya savıtın jalma-jan ḳorjınnıñ basına toġıtıp èlgi kisiniñ soñına ilesti. Asıḳḳanı sonşa, esigin kilttevge murşası bolmadı. Ḳaḳpası aşık kaldı.

Èvliye artına burılıp ḳaramaġan küyi kün batḳanşa jürdi, ülken tavdı betke alıp ay jarıġımen köp ayañdadı. Jalaleddin siyraġı sırḳırap ayaġı talıp èbden şarşadı. Tün ortası ava bir bulaḳ basına kidirdi, ekevi de ünsiz, èvliye ḳorjınınan ḳatḳan taba nan şıġarıp bir üzip bulaḳ suvına malıp özi jedi, bir şetinen üzip buġan berdi. Tastay suvġa uvıs toltırıp şölin ḳandırdı.

Az damıldap, siyraḳ sozıp demalıp alġan soñ, ḳayıra jolġa şıḳtı. Tavdı betke alıp tirkesip, jayavlatıp köp jürdi. Oñ iyıḳtaġı tabaḳtay ay bozarıp tañ belgisi bilindi, boztorġay şırıldadı. Bular biyik ḳıratḳa köterilgen kezde ajarı aşılıp aġarıp tañ attı. Ildiy bet alḳap eken. Aḳ şañḳan èdemi ḳala sulbası şalındı. Èvliye ḳala jaḳḳa ḳaratıp tayaġın köterdi.

-Ḳala jañadan oyana bastadı. Sen bar da şahar ortasındaġı ülken dükkennen araḳ satıp alıp kel. Özim osı jerde kütip otıramın.

Mına sözdi estigen Jalaleddin şoşıp ketti. Javırın ortasınan suvık ter ḳuyılıp, janarı jasavradı. Ḳapelimde üni kömeski estildi.

-Taḳsır, ḳaladaġı jurttıñ köbi özimdi biledi, birevi kitabımdı oḳıġan, kelesisi meşitte, toyḫanada uşırasḳan, ḳalay olardıñ közinşe aram suv araḳ satatın dükenge kiremin, körgen jurt “aramnıñ jolına tüsken eken” dep avzı bası jıbırlap ösek örbitpes pe! Tuv sırtımnan topıraḳ şaşıp èy-kèpir atandırmas pa, ustazım!

-Endeşe men saġan ustaz bola almaymın,- dep èvliye teris aynaldı.

Amal joḳ, ḳatal kisiniñ èmirin tındavġa tura keldi. “Maḳul” dep şapanın iyığına ilip, ḳuldırañday jügirip ıldiy tömen ḳalaġa bettep jöneldi. Köşege tüsti. Jurt uyḳısınan oyanıp, üyrenşikti tirşiligine boy salıp, ayaġına jel bitip, biri bazarġa biri sayabaḳḳa jöñkile bastaptı. Jalaleddin araḳ satatın dükenniñ tuv sırtına kelip, kirüvge batpay, töñirektep köp

jürdi. Öz-özinen kiriptar ḫal keşti.

Amalı tavsılġan soñ, ötip bara jatḳan ḳızmetşini kidirtip ötiniş jasadı. “Şıraġım, mına kümis teñgeni alıp maġan bir şölmek araḳ alıp kep berşi”, deydi. Ḳızmetşi ḳup alġan küyi alaḳanına salġan kümis teñgege zamatında şölmek araḳ alıp keldi. Jalaleddin èlgi kèpirdiñ asın şapanınıñ şubalġan etegine jasırıp, ḳımtap aldı. Ayaġı ayaġına juḳpay jıldamdata jiti ayandap, manaġı tav basına, èvliye jatḳan jerge entigip jetti-av èytevir. Ustazına şölmekti usındı. Naḳa bir javdı japırıp jetken ḳolbasıġa uḳsap şoḳılanıp söyleydi.

-Senen bul araḳtı almaymın, deydi ustazı katuvlanıp, meni de, özindi de aldap tursıñ. Ḳalaġa ḳaytıp bar da jañasın satıp èkel.

Dedi de ustazı aşuvdan tütigip Jalaleddinge kümis aḳşa usındı.

Jalaleddin ḳarap jürip kiriptar ḫal keşken taġdırına, odan ḳaldı öziniñ kisige sengiş, kisiniñ köñilin jıḳpaytın aḳköñil minezine nalıdı.

Östip ala ökpe bolıp jürgenim kimge ḳajet dep oylaydı. Mına oyda joḳta sap ete ḳalġan uzın ḳaranıñ soñına ilesip salpaḳtamay-aḳ, öz üyim, öleñ tösegimde kön kitabımdı jazıp, ḳarnımdı tır-tır ḳasıp jatḳanımda ġoy birev kelip urar ma edi. Öz basıma özim beynet tilep jüretin, ḳuyısḳanġa ḳıstırılġan tezek sekildi tuzım jeñil, beynetim ḳalıñ sormandaymın.

Amal joḳ, unjırġası tüsip, ilbiy basıp manaġı tanıs ḳalaġa ḳayıra endi. Dükendi töñirektep köp jürdi. Tüske taman kisi ayaġı siyregen kezde dükenge lıp enip, jalma-jan araḳ satıp alıp, èlgini ḳoynına süñgitip jiberip, jedel sırtḳa şıḳtı. Birev körip ḳalmadı ma degen sıñaymen mañayına jaltaḳtay ḳarap jönele bergeni sol edi. Ḳarsı uşırasḳan bir kisi bajınap ḳoya berdi. Sonşalıḳ üni usḳınsız bolar ma.

-Jalaleddin mırza, ḳoynıñızdaġı bultiyġan ne nèrse?

-Jèy, sirke suvı ġoy.

-Onı ne isteysiz?

-Ḳamır aşıtḳanġa, zalaldı jèndikti uvlaġanġa, dep tutıġa söylep jelimşe jabısḳan pèleden ḳutılġanşa asıḳtı. Aldı-artına ḳaramay bezdi. Èlgi köztanıs kisi köşe burışında añırayġan küyinşe ḳalıp ḳoydı. Ḳırḳa basına entigip èzer jetti. Şölmek ustaġan ḳolı dir-dir etedi. Ustazınıñ jüzi jılımaptı.

-Èkelgen araġındı taskа tögem, dedi ustazı, bul jolı özindi de, jolay uşırasıp suraġan kisini de aldadıñ. Üşinşi ret buyıramın. Mına kümis teñgeni alasıñ da ḳalaġa ḳaytıp barasıñ, tanıs dükenge enesiñ, işinen ḳızıl araḳ satıp alasıñ. Sol ḳızıl araḳtı şapanıña da jasırmaysın, ḳoynıña da tıḳpaysıñ, basıñdaġı sèldeniñ ortasına ḳıstırıp ḳoyasıñ. Jolay betiñe tögilse tögiler, moynıña şaşılsa şaşılar, sèlde üstinde teñseldirgen küyiñşe èlgi ḳızıl araḳtı özime alıp kep beresiñ. Bar, èmirimdi buljıtpay orında!

-Taḳsır, osı èvreşilik ne üşin ḳajet! Abıroydan èbden ayırılıp bittim, öziñizdiñ vaḳıtıñız eş boldı, ḳanşa kümis teñge tekke ḳurıldı. Osınşa èvreşilikke tüskende tüpki nètijesi ne bolmaḳşı?

Èvliye kisiniñ ḳabaġı jabılıp, tünere tüsti, üni jer astınan şıḳḳanday bèseñ estildi.

-Ölmeytin kitap jazġıñ kele me?

-İyè, taḳsır, ḳaytsem tiri sözim ölmese eken, dep ölip öşip jürgenim osı emes pe!

Jalaleddin jazġan ḳulġa dava joḳ dep, moynın iyıġınıñ işine tıġa ayandap ḳayıra tanıs ḳalaġa jol aldı.

Özime de osı beynet kerek edi dep iştey özegi örtene ökindi. Bul zamanda ne köp: Ḳañġıġan maşayıḳ pen èvleki èvliye köp. Ḳaysıbiriniñ aytḳanın istep uşpaḳḳa şıġarındı ḳudayım bilsin. Bèri de kevdesin ḳaġadı, bèriniñ sèldesi dağaraday. Jay ḫalıḳtı aldap: aldındı boljaymın, kölgirsip, bilgişsip, bilek sıbanıp basındı dan, ḳıluvġa şeber. Ḳojaġa ergen teri arḳalaydı, törege ergen er arḳalaydı, èvliyege ergen ava jayılıp, èrkimge külki

bolıp ḳiyalınan ayrıladı degen söz ras şıġar. Bolar is boldı, boyavı sindi. Endi burılıp, aḳıl jiynavġa murşası joḳ, moynın iyıġınıñ eki ortasına tıġıp, tompandaġannan tompandap èlgi ḳızıl köz pèleniñ aytḳan ḳızıl araġın alıp kep beredi.

Jalaleddin bet alġan bağıtınan, bastaġan isinen eş aynımaytın ḳasarıspa birbetkey minez iyesi edi. Tanıs dükendi töñirektep, ḳızmetşi izdep kep aynalġan joḳ, tuvradan-tuvra salıp jetip keldi. Dükenşi şal añırayıp ḳaraydı. Bul kökeñ bir uvıs kümis teñgeni èlginiñ alaḳanına sıldır etkizip töge saldı. Ḳarlıġıñkı ünmen: “Èkel!” dedi. Dükenşi: “Jarıḳtıġım, neni surap tursın?”, dep dènemeni tüsinbedi. Jalaleddin suḳ savsaġın şoşaytıp: “Ananı èper!” dedi. Dükenşi manaġıdan beter tañırḳadı: “Jarıḳtıġım, jarḳınım, ḳaşannan beri salınıp işip jürsiñ ibilistin asın?” dep özevredi. Bul tünergen küyinşe tırs etip ündemedi, dükenşi mına jazuvşınıñ ḳuyınnıñ işinen şıḳḳanday èlem-jèlem türinen şoşındı, èper degenin èperdi, esikke deyin elpek ḳağıp şıġarıp saldı.

Jalaleddin basınan sèldesin sıpırıp, èlgi ḳızıl araḳtı sèldesiniñ ortasına ḳıstırıp, jan-jaġınan ḳol oramalmen bekitip baylap tastadı, basına ḳayta kiydi. Bul jolı köşe boylap asıḳpay ayandadı. Birevler soñınan añırayıp ḳarap ḳalıptı, kelesi birev basın kelişe şayḳap, soñınan suḳ savsaġın şoşaytadı, ḳarḳıldasıp külgendey boladı. Şölmek şayḳalıp ḳızıl araḳ betine, jelkesine şaşıraydı. Beti monşaḳtap terlep, köz aldı buldır tartadı. Oy, pèle-ay! Köretin ḳuḳay jarıḳ jalġanda tavsılıp bitpedi ġoy, köresindi körmey körge kirmessiñ degen burınġılardıñ sözi ras bolġanı ma sonda. Jerdiñ jarığı bolġanda, soġan tüsip ḳana, jer astımen èlgi ḳızıl köz èvliyege aramnıñ asın jetkizip berer edi ġoy. Jalpaḳ jurt ösek otın örtşe lavlatıp èketeri anıḳ endi.

“Nesin aytasıñ, köp kitap jazıp jurtḳa önege, ösiyet üyretken jazuvşı ekeñ işip ketipti!”

“Köşede, sèldesinde araḳ orap èndetip jüretin èpendige, èveyige aynalıptı.”

“Butında lıpası joḳ desedi, jel turġanda şapanınıñ eteginen abıroyı körinipti.”

“Sol da önegeli kisimin dep kitap jazıp, jer basıp jurav, onıñ jazġanın èjetḫanaġa

qıstırıp qoygan lèzim.”

Osınday etten ötip, süyekke jetken uvday aşşı sözder güv-güv etip qulağına ızıñ-ızıñ estilerdey.

Tav basına ilbiy basıp, tiri ruh bolıp èzer jetti. Sèldesin şeşip, ortasına qıstırgan araqtı aldı, teñ jarımı şaşılıp-tögilip, jibek matağa oñbay siñipti. Ustazına usındı. Ustazınıñ nazarı ötkir, tav basına şıqqan kisidey betine qızıl boyav jugıp, meymanası tasıp, janarı jalt etip, jasın oynağanday. Ruhı asqaqtap mülde basqa, böten minezdiñ adamı bolıp körindi. Örkeştenip otırıp bılay dedi:

-Öziñdi öziñ jeñe bildiñ! Budan bılay jolıñ aşıladı, bağıtıñ tüzeledi. Jüregiñniñ tübinde kir kalmasa ğana jürek sözin ayta alasın.

Uzamay kün batıp, salbırañqı keş tüsedi. Tav işin qarabarqın tün boyavı tumşalaydı. Alıs qiyırdan tabaqtay qızıl ay tuvadı. Qızıl aydıñ astında, töbe basında ustaz ben şèkirt bir-birine qarsılasıp maldas qurıp otıradı. Ustaz qorjınınan jartı taba nanın alıp bir üzip avzına saladı, öñgesin “mè, küni boyı jügirip, èbden şarşadıñ, jep tavıs”, dep Jalaleddinge usınadı. Nan jep bolğan soñ qutısınan suv quyıp beredi. Manağı qiyamet qiyındıqpen alıp kelgen qızıl araqtan ustazı bir urttap, öñgesin “şöp nurlasın”, dep jerge tögedi, bosağan şölmekti qorjınınıñ bir basına bultiytıp salıp aladı. Qolın jayıp, kübirlep bata jasaydı, betin sıypap burılıp şèkirtine qaraydı.

“Qulağındı sal, Jalaleddin, aspanda qalqıy jüzgen qızıl ay, jerde kök şöp, èlemdik uyqasqa öz jüreginiñ lüpilin qosqan sansız erkek pen urğaşı tüngi tınıştıqqa uyıp, tıñayıp, jasarıp oyanbaqşı, ömiriñe sabaq bolsın, bayağıdan bergi sağan jumbaq bolıp kelgen is, qiymılıñnıñ şeşüvin aytayın, aldıña jayıp salayın”, dedi ustazı.

Èvelgide küñgirlep şala estilgen ustaz sözi birte-birte qulağına anıq şalındı, estigen sayın jüregine, boyına özgeşe küş quyılğanday jeñil tartıp, arqa-bası keñeyip, aytıp bolmas èserge bölendi, qan tamırınıñ soğısı jiyiledi. Erekşe tosın èserge şomadı, jüyke tamırı şımırlap qoya bergeni.

-Jartılay jazuvşı- oķırman közboyavşısı, jartılay tèvip jan sadakası, jartılay molda iman sadaķası, jartılay maşayıķ jaratķan iye aldavşısı, jartılay sopı saytan sıbaylası, dep az kidirip añırayıp alķara aspanġa ķarap aldı, tüpsiz tereñ aspannan oy marjanın bir-birlep üzip otırġanday sezildi. Sözin èrige jalġadı:

-Kitabı ölmeytin jaķsı jazuvşı boluv üşin üş tağılımdı ustanuv kerek, beybağım. Ķulağına ķuyıp al. Birinşi: Jazġan nèrseñe ya pendeşilik ķulıķpen, ya tirşilik ķamımen ötirik söz kirgizip jiberüvden saķ boluv kerek. Ötirik söz kitabındı öltirip tınadı. Ekinşi tağılım: Jazuv jazġan kezinde "osınım ķalay boladı degen jüregiñniñ tübin küdik şalmasın, "ḫalıķ ķalay ķabıldaydı" degen ķate tüsinik köz aldıña tuman tutķanımen birdey. Ömirdi, özgeni bolmıstı ķate tüsinüv köz aldıña kök tuman tutadı, ol kök tuman jüregiñniñ tübine küdik uyalatadı, küdik uyalağan jürekten jaķsı öner tuvmaydı. Ne jazsam da bul nèrseni özimnen ġana talayıma jazılġan, meniñ ġana ķolımnan keledi degen irilikpen iske kirisken lèzim. İri iske kiriskende jürek tübinde diril bolmasın, kir ķalmasın, şèkirtim. Üşinşi ķağiyda: Özin-özi jeñe biletin minez ġana ülken istiñ üdesine şıġaradı. Özin-özi jeñe alatın minez èrbir istiñ ķazığı, beynetķorlıķ baylavı. Aynığış minez ülken öner tuvġıza almaydı, tav basına şıġarmaydı, jarım jolda ķaldıradı. Èlgide üşinşi mèrte jumsaġanda barıp öziñdi-öziñ jeñe aldıñ. Köp musılman ķavımı aramdıķ araķta deydi, eñ köp aramdıķ piğıldan, niyetten, ķalıptan tuvıp jatadı, aramdıķtı eñ èveli piğılıñnan, niyetiñnen, ķalıbıñnan, mineziñnen alastay bil, müsèpirim.

Mına sözdi estigen Jalaleddin ķalamger kökiregi aşılıp, özin-özi ķus ķanatına mingendey sezinip, budan bılay jazġanı minezinen, jüreginen tuvındap, ötirik söz ķosılmağan mèngilik öner bolarına köz jetkizdi, imanday senip, üyi tüsti. Ustazına basın iyip rizalıķ alġısını ayttı. Tav bavrayına salbıraġan sabalaķ bult jöñkilip jetip javın emiziktedi.

Bir ġajabı ustazınıñ üsti suv bolmadı, ķup-ķurġaķ ķalpı otıra berdi. Munıñ üstine jartılay javın tiydi. Èytse de budan bılayġı jazġanı oķırman kökeyine tereñ siñip, mèñgilik ķalatınına nıķ sendi, ömir kitabınıñ iyesi bolatının anıķ sezdi.

Düniyege esimi èyligi Jalaleddin Rumiy aķın jurttı tamsandırġan jap-jasıl öner ölkesine osılayşa kelgen edi: Birinşi, jazġanına ötirik söz ķospav; ekinşi, jazıp otırġanşa

jürekte kir, köleñke bolmav; üşinşi, öziñ-özi jeñe bilüv keyinşe ġajayıp şayır ġalamat kitaptardıñ avtorı Jalaleddin Rumiyden bastalġan degen èñgime bar. Bizder sonı ķarapayım ķazaķı tilmen bayandap ķana berdik, ķadirmendi okırman.

Jaķsı kitap jazuvdın tavķımeti èli talay taġdırġa jeterlik.

3.1.2. Kisi Aķısı

Tasķın ornında ķalġan ķoytas sekildi üş şal ujım keñsesiniñ aldında döñkiyip-döñkiyip otırġalı ķaşan. Tañ ķulaniyektenip kele jatķan mezette bastarı ķaraġaş tomarınday tip-tik edi: Endi kün arķan boyı köterile künbaġısķa uķsap bügilip ķalıptı. Èvel bastaġı ızdiyma sıķpıt joķ. Janarı uñġısına şögip şöldep ķatalay bastaġan. Sırdıñ aptabı köleñkeni ķuvşiytıp jep, jerdi küygen teridey köñirsite tüsti. Şaldar şoşayma eltiri börikterin sonda da şeşer emes.

Ortadaġı Aķèdil şaldıñ ķatķıl üni otırġandardı alġaş tiriltti.

-Burın bastıķ degen keñsede ķadalıp otıruvşı edi, bul künde küriş, mal dep ķuyrıķtarı jer iyiskemeytin bolıptı.

Bèrinen biyik, sustı şal osı eldiñ duvalı avız aķıl kenişi Sèrsenbay edi; seriginiñ sözi türtti me, èlde osı otırısın èbes sanadı ma eltiri börkin ķolına alıp, ustaramen ķırġızġan basın alaķanımen kösip-kösip siypadı-ay kelip.

-Aķköñildik opıķ jegizedi, deydi Sèrsekeñ arġı şettegi şoķşa saķaldı ala közimen atıp. Sen ġoy: “Bastıķtıñ aldınan öteyik, balama ķolaylı ķızmet surayıķ”, dep ķulaġımdı jep ķoyġan. Sırdıñ masasınan mazañ ekensiñ. Men bilsem osı ujımnıñ direktorı ķulķın sèriden küriş basında jür. Barşa ḫalıķ ķolına ketpen alıp şaruva jasap jatķanda bizdiñ keñse baġıp siresip otırġanımız adamġa da, şariyġatķa da siyıspaydı.

Tömendegi şoķşa saķal tanavınıñ astınan küñķ etedi.

-Osı jolğı söziñizdiñ sadağası keteyin, Sèrseke, sèl küteyik, kelip ķalar.

-Ķiyķalaķtatıp bizdi salğanşa sol balañnıñ özi nege kelip jolıķpaydı? dep Aķèdil keyiydi.

-Dèküment èkelemin dep Almatığa ketip edi, deydi şokşa saķal ünin manağıdan da bèsendetip sıbırlay ün ķattı. Şındığında osı eki şaldı tañ èletinen keñsege süyrep èkelgen şoķşa saķal bolatın. Ujımnıñ ķassirin èskerge aladı-mıs dep estigen küni şoķşa saķal güjildegen samavrın tübinde ķızıl küreñ şaydı soraptap otırıp uzaķ sonar oylanğan. “Jalğız bala titığıma jetti” dep iştey jiydigen. “Onınşı klastı ildaldalap bitirgeli ayağına jel bitti, ķit etse “oķuv izdev”, ķit etse “bazarğa baspaķ satuv “ minbegen poezı, barmağan ķalası ķalmadı. Bes-altı iri ķaranı satıp-satıp tavısuvğa aynaldı. Onımen tüsken oķuvı joķ, balağımen jol sıpırıp, şèpkesi ķiysayıp ķaytıp kelip ķaltasın ķağıp turğanı. Èytevir biyıl jaz tizgindep otırıp birevdiñ alaķanına salıp mèpelegen èp-èdemi ķızın alıp berdi. Endi ķayķayıp ketpen şap, küriş ek, mal tap deydi bul. Ölsem de ķara jumıs istemeymin deydi ol. Ķuday ķıldı biz köndik dep bügin èskerge alınatın kassirdiñ ornın surap direktorğa jolığuvğa dèt ķılğan. Mundayda şoķşa saķaldıñ sayasatı mol. Direktorğa öz betimen barıp sözin ötkize almasın jène bildi. Sèrsenbaydıñ bedelin paydalanuvdı jön kördi, sodan pamdat namazın oķıy sala şaldardı köterip osılay şubağan beti edi.

Sümetilgen şapandarın ķağıp-silkip “bolmadı” desip üş sirespe ķozğala bergen. Keñse aldına jürek gazik gür etip toķtay ķaldı. Tanıdı, tüsip jatķan ujım direktorı İsatay. Kelip jağalay ķol alısıp amandasıp şıķtı. Keñsesine bastadı.

Munda suv sevip sıpırıp ķoyıptı, sap-salķın. Taķtay edeni düñk-düñk etedi. Direktordıñ bölmesine èveli Sèrsenbay, sosın Aķèdil, eñ soñınan şoķşa saķal endi. Orındıķķa da sol retimen tizildi: etekte şoķşa saķal, sosın Aķèdil, eñ törge Sèrsenbay. Aşıķ turğan èynekten öñkildegen şanşuvdan ķorķıp şaldar eltiri börikterin ķayıra kiyip alıstı. Endi bayķadı, direktor naķa toğay örtenip sonı söndirisken kisidey tütigip ķarayıp ketipti. Ķol oramalın alıp samayın, betin sürtip edi, aķ şüberek siyır jalağanday jağaldanıp şığa keldi. Özi şölirkep ķatalap ķalıptı, ķalbırdan eki staķan suv ķuyıp işti. “Ķazir, aķsaķaldar”,- deydi. “Tospa buzılıp, tünimen köz ilmey suv keşip, tas tasıp èzer bekittik, üyge soķķan

joḳpın èli. Avdanmen seylesip alayın", dep ḳol astındağı telefonġa jarmastı: èri burap, beri burap sambırlassın sosın.

"Tospanı jaña özirde jöndep bitirdik, Ġayneke. Bas muraptıñ esebi durıs soḳpadı. Jetinşi zvenonıñ küriş tanabın kürmek ala bastaptı. Üşke gerbitsid dèrisin sebüvge samolet kerek. Adam jetpey jatır. Ḳazir, aḳsaḳaldar. Joġarġı klass oḳuvşıların jiberseñiz de ḳol küşi kerek". Sèrsenbay şal osı mezet öz-özinen taḳıstanıp ḳısıla bastadı. "Barşa jurttıñ küriş-küriş dep jantalasıp jatḳanı mınav, bulardıñ ḳoyuv şayġa ḳanıp alıp keñse bağıp jürüvine jol bolsın." Èlden vaḳıtta İsatay üh dep jan terge tüsip telefondı ḳulağınan aldı. Az-kem töbege urġanday sileyip otırdı-otırdı da:

-Şaruva aytıñızdar,- dedi.

-Bizdiki jay erikkendik, şıraġım, dep Sèrsenbay sıpayılap söz oraġıttı. Bir balanıñ ötinişin attay almay kelip ḳalıp, endi kete almay otırmız.

Kezekti Aḳèdil aldı.

-Mına Tölenşekendi bilesiñ, dep tömendegi şoḳşa saḳaldı iyegimen megzedi, pèlen jıl osı avıldıñ padaşısı bop siyırın baḳḳan, teri-tersegin jiynaġan, beyneti siñgen sıylı kèriya. Biyıl kelin tüsirdi, jaña üy saldı. Toyın aġayın böle jara köterdi. Èytse de suv aḳsa sayımen degendey jiligi jiñişkerip, malın tavısıp aldı. Oḳuv bitirip kelġen jalġız balası oyġa-ḳırġa şapḳılap tèvir ḳızmettiñ adam bolıp ketetin sekildi.

İsatay zırḳıldap èketip bara jatḳan samayın ustap ḳanşa oylansa da şaldıñ tuspalın tüsine almadı.

-Ḳarız aḳşa ma keregi? dedi.

-Aġayın arasında otırıp ökimetten ḳarız surap ḳaytedi, deydi Aḳèdil şal.

Şoḳşa saḳal tuḳşiyıp alıp tırs ündemeydi.

-Tèrbiyeleseñ adam bolıp ketedi, dep Aḳèdil èri sozdı. Jüziktiñ közinen ötkendey pısıḳ, eti tiri: ortaḳ şaruvaġa meniki seniki demey aralasıp jüre beredi.

-Özi ḳayda jür ḳazir? dedi İsatay. Anda suv jaña maşinanı on kün aydap ḳiyratıp ketetin sol emes pe?

Şoḳşa saḳal tırs etip ündemeydi.

-Bala ġoy èli, deydi Aḳèdil. Ḳabatına alsañ bötendigi joḳ, ol da bir iniñ.

Ujımġa adam ḳolı jetpey jatḳanda èlgi "jelayaḳtıñ" uşıp-ḳonıp jürgenin direktor jaḳtırmay ḳaldı, onıñ üstine munşa kisini sandaltıp araġa adam salıp, osınşa vaḳıtın tèrik etip, Tfuv! işinen tükirdi.

-Ujımnıñ kassirin èskerge alıptı dep estidik. Sonıñ ornı bos sekildi…

-Atan tüyeni arḳalap ketetindey jigittiñ şot ḳaġıp jurtḳa jalaḳı taratıp otırġanı ersi şıġar.

İsatay bul sözdi èdeyi ayttı.

-Sosın özi nege kelmeydi?! dedi renişin jasıra almay.

Şaldardıñ ornında osı arızdı aytıp basḳalar kelse ġoy bet-jüzine ḳaramay oyda dep kürişke tıḳırtıp ḳuvar edi. İt terisin basına ḳaptar edi. Sèrsenbay şaldıñ susı bastı; sıylı kèriyanıñ aldın kesüvdi artıḳ sanadı. Osı jüristiñ uytḳısı tömendegi şoḳşa saḳal ekenin bilgen joḳ biraḳ.

-Ḳıstay jürip sıbarşiktiñ oḳuvın tavısḳan eken, doküment èkelüvge Almatı asıp ketipti, deydi davdıraġan Aḳèdil şal. Ḳaraydı: ḳasındaġı Sèrsekeñniñ öñi sınıp, ḳuvḳıl tarta bastaptı, şoḳşa saḳalı dir-dir etedi. Ḳaraydı: aşuvġa minse östetin.

-Kèssirlikke sol balanı al, ķaraġım. Şalınıñ közi tirisinde tabıs tapsın, el ķatarına ilinsin…

Sèrsekeñe jaltaķtaydı.

-Jüremiz endeşe. Sözimizdi sındırmassıñ, deydi Aķèdil.

-Oylasıp köreyik, dedi İsatay. Şaldardı esikke deyin jılı şıraymen şıġarıp saldı. Bayķadı, Sersenbay şal öz-özinen ķıstıġıp ķorlanıp baradı, dabırayıp kirip, tömenşik tartıp şıķķannan soñ ķaytsin. Aķıldı kisi osı jürisin min sanadı özine, osı tirligine ķapa boldı tegi. Soñınan lèm dep jaķ aşpastan şoķşa saķal sümetildi.

"Köreyin" deydi iştey tolķıġan İsatay: ķayta oralıp orındıķķa otırıp jatıp ta köreyin; ķutıdan salķın suv ķuyıp simirgende de köreyin; Èlgi svarşçiktiñ jandı jerden ustaganın ķaraşı. Naķa buvınnan pışaķ urġanın kördiñ be? Muniñ el sıylaġan şaldıñ sözin jerge tastamasın da, ķiyınşılık jıldarı Sèrsenbaydıñ ķara talķanımen oķıġanın da bilgen. Sosın jumsap otır. Köktemde tapsırġan jumıstıñ eşbir üdesine şıķpay keñ balaķ şalbarmen selkildevi jaman edi: Almatıda eki jıl sandalıp jürip "svarşçik" boldım dep dübirletip jetkeninen şoşıp edim. Mına ķılıġıñ batıp ketti, kökeşim. Èriyne èlgi Aķèdil şal aytķanday eti tiri jastardı ķabatına alıp tèrbiyelevden ķaşpaydı; ķiynalġanına ķol uşı dayın. Osı eldiñ jaķsısına da, jamanına da javap bereri ḫaķ. Èytse de adamnıñ adamı bar ġoy. Tap ķazir kürişke şıġaratın kisini balşıķtan jasa dese de oylanbastan bilek sıbanıp kiriser edik. Es ketip, jan şıķķan navķannıñ küyip turġanı mınav. Èlgi svarşçik jür Almatı asıp tayrandap, şaldardı aydap salıp sayrandap.

Telefon taġı bezektedi. Ķabaġı ķırıstanıp otırıp ķulaġına kötergen.

Ķarlıġınķı, èytse de unamdı jumsaķ kelinşek üni estiledi. Birinşi ḫatşınıñ kömekşisi.

-İseke, deydi. Bügin avlıñızġa oblıstan ökil baradı. Kürişiñizdi köredi. Aġa ulttıñ ökili, ķazaķ arasında köp jıl istegen, ķazaķşanı jaķsı biledi. Arġı küni saġat onda küriştiñ

şığımı tuvralı byuro, èzirlenip keliñiz, söyleysiz.

Telefonı ķulağınan alıp jatıp İsatay “mèssaġan”, dedi. Tiridey otķa üyiter meni bular. Künniñ ķırık gradüs ķaynap turġanı mınav: endi şañ jutıp jürip ökildi kütip al, künşilik jerdi alıp jatķan kök nayķan eginiñdi körset, ayağıñnan sabıl, aķpar èzirle, ķoyġan savalına naķtılay javap ber. Èlgi ökil şèniyip jatıp ķoydıñ basın müjigisi kelse şe: konyaķtı “jılķınıñ mayı” dep jutatın bolsa şe: amal joķ şıdap bağasıñ. Onıñ üstine vaķıt tavıp tañ aldında byuroġa bayandama jazasıñ.

Özeginiñ ķattı tartıp, asķazanı bürip avırġanın sezdi. Keşe keşten beri nèr sızbağan. Süyretilip turıp şeten ķalpağın şegeden alıp sırtķa şıķtı. Kün janıp tur. Avızġı üy ıstıķtan ķaşıp avzın aşıp büyirin soķķan torġayġa tolıptı. Sağım ba, èlde masa ma avanı eldebir kilegey buvaldır tutıp tur. Maşinasınıñ esigi ķol tiygizbey ısıp ketipti. Èp-sètte köylegi denesine jabısıp ıljırap şığa keldi. Kabiynanıñ işi monşadan beter ķapırıķ. Şındığında ökil ķazaķ tiline jetik, el sırın, jer ķasiyetin tereñnen taniytın kökiregi oyav, közi aşıķ saķa kisi eken. È degennen-aķ İsataydı iş tartıp, inisindey bavrap, şüyirkelesip ketti. Aytıp otırsa küriş daķılınıñ buġan beymèlim ķaltarısı köp körindi èli. İsatay jaydaķ şay üstinde konyaķ aşuvġa oķtalġan. “Ène bir jılı malşılardı aralap jürip ķumda adasıp ketkenmin”, deydi ķonağı. “Ķaķtıñ suvın işip ķattı avırġanmın. Bavırımdı èlsiretip aldım. Sodan beri işimdikpen ķaspın”, deydi. Mal soyamız onda deydi bul. Küriş aralap oralġanşa bılķıp pisip turadı. “Jo-joķ” dep ökil şatķayaķtaydı. “Osı ıstıķta, mına navķan vağında et jep, sorpa işip terlep otıratın jağday joķ! Vaķıt uttırmay kürişti köreyik!”, deydi. Jène avılġa bügin ķaytıp oraluvımız ekitalay, nan orap, ķoldan uytķan ayran ķuyıp ala şıķ deydi. İsataydıñ munday janġa jaylı ökildi biyıldıķķa körgeni osı. Erteñgi raykom byurosında ökil men İsatay ķiyandağı küriş tanabınan tura soķķan. Büytpese ülgere almaytın. Türleri kisi ayarlıķ, beyne jabağı sekildi tulaķķa salıp tütip, ne küriş sekildi kelide tüyip alġanday èlem-jèlem, ķoynı-ķonışınan ķum savlap, üsti-bası şañnan köriner emes. Keñsege kire grafindegi suvġa umtılıstı. Birinşi ḫatşığa ökil İsataydı maķtap jatır. “Eñ bastısı eli jaķsı köredi eken”, deydi. “Barşası ķıbırlap küriş basında jür. Tanaptarı birtegis, tospası tasşemen, kögildir kürişi köz süysindiredi. On segiz sağat boyına jürisi jaysız maşinada şoķıraķtadım. Jène byuroda otıruvġa belim şıdamaydı” deydi.

Ökildi ḳonaḳ üyine aparıp jaygastırıp ḳayttı sodan. Byuro mèjilisi tım uzaḳtan ḳayırılar, èngime tiyegi ağıtılıp keter dep oylamağan edi.

Ülken üziliste birinşi ḫatşı İsataydı bölmesine jeke şaḳırıp alġan. Ḳabağı ḳatıp ketipti. Manağı ökil üstimnen şağım aytḳan ġoy dep sekem alıp ḳaldı.

-Ujımıñnıñ kassiri bar ma osı?

-Jaḳında èskerge alıp ketti. Ornına ḳolaylı adam izdep jatırmız, dedi İsatay.

-Endeşe jurttıñ ḳulağın sarsıltıp Almatı men eki aranı dürliktirip jürgenderiñ ḳalay? Kadrġa vaḳap bol, der kezinde saylap alıp rayḳomġa mağlumdap tur dep ḳaşanġı ḳaḳsaymın. Bügin mine Almatıdan ekinşi mèrte telefon soġadı. Darday kisi, trestiñ bastığı, sanatoriyde birge dem alġan edik. “Kelintöbe” ujımınıñ kassirlik ornı bosaptı”- deydi. Ḳalay estip, bilgen deseyşi? Beyne Ḳaratav köşip ketipti dese büytip dürlikpes. “Sol avılda ḳolaylı ḳızmet tappay oyġa-ḳırġa şavıp jürgen jiyenim bar edi”, deydi. Özi biyıl üylenipti, èkesi ḳartayıptı. Kassir etiñiz deydi. Ḳulağımdı jep koydı tüge!

-Sonday bir svarşçik balanın barı ras.

-Svarşçik bolsa ḳızmetke ḳoyġız dep astanaġa şaba ma eken?

-Balalıḳ bolġan oniki.

-Avdannıñ şaş etekten şaruvasın jiyıp ḳoyıp saġan endi kassir izdeyik! Estigen jurttan uyat emes pe?! Èlginiñ araġa adam salatınday basına ne kün tuvıptı?!

Ujım direktorı jer bop uyaldı. “Naḳa men jibergendey bolġan eken” deydi işinen jiydip. Avılda mağan şaldardı aydap salıp diñkeletip ediñ, alda ġana jügermek-ay, endi ḫatşığa aytatın adam izdep astanaġa şapḳan ekensiñ ġoy!”

-Keşiriñiz, deydi öz-özinen buvsanıp. Düniyeniñ ķulığın oķıp, toķıp alġan balalar kezdesedi keyde.

Aldıñğı küni avıl aķsaķaldarı dèl osı şaruvamen şubap kelip, öziniñ aldınan ötkenin bügip ķaldı. Onı şubap kelip, öziniñ aldınan ötkenin bügip ķaldı. Onı estise ġoy, söz jok, birinşi ҕatşı ķazanında saķırlap ķaynar edi, şañın silker edi. Oramalın alıp jipsigen mañdayın sürtti.

-Eñbegindi jurt baġalaydı, dedi sabasına tüsken avdan basşısı. Elge juġımdısıñ. Erteden ķara keşke küriş-küriş dep attıñ basın añırata bermey bir avıķ ķol astındağı eldiñ rayına da ķarap ķoysañşı. Bürgeni tüye dep avzımen oraķ orıp jüretin arızķoy, èsire pısık, èsire taķıs adamdar kezdesedi keyde, ondaydıñ kezinde aldın orap turġanıñ maķul.

-Este jüretin aķıl eken.

-Ķayteyin… astanalıķ trestiñ bildey bastığı şabılıp telefon soġıp jatķan soñ "sol ujımnıñ direktorımen söyleseyin", dedim. Èytse de ķabırġañmen keñesip öziñ şeş. Men bul mèselege biylik aytpaymın, şaruva seniki, kadr seniki.

İsatay ҕatşınıñ bölmesinen arķasınan avır jük tüsirgendey jeñildep şıķtı. "Ķiynalġanda ķol uşın berer, aķ jürip adal söyler kommünister bolġanı ķanday jaķsı" dep oyladı. Ҕatşınıñ neşeme ķiyın künde èdilet avlınan tabılatını ġaniybet, èriyne.

Byurodan şıķķan jurt köşe jarığımen bıtıray tarasıp jattı. Ķas ķarayıp, iñir üyirilipti.

Maşinasın ot aldırġanda oyına keldi: ķonaķ üyinde jatķan ökilge soġıp ķoş aytısıp şıķķanı jön eken.

Ökil şaruvadan bılayğı vaķıtta èzilkeş, savıķķoy kisi körindi. Aşıķ-jarķın ķarsı aldı. "Öziñe arnap öleñ şığardım", deydi. Ķoyın dèpterin alıp suvdıratıp oķıp berdi.

Ķavkıldasıp külisip otırıp şay işti, palav keldi. "Eginge oraķ tüskende jène soġıñız",

dep tün ortasında al ḳoş desti.

Avdan ortalığınan şıḳḳan ḳasḳa jol èveli teristikke, sosın şığısḳa oyısıp èygili "Moskva- Almatı" tas jolına ḳosılatın. Ülken jol dariyanıñ oñ, jağalavındağı aytaḳır dala men Ḳaratav etegin ḳıldap ötip tüstik şığısḳa şığandaydı. Ujım ortalığına deyin seksen kilometr jer. Ḳarsı betten ḳızarıp ay tuvadı. Ḳazannan buvın burkıratıp jana alğan ḳazanjappa sekildi aydı aydı körgeni osı. Denesi şimirkendi. Şildeniñ jer jalağan aptap ıstığına körinip tur ma dep iştey ḳavip ḳılğan. Ḫatşınıñ totıḳḳan ḳañıltırday şarşañḳı jüzin elestetti.

"Şapanın süyretken şaldardı jumsadı, astanadan azınatıp nağaşısın saldı atan tüyeni arḳalap ketetin jigit, nesibesin ter tögip adal tavıp jese ḳaytedi?! Suvırılğan jüyrigine gaz bere tüsti. Jıldamdıḳ ölşeytin ḳızıl sınap sırğıp jüzdi körsetti. Aldınan ḳosayaḳ kesip ötti. "Perişteni joldan taydırğan altın bolsa, èlgidey jigitti azdıratın kisi aḳısı-av".

Ay tuva Almatıdan avılğa svarşçik te poezğa mingen. İşinen "is bitti" dep toğaydı.

Şöl ḳıssa işermin dep tor köz toltırıp sıra alıp şıḳḳan. Köñili küpti. Kupe işi ḳapırıḳ pa, èlde ḳuvanışḳa bastadı ma jüregi örekpip èlme-èl tañdayı kebe berdi. "Küy jiynavğa şıḳtım", dep jolay öndirşegi sorayıp dombıraşı jigit ḳosılğan. Burıl sıranı sılḳıldatıp simiristi. Dem arasında ḳızıp ḳalıstı. "Ülken ujımnıñ kassirimin", dep davrıḳtı bul. "Ḳaltañ tompaḳ bolsa ataḳ ta, abıroy da alaḳanda… Küy akşa küşiktemeydi"… Küpeni basına köterip èn aytuvğa dèt ḳılğan.

dombıram bası dolana,

èn aytpasam bola ma…

dep soza bergende sözin tars umıttı. Küy jiynağıştıñ dombırasın sındıra jazdap sabaladı sosın.

Ķaratķanşa degende ķaratpaşı-ı-ı-e
Jaratķanşa jamandı jaratpaşı- ı- e
O-o-ov, erkem-ay!
Er jigitke öleñ ayt,
Bügin bolġan tamaşa
taġı da bolsın erteñ-ay!

Öndirşegi sorayġan küy jiynaġışķa közin tigedi. İşsem boldı kisige ķaraytın èdetim bar.

Tün ķarañġılığın jamılıp batısķa sorġıġan jürdek poezdıñ selkili ķarama-ķarsı otırġan eki jigitti besiktegi balaşa terbetti.

-Küy aķşa küşiktemeydi, küniñdi ķalay körmeksiñ? dep svarşçik küy jiynay şıķķan jolserigine tigildi. Ol ķayta momın eken, ķızıñķırap ķalġan svarşçikpen şapıldasıp ustasa ketpedi.

-Eñbegim el kèdesine assa jaraġanı, odan özgeni tilemeymin, deydi. Al meniñ tüsinbey otırġan jayım bar. Büginde ne köp bilek sıbanıp, ķulşınıp isteytin şaruva tolıp jatır. Keñsede buġınıp otırıp, şot salıp, tiyın esepteytin kassirlikke nesine ķızıķķansıñ?

-Pèli degen, ķızıķķanı sol; bıltırdan beri armandap jürip kassirlikke ķolım èreñ jetken joķ pa?! Körip jürmin, küni-tüni jer oyıp, ketpen şapķan kürişşiniñ özi öndirip aķşa ala almaydı. Al kassirdiñ ķaşanda ķaltası tompak, avzı salımdı, ķolı maylı.

-Sonda jurt jalaķısınan jırıp bere me?

Küy jiynaġıştıñ tirşilik attı ülken mekteptiñ iliminen müldem ķalıs jürgenine jaña közi jetkendey edi. Amal joķ ejiktep otırıp tüsindirüvge kirisedi.

-Öziñ èli bala ekensiñ, deydi bul. Osı künde eşkimnen ruḳsatsız kök tiyın ala almaysın, ökimet mülkine de ḳol suġuvġa ḳaḳıñ joḳ. Ömir degeniñ ülken bölis, sol bölisten ḳur ḳalmasañ bolġanı. Men aytayın, sen tında. Mèselenki, jumıssşı ḳavımına aylıḳ jalaḳı taratıp jatırmın deyin. Aḳèdil diḳanġa jüz on som seksen üş tiyın jazılġan. “Tiyeseli jüz on somın sanap beremin. Seksen üş tiyınġa maydam ḳayda. Şalıñ maġan alla razı bolsın aytadı. Kelesi toḳsanda ujım jumıssşılarına jıl ḳorıtındısımen bèygi aḳşa jazıldı deyik. Sèrsenbay şalġa eki jüz ḳırıḳ som şıḳḳan. Eki jüz otız somın sanap beremin de, “on somġa maydam joḳ”, deymin. Sèrsekeñ ḳolın bir-aḳ silteydi. Jalpı jumıssşılar bèygi degendi kökten tüsken köldeneñ olja dep tüsinedi, sodan aḳşanıñ bet-jüzine ḳaramaydı. Sodan sumḳa tübinde, tiyın-teben jiynala beredi, jiynala beredi. Teginde kassirlik degen bayaġı Ḳosobanıñ tübinde jatḳan Bekejan sekildi, olay-bulay ötken avızbastırıḳ, jıluv jiynav, toy jasav, tötenşe şıġın sekildi tegin tabıstan öz ülesin ḳalt jibermey ḳaḳşıp alıp jata beredi.

-Sabır sabır, deydi küy jiynaġış jigit. Jalaḳını tüp-tügel sanap ber dep birevi aytpay ma sonda?

-Aytḳanda ḳalay aytsın: Gèp sonıñ aldın oravda, jımın bildirmey, tigisin jatḳızıp jiberüvde. Jalaḳını taratḳan sayın naḳa aḳşanı öz ḳaltamnan ülestirip jatḳanday jurtḳa aybattanıp, kinasın tavıp, mısın basıp, söz ayttırmay tastaymın. Momın jandar aldımda jorġalap ḳaladı sodan.

Küy jiynaġış jigit ḳurdasınday mına jolseriginiñ ḳuvlıḳ atavlını oḳıp-toḳıp alġanına, ömir degen bölis, abıroy degen aḳşa dep ḳaḳsap otırġanına sumdıḳ ḳayran ḳaldı. Aram oyı, ala piġılınan jiyirkenip ketti. Ḳolındaġı krüjke tolı köpirşigen salḳın sıranı stol üstine ısırıp ḳoya saldı. Beyne suvsın ornına işirtki dèri işip otırġanday sezindi. Sol sıramen ḳosıla tula boyına svarşçiktiñ ḳulıḳ-sumdıġı, aramdıġı, aḳşaḳumarlıġı daritınday-aḳ öz-özinen şatḳayaḳtay şoşınġanı.

Jolserigi pèlsapasın èli suñḳıldap soġıp otırġan.

-Bul künde ḳoy üstine boztorġay jumırtḳalaġan toḳşılıḳ zaman. Ḳoġamda kedeyşilik, sadaḳa tileytin ḳarip-ḳaser, zeket alatın dümşe molda mülde joyılġan. Jurt

tartuv taralġını ġana alatın bolġan, tartuv taralġınıñ öle jatķanı jeñil maşina bul künde. Östip öz ķiyalımen özi maldanıp otırıp taķtay sörege ķınjıla ķulaġan eken. Tastay ķatıp uyıķtaptı sodan. Tañ aldında tüsine ķarip-ķaser, beyşara-beybaķ jandardı jelep-jebep jüretin ķıdır èlikissalam kiripti. Meymanası tasıp, raḫattanıp ertesine bir-aķ oyanġan.

Küy jiynaġış jigit tünde jolay bir jerde tüsip ķalıptı. “Osınday da tüs boladı eken-av” dep tañırķadı svarşçik. “Ķuddı öñimdegi tirşilikten aynımaydı-av, aynımaydı. Jolım bolatın şıġar. Ķıdırekeñniñ özi ķoldadı, batasın berdi”.

Jüytkigen jüyrik poezdan Sır jaġasındaġı tuvġan jerge saġat ekide tüsti.

Vokzal asḫanasına az ayaldap basın jazıp şıķtı. Östip jürgende ujımġa ķatınaytın avtobus ketip ķalıptı. Taksi jaldav ķıp-ķızıl şıġın. Ala ketetin döñgelek izdep ülken bazġa kelgen. Nèn maşina vagonnan jaña tüsken jemdi tav ķıp üyip jürgeli tur eken. Şoferi bayaġıda özimen onınşı klastı birge oķıġan jigit. “Ala keteyin”, dedi. Biraķ kabina bos emes deydi. “Kelintöbe” ujımınıñ buḫgalteri otırmaķşı körinedi. Sodan svarşçik jemniñ üstine örmelegen. Diyirmen tisinen jaķında şıķķan sap-sarı künjara eken, üsti-basın aldı da ketti. “Osıdan kassir bolıp alayın” dep küñirendi işinen. “Kabinaġa sıymaġandı körsetermin, maşina satıp alıp şañıma tastarmın, zar ķaķsatarmın. Aķşañdı vaķıtılı bermey, boydaķ salıķ ustap, odan ķalġanın èlme-èl aġayınnıñ jıluvına jatķızıp, şoķayıñdı sartıldatarmın…”

Azınaġan jeldiñ ötinde bürisip otırıp ömir tuvralı, kisilik tuvralı oy tarķattı. Alıstan buldıraġan saġım örkeşin sanap, kün ķızuvınan balanıñ eñbegindey bılķıldap jatķan ülken joldı süzip kep, ılay suvı lıķsıp ağıp jatķan dariyadan ötkende özin-özi iştey müjip mol tolġanıp ķorıtķanı: Ömir degen bölis: kisilik degen aķşa. Endeşe bölisten ķur ķalma, aķşanı molınan jiy.

bügin bolġan tamaşa

taġı da bolsın erteñ-ay.

Svarşçik avılġa jetken soñ üydegi tirlikke köp ayaldaġan joķ. Onıñ üstine samavrın tübinde köknèrin sıġıp işip otırġan kökesi “bar da bardıñ” astına aldı. Ķuday ķalasa söz pisti deydi. Sèrsenbay men Aķèdil şaldı jetelep aparıp ujım direktorımen jolıķtırdım. Jılı şıraymen ķarsı aldı. Èy, Sèrsekeñniñ tapşılıķ jıldardağı soñınan salġan ķara talķanın umıtpasa köñil jıķpas. Astanaġa barıp naġaşıñnan söz uzartıp ķaytķanıñ jène oñdı boldı, balam. Birinşi ḫatşınıñ aytķanım istemey körsin bul direktor. Bir jaġı aġayındıķ parız, bir jaġı avdan basşısınıñ buyrığı osı sirestirip ustaġan ķos tizginnen ķalay bultarıp keter eken bul direktor. Kidirmey bar, bar, balam.

Osı demevmen jaķsılap juvınıp şayınıp, tomar galstügin taġıp, keñ balaķ şalbarın tögildirip ertesine ķulķın sèriden tötelep ujım keñsesine tarttı. Ertelep jetkeni beker boldı, direktor kürişke şıġıp ketipti. “Törtinşi brigadanıñ tanabına uv dèri septirip jür”, dey me: “Tospa ķulaķtı körüvge attandı”, dey me; tüsinse buyırmasın. “Uv dèri”, “tospa ķulaķ” degendi estigeni bolmasa körgen de, bilgen de emes.

Sonımen aptap kün ķara jerdi üyitken terişe köñirsitip tüske tırmısķanşa keñsesi baķtı.

Ķaraġaş butaġı uzarıp kün ekindige oyısķanşa tapjılmastan otırdı.

İşegi şurķırap eki büktetile möliydi.

İsatay keñsesine ķas ķarayıp masa köterilgende oraldı. Bul aldınan tura jügirip ķos ķolın birdey usınıp sèlemdesti.

-Al, köke, jolıñızdı kütip küni boyı otırdım.

İsatay küni boyġı sürkil beynetten silesi ķatıp ķajıp, şekesi tırısıp kelgen: keşki köleñkedey sorayıp, muzday kiyinip, üstinen iyis suvı burķırap aldınan şıķķan svarşçikti suvķanı süymey ķarsı aldı. Lèm demesten bölmesine ötti. Jarıķ jaķtı. Soñınan jigi ajıraġan taķtay edendi düsirlete basıp tompandap ol da ere kirgen. Eminip kelip otırġan.

-Köke, ķızmet suray keldim…

Odan arġısın tarķatıp aytpasa da bolġanday tegi. Öñmeninen ötken aşşı sözden sumdıķ şoşıġanı, teñsele basıp esikke bettegeni, taza avaġa şıķķanı ġana esinde. Direktordıñ aşuvı sonşama ķattı dep oylamaptı. On künnen bergi san oylaġan aylaşarġı, astırtın èreket, ķıp-ķızıl beynet jeme-jemge kelgende bastıķpen bir bettesüvge jaramay jayına ķalar-av dep jène oylamaptı. Ķanına ķarayıp ķarġasın sodan. O-o-o. Direktor da bir, bul künginiñ payġambarı da bir bolıptı-av. Artımda adam bar dep ķayrılıp ķarasa ķaytedi. A-a-a. İsatay sekildi byurokrattar men birmoyın bastıķsımaķtı üyretetin zaman tuvsa ètteñ. Uv-uv-uv. Körseter edim èdilet avılınıñ ķayda ekenin: kimniñ tuvraşıl, kimniñ pisenti ekenin. È-è-è.

Küñirengen svarşçik tüngi köşeniñ oy-şuķırına sürinip, birde jansa, birde janbaytın ujım jarıġın ķarġap-silep üyine jete almay jürip aldı. Avzıma tüskeli turġan dèmniñ şınımen-aķ buyırmaġanı ma? deydi işinen öksip. Ķol sozġan arman asuvına böten birev köz suġın ķadaġanı ma?.. Jelep-jebevşi ķıdır èliksalam ķaydasıñ?... “Küriş ek” degen èlgi direktordıñ sözi küydiredi ġoy janımdı. Bul sonda jas basımen, ķaltadaġı muķabalı mamandıķ, küvèligimen ketpen şavıp, suv suvarıp jürse jetiser! Bileginiñ küşi bar adamnıñ bèri jer avdarıp, şañ ķavıp jürüvi mère me eken. Körgenmin talay marķasķa jaysañdardıñ salķın keñsede şaḫmat oynap, temeki sorıp otırġanın. Bilgenmin aķılı bar adamnıñ eñ èveli ķaraķan ķuv basın jarılķap alatının. Sosın barıp, El!, Ḫalıķ!, Jurt ķamı!... Sosın barıp küriş!...

Köşe şetindegi jarığı sıķsiyġan üyine jetken. Esikti dürsildete kep urdı. Türin körip èveli kelinşegi ürikti. Şeşindirip, ķolına suv ķuyıp bèyek boldı da ķaldı. İşki bölmede peş tübinde aķ şèynegin aldına alıp èkesi köknèr ezip işip otır eken. Ķaķ törge şaljiyıp ķulay ketken munı köziniñ astımen jaratpay ķaradı.

Svarşçik şirep pisken ķarbızġa kezdik tiygendey ķars ayrıldı sodan.

-Küydirgende kelinşegiñmen bir zveno bolıp küriş ek deydi.

Èkesi ḳızılı suyıla bastaġan şay usındı.

-Navḳan küyip turġanda senen ḳaḳ bèlege ḳaldım deydi. Èkesi esik jaḳta ḳabaġın añdıp üpektep turġan jas kelinine avızġı üyge şıġa tur dep ım jasadı. Balası ekevi oñaşa ḳaldı.

-“Sèrsenbay şaldıñ sözin jerge tastamaydı… Tastamaydı”, deydi svarşçik èkesiniñ davısına salıp. Ḳanekey endi tastamasa.

Tuḳşiyıp otırġan èkesi astınan jer köterilgendey ḳopañ etti, bèdikti tiyıp tastadı.

-İlki ḳazaḳta èkege ḳarsı ḳarap söz söylegen aram şıġarsın osı sen. Ḳatarınan kem ḳalmasın dey-dey jiyırma üş jıl boyı tesik ökpe boldım èbden. Direktor küriş ek dese: deniñ sav, küşiñ mol bilekti sıban da ḳolıña ketpen al. Eñ bolmasa boyıñdaġı aram teriñ ketsin.

Svarşçik jıldar boyġı, tipti es bilgeli özine tittey de davıs kötermegen könterli èkesin jaña körgendey oḳşıraya ḳaraġan: ḳaraġan da “bul düniye künnen-künge ḳuvşiyıp tarılıp bara jatır” dep oylaġan. Avdan basşısınıñ sıpayılap jetkizgen emevrinin tıñdamaġan, avıl şaldarın sıylamaġan birbet direktordıñ sıñayı èlgi. Aḳıl kenişi sanaytın èkesiniñ ayniy bastaġanı mınav. Ḳayda barıp tınış jatıp bèdenin baġıp kün körer bul, ḳaytkende jan ḳiynamay el közine tüser bul.

Osı oydan öz-özinen tömenşik tartıp müjilip otırġan. Avızġı üyde èldekimniñ kebis süyretken ayaḳ dıbısı estildi: Birevdi-birev süyrelep jürgendey me, laḳ mañıray ma, svarşçiktiñ janarı baġjiya bastaġan. Kelinşegimen bögde birev oynap jür me dep şoşınġan. Esik aşılıp ketti, empendep kirip kele jatḳan Aḳèdil şal. Bular bas iyzesip sèlemdesti de tapjılmastan otıra bergen. Kökiregi oyav kèriya èkeli-balalı ekeviniñ suvıḳ ḳalpın ḳapısız uġıp suv sepkendey basılıp ḳaldı. Körpeşe jiyegine tizesin bügip, kelgen şaruvasın ayttı.

-Sèrsekeñ keşeden beri sırḳattanıp ḳaldı, deydi. Ömirinde ḳıñḳ etip avırıp körmegen kisi eken, osı tötenşe kelgen ḳiyın dertin jaḳsılıḳḳa jorıp jatḳan joḳ. İsatay da, doḳtır bala

da basında. Ağayındarımen arızdasıp, baḳul bol aytısıp jatır. Soğıs jıldarı senen bir jas laḳ ḳarız alġan eken, dedi Aḳèdil endigi sözin sözin ḳiyra tirep. Èşeyinde al dep aytuvġa öziñnen ḳısılıp jüredimis. Endi sırḳattanıp jatḳanda jambasıma tastay battı, olay-bulay bolıp ketsem kisi aḳısı ḳarız bolmasın, közimniñ tirisinde ḳutılıp ḳoyayın dep maġan jeteletip jiberdi. Tırısḳaḳpen tasḳayaḳtay toġısıp èzer jettim. Avız üyinde baylavlı tur.

Şoḳşa saḳaldıñ betine bolımsız boyav jügirip birtürli ḳısılıp ḳaldı.

-Atay körmeñiz, Aḳa! Ḳırıḳ jılġı tışḳaḳ laḳtı davlaytın kisi emespin. Sol ḳırġında talay azamat opat bolġan. Er-azamattıñ aruvaġına sadaġa. Alıp ketiñiz, Aḳa.

-Ḳoy, o!... Arı-beri laḳ jetelep jarbañdap jürmeymin. Kisi aḳısın arḳalamayın degen Sèrsekeñniñ sözin attamay amalsızdan kelgenmin.

-Endeşe ḳañġıtıp ḳoya beremin. Ḳırıḳ jıl burıngı ḳarip-ḳaserdin as-suvına jumsalġan jalġız laḳtı davlap alıptı dep erteñ-aḳ duv ete tüspey me?!

Aḳèdil bul sözdi ḳulaġınıñ sırtınan jiberdi. Tabaldırıḳ tübine tastaġan kebisin ayaġına suḳtı. Bir ḳolımen belin basıp, kelesimen esikti aşıp şıġıp ketti. Bölme işin biravḳım öli tınıştıḳ jaylaġan.

Tosın oḳiyġa eriksiz küvè bolıp otırġan svarşçiktiñ keñirev ḳarañġı tükpir kevdesinde jatḳan et jüregi bulḳıp-bulḳıp soḳḳanı ; sanasına sonşama alıstap sonı bir sèvle tüskeni. Nege ekeni beymèlim, sol sèvle, sol bulḳınıs jas jigitti burın-soñdı sezip bilmegen ḳubılısḳa bastaġan edi. “Osım jön be?” dep svarşçik tuñġış ret özine-özi saval ḳoydı.

“Ya, belgili mamandığım joḳ, ya, alġa ustaġan maḳsatım joḳ, otızġa taḳaġanşa jel ḳuvġan ḳanbaḳtay seltendep jürgenim ḳalay? Jeñil turmıs ḳuvıp ḳay uşpaḳḳa şıḳpaḳpın? Kisi aḳısının kün körip kimniñ nalasına ḳalmaḳpın? Ḳatar ḳurbılarım bir-bir adal kèsiptiñ basın ustap ornın tavıp jatḳanda oyġa-ḳırġa selkildep jürgenime jön bolsın? Ujım direktorına adam salıp kassirlik jumısın almasam aştan öler me edim?” Svarşçiktiñ tamağına aşşı öksik keptelip, tınısı tarıldı. Tımırsıḳ üyden, samavrın tübin baḳḳan baḳıl

èkeden beze ḳaşḳısı keldi. Izġıġan jel ötine şıḳḳısı keldi. Avız üyden enesin izdep elegizip bebevley mañıraġan muñlıḳ laḳtıñ davsı estiledi.

3.1.3. Ḳımız

Ayavlı aġam Sèrsenge!

-Aġañ şaḳırıp jatır, degen davıstan törgi bölmege enteley endim.

Bosaġada uşırasa ketken jeñeşemniñ janarınan jas kördim. Tula boyım dir ete tüsti: Èli jılavġa jetpegen, èytevir bir üzilip tüsüvge tiyis, tögilüvge tiyis jalġız tamşı ġana jas. Bölmeniñ işi ala ḳöleñke, ḳoñır salḳın eken. Ḳos tereze keñ aşılġan. Jibek şilter sırttağı şildeniñ kerimsalı men şıbın-şirkeyine kölegey bop, erèdik lıḳılday soḳḳan lepten köleñ ete tüsedi. Törde, taḳtay edeñe kösilte salġan aḳ tösek üstinde arıstay sozılıp aġam jatır. "Kervettiñ şiḳılınan mıyım aşıp ketti" dep tösekti jerge salġızġan. Elüvdiñ üstine endi ġana şıḳḳan palvan denesi körer közge kişireyip ketkendey. Bas jaġındağı ülken kersende bazardan alıp kelgen ḳunan ḳımız şüpildep tur, tağı da tatıp almaptı. İşpese de östip basında turadı. Jupar iyisi tanavımdı kernep ketti. Osı ḳışḳıltım nèrden ḳayran aġa ker dalanıñ, onıñ tösindegi kökpardıñ, dürsili basılġan jastıġınıñ ḳasiyetin ḳayta sezinedi eken ġoy. Sezip jatıp marḳayadı eken ġoy. Endi bildim.

Aġanı dimkès alġalı jıldan astı. Keşegi Ulı Otan soġısınıñ örtine küyip şıḳḳan, sosınġı Sır boyınıñ köp beynetine belşeden batıp şınıḳḳan tomarday denesi èvelde dertke sır bermedi. Japanda jüz jasaġan ḳara aġaş bolmavşı ma edi. Özegine ḳurt tüsse de ondaġan jılġa öñin bermey, ömir üşin küresetin. Köktem sayın şıbıġına nèr jiberip aybarlana şuvlaytın. Özegin zèlim ḳurt kemirip, kevektep bitkenşe bur jara beretin. Aḳırı külli denesi borkemik bop şirigende barıp küresin toḳtatuvşı edi, ür butağı soyav-soyav bolıp ḳañḳası ġana ḳalatın. Sonda da köpke deyin jıġılmay jol ḳaravşıday ḳalkiyıp turatın. Ḳazirgi aġamnıñ ḫali tap sol alıp daraḳtı elestetti. Ḳayran erdiñ ajal ḳurtı ḳay jerinde jürgenin de bilmeymin. Èytevir boyına enip kezip jürgeni anıḳ. Èvelde aġam jartı jılġa deyin ujım jumısınan ḳalġan joḳ, küyekti ötkizdi, maldı Sırġa avdardı, tırbanıp kelesi köktemniñ ḳamına kiristen denege tüsken dertke ırıḳ bermey köp süyretildi Jeñeşem ekevmiz ġana

ağanıñ şın avırıp jürgenin bildik. Ķalġandarı ķurt ķulağanşa sezgen joķ, ķayta jiyın-toyda, otırısta: "tatıp almaysıñ, sirè molda bolarsıñ", "düniye jiyıp bayıġalı jürsiñ be?", ujım bastığınan ösip rayķomġa bararsıñ tegi" dep ķajap, èjüvalap bitetin. Ķara ağaştay ķayıspay jüre berer me edi, pèle ķazanbas Èvelbektiñ traktorşı balasınan bastaldı, sol daraķı araķķa toyıp alıp paromġa tüsedi, traktorın taķtayġa ķiysıķ ķoyıp dariyaġa ķulaydı. Ajalsızġa dava joķ, tırbanıp jürip özennen özi şığıptı, suv jaña traktor dariya astında uyıķķa batıp ķalıptı. Dèl sol küni aġa üyge renjip, ķabağına kir tutılıp kelgen, sodan "jumıstıñ ķızığı ķalmadı, tüge", dep jürdi. Jeñeşem pisirgen astıñ "dèm-tuzı bilinbeydi", dep bir sezdirdi, osıdan biraz burın ġana balġa teñeytin tètti şay, ķışķıl tuşpara, ülpildek ķazı ķalay ġana özgerip ketkenin bilmedik. Sosın "asķa zavķım şappaydı", dedi, sosın "as ötüvi kiyındap jür", dedi, mine eki aydıñ jüzi, sar jambas bolıp tösekte jatır.

- Dalabay, ķaraġım, dedi aġa.

Tizerlep ķasına taķadım. Ķolı taramıstanıp ketipti. Tamırınıñ soķķanı èzer bilinedi. Közine közim tüsip ketip edi, şın ķuvandım, janarı nurġa tolıp jaynap jatır eken. "Beti beri ķaraġan bilem" dep işimnen lüpildey ķuvandım.

- Ķulanşınıñ basında otırġan Aķtèteñniñ ķolınan bir torsıķ ķımız èķelşi.

Üninen èlsiz diril sezildi. Ol diril ümittiki me, èlde èldeķaşan umıtılġan saġınıştiki me, èytevir jüregimdi ķozġap-ķozġap ketti. Aġanıñ bas jağında kersen tolı ķımızı turıp, ķiyandağı Ķaratav işinen, osı ortalıķtan künşilik jerdegi jılķışı avıldıñ ķımızın suratķanına ķayran ķaldım. Ķala ķımızı men dala ķımızınıñ ayırması mol, èriyne. Ķalaniki tıķır, ķuv keledi. Sütti savġannan bastap aşıtıp, üydi-üyge taratıp satķanġa deyin ılġiy ķañıltır, şını, ķalayı ıdısķa ķuyadı ġoy. Sol pèleketterden dep oylaymın. Èlgi sözden köñilge demev kirdi. Añsap jatķan suvsının èkelip bersem ķulantaza savığıp ketetindey körindi. Jedel tısķa bettedim. Avızġı üyde jeñeşem kök şèy suvıtıp otır eken, jèvdir ete ķaldı, közinde manağı jalġız tamşı jas. "Tavdağı Aķtètemniñ ķolınan aġama ķımız èkelip beremin", azdan soñ: "Tompañdaġan ķaraġım-ay", dep kürsindi.

Keñ avlada kök joñışķanı bırt-bırt üzip jürgen Aķtañkerdi jetelep keldim. Jotası

jumırlanıp oyķastap ķalıptı, januvar ayağın biylep basadı. Jeñeşem saraydan er-turmandı èkeldi. Atķa saldım. Kiyim avıstırdım. Kün ekindige eñkeye bergen, joldıñ şalġaylığı da, tavdıñ ķiyın asuvı da seskendirmedi. Attanıp kettim.

Aķtañkerdi erkin kösiltip ķoldıñ salasınday ķara adırġa siñgen sayın tav lebi ķanıķ sezildi. Demi salķın. Bala kezimde, ağama erip ķavındıķķa baratın edim. Eki ķulaķ, üş ķulaķ ķıltiyıp ķavın öskini körinetin. Ağanıñ: "üzesiñ!" degenine de ķaramay, etpettey tüsip, èlgi nèzik ķulaķşa japıraķtı iyiskeytinmin. Sonda tanavımdı kèmek ķavınnıñ aşıķ iyisi kernep ketetin. Ķunığa jutamın. Dèl sol èdemi jupar tanavıma tağı keldi. Dalanıñ tınısı osınday eken ġoy.

Aķtañker jaylavdı ķattı sağınıptı. Ķayta-ķayta pısķırıp ķoyıp, tizgindi süze arşındadı kep. Sürlev joldıñ ķiyırşağı jügeri ķuvırġanday bıtırlaydı. Tuyağınan tas uşķanday boladı. Jalınıñ astı şılķılday bastadı. Serpip ķayırıp, kelesi jağına avdardım, astı degdisin dedim. Asuvdıñ ķır arķasına jetkende kün batıp ķas ķaraydı. Aydıñ jañası-tın. Sèlden soñ attıñ kümis tağasınday bolıp sol büyirden ķıltiyıp körindi, köringenmen mardımdı jarığı joķ, jol silter süldesi ġana. Küjireygen asuvdı belge urġan ķamşıday sarı sürlevdiñ sorabımen salıp kelemin. Jılķı sürinbeydi. Talay jortıp ötken üyrenşikti jolı. Èredik ayaķ astınan şoşına ıtırılıp torġay uşadı, Aķtañker dir ete tüsedi. Alıstan nöser gürili estildi, jarķıldatıp şaķpaķ şağıp, jonnıñ üstimen keledi. Tezirek asuvdan asıp ülgermesem sayaķ nöser jetip ülgerüvi ķaķ, sosın susoķtı itşe sümeñdeysiñ. Ķiya jartas ķavsıra ķısıp, bultalaķķa basıp, şüñeytke ķudiyttı. Er at ķoldavına lıķsıdı. Ķulaķķa suvdıñ talıp-talıp sarını keledi, tüngi dıbıs tım alıs, bul basın taşķa urıp ağatın ķulanşı özeni. Men sol özenniñ jağasındağı eski ķıstavda tuvıppın. Kelgen sayın közime ıstıķ basıladı. Tav tınısına sayaķ nöserdiñ iyisi ķosılıp kevdeni kernedi. Bult kürk-kürk jötelip jonnan asıp joġaldı. ķutılġanıma ķuvandım.

Èli esimde, osı Şıraġdan ķiyasında kökpar şabıldı. Onda ağam jılķı fermasında meñgerüvşi bolatın. Esimde ķalġanı, avıl balaları kökparşılarġa eliktep, şıbıķ kökpar şavıp jürgende körşiniñ ķaraborbayı jaman "mertikken", üyine jılap joġalġan. Kökparşılardan estigenim bul: Aķtañkerdiñ bap kezi eken, arķıratıp kep ķosılġan. Söytse urımtal jerden uratın aramzalar köp kezdesip serkeden ayırıla beripti. Ildiy jigitteri araķķa toyıp alġan, dèñgösarlav, serke kökpardı ķaķpaķılşa ķağıp, tavlıķtardan ķutılıp ketetin boladı. Jazıķķa

şıḳsa-aḳ ustatpaydı. Şañ ḳaptırıp tastap ketedi. Èzirge diñkesin ḳurtıp, tırbañdatıp ḳoyġan ḳaḳpaḳıl adır edi. Ḳayran aġa sonda aşındı desedi. Közine ḳan tolıptı. Tolmasa söyte me. Ḳaşırtḳıġa salġan ıldiy jigitiniñ soñınan sümeñdep jetip, bort etkizip julıp aladı, aladı da at basın şüñeytke buradı. Jurt şuv ete tüsedi. "Moynı üzilip öledi", desedi. Izı-ḳiyuv bolıp jabıla ḳuvġan. Sonda Aḳtañkerdi sumdıḳ şüñeytke tastap jibergen kezde, soñında şubatılıp kele jatḳan jigitter üzilip ḳalġan. Jürekteri loblıp keri aynalġan. Batıp eşḳaysısı tüse almaġan. Esil aġa sorġalaġan bürkittey etekke bir-aḳ jetken. Özgeler ḳiya jolmen kibirtiktep ilesem degenşe aġa uzap ketedi. Sol jolı Aḳtèteniñ otavına kökpar salıptı. Aḳtète bilekteri kögergen kökparşılarġa ḳarımta ḳayırıp, bata surap, tuv serkesin şıġarıp bergen eken. Ildiy jigitteri: "Tavda kökpar şavıp julın üzgenşe, ḳımızġa ḳanıp, ḳuday dep, şaljayıp jatalıḳ", dep attan tüsip ḳonıp ḳalıptı. Tüni boyı kökpar ḳızığı ḳımız ḳızuvına ḳosılıptı desedi.

Oḳiyġa esimde ḳalmas ta edi, ḳalatın nesi bar, soġıstan keyingi jıldarı apta sayın, èri ketse ay sayın ḳırġın kökpar şabılatın. Dèl sol kökpardan soñ avıl arasın söz aralaġan, şöp bası ḳiymıldaġan. Ösekşi èyelderden estigenim. "Ne bilgeniñ bar! Perme bastıḳ Aḳtètemen aşına eken ġoy!" desti. "Ḳaydaġını kökimeşi. Ḳoynında jaña tüsken, ḳuvırşaḳtay kelinşegi bar emes pe? dedi. "Estigen ḳulaḳta jazıḳ joḳ. Perme bastıḳ soġısḳa attanar aldında murtı endi tebindegen bozbala körinedi ġoy. Sodan: "Jeñeşe, olay-bulay bolıp ketsek, ne kördik deymiz, amanat ḳıp alıp jürer birdeme ber", depti. "Ḳata ḳalġır-ay, o!" "Aḳtète sonda jılap turıp boytumarın jigit moynına taġıp beripti desedi." "Boytumardıñ sırın bilesiñ ġoy, süygen adamına ġana sıylaydı", desti. "Sayḳal-ay, jurt sıylaġan azamattı ḳalay ösekke tañasıñ?!" desti. Öz basım èñgimeniñ anıḳ-ḳanıġına köz jetkizgen emespin.

Jılḳışı avılġa tañ bozında ilindim. Şaġın avıl èli uyḳıda körindi. Öristegi biyelerdi ḳayırıp kelüvge kisi şıḳpaptı Jeli bası bos. Şımı tütilip kiysiñdi bolıp ketipti. Törtköz sırttan toḳpan jilikti ḳurt-ḳurt kemirip jatır eken, mañk-mañk ürdi. Ülken otavdıñ şıpta esigi aşıldı, dübirden oyandı bilem, şal şıḳtı. Bul Aḳtèteniñ "ḳuday ḳosḳan" ḳosaġı. Jılḳı ḳayırıp, biye savġannan özge öneri joḳ, arḳavı bos, aramdığı bar, ḳiyın kisi. Tizesiniñ ḳurısın jazıp turdı-turdı da Aḳtañkerdi ḳañtarıp jatḳan maġan taḳadı. Özimen-özi bop jilik kemirip jatḳan törtköz itke keyidi.

- Aşarşılıq basıñnan ketpegir ittiñ balası!

Oyı: "Osı şiborbaydıñ jıltıñdap kelüvinen janım şoşıydı. Bul qazaq jay jürmeydi, birevge ör qazbasa bası avıradı".

- Otağası, sav-salamatsız ba? Mal-jandarıñız aman ba? dep quldıray sèlemdestim. Ondağı oyım: Qırısqan qabağın jazuv. Keñ düniyeni tarıltıp turatın jabayı minezin jumsartuv edi. Usınğan qolımdı bos ustay saldı.

- Bul da bir it bolıp ürse qaytedi. Tamağınan jilinşik ötkendey qomağay. Ortalıqta tursañ ğoy iymiyip aştan qatar ediñ. İttiñ balası!

Oyı: "Bul jay jürgen şiborbay emes." "Eke, eke" dep avzıñdağını qaqşıp ketetin sumnıñ özi. Sıpayısın qaray kör. Saqtanbasañ aram qatasıñ. Uyalası anav, jurttıñ taza tösegin aramdap, ösekke tañıp, tèñirge jazıp öle almay jatqan".

- Savın biyelerdi qayırıp keler mezgil bolğan joq pa, otağası?

- Aqtañkerdi astıma berşi. Qayırıp kele qoyayın. Öz atım şıbındap qırğa şığıp ketken bilem, dedi. Dedi de ırjiya külip kep, qolımnan tizgindi aldı. Buvsanıp turğan attı ayadım. Iñqıldap, tartpasın qatayta bastadı. "İttiñ balası", deydi èldekimge. Osı mezet ülken otavdan Aqtètem şıqtı. Aqtète dese Aqtète ğoy! Aq javlığı kelisti jüzin aşıp, jark ete tüskende, alpıstı alqımdağan keyuvana kisiniñ ornında qılıqtı kelinşek turğanday sezildi. Sırlı ayaqtıñ sırı ketse de sını ketpeydi degen osı da. Taza kiyinedi, tolqıp jüredi. El-jurtınıñ altın asıqtay alaqanına salğan qadirli tètesi ğoy bul! Aqtète alaqanın endi şığıp kele jatqan künge qalqalap turdı da Aqtañkerdi birden tanıdı. Bul şaqta kösilgen januvardıñ üstine jarbiyıp üy iyesi qonaqtap ülgergen.

- Aqtañker ğoy mınav, quday-av! Oqımıstım eken ğoy! Aynalayınım meniñ! Tèteñdi umıtpapsıñ tegi!

Kelip meni bavırına bastı. Tamağıma jas tığıldı. Aq, javlığınan süydim. Èlgi

jarbiyma Aḳtañkerdiñ üstinde jarbiyıp otırġan.

- Tüs bılay! dedi tütigip. Tulpardıñ tuyaġınan sadaġa ketkir!

- Biyelerdi ḳayırıp kele ḳoyayın desem.

Aytuvın aytsa da ḳobaljıdı bilem. Jarbiyma attan sıpırılıp tüse bastadı. Şalbarınıñ bavı erdiñ basına ilinip ḳalıp, şeşilip ketti. Endi bügejektep, ayaġı jerge tiyisimen, ışḳırımen èlek boldı da ḳaldı.

- Uyat degen bolsayşı sende! Alıstan kelgen ḳonaḳtıñ atına jarmasḳan tentek bala boluvşı edi. Jılḳını ayġırıñmen ḳayırıp kel!

Jarbiyma bükşeñdep jılḳıġa joġaldı. Aḳtète meni otavġa bastadı. Üyge kirgizdi. Tösekti jiynap, törge körpeşe jayıp, ḳoltıġıma köpşik tastadı. "Jaylasıp, demiñdi al", dedi. Èr kezde "tètesin izdep kelgen ḳarġam meniñ", dep estirte aynalıp ḳoyadı. Tüñlikti aşıp, esikti türdi. Segiz ḳanat aḳ otavġa laḳ etip jarıḳ tögildi.

Üy işin endi baġdarladım.

Oñ ḳanatta ülken aḳ torġın şımıldıḳ. Şımıldıḳ işinde kümis zerli aġaş kervet tur. Atlas tıstı èdemi korpe, kömpiygen ḳus jastıḳtardı tösek üstine jiyıptı. Odan özge osı ülken üyde közge tüserlik jihaz joḳ. Düniyesin ḳıstavġa ḳaldırıp, jaylavġa jeñildep şıġatın jılḳışılardıñ èdeti bul. Üydiñ sol ḳanatında közge èveli tüsetin ḳos ḳabattı biyik söre. Beti aşıḳ. Osı ölkege èygili Akèdil ustanıñ ḳolınan şıḳḳan buyım bul, ol kisi özi jasaġan düniyeni ılġiy örik aġaştıñ özegimen èşekeyleydi. Söreniñ tört jaḳtavı pisken ḳavınday sarġış tüsti ḳattı aġaşpen zerlengen. Közdi tartıp ḳubıla jaltıraydı. Söreden tömenirekte keregeniñ basına ilgen ḳos birdey saba şermiyip tur, biri tay saba da, kelesisi ḳunan saba. Sabalardıñ sırt jüni ḳundızdıñ küzgi tügindey küreñitip, jıltırap ketipti, işindegi ḳımız tabı ötse östedi. Bul sabalardı Türkistan ustaları jasaġan: jılḳınıñ terisin irep soyıp alıp, köleñkege keptiredi, sosın ḳımızdıñ betine şıḳḳan irkitten iy jasap, sol iyge saladı. Ḳunan terisi bıḳırġan iy işinde apta jarım jatadı. Sosın iysindi bolġan terini kermege ilip, ḳırġışpen

ḳıradı, şeliydi, şelip aladı. Kögerip taza teriniñ özi ḳaladı. Endi munı saba ḳıp tigedi. Tobılġını jaġıp, aşşı tütinimen sabanıñ işin ıstaydı. Istalġan sabaġa savmal ḳuyıp, uzaḳ şayḳaydı. Sosın savmalın tögip tastaydı. Jène ıstaydı jène savmalmen şayadı. Ḳaşan işine ḳuyġan ḳımızdan teri dèmi ketip, tobılġı tabı ḳalġanşa östip almastıra beredi. Bal tatiytın tètti ḳımız èzirleytin èdemi saba düniyege osılayşa keledi.

Tömenirekte torsıḳ: jılḳı terisiniñ moynınan jasalġan ḳolbala ıdıs. Munıñ da èzirlenüv èdisi èlgidey. Tek tobılġınıñ tütinimen ıstamaydı, terige örik taldıñ, ne uşḳattıñ sölin siñiredi. Torsıḳtıñ ḳımızı eki-üş aptaġa deyin dèmin saḳtaydı. Jolavşı jol jürgende, batır jorıḳḳa şıḳḳanda torsıḳ ḳımızın alıp şıġatın bolġan. Torsıḳ ḳımızı arnavlı ḳonaḳtarġa ġana èdeyilep aşıtıladı. Dèmi ügitilme, kermek, ḳanġa ot ḳosatın ḳızuvlı keledi. Oylap otırıp silekeyimdi juttım. Küreñ torsıḳtan tömenirekte, taḳtay tekpişektiñ üstinde èdemi ekpe ḳavaḳ tur. Büyiri ḳıp-ḳızıl. Sır diyḳandarınıñ ḳoldan egip, uzaḳ vaḳıt künge avdarıstırıp ustap, külge otırġızıp pisirgen ḳavaġı. Ḳavaḳtı burın körmegen kisi ıdıstı ilki zergerdiñ ḳolınan şıḳḳan saz ḳumıra dep ḳaluvı kèdik. Öytkeni ḳavaḳ ḳoldan iyip keltirgendey: Büyiri döñgelek, moyın jaġı jiñişke, ḳızıl ḳoñır, èsem düniye. Ḳaḳpaġı da ḳavaḳtan oyıp jasalġan. Janında, bosaġa men ḳavaḳ arasında ḳayıñnan istelgen kübi tur. Pispeginiñ sabı ḳıltiyadı. İşinde ḳımız bolmaġanı. Kübi eki jerden, joġargı ernevinen bir, tömengi eteginen bir ḳayıñ ḳabıġımen ḳursavlanġan. Ḳarap otırsañ aġaş jigi bilinbeydi. Avzına taman biye sütiniñ köbigi aġaradı. Öñge ıdıstıñ sırtı muntazday taza, bapker ḳoldıñ kütiminde turġan müzey buyımdarı tèrizdi. Mundaġı èr ıdıs èygili ustanıñ ḳolınan şıḳḳan. Ḳaytalanbas oyuvın, ustalıḳ önerin osı bosaġada ayḳınday tüsetin sekildi.

- Aġañnıñ köñilin surap bara almay-aḳ ḳoydım. İyrek ḳamşı itşilikten ḳol tiymeydi. Tünde ġana tüsime kirgen eken. Erni kezerip: "Aḳtète, şöldep jürmin", deydi. Sodan köñilin surap ḳaytuvġa bekinip turġanım edi. Ḳulaġıñnan kün körinip sen kele ḳaldıñ Endi özіñmen ilesip barıp ḳaytamın. Ḳarġam-av tegi!

Köñili bosap otırıp ḳımız usındı.

- Bir torsıḳ ḳımız èkel dep aġam jiberip edi.

Aқtète қımız sapırıp otırġan ojavın tüsirip aldı, javlıġınıñ uşımen közin sürtti. Қırın otırġan. Janarınıñ uşınan şaşırap èjim sızıқtarı körinedi. "Қartayıp қalıptı-av" dep oyladım. "Meyirbandı asıl jan köne buyımday tozıp bitipti. Bayaġı sıñқıldaġan külkisi, añқıldaġan èzili joқ. Köne suret sekildi. Muñ ġana қalġan. Külki de, keyis te, ökpe de, naz da joқ, jalġız muñ ġana қavқiyıp otırġan".

Sırttan Jarbiymanıñ şañқılı şıқtı. Èldekimderdi sıpıra boқtap jür.

- Siyraġıñ sıngır, қuvayaқ, zarazap, қuvlıқtan tuvġan, şuvıñ tüskir...

- Oқımıstı қarġam-av, nege erterek aytpadıñ. Қunan қımızdı jaña ġana sabadan flyagke қotarıp қoyıp edim. Şöpşiler kün köterilmey-aқ "könimiz kepti, қımız èkel", dep aspazın saldıratıp jiberedi de turadı. Èttegen-ay!

Aқtète қiynala oylanıp қaldı.

- Èttegen-ay! Aydıñ jañasında jayılġan biyeniñ қımızı қulıқ, emdik қasiyeti az, suvsın ġana. Aydıñ ortasında jayılġan biyeniñ қımızı dèri. Jılқı ay jarıġımen jayılıp, tañdaġan şöbin terip jeydi, èsirese ay sèvlesimen aşılatın şaşıratқı, öñil degen şöpterdiñ güli netken қasiyetti deseñşi. Aydıñ ayaġında jayılġan biyeniñ қımızı araқ қana dep atam aytıp otıruvşı edi.

Tañdaydı üyirgen ügitilme қımızdı simirip salġanımda şekemnen ter burk ete tüsti. Endi añġardım, қolımdaġı altın jalatқan zeren eken. Jaltırap alaқınımda avnap tur. Mañayına sarġış nur tüsiredi. Büyirine қoşқar müyiz salġan, avır, süyekti... Mektepke taymen қatınap jürgen bala kezimde, orta jolda, қazirgi Şıraġdan adırında Aқtèteniñ üyi otıruvşı edi. Eginşilerge қımız èzirleytin. Tañdayım kevip, üñireyip kep otavġa tüsetinmin. Қımız suravġa batılım barmay, tömende, javtañdap otırıp қalamın. Sonda oyımdı қapısız uққan қayran tètem қavaқtan қımız қuyıp beretin. Kesemen usınatın. Sol zamanda da osı zeren sörede köz tartıp turatın edi, biraқ қımız қuyılmaytın. "Aқtète қımızdı nege zerenmen bermeydi eken?" dep talay oylaġam, suravġa batılım barmaytın. Jıldar ötti, kisi қartaydı, ıdıs könerdi, Aқtète bügin susının sol zerenmen usınıp otır. Birinşi ret altın

jalatқan zerli zerenmen susındadım. Sırın suraġalı oқtalġanım sol edi. Sırttan қulın ustaġan jılқışılardıñ dabırası şıқtı. Èsirese tanıs davıs èketip baradı.

- Jamandatқır, jelkeñ üzilgir! Қurıқ sal, buġalıқta! Қımızġa bèri қumar, asav ustavġa eşkim tabılmaydı. Қatalap қalsa da taratam, jelini jiynaymın, jılқını jonġa қuvam! Ataña nèletti beri қayır!

- Aқtète, қiynalmañızşı. Sizdiñ қolıñızdan tatқan savmaldıñ özi dèri emes pe!

- Savmalı nesi, қarġam-av. Közim tiri turġanda senderge savmal işkizbespin. Қımızdıñ sertin bilmeydi ekensiñ ġoy. Savmal қımızdı jaқtırmaġan adamına beredi. Onı işken kisi tüzge şıққış keledi de bayız tavıp otıra almay, jönine joġaladı. Қunan қımızdı sırlasar қonaġına қuyadı. Onı èvezdi mèsliһattıñ kenişi desedi. Ġaşıқtar men aқındarġa dönen қımızdı қuyġan. Köñilge jelik bitirip, kökeyge қurt tüsiretin қasiyeti bar ġoy. Suvsınnıñ sosınġı töresi besti қımız! Қuv қımızdı javġa şabar batırlar men bètvaġa jürer elşiler işedi. Uv қımızdı қazaқ kezbe, baқsı, bèdik, savdager jandarġa beretin bolġan. Èr қımızdıñ atına say minezi boladı: Soġan oray jol-joralġı jasaladı. Onı bilmesek sütkil iritip, қımız aşıttıқ dep jarıқtıқtıñ arvaġın қorlap nemiz bar.

Èlgi sözimnen қattı қısıldım. Aġat söylep Aқtèteniñ jalpaқ el қadirlegen önerine, bilimine köleñke tüsirgendey boldım. Aқtètem қımız aşıtuvdı önerge sanaytın.

- Tağı қuyayın, қarġam?

Suravın surasa da қolımdağı zerenge қımız қuyġan joқ. Jay ġana sıpayıgerşiligi bul. Alaқanımmen zerenniñ betin japtım. Aқtètem artıқ қuymaydı. Jaқsı қımızdıñ dèmin alıp, tamırġa taratıp işsin degeni, bas-köz joқ simirtpeydi. Èsirese mınaday қadirli ıdısқa қuyıp bergen kezde қomaġaylıқ jasap, üstime қuyġızbadım. Zeren tübindegi urttam aқtı şayқap, ıdısın қızıқtap, oylanıp otırıp қaldım. Aқtète jüzime zer sala uzaқ қaradı, betine bozañ nur jügirdi. Javlığın tüzep, bir tizerlep ornınan köterildi.

- Èlginiñ davsı avıldı köşirip baradı ġoy. Körşimizde jaña tüsken kelinşek bar edi,

sodan uyat boldı-av. Üyde ķonaķ bar demeydi. ķutırıp ketedi. Ķartaysa da ķalıpķa kele almay ķoydı. Men barayın, dep tısķa bettedi.

Jarbiymanıñ jaman davsı sappa basıldı.

Söreniñ işinde jiyde aġaştan şapķan, tav saġızday sarı zeren tur. Aġaştıñ diñin ķuvalap oyıp alıptı. Jarıķtıķtıñ buvnaķ-buvını boz ķalpınşa saķtalġan. Boyavsız-aķ buvnaġı bilinip, öñi aşılıp, jaltıray tüsedi. Ustanıñ diñdi ķuvalay oyuvına ķaraġanda aġaş jazda ķiyılġan. Boyında söli bar kezde şabılġan. Èytpese zeren juķarġan mezette tübi tesilip keteri ḫaķtı. Jazġı tal kön sekildi sozılmalı keledi. Usta ķiyalın tabiyġiy boyavımen, ķattılığımen, jeñildigimen bayıtıp tur. Bul da Aķèdil ustanıñ közi.

Zergerdiñ közi joķ bolsa da ķolınan şıķķan öneri ölmepti. Ataķtı zerger ustalar ķartayġan şağında tañġajayıp buyım jasap, ķiymas kisilerine sıylavşı edi. "Közimdey körip jür" deytin. Surettevge til jetpeytin ķazımır önerin el işine ķaldıratın, taratatın. Söytsem, sol kisilerdiñ ömirden ketkisi kelmegeni eken ġoy. Ölmeytinder ġana artına ölmes öner ķaldıradı.

Ahılap-ühilep üyge Jarbiyma kirdi. Saldır etkizip ķavaķtan ķımız simirdi. Dañġır etkizip şelekti bir tepti. Otıra ketip ayaġındaġı etigin şeşti, esik jaķķa dürsildetip atıp-atıp jiberdi. Tösek irgesine jantaya ketti.

- İyè, bala! dedi. Sözi şanşuvday ķadaldı.

- Ildiyda ne jañalıķ bar?

- Eşteñe joķ!

- Ķoyşı-ey, özderiñ ķazit oķıp, kinè köresiñder, söytip "eşteñe joķ" deysiñder. Mına biz ġoy tas kereñ, kör soķır. Ana jılġı Gitler sıķıldı bir buzaķı sap etip Ķaratavdı arķasına sap èketip bara jatsa da bilmey jata beremiz, sirè.

- Sizderge de gazet èkelip turatın şığar.

- Avdandıķ ķazitten öñgesin tüsinbeymiz tegi. Apırmay umıtıp baradı ekenmin. Öziñdey bir ķazitşiden surap alġalı jür edim. Osı ökimet künige pèlenbay ķazit şığaradı, erteden ķara keşke radiosı sarnaydı da turadı, soġan sözdi ķaydan taba beredi tüge? Sözi tügesilmey me şirkinniñ? Aytşı?

- Tügesilmeydi.

Meniñ javabıma ķanaġattanbadı bilem, añırıp, alarıp jattı-jattı da ķorıldap uyıķtap ketti. Sırttan Aķtètem kirdi. Bul kezde men aldımdağı ķımız dastarķandı jiyıp, zerendi sürtip, öz ornına ķoyıp ülgergen edim. Kördi de külip jiberdi. Ķolıña şelekti aldı. Biye savımġa bara jatķanın bildim. Körgim keldi. Sırtķa ilese şıķtım. Aķtañkerdi körşi jigit otķa jiberipti. As pisiretin ķaraşa üy jaķtan ķızıl oramaldı kelinşek bultıldap körinedi.

Aķtète èveli şelekti èbden ısķılap juvdı. Taza ıdıstı sonşama juvġanına tañķaldım. Sosın suvın sarķıp, künge ķaratıp jatķızıp ķoydı. Èbden keptirip almaķşı.

- Sütke jalġız tamşı suv ķosılsa ķımız ķasiyetinen ayrılġanı. Biye ķurġaķ ıdısķa savıladı, dedi.

Aķtète biyelerdi terip savdı. Bayķaymın, kèri tis biyelerdi tastap ketip baradı. Jaķında ġana jelige üyretilgen, èli şabınıñ ķıtığı kete ķoymaġan jas biyelerge janasadı. Olardı savuv eşki baķķannan beter ķiyın. Eleñdep bir ornında turmaydı, şelekti tebedi, ķulınına iyimeydi. "Basın ustap kömekteseyin", dep körip edim. Aķtète: "Bögde iyisten mülde ķutıradı", dep jolatpadı. Şelekti sol bilegine ilip alıp, tamağın lıķ-lıķ etkizip, şabına iyilip, oñ ķolımen biyeniñ savırın sipaydı. Böksesin ķaġadı. Tömendey kelip jas ķuvlıķtıñ jumsaķ jelinin ustaydı, oñ tizerlep, uşı küldiregen ürpini sozadı. Aķşıl süt sızdıķtap şelekke dız ete tüsedi. Biyeniñ ķıtığı kelip jalt burıladı. Aķtète keri tayķıydı. Tağı taķaydı, erkeletedi, östip jan teri şığıp, kör beynetke batıp jürip tüske deyin ķos şelektey sütti èreñ savdı. Ağama bola östip jürgenin sezdim. Èytpese, körşidegi jılķışı jigitti şaķırıp, biyeni tırp etkizbey ustatıp ķoyıp savına bolmas pa edi.

- Nege biyeniñ basın ustatıp savmadıñız?

- Qarğam-ay, onda jılqı dirdektep qorqıp turadı da süttiñ mañızı tamırda qalıp qoyadı. Jaqsı qımızğa biyeniñ öz erkimen iyip bergen süti bap keledi.

- Juvas, kekse biyelerdi qaldırıp ketkeniñiz qalay?

- Egde jılqınıñ süti jelinde turadı, al jas biyeniki tamırdan jiyıladı. Èri qaqsaldıñ süti tez aşiydı da, küşi birden betine şığadı. Jas biyeniki babına eki tünemeliden soñ ğana keledi, èl-quvatı tübinde jatadı. İyè... qımız da jılqınıñ minezine baylanıstı. Jas biyeniki kisini jasartadı, dèri bop siñedi. Terip savıp jürgenim sodan ğoy, dedi Aqtète.

Özen boyınan arbasın saldıratın şöpşilerdiñ aspazı keldi. Üy iyesi tay sabanıñ qımızın qalayı flyagterge qotarıp qoyğan eken. Aspaz amandıq joq, savlıq joq, arbañdap arbasına tiyey bastadı. Èlden vaqıtta şaruvasın bitirip üyge bas suqtı. Tètem qımız quyıp berdi. Söreniñ tömengi jağında turğan qara tostaqpen usındı. Aspazdıñ közi demde jasavrap, murtı edireyip şığa keldi. Temekisiniñ tütinin şiyratıp köp otırdı. Sosın: "tisim saqırlap bara jatır", dep nan surap jedi. Sol küyi omalıp qalar ma edi. Şal oyandı. Közi şatınap, tikenekşe qadaldı.

- Aşqa kelgendey aranın aşıp, atavın işip otırğanın qaray gör munıñ. İşterinde ajdaha jatadı ğoy deymin. Üş birdey tay sabanı keşe ğana èqetip ediñ, endi tağı jetipsiñ. Qımızben tal suvarasındar ma, èlde özeñe quyıp balıq avlaymısıñdar, aytşı kène! Basqarmağa aytıp eñbek künderiñdi qırıqtıram bèlem, tura qal, şöpşi emes, qorqavlar kileñ!

Aspaz "basqarmağa aytam" degennen jaman şoşındı, arbañdap turıp, arbasın saldıratıp joğaldı.

Aqtète torsıqtağı qalğan qımızdı qavaqqa quydı. Sosın:

- Oqımıstı qarğam, ağaña qımızdı arnap aşıtam endi, dedi.

Esittirip ayttı. Jarbiyma küreñitip, janınan bèkisin alıp jer şuḳıdı. Özim Aḳtèteniñ el ayta beretin ḳımız jasav ḳupiyasın körgim kep ölip baram. Eki közim keyuvananıñ ḳiymılı men ḳolında... Aḳtète torsıḳtı bosattı, èytse de tım sarıḳpadı. Idıstaġı sarḳındı edemi aşıtḳı boladı. Endi bir tizerlep, oñ ḳolımen torsıḳtıñ avzın kerip ḳoyıp, sol ḳolımen şelektegi sütti sızdıḳtata ḳuydı. Kelesi şelektegini de tügel ḳotardı. Eñ ġajabı ıdıstı şayġan joḳ. Közim jetti, torsıḳtaġı sütke jalġız tamşı da su ḳosılmadı. Torsıḳtıñ avzın ḳayıs bavımen bayladı. Sosın aldına alıp, besik terbetkendey aḳırın şayḳap biravıḳ otırdı. Idıstıñ da, süttiñ de dıbısı bilinbeydi. Tipti torsıḳtı terbete-terbete Aḳtète ḳalġıp ketkendey boldı. Èlden vaḳıtta tördegi tekemettiñ burışın köterdi, astındaġı şöbi sarġaya bastaptı, torsıḳtı sol sızġa tastadı. Söytti de üstin tekemetpen ḳayta japtı. Astınan dım tartıp, üstinen jıluv urıp, köleñkede, sarḳındımen aşıġan ḳımızġa teñ keler dèruv susın bolmaydı desedi.

Zadı ḳazaḳ ḳımızdı jeti türli ıdısḳa aşıtadı. Könek: bul tayınşanıñ, ne botanıñ moyın terisinen tigilgen, kölemi ortaşa, susının ḳolmen şayḳap aşıtatın ıdıs, ḳımızı ḳıtımırlav boladı. Munı köbine birer biyeli dikandar isteydi. Sosınġı mes bul kerüven men jorıḳ ıdısı, işinde süt köliktiñ jürisimen şayḳalıp aşiydı, köbine jılḳınıñ ḳarın terisinen jasaladı. Kelesi torsıḳ, sosınġı tay saba, ḳunan saba. Sosınġı ḳol kübi, ḳımızġa ḳayın, kübi ġana dèm beredi, sosın ekpe ḳavaḳ. Jetisuv ḳazaḳtarı ḳımız aşıtuvġa ḳarındı da jaratadı, ḳèdimgi ḳoydıñ ḳarını, biraḳ ḳarın ḳımızı köpke şıdamaydı, jinigip ketedi. Eñ asıl ḳımız ḳol torsıḳ pen tay sabanıḳi ġoy.

Aldımızġa güjildep aḳ samavrın keldi. Dastarḳan jayıldı. Aḳtèteden ḳımız ḳuyıp beretin ıdıs sırın suraġalı oḳtalġanım sol edi. Körşi jigit kirdi. Eki üy köbinese assuvdı ḳosıla işetin sekildi, èsirese ḳonaḳ kelgende ıdıs-ayaḳtarı da, ḳızmet-ḳarbalası da bir körindi. Jigit kele özimsinip samavrındı aldına jıljıtıp, şay ḳuyuvġa kiristi. Aḳtète èbdiresin aştı, işinen şeker, nabat, sıḳpa, ḳavınḳaḳ, may, ḳurt, meyiz alıp dastarḳanġa üymeletti-ay kep. "Èşeyinde ḳatḳan nanġa ḳaḳalar edik, basḳarmanıñ inisi kep ḳarıḳ ḳıldıñ-av", dep ḳaġıttı Jarbiyma. "Aḳtèteniñ sandıġınan ḳızdan özgeniñ bèri şıġadı", dep körşi keñkildedi. Dastarḳan üstindegi tañġajayıp taġamdardı suġınıp jey almadım, manaġı şèrbat ḳımızdıñ dèmi tañdayımnan èli ketpey turġan. Ḳayta-ḳayta tamsanġım keledi. Jalġız kese şaydı èreñ soraptan jantaytḳanım sol edi. "Ḳarġam-av, osınıñ küllisin öziñe saḳtaġan sıbaġam edi. Sıḳpaġa bal ḳosılġan, maydıñ tortası ayrılġan. Unġa salıp ḳıstan saḳtap jürgen taydıñ ḳaḳ jambasın asam öziñe. Asḳa deyin ḳarnıñ aşıp ḳaladı-av. Ḳolımnan dèm tatpaġalı ḳay

zaman", dep Aқtète eljiredi. Alġıs aytқalı avız aşқanım sol edi. "Bularġa as berme, araқ ber. Sonda ġana reñi kirip, sözi tüzeledi. "Saқtadım, қaқtadım" dep otırġanındı bul bala қalanıñ èlgi, èlgi, şubalġan, suvı aққan" dep Jarbiyma sözinen jañılıp қaldı. Körşi jigit esine sala қoydı. "E e, golbasaġa ayırbastamaydı, oқıġandar sol gölbasa bolmasa jambasıña, қazı-қartaña pısқırmaydı da", dep қoyıp қaldı.

Jarbiymanıñ sözi Aқtèteme jaman èser etti. Birev kevdesinen nuқıp қalġanday boldı. Jüz sınıp, sırt aynaldı. Aқtèteni munday ayamaspın. Ornımnan atıp turıp şaljayıp jatқan Jarbiymanı tepkilegim keldi, Jarbiyma emes jalpiyma jasaġım keldi. Tüsim buzılıp ketti bilem.

- Қaraġım-ay, irgedegi torsıқtı avdarıp қoyşı, dedi Aқtète.

Aynalıp, tekemetti köterip, torsıқtı avdarıp jatқızdım. Aқtète aytuvın aytsa da özi keldi, "durıs istemedim be" dep қattı қısıldım. Torsıқtı aқırın қozġadı, lekite şayқaġan joқ, pisken joқ, қozġadı da қoydı. Sosın uқıppen қayıra қımtadı.

Biye savımı bastalġan. Şelegin bilegine ilip, şöpşilerdi қarġap Jarbiyma jöneldi. Küresetin balvanşa bilegin türinip jılқışı jigit şıқtı. Aқtète as қamımen қazanġa aynaldı. Biyeler èdette tört ret savılatın. Bul jolı üş mèrte èreñ iyidi. Қaruvlı jigittiñ қurığı astında biyeler dirdek қaқtı, Jarbiymanıñ şelegi dañğırap қulın bitkendi şoşıttı. Aқırında üstibasınıñ bèri savıs-savıs süt bolıp jetken şalına Aқtète jarlıқ jasadı. "Қulındar buvınıp öler, bosat, jılқını қırġa ayda", dedi. Қoñırav ündi beybaқtar bostandıқ alıp sekektep enelериniñ bavırına tığıldı. Küni boyı қatқıl қol sozğılap avırtıp tastaġan ürpini ülpildek tilimen talmadı. Biye bitken emirene şurқıradı. Sosın şıbın-şirkeyi az қırġa jöñkidi; soñdarında қuyrıқ-jalı jelkildep, siyraġı mayısıp, қulınşaқ қuldıraydı.

Aқtèteniñ unġa salıp saқtaġan sür jambasın қolıma alġanda kün batıp bara jatқan. Sarı alav kün қolımdaġı jambaşқa sonşama uқsadı. Tuz siñgen, mayı men eti қosıla қatıp sarı meyiz bolġan, dèmi de, nèri de boyında қalġan asıl müşe. "Asıl müşe, seni saқtaġan kisiniñ jüreginde saġınış pen iltifat bolmasa baġalanar ma eñ östip. Èrkimniñ köñilinde jürgen қiymas sır, èn, aytılmaġan èñgime, işilmegen қımız, bèri-bèri sendey-aқ bolar. Bul

jalġanda özіñe arnap müşe saķtar, jambas ķaķtar jaķınıñ bolsa armansızsıñ. Sen de birevdіñ esinde ekensіñ, köñilinde jürgen körinesіñ." Bet aldımda erip batıp bara jatķan alav kün bul ömirdіñ sonşama ķısķalığın uķtırsa, ķoldağı asıl müşe adam men adam arasındağı tèttilikti añğarttı. Sol tèttilikke tabındım, èri iştey süyindim.

Sür men jas et aralas turalġan aķtamaķ as ünsiz jelindi. Ķoyuv sorpanıñ betimen may jüzdi.

Aķtète körşi üydegi jas kelinşekti şaķırıp alıp söredegi ıdıstı juvġızdı. Bilegi mayısķan iybalı jan eken. Keyuvananıñ ķol astında oramalşa jelpildedi. Èveli ağaş astavġa su ısıtıp ķuydı, ıdıstardı saldı, saķırlatıp şayıp şıķtı. Endi iyığına jumsaķ sülgi asıp, uşımen bir-birlep ısķılay bastadı. Aķtète ķımız ķuyatın ıdıstardı özi sürtti.

Èredik ürkek nemeni erkeletedi. "Kelinime ķımız ķuyuvdı özim üyretip jürmin", deydi. "Èli-aķ şarşı topķa suvsın usınatın bapker ķol boladı", deydi. Èr ıdıstı ķolına alġan sayın onın èñgimeleydi.

-Ķımız kütken ķazaķ ıdısın da sıylap ustağan. Èr ıdıstıñ iyesi boladı. Ķımızdı kesemen jay kisige usınatın. Kelim-ketim köpşilik işedi. Meşkeyler men savdagerler tostaķpen susındağan. Olarġa jutarı mol bolsa bolġanı. Dèmin alıp tuşınıp jatpaydı. Zerenmen asıl dostar işken. Köremisіñ, jarıķtıķtıñ özi de aruvdıñ közindey oynap tur-av. Soķķan zergerine, şapķan ustasına say zerenniñ de èr ķiylısı boladı. Ķolımdağı Aķèdil ustanıñ örik ağaştan oyġan altın köz zereni. Ġaşıķ jandarġa ķımızdı altın jalatķan közege ķuyıp bergen. Ķaķ kümisten soğılğan közemen aķın, seri, sıpa sal işken. İlgeride avılġa bir seri tüsip, ķımız işpey jatıp alġanda, atam beyşara osı ķaķ kümis közeni at şaptırıp Savrannan aldırğan edi. Batır men paluvanġa ķıpşa bel ķumıramen ķımız usınadı eken.

“Aķtèteniñ asıl dosı bolġanım ġoy onda” dep işimnen lüpildedim.

Köne köz keyuvana men jas kelinşek ıdıstardı juvıp, sürtip şıķķanşa köp sırlastı. Astan soñğı sergitpe seri ķımızdı kelinşek ķuydı.

Qavaqtağı qımızğa pispek salıp uzaq, tolğadı. Avdarıp ağaş tabaqqa quydı. Dastarqan jiyegine èkeldi. Bir tizerlep qırın otırdı. Jas kelin èlgide ğana sorpa quyğan qalayı şömişti tabaqqa sala bergen edi. Aqtète toqtattı. Ağaştan oyğan sırlı ojav usındı. Jas kelin ojavmen aldındağı aqtı tört mèrte tolğap sapırdı. Sapıruv sıylaytın kisiniñ sanına baylanıstı. Èr kisige arnağan èdemi iltifatı. Sol qolına zerendi aldı. Oñ qolımen ojav köterdi. Suvsınnıñ sıldırın sezdirmey ıdıstıñ şetin ala quydı, zerendi tım toltırğan joq, bir elidey ernev qaldırdı. Ojavdı qayıra tabaq şetine ildi. Endi zerendi oñ qolına almastırdı. Aq bilegin sozıp qımız usındı. Köz aldımnan buvınsız biyşiniñ öneri ötkendey sezildi. Nèzik qoldıñ èserli biyin kördim. Zerendi ustay bergende bayqağanım, aq bilek dir ete tüsti. Sınşı közden qısılıp otırğanın bildim. Bilektiñ asa nèzik dir etkeni de èlgi biydiñ jalğası sekildendi, qiymılına sır men naz qosıp ketti.

Uvıljığan şèrbat qımızdı tamsana juttım. Seri dese seri-aq eken. Birden basqa şavıp, jüykeni talmavsırattı.

Tösekti tısqa salıp qoyıptı. Köpke deyin köz ile almadım. Oydağı özenniñ sarını birese alıstap, birese jaqındap, qulaqqa jumsaq èven quydı. Denem qızdı. Mañayğa jalbız ètiri jayıldı. Tüngi samal betimdi siypap, körpeni türtkilep, qoynıma kirgisi keledi. Qımtana tüsem. Beyne bala kezgi, qıstı küni qoynıma alıp jatatın kişkentay mısığım sekildi. Jup-jumsaq. Pırılday ma-av. Betime süykene me-av. Zeñgir kökte qızıl şoğı jıltıldap samolet uşıp baradı, pırıldağan sol eken. Samal uyıqtatıp tastaptı.

"Dalabay qarağım!"

Dèl janımnan ağamniñ qoñır davsın estigendey boldım. "Dalabay qarağım!" Atımdı atap şaqıradı. Alıs saparğa attanıp baradı ğoy deymin. Sezem, sezem de qoştasıp qalğım keledi. Anıq ağamniñ davsı. Közimdi aşsam tañ qulaniyektenip qalıptı. Ornımnan qalay ırşıp turğanımdı bilmeymin. "Ağam jalğız jutım qol qımızğa zar bolıp jatqanda meniñ uyıqtağanım qalay?" Ökinişten özegim örtendi. Egilip jılağım keldi. Aqtète anaday jerde, jeli basında, soñğı qulındı kermege tuqırtıp baylap jatır eken. Qasına jetip bardım.

- Tèñirim-av, ne boldı sağan? Jılan şaqtı ma, èlde qaraqurt tiydi me? Öñiñ joq qoy!

Tüsim buzılıp ketkenin sonda bildim.

- Aġam avırıp jatḳanda meniñ bul jürisim ḳalay?

- Tifè-tifè! Sav tursañ bolġanı. Ḳazir şaydan soñ jüremiz. Men de ıldiyġa tüsip aġañnıñ köñilin surap ḳaytamın. Şaldı Aḳtañkerge jumsadım.

Janı joḳ baygus ḳalbalaḳtap ḳaldı. Üyge ertip keldi. Keşegi èdemi zerenge ḳımız ḳuyıp berip edi, tamağımnan ötpedi. Şay işilmedi. Jarbiymadan estidim. Aḳtète tünde avıḳ-avıḳ turıp torsıḳtı avdarıp şığıptı. Keşegi ornında emes, sèki üstinde, keregede ilüvli tur eken. Ḳolına aldı. Bavın şeşip, ḳımızġa salḳın ava jutḳızdı. Avzın ḳayta bayladı. Suv sülgige orap, ḳorjınġa saldı. "Endi bir kün tünegende aytuvlı ḳımız bolatın edi", dedi. Èldenege ökiniş bildirdi.İldiyġa jetkenşe aşiy jatar", dep edim. “Ḳarġam-ay, şayḳalıp aşığan ḳımız şadır boladı, tınış jatıp aşığan ḳımız könbis keledi", dedi.

Söreniñ tömengi suvırmasın aşıp, işinen tört ḳırlı èdemi ḳorap aldı. Ḳoraptan alaḳannıñ avmağında jumır köze şıḳtı. Jiyde aġaştıñ közinen şapḳan şımḳay ḳızıl ıdıs. Kün sèvlesine tiyse şoḳtay nurlanġalı tur. Ernevinde emşektey bultiyıp kişkene köz ḳalıptı, kèdimgi aġaştıñ közi. Közdi şavıp tastasa közиniñ ḳasiyeti joġaladı, ustanıñ serti osı. Ustanıñ ustası ġana osılayşa jiyde jigerinen tozbas, oñbas ıdıs şabadı. Soñına añızġa parapar düniye ḳaldıradı.

Esime endi tüsti. "Aḳtèteniñ ḳolında Narttay aḳın ḳımız işken köze bar devşi edi. Sonısı bolar" dep oyladım. Anıḳtap suravga batılım barmadı. Aḳtète èlgi közeni oramalġa uḳıptap orap, ḳorjınnıñ kelesi basına saldı.

Kün köterile ḳos attılı ıldiyġa jol aldıḳ.

At tizgini barınşa bosadı. Sırminez januvarlar jer bavırlay bülkektetti kep. Jol boyı Aḳtète ḳorjınnıñ torsıḳ salġan basın köleñke jaġına alıp otırdı. Tüs èletinde Arḳarbulaḳḳa kelip tüstik. Aḳtète ḳorjının jerge ḳoydı, torsıḳtı salḳın suvġa bir avıḳ jatḳızdı. Sosın barıp bavın şeşip ḳımızġa taza ava jutḳızdı. Avzın baylay bastaġan. Eminip otırġanımdı kördi de:

"ķarġam-ay, iyiskep bayķaşı?" dedi. Söytti de torsıķ ernevin tanavıma taķadı. Közimnen jas şığıp ketti, uvıljıp pisken ķavınnıñ aşķıltım iyisi kökiregimdi aşıp jiberdi. Elitip ķalġanday boldım. "Ernevinen iyiskegende osınday, işindegi ķımızın işsem talıp tüsermin sirè" dep oyladım, Aķtèteme ayttım, ol kisi köp bajaylaġan joķ, jalġız-aķ: "Şolpan tuva ķımızġa ķazdıñ bir tüyir sür mayın jutķızdım", dedi. Torsıķtı suvlı sülgige ķayıra orap, ķorjınġa saldı. Atķa ķondıķ.

Ortalıķķa keşķurım ķaytķan malmen ķosıla kirdik. Köşe boyı azan-ķazan uv-şuv, ava kilkigen şañ. Aķtañker pısķıra bastadı. Tuyaġı sırtıldaġan ķoy-eşkiniñ soñında bir-bir bala, üyirley bölip alıp, tompıldatıp ķuvıp baradı. Uvaķ mal avılġa bavırsaķtay şaşıldı. Èldeķayda jetim ķozı mañıraydı. Küni boyġı ķapırıķtan, ķatķıl juvsannan ķatalaġan bayġustar tıpırlap ķorasına jetüvge asıķ. Ķudıķ suvına añķası avadı. Aldımızda esegin ķos büyirden tepkilep baķtaşı baradı eken. Sèlemdeskeni sol ma, èlde mıyı aşaġan ba, bizdi kördi de kiyiz ķalpaġın şeşti, işinen taķiyasın alıp betin sürtti, basınan buv şıķtı. Èldeķaydan jetim ķozınıñ zarı estildi. Aġamnıñ eñsesi biyik ülken darbazalı üyine ķaraġan mezette köz aldım ķaravıtıp jüre berdi. Üy aldı ķara-ķurım kisiler eken. Attan avıp tüsip bara jatķanımdı ġana bilemin.

Jetim ķozı men ekem.

Aķtètem eñirep turıp torsıķ ķımızdı aġamnıñ topıraġına tökti.

Jıldar ötti, jaķsı ıdıs könerdi. Otızġa şıķtım. Alda közge suvıķ, köñilge jat, tayġanaķ joldı ķırıķtıñ ķırķası jattı. Ķırıķ degeniñ şarşaġan jürektiñ süreñsiz, damılsız dürsilin tıñdav, taġı da jastıķ avlınan ķaşıķtay tüsüv, taġı da şaştıñ sirevi, taġı da jaķsılardıñ kemüvi, taġı da boydaġı küştiñ sarķıla tüsüvi edi. Taġı da Aķtèteniñ ķımızın añsav edi. Ķızıl jiydeden şapķan, ernevinde emşektey ġana közi bar asıl köze; kisiliktiñ, ķiymastıķtıñ küvèsi sol bir ıdıs bul künde jeñeşemniñ sandıġında saķtavlı desedi.

3.1.4. Ergejeyli

Onı köz körgen ülkender arab sözиniñ nèşimen “Yaġımus” dep ataytın. Al avırdıñ til

men jağına süyengen ḳıljaḳbas jastarı “Jağımsız” deytin.

Özim de bilgeli osı bir küstana momın jan ḳos esimdi ḳiynalmay köterip, şañ köşede sur esegin tompıldatıp poçta tasuvmen keledi. Men körgeli judırıḳtay şaḳıldağan şağın köse edi, èli sol. Muḳım özgermegen. Èkem ergejeylini ılğiy esirkep-müsirkep, uşpaḳtı sözin ayamay, kisimsitip, ḳoḳaytıp jüretin. Erkeletip “Kişkentay” deytin. Sodan ba bizge bavır basıp ketken, körgen jerde üyirilip turadı. Ḳolı bosay ḳalsa beliniñ ḳuyanı ustay beretin şeşeme ḳolğabıs etedi: avla sıpıradı, vaḳ maldı ayırısadı, samavrınğa ağaş jaradı. Tınımı joḳ. Keyde köz aldıma domalap jürgen ḳara dop elesteydi, ḳañğalaḳtap birde as üyden, birde avız üyden şığadı, èmbe köñildi, èmbe sergek sol Yağımus.

Birde mektepten ḳaytıp kele jatḳam, ḳarsı uşırastı. Kermaldasḳan beypil avız balalarğa ilesip andavsızda “Jağımsız” dep ḳalıppın. Renjidi bilem, kirpiyazdanıp ketti. Üyge aytıp barıptı. Sol küni minezi mort èkem ḳattı keyidi.

-Kiside kişkentaydıñ tili aşşı, jèndikte büyiniñ uvı aşşı. Taḳuvanı mazaḳtap ne jınıñ bar? Tili tiyip ketip jürse ḳaytesiñ?

Bir avıḳta sabasına tüsip, oylansın dedi me, Yağımustıñ tariḫın èñgimeledi… “Seriktik artel uyımdasıp jatḳan jiyırma segizinşi jıl eken. Ḳatıḳsız ḳara atalağa tamaḳ küydirip, şalbardıñ jırtığın ḳolmen basıp jürgen kezde. Kespiri jaman jalğız ayaḳ şoḳşılıḳ. Joğarı jaḳtan, umıtpasam, Buḫardan Paḳıriddin degen ğulama kelgen. Ḳasında üyelmeli-süyelmeli ḳos kişkentayı bar. Zamana dübirinen ürikti me, èlde sapırılısıp jatḳan sol jıldar tolḳını paḳırdı jañkavıḳşa ḳaḳpaḳıldap èketti me, kim bilgen, ḳañgımalap jürip üşkil Ḳaratav işinen şığıptı ğoy. Jağına pışaḳ janığanday jüdev. Soğıstan keyingi ḳumıraday sèldesi o künde zerendey ğana-tın. Medrese tamamdağan közi aşık kisi körindi. Kele körpeldes ḳazaḳı avıldı jatsınğan joḳ, az künde-aḳ bavır basıp jaḳındasıp ketti. Jurt jer jırtsa ol ögizdiñ basın ustadı: oraḳ orsa şalğısın şıñdadı. Bası avırıp, baltırı sızdağandı üşkiredi, tüşkiredi. Eşkim onıñ betin ḳaḳḳan joḳ, törinen kösiltip orın berip, as aldında avzına ḳaradı. Jambası sızğa tiygenniñ janazasın şığardı, ağayınnıñ alasına pètuvasın ayttı. Sèbiydiñ şaşınday seldir eldiñ “Moldekesi” atandı.

Aynalayın aġayın arası altın besik ķoy. Jurt asarġa jiynalıp jiberip, tört bölmeli jumırtķaday üy turġızıp berdi. Birevi otının, birevi soġımın, kelesisi astığın apardı. Öz aldına ot tütetken otavġa aynaldı. Moldekeñniñ sèldesi dabıraydı.

Sondaġı körgen jurttıñ tañ ķalġanı eki nèrse edi. Biri jurt jırtığına jamav tappay jürgende Moldekeñniñ aķjibekten jadaġay şapan jamılatını. Ekinşisi ķasındaġı bıldıraġan ķos kişkentayı edi. Ol künde jalġız bastı erkektiñ bala ertip jürüvi ersi-tin. Èlgi beyşaralardı Moldekeñniñ perzentine jorıp daliyġanımız bekerşilik eken. Keyinşe añdasaķ, janındaġı ķos tèytik bala emes, kèdüvilgi orta jasķa kelgen erli zayıptı ergejeyli bolıp şıķtı. Moldekeñdi ķayda şaķırsa olar da ķuldırap sonda baradı. Biri piriniñ dèret suvın jılıtsa, kelesisi jaynamazın èzirleydi. Alla taġala ķulaġına sıbırlap turġan sekildi. Moldekeñe bas ustatsañ ķos ķulaġı solardıñ sıbaġası.

Esimde ķalġanı, oraza tusında osı dèndèküv Kümisbektiñ èkesi Nurbala Moldekeñe saval ķoydı. Ķoyar da ķoymay otırıp pèkene jandardıñ mènisin suradı. Moldekeñ beypil sözge barmadı. “Bul bayġustardıñ arġı tariḫın bilmeymin”, deydi. “Keşegi jılan jılı Buḫar köşesinde aştan ölgeli jatķan jerinen tavıp alġam. Üyge èkelip as berdim, ol jiyġızdım. Em jasadım. Biybimniñ tiri vağı, juvıp- şayıp jürip kisi ķalpına keltirdi. “Jarılķavşımız osı ġoy” dep oyladı ma, èlde tèñiri niyetin avdardı ma, soñımnan eki eli ķalmaytın köleñkeme aynaldı. Perzentimdey bolıp ketti. Bar sırı osı”, depti.

Meyli de bul düniye siyır büyregindey ķırıķ buvıltıķ emes pe. Avıl ķazağı ķay buvıltığın bilippiz. Köp uzamay ergejeyli kelinşek ekiķabat boldı. Üyinen şıķpay ķalġanınan bildik. Moldekeñ jarıķtıķ èjeptevir marķayıp ķuvanıp jürdi. Ergejeyli jigit iyesine sıñar ilesti. Ulı Otan soġısınıñ bastalġan jılı ġoy deymin, toġıs ķaytıp, egis orağı bitken kezde ergejeyli kelinşek aman-esen bosandı. Sarşunaķtay ul tuvġan. Moldekeñ marķayma minezge iye, toķtı soyıp ķalja jasadı, jetimge jeti teñge ülestirdi. Jigitterge kökpar berem ġoy dep talpınıp edi, osı dèndèküv Kümisbek: “ergejeylige kökpar şapķan avıl atanamız”, dep ruķsat etpedi. Jer sabalap otırıp aldı. Ķoyşı, sonımen, Moldekeñ küni-tüni kitap aķtarsın, jas nèrestege at izdesin endi. Aķırı: “payġambardıñ ķasına ergen erjürek sahabası, sonıñ esimi” dep at ķoydı. Söytip “Yağımus” boldı. Şaldardı jiyıp batasın aldı.

Birde avılda ülken as bolġan. Ḳazirgi dèndèküv Kümisbektiñ èkesiniñ ası. Kümisbek aldında ġana ferma meñgerüvşiliginen bosap, poçtanıñ bastıġı bolġan. Moldekeñ öli aruvaḳḳa ḳona jatıp ḳuran şıġarġan. Ergejeyli jigiti janında edi. Jaḳpas as işti me, èlde ġayıptan dert jabıstı ma, tañ èletinde alasurıp avırġanı. Èveli ḳulındaġan davsı ḳuraḳḳa şıġıp şıñġırsın, sosın kögerip-sazarıp ıḳılıḳ atsın, köp ḳiynalıp demi üzildi. Asḳa jiynalġan jurt jüdep ḳaldı. Ḳaytsin, kişkentay bolsa da kisi sanatı ġoy, üyrenisip ketip edik. Külüvge jaḳsı bolatın. Köñil jıḳpaytın, èmbe èzildi köteretin. Köp uzamay ḳusadan ergejeyli kelinşek te köz jumdı.

Soñında judırıḳtay Yaġımusı ḳaldı. Adam bolmas dep oylaġanbız, küder üzgenbiz. Erteden ḳara keşke jaḳ jappay şırıldaytın. Moldekeñ şapanıñ etegine salıp terbetip otıratın, ıñıldaytın, küñirenetin, zikir sap vatatın. Biye sütin beretin. Köretin jarıġı bar eken, ölmedi, ölermen-di. Ayaġına mingesin-aḳ naġız saytanġa aynaldı. Köşe itteriniñ sorı boldı, ḳolında tobılġı saḳpanı sartıldap köringen maḳulıḳtı ḳuvatın, köringen taylardı bas bilgi etetin. Büginde kimnen kem, avıldıñ suḳ savsaḳtay azamatı, poştakeşi, Moldekeñ marḳumnıñ tiri köleñkesi. Joḳtıñ közi.

Moldekeñ köz jumarında meni şaḳırtḳan. Etegime sürinip üyine jettim. Jarıḳtıḳ janarı janıp boy jasap jatır eken. “Doseke”, dedi. “Seri minez adam ediñ, amanatım bar”, dedi. Yaġımustı ḳanatıña al, dedi. “Ülkender ḳorlıḳ jasamasın. Jılap ḳalıp jürmesin”, dedi.

Sol üni ḳazirgidey ḳulaġımda”.

Yaġımustı endi tüsingendey boldım. Avıldıñ teristik puşpaġında Moldekeñnen mirasḳa ḳalġan ülken üyi bar. Tört bölmeli edi, ekevin Nurbalanıñ Kümisbegi zapperme kezinde tartıp alġan. Tarı ḳuyatın ḳoyma jasattı. Yaġımusḳa ḳos bölmesi tiydi, onısı avızġı jène törgige bölinetin. Avızġıda otını, astıġı, jem-şöbi, köne düniyeleri jatatın. Törgide balanıñ temir kerüveti, ḳañıltır peş, ḳaşan barsañ da sol peşte ot güvlep janıp turatın. Üstinde aḳ şèynegi saḳırlap ḳaynaydı. Özi burınġınıñ, baybatşası sekildenip ayaġın temir tösekke asıp jiberip, èldebir köne sarındı ıñıldap aytıp jatadı. Kevdesinde ḳol basınday jiyde dombıra, ḳoldan şapḳan. Tartpaydı, tıñḳıldatıp şertedi. Ondıḳ şamnıñ jarıġınday sığırayġan jıluvsız, köp közden oñaşa, ḳupiya tirşilik keşetin. Sol küyin köremin de ḳayran

ķalamın. Domalaķ jerde adam menmendiginen, özimşildiginen ötken küş joķ ķoy dep oylaymın. Eñ arġı ķattı jel tursa da “domalap ketemin” dep ķorķatın, tısķa şıķpaytın, ķulaşķa tolmas boyı bar osı jan da bul dèvrenin eştemege ayırbastamas-av. Özgeşe boluvın tilemes te. Eşkim onın: “Maġan mınav ķiyanat boldı”, ne “pèlen zatķa zèrüv edim” degen pendeşilik ķıñķılın estigen emes.

Aldında ġana mektepten ķaytıp, silelep, tırayıp jatķam. Avızġı üydiñ esigi tıķırladı. Körşiniñ timiski mısığı bolar dep oyladım. Sabalaķ-sabalaķ bop sumdıķ aşķaraķ. Tütin añdıġan iyesi sekildi. Turıp, suġanaķ nemeni ķuvıp jiberüvge erindim. Esik aşıldı. Tabaldırıķtan tumsığı ķanayıp brezent bèteñke, sosın ķara sömke endi, sosın domalanıp Yaġımus körindi. Şañnan közi ġana jıltıraydı. Basınan saban şlyapasın alıp edi, töbesinen buv köterildi. Jaz küninde bastan buv şıķķanın körgenim osı. Bèteñkesin tasır-tusır şeşti de janıma jetip keldi.

-İnisinen aynaldım! Öziñe jurnal èkeldim, gazetiñ minekey, ḫatıñ minekey!

-Jayşa ma?

-Ortalıķķa èrister keldi. Ekevimizge bilet aldım. Ķızıķ desedi!

Ötken jolġı kontsertte otırıp uyıķtap ķalġanım esime tüsti.

-Barmaymın.

Yaġımus jılan basķanday ırşıp tüsti.

-Ötken jolġı oblıstıñ dıñġıplaġı emes. Mèskevden!

-Kino bolsa bir sèri. Artist degeniñ öziñnen artıķ emes; sanın şapattap biyleydi, sarnap taķpaķ aytadı, közin ķısıp anekdot soġadı. Nesi ķızıķ?

Osı mezet Yağımustıñ jüzi ķumığıp ketti. Onsız da alaķanday üşkil beti bürisiptırısıp kişireye tüsti. Kespiri ķalmay ķolımnan ustadı. Janarınan aytıp bolmastay jalınış, ürey, şarasızdıķ kördik. Ayap kettim.

-Ötken jolġıġa renjip jürsiñ be èli? Meyli, “Jaġımsız” deseñ dey ber. Kontsertke barıp ķaytayıķşı.

Yağımus keşki serüvenge ılġiy meni alıp şıġatın. Èsirese tünemesine jalġız jürüvge ķorķadı. Araķ işip, eki iyıġın julıp jep jürgen döñgasar jigitterden ķaymıġadı. Solardıñ mazağınan ķorınadı. Kelistim.

Keştetip velosipedpen ķiyķalaķtap ortalıķķa jettik. Yağımus artıma jarbiyıp mingesip alġan. Eki ara jayav jüriske alıs. İtıraķtap esek minüv ersi. Sodan ķiyķalaķpdn ķiyķalaķtaytınbız. Klub aldı ķujınaġan jurt. Èşeyinde “saytannıñ oyını” dep kino körmeytin kèriyalar tayağın artına ustap sıtır-sıtır basadı. Kiymeşegi aġarandap kempirler jür. Birinbiri eñkendep ķuvısķan klastas balalar uşırastı. Küllisiniñ avzında: ergejeyli! ergejeyli! Yağımustı mazaķtap jür me dep ķavpaylaymın. Ķiyķalaķtı klubtıñ ķorasına aparıp ķoydıķ. Kire beriste savsağına ķıstırġan temekisi bar kümis tisti Kümisbek uşırastı.

-Ergejeyliniñ oyınına Jaġımsız da kelipti! Naġaşısımen tanısıp ķaytpaķşı! Èy, işinde bödenedey ġana kelinşegi bar eken, ķuda tüsip alıp ķal!

Ķarlıġıñķı davısı eldi köşirip baradı.

-Èy, pètuvasız! Avıldı köşirmey ķoysañşı endi! dep bir kèriya tiyıp tastadı. Öytpegende èliptiñ ayağı ķızıl şeke töbeleske aynalar edi. Poçtanıñ bastığı bolsa ķaytetin. E kümis tisti Kümisbektiñ, e özimniñ murnım jalpiyar edi. Oyın allavèkbar bolar edi.

Topırlasıp işke endik. Yağımus biletti eñ aldına alıptı. Jarıķ öşti. Şımıldıķ sırılıp aşıla berdi. Tula boyım duv ete tüsti. Kümisbektiñ aytķanı şın eken. Tereñ törden èsem kiyingen, ķara köbelektey bantigi bar judırıķtay jigit şığa kelgeni. Ķiymıl ķalpı, söylesi tuvra Yağımus. Tèkappar, mañğaz. Üni sıñğırlap tur. Yağımustıñ jiñişke, şıñıltır davsın ersi

sanaytınbız. Söytsek onıñ da özinşe nèşi, özinşe sèni bar eken. Keñ dalanı basımızġa köterip barķıraġanġa üyrengemiz de. Kişkentay kisiniñ şıñıltır üninen de oñaza boyav seziletin sekildi. Yaġımustı da junttay etip kiyindirip, alaķanġa salıp ķurmettep saḫnaġa şıġarsaķ ķoy; dèl osılay suvırılar ma edi, jurttı avzına ķaratar ma edi dep oylaymın.

Oñ büyirimde, topıraķķa avnaġan şibiy ķoraz ķusap, balaġa arnap tigilgen olpı-solpı kostyumnen moynı ġana ķılķiyıp, saban şlyapasınıñ ernevi ķabısıp otırġan serigime ķaraymın. Ķaraymın da köñilim ķulaziydı. Közime küzde, üyirinen adasıp ķalġan, ķavırsını uypalanġan, èr kölşikke ķañķıldap ķonıp, zarlap uşķan şüregeydi elestetem. Öz üyirinsiz, öz teñisiz küni ķarañ. Yaġımus ta ortasınan ayrılġan, özin bilmeytin, tüsinbeytin, mensinbeytin ülkender arasında ķañġıp jürgen jetim eken ġoy. Jartı dèn eken ġoy. Tamaġıma ķattı bir nèrse keptelip ķalġanday jutına alsamşı.

Jurt duvıldasın kep. Saḫna terine ķızıl stol èkeldi. Üstin masatımen japtı. Arġı jaġınan arşıġan jumırtķaday appaķ kelinşek şıķtı. Jibek oramalday jelp-jelp etedi. Beli ķıldırıķtay. Kelinşek stol üstinde buratıla biylesin, sekirip-serpilip körkem gimnastika jasasın. Süyegi joķ pa dersiñ. Ķarasam, Yaġımustıñ jüzine ķan tevip, janarı şoķtay jaynap ketipti. Èlsin-èli jutınadı. Kenet art jaķta otırġan Kümisbek şıdamadı bilem.

-Mınav adam emes, rezeñke ġoy!- dep ķoyıp ķaldı. Yaġımus siriñkedey şırt ete tüsti.

-Aymanküliñ sekildi jas ķız emes pe?

-Senbeymin, tilim tasķa, senbeymin!

-Bul ķazaķ nege sensin.

-Rezeñke bolmasa da, naķa osıñ ġoy ènşeyin şüberek!

-Ķarañġılıķtı ķoysañşı bul.

-Èy, Jaġımsız! Jerden şıḳḳan jik sekildenip ḳıstırılmay jayına otır. Tèşkent barıp közboyavşı, darşı, mayrampaz degeniñniñ küllisin körgem. “Ḳarañġı”, deydi ġoy.

Yağımus kümis tispen uġısa almaytın boldı. Ḳızıl köz pèleden ündemey ḳutıldı. Şırıḳ buzıldı. Èlgidegi körikti köñil ḳuyın tiygendey uytḳıdı.

Şoḳtay jaynaġan janarı solġındap, ḳaraşığı kül basḳan kömirdey kişireyip, urtı suvalıp ketipti. Moynı ḳılḳiya tüskendey. Èldenege ḳapa bolsa östetin èdeti. Köñilsiz ḳalpı köpke sozılmadı. Ḳayta serpildi. Uyasınan eni talpınıp, uşuvġa ḳam ḳılġan ḳarġanıñ balapanı tèrizdi, ḳunjınday ḳol soġadı. Şımıldıḳ jabılġanda arḳın-jarḳın arsalandap, artına jaltaḳtap, jurttıñ eñ soñınan şıḳtı. Ḳiyḳalaḳtı ortaġa alıp, jayav jürdik. Ay süttey jarıḳ. Avıl uyḳıda.

Ḳayda asığamız, èñgimeleseyik deydi ol.

Men ergejeyli kelinşektiñ suluvlığın aytamın.

Gül sekildi sonşama nèzik deydi ol.

Öriktiñ gülindey ülpildep tur-av şirkin.

İyisin sezdiñ be deydi ol.

Tüngi avanıñ ètiri me dep ḳalıp em.

Kelinşektiñ iyisi sol.

İyis demekşi, jas künimde esil-dertim ḳavın salġan baḳşa bolatın. Diḳan èkem: “Ḳavınnıñ pèlegin mıjiysıñ”, dep işin aralatpaytın. Şilde şıġa èñgelekti añsaymın. Èriyne jıpırlap jatḳan köp tüynektiñ, kök tüynektin arasınan uvıljıp pisken èñgelekti ayıruv ḳiyın. Èdette ol jasırınıp jatadı. Amalın tabamın. Jel üp etse boldı baḳşanıñ ıḳ jağın toriymın. Avanı ḳunığa iyiskeymin. Sonda, tanavıma jup-jumsaḳ jupar iyis jetüvşi edi. Törttağandap eñbektep, bükendep, iyiskey-iyiskey pisken èñgelektiñ dèl üstinen tüsetinmin. Judırıḳtay ḳavındı ḳunığa üzem. Silekeyim sorġalap soġam sosın.

Uvıljıp pisken èñgelek èlgi kelinşekke sonşama uḳsaydı eken. Ergejeyli kelinşekten

èñgelektiñ iyisin sezdim.

Sol oķiyġadan keyin Yaġımus tanımastay özgerdi. Burıngı şoljaķ, şodır minezden pışaķ kesti tiyıldı. Avıl balalarımen şaķıldasıp tèjikelespeydi, kümis tispen de urısısuvdı ķoydı. Ķoldı ayaķķa turmay domalanıp jürgen şımır, şataķ jannıñ ornında köziniñ astı kögis tartķan pèruvana taķuva ġana ķaldı. Burın domalanġan dop bolsa endi keş tüynektep, ķojdanıp, pispey ķalġan ittüynekke uķsaydı. Kisiniñ it tüynegi. Birtoġa, tüsiniksiz ḫalge tüsti. Kele-kele üyinde üñireyip jatıp alar, söyter de ah urıp kürsiner, jiyde dombıranı tıñkıldatar.

-Beyşara avırıp jür bilem, dep èkem küdiktene bastadı.

Avıl arasına siñip ketken ķalalıķ feldşer bar edi. Köpşilik onı “Feldşer aķsaķal” dep ataytın. Ķoy ösirip, edenine tekemet tösep, ķazaķılanıp ketken. Ilġiy şaşın ķırġızıp, ķavın sekildi sopaķşa basına taķiya kiyip jüretin. Taķiyası zerli, koldiki. Aķsaķalġa èkem barıp aytsa kerek. Keşkilik Yaġımustı körüvge keldi.

Ķolında dèri salatın ķobdiyşası, zontigi bar. Ķısı-jazı zontigin tastamaydı. Ķısı-jazı ķavdırlatıp baloni plaşç kiyedi.

Yaġımustıñ ķasında jurnal ķarap otırġam.

-Ḫal ķalay?

Körgen kisige sèlemnen soñ aytarı osı. Ķavdırlatıp plaşçın şeşti. Zerli taķiyasın alıp tizesiniñ basına kiygizdi. Oramal suradı. Sonımen asıķpay basın, jelkesin, alķımın sürtti, tipti şañ tutķan ķulaġınıñ uñġıl şuñġılına deyin uvķalap şuķılap şıķtı Sosın maġan bosaġadı töñkerüvli turġan samavrındı nusķadı: onısı “suv ķuyıp, ot sal, güjildep turatın bolsın” degeni. Tım şayķor. “Samavrınnıñ güjilin esitip otırmasam as siñbeydi” deytin söz osı aķsaķaldiki. Men tuvra sap samavrınġa jarmastım.

-Takoy djigit kokpar tyagat nado! dep otırıp Yaġımustıñ tañdayına üñildi, köziniñ

üstin şertti. Feldşer aķsaķal külli avruvdı “uşınġan” ne “şoşıġan” dep eki topķa böletin. Sol boyınşa em jasaytın. Yaġımustı uzaķ ķarap “uşınġan” dep taptı. Aġı men kögi aralas uvıstay tabletka berdi. “Balaķay, marja nado”, dep keñkildedi.

Sılpıldap otırıp samavrın suvdı jalġız tavıstı.

Birte-birte Yaġımus kökpar tartpaķ tügili ķalķiyıp esekke otırıp poçta tasuvdan ķaldı. Dimkèsi üdey tüsti. Jan avruvı edi bul.

Osı ķulaperen köñildi zamanda, düriya dalanıñ keñ tösinde nege ġana tarılıp, tarıġıp, jüdep jürgenine özi de tañdanatın. Nege ġana köñili ķulaziydı? Tabanın nege jer tartadı? Jurtpen teñ iyıķ bop tildese almaydı, ılġiy tömenşik, ılġiy itıraķı. Özgeler ķusap bul da ķara basınıñ ķamı jolında umtılar edi, tırtısar edi, söytip bir şañıraķtı ķiynalmay asırar edi. Tütini tik örlep şıġar edi. İlgeri basķan ayaġı keri ketip, ıñırşaġı aynalıp, buralķıday buratılıp tirlik keşüvine ne sebep, ne gèp. Osıġan tüsinbey dal.

Meyli, meyli, özge tuķım, böten dèn bolsın. Onda ana şaşın ķırġızıp, taķiya kiyip jüretin feldşer aķsaķal şe? Ol da osı avılġa böten emes pe? Adal dos bolsa da özge jaķtıñ ķazaġı emes pe?

Pèli-ay, aķsaķaldıñ jürisi erekşe. Üstinde ķavdırlaķ plaşçı, butında sarşunaķtıñ urtınday deldiygen galiyfe, ayaġında şiyķıldaġan saķtiyan etik. Sol etikti sıķırlatıp kün köterile üyinen şıġar, kirpiyazdanıp kökke ķarar, keri aynalıp zontigin alar. Sömkesin salaķtatıp moynına asar. Avıl ortasında biyik töbe bar, töbe üstinde bası ķuvraġan jalġız ķara aġaş, tübinde jaydaķ otırġış: sodan avıl alaķanında turġanday körinedi. Aķsaķal sömkesin aġaş butaġına iler, közildirigin közine emes, mañdayına kiyer, otırġışķa kösiler. Jan ķaltasınan tüspeytin “Akuşerstvo” jurnalın alar. Naķa bir işine iynesi tüsip taba almay otırġanday paraķtaydı, şuķşiyadı, pèruvana tirşilikti umıtadı. Al Yaġımusıñ şaljayıp aġaş köleñkesinde otırmaķ tügili vaķtılı şay işüvge murşası joķ.

Töseginen tura sap tırbañdaydı: kiyinedi, juvınadı, köligin ertteydi, ķorjının saladı, ortalıķ ķaydasıñ dep al şap, al bozdaķtat. Kün köterile ujım ortalığındağı poçtaġa jeter.

Kümis tisti Kümisbek oqıp otırğan kitabınıñ arasınan qandala körgendey kirjiyer, kirjiyer de basın şayqar. Saġatına qarar. Tisin körseter.

"Joldas Paqırildinov Jağımsız" der. "Jağımsız" degeni nığızdap turıp aytar. "Saġat baqanday ondı urıptı, mına gazet-jurnal, ğat-ğabar jurt qolına qaşan tiyedi?" der. Qabağına bult üyiriler. "İyek astındağı Qosüyeñkini qoyalıq, şildiñ tezegindey say-sayġa tozıp ketken qoyşılarğa qaşan jetpeksiñ?" Yağımusta quday süyer qay qılıq bar. Mülèyimsüvdi bilmeydi. "Seniñ osı qağazdarıñsız qarañ qalıptı. Bügin oqımasa erteñ oqır. Qudaydıñ küni tavsılmasa gazet-jurnal tavsılmas". Kümisbekte toqtam bolar aqıl joq. "Mine biz bü türimizben qaytip oñalamız? Seniñ qarıs süyem qadamıñmen qıbırlap jürgende zaman özgerer, dariyanıñ suvı suvalar. Qaratav müjilip qurır". Seniñ qazımırlığıñ qurımas tegi!" "Sen kögertpeysiñ, bèrin tıp-tiypıl etesiñ. Aqır zamanda jer betine önip şıqqan jiksiñ, jegisiñ! İy-èy, tilindi tarta söyle, alatınıñ mına qayırşınıñ qorjını ma! Al endeşe!" Tegin siyırdıñ tezegi emes. Atıp uradı. Ğat degeniñ küzgi japıraqşa javadı. Poçta keñsesinen ört şıqqanday boladı.

Ötip bara jatqan kèriya burıladı. Mèn-jaydı añıstaydı. "Yağımuspen muqım bitispeymisiñ sen! Qiyrap, örtenip bara jatqan ne jumıs seniki?! Kümis tisindi aqsiytıp tam baqqanşa aq ter, kök ter bop qoy qırqıp jatqan qırıqtıqşılarğa kömektespeymisiñ?" Kèriya jekip-jekip jönine keter. Nurbalanıñ Kümisbegi kermaldasuvın qoyadı. Onı toqtatqap èlgi kèriyanıñ keyisi emes, öziniñ sasıq quvlığı. Yağımus munıñ qanşa jese de tavsılmaytın may şelpegi ġoy. Kümisbegiñ qum sanağan esepqoy. Yağımusqa aylıq jalaqısın bererde öner tanıtadı, joq pèleni tabadı. "Pèlenbay doplotnoy ğattı tegin taratıp jibergensiñ", der. "İyığına asıp jüretin sömke èperdim", der. "Şeten qalpağındı juv", der. Qoyşı èytevir, jalaqınıñ jartısın alıp qalmay tınbaydı. Ilğiy söytedi... Yağımus şaqıldasqanı bolmasa, kisiniñ köñilin jıqpaydı, iyi jumsaq, arqavı bos. Joldastıqqa jaqsı. Eger bul poçtakeştikti tastar bolsa ornına söz joq kepkası qiyqayğan tikayaq jastıñ kelgeni. Tikayağın avız bastırıq bermek tügili "düniyeñdi qosıp jiyıp pa edi" dep tilegin tèrik eter. Betinen alıp arız jazar. Paraqor dep külin suvırar. Osını sezedi de jım bolıp basıladı.

"Bètir-av, jıldam jür degenge talağıñ tars ketedi. Ökimettiñ müddesi ġoy. Ğalıqtıñ tapsırması" dep jiñişkeredi. Qızmetkerin arqadan qağıp attandırıp saladı.

Yağımus mol jortıspen Ḳosüyeñkige ḳayıra jeter. Şañḳay tüs. Kün, şekede şaḳşiyadı. Döñ basıñda feldşer aḳsaḳal möliyip èli otır. Jay emes, avruv kütip otır. “Jüre ḳalıḳız”, dep sabılıp jetetin eşkim körinbeydi. Jurt jumısta, kempir-şal tımav-sımavdı elemeydi. Èni şaḳıradı, mine şaḳıradımen otırġanda ḳarnı aşadı, jüregi sazadı.

Oblıs ortalığında ösken, sol ḳalada ḳırḳınşı jıldarı dèrigerlik üçilişçe bitirgen bul kisiniñ elden erek ḳasiyeti bardı.

Ol ḳasiyeti murjadan şıḳḳan tütinine ḳarap sol üyde ḳanday taġam pisip jatḳanın aynıtpay biletindigi. Mèselenki deyik! Tütin èveli suyḳıltım sızılıp turıp, bir avḳımda burḳ-burḳ etip buvdaḳtar bolsa etke ḳamır salınıp jatḳanı, al èlgi suyḳıltım tütin sol betinşe suyıla berse ol üydiñ ḳazanında burḳıldaġan bılamıḳ ḳana. Murja üzdik-sozdıḳ aḳşıl-kökşil tütin loḳsısa, ḳazanında etten tömen, şaydan ilgeri palav ma, juḳpa ma, tuşpara ma, sonıñ biri bolġanı.

Añḳıldaġan adal kisini eldiñ bèri jaḳsı köretin. Sodan ol “Aküşerstvo” jurnalın ḳoynına süñgitip, ornınan lıp köteriledi. İlüvli turġan sömkesin, ḳolşatırın aldı. Teristikke ḳaray tompañday jöneldi. “Dèp sol, vetteḫniktiñ üyi. Keşe keşkisin kelinşegi kep: “Kindik atası-av, nèresteniñ javırını jabısıp tünemesine şırıldap şıġadı”, dep şaḳırıp ketken. “Jabıssa jabısa tüssin. Kindik atasın ḳur ḳol jüberüvdi biledi, jön-jobanı, joralġını bilmeydi!, dep işinen keyip ḳiytıġıp otırġan. Endi mine kök ala tütini ḳol bulġap şaḳırdı emes pe. Jas ḳuvlıḳtıñ ḳazısına sılḳiyar tegi. Jeter, jeter de ḳavdırlaġın şeşer. Ḳazandıḳ janına maldas ḳurıp otırar. “Kelin, javırını jabısḳan barançükti èpkel”, der. Kènigi ḳasapşıday borbayınan köterip ḳarar. Tanavına aḳtamaḳ astıñ ḳazı ḳosḳan ḳuyḳalı köñirsigi kelip tursa köñildenip ketetin èdeti. Bul söytedi. Osı tètti ḳiyalmen topıraḳ joldı körpildetip kele jatḳanda ortalıḳtan oralġan Yağımus ḳarsı uşırasadı.

Yağımustıñ samayın kirevkelep şañ tutıp ketken.

-Yağımus balaḳay, ḳalay, tèvir boldıñ ba?

Yağımus ḳos ḳolın birdey usınadı.

-Bergen dèrini işip tüges. Jılķınıñ jas sorpasın.

-Uyķım naşar. Basım zırķıldaydı. Tünemesine belim kötertpey ķaladı.

Aķsaķal èldene esine tüskendey kilt ķayrıladı.

-Èy, balaķay, saġan üylenüv kerek, der.

Yağımus, mèñgürt küyge tüsip kete beredi, özimen feldşer aķsaķaldı oyşa salıstıradı. “Ol nege vayımsız-ķayğısız?” dep oylaydı. “Meni tas töbemnen urıp, tuķırtıp bara jatķan ne pèle?” dep müjiydi. Beyḫal taķsiretke kiyligedi. “Tiri janmın ba tegi? Östip ölimsirep jürip, tırayıp tüssem ġoy, joķtap közine jas alar jan bar ma?” Feldşer aķsaķal: “Balaķay ķattı uşınıp sodan oñala almadı”, der. “Taġdırġa şara bar ma”, der. Kümis tisti Kümisbek: “Jer astınan şıķķan jik ķusap jınımdı keltirüvşi edi, tırapay asķanı tèvir boldı”, der. Dalabaydıñ èkesi: “Moldekeñniñ amanatın orınday almadım. Yağımustıñ ķadirin bilmey ķor ķıldıķ, jılattıķ, jèbirledik. Endi mine ayrıldıķ”, der. Dalabay şe? Jan dünyesimen ķoparıla jılaytını anıķ. Düniyedegi jalġız dosı ġoy ol”.

Ömirge ķuvanış ķanday ķajet bolsa, muñ men reniş te sonşama kerek-av deymin. Tirşilik muķım marayma köñilge, ķuvanışķa kenelse adamdar masıġadı, muñayuvdı umıtadı. Külkiniñ ķadiri ketedi. Èrèdik ömirdiñ muñın, renişin tatsañ, solardı jüregiñmen uġınsan, öziñe buyırġan ķuvanış-külkiñ de dèmdirek, bayandıraķ bolar-av. Ömiriñe mèn-mağına ķosılar-av.

Öz oyımşa Yağımus osı avıldıñ èdemi muñı edi.

Yağımustı körip kèdimgi kisiler arasındağı mubèdar bir-biriniñ köñiline ķarasa bul ömir ķanşama tèttilener edi. Bul ömir jumaķķa aynalar edi.

Feldşer aķsaķaldıñ sözine alġaş ret mèn bergen èkem boldı.

-Jamannıñ sandıraķtağanı keledi degen. Feldşer aķsaķaldiki jön şığar. Yağımustı

üylendirsek ķaytedi?

-Oġan kim tiymekşi? dep şeşem şınmen şoşıdı.

"Oġan kim tiymekşi" degen sözdiñ astarın èkem de, men de tüsindim. Èkemniñ oyġa alġan nèrsesiniñ üdesine şıķpay tındabaytın èdeti. Tırtısıp otırıp aladı. Ķıñırayġan jaġına jıġılıp tınadı.

-Möldekeñniñ amanatı moynımda. Janı jalġızsırap, süyegi sırķırap jürgen şıġar. Üylendireyik. Ķalıñdıķ izdeyik.

İzdep jürip aķırı taptı. Tapķanı küyevi kökpardan mert bolıp, üyine ķaytıp kep otırġan tüyekeştiñ ķızı boldı. Ķolında nèrestesi bar. "Eşteme etpeydi. Eki jartı bir bütin bolıp adam ķatarına ķosıladı", deydi èkem. "Ķaydam", deydi şeşem. Esiginiñ aldına şıġıp, ötken-ketkenmen sıñķıldap sèlemdesip turatın ķızıl kelinşekti elestetem. Onı jurt "domalaķ ķız" deytin. Ķazir "domalaķ kelinşek" bolġan. Türtip jiberseñ denesinde savsaġıññnıñ tabı ķalar tırsiyġan semizşe jan edi. Boyı pèkene. Külegeş-aķ. Beyne avzı-murnın şıġara külki ķuyıp ķoyġan ķumıra tèrizdi, jürse, tursa da sıldırap küle beredi. Şeşemniñ aytuvınşa, kèriyalar küyeviniñ ķazasın esittirgende de külip jibere jazdaptı, artınşa-aķ ernin tistep, eñirepti-ay.

-Bètşaġar, Yaġımustıñ kişkene üyin külkige toltırsıñ, deydi èkem öz oyına özi riza bolıp.

Sosın domalaķ kelinşektiñ üyine san mèrte sabılıp jürip èkesin köndirgen. Ķasķa siyırdı ķalıñ malına ötkizdi. Tüyekeşke şapan kiygizdi. Domalaķ kelinşek ket èri emes körinedi. Jaz ötip ķavın ķazan bolarda Yaġımus üylendi.

Öşip bara jatķan ķolamta ķayta tutandı. Ķasıķ murjası ķaraķoşķıl tütin sañġıdı. Jer iyistenip ketken körpe-jastıġı künge jayıldı, terezege ķızıl perde tutıldı. Şaġın üyden ertendi-keş sıñġırlaġan külki estiletin. Feldşer aķsaķal Yaġımustıñ üyine şaķıruvsız barıptı. Kümis tisti Kümisbek "toydıñ sarķıtı" dep ķona jatıp işipti. Körer közge Yaġımus ta

türlenip, ķulpırıp ketti. Burın ölevsirey ilbiytin köligi endi köşe şañın burķıldata jortatındı şıġardı. Èsirese èkem mèz.

"Bir oşaķtıñ otın söndirmedim", deydi.

Mektepten ķaytķan betim edi. Domalaķ kelinşektiñ külkisin estiy ketkim keldi. Yağımustıñ üyine burıldım. Taķap kelgende işten jaman şañķıl şıķtı. Esik tutķasınan ustaġan küyi ķalt kidirdim. Domalaķ kelinşektiñ üni èñmenimnen ötti.

-Èdiram ķal-av, ķızġanış seniñ ne teñiñ?!

-Altın bosaġamdı taptatıp, aķ tösegimdi bılġata almaymın.

Bay bolıp jarıtın jürgendey sonşa nege buldanasıñ-ey?!

-Sol it nege sümendep üyimnen şıķpay ketti. Ènevküni ķoyşılardı aralap ketkenimde izdep kelipti. Ķolıñnan sıbaġa jepti. Endi bügin sütke toyġan mısıķşa murtınan küle me-av, majıķtıra ma-av, ètaña nèlet kümis tis!

-Jamandı-jaķsılı bastığıñ emes pe? Sıbaġa bersem saġan jaķsı ķarasın degenim.

-Sıbaġañdı bilem seniñ!

İşim ulıp koya berdi. Rasında, mal ayırıp jürgenimde Kümisbektiñ şalbarınıñ balağı şubalıp osı üyge kirip bara jatķanın körgem. Urı ittey sümendevi jaman edi. Yağımus üyinde ġoy dep oylaġam.

Kirmesten tayıp turdım.

Sol jüz şayıstan keyin Yağımus pen domalaķ kelinşektiñ tuzı jaraspadı. Tütini tik şanşılıp şıķpadı. Ot basında urıs-keris arılmağan adamnıñ surı belgili: arķasında avır jük

turġanday iymiyip, ıñırşaqtaydı, itıraqtaydı, qabağın kir tutadı. Jağası kirsiz aq neylon kiyüvşi edi, juvılmağan soñ tastaptı, kir kötergiş qoñır köylekke avıstı. Şalbarı garmonğa uqsaydı. Jumısına erte jöneledi, keş oraladı. Qoyşılarğa qona jatıp qaytadı. Munı şeşem sezipti.

-Jüniñ jatıp ketipti ğoy, avırıp jürmisiñ?

-Jay ènşeyin.

-Domalanğan kelinşegiñ üstiñe nege qaramaydı-ey?

-Jay ènşeyin.

-Şöp basın sındırmaytın derektirdiñ qatını emes şığar. Qarağayday jigittiñ tapqanın işip, salqın sayada otırıp nesine kergiydi? Esik körgen demey, balalı qatın demey, qızday qıp quda tüsip alıp berdik. Ol jırqıldaqtıñ şaşın julayın men.

"Jay ènşeyin". Yağımustan böten söz şıqpaydı. Renişin de, quvanışın da işine jasırıp üyrengen. Osı minezi Yağımustı jol jiyeginde jatqan taska uqsatuvşı edi.

Kèdüvilgi tas. Jañbır şayıp, jel müjip, suvıq sorıp, kün qızdırıp betine belgisin salğan. Sırteki közge èlgi tas sonıñ bèrine tözgen sekildi: Tipti tüsin bermegen dersiñ. Tas qalpı qalğan. Èytse de sol qoraş, qojır mıqtığa zer salıp üñilgen sayın èlgi oyımnıñ teris ekenin tüsinem. Onıñ betinen qumırska izindey vaqıt èjimin körem. Javın tamşısınıñ iyisi, kün qızuvı, qar sızı ap-ayqın seziledi. Qazir küz bolsa da tas jüzinen qıs tabiyğiy bilinedi. Qadalıp qarağan sayın eşbir küş qarsı tura almağan, neşeme aqıldı jan amalın tappağan. Aqıret degen aqırğı sözge, tajalğa sır bermegen tas qana. Sol ğana uzaq küresken. Qasarısuvdı üyretken. Aqırğı mezetke deyin ezilip-müjilip ketpevdi, joğalmavdı, sır bermevdi tastan üyrenedi ekenbiz. Endeşe sol tas minezi Yağımustan tabıladı.

Avıl ortasındağı töbeniñ basınan Yağımus uşırastı. Janına kelip sèlemdeskenşe sezgen joq. Közi tolı qızıl nur. Jalqındanıp batıp bara jatqan künge qarap oylanıp otır eken.

Men de eriksiz batısḳa burıldım.

Avıldıñ bul beti közge iliger tuldırı joḳ miyday jazıḳ bolatın. Èriyne bozamıḳ şañ bilinedi. Ḳaytḳan maldıñ sorabı bul. Sosın kökte ekeni, kökjiyekte ekeni belgisiz èldebir noḳat körindi, boztorġay bolġanı. Kün erigen sarı may sekildi kökjiyekke siñip baradı.

Yağımustıñ janarı osı mezet kişkentay künge uḳsadı, jarığı tavsılıp, batıp bara jatḳan ḳızıl nur şe. Ḳızıl jas. Sol. Izıġuvıt ömirde jalġızdıḳ degen derttiñ bolatının birinşi ret sonda sezdim. Èlgi ḳızıl jasta sol derttiñ tunbası, tuzı, ülkenderge degen ökpe, tipti kümis tisti Kümisbektiñ ḳiyanatı, bizdiñ èzilimiz, jèbirimiz, bèri-bèri tunıp tur-av, tunıp tur. Jüregim èldebir jamanşılıḳ sezgedey ezile soḳtı.

-Dalabay, künniñ betinde de ömir bar bilem, dedi ol. Javap berüvge batpadım. Birdeme desem-aḳ Yağımus kün batḳan jaḳḳa ketip ḳalatınday körindi. Eger ol şınımen ketip ḳalsa kimdi ermek etpekpiz kimge külmekpiz? Üy-üydi aralap kim ḫabar taratadı kim köşeni şañdatadı! Keşki köleñke ġana ḳaladı ġoy, sol köleñkege ilesip bükşeñdegen Kümisbek ḳaladı, kümis tister ḳaladı.

Ertesine èkemniñ sözinen şoşıp oyandım.

-Èttes-ay! Yağımus èlgi külegeşimen ajırasıp ketipti. Betpaḳ neme ayaday üydi tartıp alıp, Yağımustı ḳuvıp şığıptı.

Yağımustıñ domalaḳ kelinşekpen endi ḳaytıp köñil jarastıra almasın bildim. Sınġan tastıñ bütindelmesin, keşegi jalḳın künniñ ḳayıra oralmasın bildim. İyisi jupar èdemi èñgelekti endi ḳaytıp tatpasımdı sezdim. Sosın jastıḳtı ḳuşıp uzaḳ jıladım.

3.1.5. Eki Düniye Esigi

22 jasımda jarıḳ körgen “Tuñğış kitabımnıñ redaktorı, ġajayıp aḳın Tumanbay Moldaġaliyevke!

Ömir degen ulı kenistik pen şeksizdik arasındağı jılt etip janıp, söngen uşқın sekildi қas қağım mezet.

Aқıldı adamdar ömirdin mènin tirşilik iyesinen emes, sol şeksizdik, sol ulı keñistikten izdeydi. Jarıқ düniyeniñ arası esik pen tördey deydi қazaқ. Ömirge keldiñ, jürdin, kettiñ, bar bolġanı sol ġana. Engeniñ, jürgenin, jaylap basıp şıġıp ketkeniñ tètti tüs sekildi. Jarıқ èlemge şır etip kelgende jalañaş enedi eken, қarañġı şeksizdikke muñayıp jönelerde jalañaş ketedi eken… Sonda eki ortada kördik, sürdik, raһattandıқ, қuştıқ, tattıқ, tuşındıқ dep jürgenniñ bèri vaқıtşa… Özin-özi jubatuv, özin-özi kötermelev bolsa bul ömirdiñ basқaday mèñi bar ma dep aқıldı kisiler köp oylanıptı.

Sol oydan şaşı ağarıp, eñsesi eñkiş tartıp, sanası sarġayġanşa sarsılġan һan bolıptı. Özge eldiñ èmirşilerinen ayırımı қanaġatşıl bolıptı. “Basқa eldi javlap alayıқ… Pèlenşeniñ èyeli ġajayıp, suluv eken… Baylıġı asıp-tasıp jatır… Pèlen-tügen…” dep azġırġan vözirlerin manayınan alastap қuvıptı. Eñ ġaniybeti: eline tınış ömir sıylaptı. Soġıs, urıs-keris, kisi öltirüv, қiyanat, ġaybat, bèri-bèri eki nèrseden şıġadı depti èlgi һan: biri қarınnıñ, ekinşisi nèpsiniñ қamınan. Қarınnan қanaġat ketse adamdı aşközdik, aşқaraқtıқ, toyımsızdıқ işsem, jesem, külsem, jürsem, bayısam degen minez azdıra bastaydı, al nèpsiden қanaġat ketse ol da pèle, қuştarlıқ otı boyın қızdırıp, töseginde döñbekşitip, köringen beti jıltır urġaşıġa ġaşıқ boladı, sol urġaşınıñ èvenimen èveyilenip jürip neşe türli қastıққa, қiyanatқa tizgin beredi, oyı onġa bölinedi. Osı düniyeaviy sebepterge қiyal jiberip, jüregine toқtam men қanaġattı қasiyet etip қondırġan èlgi һan jurtına asa jaylı eken.

Artında қalatın izbasarınıñ қamın jepti. Jalġız ulı bolıptı.

Perzentin èzèzildiñ azġıruvınan, saytannıñ sıbırınan avlaқ ustap, mına törtkil düniyedegi ne қiylı azap pen қiyanattı körmey össe… Jarıқ tirşilikke қanday jaқsı niyetpen kelse sonday beykünè süttey aқ, suvday taza қalpımen ötse dep armandaptı. Aқıldı adam siz ben bizdey emes. Sebepten saldar tuvġızıp, sol jalġız ulınıñ esimin Gavtama қoyıp, jelkildep ösip, jetile kele nèpsi men қarınnıñ қulı bolıp ketpesin dep eştemeden қolın қaқpaydı, eştemege muқtaj etpeydi. Tek қana kütüvşi, қaravşı ustazdarına: “Balanıñ

közine ḳiyanat atavlını körsetpeñder!” dep ḳattı tapsıradı. Köşe tolġan ḳiyanat.

Birin-biri tonap, aldap, savdalasıp jatḳan jurt sol köşede. Ḳol jayıp ḳayır sadaḳa surap turġan sol köşede. Ḳapılısta ḳısastıḳ ḳıp kisini öltirip ketip jatḳandar da sol sırtta. Gavtamaġa èlgi sumdıḳtardı körsetpevdiñ jalġız amalı sırtḳa şıġarmay ustav. Ḫanzadanıñ sarayın biyik duvalmen ḳorşatadı, kirgen, şıḳḳan esikke mıḳtap küzet ḳoyadı. Adam janına ne ḳajettiniñ bèrin saray işine jasatadı Èdemi èviz sat ḳuratın añdar mekeni, jemis-jiydektiñ ne ḳiylı türi, bèri-bèri osınav ḳorşav işinen tabıladı. Ülken èvlijay törine jer betiniñ jumaġın ornatadı.

Gavtama eştemeden tarşılıḳ körmey ösedi. Öse kele boyına jelik, ḳanına ḳuştarlıḳ ḳızuvı enedi. Ustazdarı derev ḳaharlı èkege jetkizedi. Osılay da osılay, balañız tüni boyı elegizip, töseginde döñbekşip uyıḳtay almaytın bolıp jür deydi. Èkesi basın şayḳay otırıp, bolmas-bolmas dep, elden etegin jel ġana aşḳan, suluvlığı tamsandırġan seksen tört mıñ ḳız jiynatıp, garemge bèriniñ basın ḳosıp, balasına sol garemdi sıy etipti. Ḫanzada ḫoş iyisti gülzar baḳta suluvlarmen erkin oynap, nèpsisin toyġızıp, ıstıḳ, ıntıḳ tirşilik keşedi. Künderdiñ küni ḫanzada ḳız bitkennen jalıġadı, köşeniñ şuvılına ḳızıġadı. Ustazdarı derev etegine sürinip jürip èmirşige jetkizedi: Osılay da osılay, ḫanzada ḳız, tösekten jalıḳtım, sırtḳa şıġarıñdar dep oybayın salıp, ḳiyġılıḳtı köterip jatır. Ḳatuvlı èke oylap-oylap: Maḳul, deydi, aldı-artına mıḳtap küzetşi sarbaz ilestirip, küymemen ġana alıp şıġıñdar!. Sèldesiniñ uşı şubalıp şıġıp bara jatḳan ġulamanı davıstap kidirtip aladı èmirşi. Ḳalay etseñder de amalın oylap, ḫanzadaġa ḳiyanattı körsetpeñder, közine jaḳsılıḳ ḳana tüsetin bolsın!.. Barıñdar!.. Orındañdar!...

Ustazdarı ḫanzadanı sırtḳa alıp şıġuv üşin köp dayarlıḳ jasaydı. Èdemi küyme saylaydı. Kütüvşi, küzetşini mol ġıp jasaḳtaydı. Jerge tüsse betine kün tiygizbesin dep jelpüviş künḳaġar ustaġan ḳul aladı, suvsın usınatın, betinen şıbın ḳaġatın kütüvşi ḳanşama. Èbden saylanıp boldıḳ-av degende… Künderdiñ küninde… Jayma-şuvaḳ mamır keşinde… Sıptığırday sılanıp ḳorġannan sırtḳa şıġadı.

Ḫanzada mèz, ḳasındaġı suluv ḳızben èzili jarasıp jarḳılday külip küymede kele jatadı. Kenet! Köşe jiyeginde bükşiygen, tayaġına süyenip èreñ ilbigen èldebir usḳınsız

sulbanı körip ḳaladı. Ayḳay saladı.

-Toḳtañdar-èy! Mınav ne pèle?

Oñ büyirine taḳav tize bükken ustaz küymeden basın şığarıp ḳaraydı. Köşe jiyeginde tayaġına süyenip èzer ilbigen, betin èjim basḳan, jalañ ayaḳ, jalañ bas, üsti örim-örim ḳart kisini köredi. Aytpavġa amal joḳ endi. Körip, bilip turıp ḳalay aytpasın.

-Bul ḳarttıḳ, deydi, adam jası jetip èbden ḳartayġanda östip moja bop ḳaladı.

-Sonda ḳarttıḳ maġan da kele me?

-Ḳarttıḳtan eşkim ḳaşıp ḳutıla almaydı. Sizdiñ basıñızġa da osınday ġaniybet kün tönedi.

Gavtama sulıḳ tüsip oylanıp otırıp ḳaladı. Oylap jürgen: adam eşḳaşan ḳartaymaydı, güldey jaynap jas bolıp jüre beredi dep. Söytse mına müsèpir müşkil sulbaġa uḳsap, selkildep, siresip, sereyip, ḳuvraġan aġaşḳa beyimdelip şığa kelmekşi me. Şaraptı kim işedi, suluvdı ḳaytip ḳuşadı endeşe. Ḫanzadanıñ eñsesi avır oydan ezilip ketkendey boladı. Sol oydan ayığa almay jadıramay tünergen küyi jarlıḳ jasaydı.

-Burındar kölikti, eşḳayda barmaymın, bul düniyede köretin ḳızıḳ sonşalıḳ köp emes eken, sarayġa ḳaytamın.

Gavtama jılı mekenine öliaranıñ jer bavırlaġan sılbır bultınday tunjırap oraladı. Köñil küyi taspen bastırġanday eş köterilmeydi.

Künderdiñ küninde ḫanzada sarayındağı oyın-külki men ḳızdardıñ ottay ıstıḳ ḳuşağınan jalığıp sırtḳa şığıp ḳaytuvdı oylaydı. Ustazdarı bul jolı jayav serüvendemek bolıp kelisedi. Ḫanzada jayrañ ḳağıp kele jatadı. Kenet aldın kes-kestep èldebir eki ayaḳtı, üsti-bası ḳara ḳotır şaşı tüsken èr jerinen şiyḳan şığıp, közi isken ḳubıjıḳtı köredi. Gavtama şoşıp ketedi.

-Mınav ne?

Eki eli ķalmay jürgen nökerleri: Jer betinde adamġa jabısatın avruv bolatının, ol avruv bir jabıssa deneni ķurtşa kemirip sav tamtığın ķaldırmay tozdıratının aytıp tüsindiredi. Ḫanzada jumaķ sekildi mekenine tunjırap oraladı. Köşede körgen èserinen ayığa almay eñsesi zil tartıp apta jüredi. Ulınıñ bir pèlege urınġanın èkesi iştey sezedi. Suraydı, ḫanzada lèm demeydi. Sèl bolsa da sergisiñ dep ulın asa körikti öspirim ķızġa üylendiredi, toyın jasap jartı patşalıķtı dübirge toltıradı. Ay öte me, jıl öte me, ol arası bizge beymèlim. Gavtama bir küni oyda joķta “seyil ķuramın” dep mekeninen sırtķa şığadı.

Kele jatıp köşede, arba üstinde, sereytip salıp ķoyġan, uyıķtap ketken sekildi èlde bir deneni köredi. Bul ne, dep suraydı. Sonda avzın buvġan ögizdey burın-soñdı “ölim” tuvralı tırs etip ündemeytin nökerleri, amalsızdıñ küninen şının aşadı. “Janı jahannamġa şığıp ketken, endi ķaytıp jer basıp jürmeytin, tèni körge kömilgen soñ topıraķ bolıp şiriytin ölik degen osı”, deydi.

Ḫanzada düniyede tuvuv bar da ölim bar, arası ayşılıķ jolday tım uzaķ emes ekenin şındap sezedi. Sarayına tunjırap oraladı. On altığa jaña tolġan ķalıñdığı avzın aşıp tilinen bal sorġızadı, ḫanzada jadıramaydı; anası jarlıķ berip ķazınada tığuvlı jatķan jaķut tasın alġızıp bilegine èkelip taġadı, selt etpeydi; èmirşi askar Alatavdıñ arġı jağınan oljalap kelgen sèygülikti biylete basķızıp aldına tartadı, ḫanzada taķım basuvġa ķulķı bolmay èlgi arġımaķtı köleñkeşe ilesken nökerine “sen al”, dep sıylap jiberedi.

Künderdin küninde ķuşağı ot, demi jupar suluvlardıñ ķorşavınan sıtılıp, burın tabaldırığınan attamaġan ķaķpadan sırtķa şığadı. Eñsesin oy ezip, ayağına ilesip kele jatadı. Arıķ jiyeginde künge küygen ağaş tübirtegine sürine jazdaydı, aynalıp ķaraydı, tübirtek degeni beluvarına deyin jalañaş, ķabırġasınan kün köringen, künge küygen, şaşın ustaramen ķırğızġan müsèpirge sürinipti. Jolavşınıñ ayağı tiydi degen oy ķaperine kirer emes, öz oyına özi kömilip, jarıķ düniyedegi jan atavlını mensinbey, küyki tirşilikke köñil bölmey, tèkapparsıp otırısı sumdıķ. Ḳarap turıp ķayran ķaladı.

Osınşalıķ azabı avır düniyeden boyın avlaķ salıp, körgenine salavat, tirşiligine

şükirşilik ḳılıp menmensip otırġan tèytik nemeni taptap jibergisi kelip turdı, turdı da: Mına menmensigen tèytigiñ kim dep suraydı nökerinen.

Jarıḳtıġım, taḳsır-ekem, dep tüsindiredi nökeri, bul baḳiy düniyeniñ barı-joġın közge ilmeytin, bar-joḳḳa janın avırtpaytın, tiri kisini mensinbeytin, boy-basın asa taza saḳtaytın taḳvanın naḳ özi; bular bilimniñ soñına şam alıp tüsip, sanasına ilim ötip ketken, boyın pendeşilikten bir bel biyiktetip ülgergen kisiler.

Sonda ḳalay, dep tañ ḳaladı Gavtama, bul paḳırlar ḫanzadanı da mensinbey me?

Mensinbeydi.

Tula denesinde lıpası jalġız şüberek bul paḳırlar altın aḳşaġa da ḳızıḳpay ma.

Ḳızıḳpaydı.

Ḳan ḳızdırġan suluv èyeldiñ ḳuşaġına enüvge ḳulḳı joḳ pa.

Ḳulḳı joḳ.

Gavtama ḳarap turıp tañ ḳaladı: Ḳudanıñ ḳudireti deydi; işpey-jemey toyġan ḳozıday sèl nèrseni ḳanaġat tutḳan, düniyege ḳızıḳpaġan, ḳuştarlıḳḳa boy aldırmaġan, özin bèrinen joġarı ḳoyġan, barşa düniyege kökirek közimen ḳaraġan, nur sèvleli sopılıḳ ḳurġan düniyede jaḳsı eken-av.

Sol künnen bastap ḫanzada özin-özi taḳva boluvġa èzirleydi.

Mol dèvlet, ġajayıp saltanat, mıñ san suluv kènizak, altınmen aptap, kümispen küptegen keñ saray adıra ḳaladı… Bèrin-bèrin talaḳ etip bası avġan jaġına ḳaşıp şıġadı… Söytip az vaḳıtta alla taġalanıñ jerge jibergen elşisi Buddaġa aynaladı. Budda öñinde ömir süretin adam degen söz.

Budda bılaygı ömirinde avruv adamdı emdevge, jarlını èldendirüvge, aştı toyındıruvġa, keşege sana berüvge, jendettiñ jüregin jumsatuvġa küş salıp özиniñ ilimin jasaydı. İlimge jetüv üşin ḳalıñdıġın, ulın, mıñ san kènizegin, baylıġın, bèrin-bèrin tastap tav basına şıġıp alıp, biyik daraḳtıñ tübine maldas ḳurıp ḳiyalġa beriledi… Kündiz-tüni mañayındağı ḳujınağan ömir bazarınıñ parḳına, narḳına, ḳızıġına, vayımına, ḳayġısına, ḳupiyasına oy jiberip, ḳiyaldan ḳiyal tuvġızıp èveli jürek basına şükirşilik jiynaydı; jürekke jiynalġan şükirşilik jıldar öte ḳanaġatḳa aynaladı. Kèdüvilgi işpey-jemey toyatın, körmey-tuşınbay mise tutatın, mañayına tek ḳana jaḳsılıḳtan, meyirden jarıḳ sèvle taratatın ḫalge jetkende nirvana iliminiñ şeñberine enedi. Sol mezetten bastap Buddaġa atḳan jebe darımaydı, talavġa, bas saluvġa oḳtalġan düley jolbarıs ḳuyrığın butına ḳısıp tayıp joġaladı, jılan uvı darımaydı… Düniyeaviy pendeşilik pigıldan arılġan Budda bılaygı ömirin barşa adamġa jaḳsılıḳ jasavġa arnaydı.

O zamanda alıp kel, şavıp kel urıs tolastaġan ba. Sonday bir soġısta èldebir sarbazġa jebe tiyip jaralanadı. Èlgi sarbaz jèrdemge kelgen joldasınıñ ḳolın ḳaġıp: èveli bul jebeni atḳan kim: sonı bilip alayın, sosın büyirimnen suvırıp tastayın dep kidirtedi. Joldası jügirip barıp, surav salıp, jav jaġınan soñġı mèrte kimniñ sadaḳ tartḳanın suraydı. Ḳayıra entigip jetisimen jebeni suvırmaḳḳa oḳtaladı, söytse beybaḳ sarbaz taġı ḳolın ḳaġadı. Bilip kel deydi; meni közdegen jigit ḳay ruvġa jatadı eken. Joldası jav jaġına jène jügirip jöneledi. Soñgı mèrte sadaḳ tartḳan jigittiñ ḳay ulıstan, ḳay ruvdan ekenin surap biledi. Ḳayıra entigip, ökpesi öşip jetkeni sol joldası jan tèsilim etip ülgeripti. Mına oḳiyġaġa küvè bolġan Budda aytadı:

Ḳajetsiz saval mıy keptirer, ḳajetsiz bilim janġa dava bolmaydı. Èlemniñ şegi bar ma, èlde èlem şeksiz be, onıñ bizge ḳajeti az. Budda nirvana iliminen keyin ömir süre me, joḳ pa, onıñ da pendelerge keler-keteri joḳ. Eñ ġaniybeti, boyındağı jamandıḳ jebesin erte de emes, keşigip ḳalmay, dèl mezgilinde suvırıp tastav depti.

Munı künde kelip sabaḳ alatın şèkirti tüsinbepti. Sonda Budda bılay depti: Jaralanġan javınger èlgi jebeni javdıñ buġan jibergen ızası, kegi dep oyladı; al, şın mèñinde èlgi jebe javıngerdiñ büyirine kelip ḳadalġan taġdırı bolatın. Taġdır şeñberinen attap ötüv, onıñ talayına jazbaġan. Taġdır sızığınan özin-özi jeñe alatın, özin ḳolġa alatın adamdar

ġana attap ötedi. Şèkirtine tüsinikti bolsın dep Budda bayan etedi. Jerdi orap jatḳan muḫittiñ dèmi tuzdı bolsa, meniñ bilimimniñ dèmi, adamzattı jazmıştan ḳutḳaruv ġana. Ḳutıluv, ḳutḳaruvdıñ özi nirvana!

Şèkirti tağı saval ḳoyadı.

-Bir sipattan kelesi sipatḳa avısuv sizdiñ bilimde ḳaralġan ba?

-Özgeriske tüsüv aḳındıḳ şabıt sekildi. Meniñ bilimim boyınşa jan eşḳaşan avıspaydı, joġalmaydı. Tèn iyesin özgeriske tüsiretin erekşe sana ḳabatı. Kisi aḳıl küşin jalġız nüktege jiynav arḳılı èr ḳiylı ḳubılısḳa, bolmısḳa aynaluvġa boladı.

-Ḳanaġatḳa ḳalay jetüvge boladı?

Ḳazir ġana jarıḳ düniyege keldim, burıngınıñ bèri tüs ḳana: Taġdırımdı ḳolımmen jasaymın, özimdi-özim raḫat küyge keneltem, ḳuvanışḳa böleymin dep umtılġaysıñ. Künde ertemen oyanıp ap köziñdi aşıp oyla, jumıp oyla, èytevir pendeşilik astamşılıḳtı esten şıġarmay oyla, jüregiñe üyirilip ḳanaġat toladı. Keler künge ümit artuvġa, ya artḳa şeginip joḳtıḳḳa jutıluvġa jol aşıladı. Pendeşilik oydı, bir nèrseniñ soñına üñilip tüsüvdi ḳoyġan kezde, èreketiñ, ḳalıbıñ tañgı buvday jeñildep, boyıñ sergip, jolıñ bolġan kisidey köterilip ketesiñ. Jer üstindegi ḳanaġat osı!

Ustazım körsetip edi dep aytıp jüreyin, siḳır jasañızşı.

Jalañ ayaḳ suv betimen sızıp ḳana jürip ötüv, ḳızıl şoḳtı ḳolmen ustav, sal bop jatḳan avruvdı jalġız siypap turġızıp jiberüv siḳırşınıñ öneri. Meniñ önerim moyınsınuv, iyege jaḳınday tüsemin. Meni ustaz tutsañ siḳırımdı emes, sırımdı üyren.

Şèkirti bul sözge tüsinbeydi.

Jaratḳan iyege jaḳınday tüsüv ḳaşan buyırmaḳ?

Şèkirtim, sana şektevli, jürek şeksiz, keleşekte ķanday bilimpaz bolmasın sana mümkindigin tavısıp, jürek şeñberine turaķtaydı. Sana boljay almaġan nèrseni jürekpen sezip biledi. Sol kezde adam ömiri ġajayıp èvenge, boyavġa, èserge, sezimge aynaladı; adamdar birin-biri jürek aynasına tüsirip tanıp almaķ.

Şèkirti Gavtamanıñ sözin jaña tüsindi. Bılayġı ömirimdi ustaz sızıp körsetken jolmen jürip ötemin dep vèdesin beripti, ķos ķolın kevdesine basıp bası jerge jetkenşe iyilip taġzım etipti. Keşki köleñkege ilesip üyden şıġıp jönelipti, ustaz oñaşa otırıp ķattı elegizipti.

Gavtama künde keşkilik biyik basına şıġıp batıp bara jatķan künge ķaraydı eken. Bir kün söytedi, eki kün söytedi, aķırında alıp nurdı ķonar uyasına şıġarıp saluv süyeksiñdi èdetine aynalıptı. Biyik basına şıġıp, jalpaķ tastıñ üstine maldas ķurıp oyġa şomıp, öz işine özi üñilgennen üñilip düniyeniñ ötkinşiligin, èvreşiligin, ümitsizdigin jüregimen tüsinedi. Aķırsında bolmısına ķanaġat sezimi bitedi. Ķanaġattı ķasiyet tutķan kezde adam özиniñ jan düniyesine jıltıratıp şam jaķķanday sezinedi. Tüptiñ-tübinde adamdı “bolsam” degen ümit buzadı deydi Gavtama. Birev bay bolsam, birev ataķtı bolsam deydi, bolmay-aķ tirşilik keşeyin deytin biri joķ. Eger sol “bolsamdı” joya bilsek, jer betinde ķuvlıķ, sumdıķ, ķayġı, ķasiret, aldav, arbav ķosıla joġaları mèlim. Èrkim özin ķalay jaķsı körse jaratķan iyeni de solay süymek lèzim.

Bir küni Gavtama tuvġan jerin, ösken ortasın saġınıp tavdan oyġa tüsedi. Ortası şüñeyttenip ķujınap jatķan ķalaġa enedi. Tanıs köşe, özi ösken ġiymarat osı. Alıpsatar deldal alaķan jayıp “sadaķa bere ketiñiz!” dep eki mèrte aldın kesedi. Payġambar ķattı ıñġaysızdanadı. Ķalanı aralap kele jatıp köşe ķuyımşaġına şıġıp ketedi. Andar bağına enedi. Temir torġa ķamap ķoyġan neşe türli ķayvanattar “mınav nege bostandıķta jür” degendey Gavtamaġa tañırķay ķaraydı. Gavtamasız jerde esinep otırġan arıstandı köredi, büyiri ķabısıp damılsız jortķan aş ķasķırdı ayaydı. Şıday almay tordıñ tiyegin ağıtıp, ķos jırtķıştı bosatıp ķoya beredi. Añdar bağınıñ iyesi bul bassızdıķtı bas ķazıġa aytamın dep ķala ortalığına şabadı. Körgen jurt üreylenip şuvlasadı. Èlgi ızalı arıstan, büyiri ķabısķan ķasķır betaldı laġa ķaşpay, köşe boylap Gavtamanıñ soñınan ilesip otıradı.

Mına suretke ḳarañız: ızı-ḳiyḳuv şuv, biri ḳorḳıp, biri ḳızığıp ḳol şoşaytḳan jurt. Saḳal-şaşı aġarġan, jupını kiyimdi kisiniñ soñınan jumsaḳ basıp ilesken arıstan men ḳasḳır. Jarġaḳ şarḳaydı sırp-sırp süyretip, soñına ḳos jırtḳıştı ilestirgen beyşaranı bayaġı ḫanzada dep eşkim oylamaydı. Ḫanzada ḫansaraydan ḳaşıp ketkeli ḳanşama suv aḳtı, neşeme jel güvledi, tavlar müjildi, kölder suvaldı. Adamdardıñ peyili küygen teridey bürisip-tırısa tüsti. Gavtama köşeni aralaġannan aralap mèvesi malınġan ḫansaraydıñ tusınan ekinşi mèrte köldeneñdedi.

Tanıs sürlev. Kümis şıḳḳa malınġan gül. Ḫurma aġaşı, şırmavıḳ bürkegen èdemi sèki. Sıldırap aḳḳan bir burım bulaḳ. Sıldır etken ḳız külkisi. Jastıḳ şaġı esine tüsip Gavtamanıñ janarına saḳiynalap ıstıḳ jas kilkidi. Ḳaḳpa ernevindegi ḳonıravdı şalġısı kep oñ ḳolın eki mèrte köterdi. Üşinşide oñ bilegin sol ḳolımen ustap kidirtti. Jüregi ḳurġır ezile elpektey lüpil ḳaḳtı.

Emen ḳaḳpa, mèrmèr basḳış, jasıl tükpirden lıḳsiy soḳḳan jibek jel osı düniyeniñ jıluvı men ḳızığınan ḫabardar berse, soñınan sümendep izbe-iz ilese kelgen ḳızıl köz arıstan, büyiri ḳabısḳan ḳasḳır, şoḳtay bolıp janıp tavsıluvġa aynalġan ulı nur basḳa bir düniyeniñ kelbetinen eles bergendey.

Janıp tavsıluvġa aynalġan ulı nur adam ömiri bolmasın.

Gavtamanı amalsızdıḳ jeñip, eki attap, üş attap keri şeginip ketedi. Èvelgide èlgi èserden eseñgirep teñselip, ḳayda bet aların bilmeydi. Arıstan iyesine añtarılıp ḳaraydı, aş ḳasḳır biz tumsığın kökke ilip keñirdektep ulıydı. Ḳaytkeni jön. Ömir degen ulı keñistik arasındaġı jılt etken uşḳın. Esik pen tördiñ arası. Endi aynalıp ḳarasa: Esik jaḳta janarı şatınaġan ızalı jolbarıs, tör jaḳta ḳulaḳtı ḳıtıḳtap jastığın eske salġan kümis külki… Ḳaysısı opalı, ḳaysısı opasız… Tübine üñilip kör!... Gavtama sol şegingennen mol şeginip jılıstay jıljıp ḳaladan şığıp ketedi.

Sodan keyin Gavtamanı körgen, bilgen, estigen tiri pende bolmaptı.

Alısta aḳ bas tav. Etegine taḳaġan sayın muzart bası şeginşektep ığısıp ketetindey,

jan balasın jetkizbeydi. Ulı nur èldeḳaşan janıp tavsılġan, ḳas ḳarayġan. Ömir opasız. Tuvmaḳ bar da ölmek bar. Aḳıldı kisiler eñsesin salıp tirşilik mènin oylana jatar; al siz ben biz osınav tirşilikte eşḳanday ḳiyanatḳa barmay, köñilge ḳanaġat, toḳtıḳ siñirip, Gavtama-Buddanıñ basınan keşken oḳiyġasın köñilge toḳıp ötelik.

3.1.6. Maġjandı Öltirgender

Ḳalındaġı muḳım özgeristi Maġjan jaña èlgide, erteñgisin, töseginen turıp jatıp sezgen. Ḳalanıñ şetinde, ḳalın ḳara aġaştıñ işine ḳaraġaydan ḳiyıp salġan orıstıñ eki bölmeli şaġın pèterin jaldap turıp jatḳan. Basın köterip èynekke ḳaradı, tünemege ḳar javıptı. Tereze kèsegin aḳ ulpa kömkeripti. Özin, beyne, otı sönip, suvıp ḳalġan morjalı peşke uḳsattı, uḳsatḳan joḳ-av, basınan özge bılaygı jeri ottığı üñireygen, sırttan èktegen, ebedeysiz arbiyġan kèdüvilgi peş. Jansız, suvıḳ. Ḳozġap körüvge küşi jetpedi. Èvelgide jer silkinip tünde abajaday peş üstime ḳulaġan ba dep oylaġan, kevdesin ḳozġavġa èreket jasap, ḳolın ḳiymıldatıp kördi, peş dep turġanı özinıñ basınan tömenge deyin sereygen denesi.

Tiksinip ḳaldı. “Munısı nesi?” dep oyladı, tüsimde telegey-teñiz suvdı kördim. Tolḳını esik aldına deyin jetip, birte-birte köterile bastaġanı. “Bul ḳurığır tizelikke jetse üydi ḳulatar, pèteraḳısın da tügel tölegen joḳpız”, dep èlgi suvġa eñkeyip, ḳolın eskekşe kösteñdetip keri jasḳap köredi, bolmaydı. Tolḳını ḳarsı urıp, jaldanıp, köterile beredi. Alaḳanın kösip suvdan tatıp körip edi, ap-aşşı, tilin ḳuvırıp ketti. Östip jatıp oyanıp közin aşḳan, basın kötergen, denesiniñ ḳaltıraġanın sonda sezgen.

Ènebir jılı mıyına ḳan ḳuyılıp, ölim avzınan ḳalġan ḳalamdas joldası aytıp edi: “Adam ḳarap jatıp ḳaḳ jarıladı, eki bölek küyge tüsedi eken”, dep “Avruvḫanada, ak tösekte şalḳamnan siresip jatamın. Köñilimdi suray kelgen kisige basımdı köterip tildesemin. Ḳudanıñ ḳudireti, dèl özim sekildi ekinşi kisi ayaḳ jaġımda avzına ḳum ḳuyılıp ündemey otıradı. Mına jaḳta tösekte özim sambırlap söleymin kep, ekinşi kisi, kisi bolġanda, özimniñ ekinşi sulbam ayaḳ jaġımda sümireyip otırġanı”. Munı aytḳan mıyına ḳan ḳuyılıp ḳulaġan ḳatarı edi. Ajalı joḳ pa, dèrigerdiñ emi ḳondı ma, eki ay jatıp tèvir bop ketti. Tèvir bolar aldında èlgi köpe-körnev bölektengen eki kisi bir-birine jaḳındasıp,

aralasıp, aḳırı birigip, bir adamġa aynalıp ülgerdi deydi.

Sol oḳiyġa esine tüsip, èri öz-özine iştey tiksinip, ürpiyip otırġan Maġjandı zayıbınıñ üni türtip oyatḳanday boldı. Ayaḳ jaġına, jer tösekke ḳiysayġan Zıliyḫa türegelip, basına aḳ sèten oramalın salıp, munıñ betine üñile ḳaradı. Janarına ürey tolıp, öziniñ avzın alaḳanımen özi bastı.

-Ne boldı, Maġjan, bir jeriñ avırıp otır ma, tüsiñ jerbettenip ketipti ġoy?

Ne dep til ḳatsın, bılayġı denesiniñ suvıp ḳalġan peşke aynalġanın, közine abajaday ottıḳ morja elestep otırġanın ḳaytip aytsın?

-Ḳazir turamın. Ḳolımnan tartıp jiberşi.

Zıliyḫa umtılıp kelip ḳoltıġına enip, demep boyın tiktetti. Kelinşektiñ beli mayısa tolḳıdı. Jubayın ayaġınan turġızuvġa èreñ-èreñ küşi jetti. Ḳabaġın añdıp, elpek ḳaġıp, bèyek boladı bayaġı. Tünemesi jazuvına kedergi bolmayın, oyın bölmeyin dep keyingi kezde bölek jatıp jürgen. Jatarda jılı körpeni jubayına japḳan sekildi edi. Denesi osınşa toñazır, tomarday bop ḳalar dep tegi oylamaġan. Jürek basında ürey bar. Jılı jeydesin èperip, ayaḳ kiyimin kiygizip jatıp: “Ne bolġansıñ, tüsiñ ḳaşıp tur ġoy?” degen saval kömeyine kepteldi, suravġa bata almadı. Janarın janarımen ustay almay tömenşiktey berdi. “Derev otın èkelip, ot jaġıp jibereyin, peşti jılıtayın”, dedi. Maġjan “peş” degen sözdi estigende jılı denesine muz basḳanday şoşıp ketti. Janarı şatınap şeginşektep ḳabırġaġa jıljıdı. “Peşi nesi?” dep kübirledi. Beyne, aldın almasa, ḳam ḳılmasa kelinşegi sırttan süyretip èkelip, jalma-jan siriñke şaġıp ottı örtep jaġatınday. Ol ot öz denesiniñ tömengi jaġın, peşke aynalġan tusın èl-sètte jalınġa orap janmaytınday körindi. Baltırı ḳurıġır kesken börenedey pışırlap janatınday seziledi. Şoşınġanı sonşa, jon arḳasına suvıḳ ter ḳuyılıp ketti.

-Ḳajeti joḳ, dedi, jaḳpa... Suvıḳ şay işeyin de, kiyinip köşege şıġayın. Jazuvşılar odağına barayın.

-Avdarıp jürgen kitabıñdı ķayttiñ?

-Ķurıp ķalmasın, bitire alatın emespin. Baspanasına aparıp ötkizeyin, arı ķaray avdara almaytınımdı aytayın, bet körse jüz uyaladı, arızdasıp şıġayın... Artımda ķarız söz ķalmasın. Maġjannıñ jaydaķ otırġış üstinde otırıp kürsinip aytķan mına sözin zayıbı tereñdep tüsine almadı. Sözdiñ astarına üñilmedi. Şarşaġannan, sonav jiyırma segizinşi jıldan beri ķır soñına köleñkeşe ilesip ķalmay kele jatķan izin añduv... Jav etip körsetip... Abaķtıġa jabuv... Jer avdaruv sekildi tavķımetten ķajıġanı ġoy dep oyladı. Èytpese aķınnıñ "artımda ķarız söz ķalmasın" degen oyınıñ arġı añgarında ķuvıs jıradan bas kötergen ķubıjıķtay asa suvıķ, aytuvġa ķiyın ķubılıs tur edi.

Oyanġan kezdegi elesi ķurıġır tegin emes. Et pen süyekten jaralġan eljiregiş, iylanġış, sezgiş, elp etkiş ġaziz jan körer közge eştemege iylanbaytın, ķızıķpaytın, jılјıy ķoymaytın aġaş adamġa aynalıp bara jatķanın osı jolı anıķ sezdi. Otı janıp tavsılġan peşke uķsaydı. Tiri jürip, as işip ayaķ bosatıp, uyıķtap, oyanıp jürip-aķ adamnıñ jan èlemi ķatıp-semip birte-birte aġaşķa aynalıp ülgergeni me?! Aġaşķa aynaldırġan ne sebep sonda? Tañġı asın asıġıs işip, köne paltosın iyıġına ilip, sırtķa şıķtı. Èlgide işte otırġan kezde terezege ķarap belden ķar javġan şıġar dep oylap edi, joķ, köşege şıķķanda kördi, jerge ķırbıķ ķana ķar tüsipti. Aġaş bası appaķ ķırav. Tört doñġalaġı tört jaķķa ketip ķiyķalaķtap on altınşa avtobus keledi. Avtobusķa endi. İşinde eki-üş ķana kisi otır. Beytanıs jolavşınıñ janına büyirlesip tize bükkisi keldi de ol oyınan kürt aynıp kelesi otırġışķa otırdı. "Osı jurttıñ ķarap jürip bir-birimen bası ķosılmay, birinen-biri ķaraday bezip jüretini nesi eken?", dep oyladı. Bèlkim, ıġı-jıġı toptan mezi bolġannan, oñaşalıķtı añsaġannan şıġar. Avtobus örge ķaray ķiynala ıñıranıp, buralañ, ireleñ köşelerdi köktey ötip kök bazardıñ tübindegi ayaldamaġa èzer jetti.

Jazuvşılar üyi tayaķtastam jerde. Saġat on bolıptı. Ķalam men ķaġazdı kèsip etken èpendiler èvleti tünimen uyıķtamay jazuv jazadı da keş jatıp, kün tüske tırmısa oyanadı. Köbi jumısķa on bir, on ekide keledi. İsker, pısıķ jastardıñ özi osı daġdıġa üyrengen. "Jumısķa jegilgendey bastıķ jazuvşımen keñsege ķosıla kiretin boldım, bügin kün beysenbi, buyırsa birazın körip, tildesetin orayım bar" dep oyladı.

Jaylap basıp köşe burışın jalpiyğan turķımen ķaptağan abajaday ķış üyge taķadı. Kisi ayağı siyrek, esik aldı tayğanaķ. Asfaltķa tebinip, ayağınıñ ķarın silkip işke endi. Tabaldırıķtan işke attay bere ötken bir jiynalısta ķoñķaķ murın, ķapsağay, şaşı moyılday sıķaķşı jigittiñ söylegen sözi esine sap oraldı.

Èlgi jigit ķırıķķa şığa jazuvmen aynalısıp, elüvge ayaķ basķanda pışaķtıñ ķırınday kitap şığarıptı. Sonıñ buvı ma, èlde mañayın siypalap, soķtığıp söyleytin èdeti me, oñ iyığın minbege salbıratıp jiberip tögildiredi. Ķalay edi. “Jazuvşılar odağı, ķasiyetti ḫram, joldastar!... Bul kiyeli şañıraķķa engen kezde ayaķtı sürtip kirüv ķup, kevdeñdi aşıp, oyıñdı, jan sarayıñdı tazartıp: “Osı men şın talantpın ba? ” dep san tolğanıp barıp engen maķul. Bayķap jürmin, keyingi kezde osı ķasiyetti ḫramğa kim köringen, oyı pès, piğılı aram, ķalamaķını ğana köksegen köksoķķandar enip ketetin bolıptı. Tegi bar ġoy, sol las kisiler mına ḫramnıñ bedelin tüsirip, ķasiyetin ketirer dep ķorķamın”. Uzın-ırğa söz sıñarı èlgidey. Şet jaķta, esikke taķav otırğan Maġjan mına sözdi estip öz-özinen ķattı, ķısılğanı. Ķarap otırıp ınğaysızdanğanı. Sıķaķşı jigit èlgi avır sözdi özine ķaratıp aytıp turğanday sezildi. Köz aşķalı beri, köz aşķalı emes-av, ķalam ustağalı beri sınşı èvleti munıñ soñında. Atka jeñil telpekbay sanap, avzı ķışığannıñ bèri soñına jarıķ alıp tüsedi. Titimdey öleñine köş-ķulaş maķala jazadı. Baz birde, èlgi özine jazılğan sındı oķıp otırıp, biz suķķanday şımbayı tızıldap, boyğa pana izdegendey olay-bulay jaltaķtap ķaraydı ġoy. “Osı men şınımen öleñ jaza almaytın şığarmın, èr şuvmaķtıñ işinde sırt közge körinbey, bilinbey zèrli jılan ısķıra jılјıp iyretilip ketip bara jatķanday sınşı şirkin baybalamın ķoymaydı”. Ķoy, è, dep èlgi avzı duvalı sınşınıñ maķtağan diylı aķınnıñ, sonıñ kitabın aşıp jiberip oķıydı, avısıp öz öleñine tüsedi... Öz öleñin şoladı, èlgi töñkerisşil aķınnıñ buvın sanın sındırğan sözbuydasın süzip şığadı. Tükke tüsinbey basın şayķaydı. Bas aynaluv degen osı ma, bayağına Aķmeşitte, keyinşe Ķızılorda ataldı ġoy, alķa jurt jiynalğan klubķa kelip öleñin oķığanı esine tüsti. Özi saḫnağa şığıp uyķasın, ırğağın destelep tögildire bastasa jurt duv-duv ķol urıp, rizalıķ belgisin jasap ķıran-topan. Etjeñdi aķın şığıp öleñ oķısa onı tıñdağısı kelmey, ısķırıp, sözben bölip, uv da şuv. Jiyındı uyımdastırğan ķızıl jağalı, ķayıs beldikti belsendi jigit jügirip kelip saḫnanıñ süyiktisine aynalğan munı biyikten jelkelep tüsirip ķuvıp şıķtı. Kezekti semiz aķınğa alıp berdi. Tètti öleñniñ dèmin alıp dènigip ķalğan jurt narazılıķ bildirip tıñdağısı kelmep edi.

Èlgi belsendi jigit tapanşasın suvırıp alıp aspanġa bir-aķ attı: “Senderdi burjuviy buzayın depti, balşabektiñ aķınıñ arttarıñdı ķısıp otırıp tıñdaysındar! Ķane, tıñdamay körinder!” dep ayķay salġanı. Jurt jım tunşığıp, siltidey tındı. Janarımen jer şuķıdı. Bul beybaķ jelkesine judırıķ tiyip, jer bolıp jasıp, köleñkege siñip jönele bergen. Diylı aķın şuvmaķ soñınan şuvmaķ desteledi. Sol jolı tün ortası avġanşa, üni bitip, davısı ķarlıķķanşa öleñ oķıptı dep estidi. Mına biyik minbedegi sıķaķşı jigittiñ şege ķaķķanday èr sözin estigen sayın ķulaķ-şekesi şıñıldap, jaysız küyge tüsedi. “Osı men aķın emes şığarmın, jazıp jürgenim bèldüv-bèldüv birdeme bolar!” dep iştey ķobaljiydı.

Minbedegi sözşeñ sıķaķşınıñ söz èlpeti tegi jaman: Jazuvşılar odağı ķasiyetti ḫram, önerdiñ murajayı, ultşıl atalıp sottalġan... Sayasiy senimsiz bolġan... Ķanavşı taptıñ soyılın soķķan jazġıştardıñ jüretin jeri emes. Alastatayıķ aramızdan, arıla jüreyik!...

“O, toba, ķorıķķanġa ķos körinedi dep, ne bolsa sol eske oraladı eken-av, tap osı bügin ķasiyetti ķara şañıraķtı jaķsı niyetpen attayınşı. Budan keyin enemin be, kelemin be, beymèlim?... Jüzimdi jılıtayınşı. Tap ķazir ķonķaķ murın sıķaķşı ķarsı kezdesip basın iyzese eşteme bolmağanday sèlemin alayınşı. Taspen urġandı aspen ur. Jamandıķ oylağanġa jaķsılıķtan bölis te jüregin jılıt, jan sarayın keñeyt degen ḫadis sözi jène bar”. Osılayşa oy işinen oy tergen Mağjan jaylap kelip toraġanıñ esigin aştı, işte bilegin jalañaştap, şaşın tarap ḫatşı ķız ġana otır eken. Mağjandı tanımadı ma, èlde jorta mensinbedi me, tèmpiş tanavın aspandattı.

“Bastıķ joķ, èzir kelmeydi”, dedi. Bul kelip ķaltarıstağı aġaş orındıķķa ķuyrıķ bastı, könetoz, mata ķulaķşının ķolına aldı. “Ķalanıñ it ölgen şetinen kelgen edim, küteyin, jolığıp keteyin”, dedi kömeskilev ünmen. “Ölen jazasız ba? ”, dedi ḫatşı ķız tompaķ ernin tistelep boyap jatıp, poeziya keñesşisine barıñız, bastıķ bul künde öleñ oķımaydı, özge mañızdı şaruvası küyip tur”.

Mağjanġa mına söz avır tiydi.

-Şırağım, bastıķ bolsa pèlenşekem saġan bastıķ şığar, men üşin aķın ġana. Bayağıda Akmeşittiñ klubında saḫnaġa talasıp jarısıp öleñ oķığanbız. Bir-birimizden ķara üzip kete

ķoygan joķpız.

-Aġay, ķalay söyleysiz? Men sizdiñ kim ekeninizdi bilemin. Ükimetke senimsiz atalıp, aydalıp, jaķında oralġansız, aķınsız, kitabıñız şıķķan, bağıñız janbağan, jolıñız bolmağan adamsız.

-Solayı solay, ķarağım. Adam men adamdı èveli söz teñestiredi. Sosın kör teñestiredi. Bastığıñmen teñeseyin dep kelgenim joķ, jağdayımdı aytıp şığatın edim. Osı mezet sırtķı esik sırt aşılıp èveli ķarnın, sosın juvan pèpkisin aldığa salıp törağa kirip keldi. Burışta otırgan munı bayķamadı. Ay-şay joķ, ķolın sumañdatıp ḫatşı ķızdıñ bultiygan tösin mıtıdı. Ķız şortanşa şoşımadı. "Ķoyıñızşı", dep jaylap keri ığıstı. Burışta möliyip otırgan munı törağa jaña bayķap, suvıķ jımıydı, ıñgaysız sezindi özin. "È, kelip ķaldıñız ba?", dedi. Aytuvın aytsa da pèske ķubıl özgerip, nildey buzılıp derev "senge" köşti.

-Joġarġı jaķ Mirzoyan joldas şaķırıp jatır. Vaķıtım joķ, ne buyımtayıñ bar? Poema jazuvġa vaķıt tappay jürmin. Mağjan ķapelimde ne derin bilmey sasıp ķaldı, "mınav nağız özim bilem örkökirektik ķoy" dep oyladı. Osıdan on üş jıl burın bul kim edi, mına şirengen bastıķ kim edi? Oy, zaman-av degen! Mèskev baspası üşin öleñimniñ üstinen ķarap èr jolına jan berip, ırġaķ ķosıp kömektese ķal dep ķarasın körgennen ķiyılar edi. Jolına jığılar edi. Dèmge, şayġa şaķırıp, azdap aştı avzına tiyse ağınan jarılıp mañdayıp toķpaķtap: "È, poeziya, siz kim, men kim?" dep eñkildep jılar edi. Mèskev basılımı üşin alġı söz jazıp ber dep jata-jarmasar, jalınar. Endi, mine, özinin arbasın özennen ötkizip alıp, özgeniñ arbasın ķiyratķalı tur. "Joġarġı jaķ şaķırıp jatır" deydi.

-Jiynağımnıñ jayı ne boldı?, dedi Mağjan. Bir pès bölmeñe kirip söyleseyik te. Basımdı sıylamasañ da, ķudireti küşti poeziyanı sıylasañşı. Öleñ sözdiñ soldatı emespisiñ! Törağanıñ ķulağına "poeziyanıñ soldatısıñ" degen söz mayday jaķtı. İyge salġan teridey bılbırap ķoya berdi. Esikti aşıp işke engizdi. Paltosın şeşip, ķaltarıstağı kiyim ilgişke ildi, tösķaltasınan tarağın alıp, şaşın tarap, taraķ jüzin "suf" dep ürledi. Mağjan jumsaķ kresloġa sırt kiyimmen otıra ketti.

-Aydavdan kelgeli jumıssızbın, jan balasına ķılday ķiyanatım joķ, tünevgüni

jiynalısta kileñ sözşeñderdi şiyebörişe şuvlatıp soñıma saldıñ, şetinen talap aytpağanı joķ. Keşe èdebiy gazetti aşsam köldey maķalañ jür, jerden alıp, jerge salıpsıñ. Osı küngi köringen ḫalturşik öleñimdi sınap, tağdırımdı mazaķtap avızdanıp jür. Öziñe jağınuvdıñ bul da bir türi. Aķırettik sözim: “Bèriñe ne jazdım, kimniñ asın işip, ayağın teptim, nege ķır soñımnan tüsip ķoymaysıñdar? Osı savalġa javap izdep èdeyi keldim. Bul bir. Ekinşi, èyelim avruv, ķala şetindegi orıstıñ suvıķ pèterin jaldap turamız. Birde ķağazım tavsılıp, kelesi de ķalamım sınıp, burın jandarıñ aşıp bergen avdarmağa ķolım jüretin emes. Ķaytıp èkeldim. Til bezegen ana sumdıķtarıña ber, solar-aķ avdarsın. Közge tüssin, eñbegi siñsin. Jağdayım ketip jüdep kelip otırmın, erteñ-bürsigüni nan alatın aķşamız tavsıladı. Jaña jılġa deyin jaratatın ķarjıdan kömektes. Bul eki. Ķiynalġanda, ķuvanġanda ķasıma erip, tağdardıñ tavķımetin teñ bölisken zayıbım Zıliyḫa olay-bulay bolıp ketsem, jılap, köşede ķalmasın, söz törkinin biletin öziñe ayrıķşa amanattadım. Bul üş.

Töraġa oşarılıp ünsiz otırıp ķaldı.

-Birinşi savalıña oyşa op-oñay javap berüvge bolar. Èdebiyet èleminiñ esigin aşıp, tabaldırığın attağısı kelgen kisiniñ bèri, öziñe jarmasatın, ķabatın sebebi: Sen asa darındısıñ. Ķumırsķa da dèndi jerge üymeleydi, ķus jemisi mol ağaştı üyirsekteydi. Seni sınasa, sağan til tiygizse “e, mıķtınıñ özimen beldesip jatır, ķaraşı mığımın”, dep atı şığadı. Darındı kisiniñ ķarsılası köp, ol tüptiñ tübinde jalğız ķaladı. Ekinşi ötinişiñ söz be, tèyiri. “Mağjannıñ özine de ķarız bergenbiz, tamağın asıraġanbız” dep bılaygı tobırġa jaya jürüvge, upay jiynavġa keleşekte ķajeti boladı. Köşege şıķsa ķoltığına talaķşa jabısıp alatın, appak tomaşaday, èdemi kelinşegin amanattap otır... Ķasķır ķoy bağıp, dilmèrdiñ jağına jılan jumırtķalap jatķan mına zamanda kimge kim bolısķanday, kimge köleñkesin tüsirgendey. Èy, aķınım-ay, köp jazıp, köresiñdi körge tüspey jatıp körseñ de èli bala sekildisiñ-av! Avız japķanşa bolġan joķ bulardıñ üstine bir top aķın-jazuvşı sav etip kirip keldi. Jağalay dürs-dürs otırıp jatır, naķa öz üyi öleñ tösegi sekildi, bastıķtıñ aldında adam otır-av, èñgimesin böldik-av dep ayılın jiyatın emes. Ķoşķar tumsıķ, saķal-şaşı appaķ bolıp ağarğan prozaşı kiymelep söz bastadı.

-Mağjan, sen osı, “Batır Bayandı” jazdıñ. “Ķoylıbaydıñ ķobızın” jazdıñ. Oķıdım, añızdı añız ķalpında köşiripsiñ de ķoyıpsıñ. Key jerine ötirik ķosıpsıñ, köp şınıñdı sèl ötirik

juvıp ketip şığarmanı solayım aḳsatıp jibergen.

Mınanıñ “ötirigi” nesi, “aḳsatıp jibergeni” ḳalay dep ḳayran ḳaladı Mağjan. Töbeden sileyte urğanday etip östip te pikir ayta ma, apırım-av, mınaniki tal tüste şeşindirip tonav ġoy. Töraġa araġa tüsip kiylikpedi, işinen şoḳ-şoḳ aytıp mırs-mırs küledi. Şındığında, ḳoşḳar tumsıḳ prozaşı Mağjannıñ eştemesin oḳımağan, èdeyi-aḳ bılayġılardıñ közine kösem bop körinüv üşin, ziyalı kisini bir ḳavıp ḳaluv üşin ayta salġanı edi. Mağjanġa èlgi söz atılġan oḳtan beter tiydi, bozarıp ketti. “Batır Bayandı” jazġanda özimşe ulı nısana ustadım. Şoḳan maḳalasınıñ köp jerin özgertip, öñin aynaldırıp, ayşıḳtap alġam”, dep özimşe örnek sala bastap edi, munıñ sözin davrıḳḳan, mırsıldasḳan jigitter tıñdamadı, pikiri jetimsirep dalada ḳaldı. Tömengi jaḳḳa kep tize bükken jas aḳın büyirden birdemeni bıḳsıttı.

-Estidiñder me, Ḳızıljar men Esilköldiñ arasında otırġan Aḫmetjannıñ avılına barıp bul aḳınımız bıltır segiz üyge ḳonaḳ bolıp, segiz bas müjipti, sol segiz üydiñ bas köterer erkegin ündemester tügel tizip, ustatıp jiberipti. Elden kelgen jamağayınım ayttı.

Bılayġı jurt mına sözden ḳaraday tiksinip ḳaldı.

-Jumabayev joldastıñ jazġanı ötirik bolsa, jurt oḳımay jatsa, ḳonaḳ bolıp tüsetin şıḳḳan üyine ündemester küye jağıp, küdikke alsa... Ḳaytemiz?... Östip otıra beremiz be?... Bir şarasın jasap Jumabayevtıñ jazġanın partiya jiynalısında talḳılağan jön bolar. Mağjan budan èri tözip otıra almadı. Ḳulağı tas kereñ bop bitip, jaysız şıñıldap, ornınan jaylap turıp şığıp jönele berdi. Töraġanıñ “ḳaytemiz, östip otıra beremiz be, talḳılayıḳ” degeni jarġa soḳḳan teñiz şuvılınday dürkirep “ḫalıḳ javınıñ avzına ḳarap otıra beremiz be, ustatıp jibereyik, ḳutılayıḳ, birjola tınıştalayıḳ” bolıp estildi.

Buvsana terlep köşege şıḳtı. Tereñ-tereñ tınıstadı. Ündemester izime tüsip èketedi-av, ḫalıḳ javı etip azaptaydı-av dep vayım jemedi, èzirge jüreginiñ bası üreyden ada. Ḳorıḳḳanı, tüñilgeli söz ḳadirin tüsinetin, demev bolatın jöni bar jazuvşılardıñ körer közge ḳoy işine ḳasḳır enip ketkendey itşe kerip talağanı, oñbastay ırsiytıp jüregin jaralağanı, ayamağanı boldı. Osınday da ḳanıpezerlik boladı eken-av dep torıḳtı. Munan ötken ḳorlav

bolmas. Sonşama jek köretindey, şetinen tilmen tırnap, mazaq etetindey ne jazdım bularğa?! Köre almaytınday basımda dèvletim joq, baqtalas bolatınday tağı asıp qay uşpaqqa şığıppın. Jaqsı öleñ jazğanı üşin kinèli me? Ènebir jıldarı qara ğalıqtıñ aldına şıqsañ nedère qol soğıp qarsı aladı dep sağnadan jelkelep tüsirip jiberip edi... Bul jolım, qonaq bolğan üyiñe kesiriñ tiyedi eken, dastanıñdı şılgiy ötirik aralastırıp jazadı ekensiñ dep köztürtki qıp külip, aralarınan alastap şıqtı. Bayıbına barlap qarasa qazaq şañırağınıñ irgesinde köktep şığıp kele jatqan kökjasıl öner qulağınıñ biri tağı, onsız da qurav-qurav, jamav-jamav bolıp tozuvğa aynalğan şapanday poeziyanıñ jırtığın bütindeskeli jür emes pe?... Keşegi qalıñ uyısqan qalmaqqa, qıtayğa qarsı èveli ırğağı mıqtı sözin qaruv ğıp jumsağan el osı qazaq emes pe? Ormanday oris kiyeli sözdi de, namıstı da kebis işine salğan ultaraq etti. Quvattı sözdiñ köbi umıtıldı, ne asılı arzandap buzıldı. “Söz tüzeldi, tıñdavşım, sen de tüzel” dep zarlaytın zaman közden bulbul bop uştı. Sodan osı ğumırında jazğanı, qurastırğanı, tasqa basıp şığarğanı sormañday qazaqtıñ kèdesine aspağanı ma?! “Elim, jerim” dep soqqan eljiregiş, elp etkiş jüregi jılı aqınnan qazirdiñ özinde sırt aynalğanı ma?

Èlgi keravızdıñ ötirigi nesi? Munıñ şığarğanı ötirik bop pa sonda? Joq, oralımın, ırğağın tap basıp, qorğasınday quyıp şığarğan munıñ öleñi emes, sürdim, kördim, dèmin tattım dep maldanıp jürgen ömiri ötirik şığar. Ömirzaya degen osı bolar, sèri!

Jegidey degen oymen qala şetindeki üyine suvınıp jetti. Zılıyğanıñ közi tört, munıñ poşımın körip sırt aynalıp jasın körsetpey sığıp aldı. Keşkilik, apaq-sapaqta biri qazaq serjantı Şıraqbek Qabılbayev, ekinşisi evrey ağa leytenantı İyosif Marselskiy No 1445 tutqındav orderin körsetip, üydi tintip, azğana qoljazbanı jiyıstırıp, jippen buvıp, Mağjandı aydap üyden şığardı. Kelinşegi sıqsıñdap jılap: “Endi köremin be, körmeymin be?” dep davıs salıp ayağın sıñsuvğa ulastırdı. Üyine üñireyip kelgen ündemesterge de, zar jılağan zayıbına da Mağjan jaq aşıp dèneme demedi. Erteñgisin özin suvıp qalğan peşke uqsatsa, solay sezinse, keşkilik èlgidegi oydan, jazuvşı tustastarınıñ, manağı sözinen keyin müldem janı joq arvaqqa uqsap, aq adamğa aynalıp ketip edi. Tiyanaqsız ömirden mülde suvıp ülgergen edi. Tiri pendeden avısıp ruğqa aynalıp ülgergeni anıq.

Ündemestiñ eki ofitseri iñirde: “Qazaqtıñ ülken aqının ustadıq, tutqınğa aldıq”, dep

oyladı, èkelip siriñke ḳorabı dep atalatın tor köz jabıḳ maşinaġa mingizdi. Şın mèninde, üyden şıḳḳan, maşinaġa mingen burınġı Maġjan emes, aḳınnıñ ḳur sulbası, sırt sureti edi.

Eki kün öte jaña jıl keldi. Maġjan 38-şi jılı abaḳtınıñ zèk sasıġan ḳarañġı ḳuvıs bölmesinde bir tilim nan, jüz gramm öli suvmen üñireyip, jürelep otırıp ḳarsı aldı. Ḳayran ḳalġanı, ustalġalı beri, ya öli emes, ya tiri emes èbi-tèbi küyde ḳaldı. Öli emespin deytin sebebi ḳozġaladı, jüredi, tèvligine bir ḳara suv urttap, sazıp bara jatḳan jüregin jalġaydı, törköz terezege uzaḳ telmirip ḳaraydı, tiri emespin deytin sebebi kevde ḳuvısı bop-bos, janı avırıp mazalanbaydı, tereñ tebirenip oylanbaydı, ötti-ketti bos keñistikte elbirep, jelbirep uşıp jürgen ḳavırsınġa uḳsaydı. Sırt düniyemen baylanısı üzilgen, eşkimmen söyleskisi, oy böliskisi kelmeydi. Eki ret jetelep èveli 10-şı, sosın 20-şı aḳpan küni tergevge alıp bardı. Tergev bölmesinde mèñgi bolġan meñ-zeñ adamġa uḳsap siresip otıradı. Tergevşi saval ḳoyadı, bul oylanbastan “iyè, solay” dep ḳısḳa ḳayırıp javap beredi.

Susıldatıp ḳaġaz jazıladı. Aldında otırġan ayıpkerdiñ “iyè, solayına” tuşınbadı ma, èlde mazaḳ etip otır dep oyladı ma tergevdiñ ayaġına taman Marselskiy uşa türegelip, juvan judırıġın üyirip aḳındı jündey tütip sabadı. Ḳandı körse jını ḳozıp ketedi eken.

“Tışḳan murnıñ ḳanadı dep, ḳoyadı dep oylaysıñ ġoy, è... Mè saġan, ḫalıḳ javı bolġan!... Mè saġan, japonġa satḳındıḳ jasaġan!... Mè saġan, bolşevikterdi mazaḳ ḳılġan!” dep èri-beriden üyirip soḳḳanda büyregi ezilgendey, büyiri tesilgendey bolıp janı közine köringeni.

Tas edende domalanıp jatıp kördi. Torköz terezeden èldeḳanday lep uşıp kep, kevdesine ḳonıp, tula boyına şım-şımdap jan bitirgendey bolġanı. Uşıp ketken aḳındıḳ ruḫım osı bolar-av dep oyladı. Ḳan tükirip, ernin jıbırlattı. Tergevşi jaġasınan alıp, julḳa köterip orındıḳḳa ḳoydı. “Otırġızdı” dev dèl kelmeydi, aġaş otırġış üstine kerzi etik sekildi toḳ etkizip ḳoya saldı. Ayaġınıñ basına bılş tükirdi.

-Keñeske, ükimetke küye jaġıp ne jazdıñ sonşama? Ayt janıññıñ barında, jınıma oynama, sileytip salamın!...

-Jazġandarım ya ḳaravılġa, ya maḳtavġa arnalġan ügit öleñ emes, adam jan düniyesiniñ, sezim sırlarınıñ şındığın aşḳım keldi, meniñ şındığım köñil, köz suretteri ġana.

Tergevşi tükke tüsinbedi. Judırığı ḳışıdı. “Mına ḫalıḳ javı eldi japonġa satıp, meni mazaḳ ḳıp otır”, dep oyladı. Entigimdi basıp, erteñgi tamağımdı işip, küş jiynap alıp tağı kiriseyin, sileytip turıp sabayın. Ayuġa namaz üyretken tayaḳ. Judırığımdı jiyi iyiskese tili şığadı, şındığı aşıladı, bul pèleniñ. Aytpaḳşı, tañ atıp ḳalıptı-av, asḳazanım böri tiygendey şuvıldap baradı”. Tergevdi tünimen jürgizetin dèstür ḳalıptasḳan, bul bir jağı ḫalıḳtar èkesi Stalinge eliktevden tuvġan, ekinşi ayıpkerdi uyıḳtatpay, janın közine körsetip azaptavġa oñtaylı bolġannan.

Osı mezet tergevşi Marselskiydiñ oyına jas kelinşegi oraldı. Jaḳında üylengen edi, tösi bultiyġan, böksesi tırsiyġan aḳsarınıñ èdemisi, ne bolsa soġan işek-silesi ḳatıp küle beredi. Birde kapitan bastığı köşede uşırasıp zayıbınıñ savsağınan süydi, munıñ arḳasınan ḳaḳtı: “Malades, Marselskiy, kelinşegiñ èdemi eken”, dep ḳarḳıldap köp külgeni, kelinşegi ḳurığır sol arada sıldır-sıldır, sıñğır-sıñğır... Ḳoñıravşa ḳulaġın ḳasığanı. Èlgi uşırasuvdı közine elestetip işine ot tüsti, ḳızġanış otı. “Kapitan bastıḳ keyingi kezde ılġiy tüngi tergevge munı jiberetini nesi?... Tüngi tergevden silekpesi şığıp, ölesi bolıp pèterine jetse aḳürpek kelinşegi töseginde uvmajdalġan kiyimdey mıljası şığıp manavrap jatadı, turıp şay ḳoyıp berüvge jaramaydı. “Av, suluvım, meni titıḳtatḳan ḳaptap ketken ḫalıḳ javları, seni tas töbeñnen urġan ḳay albastı?”, dep köldeneñ saval ḳoyadı. Kelinşegi sıñğır, sıldır küledi, bul jını ḳozıp kelsaptay judırığın köteredi. Izı-şuv bastaladı sodan. “Meni nege ılġiy tüngi tergevge jiberedi” dep işinen irigen Marselskiy ornınan ata türegeledi. Üstel üstin javıp ketken ḳağazdarın apıl-ğupıl jiynastıra bastaydı. Ḳonırav şalıp, esikten köringen ḳızıl jağalığa ḳolın sermelep: “Mınanı alıp ketiñder, suvıḳ kameraġa ḳamañdar!”, dep asığıs jarlıḳ beredi. Papkasın ḳoltığına ḳısıp, ḳızıl kenerli kepkasın miylıḳtata kiyip, esikten empeñdep asığıs şığa jöneledi.

Ekinşi, soñğı tergevge Marselskiy mülde özgerip keldi. Javırını ḳaḳpaḳtay, bet şıray ajarlı, eñgezerdey jigit edi, birtürli eñkiştenip, jüzi sınıp, işki özegin suvırıp alıp tastağan uşḳat butağınday esikten iyreleñdep endi. Sılḳ etip orındıḳḳa ḳuyrıḳ bastı. Papkasın aşıp,

ķaġazdarın ķobıratıp jayġan joķ, ķalamın alıp, bir uşın tisimen kemirip, körinbeytin nüktege üñilip uzaķ oylanıp otırıp ķaldı. Èlden vaķıttan barıp aldına èkelip jügindirgen aķındı “seni ķaydan kördim” degen adamşa üni bèseñsip savalmen aldandırdı.

-Al, ayt, “Alķa” degen ükimetke ķarsı proklamatsiya jazıp taratķanda, japondarmen avız jalasķanda bayaġı ḫandıķ dèvirdi ķaytıp ornatam dep ümittendiñ be, ol zaman men bul zamandı oyşa salıstırdıñ ba, kökeşim?!

Maġjan bayaġı aġaş adam ķalıbınan tanbay “ümittendim, salıstırdım” dep javap berdi.

-“Alķa” tuvralı Èvezovtiñ ne aytķanı esiñde me?

-Bèlkim, burıs, bèlkim, durıs degen şıġar. Èdebiy üyirmeniñ bastalmay jatıp öşip tınġan josparına ķarap turġan ne bar?, dep selsoķ javap bergen.

-25-şi jıldan bergi ötken ömiriñiz tuvralı ne aytasız?

-Pèli, ömir me eken ol?! Mèskevde ķızmette jürgen kezde öleñ kitabımdı talķılav, “mıñday ḫalturanı şıġarġan ķay bassızdar” dep közge şuķuv, şenev, minev, sırtınan ġaybattap eldegi sözjariyġa jazuv, sodan keyingi alaşordaşı dep ayıp taġıp, abaķtıġa jabuv. Buvtırķanıñ zındanı, Sollovey ormanınıñ sazı... Sol az bolġanday el şetine şıġarıp, ultşıl buzıķ atandırıp, jılġa jetpey taġı javaptav... Tas ķabırġa. Tor tereze, ürey jaylaġan köñil, jalañköz tirşilik... Osı da ömir bolıp pa?... Bıj-tıj, ķiyķım-siyķım birdeñe-dağı. Ömir emes, ötirik öleñ ènşeyin.

Mına tergevşi Marselskiy ķiyalı ķalanıñ ķiyır şetinde. Èlgi küyip-janıp alġanı ķatın bolmadı, ķaygı jamadı. Ötken senbide bastığı “tüngi tergevge” ķoymay jumsadı, “otgulım bar edi” degenge könbey... Asa ķavipti javdı tergeysiñ, tübi ülkenderdiñ nazarına iligesiñ, bar da bardıñ astına salıp degbirin tavıstı. Baruvın bardı-av, degenmen jürek bası tot bop tüyilip, örekpip soġıp eş tınşımadı. Onıñ üstine asa ķavipti javdıñ moynın arı burap, beri burap eş moyındata almadı. Tün ortası ava papkasın sart javıp, kezekşi maşinaġa minip,

baspasına tike tarttı. Üy töbesi köringende jüyriginen tüsip, mısıqtaban buqpantaylap basıp üyine taqağan. Törgi tereze jarıq. Av, tüngi ekide jarığı nesi, külegeş èdemisi is tigip pe, èlde kitap oqıp pa keşevildep otır ma dep, kevdesin küdik kevlep... Bas bağıp kelip üñilmey me...

Èvelgide janarı qarığıp eşteñe köre almadı. Èynekke betin taqadı. Orındıq arqasına salbıratıp ilip qoyğan kapitannıñ qızıl jağalı qostyümin şaldı. Jüregi atşa tuvlap qoya berdi. Èli de köñil qurığır senbedi. Jay ènşeyin söylesüvge bas suqqan şığar, asıl jarım közime şöp sala qoymas dep oylap bir dem arı, bir dem beri, tınısı jiyilep... Ne köredi deysiñder ğoy, kapitandı şalqasınan sulatıp salıp, jigit üstinde, lıpasız, kelinşegi qos tizerlep, jürelep iyzektep otır, emşegi ülkeyip salbırap ketipti. Tapanşasın qorabınan lıp suvırıp, qos oqpen taban astında jayratıp salğısı keldi. Aqılı qaravılğa keledi. Sol qolımen oñ qolın qısıp birte-birte jılıstadı. Atqanda ne, ayğa qarap ulığanda ne, bolar is bolıp qaptı. Ne istev kerektigin oylağan jön. Ömirimdi qayta bastasam ba, èlde bolğan iske bolattay şıdam tanıtıp boyavı siñdi, Quday qıldı, men köndim dep jüre bersin be?!

Qaytpek kerek?

“Mına tutqın da özim sekildi bir beybaq-av”, dep iştey jibidi tergevşi. “Bul adam ömirin èv basta durıstap qurastıra almağan beybaq qoy. Aqın bolmay, arbakeş bolğanda jüz jasar edi, bèle de, jala da qır astınan aynalıp öter, bèlkim?! Jüdegeni, köp azap körip savşılığınıñ tömendegeni köziniñ astındağı kögisten körinip tur. Baz birde, köbine qarsısında otırıp söylesken kisini körmegen adamğa uqsap, körinbeytin alıs qiyırğa qadalıp tilsiz melşiyip qalatını jiyi. Öz oyına özi kömilip otırısı avır. İşimdi aşıp oy bölissem, ana üydegi jeñil jüristi zayıbımdı küyik qılıp qaytemin dep aqıl surasam ba dep tergevşi eki oqtaldı, ayta almadı. Tutqımen sır bölisipti degen atqa qalarmın dep tağı tayqıdı. Qiyalğa batıp, muñdanıp otırğan aqın közine közi tüskende jüregi tilinip ketkendey sezildi. Savalmen aldarqatuvdıñ qajeti joq. Mına tutqın keşegi, ènevgüngi aqınğa mülde uqsamaydı, jüzi tanıs bolğanımen jan sarayı mülde böten, belgisiz jan.

-Bir ayğa jeter-jetpes mezgilde atılasıñ, dedi Marselskiy oyın bölip, şındıqtı aldın ala aytqanıma keşirim suraymın. Atuv tuvralı ükim osıdan toğız kün burın şığıp qoyğan.

Èlgi sözden aḳınnıñ boyına düley ener, bolmısı, ḳubılısı arpalısḳa tüser dep iştey dèmelendi. Joḳ, bayaġı tayaḳ jutḳanday ḳalpı, ḳılp etpey otıra berdi. Tergevşi ḳarap otırıp ḳayran ḳaldı. Tütigip ketti: “Estiymisiz, sizdi atuv tuvralı ükim tasḳa basılıp, ḳol ḳoyılıp ḳoyġan”.

-Ölimnen ḳorıḳpaymın, dedi Maġjan ḳoñır ünmen. Şın aḳındıḳ, adamdıḳ ruḫım denemnen bölinip sırtta, öleñimniñ èr jolında, kitabımnıñ èr betinde ḳalġan, aldıñda otırġan ḳur ḳavḳarmın, tulıppın, sulba suretpin ènşeyin.

Mına sözdi estip Marselskiy türşigip ketti, jürek basına ürey jamadı. Ata türegeldi, orındıḳ töñkerildi. Ḳaġazın jiynavġa şaması kelmedi. Ḳoñırav şalıp, şala bülinip, kirip kelgen ḳızıl jaġalıġa jarlıḳ jasap: “Alıp ketiñder”, devdiñ ornına: “Al, kettim... Joġaldım!... Ḳaramdı batırdım!... ” dep öz-özimen èlektenip, ḳos alaḳanımen ḳulaġın basıp uzın dèlizdi jañġırta jügirip, oybayın salıp dèlizdi köşirip sırtḳa ḳulapère jügirgeni ersi.

Küñirengen davısı erekşe. Tutḳındar ayaġınan tik köterildi, küzetşi, abaḳtı iyesi oḳıs davıstı estip, tergevşiniñ öñmeñdegen jügirisinen seskenip ürpiyisip ḳaldı. Jerastı jarıġı bir öşip, bir jandı. Tergevşiniñ alaḳuyın “ala kettim”, “ḳaramdı batırdım” degen üni küñirenip birazġa deyin basılıp bolmadı. Ḳudanıñ ḳudireti, Maġjan Jumabayevtı, iyè... iyè... sol aḳındı ölim kamerasına alıp barıp, arḳasın jarġa süyep, betin beri ḳaratıp: “Soñġı savalıñ bar ma?” dep suraġanımda tırs etip ündemedi. Aġaş ḳuvırşaḳ sekildi seksiyip tura berdi. Tapanşanı oḳtap, şürippesin ḳayırıp ḳolımdı köterip, nısanaġa alıp turıp: “Al, ne deysiñ”, degenimde sèl ḳıbırlap basın şayḳap bir söz ayttı, taḳap barıp èreñ tüsindim. “Ètteñ-ay, jalġız ökinişim bar, sonġı ustalar aldında Jazuvşılar odaġınıñ tabaldırıġında ḳol jayıp, sadaḳa surap ḳayırşı şal otır edi, şıġıp bara jatḳanda ḳaltamda eşteme bolmay, sadaḳa bere almadım. Ökinişim sol ġana”, depti. Gaykoviç derev keri şeginip turıp-turıp şürippeni basıp jiberedi. Asfalt edenge dürs etip tomar ḳulap tüskendey estiledi.“Et pen süyekten jaralġan kisini emes, şirigen tomardı atḳanday sezindim”, dep şejireleydi eken sol Gaykoviç mas bolġanda. Künderdiñ küninde, zaman öte özi atıp öltirgen barşa pendelermen körge tüsip, topıraḳ jamılıp jatıp... Teñesip... Tañda maḳşar tuvġan kezde... O düniyeniñ ḳaḳpası aldında ḳurılġan iman-tarazı basında Maġjan ruḫımen bayaġı jendet ḳayıra kezdeserin bilgen joḳ. Èzirşe sezbedi, ḳiyanat pen adamşılıḳ ınsaptı bezbendemedi.

3.2. Türkiye Türkçesine Aktarma

Metindeki 6 hikâye orijinal hâline sadık kalmaya çalışılarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Transkripsiyondaki satır numaraları, aktarma metninde denk geldiği yere, parantez içinde yazılmıştır.

3.2.1. İyi Kitap Nasıl Yazılır?

Bu, eski bir hikâye olmakla birlikte zihnin gıdası olan büyük bir bölümün de başlangıcıdır.

Hatırlanmayan eski bir zamanda, Belh şehrinde, Celaleddin Rûmî adında bilge, şair, söz ustası olan ve kuş teleği kalemiyle türlü eserler kaleme alan bilgin bir kişi yaşamış. Bu kişi vaktinin tamamını el yazmalarının (5) saklandığı kütüphanede geçirerek çeşitli hikâyeler kaleme almış. Kendi kendini fani unsurlardan arındırmış. Nasırlaşan işaret parmağı sabahtan akşama kadar kâğıdı takip edermiş. Kütüphane içine gölgeler düşer, gözüne kan oturur, gözünün feri sabaha doğru sönmeye başlarmış. Yıllar geçtikçe fani nefisten uzaklaşmış; yüzü parlak, kalçası oynak kadınlara (10) gönül bağlamaktan tamamıyla kaçınmış. Zengin olma, göz alıcı kıyafetler giyme, lezzetli yemekler yeme, baş döndürücü içkiler içme düşüncesinden de tamamen arınmış.

Nihayet ayağımın değmediği yere, beni bilmeyen memlekete düşüncem, hayalim, dinim, hedefim ulaşsın diyerek apak kağıda berrak sözler karalayıp türlü türlü ilginç hikâyeler yazıvermiş, yazmış da yazmış…

Gösterişli kelimeleri bir nakış gibi işlemek kolay mıdır? Öte beri hakkında yazdığında gözünün feri söner, (15) parmağı nasırlaşır, şakaklarındaki damarı şişer ve yorgun düşermiş. Zamanla yemek yemeyi unutmuş, çöküp zayıflamış. Komşular: “Bugün han sarayında dünyanın çeşitli yerlerinden gelen bilginlerin yarışması olacakmış. Bunların her sözü inci mercan gibi, bildikleri de bilmedikleri de hayellerinde” dediğinde edebiyle başını önüne eğmiş. Kerpiç evin öbür ucundaki odasına gidip, bağdaş kurarak göğüs

hizasındaki sehpaya yüzükoyun serildiği gibi (20) acıkıncaya kadar gözünü ayırmadan yazı yazmış. Kendinden çok önce yaşamış nice muhteşem şairlerin kafiyesini, ritmini hacimli kitaplarını esas alıp gelişigüzel yazmış.

Bir gün uzak yollardan tüccar tanıdığı döndü. Anlattığı hikâye ona olduğu gibi yabancı: "Ah, aman efendim, sen bu zifirî gölgelerin içinde, evde kâğıda gömülüp kalmışsın. Ben ise falanca yerde altın kapılı han sarayları gördüm, filanca memlekette bacakları bir yay gibi esnek olan yüzlerce güzelin raksıyla eriyip kendimden geçtim" diye (25) üzerine geldiğinde zavallı Celaleddin'in gözünden yaşlar döküldü.

Celaleddin, birlikte büyüdüğü akranının evinin önünden geçerken akranı bir hışımla önünü kesti. Anlattığı hikâye ona olduğu gibi yabancı: "Ah, kardeşim, yarış atını yetiştirip besiye çekip bir tazı yavrusu hâline getirerek Türkmen komşuların Alaman yarışına sokmuştum, beş deve ve iki köle ödülünü kazandım. Bir günde mal mülk sahibi oldum" diye yüksek sesle konuşup (30) kendini överek onu oyaladı. Paldır küldür, dombıraya sarılarak şarkı söyledi. "Şimdi pazara gidip biraz sebze satın alayım. İki cariye hizmet edip gönlümüzü hoş edecek, biri pilav pişirecek, diğeri kıvrak bedeniyle dans edecek. Önümüzde hünerlerini sergileyecekler diye boş yere nefse yenik düşülür mü? Tüh tüh… Allah göstermesin, ince belli kâfir cariyeleri arzulamak yerine bir kuru ekmek yiyip kitap yazmak vefalı yaşamdır", diye düşünerek (35) tekrar kafasını topladı. Düşüncelerin içinden düşünce seçti.

Misafirini kapıya kadar geçirip uğurladı. Evine dönüp tüylü kalemini mürekkebe batırdı. Apak kâğıda sözlerini inci gibi dizdiği sırada birisi kapıyı çaldı. Gelen, medresede birlikte okuduğu arkadaşıydı -daha sonra bu arkadaşının (40) mübarek Kâbe'ye gidip hacı olduğunu, bilge bir sofu olarak kafasına leğen gibi bir sarık sardığını duyacaktı.- Tesbihini çekerek eve girdi, salona girip bağdaş kurdu. "Çeşitli işlere yönelsen de yönelmesen de, sonunun ne olacağını Allah bilir, her şey Allah'ın emriyle olur", dedi inleyerek. İbrikte ısıttığı suyla yeşil çay demledi, bardaklara dökerek misafirine ikram etti. Bilge molla acele etmeden kuru üzüm eşliğinde çayı içti. "Allah'a kulluk etmek dışında, kalan her şey geçici" dedi (45) inleyerek, "kitap yaz ya da yazma, fark etmez, bir meczubu güzel sözler

söylerek akıllandıramazsın." Tekrar tesbihini çekmeye devam etti. "Haydi, gidiyorum, Allah'ın merhameti sayesinde onun emirlerini yerine getiriyormuşsun, inşallah, şansın yaver gider. Yine de kitap yazacağım dersen zihnin açık olsun. Yaradan Allah'ı sakın aklından çıkarma" diyerek üç kulhüvalla ve makamlı, parlak bir sesle birkaç dua daha okuyarak, ölmüşlerin ruhuna bağışladı. (50) Sarığını geri atıp tepesine bağladı, lastik ayakkabısını da giyip tesbihini toplayarak veda etti. Celaleddin, bilgenin vaazının kalbini sıkıştırdığını hissetti. Kapıyı ve camı açarak odaları havalandırdı. Bağdaş kurup silkinerek dikkatle kalem ve kâğıdına geri döndü. Güzel söz söylemekten kaçınmama kararı aldı kendi kendine.

Celaleddin bu düşünceyle kitap yazmaya koyuldu. Sabah olunca kahvaltı etmeyi unuttu. (55) Sehpa üstündeki kâğıdın üzerine aç bir kokarca edasıyla bir soru işareti gibi kıvrıldı. Zamanın nasıl geçtiğini anlamadı. Uzaklardan gelen ve evine başını uzatıp selam vererek "bir hâlini sorayım dedim" diyen kişiler bu yazarın yazdıklarından, bilinmeyen hikâyelerden ser verip sır vermediğini görünce ümitlerini keserek tezce uzaklaştılar.

Celaleddin bir gün kapı önündeki plastik borunun etrafına keçe döşeyip, (60) üstüne sehpasını koyarak kafasını kaldırmadan yazısını yazarken ansızın, dışarıdan bir ses geldi. Kafasını uzattığında sade giyimli, sırık gibi uzun bir kişinin elinde asasıyla geldiğini gördü. "Gözü bir elmas gibi parlıyor sanki" diye geçirdi aklından. Adamı baştan aşağı süzdüğünde bütün vücudunun kurumuş olduğunu gördü. Gökten inmiş gibi olduğunu düşünerek şaşırdı. Bu, ateş bakışlı adam iyi dilekleriyle birlikte gelip, şöyle dedi:

(65) -Ne yapıyorsun zavallım?

-Zavallı değilim, meşhur bir yazarım. Uzak veya yakın fark etmeksizin herkes ismimi ezbere bilir. Altı yıl oldu, bundan sonra ömrümün yettiği kadar güzel kitaplar yazacağım. Burada iyi sözlerin, ince ince işlenmiş nağmelerin, ritimli şiirlerin, insan elinden çıkan etkili şeylerin tümü var.

-Hadi, getir bakalım, okuyup göreyim, dedi, gözleri elmas gibi parlayan adam, elini uzatarak. (70) Celaleddin karşılık vermeden kolunu uzatıp kalın deri kitabı alarak evliyaya takdim etti. İçinden şöyle düşündü: "Bu adamın öyle bir etkisi var ki söylediklerine hiçbir şey diyemeden, kendimi veremeden öylece kala kaldım. Böylesi de aniden etkili oluyormuş herhalde!" Evliya bir kalıp gibi semsert deri kitabı karıştırarak okumaya başladı. O anda birden gözüne perde indi. Kafasını sallayıp elindeki kitabı yere kapaklayarak kendini evin içine attı.

(75) Celaleddin'in ödü koptu. Suya düşen kitabına doğru atıldı. "Seni gidi yolunu şaşırmış bunak, ne yapıyorsun sen! Altı yıl boyunca emek verdiğim kitabı suya atmaya ne hakkın var!" diye bir taraftan söylenip bir taraftan kitabını temizlerken adamı kovmasına ramak kalmıştı. Bu asalı, sakallı, başı açık adam asasını aniden kaldırıp bunun göğsüne dayadı. "Sabret" dedi, "kitabını şimdi alıyorum". Adam uzun asasını yavaşça boruya uzatıp, suyun içindeki kitabı asanın ucuna iliştirerek (80) dışarı çıkardı. Asanın ucunu Celaleddin'e doğru uzatarak kitabını verdi. Celaleddin hemen deri kitabı kaptı ve sayfalarını karıştırmaya başladı, baktı ki kupkuru. Sudan çıkmış bir kitaba benzemiyordu.

Hayrete düştüğü için sesi bile çıkmadı. Bu adam sıradan biri değil. Bütün varlığıyla hesapsızca saygı göstermeye karar verdi.

-Kitabını suya attım çünkü içinde uydurma sözler gördüm. Yazdıklarım ebedi olsun dersen (85) yalan sözler yazmaman gerek, -dedi evliya sakin bir sesle. -İnsanlar kitaptaki sözlere bir çocuk gibi inanır. Yine de yalan söz akıllarından hemen çıkar, doğru söz kişinin aklında ebediyen yüce bir konumda kalır. Bunu iyice anla dostum.

-Öyleyse altı yıl boyunca yazdığım kitabı ateşe atıp tekrar yenisine başlarım. Eskisi gibi kalın olmazsa da olmasın. Çirkin olsa da, pek iyi. Bundan sonra yazdıklarımın baştan sona hak söz (90) olmasına dikkat edeceğim, hocam!

Evliya sakalını sıvazlayıp kafasını çevirdi ve bir süre batan güneşi izleyerek

düşündü. Sonra vurgulayıcı bir tonla konuştu:

- İyi bir kitap yazmak için doğru olay, gerçek düşünce, güzel söz toplamak yetmez, dedi sakin bir sesle.

(95) -Başka ne yapayım evliyam? Hepsine razıyım. Şeyhe git dersen gideyim, Kıble yoluna baş koy dersen koyayım, kulu kölesi olayım, sonunda beni öldürsen de iyi kitabın nasıl yazıldığını öğret bana, evliyam!

-Öyleyse peşime takıl, dedi uzun evliya. Asasını yavaşça sallayarak ilerledi.

Celaleddin tüylü kalemini, kağıdını, mürekkep kutusunu hızlıca heybesinin içine doldurup (100) evliyanın peşine takıldı. O kadar acele etti ki kapıyı kilitlemeye bile fırsatı olmadı, dış kapı açık kaldı.

Evliya arkasına dönüp bakmadan güneş batana kadar yürüdü. Büyük dağa doğru ay ışığıyla hızlı adımlarla ilerledi. Celaleddin iyice yoruldu, ayaklarına kara sular indi. Gece yarısı bir pınar başında biraz dinlendiler. İkisi de sessiz, evliya heybesinden bayatlamış tava ekmeğini çıkarıp ikiye böldü ve (105) pınarın suyuna bandırarak yedi. Bir kenarından bölüp Celaleddin'e verdi. Buz gibi suyu avcuyla içerek susuzluğunu giderdi.

Biraz durup bacaklarını uzatarak dinlendikten sonra tekrar yola çıktılar. Dağa doğru peş peşe durmadan yürüdüler. Sağ tarafta, tabak gibi ay, kızarmış; şafak sökmeye başlamıştı. O sıra bir çalı kuşu cıvıldadı. Onlar yüksek tepeyi aştıklarında şafak iyice sökmüştü. Bu taraf uçsuz bucaksız… (110) Güzel şehrin apak silüeti göründü. Evliya şehre doğru bakıp asasını kaldırdı:

-Şehir yeniden uyanmaya başladı. Sen git de şehir merkezindeki büyük dükkândan votka al, ben seni burada bekliyorum.

Bunu duyan Celaleddin şaşırdı. Sırtından soğuk terler döküldü, gözünün feri söndü. Aniden sesi içine kaçtı.

(115) -Efendim, bütün şehir beni tanıyor. Biri kitabımı okumuş, öbürü camide, lokantada görmüş, nasıl onların gözünün içine baka baka haram içki satan dükkana girerim, görenler "haram yola düşmüş" diye arkamdan konuşup dedikodumu yapmazlar mı? Benim suratıma tükürüp seni gidi kâfir demezler mi, hocam?

- O zaman ben de sana hocalık yapamam, diye tersledi evliya.

(120) Çaresi yok, gaddar kişinin emrini mecburen dinledi. "Peki" deyip kaftanını omuzlarına atarak bir fırtına gibi bayır aşağı, şehre doğru yöneldi. Sokağa girdi, memleket uykusundan uyanmış, her zamanki hayatına başlamış, ayağının tozuyla biri pazara, biri parka gidiyor. Celaledddin votka satan dükkanın önüne geldi fakat bir türlü girmeye cesaret edemeyerek dükkanın etrafında dönüp durdu. Bu hâli kendiliğinden geçti.

(125) Başka bir çaresi kalmadığından, önünden geçen görevliye seslenerek "kardeşim, bu parayı alıp bana bir şişe votka getirir misin?" dedi. Görevli baş üstüne diyerek hemen, avcuna koyulan paranın değerinde votka getirdi. Celaleddin bu kâfir içkisini kaftanının uzun eteğine saklayıp üstünü iyice örttü. Ayakları yere değmeden koşar adımlarla ilerleyerek az önceki dağ başına, evliyanın olduğu yere nefes nefese ulaştı. (130) Hocasına şişeyi uzattı. Evliya düşmanını helak eden bir komutanın kıvancıyla konuştu:

-Senden bu votkayı almıyorum, dedi sertçe, beni de kendini de kandırıyorsun. Şehre dönüp yenisini al.

Sinirden köpüren hocası böyle dedikten sonra Celaleddin'e para verdi.

Celaleddin bakıp itaatkâr alın yazısına, başkalarına çabucak inanan, (135) hiçkimsenin gönlünü kırmayan temiz vicdanlı mizacına kederlendi.

Bu şekilde üzülüp kırılmam kimin umrunda ki diye düşündü. Hiç ortada yokken bu uzun, kara adamın peşine takılıp aklı havada gezmek yerine, kendi evimde, şiirlerimi yazdığım yatakta uzanıp deri kitabımı yazarken karnımı tırs tırs kaşısaydım birisi gelip bana dokunabilir miydi? Bu zorlukları kendim buluyorum! Ben her şeye burnunu sokan, tezek gibi, bir söze takılıp kalan, kara bahtlı talihsiz bir (140) adamım.

Çaresi yok, morali bozulmuş bir hâlde ağır adımlarla şehre doğru yola koyuldu. Yine dükkânın etrafında dönüp durdu. Öğleye doğru insanlar seyrekleştiğinde dükkâna dalıp aceleyle votkayı alıp, koynunun içine sokarak hızlıca dışarı çıktı. Birinin görüp görmediğini anlamak için etrafını korkulu gözlerle süzerek yola koyuldu. Karşılaştığı bir kişi (145) manalı bakışlar attı. Bunca şeye rağmen sesi nasıl içine kaçmasın?

-Celalleddin ağa, koynunuzdaki o kabarıklık da ne?

-Şey… Sirke yahu.

-Onu ne yapacaksınız?

-Ha hamur açmaya, zararlı bö böcekleri zehirlemeye… diye kekeleyip tutkal gibi yapışan (150) bu beladan kurtulmak için acele davrandı ve arkasına bile bakmadan kaçtı. Bu tanıdık kişi sokak ortasında tek başına bakakaldı. Celaleddin bayırı nefes nefese çıkarak güç bela gideceği yere vardı. Şişeyi tutan eli tir tir titriyordu. Hocasının yüzü gülmemişti.

-Getirdiğin votkayı yere döküyorum, dedi hocası. Bu sefer de hem kendini hem de yolda karşılaştığın kişiyi aldattın. Üçüncü kez gitmeni istiyorum. Şu parayı al da şehirdeki (155) tanıdık dükkâna git, oradan kızıl votka satın al. Bu kızıl votkayı kaftanının içine de

saklamayacaksın, koynuna da sokmayacaksın. Kafandaki sarığın üstüne koyacaksın. Yere düşerse düşsün, boynuna dökülürse dökülsün. Bana o votkayı sarığının üzerinde getireceksin. Şimdi emrimi derhal yerine yerine getir!

-Efendim bunca zahmet neden? Zaten herkese rezil oldum. Sizin de (160) vaktiniz hiç oldu. O kadar para boşa gitti. Bu kadar zahmete düşmenin neticesi ne olacak?

Evliyanın suratı asıldı, kaşları çatıldı. Sesi yerin dibinden geliyormuş gibi kısık çıktı.

-Ölümsüz kitap yazmak istiyor musun?

-Evet, efendim. Sözlerim yaşasın diye yaptıklarım, ölüp ölüp dirilmemden belli değil mi?

-O zaman git, emrimi ikiletme!

(165) Celaleddin, yazgıya karşı gelinmez deyip başını eğdi ve şehre doğru yola koyuldu.

Bana da zorluğun böylesi nasipmiş, dedi kendi kendine, kelimeler boğazına düğümlendi, pişmanlık duydu. Bu zamanda ne çok? Başı boş bilgin ile küstah evliya çok. Hangisinin dediğini yapıp cennete gideceğini Rabbim bilsin. Hepsi de göğsünü gere gere yürüyor, hepsinin de sarığı kocaman. Sıradan insanları kandırıp (170) önündekileri yorumlarım, arkandakileri kollarım, kaza beladan korurum diyerek iki yüzlüce yalan söyleyip bilmiş bilmiş konuşarak kafanı şişirmek için kollarını sıvamakta ustalar. “Hocaya giden deri, soyluya giden eyer taşır; evliyaya giden kayıp yere yapışır, herkese rezil olup hayallerinin yolunu şaşırır” sözü doğrudur. Olanlar oldu, olmuşla ölmüşe çare yok. Şimdi dönüp sorma imkanı da yok. Başını önüne eğip tıpış tıpış, kızıl gözlü belanın istediği

votkayı almaya gidecek.

(175) Celaleddin girdiği yoldan, başladığı işten kolay kolay caymayacak, sözünün eri, kararlı bir adamdı. Tanıdık dükkânın etrafında dönüp durmak, bir görevli aramak yerine doğrudan dükkâna daldı. Yaşlı dükkâncı ne yapacağını bilemeden bakakaldı. Bir avuç demir parayı adamın eline çil çil döküp kısık bir sesle "getir!" dedi. Dükkancı: "Yavrum, sen ne bakmıştın?" dedi. Hiçbir şey anlamamıştı. Celaleddin işaret parmağını kaldırıp "şunu (180) ver" dedi. Dükkâncı az öncekinden daha şaşkın bir halde: "Yavrum, evladım, sen ne zamandan beri şu zıkkımı, şeytan içkisini içiyorsun?" diye sordu. Celaleddin kaşlarını çatarak çıt çıkarmadan durdu. Dükkâncı bu yazarın, hortumun içinden çıkmış gibi dağınık görünüşüne şaşkınlıkla bakarak "getir" dediğini getirdi ve kapıya kadar ilgilendikten sonra gönderdi.

Celaleddin başındaki sarığı sıyırıp kızıl votkayı sarığın ortasına yerleştirerek etrafını (185) eşarbıyla sağlamca bağladı. Bu yolu sokak boyunca acele etmeden adımladı. Bazıları arkasından şaşkınlıkla bakakalmışlar, bazıları da kafasını havan gibi sallayarak arkasından işaret parmaklarını kaldırıp kıs kıs gülmeye yeltenmişlerdi. Şişe sallanıyor, kızıl votka yüzüne, ensesine dökülüyordu. Alnı boncuk boncuk terliyor, gözleri kararıyordı. Hay aksi! Çekeceği çileler bu dünyada bitip tükenmedi. Eskilerin, acı çekmeden mezara girmezsin, (190) sözü doğru çıktı mı sonunda… Sanki utancından yerin dibine girdi. Yer altında da olsa kızıl gözlü evliyaya bu şeytan içkisini ulaştırırdı. Uçsuz bucaksız yurdun dedikodu ateşini fitillediği apaçık ortada.

"Neden bahsediyorsun, çok kitap yazıp memlekete örnek olan, öğüt veren yazar imiş! Zıkkımlanıyor!"

(195) "Sokakta sarığına votka sarıp ağzına bir türkü tutturmuş, müptezele dönmüş!"

"Üstünde elbise yok, rüzgâr estiğinde kaftanının eteğinden avret yeri görünüyor!"

“Böylesi de terbiyeli bir insanım diyerek kitap yazıp insan içine çıkıyor, onun yazdığını tuvalete asmak lazım!”

Böyle bıçağı kemiğe dayandıracak, ağı gibi sözler vızıldıyordu (200) etrafta.

Ağır ağır, dağın başına vardığında silkelenip kendine gelmesi çok zor oldu. Sarığını çözüp ortasına koyduğu votkayı aldı, tam yarısı dökülmüş, ipek kumaşa bulaşmıştı. Hocasına uzattı. Hocası dağ başına çıkarken köpürmüş Celaleddin’e keskin keskin, keyifli keyifli, şimşek gibi ışıldayan gözlerle baktı. Gururlanarak bütünüyle bambaşka, yabancı bir adam gibi oldu. (205) Neşeli neşeli şöyle dedi:

-Kendini yine kendin yendin. Bundan sonra yolun açıldı, doğru yola girdin. Yüreğinin içinde kir kalmazsa güzel söz söyleyebilirsin.

Çok geçmeden güneş batmaya başladı, hüzünlü bir akşam çöktü. Dağın üstünü koyu kızıl renk örttü. Uzaklardan tabak gibi ay doğdu. Kızıl ayın altında, tepe başında hocayla öğrencisi (210) karşılıklı bağdaş kurup oturdular. Hoca heybesinden yarım tava ekmeğini çıkarıp ikiye bölerek bir parçasını ağzına attı. Sonra “İşte, gün boyu koşuşturup iyice yoruldun, yiyip bitir” diyerek Celaleddin’e uzattı. Ekmeği yedikten sonra matarasından su koyup uzattı. Celaleddin’in binbir güçlükle aldığı votkadan bir yudum aldı ve “çayır çimen faydalansın” diyerek yere döktü. Boşalan şişeyi heybesinin bir köşesini sıkıştırdı. Ellerini açıp fısıltıyla iyi dileklerde bulunarak dua ettikten sonra amin yaptı ve (215) dönüp öğrencisine baktı.

“Kulağını dört aç, Celaleddin, gökyüzünde süzülerek yüzen kızıl ay, yerde yeşil çimenler, dünya üzerinde benzer şekilde kalplerini birleştiren sayısız kadın ve erkek gecenin sessizliğine uyacak, sonra dinçleşip canlanarak uyanacak. Bu senin ömrüne ibret olsun, eskiden beri sır olarak bilinegelmiş gizemli olayların çözülmesini sana açıklayayım”, dedi hocası.

(220) Biraz önce gürleyip imalı imalı konuşan hoca, sözleri yavaşça kulağına fısıldadı, duyduğunda yüreğine, vücuduna başka bir güç gelmiş gibi hissetti, yüreğine su serpilerek tarifi olmayan bir duygunun etkisi altına girdi. Kalbi güp güp atarken aniden düşüncelere daldığında kanı kaynamaktaydı.

-Yazarların yarısı okurun büyücüsüdür, doktorların yarısı can sadakasıdır, mollaların yarısı (225) iman sadakasıdır, bilginlerin yarısı yaradanın yalancısıdır, sofuların yarısı şeytanın komşusudur, dedi ve biraz duraksayarak gökyüzüne baktı. Uçsuz bucaksız gökten fikir mercanlarını birer birer koparacakmış gibi hissedildi. Sözünü şöyle devam ettirdi:

-Ölümsüz kitap sahibi olan iyi bir yazar olmak için üç şartı yerine getirmek gerek, zavallım. Bu söylediklerime iyice kulak ver. Birincisi, yazdıklarına beşeri kusur mizacıyla veya yaşamın toyluğuyla (230) yalan söz sokmaktan sakınmalısın. Yalan söz kitabını öldürür. İkincisi, yazı yazdığında "bu nasıl olacak" şüphesi yüreğini çelmesin. "Halk nasıl kabul edecek" düşüncesi yanlıştır ve gözüne perde inmesiyle birdir. Yaşamı, varlığı yanlış anlamak gözlerine perde indirir. O perde yüreğinde şüphe uyandırır, içinde şüphe uyanmış bir yürekten de iyi hünerler çıkmaz. Ne yazsam da bunu (235) benden başkası yazamasın, bunu yazmak sadece benim kaderimde olsun, sadece benim elimden gelsin gibi büyük düşüncelerle işe girişmek gerek. Büyük bir işe giriştiğinde ise yüreğinde korku olmasın ve kir kalmasın, öğrencim. Üçüncüsü, kendi kendini yenebilme karakteri, sadece büyük işleri başarıya ulaştırır. Kendi kendini yenebilme karakteri her işin direği ve çalışkanlığın kaynağıdır. Döneklik büyük hünerlere vesile olmaz, dağın zirvesine çıkarmaz, yarı yolda bırakır. Daha önce verdiğim görevi üç kere yerine getirerek kendi kendini (240) yenebildin. Müslümanların çoğu kötülüğün içkiden olduğunu söyler. Oysa en büyük kötülük düşünceden, niyetten, tutumdan kaynaklanır. Kötülüğü en önce düşüncenden, niyetinden, tutumundan, karakterinden söküp atacaksın, zavallım.

Bu sözleri duyan Celaleddin'in yazarlık bilinci açıldı, kendini kuşun kanadına binmiş gibi hissetti. Bundan sonra yazdıklarının karakterinden, yüreğinden çıkan, yalan söz (245) barındırmayan ebedi eserler olacağına gerçekten yürekten inandı. Hocasına baş eğip

rızasını almak istediğini söyledi. Dağ tepesine inen dağınık bulut, uzaklardan gelerek yağmurunu döktü.

Garip olanı, hocasının üstünün ıslanmadan, kupkuru kalmasıydı. Kendisi baştan aşağı ıslanmıştı. Yine de bundan sonra yazdıklarının okurların içine sinerek ebedi (250) kalacağına iyice inandı, yaşam kitabının sahibi olacağını açıkça hissetti.

Celaleddin Rûmî isimli ünlü şair herkesi hayran bırakan yemyeşil hüner ülkesine, ilk olarak yazdığına yalan söz sokmadan; ikinci olarak yazarken yüreğinde kir, karanlık olmadan; üçüncü olarak da kendini yenmeyi bilerek gelmişti. Mükemmel şair, muhteşem kitapların yazarı Celaleddin Rûmî ile ilgili birçok hikâye mevcuttur. Bizler anlaşılır, sade bir (255) Kazakça ile anlattık, saygıdeğer okur.

İyi kitap yazmanın sıkıntısı hâlâ nice hayatlara sığacak kadar…

3.2.2. Kul Hakkı

Taşkının ortasında kalmış büyükbaş hayvan gibi, üç yaşlı adam, kurumun bürosunun önünde tüm dikkatleri üzerlerine çekmiş bir halde, bir süredir oturuyorlardı. Tan vakti yaklaşırken başları bir karaağaç kökü gibi (260) dimdikti. Şimdi güneş, bir urgan gibi uzayan boynu bükük bir ayçiçeğine benziyordu. En baştaki adam giyimi ve görünüşüyle paspal birisiydi. Gözleri içine çökmüş, dili damağı kuruyarak iyice hararet basmıştı. Güneşin kavurucu ve sıcak ışınları adeta gölgeleri yutarak, toprağı bir deri gibi eritip yakarak inmekteydi. O sırada yaşlı adamlar kafalarındaki deri börkleri henüz çıkarmamışlardı.

Ortadaki Akedil'in sert sesi oturanları bir anda canlandırdı.

(265) -Eski başkan büroda tüm dikkatini işlere vermiş. Bugün pirinç, et kuyrukları

derken işten kafasını kaldırmadı.

Hepsinden şöhretli olan, sert yaşlı, memleketin duacısı, yüce akıllı Sersenbay idi. Yol arkadaşının sözleri mi battı yoksa o toplantı ona abes mi geldi bilinmez, deri börkünü eline alıp usturayla kazınmış kafasını avcuyla sıvazlayarak okşadı.

(270) -Safdillik pişman eder, dedi Sersenbay öbür taraftaki Kabasakal'a ters ters bakarak: Sen değil miydin, başkanın karşısına çıkalım, çocuğa uygun bir iş soralım diye başımın etini yiyen? Peynirdeki sivrisinekten rahatsızmışsın. Ben biliyorum, bu kurumun yöneticisi sabahın köründe pirinçlerin başına geliyor. Bütün halk eline kazma küreği alıp çalışırken bizim onlara bön bön bakmamız insanlığa da şeriata da sığmaz.

(275) Öbür taraftaki Kabasakal hönk diye burnunu çekti.

-Bu söylediklerinizin tırnağı bile olamaz ama, Sersenbay, biraz bekleyelim, gelecektir.

-Bu çocuk, gelip kendi görüşmek yerine niye bizi yolluyor?, dedi Akedil sitemli bir şekilde.

-Belge getireceğim diyerek Almatı'ya gitmişti, dedi Kabasakal, az öncekinden de (280) kısık bir sesle. Gerçekten de o iki yaşlıyı tan vaktinde büroya sürükleyen Kabasakaldır. Büronun veznedarını askere aldıklarını duyan Kabasakal gürül gürül yanan semaverin dibinde tavşan kanı çayı höpürdeterek uzaklara daldı: "Yalnız, çocuk benim kadar güçlendi" diye iç geçirdi. Onuncu sınıfı zar zor bitirdikten sonra orası senin burası benim dolaştı. En ufak bir şeyde "eğitimi aramak", "pazarda dana satmak" diye diye binmediği tren, gitmediği şehir (285) kalmadı. Beş altı büyükbaş hayvanı alıp çoğunu bitirene kadar sattı. Bir okul kazanamadı, şapkasını önüne alıp paçaları yolları süpüren pantalonuyla beş kuruşsuz dolaştı. Nihayet bu yıl yaz bitince başka ellere bıraktığı,

canından sakındığı güzeller güzeli kızı aldı. Şimdi, belini büküp kazma salla, pirinç ek. Mal edinmek lazım ama ölsem de kötü bir iş yapmam diyor. Kabasakal, "Allah yarattı biz de razı olduk" diyerek bugün askere alınan veznedarın yerini sorarak müdürle (290) yüz yüze görüşmek için sabırla beklemeye devam etti. Görüldüğü gibi içlerinde en gevezesi Kabasakaldır. Müdüre kendi ayağıyla gidip sözünü geçirmesini de bu uğurda Sersenbay'ın otoritesinden faydalanmasını da bilir. O sırada sabah namazını kılmak için yaşlıları kaldırıp peşine taktı.

Buruşmuş kaftanlarını silkip "olmadı" diyerek üç hasta adam, hareketlendiler. Büronun önünde, son sürat giden bir otobüs patinaj çekerek durdu. Tanıdılar, inen kişi büro müdürü İsatay. Gelip (295) sırayla selam vererek bürosuna çıktı.

Büroya çıkınca sürahiden su koydu, buz gibi. Tahta döşemeli zemin çatırdıyordu. Müdürün odasına önce Sersenbay, sonra Akedil, en arkadan da Kabasakal girdi. Yine aynı sırayla dizildiler: köşede Kabasakal, sonra Akedil, en başta da Sersanbay. Açık camdan giren rüzgâra kendilerini çarptırmaktan korkarak deri börklerini kafalarına geçirdiler. (300) Şimdi fark ettiler ki müdürün suratı sirke satıyor. El mendiliyle yüzünü, şakaklarını silince beyaz mendil inek yalamış gibi oldu. Susuzluktan dili damağı kurumuştu ki sürahiden iki bardak su doldurup içti. "Şimdi, ak sakallılar" dedi, "Su deposu bozuldu, gece boyunca göz kırpmadan su sızıntılarını kapamak için taş taşıdık ve zar zor tamir ettik. Eve gitmedim hâlâ. Bölgeyi arayıp haber vereyim" diyerek elinin altındaki telefona sarıldı, bir o yana bir bu yana (305) çevirerek yüksek sesle konuşmaya başladı:

"Su deposunun tamirini henüz yeni halledebildik, Gayneke. Baş sucunun hesabı doğru çıkmadı. Yedinci kısmın pirinç tarlasını ot basmaya başladı. Yeşil kurutan atmak için uçak gerek. Adamımız yeterli değil. Şimdi, ak sakallılar, üst sınıfın öğrencilerini getirseler de kol gücü lazım." Sersenbay o an kendi kendine, ayak direttiği için utanmaya başladı. "Bütün milletin (310) pirinç uğruna verdiği mücadele ortada. Bunların tavşan kanı çaylarını içip büroda durmalarına da aşk olsun!" O anda İsatay oflayarak kan ter içinde, telefonu kulağından aldı. Bir süre şaşırmış gibi hayrete düştükten sonra:

-Maruzatınızı söyleyin, dedi.

-Bizimki aylaklıktan, dedi Sersenbay. Nezaketle sözlerine devam etti. –Bir çocuğun (315) ricasını geri çevirmeyip geldik, şimdi de gidemiyoruz.

Lafı Akedil aldı:

-Şu Tölenşeken'i biliyorsun, diyerek öbür taraftaki Kabasakal'a laflarıyla gözdağı verdi. –Bilmem kaç yıl şu köyün çobanlığını yapıp sığır güden, postunu derisini toplayan, zorluklar çeken saygıdeğer bir yaşlı. Bu yıl oğlu gelin getirdi, yeni ev dikti. Düğününü ağabeyinin yardımıyla yaptı. Yine de su akar (320) yolunu bulur diyerek derisi yüzülene kadar varını yoğunu sattı. Okul bitirip gelen tek çocuğu hiçbir işin ucundan tutmuyor. Onu yanına alıp terbiye etsen, biraz yola girecektir.

İsatay zonklayan şakağını tutarak ne kadar dinlese de yaşlının imasını anlayamadı.

-Borç para mı gerek?, dedi.

(325) -Ağabeyinin yanında otururken hükûmetten borç para isteyip ne yapsın? dedi yaşlı Akedil.

Kabasakal başını öne eğerek hiçbir şey söylemeden durdu. Akedil:

-Terbiye etsen yola girer, dedi ve devam etti, -İğne deliğinden geçebilecek kadar becerikli, genç, ortak işe seninki benimki demeden girer.

-Kendisi nerede şimdi?, dedi İsatay, Daha önce yeni arabayı on gün sürdükten sonra mahveden (330) o değil miydi?

Kabasakal başını öne eğerek hiçbir şey söylemeden durdu.

-O daha çocuk yahu, dedi Akedil, -Yanına alsan ne olur, yabancı değil, o da senin bir kardeşin.

Büroya insan yetmediği zamanlarda bu "rüzgârayağın" uçup konma düşüncesini, müdür beğenmedi. Onun üstüne, bu kadar insanı çıkarıp yerine yenilerini aldı… O kadar vaktini bırakıp… (335) Tü diye yere tükürdü.

-Kurumun veznedarı askere alınmış diye duyduk. Onun yeri boş gibi.

-Deveyi sırtına alabilecek güçteki bir gencin çapa sallayan millete maaş dağıtması abes kaçar.

İsatay bu sözü üstüne basa basa söyledi.

(340) -Ayrıca, neden kendi gelmiyor? dedi, sitemini gizlemeden.

Bu söylenilenleri yaşlıların yerine bir başkası söyleseydi hiç acımadan kapı dışarı eder, işinin başına yollar, it derisini başına çalardı. Sersenbay korktu, değerli yaşlının önünü kesmenin fazla olduğunu düşündü. O, çıbanın başının Kabasakal olduğunu bilmiyordu ama.

(345) -Kış boyunca kaynakçılık eğitimi alıp bitirmiş, belge getirmeye Almatı'ya gitmiş, dedi Akedil, samimi bir şekilde. Baktı ki yanındaki Sersenbay'ın yüzü düşmüş, solgunlaşmış, öbürünün de sakalı titremeye başlamıştı. Küplere binse ne…

-Bu çocuğu işe al, kardeşim. Babasının sağlığında kazanç sağlasın, memleketin birliğine bağlansın.

(350) Sersenbay'a endişeyle baktı.

-Öyleyse biz gidelim. Sen sözümüzü kırmazsın, dedi, Akedil.

-Bakarız, dedi İsatay. Yaşlıları kapıya kadar güler yüzle geçirdi. Baktı ki Sersenbay kendi kendine öfkeyle söyleniyor, gürültüyle girip kibarca çıktıktan sonra ne yapsın? Akıllı insan bu hareketi kendine hakaret sayar. O, bu harekete kırıldı galiba. (355) En sondan ağzını bıçak açmayan Kabasakal sıvıştı.

"Bakarız" demişti içinden, huzuru kaçan İsatay. Dönüp yerine otururken "bakarız"; sürahiden soğuk su koyup içerken "bakarız"... Bu Kaynakçı'nın canını yerde bulduğunu gör. Gerçekten eklem yerinden bıçaklandığını görmedin mi? Milletin saygı gösterdiği bu yaşlının sözünü havada bırakmayacağını da biliyor, kıtlık yıllarında kara buğdaya mecbur kaldığını da. Sonra (360) yumuşadı. İlkbaharda verilen iş olumlu sonuçlanmayınca İspanyol paçalı pantolonu ile bomboş dolaşması ne kötüydü. Almatı'da iki yıl başı boş bir şekilde dolaşıp "Kaynakçı" oldum diye kafa şişirince şaşırmıştım. Bu hareketin unutulup gitti, ağabeyim. Elbette Akedil'in dediği gibi dinç delikanlıları yanına alıp terbiye etmekten kaçmıyordu; bu zorluklara hazırdı. Bu memleketin iyisine de kötüsüne de cevap vermek gerekir ama yine de insan var, insan var. Tam şu an (365) pirince çıkarılacak kişiyi topraktan yarat deseler düşünmeden bilekleri sıvayıp işe girişirdik. İnsanın canını çıkaran işin yakıcılığı böyleydi işte.

Bu Kaynakçı aşıp gider Almatı'ya koşarak, yaşlıları kışkırtır coşarak…

Telefon tekrar çaldı. Suratını asarak kulağına götürdü.

Kadının kısık ama bir o kadar da hoşa giden, yumuşak sesi duyuldu. Baş sekreterin (370) yardımcısıydı.

-İsatay, dedi, -bugün köyünüze şehirden vekil gelip pirincinizi görecek. Büyük millet vekili, Kazakların arasında yıllardır çalışıyor, Kazakçayı iyi biliyor. Yarın saat onda pirinç mahsul bürosuna hazırlanıp gelin, anlatırsınız.

-Telefonu kulağından çeken İsatay "hoppala!" dedi. Canlı canlı ateşe atar beni (375) bunlar. Hava kırk derece, kaynıyor. Şimdi toz toprak yutarak git, vekili bekle, günlük olarak aldığın ekini göster, ayaklarını boş yere yor, rapor hazırla, sorulan sorulara dosdoğru cevap ver… Bu vekil gerinip koyunun kellesini kemirmek istiyorum da dese, konyağı at yağı niyetine içmek de istese çaresi yok, sabredeceksin. Sonra da vaktini ayırıp sabaha kadar büroda beyanname yazacaksın.

(380) Yemek borusunun yandığını, midesinin büzülüp ağrıdığını hissetti. Dün akşamdan beri tek bir lokma geçmedi boğazından. Sürüklenerek üvez rengi kalpağını askıdan alıp dışarı çıktı. Güneş yanıyor. Büronun antresi, sıcaktan kaçarak ağzını açıp vücudunu içeri sokan serçelerle dolu. Bu bir serap mı yoksa sivrisinek mi, havanın bunaltıcılığından ayırt edilemiyor. Arabasının kapısı dokunulmayacak kadar ısınmış. O sırada terden su gibi olan gömleği vücuduna yapıştı. Arabanın içi hamamdan beter, bunaltıcı. Gerçekten de vekil (385) Kazak diline hakim, memleketin özünü, yapısını iyi tanıyan, uyanık, gözü açık, tecrübeli bir kişiymiş. İsatay ağzını açtığı gibi vekil, ona yakın davranarak sanki kardeşiymiş gibi samimiyetle yaklaştı. Söylediklerinden pirincin, bilmediği birçok özelliğinin olduğunu anladı. İsatay açık çayın üstüne konyak açmaya yeltendi. "Şu sıcakkanlı çobanları bir dolaşayım dedim de tarlada kayboldum.", dedi misafiri. "Kak suyu içip çok fena hasta oldum. Karaciğerimi de çok yordum. O zamandan beri (390) içkiye düşmanım.", diye devam etti. "Hayvan kesiyoruz orada", dedi öbürü. "Pirinci dolaşıp dönünceye kadar kaynayıp pişiyor.", Vekil "yok, yok" dedi çarpık çurpuk durarak. "Bu sıcakta bu hasat zamanında et yiyip çorba içerek terlemenin lüzumu yok! Vakit kaybetmeden pirinci görelim. Bugün köye dönmemiz de zor. Sen iyisi mi biraz ekmek sar, biraz da yayık ayranı getir.", dedi. İsatay bir yıl içinde ilk kez bu kadar cana

yakın bir vekil görmüştü. Sabah vekil (395) ile İsatay dünyanın öbür ucundaki pirinç tarlasından doğruca komite bürosuna geçtiler. Böyle olmasa yetişemeyeceklerdi. Yüzlerinde bitkin bir ifade. Tıpkı serilip tek tek ayrılmış yapağılar; havanda ezilmiş pirinç taneleri gibi dağılmışlar, sanki tepelerinden kum akmış, üstleri başları toz topraktan görünmez hale gelmiş. Girip kovadaki suyla üzerlerini temizlediler. Vekil, baş sekretere İsatay'ı övüyor. "En önemlisi, memleketi beğeniyor" dedi. "Hepsi pirinç başında çalışıyor. Tarlaları aynı şekilde, su deposu (400) sağlam, mavimsi pirinç göz alıyor. On sekiz saat boyunca, zar zor ilerleyen bir arabada yolculuk ettim ve büroda oturmaya belim izin vermeyecek" dedi.

Vekili hotele götürüp yerleştirdikten sonra geri döndü.

Bu denli uzaktan gelip sohbetin ortasında gideceğini düşünmemişti.

Bu büyük boşlukta baş sekreter İsatay'ı tek başına odasına çağırdı. Rengi kaçmıştı. İsatay, (405) "Bu vekil ya şikayet etti ya da şüphelendi" dedi.

-Büronun veznedarı burada mı?

-Yakın zamanda askere gitti. Yerine uygun birini arıyoruz.

-Öyleyse milletin başının etini yiyerek bir Almatı'ya bir öbür tarafa telaşlanmanın sebebi ne? Kadroya karşı tedbirli ol dediğinde seçip komiteye açıklama yap diye ne zamandır (410) başının etini yiyorum. Bugün Almatı'ya ikinci defa telefon etti. Önemli bir kişi, tekelin başkanı, senatoryumda birlikte yatmıştık. Kelintöbe bürosunun veznedarlığı boşalmış dedi. Nerden duymuş, nasıl haberi olmuş dersin? Sanki Karatav çökmüş desen telaşlanmaz. Bu köyde uygun bir iş bulamayıp sağda solda iş arayan bir yeğenim vardı" dedi. "Kendisi bu yıl evlendi, babası yaşlandı... Onu veznedar yapın" dedi. Başımın etini yedi be!

(415) -Böyle bir kaynakçı çocuğun olduğu doğru.

-Kaynakçı olsa, işe al diye ta başkente mi gider?

-Çocukluk onunki.

-Bölge halkının çalışıp dişinden tırnağından artırarak yaptığı birikimle biz şimdi veznedar arayalım! Duyan insanlara ayıp değil mi? Buraya onu yerleştirenin başına neler gelir?

(420) Büro müdürü utancından yerin dibine girdi. "Gerçekten göndermiş gibi olmuştu" dedi içi kaynayarak. Köydeki yaşlıları üstüme salıp iflahlarını kesmiştin, seni gidi hin, yetmezmiş gibi şimdi sekretere söyleyecek adam arayıp başkente gidiyormuşsun ya!

-Kusura bakmayın, dedi kendi kendine, boncuk boncuk terleyerek. –Feleğin çemberinden geçmiş, hayatı öğrenmiş çocuklar çıkar bazen.

(425) Önceki gün köyün yaşlılarının bu iş için arkasından gelip kendi karşısına dizildiklerini hatırladı. Bunu işitseler bir de, söylenecek söz yok, baş sekreter kaynar kazanlarda yanar, yerden yere vururlardı. Mendilini alıp boncuk boncuk terleyen alnını sildi.

-Emeklerine halk değer veriyor, dedi, sakinleşen bölge müdürü. –Millet seni sevimli buluyor. (430) Sabahtan akşama kadar atın dizginlerini elinden bırakmadan çalışacağına arada bir dönüp elinin altındaki insanların durumuna da bir baksan keşke. Pireyi deve yaparak ekin biçip şikayet eden, haddinden fazla açıkgöz, haddinden fazla kaprisli adamlar çıkıyor bazen. Böylesi çıktığı zaman onları kolaçan edip başlarında

dolaşman yeterli.

-Çok mantıklıymış.

-Ne yapayım… Başkentteki tekelin koskoca başkanı küplere binip telefon ettikten sonra "O (435) kurumun müdürüyle bir konuşayım" dedim. Yine de düşünüp taşın ve bu işi kendin çöz. Ben bu olaya karışmıyorum. İş senin işin, takım senin takımın.

İsatay sekreterin odasından omuzlarından büyük bir yük kalkmış gibi hafifleyerek çıktı. "Zora düştüğünde yardım eli uzatıp güler yüzle, samimiyetle yaklaşan komünistlerin olması ne kadar güzel" diye düşündü. Sekreterin böyle zor bir günde adaleti bulmasında elbette bir hayır vardır. (440) Bürodan çıkan millet sokak başında dağıldı. Akşam olmuş, alaca karanlık çökmüştü.

Arabasını çalıştırdığında hoteldeki vekile uğrayıp hâlini hatrını sormanın iyi olacağını düşündü. Vekil, iş dışındaki zamanlarda da şakacı, eğlenceli biri gibiydi. Onu samimiyetle karşıladı. "Senin için bir şiir yazdım" dedi. Cep defterini çıkarıp sayfaları hışırdatarak okuyuverdi.

(445) Kıkırdaşıp gülüşerek çay içtiler, pilav geldi. "Ekinlere orak vurulduğunda yine uğrayın" dedi ve gece yarısında vedalaştılar.

İlçe merkezinden çıktıktan sonra taşlık yol önce kuzeye sonra batıya kıvrılıp meşhur Moskova-Almatı asfaltına bağlandı. Büyük yol nehrin sağ kıyısındaki çıplak bozkır ile Karatav eteğini aşıp güneybatıya doğru uzuyordu. Büro merkezine kadar seksen (450) kilometrelik mesafe. Karşıdan kızıl ay doğuyordu. Tandırda buharını salarak pişen bir tandır ekmeği gibi kızarmış ayı gördü. Tüyleri ürperdi. Temmuz'un toprağı yalayan kavurucu sıcağına yakalanır mı diye içten bir korku duydu. Sekreterin paslanan sac gibi yorgun yüzünü düşündü.

“Kaftanını sürükleyen yaşlıları çalıştırdı. Başkentten gelen akrabasını yerleştirdi. Deveyi (455) sırtına alabilecek o genç, kısmetini alnının teriyle kazanıp helal yese ne olurdu?” İleri atılan arabasına gaz verdi. Kızıl, cıvadan hız göstergesi yüze dayandı. Önünden tarla faresi geçti. “Meleği yoldan döndüren altınsa, böyle genci yoldan çıkaran da insan hakkıdır”.

Ay doğarken Kaynakçı da Almatı’dan köye gelen trene bindi. İçinden “bu iş oldu” diye geçirdi. “İçerim” diyerek ne bulduysa torbasına doldurmuş, bira da almıştı. Kompartımanın havası mı bunaltıcıydı (460) yoksa sevinmeye mi başlamıştı bilinmez ama telaştan sık sık dili damağı kuruyuveriyordu. Uzun boyunlu dombıracı genç “Türkü söylemeye çıktım” diyerek ayak üstü aralarına katıldı. Arpa suyunu höpürdeterek sömürdü. Nefeslendiği sıra kızdı. “Ben büyük kurumun veznedarıyım” diye bağırdı. “Eğer torban şişkinse şöhret de itibar da avcunun içindedir… Müzik para getirmez.” Dombıracı, kompartımanın başında türkü söylemek için sabretti. (465)

Alıçtandır dombıramın hamuru
Türkü söylemesem olur mu?

Deyip devam ettiğinde sözleri büsbütün unuttu. Dombıracının dombırasını kırayazdı. Dombıracı tellere vurmaya devam etti sonra:

İstenilene bakıp tenezzül etme.
(470) *Kötülük edeceksen hiç etme.*
Oy nazlım oy!
Delikanlılara şiir söyle
Bugünkü eğlence,
Tekrarlansın yarın yine!

(475) Uzun boyunlu dombıracıya gözlerini dikti. –Artık içebilirim, her nabza göre şerbetim var!

Akşam karanlığı çökünce batıya doğru ilerleyen hızlı trenin sarsıntısı karşılıklı oturan iki genci beşikteki bebek gibi salladı.

-Türkü para getirmez, gün sonunu nasıl getiriyorsun? diyerek Kaynakçı, türkü söyleyen (480) yol arkadaşına diklendi. O, aksine ağır başlı çıktı, heveslenen kaynakçı ile tartışıp kavgaya tutuşmadı.

-İşim memleketin geleneğine yarasın, ondan başkasını istemem, dedi, -Fakat benim anlamadığım bir şey var. Bugün şöyle bilekleri sıvayıp istekle girişilecek ne çok iş var. Büroda dizini kırıp hesap yapan, para sayan veznedarlığın neyine merak salıyorsun?

(485) -Hey gidi hey, dedi. Merak salması şöyle: "Geçen yıldan beri hayaliyle yaşadığım veznedarlığa ulaşmak öyle kolay mı? Görüyorum, gece gündüz toprak belleyip kazma sallayan pirinççiler kendi ürettiklerinin parasını alamıyorlar. Fakat veznedarın her zaman cepleri şişkin, karnı tok, sırtı pek."

-O zaman insanların maaşını vermiyor, öyle mi?

Dombıracının hayat denen okulun ilminden habersiz olduğunu şimdi (490) anladı. Çaresi yok, yavaş yavaş anlatmaya girişti:

-Sen hâlâ çocukmuşsun, dedi. –Bugün hiç kimseden izinsiz para alamazsın. Devlet malına el uzatmaya da hakkın yok. Ömür dediğin, büyük bir parçadır. Bu parçadan habersiz kalmazsan iyi olur. Ben söyleyeyim, sen dinle. Mesela, işçi sınıfına aylık dağıtacağım diyelim. Çiftçi Akedil'e yüz on som[1] seksen üç tiyın[2] yazılmış. "Alacağının yüz on (495) somunu sayıp veriyorum. Seksen üç tiyın bozuk nerede? Yok. Yaşlı adam

[1] Som: Lira ile denk olan para birimi.
[2] Tiyın: Kuruş ile denk olan para birimi.

bana Allah razı olsun diyecek. Böyle kişiler bozuk parayı pek önemsemez. Sonraki üç ayda kurum işçilerine yıl sonu için ikramiye yazıldı diyelim. Sersenbay'a iki yüz kırk som çıkmış. İki yüz otuz somunu verip "on som bozuğum yok" derim. Sersenbay elini şöyle bir sallar. Bütün işçiler bu ikramiyeye gökten düşen beklenmedik bir ganimet olarak bakarlar. Kalan bozuk paranın yüzüne bakmazlar. Böylelikle çantanın (500) dibinde bozuk para biriktikçe birikir. Herhalde veznedar, Kosoba'nın dibinde yatan Bekejan[3] gibi, öyle veya böyle gelen sus payı, yardım toplama, düğün yapma, olağan dışı masraf gibi şeyler için havadan gelen paralardan kendi payını hemencecik, daha havadayken kapar.

-Sabır, sabır, dedi, dombıracı genç. –Maaşı iyice sayıp ver demiyor mu biri orada?

(505) -Nasıl desin? Onların sırlarını saklıyor, kimseye sezdirmeden hatalarını örtbas ediyor, her dağıtıldığında parayı sanki kendi cebimden veriyormuşum gibi millete kızıp kabahatlerini bulup başlarını ezerek susturuyorum. Uysal olanlar ayaklarıma kapanır bundan sonra.

Dombıracı genç, akranı gibi olan yol arkadaşının kurnazlığı yalayıp yutmasına, (510) ömür parçadır, şöhret paradır düşüncesine, bu art niyetliliğine hayret etti. Kötü niyetinden, nakıs düşüncesinden iğrendi. Elindeki köpüklü bira dolu kupayı masanın üstüne koyup itti. Sanki içki yerine muska suyu içmiş gibi hissetti. Bu birayla beraber tüm vücudu kaynakçının art niyetliliği, kötülüğü, paragözlüğü ile ürperdi, ezilip büzülerek dehşete düştü.

(515) Yol arkadaşı hâlâ felsefesini bağırarak anlatmaya devam ediyor.

-Bu zaman, tasasızlık, tokluk zamanıdır. Toplumdaki yoksulluk, dilenen zavallılar, zekat alan cahil mollalar büsbütün yok oldu. Millet sadece hediye alacak ya, hediyenin öldüğü, otomobilin olduğu zaman bu zaman.

[3] Bekejan Aybekulı. "Qız Jibek Jırı"nda geçen Bekejan'ın prototipi.

Bu şekilde kendi hayalini sahiplenerek tahta sedire yığıldı. Kendini salıp hareketsizce (520) uykuya daldı sonra. Sabaha karşı rüyasına zavallı, çaresiz, yoksul insanları koruyup kollayan Hızır Aleyhisselam girdi. Kıvanç duydu, rahatladı. Sonra uyandı.

Dombıracı genç gece vakti yol üstü bir yerde indi. "Böyle de rüya olur muymuş" diye şaşırdı Kaynakçı. "Tıpkı gerçek gibi kanlı canlıydı. Hayırlara vesile olsun. Hızır Aleyhisselam yardım etti, iyilik yaptı."

(525) Hızla giden trenden Seyhun kıyısındaki memleketine saat ikide indi. Garın yemekhanesinde biraz kafasını topladıktan sonra dışarı çıktı. O, bu şekilde yürürken kurumun önünden geçen otobüs kaçmıştı. Taksiye binmek ateş pahası. Onu alacak bir araba ararken büyük bir ahırın önüne geldi. Koskoca araba, trenden yeni inen yemi bir dağ gibi yığacakmış. Arabanın şoförü eskiden kendisiyle aynı sınıfta okuyan genç çocuk. "Alayım", dedi, "Ama (530) boş yer yok. Kelintöbe kurumunun muhasebecisi oturacak." Bundan sonra Kaynakçı yemlerin üstüne çıktı. Değirmenden yeni çıkan sapsarı şey küspeymiş. Eşyalarını toplayıp geri döndü. "İşte bunun için veznedar olmalıyım" diye sızlandı içinden. "Gösteririm ben yer olmamasını, bir araba alıp kendimi göstereyim, seni de hor göreyim, paranı zamanında vermeden, vergileri tutup ondan kalanı bir güzel, çevrene dağıtıp (535) yoluna taş koyayım da gör sen."

Uğuldayan rüzgara karşı büzülüp ömür hakkında, insanlık hakkında düşüncelere daldı. Uzaktaki toz bulutunu ılgım ile deve hörgücü sanıp güneşin yakıcılığından bebek bıngıldağı gibi yumuşayan büyük yolu süzerek bulanık suyun engeline takıldıktan sonra akıp giden nehri geçtiğinde içini kemiren düşünceleri etraflıca düşünüp bir sonuca vardı: hayat bir parçadır, insanlık da paradır. Öyleyse bu parçadan mahrum kalma, parayı (540) bol keseden topla.

Bugünkü eğlence
Tekrarlansın yarın yine!

Kaynakçı köye vardıktan sonra evdeki yaşantının üzerinde pek durmadı. Onun üstüne semaver dibinde haşhaşını sıkıp içen babası "var da var"ın altına aldı. (545) "Sersenbay ile Akedil'in kolundan tutup getirip kurum müdürüyle görüştürdüm. Güler yüzle karşıladı". "Hey, Sersenbay kıtlık yıllarında arkasından atılan kara unu unutmazsa eğer kalp kırmaz. Başkente gidip akrabalarını dolaşman iyi oldu, evladım. Baş sekretere söylediğimi yapmasın bu müdür. Bir taraftan, hısımlık şart; öbür taraftan belediye başkanının emri var. Laf dinlemeyip idare konusundaki sözünden nasıl cayabilir (550) bu müdür! Oyalanmadan git, git evladım.

Bu destek ile bir güzel, elini yüzünü yıkayıp kahverengi kravatını takarak İspanyol paça pantalonunu giydi ve seher vakti kestirme yoldan kurum bürosuna gitti. Sabah erkenden gitmesi nafile. Müdür çeltiğe gitmişti. "Dördüncü grubun tarlasına zehirli ilaç atıyor" mu dedi, "Su deposunun kapaklarına bakmaya gitti" mi dedi, anlayamadı. "Zehirli ilaç", "depo kapağı" (555) dediğini duymasa gördüğü de bildiği de yoktu.

Kaynakçı, o şekilde, yakıcı güneş kara toprağı ütülenmiş bir deri gibi yakarak tepeye çıkıncaya kadar büroda bekledi.

Karaağaç dalının gölgesi uzayıp güneş, ikindi vaktindeki konumuna dönünceye kadar yerinden kıpırdamadan oturdu.

Açlıktan karnı guruldayarak beli iki büklüm oldu ve medet uman gözlerle baktı.

(560) İsatay bürosuna, karanlık çöküp sivrisinekler gittiğinde döndü. Öbürü doğruca önüne atlayıp iki elini birden uzatarak selamlaştı.

-Ah ağabeyim, gün boyunca oturup yolunuzu gözledim.

İsatay gün boyunca meşakkatli ve zor işlerle uğraşmaktan yorulmuş, bitap düşmüş, keyifsizlenmişti. Gölge gibi düşen, yeni giyimli, üstünden girip altından çıkan Kaynakçı'yı (565) hoşnutsuzca karşıladı. Ağzını açmadan odasına geçip ışığı yaktı. O da arkasından

yetişip, birleşim yerleri ayrılmış ahşap döşemelere paldır küldür basarak içeri daldı. Israrcı bir tavırla:

-Ağabey, iş sormaya geldim.

Bundan sonrasını söylemese de olur herhalde. Can yakıcı sözlerden çok fena korktuğu, sendeleyip kapıya dayandığı, açık havaya çıktığı ortada. (570) Müdürün bu denli öfkeli olabileceğini düşünmemişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, on günden bu yana yaptığı planın, çevirdiği işlerin, çektiği bunca zorluğun, müdürle karşılaştığında dikkate alınmayacağını da düşünmemişti. Öfkelenip lanet etti bu duruma. "Hey gidi, bu zamanda müdürle peygamber bir olmuş. Arkamda adam var işte, yardım etse ne olur? Ah, İsatay gibi bürokratlar ile kendini başkan sanan inatçıları eğitecek zaman olsa keşke. (575) Oy, gösterirdim adalet köyünün nerde olduğunu, kimin adil, kimin ihtiyatlı olduğunu. Eee…"

Feryat eden Kaynakçı gece vakti sokaktaki çukura basıp sendeleyerek büronun bir yanıp bir sönen ışığına baktı ve lanet ederek henüz varamadığı evine doğru yürümeye devam etti. Ağzımın tadını kaçırmaya ne hakkı vardı, dedi iç çekerek. Arzuladığı hayaline (580) gözünü mü dikti? Koruyup kollayan Hızır Aleyhisselam, nerdesin? "Pirinç ek" diyen müdürün sözleri canımı yakıyor. O zaman bu, delikanlı hâliyle cebindeki meslek kimliğiyle kazma sallayıp tarla sulasa sevinir! Bilek gücü olan kişilerin tamamının toprak bellemesi, toz toprak içinde kalması mıymış amaç! Gördüm, nice güçlü ve güler yüzlü insanların soğuk büroda satranç oynayıp sigara içtiğini. Bildim, akıllı kişinin en önce (585) tek başına iyilik yaptığını. Sonra gidip "memleket!", "halk!", "milletin hâli!"… Sonra gidip "pirinç!"…

Sokağın sonundaki ışığı sönmüş evine gitti. Kapıyı paldır küldür itip süratlice vurdu.hâlini gören eşinin ödü koptu. Üstünü değiştirip eline su döktü ve güzel sözler söyledi. Oturma odasında sobanın dibinde ak çaydanlığı önüne alan babası ezdiği haşhaşını içiyordu. Salonun ortasına (590) kurulup hoşnutsuz gözlerle baktı.

Kaynakçı, bıçak vurulan olgunlaşmış bir karpuz gibi ortadan ikiye ayrıldı sanki.

-Zor duruma düştüğünde eşinle birlikte pirinç ek diyor.

Babası demlenen çaydan koyup uzattı.

-İşlerin en yoğun olduğu dönemde senin yüzünden başım belaya girdi, diyor.

Babası, kapının önünde (595) inatla bir şeyler anlatmaya çalışan genç gelinine dışarı çık diye işaret etti. Çocukları yalnız kaldı.

-Sersenbay amcanın sözünü kırmadı!, dedi kaynakçı, babasının gözünün içine bakarak. –Hadi, şimdi de caymasın artık.

Başını öne eğip oturan babası, altından yer kayıyormuş gibi hop oturup hop kalktı, sonra kafasını topladı:

(600) -En başta, Kazakların, babanın sözünün üstüne söz söylenmez adetini çiğneyen sensin. Yaşıtlarından geri kalmasın diye diye yirmi üç yıl boyunca çekmediğim kalmadı. Müdür pirinç ek dese; sağlıklısın, gücün kuvvetin yerinde, bilekleri sıva da eline kazmayı al. Hiç olmazsa emeğin boşa gitmesin.

Kaynakçı, yıllardır, ergenliğe girdiğinden beri bir kez olsun sesini yükseltmeyen dağ gibi (605) babasına, sanki yeni görüyormuş gibi göz ucuyla baktı, baktı da: “bu dünya günden güne çöküp yok oluyor” diye düşündü. Belediye başkanının nezaketle, üstü kapalı bir şekilde söylediklerini dinlemeyen, köyün yaşlılarına saygı göstermeyen aksi müdürün yaptıkları bunlar. Akıl timsali babasının tadının kaçması da bundan. Nereye gidip etliye sütlüye karışmadan kendine bakıp gün görür, ne yapıp kolayca milletin gözüne girer.

(610) Bu düşüncelerden dolayı karamsarlığa düştü ve adeta içi içini yedi. Kapının önünde birinin lastik ayakkabasını sürterek geldiğini duydu. Birbirine sürten lastik ayakkabı sesi mi yoksa koyun melemesi mi belli değil, Kaynakçı gözlerini o tarafa doğru dikti. Eşinin yabancı biriyle gülüştüğünü sanıp korkmuştu. Kapı açıldı, dikkatle içeri giren kişi, Akedil amcaydı. Onlar kafalarını eğerek selam verip başka bir hareket yapmaya gerek duymadan oturuverdiler. Uyanık yaşlı, babasıyla çocuğun soğuk tutumuna (615) hazırlıksız yakalanarak üzerine su atılmış gibi bir an duraksadı. Minderin kenarına çökerek gelme sebebini söyledi.

-Sersenbay geceden beri hasta vaziyette, dedi. –Ömründe bir defa olsun hastalık görmemiş bir kişiydi. Başına gelen bu ciddi derdi, iyiye yormuyor. İsatay da doktor çocuk da başında. Ağabeylerinden hellallik alıyor, birbirleriyle helalleşiyorlar. Savaş yıllarında senden körpe bir oğlağı borç olarak almış, dedi Akedil, şimdiki söyleyeceklerine odaklanarak, -Her şey yolundayken al demeye (620) kendinden utanıyormuş. Şimdi hastalandığımda bu olay kemiğime bir taş gibi battı, bir vakitte göçüp gidersem insan hakkı borç kalmasın, sağken kurtulayım diyerek beni gönderdi. Aksi adamla karşı karşıya gelip zor ulaştım. Evde eli kolu bağlı yatıyor.

Yüzü olumsuz bir ifadeye büründü ve kendince kısılıp kaldı.

-Öyle demeyin, Akedil. Kırk yıl önceki önemsiz bir oğlaktan dava açacak değilim. Kırkında (625) vefat eden nice yurttaş var. Bütün yurttaşlarımızın ruhları şad olsun. Boş verin.

-Olmaz ya! Oğlağı sağa sola çekiştirmek gibi sonuçsuz girişimlerde bulunmayacağım. Üstümde insan hakkı kalmasın diyen Sersenbay'ın sözünü kırmamak için mecburiyetten geldim buraya.

-Öyleyse salarım ipini. Kırk yıl önceki zavallının sofrasına ayrılan bir oğlak için dava açmış diyerek yarın hır gür çıkarmayacak mı?

(630) Akedil bu söze kulak asmadı. Eşiğin dibinde bıraktığı lastik ayakkabısını ayağına giydi. Bir eliyle belini tutup diğeriyle kapıyı açarak çıkıp gitti. Odanın içini büyük bir sessizlik kapladı.

Beklenmedik bir olaya elinde olmayarak şahit olan Kaynakçı'nın şaşkın ve kuşkulu bedenindeki kalbi güm güm etti, zihninde öyle uzaktan, bakir bir ışık (635) çaktı. Ne olduğu meçhul bu ışık. Bu çarpıntı genç delikanlıyı başı sonu belli olmayan bir değişime itmişti. "Buna değer mi?" diyerek ilk defa kendi kendine bir soru sordu Kaynakçı. "Bilinen bir mesleğim yok, ileriye dönük bir amacım yok, otuza merdiven dayayınca rüzgâr kovalayan bir çakırdiken gibi başı boş mu dolaşacağım? Kolay bir hayatın peşinde koşup ne zaman refaha ereceğim? Yaşadığım müddetçe, insan hakkından kimin lanetine uğrayacağım? Yaşıtlarım bir bir (640) ellerine iyi bir meslek alıp yerlerini bulduklarında ben dağda bayırda boş boş mu dolaşacağım? Kurum müdürüne adam gönderip veznedarlık görevine getirilmeyince ölür müydüm?"

Kaynakçı'yı acı bir hıçkırık tuttu. Nefesi daraldı. Bunaltıcı evden, semaver dibinde oturan nekes babasından kaçıp kurtulmak istedi. Hızla esen rüzgâra vurmak istedi kendini. Kapının önünden, büyük bir merakla annesini arayıp meleyen sıkıntılı oğlağın sesi işitildi.

3.2.3. Kımız

(646) Saygıdeğer ağabeyim Sersen'e!

"Ağabeyin çağırıyor" diyen sesi duyunca hızlıca salona girdim.

Eşikte rastlaştığım yengemin gözlerinde yaş gördüm. Bütün vücudum titredi. Henüz dökülmeyen ama nihayetinde dökülmeye, düşmeye mahkum tek bir damla, tek bir göz yaşı. (650) Odanın içi alaca gölgelerle, kuru bir soğukla kaplanmış. İki pencere ardına

kadar açılmış. İpek perde dışarıdaki Temmuz'un rüzgârıyla sivrisineklere mesken olmuş, ara sıra esen rüzgârla kafasını uzatıp şımarıyor. Başköşede, ahşap zemine serilmiş ak döşek. Üstünde kütük gibi uzanmış, ağabeyim yatıyor. "Karyolanın gıcırtısından kafam şişti" diyerek döşeği yere kurdurtmuş. Elli yaşına henüz yeni basmış pehlivan gibi vücudu olan bu adam göz göre göre eriyip gitmiş gibi. Başının ucundaki büyük kap (655) pazardan aldığı kunan[4] kımızıyla dolu. Daha tatmamış bile. İçmese de öyle başında dururdu. Güzel kokusundan ağzımın suyu aktı. Bu ekşi içeceğe hayran olan ağabeyim, ulu bozkırın, göğsündeki kökparın[5], sesi kesilen gençliğinin onurunu tekrar seziyormuş, şimdi anladım.

Ağabeyim hastalanalı bir yılı aştı. Geçenki dünya savaşının ateşinde yanan, (660) Sır Derya'nın birçok zorluğuna, yarısına kadar batıp alışmış kütük gibi olan vücudu ser verip sır vermedi. Bozkırda yüz yıl yaşayan bir karaağaç olmak niyetinde miydi acaba... Zorluklarla karşılaşsa da hiç renk vermeden yaşam için savaştı. Her bahar çubuğuyla yemek yaparak gücünü kuvvetini topladı. Zalim kurt içini kemirip tomurcuk tomurcuk yaralar, oyuklar açtı. En sonunda bütün vücudu yumuşayıp çürümeye başladığında savaşından vaz geçecekti. Taze dalları soyuldu, sadece iskeleti (665) kaldı. Çok zaman, yılmadan bir bekçi gibi iyi kötü yaşadı. Şimdi ağabeyimin hâli bana tam olarak o kavak ağacını anımsattı. Ecel kurtunun o güçlü adamın neresinde gezdiğini de bilmiyorum. Nihayetinde bütün vücudunda gezdiği de açık. Ağabeyim daha önce birlikteki işinden altı aydan fazla uzak kalmamıştı. Koç katım zamanını geçirdi, hayvanları Sır Derya boyuna çıkardı, bir uğraşla öbür baharın zorluklarına hazırlandı, vücudundaki marazaya fırsat vermeden düşe kalka yürüdü. Yengemle, ağabeyimin (670) gerçekten hastalandığını anladık. Öbürleri yatağa düşünceye kadar sezmediler. Düğünde, toplantıda "tadına bakmıyorsun, galiba molla olacaksın", "dünyayı toplayıp zenginleşecek misin?", "birlik başkanlığından ilçe başkanlığına terfi edeceksin herhalde" diye içini kemirip alay ettiler. Karağaç gibi beli bükülmeden yürür müydü bilinmez. Kazan kafalı bela Èvelbek'in traktörcü oğlundan başladı, o edepsiz votkaya doyana kadar içmiş, sandala binmiş, traktörünü tahtanın üstüne çaprazlama koyup nehre devirmiş. Ecelsize dava (675) yok, zar zor sudan çıkmış, o yeni traktör suya gömülmüş. İşte o gün ağabeyim eve sinirli, suratı

[4]Kunan: Üç yaşına giren erkek at.
[5] Kökpar: İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyun.

sirke satar bir halde geldi, sonra “bu işin ilgi çekici bir tarafı kalmadı artık” dedi. Yengem pişirdiği yemek için “tadı tuzu kalmadı” diyerek bir taş attı. Biraz sonra bal gibi tatlı çayın, ekşi mantının, yumuşacık sucuğun nasıl değiştiğini anlayamadık. Sonra “iştahım yok” dedi, sonra, “boğazımdan geçmiyor” dedi, (680) iki ayda gücü kuvveti kesilip yatağa düştü.

-Dalabay, evladım –dedi ağabeyim.

Diz çöküp karşısına oturdum. Kolları bir deri bir kemik kalmıştı. Damarlarının atışı belli oluyordu, göz göze geldik, gerçekten sevindim, gözleri parlıyordu. “Yüzüne can geldi, biliyorum” deyip içten içe neşelendim.

(685) -Kulanşı tepesinde oturan Aktete’nin elinden bir matara kımız alıp geliver.

Sesindeki titremeden güçsüzlüğü hissedildi. O titreme ümidin titremesi mi yoksa unutulan özlemin titremesi mi bilmem ama yüreğimi paramparça etti. Ağabeyimin başucunda ağzına kadar dolu kımız kabı duruyor, buradan bir günlük mesafede bulunan Karatav’ın içindeki atçı köyden kımız istemesine şaşırdım. Şehir kımızıyla bozkır kımızının arasındaki fark çoktur elbette. Şehrinki yavan ve kuru. (690) Süt sağımından itibaren ekşitip ev ev gezip satana kadar, olduğu gibi teneke, cam, kalaylı kaplara konuyor. Bu felaketlerden böyle olduğunu düşünüyorum. Bu sözden içim ferahladı. Aşerdiği içeceği getirip versem iyileşip ayaklanacak gibi göründü. Hemen dışarı çıktım. Antrede yengem yeşil çay soğutuyormuş. Gözleri yaşlı, damlamaya hazır tek bir damla… “Dağdaki Aktete’min elinden ağabeyime kımız getireceğim”, dedim. Biraz sonra (695) “tosunum benim!” deyip iç geçirdi.

Geniş avluda yeşil yoncayı kıtır kıtır kıran Aktanker’i yularından tutup çektim. Tepesi yuvarlaklaşmış, hoplayıp zıplıyordu. Hayvan, ayağını kıvırarak bastı. Yengem ahırdan eyeri getirdi. Atı eyerledim. Üstümü değiştirdim. Güneş, ikindiye dönüvermiş, yolun uzaklığı da dağın zor geçitleri de gözümü korkutmadı. Atlanıp gittim.

(700) Aktanker kendini serbest bırakıp nehir yatağı gibi uzandıkça, kara tepelere sinen dağın rüzgârı apaçık hissedildi. Nefesi serin. Çocukluğumda, ağabeyime yetişip kavunluğa giderdim. İki üç adım atınca kavunun tepesi, filizi görünürdü. Ağabeyimin "kırarsın!" demesine bakmadan, yüzükoyun uzanıp kavunun kulak gibi yapraklarını koklardım. Keskin kokusu genzime dolardı. Sonra ağzımın suyu aka aka yutardım. İşte o güzel koku burnuma tekrar geldi. Bozkırın nefesi (705) böyle işte.

Aktanker yaylayı çok özlemiş. Art arda soluyarak, dizgini süzüp arşınladı. Patikanın taşları mısır patlağı gibi çıtırdıyor. Atın toynağından taşlar uçar gibi oluyor. Yelesinin altı terlemeye başladı. Tutup diğer tarafına attım, altı havalansın dedim. Geçidin arka tarafına geçtiğimde güneş batmış, karanlık çökmüş, yeni ay çıkmıştı. Biraz sonra atın (710) gümüş nalı gibi sol taraftan ucu göründü. Göründü ama ışıl ışıl parlamıyor, şavksız ve şevksiz. Zor geçidi bele vurulan kamçı gibi sarı çığırın iziyle geçiyorum sadece. Atın ayağına taş değmiyor. Kaç kez geçtiği, tanıdığı yol bu. Kimileyin ayak altından ürkek bir serçe fırlayıp uçuyor. Uzaktan sağanağın sesi duyuldu, gök gürleyerek şimşek çakıyor, sırtın üstüne geliyor. Acele edip geçidi aşamazsam sağanak yağmura tutulacağım, (715) sonra sırılsıklam, bir it gibi ortada kalmak var. Geniş kayalar beni sıkıştırarak dolambaçlı yoldaki çukura attı. Kuvvetli at engellere takıldı. Kulağa suyun şırıl şırıl sesi geliyor, gecenin çok uzağında. Bu, başını taşlara vurarak akan Kulanşı nehri. Ben bu nehrin kıyısındaki eski kışlakta doğmuşum. Her geldiğimde yüzümü bir ateş basar. Dağın soluğuna sağanak yağmurun kokusu eklenerek vücudumu gevşetti. Bulut köh köh öksürerek sırtı aşıp gözden kayboldu. Kurtulmama sevindim.

(720) Hâlâ aklımda, şu Şıragdan yamacında kökpar oyunu oynanmıştı. Orada ağabeyim at çiftliğinde başkandı. Aklımda kaldığı kadarıyla, köylü çocuklar kökparcıları taklit edip, çubuğa kökpar geçirdiklerinde komşunun muzır çocuğu sakatlanıp ağlaya ağlaya evine gitmiştin. Kökparcılardan şunu duymuştum: "Aktanker'in havai olduğu dönem". Bağıra çağıra gelip aramıza katılmıştı. Keçinin kolay yerinden tutup çeken hilekarlar bir olup keçiyi ayırıveriyormuş. Köylü çocuklar içkiye doymuşlar, (725) zorbalık edip kökparı itip kakarak dağlıklardan kaçıveriyorlarmış. Ovaya çıktıklarında kimse tutamıyormuş. Tozu dumana katıyorlarmış. Şimdi gücünü tüketip zorluk çektiren,

keçinin bulunduğu tepeymiş. Saygıdeğer ağabey orada çok sinirlenmiş, gözünü kan bürümüştü. Bürümese öyle yapar mıydı? Kaçan köylü gencin arkasından koşup yetişip kolundan tutarak, çekip almıştı. Alıp atın kafasını çukura atmıştı. Millet bağrış çağrış. "Boynu kırılıp öldü" diyerek gürültü patırtıyla (730) kovalamışlardı. Burada Aktanker'i çukura ittikleri zaman, orada arka arkaya dizilmiş gençler öylece kalmışlar, mideleri bulanmış ve geri dönmüşlerdi. Hiçbirisi inmeye cesaret edememişti. Asil ağabey süzülen bir kartal gibi dağ eteğine süzülmüştü. Öbürleri yavaş yavaş kestirme yoldan peşine takılırız diyene kadar ağabey uçup gitmişti bile. Bu sefer Aktete'nin çadırına kökpar bırakmış. Aktete bilekleri moraran kökparcılaraın duasını almış, onlara karşılık olarak kısır keçisini vermiş. (735) Köylü gençler: "Dağda kökpar oynayıp boynumuz kırılacağına, kana kana kımız içip, Allah'a şükür deyip rahatlayalım" deyip attan inmişler. Gece boyunca kökparın ilginçlikleri, kımızın ilginçliklerine katılmış derler.

Olay aklımda kalmazdı aslında, kalacak neyi var. Savaştan sonraki yılları her hafta, hatta her ay kıran kırana kökpar oynandı. Tam bu kökpardan sonra köyler arasında söylentiler yayıldı, otların (740) başı kımıldadı. Dedikoducu kadınlardan neler duydum neler:

-Sen ne biliyorsun! Çiftlik başkanıyla Aktete aşinaymış!

-Atıp tutma. Koynuna yeni giren güzeller güzeli karısı yok mu?

-Duyan kulağın suçu yok. Çiftlik başkanı savaşa gitmeden hemen önce bıyıkları terleyen genç delikanlıydı ya. O zaman: "yenge, öyle veya böyle gidersek, ne gördük deriz, emanetlik bir şey ver" demişti.

-Donup kal e mi!

-Aktete o zaman ağlayıp (745) muskasını gencin boynuna takıvermiş. Muskanın sırrını biliyorsun ya, sadece sevdiğine takılır.

-A utanmaz, milletin saygı gösterdiği birinin dedikodusunu nasıl yaparsın!

Ben bu olayın aslını astarını araştırmadım. Atçı köye şafak sökerken ulaştım.

Ufak köy hâlâ uykuda görünüyor. Otlaktaki kısrakları toplayacak kişi çıkmamış. Sağımlıkların başı boş. Çimler çiğnenmiş, düzleşmiş. Kurt köpeği (750) kaval kemiğini kıtır kıtır kemiriyor, beni görünce havladı. Büyük evin dış kapısı açıldı, sesten uyandı biliyorum, yaşlı çıktı. Bu Aktete'nin Allah'ın verdiği eşi. Atları çevirip kısrak sağmaktan başka becerisi yok. Temeli sağlam değil, art niyetli, zor bir kişi. Dizinin donması geçti, geçti de Aktanker'i bağlarken bana yaklaştı. Kendi kendine kemik kemiren köpeğe sinirlendi.

(755) -Açlık başından gitmesin it oğlu it!

Düşüncesi: "Bu çocuğun gelip dibimizde bitmesi canımı sıkıyor. Bu Kazak boş yere gelmez, birinin çukurunu kazmazsa başı ağırır."

-Beyim, iyi misiniz? Hayvanlarınız sağlam mı? –deyip hızlıca selam verdim. Bundaki amacım bozulan sinirini düzeltmek, koskoca dünyayı daraltan yabani karakterini (760) yumuşatmaktı. Uzattığım eli boş çevirtti.

-Bu da bir it gibi havlasa ne yazar. Kemiği yalayıp yutacak kadar aç gözlü. Şehirde yaşasan açlıktan miden sırtına yapışırdı. İt oğlu it!

Düşüncesi: "Bu çocuk boşuna gelmemiştir. "Baba, baba" diye ağzındakini kapıp kaçan kurnazın tekidir o. Kibarlılığına bak da gör. Saklanmazsan haram katarsın. Birlikte yaşadıkları işte. Miletin temiz (765) yatağını pisleten, dedikodu yapan, Allah'a dua edip ölmeyi beceremeyen biri işte!

-Sağımlık kısrakları çevirmenin vakti gelmedi mi beyim?

-Aktanker'i önüme ver. Çevirip geleyim. Kendi atımın sineklerden kaçıp kıra gittiğini biliyorum, -dedi. Dedi de sırıtarak elimden dizgini aldı. Terleyen atıma acıdım. İnleyip huzursuzlanmaya başladı. "İt oğlu it" dedi birine. O an (770) büyük evden Aktete'm çıktı. Aktete de Aktete ya! Beyaz örtünün örttüğü nurlu yüzünü açtı. Yüzü parlarken altmış yaşına gelmiş yaşlı bir kadın gibi değil de taze bir gelin gibi hissedildi. Boyalı bir kasenin boyası gitse de doğallığı kalır dedikleri budur. Temiz giyinir, kıvıra kıvıra yürür. İnsanların avcunun içinde tuttuğu altın gibi kıymetli teyzesi bu! Aktete avcunu doğan güneşe kaldırdı ve Aktanker'i hemen tanıdı. Ev sahibi o anda bacaklarını yayan hayvanın üstüne (775) yanlamasına biniverdi.

-Aktanker bu ya, hay Allah! Okumuş yavrum benim! Kardeşim benim! Teyzeni hâlâ unutmamışsın!

Gelip beni bağrına bastı. Boğazım düğümlendi. Beyaz baş örtüsünün üzerinden sevdim. Bu yayvan duruşlu, Aktanker'in üstüne yayılarak oturdu.

(780) -İn şuraya!, dedi öfkeden köpürerek. Atının toynağı olamazsın sen!

-Kısrakları çevirip geleyim, dedim.

Söyleyeceğini söylese de meraklandı, biliyorum. Yayvan duruşlu, attan zıplayıp indi. Pantolonunun ucu eyerin başına takılıp çözülüverdi. Utana sıkıla ayağının yere değmesiyle uçkuruyla uğraşıp durdu.

(785) -Ayıp nedir bilir misin sen! Uzaktan gelen misafirin atıyla anca yaramaz çocuklar oynar. Atı, aygırıyla birlikte çevirip getir!

Yayvan duruşlu eğilip bükülerek ata binip gözden kayboldu. Aktete beni çadıra götürdü, içeri soktu. Döşeği toplayıp salona bir güzel yaydı ve koltuk altıma bir de minder sıkıştırdı. "Şöyle bir soluklan, dinlen" dedi. Her seferinde "teyzesine gelen yavrum benim!" deyip dururdu. Gece boyunca duran keçeyi kaldırıp (790) kapıyı açtı. Sekiz kanatlı ak çadırın içi ışık hüzmeleriyle doldu.

Çadırın içini şimdi tayin edebildim.

Sağ tarafta büyük, beyaz bir ipek perde. Perdenin önünde gümüş işlemeli ahşap karyola. İpek kılıflı güzel yorgan, kuş tüyü yastıklar, karyolanın üstüne yığılmış. Bunun dışında bu büyük çadırda göze çarpan bir şey yok. Dünyasını kışlağa taşıyıp yaylaya çıkmak (795) atçıların adetidir. Çadırın sol tarafında göze ilk çarpan, iki katlı yüksek raf. Önü açık. Meşhur Akedil ustanın ustanın elinden çıkan eşya bu. O kişi kendi yaptığı eşyaları daima kayısı ağacının dallarıyla süsler. Rafın dört tarafı olgunlaşmış kavun gibi sarı renkli ağaçla işlenmiş. Işıltısı gözleri kamaştırıyor.

Rafın altında çadırın desteğinin başına asılmış iki büyük kımız kabı duruyor. Biri tay kımızının diğeri de kunan kımızının kabı. (800) Kapların dış tarafındaki tüy, kunduzun kış mevsimindeki tüyleri gibi kiremit rengine dönmüş, parlıyor, içindeki kımızın sıcaklığı geçince böyle olur. Bu kapları Türkistan ustaları yapmış. Bu kapları yaparken önce atın derisini soyup gölgede kuruturlar. Sonra kımızın yüzeyine çıkan ekşimiş sütü mayalayıp bu mayanın içine salarlar. Kunan derisi bu mayanın içinde üç dört gün bekletilir. Sonra tabaklanmış deriyi bir ipe gerip makasla fazlalıklarını keserler, deri şişer, morarır ve geriye temiz deri kalır. Sonra bu kımız kabı olarak dikilir. (805) Kızılcık ağacı yakılıp dumanıyla kımız kabının içi tütsülenir. Tütsülenen kaba sağımlık kımız koyup çalkalanır. Tekrar tütsülenir ve sağımlık kımızla çalkalanır. Kabın içine koyulan kımızdan derinin tadı gidip kızılcık ağacının tadı kalıncaya kadar bu işlem tekrarlanır. Bal gibi tatlı kımızı barındıran güzel kımız kabı dünyaya böyle geldi işte.

Aşağıda matara duruyor. Atın boyun derisinden yapılan ikinci bir kap. Bunun da (810) hazırlanış metodu az önceki gibi. Yalnız, kızılcık ağacının dumanıyla tütsülenmez, deriye erik dalının veya hanımelinin usaresi sindirilir. Mataranın kımızı iki üç haftaya

kadar lezzetini saklar. Yolcu, yola çıkarken; kahraman sefere çıkarken matara kımızını alıp da çıkar. Matara kımızı değerli misafirlere özel olarak ekşitilir. Tadı yumuşak ve ekşidir, insanın kanını kızdırır. Düşünürken ağzımın suyu aktı. Kiremit rengi mataradan daha aşağıda, ahşap basamağın üstünde güzel, (815) aşılı kavak var. Gövdesi kıpkızıl. Sır Derya çiftçilerinin kendi eliyle ektiği, uzun bir zaman boyunca güneşe çevirip gülden aşılayıp meydana getirdikleri kavak bu. Kavağı daha önce hiç görmemiş kişi kımız kabını önce ustanın elinden çıkan saz testi olarak görmeyebilir. Çünkü kavak, el ile şekil verilmiş gibidir. Gövdesi yuvarlak, üst tarafı ince, kızıl renkli gösterişli bir eşya. Kapağı da kavaktan oyularak yapılır. Yanında eşik ile kavak arasında kayından yapılmış bir yayık var. (820) Sapı dikkat çekiyor. İçinde kımız yok. Yayığın, üstünden ve altından olmak üzere iki yerinden kayın ağacının kabuğuyla etrafı sarılmış. Bakınca kabuklar belli olmuyor. Ağzına doğru kısrak sütünün köpüğü beyazlaşıyor. Bunun dışında, kabın dışı tertemiz, bekçinin gözetimindeki müze eserleri gibi. Buradaki her kap meşhur ustanın elinden çıkmış. Benzersiz işlemelerini, ustalık hünerlerini bu eşikte ortaya koymuş.

(825) -Ağabeyini ziyarete gidemedim ya. Git gelli geçim derdinden elim değmedi. -Dudakları susuzluktan kuruyarak: "Aktete, susadım" dedi.- Ziyarete gitmeye karar vermiştim. Sen güneşle birlikte çıkıp geliverdin. Şimdi seninle birlikte giderim. Evladım benim!

Telaşa kapılarak kımız uzattı.

(830) -Bir matara kımız alıp gel diye ağabeyim göndermişti beni.

Aktete kımız karıştırdığı kepçesini düşürüverdi, örtüsünün ucuyla gözünü sildi. Yanlamasına oturdu. Gözlerinin çevresindeki kırışıklıkları görünüyor. "Yaşlanmış" diye düşündüm. "Bu şefkatli asil can, eski bir eşya gibi yıpranmış. Eski neşeli gülüşü, şakacı tavırları gitmiş. Eski bir resim gibi. Sadece dert kalmış. Gülüş de kırgınlık da dargınlık da naz da yok. (835) Yalnızca bir hüzün dikkat çekiyor."

Dışarıdan yayvan duruşlunun çığlığı duyuldu. Birilerine ağız dolusu küfrediyor.

-Ayakların kırılsın, uğursuz ayaklı, edepsiz, kurnazlığın anası, çenen kopsun!

-Okumuş yavrum, neden daha erken söylemedin. Kunan kımızını daha yeni kımız kabından mataraya koymuştum. Otçular gün dönmeden "boğazımız kurudu, kımız getir" diye (840) aşçıyı yollayıp duruyorlar. Hay aksi!

Aktete sıkıntıyla düşüncelere daldı.

-Hay aksi! Yeni ayda meraya çıkmış kısrağın kımızı ilaçtır. At, otu ay ışığı varken yemeyi daha çok seviyor. Özellikle ay ışığında açan *şaşıratkı*, *öngil* otlarının (845) yaprakları çok faydalıdır. Son dördünde otlayan kısrağın kımızı bildiğin içki gibidir, dedi.

Damağı kendine getiren öğütülmüş kımızı bir dikişte içtiğimde şakağımdan şıp diye bir ter damladı. Şimdi fark ettim, elimdeki altın kaplamalı bir kapmış. Avcumun içinde ışıldayıp duruyor. Etrafına sarımsı bir ışık saçıyor. Yan tarafına koç boynuzu yerleştirilmiş, ağır ve kemik gibi sert. Okula (850) tayla gittiğim çocukluğumda, orta yolda, şimdiki Şıragdan tepesinde Aktete'nin evi var. Ekincilere kımız hazırlıyor. Boğazım düğümlendi, sessizce eve geldim. Kımız sormaya cesaret edemedim, aşağıda oturup kaldım. O zaman düşüncelerimi hemen anlayan teyzem kavaktan yapılmış kapla kımız koyup verdi. Kâseyle verirdi. O zaman da o kap rafta dikkat çekerdi ama kımız koyulmazdı. "Aktete kımızı neden (855) kımız kabıyla koymuyormuş?" diye çok düşündüm, sormaya cesaret edemedim. Yıllar geçti, insan yaşlandı, kap eskidi, Aktete bugün içeceği o kapla sunuyor. İlk defa altın işlemeli kapla kımız içtim. Sırrını sormaya hazırdım. Dışarıdan kulun tutan atçıların gürültüsü geldi. Özellikle tanıdık bir ses geliyordu.

-Boyu devrilesice, yuları kırılasıca! Sırığı bırak, kementte! Kımıza hepsi meraklı, bu huysuzu (860) tutmaya kimse bulunmaz! Susuz kalsa da geberse, ben de etini

dağıtayım, urganı topluyorum, atı dışarı kovacağım! Şu lanet olasıcayı beri çevir!

-Aktete, zorluk çekmeyin. Sizin elinizden tadılan ekşimemiş kımız da ilaç değil mi!

-Ekşimemiş kımız da ne, evladım. Yaşadığım müddetçe size ekşimemiş kımız içirmem. Kımızın usulünü bilmiyormuşsun ya. Ekşimemiş kımız hoşlanmadığın insana verilir. Onu (865) içen kişinin kaçıp gidesi gelir, sessiz sakin oturamaz, yoluna gider. Kunan kımızı dertleşilecek konuklara koyulur. Ona müzik ziyafetlerinin bereketi derler. Aşıklar ile şairlere dönen[6] kımızı konur. Gönül yakar, içine bir kurt düşürür niteliktedir. İçeceğin son makamı, besti[7] kımızdır. Kuru kımızı düşmana giden kahramanlar ile karar verecek olan elçiler içer. Zehir kımız avare Kazaklara, bahşılara, çalçenelere, tüccarlara verilir. Her (870) kımızın kendine has bir karakteri vardır. Ona göre bir yol yordamla yapılır. Onu bilmesek sütü ekşitip kımız ekşittik diye saygıdeğer kişileri aşağılamaya ne hakkımız var.

Bu sözümden çok utandım. Hata edip Aktete'nin milletin saygı duyduğu enginliğine, sanatına, bilgilerine gölge düşürüyordum az kalsın. Aktete'm kımız ekşitmeyi bir sanat sayar.

-Biraz daha koyayım mı evladım?

(875) Sorusunu sorsa da elimdeki kaba kımız koymadı. Bir nezaket göstergesiydi bu. Avcumla kabın üstünü kapattım. Aktete'm daha fazla koymadı. "Güzel kımızın tadını alıp, damarlarında yayılarak içsin" dedi, kaşla göz arasında içirtmez. Yine de bunun gibi kıymetli bir kaba koyup verdiğinde aç gözlülük edip üstüne koydurmadım. Kabın dibindeki bir yudumluk kalıntıyı sallayıp, kabın ilginçliğini düşünerek oturup kaldım. Aktete yüzüme dikkatle uzun uzun baktı, yüzüne boz bir nur (880) düştü. Baş örtüsünü düzeltip diz çöktüğü yerden kalktı.

[6] Dönen: Dört yaşındaki büyükbaş hayvan.
[7] Besti: Beş yaşındaki hayvan.

-Bunun sesiyle köyde yer yerinden oynuyor. Komşumuzun yeni gelini vardı, ona ayıp oldu. Evde konuk var demez. Kuduruyor. Yaşlansa da durulamadı gitti. Ben gideyim, -deyip dışarıya çıktı.

Yayvan duruşlunun kötü sesi bir anda kesildi.

(885) Rafın içinde iğde ağacından yapılan, dağ sakızı gibi kımız kabı var. Ağacı yuvarlayarak oymuş. Kıymetli ağacın eklemleri olduğu gibi korunmuş. Boyasız ama eklemleri belli oluyor, önü açılmış, parlıyor. Ustanın eklemleri oymasına bakılırsa ağaç yazın, üzerinde usaresi varken kesilmiş. Yoksa kımız kabı inceldiği zaman dibi delinir. Yazki dal deri gibi uzar. Usta hayalini doğal boyasıyla, (890) sertliğiyle, hafifliğiyle zenginleştirir. Bu da Akedil ustanın hatırası.

Ustanınn şahsı olmasa da elinden çıkan mahareti ölmemiş. Meşhur sanatçı ustalar yaşlandığında olağanüstü eşyalar yapıp samimi olduklarına hediye ederlerdi, "gözüm gibi görür" diyerek. Betimlemeye kelimelerin yetmeyeceği, dillere düşen hünerini millete verirler, dağıtırlardı. Nasıl desem; o kişiler ölmek istemiyormuş. Ölümsüzler, arkasında ölümsüz eser (895) bırakanlardır.

Ah vah ederek eve yayvan duruşlu girdi. Paldır küldür, kavak kaptan kımız içti. Tangır tungur, kovaya bir tekme attı. Oturup ayağındaki çizmesini çıkardı, kapıya doğru pat diye fırlattı. Duvarın dibindeki döşeğe yattı.

-Evet, çocuk! –dedi. Sözü, sancı gibi saplandı.

(900) -Bozkırdan ne haber?

-Hiçbir şey yok.

-Bırak ya, kendiniz gazete okuyup film izliyorsunuz, sonra öylece hiçbir şey yok diyorsunuz. Biz sağırız, körüz sanki. Şu zamanda Hitler gibi bir serseri çıkıp Karatav'ı sırtına yüklenip gitse de fark etmeyiz zaten, hadi oradan!

(905) -Size de gazete geliyordur.

-Yerel gazeteden başkasını anlamıyoruz hâlâ. Az kalsın unutuyordum. Senin gibi bir gazeteciden sorup alacaktım. Bu hükûmet günlük falanca gazete çıkarıyor, sabahtan akşama kadar radyo çalıp duruyor, bu kadar sözü nereden buluyor bunlar? Lafları tükenmiyor mu yahu bunların, anlatsana.

(910) -Tükenmiyor.

Benim cevabımdan tatmin olmadı biliyorum, şaşırıp gözleri yuvalarından fırladı da horul horul uyuyuverdi. Dışarıdan Aktete'm geldi. Bu sürede ben önümdeki sofra bezini toplayıp kımız kabını silip yerine koymuştum. Görünce güldü. Eline kovayı aldı. Kısrak sağmaya gittiğini anladım. Görmek istedim. Peşinden dışarı çıktım. Aktanker'i genç komşu ateşe (915) atmıştı. Yemek pişirdiği mutfağın olduğu taraftan kızıl baş örtülü genç gelin sallana sallana geldi.

Aktete önce kovayı iyice ovarak yıkadı. Temiz kovayı bu denli temizlemesine şaşırdım. Sonra suyunu döküp güneşe karşı bıraktı. İyice kurutacak.

-Süte bir damla su kaçsa kımız değerini kaybeder. Kısrak kuru kaba sağılır –dedi

(920) Aktete kısrakları toplayıp sağdı. Fark ettim ki yaşlı kısrakları atlıyor. Yakında bağlanan, hâlâ iki bacağının arasındaki gıdığı gitmeyen körpe kısraklara yanaşıyor. Onları sağmak keçi bakmaktan daha zor. Yerlerinde sabit duramıyorlar, kovayı tepiyorlar, süt

memeye toplanmıyor. “Başını tutup yardım edeyim” dedim. Aktete: “yabancı kokudan fena kuduruyor” deyip müsaade etmedi. Kovayı sol bileğine takıp boğazını lık lık ettirerek iki bacağının arasına (925) eğildi ve sağ eliyle kısrağın sağrısını okşadı. Kalçasını ittirdi. Eğilip körpe kısrağın yumuşak memesini tuttu. Sağ dizinin üstüne çöküp ucu yıpranmış memeyi çekti. Akçıl süt kovaya sicim gibi aktı. Kısrak gıdıklanıp aniden hareketlendi. Aktete geri çekildi. Tekrar yaklaştı, şımarttı, öylece kan ter içinde, binbir zorlukla, nice güçlükle öğleye kadar iki kova kadar sütü sağdı. Ağabeyim için yaptığını hissettim. Yoksa, komşunun atçı gencini çağırıp kısrağı (930) rahatlıkla tutturup sağmayı bilmez miydi.

-Neden kısrağın başını tutup sağmadınız?

-Ah, evladım! Öyle olunca at korkudan tir tir titrer, sütün iyi kısmı da içeride kalır. İyi bir kımız için kısrağın rahatça süt vermesi lazım gelir.

-Uysal, yaşlı kısrakları nasıl kaldırıyorsunuz?

(935) -İhtiyar atın sütü memesinde durur fakat körpe kısrağınki damardan toplanır. Ayrıca yaşlı kısrağın sütü de çabuk bozulur, gücü birden yüzüne çıkar. Körpe kısrağınki iki geceden sonra kıvama gelir. Gücü kuvveti dibindedir. Evet… Kımız da atın karakteriyle bağlantılıdır. Körpe kısrağınki kişiyi gençleştirir, ilaç gibidir. Toplayıp sağmamın sebebi budur, -dedi Aktete.

(940) Nehir boyundan paldır küldür, arabasıyla otçuların aşçısı geldi. Ev sahibi tay kımızını kalaylı mataraya koymuştu. Aşçı selam bile vermeden sağa sola yalpalayarak arabasına doldurmaya başladı. Çabucak işini bitirip eve başını soktu. Teyzem kımız koyup verdi. Rafın alt tarafında duran kara kap ile sundu. Aşcının gözleri yaşarıp bıyıkları dikleşti. Sigarasının dumanını üfleyip uzunca oturdu. Sonra: “dişim ağrıyor” deyip ekmek sordu ve yedi. Bu halde evde oturup kalacak mıydı. Yaşlı uyandı. (945) Sinirden arı kovanı gibi oldu ve gözlerini üzerlerine dikti.

-Yemeğe gelmiş gibi ağzını açıp yemeğin sonunu yemesine bak şunun. İçlerinde ejderha yatıyor yahu. Üç tane birden tayı dün götürmüştün, şimdi yine gelmişsin. Kımızla ağaç mı suluyorsunuz, yoksa nehre döküp balık mı avlıyorsunuz, söylesenize! Yönetime söyleyip maaşlarınızdan kestireyim, başımın belaları, durun siz, otçu değil korkaklar (950) sadece!

Aşçı "yönetime söyleyeceğim" sözünden çok korktu, ayaklanıp arabasına atlayarak gözden kayboldu.

Aktete matarada kalan kımızı kavak kaba koydu. Sonra:

-Okumuş yavrum, ağabeyinin kımızını ayırıp ekşitiyorum şimdi, -dedi.

(955) Söylediğini duyurdu. Yayvan duruşlu kızararak yanından çapasını alıp toprağı belledi. Ben milletin konuştuğu Aktete'nin kımız yapma sırrını görmek için ölüyorum adeta. İki gözüm yaşlının el hareketlerinde… Aktete matarayı boşalttı, yine de tam dökülmedi. Kapta kalan da güzel maya olur. Şimdi bir diziyle oturup mataranın ağzını gerip sol koluyla kovadaki sütü ince ince döktü. Diğer kovadakini de tamamıyla döktü. En ilginci, kabı yıkamadı. Fark ettim ki (960) mataradaki süte bir damla bile su karışmadı. Mataranın ağzını kayışla bağladı. Sonra önüne alıp beşik sallar gibi sallayıp biraz oturdu. Kabın da sütün de sesi anlaşılmıyor. Hatta Aktete matarayı sallarken uyuyacak gibi oldu. Bir süre sonra tördeki keçenin köşesini kaldırdı, altındaki ot sararmaya başlamış, mataraya oraya bıraktı. Sonra üstünü tekrar keçeyle örttü. Altından nem çekip üstünden sıcak vurarak gölgede (965) ekşiyen kımıza denk olan bir içecek yoktur, denir.

Esasında Kazaklar kımızı yedi türlü kapta ekşitirler. *Könek*: Bu, düvenin veya devenin boyun derisinden dikilir, orta büyüklüktedir, içeceğin elle sallanarak ekşitildiği kabın kımızı sert olur. Bunu çoğunlukla birer kısraklı çiftçiler yapar. Sonraki *mes.* Bu kervan ve sefer kabıdır. İçindeki süt, devenin yürümesiyle çalkalanarak ekşir, genellikle atın karın derisinden yapılır. (970) Diğeri *torsık.* Öbürleri *tay saba, kunan saba.* Sonraki

kol kübi. Kımıza *kayın kübi* en çok lezzet verendir. Diğeri *ekpe kavak*. Jetisuv Kazakları kımız ekşitmek için hayvanın karnını kullanırlar. Bildiğimiz koyunun karnı, ama karın kımızı da çok dayanmaz, bozulur. Asıl kımız *torsık* ile *tay saba* kımızıdır.

Önümüze gürül gürül yanan ak semaver geldi. Sofra yayıldı. Aktete'ye kımız koyduğu (975) kabın sırrını sormam böyle oldu işte. Genç komşu geldi. İki ev çoğunlukla beraber yiyip içiyor, özellikle misafir geldiğinde birbirlerinin kaplarını da ortak kullanıyorlarmış. Genç, gelip sıcak bir tavırla semaveri önüne çekerek çay koymaya girişti. Aktete çıkınını açtı, içinden şeker, akide şekeri, sıkpa[8], kavun kurusu, yağ, kurt[9], kuru üzüm çıkarıp sofranın üstünde yığdı. "Genellikle kuru ekmekle idare ederdik, yöneticinin kardeşi gelip doyurdun bizi" diye (980) laf attı yayvan duruşlu. "Aktete'nin sandığından kızdan başka her şey çıkıyor" diye kıkırdadı komşu. Sofra üstündeki muhteşem yiyeceklere sokulup yiyemedim, az önceki bal gibi kımızın tadı hâlâ damağımda. Tekrar tekrar içmek istiyorum. Bir kâse çayı zorla höpürdetip içmiştim. "Evladım, bunların hepsi senin için ayırdığım paydı. Helvaya bal kattım, yağın tortusu ayrıldı. Una salıp kıştan beri sakladığım tayın (985) kalça etini pişireyim sana. Yemeğe kadar karnın acıkır. Ne zamandır elimden bir lezzet tatmıyorsun" diye şefkat gösterdi Aktete. Teşekkür etmek için ağzımı açtım. "Bunlara yemek verme votka ver. O zaman renkleri gelir, sözleri düzelir. "Sakladım, üstünü süsledim" dediğini bu çocuk şehrin şu… şu… sıraya dizilmiş, suyu akmış…" diye yayan duruşlu lafını karıştırdı. Genç komşu hatırlattı. "Ee, sucuğa tercih etmezler, okuyanlar bu sucuk olmasa (990) senin at sucuğuna yan gözle bakmazlar" deyip bıraktı.

Yayvan duruşlunun sözü Aktete'me kötü tesir etti. Biri dürtttü. Yüzünü asıp sırtını çevirdi. Aktete'ye hiç bu kadar acımamışımdır. Yerimden kalkıp yayvan oturuşluyu tekmeleyesim geldi, yayvan oturuşluyu dümdüz yatışlı yapmak istedim. Rengim kaçtı, biliyorum.

(995) -Evladım, avludaki matarayı çeviriver, -dedi Aktete.

Dönüp keçeyi kaldırarak matarayı çevirdim. Aktete söyleyeceğini söylese de

[8] Sıkpa: Süzülmüş yoğurttan elde sıkılarak yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek
[9] Kurt: Yoğurttan yapılan kurutulmuş yiyecek.

kendisi geldi, “doğru yapamadım mı” diye çok utandım. Matarayı yavaşça kıpırdattı, hızlı sallamadı, kımıldatıp bıraktı. Sonra ihtiyatla üzerini örttü.

Kısrak sağımı başladı. Kovasını bileğine asıp otçulara söverek yayvan duruşlu çıktı. (1000) Güreşen bir pehlivan gibi bileğini sıvayan atçı genç çıktı. Aktete yemek hazırlamak için kazana yöneldi. Kısraklar aslında dört kez sağılır. Bu kez üç defa zor süt alındı. Güçlü gencin sırığı altında kısraklar titredi. Yayvan duruşlunun kovayı tangır tungur ettirmesi kısrakları korkuttu. Nihayet, üstü başı süt olan yaşlı kocasına Aktete emir verdi. “Kulunlar boğulup ölecek, ipini çöz, atı kıra sür” dedi. Zilleri öten garipler özgürce sekerek (1005) annelerinin böğrüne yaslandılar. Gün boyu katı, sert bir elin çekip durduğu memelerine yapıştılar. Kısrak sevgiyle kişnedi. Sonra sineği, haşeratı az olan kırlara yöneldiler, kuyrukları sallanarak bacakları bükülerek kuluncuklar hızla aşağı koştular.

Aktete’nin una salıp sakladığı kalça etini elime aldığımda güneş batıyordu. Sarı alev gibi güneş elimdeki ete benziyordu. Tuzlanmış, yağı ile eti karışıp (1010) sararmış, tadı da besleyiciliği de korunmuş asıl parça. “Asıl parça, seni saklayan kişinin yüreğinde özlem ve iltifat olmasaydı değer görür müydü böyle. Herkesin gönlünde olan samimi sır, nağme, anlatılmamış hikâye, içilmemiş kımız hepsi senin gibidir. Bu yalan dünyada sana bir parça ayıran, kalça eti kurutan bir yakının varsa dertsizsindir. Sen de birinin aklındaymışsın, gönlündeymişsin.” Gözümün önünde eriyip batan alev gibi güneş, bu (1015) hayatın ne kadar kısa olduğunu anlatsa, eldeki asıl parçanın insan ile insan arasındaki tatlılık olduğunu fark ettirir. Bu tatlılığa tapındım, hem de içten sevindim.

Bayat ve taze etin karışık doğrandığı lezzetli yemek sessizce yendi. Koyu çorbanın üstünde yağ yüzdü.

Aktete komşu evdeki genç gelini çağırıp raftaki kabı yıkattı. Eli (1020) yatkın edepli bir kızmış. Yaşlı kadının elinin altındaki peşkir gibi ilgi gösterdi. Önce ahşap kaba su ısıtıp koydu, kapları içine saldı, bir güzel yıkadı. Şimdi omzuna yumuşak bir bez asıp ucuyla tek tek silmeye başladı. Aktete kımız koyulacak kapları kendi sildi.

Bazen ürkek kıza yüz verirdi. “Gelinime kımız koymayı kendim öğretiyorum” derdi. “Çok geçmeden misafirlere kımız koyan bir usta olacak” derdi. Kabı eline her aldığında (1025) işin sırrını anlatırdı.

-Kımıza saygı gösteren Kazak, kaplarını da saygıyla tutar. Her kabın bir sahibi vardır. Kımız sıradan kişilere kâseyle sunulur. Gelim gidimi çok olan kişiler içer. Oburlar ve tüccarlar *tostak* kabıyla içer. Onlara kımız bol olsun, yeter. Lezzetini alıp zevkini çıkarmazlar. *Zeren* kabıyla asil dostlar içer. Görüyor musun, mübareklerin, zariflerin gözü gibi parlıyor. (1030) İşleyen kuyumcusuna, kesen ustasına göre *zeren* de çeşit çeşittir. Elimdeki Akedil ustanın kayısı ağacından oyduğu altın gözlü kap. Aşıklara kımızı altın işlemeli kaba koyup verir. Saf gümüşten yapılan *köze* ile şairler, marifetli kişiler, ileri gelenler, sanatçılar içer. İlerideki köye bir marifetli kişi gelip kımız içemeyince garip dedem atı dehleyip bu gümüş *köze*yi Savran’dan aldırmıştı. Kahraman ve pehlivana ince belli testiyle kımız sunardı.

(1035) “Aktete’nin asil dostuyum galiba” diye içten içe heyecanlandım.

Eski toprak yaşlı ile genç gelin kapları yıkayıp silene kadar birbirleriyle sırlarını paylaştılar. Yemekten sonraki ferahlatıcı kımızı gelin koydu.

Kavak kaptaki kımızı çırpıcıyla uzunca karıştırdı. Ahşap kaba aktardı. Sofranın dibine getirdi. Diz çöküp oturdu. Genç gelin az önce çorba koyduğu (1040) kalaylı kepçeyi tabağa salıvermişti. Aktete durdurdu. Ağaçtan oyduğu boyalı kepçeyi uzattı. Genç gelin kepçeyle önündeki beyaz içeceği dört kere karıştırdı. Karıştırma, saygı gösterdiğin kişinin sayısına bağlıdır. Herkese özel bir nevi iltifat. Sol eline *zeren*i aldı. Sağ eliyle kepçeyi kaldırdı. İçeceğin sesini duyurmadan kabın kenarından tuttu. *Zeren*i tam doldurmadı. Bir parmak pay bıraktı. Kepçeyi kaldırıp tabağın kenarına koydu. Şimdi *zeren*i sağ eline aldı. Ak (1045) bileğini uzatarak kımızları verdi. Gözümün önünden kemiksiz dansçının dansı geçti sanki. Nazik elinin etkili dansını gördüm. *Zeren*i uzattığında fark ettim, ak bileği

titredi. Üzerindeki gözlerden utandığını anladım. Bileğinin son derece nazik bir şekilde titremesi, az önceki dansın devamı gibiydi. Hareketine sır ve naz eklendi bir de.

Ekşimiş, şerbet gibi kımızı büyük bir iştahla yuttum. Dedikleri kadar varmış. Birden çarpıp (1050) damarlarımı gevşetti.

Döşeği dışarı koymuşlardı. Uzunca bir süre fark etmedim. Çukurdaki nehrin rüzgârı bir uzaklaşıp bir yakınlaşarak kulağa hoş bir nağme bıraktı. Vücudumu ateş bastı. Etrafa nane kokusu yayıldı. Gece rüzgârı yüzümü okşayıp yorganı kıpırdatarak koynuma girmek istedi. Saklandım. Çocukluğumda kışın koynuma alıp yattığım küçük kedim (1055) gibi. Yumuşacık. Miyavlıyor mu, yüzüme mi sürtünüyor. Mavi gökte kızıl ışığı parlayan uçak uçuyor, o parıltı onunkiymiş. Rüzgâr uyuttu.

"Dalabay, evladım!"

Tam yanımda ağabeyimin tok sesini duyar gibi oldum. "Dalabay, evladım!" Adımla çağırıyor. Uzak bir yolculuğa çıkıyor diyorum. Seziyorum, seziyorum da (1060) vedalaşmak istiyorum. Açıkça ağabeyimin sesi bu. Gözümü açtığımda tan ağarmıştı. Yerimden nasıl sıçradığımı bilmiyorum. "Ağabeyim bir yudumluk kımız için inlerken ben nasıl uyurum?" Pişmanlıktan içime bir ateş düştü. Oturup ağlayasım geldi. Aktete orada, tayları bağladığı urganın başında, kulunu bağlıyormuş. Yanına gittim.

-Aman Tanrım, ne oldu sana? Yılan mı soktu, yoksa kurt mu ısırdı? Rengin kaçmış!

(1065) Betimin benzimin attığını o zaman anldım.

-Ağabeyim yatarken ben burada ne yapıyorum?

-Tüh tüh! Sağlamsındır umarım. Şimdi, çaydan sonra gideriz. Ben de bozkıra çıkıp ağabeyini ziyarete gelirim. Yaşlıyı Aktanker'e gönderdim.

Cansız zavallı, telaşlandı. Eve gidip geldi. Dünkü güzel *zerene* kımız (1070) koyup vermişti ama boğazımdan geçmedi. Çay içilmedi. Yayvan duruşludan duydum, Aktete dün gece ara sıra kalkıp matarayı sallamış. Dünkü yerinde değil, seki üstünde, çadırın desteğinde bağlı duruyor. Eline aldı. Düğümcüğünü çözüp kımıza serin bir hava aldırdı. Tekrar ağzını bağladı. Islak havluya sarıp, heybeye saldı. "Şimdi bir gece geçirdiğinde daha da lezzetli bir kımız olacak" dedi. Bir şeye pişmanlığını söyledi. "Bozkıra ulaşıncaya kadar ekşir" dedim. "Ah evladım, çalkanarak ekşiyen kımız barut gibi olur. Yavaş yavaş (1075) ekşiyen kımız dayanıklı olur" dedi.

Rafın alt kapağını açıp içinden dört kenarlı güzel bir kutu aldı. Kutudan avcunun genişliği kadar yuvarlak bir *köze* çıktı. İğde ağacından yaptığı bir örnek kızıl kaplar. Güneş ışığı vursa köz gibi parlayacak. Kenarında meme gibi kabarmış küçücük bir kabarıklık kalmış, eski ağacın kabarıklığı. Bu kabarıklığı keserse özelliği gider, ustanın andıdır bu. (1080) Ustanın ustası bu şekilde iğdenin sağlamlığını kaybettirmeden, rengi solmayan bir kap yapar. Ardında parça parça efsaneler bırakır.

Şimdi anladım. "Aktete'nin elinde Nartay'ın kımız içtiği *köze* var deniyordu. Bu olabilir" diye düşündüm. Açıkça sormaya cesaret edemedim. Aktete bu *köze*yi havluya itinayla sarıp heybesinin diğer başına koydu.

(1085) İki atlı, gün dönerken bozkıra doğru yola koyulduk.

At dizgini iyice gevşedi. Bilmeyen hayvanlar düşe kalka gittiler. Yol boyunca Aktete heybenin matarayı saldığı tarafını gölgeleyip durdu. Öğle vakti Arkarbulak'a geldik. Aktete heybesini yere koydu, matarayı bir süre serin suya saldı. Sonra gidip düğümünü çözerek kımıza temiz hava aldırdı. Ağzını bağlamaya başladı. Israrla baktığımı görünce: (1090) "Evladım, kokla istersen" dedi. Mataranın ucunu burnuma dayadı.

Gözümden bir damla yaş aktı, olgunlaşan kavunun ekşimsi kokusu beni kendime getirdi. Başım döner gibi oldu. "Mataranın ağzından koklayınca böyle olduysa, içince düşüp bayılırım herhalde" diye düşündüm. Aktete'me söyledim, o çok anlatmadı, yalnızca: "Çoban Yıldızı doğarken kımıza bir parça et yağı attım" dedi. Matarayı ıslak havluya sarıp (1095) heybeye saldı. Ata bindik.

Merkeze akşam vakti dönen hayvanlarla birlikte girdik. Sokak boyunca gürültü patırtı, havaya yükselen tozlar… Aktanker hızlıca soluk alıp vermeye başladı. Toynağı tıkırdayan koyunların, keçilerin arkasında birer çocuk, gruplara bölmüşler, dehliyorlar. Küçükbaş hayvanlar köye pişi gibi yayıldı. Bir yerde yetim kuzu meliyor. Bütün gün bunaltıcı havadan, sert pelinden susayan (1100) zavallılar hızlıca avluya girmeye çalışıyorlar. Kuyu suyundan içmek istiyorlar. Önümüzden eşeğini iki yanından tekmeleyen çoban geçiyor. Öyle selamlaştığından mı yoksa kafası karıştığından mı bilinmez, bizi görünce kalpağını çıkardı, içinden takkesini alıp yüzünü sildi, başından duman çıktı. Bir yerden yetim kuzunun ağlaması işitildi. Ağabeyimin yüksek duvarlı evine baktığım anda gözlerim karardı. Evin önü insanlarla doluydu. Attan düşmek (1105) üzere olduğumu anca anladım.

Yetim kuzu benmişim

Aktete'm ağlaya ağlaya mataradaki kımızı ağabeyimin toprağına döktü.

Yıllar geçti, güzel kap eskidi. Otuz yaşına geldim. Önümde göze soğuk, gönle yabancı, yolu kaygan kırkın yokuşu var. Kırk dediğin, yorgun yüreğin solgun, aralıksız gürültüsünü dinlemek, (1110) gençlik köyünden uzak düşmek, saçların seyrelmesi, iyilerin azalması, vücudun gücünün tükenmesi demekti. Kızıl iğdeden yaptığı, kenarında meme gibi kabarıklığı olan asil *köze*; kişiliğin, kıyamamanın şahidi olan bu kap, bugün yengemin sandığında saklı diyorlar.

3.2.4. Cüce

(1115) Onu, görmüş geçirmiş büyükler Arapçanın üslubuyla "Yagımus" diye adlandırır. Fakat burnu Kafdağı'na çıkmış alaycı gençler, ona "sevimsiz" der. Ben onu bildiğimden beri, bu ağırbaşlı sabi, iki isme de hiç zorlanmadan tahammül eder, tozlu yollarda boz eşeğini dehleyerek postaları dağıtır. Onu gördüğümde yumruk kadar, ufacık bir köseydi. Hâlâ öyle. Hiç değişmemiş. Babam bu cüceyi, daima koruyup kollar, (1120) onu kırmadan sırtına vurup cesaretlendirir, şımartarak "ufaklık" derdi. Bundan mıdır, bizi bağrına basar, her gördüğü yerde etrafına toplardı. Boş vakitlerinde bel fıtığı tutan anneme yardım ederdi. Avluyu süpürür, küçükbaşları ayırır, semavere odun keserdi. Huzuru yoktu. Arada gözümün önüne, yuvarlanan kara top gelir. Yerinde duramadan bazen mutfaktan, bazen de antreden çıkar, daima neşeli ve keyifli, daima hareketli Yagımus.

(1125) Bir gün okuldan dönerken karşıma çıktı. Ağız dalaşı eden patavatsız çocuklara özenip aniden "sevimsiz" deyiverdim. Gücendi biliyorum, tersleyip gitti. Eve vardığında söylemiş. O gün kırılgan mizaçlı babam çok üzüldü.

-Böceklerin içinde örümcek nasıl zehirliyse, insanların içinde de ufaklığın sözleri öyle acı, zehir gibi. Ne zorun var da dini bütün bir adamla dalga geçiyorsun? Sana beddua etse ne yaparsın?

(1130) Babam, bir süre kafasını toplasın, düşünsün diyerek Yagımus'un hikâyesini anlatmaya başladı: "Yoldaşlık artellerinin[10] kurulduğu 1928 yılıydı. Katıksız, kara unla çorba pişirildiği, pantalonun yırtığının el ile kapatıldığı zamanlardı. Durumlar kötü, yalnızca yoksulluk. Yukarı taraftan, hiç unutmam, Buharalı Fahrettin isimli bir bilgin geliyor. Yanında, akran iki tane ufaklık var. O zamanki karmaşadan mı korkmuştu mu yoksa dirlik düzenliğin olmadığı bu yılların (1135) hareketliliği zavallıyı bir yonga gibi mi fırlatmıştı bilinmez, avare avare, üçgen Karatav'ın içinden çıkıp gelmişti. Bir deri bir kemik, cılız. Savaştan sonraki testi gibi sarığı, o gün kımız kabı gibiydi. Medrese

[10] Artel: Sovyetler Birliği'nde sanayi ve ziraat kooperatiflerine verin isim.

tamamlayan açıkgöz bir kişi olduğu belliydi. Develi kuzulu Kazak köyünü yadırgamadı. Az bir zamanda bağrına basıp alıştı. Millet toprağı sürerken o öküzün başınını tuttu. Ekinleri biçerken tırpanını biledi. Başı ağırıp, bacakları sızladığında (1140) okuyup üfledi. Hiç kimse ona karşı çıkmadı, hepsi evin en değerli köşesinde uzanması için yer verdi, yemek önündeyken ağzının içine baktı. Ölenlerin cenazesini kaldırdı, birlik içinde olmayanlara fetva verdi. Sabilerin yağmur gibi seyrek memleketinin aksakalı olarak adlandırıldı.

Yavrum, böyle insanların arası altın beşik gibidir. Millet imece usulü birleşerek, dört sarılı yumurta gibi bir ev dikip verdiler. Biri odununu, biri kışlık etini, diğeri erzağını götürdü. (1145) Bacası tüten yuvasına yerleşti ve Moldeken'in yeri sağlamlaştı.

O zaman olanları gören milletin şaşırıp kalmasının iki sebebi vardı. Biri, millet yırtık kıyafetlerini yamalayamazken Moldeken'in ipekten kaftanlar örtünmesi; diğeri, yanındaki iki hımbıl ufaklık. O zamanlarda yalnız erkeğin, peşine çocuk takması abes kaçardı. Bu zavallıların Moldeken'in çocukları olduğunu sanıp uzatmamız boşunaydı. Sonradan anladık ki yanındaki (1150) iki ufaklık, şımarık birer çocuk değil, orta yaşlara gelmiş iki cüce karı kocaymış. Moldeken'i kim çağırsa onlar da peşinden gidermiş. Bir tanesi pirinin abdest suyunu ısıtsa, diğeri seccadesini hazırlarmış. Allah kulaklarına fısıldıyormuş gibi. Moldeken'e doğru başını uzatsan iki kulakları onların şahidi.

Aklımda kaldığı kadarıyla, ramazan ayı içinde arsız Kümisbek, babası Nurbala Moldeken'e (1155) soru sordu. Sorar sormaz oturup bu bücürlerin ne olduğunu da sordu. Moldeken bu yakışıksız soruya müsamaha gösterdi. "Bu gariplerin önceki hikâyesini bilmiyorum" dedi. "Geçen yılan yılı, Buhara sokaklarında açlıktan ölmek üzerelerken bulup aldım, eve getirip yemek vererek toparladım, ilaç yaptım. Eşim hızlıca aklayıp paklayarak insan kılığına soktu. "Koruyucumuz o" diye mi düşündüler yoksa Allah niyetlerini o yöne mi çevirdi bilmem ama ikisi de adeta gölgeme (1160) döndü. Çocuklarım gibi oldular. İşin aslı bu" demişti.

Pekâlâ, bu dünya sığır böbreği gibi kırk boğum değil mi? Köylü Kazaklar olarak

hangi parçasını bilmişiz? Çok geçmeden cüce kadın hamile kaldı. Evinden çıkmamasından anladık. Moldeken bu duruma epey sevindi, mutlu oldu. Böyle olunca cücelerden sadece biri, yani erkek olan efendisinin peşine takıldı. Büyük Vatan Savaşı'nın[11] başladığı yıldan bahsediyorum. Savaşın azalıp ekin biçiminin (1165) bittiği zamanda cüce kadın sağ salim doğurdu. Fare gibi bir çocuk doğdu. Moldeken sevinçliydi. Besili bir atı keserek adak adadı. Yetimlere para dağıttı. Gençlere Kökpar[12] için et vereyim diye heveslenmişti ki o arsız Kümisbek, "Cüceye kökpar eti veren köy diye adımız çıkar" diyerek izin vermedi. Küplere bindi. Bırak, öylece, Moldeken gece gündüz Kuran'ı karıştırsın, küçük bebeğe isim arasın şimdi. Nihayetinde: "Peygamber katına eren kahraman (1170) sahabe, onun ismi" diyerek ismini koydu. Böylece ismi "Yagımus" oldu. Yaşlıları toplayıp dualarını aldı.

O zaman köyde büyük bir yemek verildi. Şimdiki arsız Kümisbek'in babasının yemeği. Kümisbek çiftlik yöneticiliğini bırakıp posta müdürü oldu. Moldeken ölülerin ruhuna Kur'an okudu. Cüce delikanlısı yanındaydı. Bozuk yemek yediğinden mi yoksa birdenbire dertlendiğinden mi, sabaha karşı huzursuzlanıp hastalandı. Önce (1175) çığlık atıp bağırdı, sonra morarıp put kesilerek hıçkırmaya başladı ve acı içinde kıvranarak son nefesini verdi. Yemeğe gelen millet çok üzüldü. Ne yaparsın, ufacık da olsa herkesin bir sırası vardır, bunu kabullenmiştik. Daima neşeli, kimsenin kalbini kırmayan, şaka kaldıran biriydi. Çok geçmeden cüce kadın da kederden, hayata gözlerini yumdu.

Arkalarında yumruk kadar Yagımus kaldı. Bir hayır gelmez diye düşünüp ümidi kestik. (1180) Sabahtan akşama kadar durmadan ağlayarak odun kesen Moldeken, bebeği kaftanının eteğine koyup salladı, inleyerek feryad edip ağladı, dualar etti, kısrak sütü verdi. Göreceği günleri varmış, ölmedi. Ölecek gibiydi. Büyüyünce tam bir şeytana döndü. Sokak köpeklerinin felaketi oldu, eline kızılcık sapanı alıp gördüğü mahlukatı kovaladı, gördüğü tayları binek atı yaptı. Bugün kimden eksik, köyün serçe parmak vatandaşı, postacısı, merhum Moldeken'in diri (1185) gölgesi. Kaybımızın gözü.

[11] II. Dünya Savaşı'nın 1941-1945 yılları arasında Doğu cephesindeki hareketi, Kazaklar tarafından "Büyük Vatan Savaşı (Ulı Otan Soğısı)" olarak adlandırılmaktadır.
[12] Kökpar: İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları oyun.

Moldeken hayata gözlerini yumarken beni çağırttı. Elim ayağıma dolaşarak gittim. Gözünün içi parlar bir halde iyileşeceğine inanarak yatıyordu. “Dosjan’ım” dedi, “Gözü pek bir adamsın, sana bir emanetim var. Yagımus’u kanatlarının altına al. Büyükler onu hor görmesin. Tek başına kalıp ağlamasın”.

“Bu sözleri, bugün söylemiş gibi kulağımda”.

(1190) Yagımus’u şimdi anlar gibi oldum. Köyün kuzeyinde Moldeken’den miras kalan büyük bir evi var. Dört odalı. İkisini Nurbala’nın Kümisbek’i çiftlik yöneticisi olduğu zaman elinden aldı. Darı koymak için ambar yaptı. Yagımus’a iki oda kaldı. Onlar da antre ve salon oldu. Antrede odunu, erzağı, öteberisi, eski eşyaları; salonda demir karyolası, sac sobası var. Ne zaman gitsen o sobada ateş güldür güldür yanar. (1195) Üstündeki beyaz çaydanlık fokur fokur kaynar. Kendisi, köyün ağası gibi ayağını demir döşeğe uzatıp eski bir türkü tuttururdu. Göğsünde yumruk kadar iğde dombıra, el yapımı. Çalmıyordu, tıngırdatıp tellerine vuruyordu. Belli belirsiz yanarak çevresine ışık vermeyen küçük bir mum gibi, gözlerden ırak, sır gibi yaşıyordu. Bu durumunu görüp hayret ettim. Bu dünyada insanın bencilliğinden, egoistliğinden daha güçlü bir şey yok diye (1200) düşündüm. Evvela, sert bir rüzgâr vursa “uçup giderim” diye korkan, dışarı çıkmayan, bir kulaç kadar bile boyu olmayan bu adam, hayatını hiçbir şeye değişmez. Başka biri olmayı da istemez. Hiçkimse onun “benim başıma şöyle bir zorluk geldi” veya “birine muhtaç kaldım” gibi irade zayıflığını gösteren sızlanmalarının olduğunu işitmez.

Henüz yorgun bir halde okuldan gelip yatmıştım ki antrenin kapısı tıkırdadı. (1205) Komşunun, kapımızdan eksik olmayan kedisi sandım. Darmadağın, çirkin, açgözlü şey. Duman kovalayan sahibi gibi. Açgözlü kediyi kalkıp kovmaya üşendim. Kapı açıldı. Eşikten önce çamurlu bez bot, sonra kara çanta; arkadan, yuvarlanarak Yagımus girdi. Tozdan sadece gözleri görünüyordu. Başından hasır şapkasını çıkardı, tepesinden duman kalktı. Yaz gününde baştan duman çıktığını da gördüm böylece. Botunu paldır küldür çıkararak (1210) yanıma geldi.

-Kardeşinden döndüm. Sana dergi getirdim. İşte gazeten, işte mektubun.

-Sebepsiz yere mi?

-Merkeze sanatçılar geldi. İkimize bilet aldım. İlginç geldi.

Geçen seferki konserde uyuyakaldığı aklıma geldi.

(1215) -Gitmeyeceğim.

Yagımus yılana basmış gibi sıçradı.

-Geçen seferki gibi, bölgenin şaklabanı değil. Moskova'dan!

-Sinema olsa bir nebze. Artist dediğinin senden fazlası yok; bacaklarını birbirine vurarak dans edecek, durmaksızın şiir okuyacak, gözünü kısıp fıkra anlatacak. Nesi ilginç?

(1220) O an Yagımus'un yüzü düştü. Zaten avuç içi kadar olan üçgen yüzü buruşup iyice küçüldü. Keyifsizce elimi tuttu. Yalvaran, korkulu, çaresiz gözlerle baktı. Acıdım.

-Geçen seferki olaya üzülüyor musun hâlâ? Pekâlâ, "sevimsiz" diyeceksen de. Yeter ki konsere gidelim.

(1225) Yagımus akşamki gezintiye beni de götürecek belli ki. Bilhassa geceyi tek başına geçirmekten korkuyor. Votka içip omuzlarını kabartarak ona sataşacak zorba gençlerden çekiniyor. Onların dalga geçmesinden tedirginlik duyuyor. Kabul ettim.

Şehir merkezine bisikletle sallana sallana, gecikmeli olarak gittik. Yagımus arkama

yavaşça ters olarak oturmuştu. İki yerin arası yayan gitmek için uzak. Eşeği yormak da gereksiz. Bundan dolayı, acele etsek de (1230) geç kaldık. Kulübün önü insan kaynıyor. Çoğunluğu "Şeytanın Oyunu" filmini izlememiş, bastonunu arkasına alarak ağır ağır yürüyen yaşlılar oluşturmakta. Baş örtüsü ağırmaya başlamış yaşlı kadınlar yürüyor. İtişip kakışan yaşıt çocuklar denk geldi. Hepsinin ağzında: Cüce! Cüce! Yagımus, acaba bunları tiye alıyor mu diye düşündüm. Bisikleti kulübün bahçesinde bıraktık. Girişte parmağına sigarısını sıkıştırmış gümüş dişli Kümisbek ile karşılaştık.

(1235) -Cücenin oyununa "sevimsiz" de gelmiş. Akrabasıyla tanışmak niyetinde herhalde! Ey, içinde yalnızca bıldırcın gibi karısı varmış, kızı iste!

Boğuk sesi milleti kaçırdı.

-Seni gidi kaypak! Milleti kaçırmasaydın ya şimdi!, diye dil uzattı yaşlının biri. Öyle yapmasa işin sonu kavgaya dönerdi. Postanın başkanıysa ne yapayım. (1240) Ya gümüş dişli Kümisbek'in ya benim burnum düzlenirdi. Oyun şamataya dönerdi.

Toparlanıp içeri girdik. Yagımus bileti en önden almıştı. Işık söndü. Perde katlanıp açılıverdi. Bütün vücudum ürperdi. Kümisbek'in söylediği doğruymuş. Sahnenin arkasından şık giyimli, siyah kelebek gibi, fiyonklu yumruk gibi bir genç çıkageldi. Hareketli, düzgün diksiyonlu bir cüce. Mağrur, onurlu. Sesi titriyor. Ufaklığın narin, kuru sesi bize garip (1245) geldi. Ne yapalım, onun da kendince bir tarzı, kendince bir üslubu var. Bunu, çığırarak ulu bozkırı başımıza geçirdiğinde anladık. Küçük kişinin kuru sesinden boğazının mahvolduğu seziliyor gibiydi. Yagımus'u da biraz şımartsak, hazırlayıp giydirerek saygıyla sahneye çıkarsak ya. Öylece ileri atılır mıydı, milletin ağzını açık bırakır mıydı diye düşünüyorum.

Sağ yanımda oturan, toprağa düşmüş bir civciv gibi, giydiği çocuk (1250) kıyafetinden sadece boynu görünen, hasır şapkasının kenarı içe doğru bükülmüş yoldaşıma bakıyorum. Baktıkça garipsiyorum. Gözümün önüne, kışın yolunu şaşırmış, tüyleri dökük,

bulduğu her gölete konup öterek feryat ettikten sonra tekrar uçan yeşilbaş geliyor. Yagımus da çevresinden ayrılan, kendini bilmeyen, anlamayan, kabul etmeyen büyüklerin arasında avare avare dolaşan bir yetimmiş. Yarım adammış. (1255) Boğazıma sert bir şey takıldı. Bir yutkunabilsem.

Millet hareketlendi. Sahneye kırmızı bir masa geldi. Üstünü örtüyle örttüler. Öteki tarafından soyulmuş yumurta gibi bembeyaz gelin çıktı. İpek mendil gibi sallanıyordu. Beli kıl gibi ince. Gelin masa üstünde döne döne dans etsin, sere serpe tumturaklı bir jimnastik yapsın; kemiği yok mu dersin. Baktım ki Yagımus'un yüzüne kan gelmiş, gözleri bir kor gibi parlıyor. (1260) Arada yutkunuyor. Arka tarafta oturan Kümisbek buna sabredemedi, biliyorum.

-Bunlar adam değil, rezillik bu!, dedi.

Yagımus kibrit gibi kırıldı.

-Aymankül'ün gibi genç kız değil mi?

-İnanmıyorum, dilim tutulsun ki inanmıyorum!

(1265) -Bu Kazak neye güvensin?

-Lastik değil bu, öylesine bir kumaş parçası.

-Bak, ışıklar söndü.

-Eh, sevimsiz! Ayrık otu gibi çıkıp burnunu sokmadan otur oturduğun yerde. Taşkent'e gidip sihirbaz, cambaz, palyaço dediğin şeylerin hepsini gördüm. Karanlık diyor

yahu!

(1270) Yagımus gümüş dişliyle anlaşamayacağını anladı. Kızıl gözlü beladan, sessiz kalarak kurtuldu. Keyfi de kaçtı. Biraz önceki sevinçli hâli adeta kasırganın rüzgarına kapılıp gitti.

Köz gibi parlayan gözleri solgunlaştı, göz bebekleri küle dönen kömür gibi küçüldü, avurtları çöktü. Boynu çıt diye kırılacak gibi oldu. Bir şeye morali bozulduğunda böyle olmak adetidir. Üzüntüsü çok uzun sürmedi. Tekrar kıpırdanmaya başladı. Yuvasından, hareketlenip uçmaya kalkan karga (1275) yavrusu gibi büzülüp alkış tuttu. Perde kapandığında neşeli neşeli çığırıp, arkasına korkan gözlerle bakarak, en sondan çıktı. Bisikleti ortamıza alıp yayan döndük. Ay, süt gibi bembeyaz. Köy uykuda.

Haydi acele et, konuşalım dedi o,
Ben, cüce gelinin güzelliğini anlattım.
(1280) *Çiçek gibi, öylesine nazik dedi o,*
Kayısı çiçeğine benzer, tüy gibidir hey gidi!
Kokusunu duydun mu dedi o,
Geceleyin havanın rayihası mı deyip kaldım.
Gelinin kokusu o.

(1285) Koku diyor, bu gençliğimde bütün uğraşım kavun bostanı oldu. Çiftçi babam, "kavunun teveğini eziyorsun" deyip içini göstermiyor. Temmuz geçerken turfanda kavunu özlüyorum. Elbette tarlayı dolduran birçok keleğin, o yeşil keleklerin arasından olgunlaşmış kavunu bulmak zordur. O, her zaman saklanır. Ben, bir çaresini bulurum. Rüzgâr çıkacağı zaman bahçenin bir köşesini kollarım. Havayı bir müptela gibi koklarım. O an burnuma yumuşacık, güzel bir koku gelir. Diz üstü çöküp ellerimi yere koyarak (1290) emekler, eğilip bükülerek yürür, koklaya koklaya olgun kavunu bulup koparırım. Salyalarım aka aka, açgözlü gibi yerim sonra.

Olgunlaşmış kavun o geline ne kadar da benziyormuş. Cüce gelinde, kavunun

kokusunu duydum.

Bu olaydan sonra Yagımus tanınmayacak kadar değişti. Önceki haylaz, asabi karakter (1295) bıçakla kesilmiş gibi yok oldu. Köyün çocuklarıyla tartışıp ağız dalaşı yapmıyor. Gümüş dişliyle kavga etmeyi de bıraktı. Eli dursa ayağı durmayan, yuvarlanıp duran sağlam, aksi adam gitti; yerine dindar, pervane, göz altları morarmış bir adam geldi. Önceleri yuvarlanan bir topsa, şimdilerde meyveye geç duran olgunlaşmamış bir kelek kavundu. İnsanın keleği. Karakteri değişmeyen adam, anlaşılmaz bir hale geldi. Yerini boş bırakıp yavaş yavaş evine gelip yatar, bir ah çekip iç geçirir, iğde dombırayı (1300) tıngırdatır.

-Zavallı hastalandı biliyorum, diyen babam şüphelenmeye başladı.

Köye yerleşen şehirli bir sağlık görevlisi vardı. Çoğunluk onu "aksakal sağlıkçı" diye adlandırır. Koyun yetiştirir, yerlere geleneksel desenli keçe halılar serer. Kazak kültürünü benimsemiş. Saçlarını kazıyıp kavun gibi ovalimsi kafasına takkesini takar. Takkesi işlemeli. Babam aksakallıya görüşmeye (1305) gitmiş olmalı. Akşam, Yagımus'u görmeye geldi.

Elinde ilaç koyduğu küçük kutusu, şemsiyesi var. Yaz kış şemsiyesini elinden bırakmaz. Yaz kış hışır hışır yağmurluğunu giyer.

Yagımus'un yanında oturup gazete okuyorum.

-Nasılsın?

(1310) Görülen kişiye selamdan sonra söylenen söz. Hışırdatarak yağmurluğunu çıkardı. İşlemeli takkesini alıp diz kapağına taktı. Havlu sordu. Bu şekilde acele etmeden başını, ensesini, boğazını sıvazladı. İyice kir tutmuş kulağını, kepçesine kadar tekrar tekrar ovaladı. Sonra bana eşikteki kaynayan semaveri işaret etti. "Su ekleyip, odun sür. Güldür

güldür yansın" dedi. Tam bir tiryaki. "Semaverin güldür güldür yandığını duymazsam karnım doymaz" sözü, bu (1315) aksakala aittir. Ben doğruca semavere yapıştım.

-Takoy djigit kokpar tyagat nado![13], deyip Yagımus'un damağını inceledi, gözünün üstünü fiskeledi. Sağlık görevlisi aksakal, bütün hastaları "korkanlar" ve "korkudan dudağı uçuklayanlar" olarak ikiye ayırır, buna göre tedavi ederdi. Yagımus'u iyice muayene ettikten sonra "korkudan dudağı uçuklayanlar" kısmına ekledi. Beyaz mavi, karışık bir ilaç verdi. "Evladım, bu gerekli" diye geveledi.

(1320) Oturup mırıldanarak bütün çayı tek başına bitirdi.

Yavaş yavaş Kökpar oynamak şöyle dursun, Yagımus kalkıp eşeğe oturup posta dağıtmaya dahi gidemedi. Hastalığı nüks etti. Gönül yarasıydı bu.

Bu naif gönüllü, zamanında, çarşaf gibi bozkırın geniş göğsünde neden dara düşüp sıkıntıya girerek ızdırap çektiğine kendi de şaşırdı. Neden gönlü yalnız, bomboş kalmıştı? Neden bu bataklığın (1325) içine battı? Milletle bir olup kavga edemiyordu. Tamamen sakin, tamamen dingin. Başkalarına benzeyerek o da dertli başının gamından çalışırdı, inat ederdi, öyle ki bir şanırağı[14] hiç zorlanmadan geçirirdi. Bacanın dumanı dimdik çıkardı. Ayakları geri geri gidip iyice zayıflayıp sahipsiz bir hayvan gibi kıpırdanarak hayatın geçmesinin sebebi ne, anlamı ne diye düşündü, öylece anlamadan şaşırıp kaldı.

Tamam, pekâlâ; başka soy, başka tohum olsun. Orada saçlarını kazıyıp takke giyen (1330) sağlık görevlisi aksakal peki? O da bu köye yabancı değil mi? Samimi bir dost olsa da başka tarafın Kazak'ı değil mi?

Aman, aksakalın yürüyüşü bambaşka. Üstünde hışırtılı yağmurluk, altında rüzgârdan, dağ faresinin kuyruğu gibi sallanan askerî pantolunu, ayağında gıcırdayan deri

[13] Rus.: Böyle bir genç Kökpar çekmeli.
[14] Şañırak: Çadırın en üst noktası, kubbesini oluşturan yuvarlak.

çizme. Bu çizmeyi gıcırdatarak güneş yükselirken evinden çıkar, kibirlenerek göğe bakar, geri dönüp şemsiyesini alır. Çantasını (1335) sallandırıp omzuna asar. Köyün ortasında yüksek bir tepe var, tepe üstünde dalları kurumuş yalnız bir kara ağaç, dibinde rengarenk bir bank. Buradan köy, avcunun içindeymiş gibi görünür. Aksakal, çantasını ağacın dalına asar, gözlüğünü gözüne değil, alnına takar, banka uzanır. Cebinden çıkarmadığı Akuşertsvo gazetesini alır. Gerçekten, içine iğne düşse bulunamayacak gibi olan gazetesini karıştırır, gözünü ayırmadan bakar, dış dünyayı unutur. Fakat Yagımus'un ağaç (1340) gölgesinde oturmak şöyle dursun, vaktinde çay içmeye bile fırsatı yok.

Döşeğinden kalkıp debelendi. Giyindi, yıkandı, atını eyerledi, heybesini astı, aceleyle doludizgin gitti. Güneş yükselirken kurum merkezindeki postaya ulaştı. Gümüş dişli Kümisbek okuduğu kitabın arasında tahtakurusu görmüş gibi yüzünü buruşturup başını salladı. Saatine baktı, dişini gösterdi.

(1345) "Yoldaş Fahreddinoğlu Sevimsiz" dedi. "Sevimsiz"i üstüne basarak söyledi. "Saat anca on olmuş, bu gazeteler, dergiler, malumatlar ne zaman çıkacak" dedi. Gözüne perde indi. "Yakındaki Kosüyenki'ninkileri bırakalım, çil tezeği gibi sayaya dağılan çobanlara ne zaman gideceksin?" Yagımus'ta Allah'ın sevdiği hangi hareket var? Masum ve zavallı gibi görünmeyi bilmiyor. "Senin o kâğıtların olmadan karanlıkta kalır. Bugün okumazsa yarın okur. Allah'ın gününün (1350) bitmediği gibi gazeteler dergiler de bitmez", Kümisbek'te işi neticelendirecek akıl yok. "Biz bu yönetimimizle nasıl düzeleceğiz? Sen bir karışlık adımını atana kadar devir değişir, deryanın suyu çekilir. Karatav aşınıp yok olur, senin gevezeliğin bitmez herhalde. Sen gövertmezsin, hepsini bir edersin. Ahir zamanda yeryüzünde oluşacak bir çatlaksın, felaketsin! Ey, söylediklerini ölçüp tartarak söyle, alacağın bir dilenci torbası mı! Al öyleyse!" Bedava (1355) sığır tezeği değil. Kaldırıp atar. Yazı dediğin, güz yaprakları gibi yağar. Posta bürosunda yangın çıkacak gibi olur.

Geçip giden yaşlı, geri döndü. Durumu fark etmişti. "Yagımus ile iyi anlaşmıyor musun sen? Yana yakıla yaptığın bu iş ne? Gümüş dişlerini göstermekten, ahırı halledene kadar kan ter içinde kalarak koyun kırkan bu kırkımcılara yardım etmiyor musun?" Yaşlı,

(1360) görevini yerine getirip yoluna gitti. Nurbala'nın Kümisbek'i söylenmeyi bıraktı. Onu durduran, bu yaşlının terslemesi değil, kendinin art niyetliliği ve kurnazlığıydı. Yagımus onun ne kadar yese de bitiremeyeceği lokması zaten. Kümisbek kum tanesinin bile hesabını tutacak bir menfaatçidir. Yagımus'a aylık maaşını vereceği zaman bütün hünerlerini gösterir, olmayan belayı bulur. "Falanca kişi, yazıyı boşuna yolladın" der. "Omzuna asacak çanta alıp verdim" der. "Üvez kalpağını yıka" der. Çoban nihayetinde (1365) maaşın yarısını alamadan kalır. Her zaman böyle yapar. Yagımus, cırtlak sesi de olmasa, kişinin gönlünü kırmaz. Uysal ama temeli sağlam değil. Arkadaş canlısı. Eğer bu postacılığı bırakırsa yerine ketum, inatçı, dikbaşlı bir genç gelecek. Dikbaşlının maaş vermesi şöyle dursun, "Dünyayı mı toplamıştı" diyerek isteğini reddeder. Sayfayı alıp dilekçe yazar. Rüşvetçi diyerek başına iş açar. Bunları aklından geçirerek ağzını kapar.

(1370) "Ah, hızlı yürü dendiğinde dalağın şişer. Hükûmetin amacı, halkın görevi" deyip küçülür. Görevlisine hürmet edip uğurlar. Yagımus hızlıca Kosüyenki'ye ulaşır. Tam öğle vakti. Güneşin sıcaklığı şakakları yakıyor. Tepe başında sağlık görevlisi aksakal medet umarcasına, hâlâ oturuyor. Öylesine değil, hasta bekliyor. İşte geldik diye etrafta dolaşan kimse görünmüyordu. Millet işte, yaşlılar hastalığı (1375) dikkate almıyordu. O çağırıyor, öbürü gelip karnını açıyor, kalbini gösteriyor…

Eyalet merkezinde büyüyen, orada kırklı yıllarda doktorluk okulunu bitiren bu adamın herkesten başka saygınlığı var.

Bu saygınlık, bacadan çıkan dumana bakıp o evde hangi yemeğin nasıl piştiğini yanılmadan bilmesinden. Mesela diyelim, duman önce kıvrılıp zikzaklar çizerek sonra da bir öbek olarak (1380) yükseliyorsa hamurun içine et konmuştur. Ancak bu zikzaklı duman birden yayılıveriyorsa o evin kazanında fokurdayan sadece lapadır. Baca parça parça, beyazsımsı mavimsi bir duman salarsa, kazanda etin altında, çayın üstünde pilav, yufka veya mantıdan biri pişmektedir.

Samimiyetle konuşan bu iyi kişiyi bütün ahali beğenir. Bundan sonra o "Akuşerstvo" gazetesini (1385) koynuna sokup yerinden şıp diye kalktı. Asılı duran

çantasını, şemsiyesini aldı. Kuzeye doğru küçük adımlarla ilerledi. Dosdoğru veterinerin evi. Akşam üstü eşi gelip: “Kordonunu kesen kişi, yavrunun kemiğini yapıştırmış, gece boyu bağırdı” diyerek çağırdı. “Düşerse düşsün. Göbeğini kesen kişiyi eli boş göndermeyi biliyor, yol yordam, örf adet bilmiyor” deyip içten içe kızdı ve inat etti. Şimdi bu mavi beyaz dumanı elleriyle çağırmadı mı? (1390) Genç kısrağın sucuğunu tıka basa yer herhalde. Gidip hışırtılı yağmurluğunu çıkardı. Kazanın yanına bağdaş kurup oturdu. “Hanım, kemiği yapışan atı alıp gel” dedi. Tecrübeli bir kasap gibi budundan kaldırıp baktı. Burnuna yemek için sucuk yapılacak kafa derisinin ağır kokusu geldiğinde mutlu olmak adetidir. Hep böyle yapar. Bu tatlı hayallerle toprak yolu haldır haldır yürürken merkezden gelen Yagımus ile karşılaştı.

(1395) Yagımus elini şakağına dayayarak gölgelik yapmış, süratlice gidiyor.

-Yagımus, evladım, nasılsın, iyileştin mi?

Yagımus iki elini birden uzattı.

-Verdiğim ilaçları içip bitir. Et sulu çorba da iç.

-Uyku düzenim kötü. Başım zonkluyor. Geceleyin belim doğrulmuyor.

(1400) Aksakal, aklına bir şey gelmiş gibi aniden döndü.

-Ey, evladım, sana evlilik gerek.

Yagımus şuursuzca heycanlanıverdi, kendisiyle sağlık görevlisi aksakalı düşünce bazında karşılaştırdı. “O niye dertsiz tasasız” diye düşündü. “Başımı ezip beni susturması da neyin nesi” diyerek içi içini yedi. “Ben hâlâ yaşıyor muyum ki? Böyle (1405) bitkin bir

halde düşüp kalsam, arkamdan ağlayacak bir kişi var mı?" Sağlık görevlisi aksakal: "Yavrucağın dudağı uçuklayalı beri düzelemedi" der. "Yazgıya çare var mı?" der. Gümüş dişli Kümisbek: "Yerden çıkan bir ot gibi beni sinir ederdi, birden yıkılıverdi" der. Dalabay'ın babası: "Moldeken'in emanetini bir yere yerleştiremedim. Yagımus'un kıymetin bilmeden hor gördük, ağlattık, zulmettik. İşte şimdi ayrıldık" der. Dalabay mı? (1410) Gönülden üzülüp ağladığı belli. Dünyadaki tek dostuydu o.

Hayatta mutluluk ne kadar gerekliyse, üzüntü ve keder de o kadar gereklidir diyorum. Yaşam tamamen mutluluklarla, sevinçlerle, rahatlıkla bezense insanlar kibirlenir, hüznü unutur. Gülümsemenin kıymeti kalmaz. Bazen hayatın acısını, elemini tadarsan; bunları yürekten anlarsan sana sunulan sevinç de gülümseme de daha tatlı, daha istikrarlı olur. Hayatın (1415) anlamlı hale gelir.

Benim düşünceme göre Yagımus o köyün tatlı tasasıydı.Yagımus'u görüp eski kişiler arasındaki itibarlılar birbirini gücendirmese, birazcık sevindirse, birazcık kırmasa bu hayat nasıl da tatlanırdı. Bu hayat cennete dönerdi.

Sağlık görevlisi aksakalın sözlerini ilk anlamdıran babam oldu.

(1420) -Sevimsizin gevezelik edeceği gelir diyen sağlık görevlisi aksakalın dediği doğrudur. Yagımus'u evlendirsek ne yapar?

-Ona kim varır?, diyen annem gerçekten dehşete kapıldı.

"Ona kim varır" sözünün imasını babam ve ben anladık. Babamın düşündüğü şeyin muradına ermeden bitmeyeceği aşikar. İnatlaşıp diretti. İnadını (1425) örtbas edip sakinleşti.

-Moldeken'in emaneti boynumun borcu. Yalnızlık çeker, kemikleri sızlar.

Evlendirelim. Nişanlayacak bir kız arayalım.

Aradı ve nihayetinde buldu. Devecinin, ilk kocası kökpar oyununda öldükten sonra evine dönen kızı. Kucağında bebeği var. "Hiçbir şey yapmıyordu. İki yarım bir tam (1430) olup rayına oturdu" dedi babam. "Kim bilir" dedi annem. Kapının önüne çıkarak gelen geçenle selamlaşıp kıkırdaşan kınalı gelini anlatayım. Millet ona "toparlacık kız" der. Şimdi "toparlacık gelin" oldu. Dürtsen, vücudunda parmağının izi kalacak kadar tombul, şişman biri. Boyu kısa. Güleç. Sanki ağzını burnunu çıkarıp yerine gülümseme koymuş gibi. Yürüse de dursa da gülüverirdi. Annemin söylediğine göre, (1435) yaşlılar damadın kazasını duyurduğunda da az kalsın gülüyormuş. Ardından dudağını ısırıp hüngür hüngür ağlamış.

-Terbiyesiz, Yagımus'un küçücük evini kahkalarla doldursun, dedi babam, kendi düşüncesine kendini razı ederek.

Sonra toparlacık gelinin evine sayısız kere gidip gelerek babasının istediğini yaptı. Ala sığırı (1440) başlık parası niyetine verdi. Deveciye kaftan giydirdi.[15] Toparlacık gelin çok uzakta değildi. Yaz geçip kavunlar bittiğinde Yagımus evlendi.

Sönüp kül olmuş ateş, tekrar alevlendi. Kaşık bacası siyahımsı bir duman saldı. Rutubetlenen yastık yorgan dışarı serildi, pencereye kırmızı perde takıldı. Küçük evden sabah akşam kahkahalar işitildi. Sağlık görevlisi aksakal Yagımus'un evine çağrılmadan gitti. (1445) Gümüş dişli Kümisbek "düğünden kalan yiyecekler" diye damlayarak yiyip içti. İyiden iyiye Yagımus da değişip canlandı. Önce ölecek gibi olan, cansız atı, şimdi sokağın tozunu attırarak doludizgin gidiyor. Özellikle de babam mutlu.

"Bir ocağın ateşini söndürmedim" dedi.

Okuldan dönüyordum. Toparlacık gelinin gülüşünü duyunca gidesim geldi. (1450)

[15] Kazak geleneklerine göre, önemli kişilere, Kazak geleneksel kıyafeti olan "şapan" (kaftan) giydirilir. Bkz. Ğinayat, 2011, s. 138

Yagımus'un evine doğru kıvrıldım. Yaklaşınca içerden kötü bir çığlık sesi geldi. Kapının kolundan tutunca aniden durdum. Toparlacık gelinin sesi kulaklarımı çınlattı.

-Mahrum kal! Bu haset senin dengin mi?

-Basıp değerli eşiğimi, beyaz döşeğimi kirletemem.

-Parayı bulacakmış gibi kendini niye ağırdan satıyorsun?

(1455) -Bu it neden yalvarırcasına bakıp evimden çıkmıyor. Geçen gün çobanları dolaşmaya gittiğimde aramaya gelmiş. Elinden et yemiş. Şimdi bugün süte doymuş kedi gibi bıyık altından mı gülüyor, üzüyor mu, işte lanet gümüş dişli!

-İyi kötü, başkanın değil mi? Sana pay versem hoş görürsün.

-Payını bilirim ben senin!

(1460) Açlıktan karnım guruldadı. Aslında, hayvanları ayırırken Kümisbek'in pantolonunun paçaları sürüklenerek o eve girdiğini gördüm. Hırsız it gibi yalvaran gözlerle bakması kötüydü. Yagımus evinde diye düşündüm. Hiç girmeden döndüm.

Bu dargınlıktan sonra Yagımus ile toparlacık gelin ortak bir yol bulamadılar. Bacanın dumanı dimdik (1465) çıkmadı. Ateş başında kavga dövüş kurtulmayan adamın görünüşü açık: Sırtında ağır bir yük varmış gibi eğilip bükülerek yorulur, üstü başı kirlenir. Yakası temiz şeffaf naylon giyerdi, yıkamadan bırakırdı, kir göstermeyen kahverengi gömlekle değiştirdi. Pantolonu akordiyona benziyordu. İşine erken gitti, geç döndü. Çobanlara uğramıştı. Bunu annem sezmiş.

(1470) -Rengin kaçmış, hasta mısın yoksa?

-Yok bir şey.

-Toparlacık gelinin neden sana bakmıyor?

-Yok bir şey.

-Karıncayı bile incitmeyen yöneticinin karısı değil zahir, koskoca gencin getirdiğini (1475) yiyip serin gölgede oturarak neye böbürleniyor? Dul ve çocuklu kadın demeden kız gibi görüp istemeye gittik. O kahkahacının saçını başını yolarım ben!

"Yok bir şey". Yagımus'un ağzından başka bir kelime çıkmıyordu. Üzüntüsünü de neşesini de içinde yaşamayı öğrenmiş. Bu karakteri, Yagımus'u yol kenarındaki bir taşa benzetmişti.

Her zamanki taş. Seller basar, fırtınalar kopar, soğuklar çıkar, güneş yakar ve tüm bunlar üstünde bir iz (1480) bırakır. Dışarıdaki bu taş olanların tümüne direnir. Tıpkı onun gibi. Hiç renk vermedi dersin. Taş gibi kaldı. Yine de bu sade ve engebeli sağlam adama merak edip her baktığımda bu düşüncemin yanlış olduğunu anlarım. Onun üstünde karınca yolu gibi zaman kırışıklıklarını görürüm. Yağmur damlasının kokusu, güneşin sıcaklığı, karın nemi apaçık bellidir. Şimdi kış gelse, taşın üstünden anlaşılır. Gözlerini her diktiğinde anlarsın ki her güce karşı koyar, nice akıllı adamlar çaresini bulamaz. (1485) Ahir zamanda Deccal'a tek bir söz söylemeyecek, sadece taştır. Sadece o, sonuna kadar mücadele edecek. Direnmeyi öğretsin. Ahir zamana kadar ezilip büzülmemeyi, sır vermemeyi taştan öğrenecekmişiz. Öyleyse bu taş karakterini Yagımus'tan almış.

Köyün ortasındaki tepenin başında Yagımus denk geldi. Yanına gidip selam verince hiç duymadı. Gözleri kıpkırmızı ışık dolmuş. Kızararak batan güneşe bakıp düşünceli düşünceli oturuyor. (1490) Ben de elimde olmadan gün batışına döndüm.

Köyün bu tarafı göze gelen bir düzlüğü olmayan bataklık gibi bir ova. Önceleri bozumsu bir toz görünürdü. Dönen hayvanların kaldırdığı toz bu. Sonra gökte mi ufukta mı olduğu belli olmayan bir nohut göründü. Çalı kuşu olmalı. Güneş, eriyen tereyağı gibi ufuğa karışıp kayboldu.

Yagımus'un gözbebeği o an küçük bir güneşe benzedi, ışığı sönerek batan (1495) kızıl ışık gibi. Kızıl gözyaşı. Bu kısacık hayatta yalnızlık denen derdin olduğunu ilk defa o zaman anladım. Bu kızıl gözyaşı; bu derdin tortusu, tuzu, büyüklere olan kırgınlık, gümüş dişli Kümisbek'in zulmü, bizim şakalarımız, cefamızla dolu. Hepsiyle… Yüreğim kötülüğü duymuş gibi parçalandı.

-Dalabay, bu hayattan sonra da bir hayat var biliyorum, dedi o.

Bir cevap veremedim. (1500) Bir şey desem Yagımus güneşin battığı tarafa gidecekmiş göründü. Eğer o gerçekten giderse kiminle uğraşacağız, kime güleceğiz. Ev ev gezip kim haber dağıtır. Kim sokağın tozunu attırır! Gölge yalnız kalır yahu, bu gölgeye takılıp kambur yürüyen Kümisbek kalır, gümüş dişler kalır.

Sabah babamın sesiyle irkilip uyandım.

(1505) -Ne yazık! Yagımus güleciyle ayrılmış. Aksi haspa, avuç içi kadar evi zorla elinden almış. Yagımus'u kovmuş.

Yagımus'un toparlacık gelinle barışmamasını şimdi anladım. Parçalanan taşın bir daha birleşmediğini, dünkü güneşin bir daha geri gelmediğini anladım. Şimdi, güzel kokulu kavunu dönüp ezdiğimi hissettim. Sonra yastığa sarılıp hüngür hüngür ağladım.

3.2.5. İki Dünya Kapısı

(1511) 22 yaşımda yayımlanan ilk kitabımın editörü muhteşem şair Tumanbay Moldagaliyev'e.

Ömür denen şey büyük boşluk ile sonsuzluk arasında parlayıp yanıp sönen kıvılcım gibi ani bir lahzadır.

(1515) Akıllı insanlar, ömrün anlamını hayatın sahibinde değil, bu sonsuzluk, bu büyük genişlikte arar. Hayat, kapıyla salon arası kadardır, der Kazak. Dünyaya geldin, yürüyüp gittin. Var olan sadece bu. Geçtiğin, yürüdüğün, yerleşip çıkıp gittiğin o tatlı düş gibi. İnsan ağlayarak geldiği dünyaya çıplak gelirmiş, karanlık sozluğa kaygılanıp giderken de çıplak gidermiş… O zaman iki arada gördük, geçirdik, rahatladık, kucakladık, tattık, (1520) hissettik dediklerinin hepsi geçici… Kendi kendini avutmak, kendi kendini desteklemekten başka ömrün bir anlamı var mı diye akıllı kişiler çok düşünmüş.

Bu düşüncelerden saçları ağarmış, sırtı kamburlaşmış ve düşünce azabına düşünceye kadar bekleyen bir han varmış. Başka memleketlerin yöneticelerinden farkı kanaatkar olmasıymış. "Başka memleketleri istila edelim… Falancanın karısı çok güzelmiş… Zenginliği çokmuş… Falan filan…" diye yoldan çıkan (1525) vezirlerini yanından kovmuş. En güzeli, memleketine sakin bir ömür bahşetmiş. "Savaş, çatışma, adam öldürme, zulmet, gıybet... Bunların tamamı iki şeyden çıkar" der bu han: "Birincisi midenin, ikincisi nefsin gamından. Mideden kanaat giderse insanı açgözlülük; oburluk; doyumsuzluk; içsem, yesem, gülsem, yaşasam, zenginleşsem huyları azdırmaya başlar. Eğer nefisten kanaat giderse, o da bir bela. Merak ateşi bedenini kızdırıp yatağında sağa sola dönen (1530) sıcak yüzlü kadına aşık olur, bu kadının ezgisiyle eğlenip binbir türlü husumete ve zulme dizginleri verirse insan işte o zaman ne yapacağını bilemez." Bu dünyevi sebepleri aklından çıkarıp yüreğine kararlılıkla haysiyet veren bu han memlekti için çok uygunmuş.

Halefi için kaygılanmış. Tek oğlu varmış.

(1535) Soyunu azazilin yoldan çıkarmasından, şeytanın fısıltısından uzak tutarak "Şu yeryüzündeki binbir çeşit azabı ve zulmü görmeden büyüse, dünyaya iyi niyetle gelse ve bir o kadar günahsız, süt gibi ak, su gibi berrak bir halde geçip gitse" diye hayal etmiş. Akıllı insan sizinle bizim gibi değildir. Bu sebepten dolayı, doğan tek oğlunun ismini Gautama koymuş ve o büyüyüp geliştiğinde nefis ile midenin kulu olmasın diye hiçbir şeye elini (1540) değdirtmemiş, onu hiçbir şeye muhtaç etmemiş. Sadece dadılarına, hocalarına "çocuğun gözüne zulüm denen şeyi göstermeyin!" diye kati bir emir vermiş.

Sokak dolusu zulüm… Birbirini yağmalayıp satan halk da, el açıp hayır sadaka dileyen de, beklenmedik bir anda kin tutup adam öldüren de bu sokakta. Gautama'ya bu kötülükleri göstermemenin tek çaresi onu dışarıya çıkarmamak. Bu sebepten hanzadenin (1545) sarayını yüksek duvarlar ile çevirip giriş çıkış kapılarına muhafız dikmiş ve bir insan için ne gerekliyse hepsini saraya getirtmiş. Güzel bir çeşme, avlayacak hayvanların olduğu bir yer, yemişlerin bütün çeşitlerinin karşılanacağı bir ablukayla bu büyük alana yeryüzünün cennetini kurmuşlar.

Gautama hiç yoksulluk görmeden büyüyor, büyüdükçe bir delikanlı oluyor, kanına merak (1550) ateşi giriyordu. Hocaları bunu hemen öfkeli babaya yetiştiriyor, "şöyledir, böyledir. Çocuğunuz gece boyunca telaşlı bir şekilde yatağında uyumadan dönüp duruyor" diyorlardı. Babası başını sallayarak "olmaz, olamaz!" diye telaşlamış ve güzelliği ağızları sulandıran seksen dört bin kız bulup hepsini hareme toplanmış ve oğluna bu haremi hediye etmiş. Hanzade, hoş kokulu güzel bahçede güzeller ile özgürce oynayıp nefsini doyurarak ateşli, arzulu bir hayat geçirmiş. (1555) Günlerden bir gün kızlardan sıkılarak sokağın gürültüsüne merak salmış. Hocaları telaşlanarak hemen bunu babasına yetiştirmişler: "Şöyledir, böyledir. Hanzade kızlardan, yataktan sıkıldım, beni dışarıya çıkarın diye bağırıp olay çıkarıyor." Öfkeli baba düşünerek "peki" demiş, "önüne ve arkasına bir muhafız koyun ve arkasından fayton ile çıkın." Hükümdar sarığının ucu dolaşan ulemaya seslenip onu bekleterek yanına almış. "Nasıl yaparsanız yapın, (1560) bir çaresini bulup

hanzadeye zulmü göstermeyin, gördüğü sadece iyilik olsun! Gidin, yerleşin."

Hocaları hanzadeyi dışarı çıkarmak için birçok hazırlık yaptılar, hizmetçiyi, muhafızı bollaştırdılar. Dışarı çıktığında yüzüne güneş değmesin diye bir güneşlik ile yelpaze tutan bir köle aldılar. İçecek sunan, yüzünden sinekleri kovan hizmetçi (1565) çok! İyice hazırlanıp "oldu" dediğinde, günlerden bir gün, neşeli bir Mayıs akşamında güzelce süslenip dışarı çıktı.

Hanzade mutlu bir şekilde yanındaki güzel kız ile gülüp eğlenerek faytona geldi. Aniden, sokağın kenarında eğilmiş, değneğine dayanan ve zor hareket eden çirkin bir sillüet gördü ve bağırdı:

(1570) - Durun, hey! Bu nedir?

Sağ yanına yaklaşıp diz çöken hoca faytondan başını çıkarıp baktı. Sokak kenarında değneğine dayanmış, zor hareket eden, buruşuk yüzlü, yalın ayak, kafası çıplak, üstü başı yırtık pırtık olan adamı gördü. Şimdi bir şeyler sormamanın imkanı yok. Göz göre göre nasıl sormasın.

(1575) - Bu yaşlılık, dedi adam, insan yıllarca ömür sürüp yaşlanınca işte böyle moruk oluyor.

-Öyleyse ben de yaşlanacak mıyım?

-Yaşlılıktan hiç kimse kaçıp kurtulamaz. Sizin üstünüze de böyle bir keramet bir gün çullanacak.

Gautama dalgın dalgın düşündü:

“İnsan hiçbir zaman yaşlanmaz, çiçek gibi renklenip yaş alır” dedi. “Öyle olsa da bu kötü, müşkül silüete benzeyip (1580) onu andırarak donup kaskatı kesilen ve kuruyan bir ağaca benzemeyecek mi? Şarabı kim içerse, güzeli de dönüp o kucaklar öyleyse.” Hanzadenin boynu bu ağır düşüncelerden ezilecek gibi oldu. Kendine gelip keyiflenemeden bozuk bir hâlde emir verdi:

-Eskilerin aracı var, hiçbir yere gitmiyorum, bu dünyada görülecek ilginç şeyler o kadar da fazla değilmiş. Saraya dönüyorum.

(1585) Gautama şefkatli yuvasına, aysız bir gecede yere inmiş faydasız bir bulut gibi efkarlanarak döndü. Neşesi, taşla ezilmiş gibi, hiç yerine gelmedi.

Günlerden bir gün hanzade sarayındaki eğlence ile kızların ateş gibi sıcak kucağından sıkılarak dışarı çıktığını düşledi. Hocaları bu yolu yaya yürümek için anlaştılar. Hanzade neşeli bir şekilde yürürken aniden önünden geçerken yolunu kesen, iki ayaklı, (1590) üstü başı siyah, yaralı, saçları dökülmüş, her yerinde çıbanlar çıkmış, gözü şişmiş bir öcü gördü ve çok korktu:

-Bu ne?

Yaverleri, yeryüzünde insana bulaşan bir hastalık olduğunu, o hastalığın bulaştığında vücudu bir kurt gibi kemirip erittiğini, durmadan yıprattığını (1595) anlattılar. Hanzade cennet gibi yurduna, efkarlı bir şekilde geri döndü. Sokakta gördüğünün etkisinden kurtulamadan, boynuna ağırlık çökmüş vaziyette bir hafta geçirdi. Babası oğlunun bir belaya çattığını, için için hissetti. Sordu, hanzade bir şey söylemedi. Biraz olsun canlansın diye oğlunu çok güzel bir kızla evlendirdi. Düğün yapıp bütün ahaliyi eğlendirdi. Aylar yıllar nasıl geçer, onların arası bize meçhul. Gautama bir gün hiç ortada yokken, “dolaşacağım” diyerek odasından dışarı çıktı.

(1600) Gelip sokaktaki arabaya uzanıp başını koyduğu gibi uyudu ve bir beden

gördü. “Bu ne” diye sordu. O zaman ağzını saklayan öküz gibi ölüm sessizliğinde olan yaverleri, çaresizce doğrusunu söylediler: “Cehenneme giden ve şimdi kalkıp yürüyemeyen, bedeni mezara gömüldükten sonra toprak olup çürüyen, ceset denen şey işte bu.”

(1605) Hanzade dünyada doğumun da ölümün de olduğunu, arasının bir aylık bir yol gibi çok uzak olmadığını var gücüyle düşünerek hissetti. Efkarlanarak sarayına döndü. On altısı yeni dolan nişanlısı ağzını açtı, dilinden bal emdi, hanzade neşelenmedi. Annesi emir verip hazinede gizlenmiş yakut taşını getirtip bileğine taktı, olmadı. Emirci asker, Alatav’ın öbür tarafından ganimet toplamaktan gelen atı dehleyerek önüne kattı. Hanzade at binmeyi bilmediğinden biraz önce (1610) küheylanı bir gölge gibi izleyen yaverini “sen al” diyerek ödüllendirdi.

Günlerden bir gün kucağı ateş gibi yanan, nefesi misk gibi kokan güzellerin kucağından kurtularak daha önce hiç geçmediği kale kapısından geçerek dışarı çıktı. Boynu düşüncelerdeden ezilir bir vaziyette adımlarını zar zor atarak ilerledi. Suyun kenarında, güneşte yanmış olan ağacın köküne takıldı, dönüp baktı. Kök sandığı şey, beline kadar çıplak, kaburgasından güneşin göründüğü, güneşte yanmış, saçını (1615) ustura ile kazımış bir zavallıydı. Yolcunun ayağının takıldığı düşüncesini aklı almadı, kendi kendine gülerek “bu dünyada insan denilen canlıyı beğenmeden, kötü hayata yüz çevirmeden kibirlenmek kötülüktür.” Şaşırıp kaldı.

Azabı bu kadar ağır dünya ile arasına bir mesafe koyup gördüklerine ve hayatına şükrederek kibirlenen bu anlamsız adamı yok etmek istercesine durdu ve “Şu (1620) kibirlenen kifayetiz kim?” diye sordu yaverine.

-Gözümün nuru, efendim… diye başladı yaveri: “Bu, ebedi dünyanın varını yoğunu fark etmeyen, vara yoğa canını sıkmayan, kibirlenmeyen, üstünü başını temiz tutan takvanın ta kendisidir. Bunlar biliginin peşine düşerek aklını bilgiyle dolduran ve o bedenini zayıflıkla yücelterek büyüten kişilerdir.”

(1625) -O nasıl oluyor? diye şaşırdı Gautama. Bu garipler hanzadeyi de beğenmezler mi?

-Beğenmezler.

-Üstündeki bütün giysisi bir bez parçasından ibaret olan bu garipler parayla da ilgilenmiyorlar mı?

-İlgilenmiyorlar.

-O, kanı kaynatan güzel kadınların kucağına oturmakla da ilgileri yok mu?

(1630) -İlgileri yok.

Gautama şaşkınlıkla bakarak "Hüda'nın kudreti" dedi, "yiyip içmeden doyan bir kuzu gibi aza kanaat getiren, dünyayla ilgilenmeyen, merakına yenilmeyen, kendini diğerlerinden ayrı tutan, bütün dünyaya açık bir gözle bakan nurlu sofuluk kuran dünya da güzelmiş ya!"

(1635) O günden itibaren hanzade kendini takvaya hazırladı. "Mutluluk, muhteşem saltanat, binbir güzel cariye, altın ve gümüşle kaplanmış o büyük saray mahrum kalsın!"…. Bunların tamamını redderek kafasını çevirdi ve çıkıp gitti. Böylece kısa bir sürede Tanrı'nın dünyaya gönderdiği Buda'ya dönüştü. Buda, uyanık ve bilinçli bir halde yaşayan insan anlamına gelir.

(1640) Buda, bundan sonraki ömründe hasta insanı iyileştirmeye, yoksulu güçlendirmeye, açı doyurmaya, budalayı akıllandırmaya, celladının yüreğini yumuşatmaya

çalışarak ilmini yerine getirdi. İlme ulaşmak için nişanlısını, oğlunu, binbir cariyesini, zenginliğini, bütün varını yoğunu bırakıp bir dağ başında yüksek bir kavağın üstünde bağdaş kurarak düşüncelere teslim oldu. Gece gündüz, etrafında kalabalıklaşan ömür pazarının parkını, bedelini, ilgisini, vehmini, kaygısını, (1645) sırrını düşünüp hayalden hayal doğurarak yüreğini minnettarlıkla doldurdu. Yüreğine dolan bu minnettarlık yıllar geçince kanaate döndü. Yiyip içmeden doyan, görüp hissetmeden tatmin olan, etrafına sadece güzellikten ve iyilikten ışık demeti dağıtan bir hâle geldiğinde Nirvana ilminin çemberine girdi. Bu andan itibaren Buda'ya atılan hiçbir ok onu yaralamadı. Saldırmaya yeltenen vahşi kaplan, kuyruğunu kıstırıp gitti, (1650) yılan zehri tesir etmedi. Dünyevi iradesizlikten kurtulan Buda, sonraki ömrünü bütün insanlara iyilik yapmaya adadı.

O zaman al, doludizgin gidip gel, savaş azalmış mı? Savaşların çok olduğu bir dönemde bir asker okla yaralandı. Sonra yardıma gelen yoldaşının elini itip "önce bu oku atanın kim olduğunu bileyim sonra onu böğrümden çekip çıkaracağım" diyerek bekletti. Yoldaşı (1655) düşman tarafına doğru koşarak son oku kimin attığını sordu. Tekrar nefes nefese dönüp oku çekmeye yeltenince, zavallı asker onun elini itti. "Öğren" dedi, "beni gözeten genç hangi boydanmış?" Yoldaşı düşman tarafına doğru koştu ve en son ok atanın hangi ulustan, hangi boydan olduğunu sordu. Tekrar yorgun bir halde, soluk soluğa geri döndüğünde yoldaşı canını teslim etmişti.

Bu olaya (1660) şahit olan Buda, "Gereksiz soru beyin kemirir, gereksiz bilgi cana çare olmaz. Dünyanın bir sınırı var mı yoksa uçsuz bucaksız mı… Onun bize ihtiyacı yok, Buda, Nirvana ilminden sonra ömür sürer mi sürmez mi… Onun kullarla bir alışverişi yok. En hayırlısı, bedenindeki kötülük okunu, çok gecikmeden tam zamanında çekip çıkarmak" dedi.

(1665) Bunu her gün ders alan öğrencisi anlamadı. O zaman bunu öğrencisine: "Yaralanan cengaver biraz önce oku, ona düşmanın gönderdiği bir hiddet olarak düşündü, halbuki gerçekte, okun cengaverin böğrüne saplanmasıyla, canını vermesi onun kaderidir. Kader, çemberinden atlayıp geçmeyi onun gibi herkese yazmaz. Alın yazısından kendini koruyup kurtaran insanlar da atlayıp geçer" dedi ve anlaşılır olsun diye ekledi: "Yeryüzünü

kaplayan (1670) okyanusun tadı nasıl tuzluysa benim ilmimin tadı da insanoğlunu kaderden kurtarmaktır. Kurtulmak, kurtarmanın ta kendisidir: yani Nirvana!"

Öğrencisi bir soru daha sordu:

-Bir şekilden diğer şekle dönüşme sizin ilminizde var mıdır?

-Dönüşüm bir şairlik, bir ilham gibidir. Benim ilmime göre can hiçbir zaman (1675) dönüşmez, yok olmaz. Ten sahibini dönüştüren, üstün şuur katmanıdır. Kişi düşünce gücünü yalnız bir noktaya toplama aracılığıyla her türlü varlığa dönüşebilir.

-Kanaate nasıl ulaşabiliriz?

-Şimdi, tekrar dünyaya geldim, eskinin tamamı yalnızca bir düş. Kaderimi kendim belirliyorum. Kendi kendini rahat bir duruma getirip memnun etmek için çalışıyorsun. Her gün (1680) erkenden uyanıp gözünü açtığın gibi düşün. Bunun yanında irade zayıflığını, kibirliliği de aklından çıkarmadan düşün, böylece kanaat yüreğine dolar. Ertesi gün ümidin artmasına veya geri çekilip azalmasına bir yol açılır. Zayıf iradeyi, bir şeyin peşine takılıp kalmayı bıraktığında, hareketin, durumun, sabahki buğu gibi hafifler. Neşelenerek yola çıkan bir kişi gibi yüceltilirsin. Yeryüzündeki kanaat işte budur.

(1685) -Hocam göstermişti derim, siz büyü yapın.

-Yalın ayak su üstünde yürümek, kızgın közü çıplak elle tutmak, felç olmuş hastayı dokunarak iyileştirmek büyücünün hüneridir. Benim hünerim inançtır. Yaradana yakınlaşmaya çalışırım. Beni hocan olarak sayacaksan sihrimi değil sırrımı öğren.

Öğrencisi bu sözü anlamadı.

(1690) -Yaradana yakınlaşmak ne zaman nasip olacak?

-Öğrencim! Bilinç sınırlı, yürek sınırsızdır. Gelecekte nasılsa, aydın olmayan bilinç imkanını tüketip yürek çemberine yerleşecek. Bilinç yorumlayamadığı şeyi yürek ile sezerek bilir. Bu sefer insan ömrü acayip ezgilere, boyaya, tesire, sezgiye döner. İnsanlar birbirini yürek aynasına bakarak tanıyacak.

(1695) Öğrencisi Gautama'nın sözünü yeni anladı. "Sonraki ömrümü hocamın çizdiği yoldan yürüyerek geçireceğim" diye söz verdi. İki elini göğsüne koyup başı yere değene kadar eğilip saygı gösterdi. Akşamki gölgeye takılarak evden aceleyle çıktı. Hoca, tek başına otururken onu çok merak etti.

Gautama her akşam yukarıya çıkıp batan güneşe bakıyordu. (1700) Bir gün yaptı, iki gün yaptı ve bu nihayetinde, güneşi girdiği yuvasından geri çıkarma adetine döndü. Yukarıya çıkıp eğri büğrü taşın üstünde bağdaş kurmuş bir vaziyette düşüncelere dalarak kendi içine dikkatle baktıktan sonra dünyanın geçiciliğini, boşluğunu, umutsuzluğunu yürekten anladı. Sonunda varlığına kanaat hissi kayboldu. "İnsan kanaati onur olarak belirlediği zaman bunu kendi dünyasında ışıldayan bir mum yakmış gibi hisseder. En sonunda insanı 'olsam' umudu (1705) mahveder" dedi Gavtama. "Bir zengin olsam, bir şan şöhret sahibi olsam der, olmaz. Hayat geçireyim diyen yok. Eğer bu 'olsam'ı yok edebilirsek, yeryüzünde kötülük, dert, yalan dolan da yok olur. Herkes kendini nasıl seviyorsa, yaradanı da öyle sevmek gerekir."

Bir gün Gautama memleketini, büyüdüğü yeri özleyerek kederlice düşünceye daldı. İnsanlarla (1710) dolu kalabalık şehre indi. Tanıdığı sokak, büyüdüğü ev işte o! Tüccar tellal dilenir gibi "bir ok veriniz" diye iki kere yolunu kesince elçi çok rahatsız oldu. Şehri gezerek sokağın sonundan çıkarak hayvanat bahçesine gitti. Kafese kapatılan binbir çeşit hayvan "Bu neden özgürce yürüyor?" der gibi Gautama'ya baktı. Gautama öfkeli bir şekilde yerinde kükreyen aslanı gördü. (1715) Midesi sırtına yapışmış, aralıksız avlanmaya

çalışan aç kurta acıyarak dayanamayıp demirin sürgüsünü açtı ve iki vahşi hayvanı serbest bıraktı. Hayvanat bahçesinin sahibi bu aksi hareketi baş kadıya söyleyeceğim diyerek dörtnala koşarcasına şehir merkezine gitti. Görenler korkup bağırmaya başladılar. Az önceki öfkeli aslan ve açlıktan midesi sırtına yapışmış kurt korkup kaçmadan sokak boyunca Gautama'nın arkasından gittiler.

Şu tabloya bir bakın: Gürültü, bağrış çağrışla korkudan kaçışan halk. (1720) Saçı sakalı ağarmış basit giyimli adamın arkasından yumuşak adımlarla gelen aslan ile kurt. Deri çarığı tıpır tıpır sürterek arkasına iki tane vahşi hayvan takan bu zavallının bir zamanlar hanzade olduğunu kim düşünebilir? Hanzadenin saraydan gitmesinin üzerine ne sular aktı, ne rüzgarlar esti, ne dağlar aşındı, ne göller kurudu… İnsanların düşüncesi yanmış bir deri gibi buruştu. Gautama sokaktan uzaklaşarak taze meyveli han sarayının tarafından ikinci (1725) defa geçti.

Bildiği bir yol, gümüş çiğ tanesinin ıslattığı bir çiçek, hurma ağacı, sarmaşığın sardığı güzel sedir, şırıldayıp akan kıvrımlı pınar, neşeli kız gülüşleri… Gençlik çağı aklına gelen Gautama'nın gözünden sicim gibi yaşlar aktı. Kale kapısının kenarındaki zili çalmak isteyerek sağ elini iki defa kaldırdı. Üçüncüde sağ elini sol eliyle tutarak durdu. Yüreği çaresiz (1730) ezilir gibi güm güm attı.

Meşe kapıya, mermer merdivene ve yeşil aralığa çarpıp dönen o yumuşak rüzgâr bu dünyanın merhametinden ve nimetlerinden haber verse, arkasından hızlıca adım adım onu takip eden kırmızı gözlü aslan, midesi sırtına yapışmış kurt, köz gibi yanıp tükenen büyük ışık başka bir dünyanın kılığında bir hayal gibi görünür.

(1735) Yanıp tükenmeye başlayan o büyük ışık insan ömrü olmasın...

Gautama'yı çaresizlik yendi, iki üç adım attı ve geri dönüp gitti. İlkin, az önce yaşadıklarının etkisiyle bilincini kaybedip sendeleyerek nereye gitttiğini bilemedi. Aslan, sahibine şaşırarak baktı, aç kurt sivri burnunu göğe dikerek uzun uzun uludu. Ömür denen

o büyük boşluk arasında parlayan kıvılcım, kapı ile salonun arası. Şimdi dönüp baksa kapının önünde gözünden (1740) ateş çıkan öfkeli aslan, salonda gençliğini hatırlatan, kulağının gıdıklayan o gümüş gülüş. Hangisi vefalı, hangisi vefasız içine girip dikkatle bak! Gavtama hızlıca arkasını döndü ve gözden kaybolarak şehirden çıkıp gitti.

Bundan sonra Gavtama'yı gören, duyan, bilen bir canlı olmamıştı.

Uzakta beyaz zirveli dağ. Eteğine her yaklaştığında buzlu tepenin kayıp gitmesi gibi, (1745) hiç kimseye ulaşılmazdı. Büyük ışık epey önce yanıp sönmüş, zifiri karanlık olmuş. Ömür vefasız. Doğmak da var ölmek de. Akıllı kişiler başını eğip hayatın anlamını düşünür. Biz de bu hayatta hiçbir zaman ihanet etmeden, gönüle kanaat ve tokluk vererek Gautama Buda'nın başından geçenleri yüreğimize işleyelim.

3.2.6. Mağcan'ı Öldürenler

(1750) Hâlindeki bütün değişikliği, Mağcan henüz yeni, sabahleyin yatağından kalktığı gibi sezdi. Şehrin dışında, kalın kara ağacın içine çam ağacından kesilerek yapılan, iki odalı ufak Rus evini kiralamıştı. Başını kaldırıp cama baktı. Kar yağmış, pencerinin çevresini beyaz yumuşaklık kaplamıştı. Kendini ateşi sönmüş, soğumuş, bacalı bir sobaya benzetti, benzediği de yok ya, üstü dışındaki yerleri zedelenmiş, sacı çökmüş, dıştan sıvanmış, (1755) bir işe yaramadığı fark edilmiş her zamanki soba. Cansız ve soğuk. Hareket etmeye gücü yetmedi. Başta, gece deprem oldu da üstüme bir soba mı devrildi diye düşündü. Vücudunu kaldırmaya yeltenip elini kıpırdattı. Soba deyip durduğu da kendisinin boylu boyunca uzanmış vücudu.

Ürperdi. "Bu da nesi?" diye düşündü. Rüyamda çok büyük bir deniz gördüm. (1760) Dalgası kapının önüne kadar gelip yavaş yavaş yükselmeye başladı. "Bu dalga dize kadar gelirse evi yıkar, kirasını da tamamıyla ödeyemedik" dedikten sonra suya eğilip elini hızlıca daldırarak yavaş yavaş yukarı kaldırıyordu, olmuyordu. Dalganın önüne geçti, uğraştı, dalga yükseldi. Avcunu daldırıp suyun tadına baktı, apacı, dili yandı. Bu şekilde

uyanıp gözünü açtığını, başını kaldırdığını, vücudunun titrediğini sonra hissetti.

(1765) Beyin kanaması geçirip ölümle burun buruna gelen yazar yoldaşı şöyle demişti: "İnsan ikiye bölünür de iki ayrı ateşe düşermiş. Hastanede beyaz yatakta sırtım donuyor. Hatrımı soran insanla kafamı kaldırıp sohbet ediyorum. Hüdanın kudreti, benim gibi ikinci bir kişi ayak ucumda ağzına kum dökülmüş gibi sessizce duruyor. Bu taraftaki yatakta ben, yüksek sesle bağırıp çağırıyorum, ikinci kişi, (1770) insan olarak göründüğünde, benim ikinci silüetim ayak ucumda aciz bir hâl alıyordu." Bunu söyleyen beyin kanaması geçiren arkadaşıydı. Yaşayacak ömrü varmış. Doktorun tedavisi de iyi gelmiş ki iki ay yatıp iyileşti ve taburcu oldu. İyileşirken, daha önce açıkça ayrılan iki kişi birbirine bir yakınlaşıp bir uzaklaşarak nihayetinde bir insana döndü diyordu.

Bu olayın aklına gelmesiyle içten içe ürperip korkan Mağcan'ı (1775) eşinin sesi, dürtüp uyandırır gibi oldu. Ayak ucunda yer yatağına kıvrılan Ziliyha ayağa kalkıp başına saten havlusunu koyarak Mağcan'ın yüzüne dikkatle baktı. Gözleri korkuyla doldu ve eliyle ağzını kapattı.

-Ne oldu Mağcan, bir yerin mi ağrıyor? Betin benzin atmış.

Ne desin, böyle vücudunun soğuyan bir sobaya döndüğünü, gözüne kocaman (1780) sac boru gibi göründüğünü nasıl söylesin?

-Şimdi kalkıyorum, elimden tutuver.

Zıliyha atılarak koltuk altına girdi ve destekleyerek ayağa kaldırdı. Kadının beli incindi, eşini ayağa kaldırmaya gücü zar zor yetti. Gönlünü hoş edip yardımcı olarak ilgilendi. Geceleyin, yazısına engel olmayayım, aklını karıştırmayayım diye son (1785) zamanlarda ayrı yatıyordu. Yattığında sıcak yorganı eşinin üstüne örtüyordu. Vücudunun bu kadar üşüyeceğini, kütük gibi olacağını herhalde düşünmedi. Yüreğinde korku var.

Sıcak gömleğini verip ayakkabısını giydirerek: “Ne olmuşsun, betin benzşn atmış ya!” dedi. Bu soru boğazına takıldı. Cevap veremedi. Göz göze gelmekten çekindi. “Hemen ateşi getirip sobayı yakayım” dedi. Mağcan soba sözünü (1790) duyunca vücuduna buz basılmış gibi ürperdi. Çok sinirlenip geri çekilerek duvara doğru döndü, “ne sobası?” diye fısıldadı. Eğer ona engel olmazsa, bir çözümünü bulmazsa, kadın dışarıdan kibrit getirip ateş yakabilir. O, kendi vücudunun sobaya dönmüş alt tarafının şu an ısınmayacağını gördü. Baldırı lanet bir tomruk gibi dağılıp yanacak gibi hissedildi. Korktuğu oldu, sırtından soğuk terler (1795) akmaya başladı.

-Gerek yok, dedi. –Yakma… Soğuk çay içeyim de giyinip sokağa çıkayım. Yazarlar birliğine gideyim.

-Çevirdiğin kitabı bitirdin mi?

-Ziyan olmasın, bitiremedim. Yayınevine götürüp (1800) çeviremeyeceğimi söyleyeyim, bet görse yüz utanır, istifamı verip çıkayım, arkamda borç söz kalmasın.

Mağcan’ın sandalyede iç çekerek söylediği bu sözü eşi tam olarak anlayamadı. Sözün altında yatan anlama dikkat etmedi. Yorulduğundan, şu 1928 yılından beri peşine gölge gibi takılma, izini sürme, düşman gibi gösterip hapse atma, tahliye etme gibi olayların sıkıntısından bitkin düştüğünü düşündü. Yoksa şairin (1805) “arkamda borç söz kalmasın” düşüncesinin öteki vadisinde çukurdan baş uzatan bir canavar gibi, çok sert, söylemesi zor bir olay mı vardı.

Uyandığı zamanki hâli boşuna değil. Et ile kemikten yaratılan şefkatli, saf, sezgili, hareketli, aziz insanın, gözünün görmediği hiçbir şeye inanmayan, hiçbir şeyle ilgilenmeyen, ağır hareket eden kütük gibi bir insana döndüğünü açıkça sezdi. Ateşi yanıp geçen bir sobaya (1810) benziyor. Yaşayan, yemeğini yiyen, ayaklarını uzatıp uyuyan adamın hayatının, dünyasının yavaş yavaş yok olup bir kütüğe dönmesi mi? Onu kütüğe döndüren sebep nedir o zaman?

Kahvaltısını aceleyle edip eski paltosunu üstüne geçirerek dışarı çıktı. Demin içeride otururken pencereye bakıp bele kadar kar yağdığını düşünmüştü. Yok, sokağa çıktığında gördü ki daha az kar yağmış. Ağacın üstü bembeyaz kırağı. Dört tekerleği de dört bir yana sallanan on altı numaralı (1815) otobüs geldi. Otobüse bindi, içinde iki üç kişi oturuyordu. Tanımadığı bir yolcunun yanına oturmaya niyetlendiyse de o düşünceden aniden vazgeçerek diğer koltuğa oturdu. "Bu milletin boş yere birbirine yaklaşmayarak birbirinden kaçması da neyin nesi?" diye düşündü. "Belki de kalabalıktan bıkıp yalnızlığı özlemelerinden ileri geliyordur." Otobüs yokuşa doğru zorlanarak çıktı ve dolambaçlı yolları kestirmeden giderek Kökbazar'ın[16] dibindeki (1820) durağa zar zor ulaştı.

Yazarlar evi iki adım ötede. Saat on olmuş. Kalem ile kağıdı meslek edinen efendiler topluluğu bütün gece uyumadan yazı yazıp geç saatte yatarak öğleye doğru uyanırlar. Hepsi işe on bir, on ikide gelirler. Topluluk, yani becerikli gençlerin kendileri bu alışkanlığı adet edinmişler. "İşe gelindiği gibi baş yazarın arkasından onunla beraber odaya gireceğim, bugün günlerden (1825) Perşembe, nasipse biraz görüşüp sohbet etmeye fırsatım var" diye düşündü.

Yavaşlayıp, sokağın köşesini dümdüz uzunluğu ile kaplayan kerpiç eve yaklaştı. İnsanlar seyrek, kapının önü kaygan. Asfaltta zıplayarak ayağındaki karları silkip içeri girdi. Eşikten içeri girdiğinde, geçmiş toplantıların birinde kalkık burunlu, cüsseli, kara saçlı alaycı gencin söylediği sözleri hatırlatıp döndü.

(1830) O genç, kırkına merdiven dayadığında yazıyla uğraşmış, elliye ayak bastığında da bıçak sırtı gibi kitaplar çıkarmıştı. Bunun etkisinden mi yoksa çevresini yoklayıp sataşma adetinden midir bilinmez, omzunu kürsüye doğru sarkıttı. Nasıldı. "Yazarlar birliği, kutsal mabed, yoldaşlar!... Bu mukaddes ocağa gelindiğinde ayağını sürtüp girmek çok iyi, gövdeni açıp düşnceni, can sarayını temizleyerek "ben gerçekten yetenekli miyim?" diye hesaplayıp düşünmek pek (1835) makul. Bakıyorum, bu kutsal mabede, en son kim gelmişse onun düşüncesi alçak, fikirleri haram! Sadece telif hakkını

[16] Kök Bazar: Almatı'nın merkezinde bulunan büyük, üstü kapalı pazar yeri.

isteyen kavgacılar çıkıp gidecek olmuş. Herhalde var ya! Bu art niyetli kişiler bu mabedin değerini düşürüp onurunu azaltır diye korkuyorum". Sözleri aşağı yukarı böyle. Dış taraftaki kapıya yaklaşan Mağcan bu sözleri duyup kendinden çok utandı. Bakıp mahcup oldu. Alaycı genç deminki ağır sözleri kendine bakarak söylemiş gibi (1840) hissetti. Gözünü açtığından beri gözünü açmış gibi değil, kalem tuttuğu günden beri eleştirmen grubu bunu arkasında. Ağzını açıp bir şey söylemek istediğinden beri peşini bırakmadılar. Küçücük şiirine upuzun yazı yazdı. Bazen kendi hakkında yazılan eski bir eleştiriyi okuyup iğne batırılmış gibi hisseder, kendine olan güvenini yitirerek tamamıyla destek arar gibi bir korkuyla bakar. "Ben gerçekten şiir yazamam, her dörtlüğün içinde dışarıdaki göze görünmeden, bilinmeyen zehirli bir (1845) yılanın tıslayarak yavaşça kıvrılarak gitmesi gibi eleştirmen de zavallı telaşını bırakmaz". Ya, he diyerek az önce ağzı sihirli eleştirmenin övdüğü kitabını açıp okudu, dönüp dolaşıp kendi şiirine geldi… Kendi şiirine baktı, deminki devrimci yazarın etkisini, sayısını kıran bürokrasisini süzgeçten geçirdi. Hiçbir şey anlamadan başını salladı. Baş dönmesi denen şey bu muydu? Eskiden Akmeşit sonradan da Kızılorda olarak adlandırılan yede bütün milletin toplandığı kulübe gelip şiirini (1850) okuduğunu hatırladı. Kendi sahneye çıkıp kafiyesiyle, ritmiyle şöyle bir döktürmeye başlasa millet hızlıca alkışlayıp memnuniyetini coşkuyla gösterir. Semiz şair çıkıp şiir okuyunca onu dinlemek istemeyip ıslıklarla, sözlerle lafını kesmişlerdi. Büyük bir gürültüyle. Kalabalığı organize eden kırmızı yakalı deri kemerli girişken genç koşup sahnede sevgilisine dönen adamı sahneden inip kovmuştu. Sırayı semiz şaire verdiğinde güzel şiirin tadını alıp buna alışan millet (1855) itiraz etmiş ve dinlemek istememişti.

Bu girişken genç tabancasını çıkarıp gökyüzüne bir el ateş edip: "Sizi burjuvalar bozmuş. Balşabek'in şairini can kulağıyla dinliyorsunuz. Haydi bunu dinlemeyin bakalım!" diye bağırdığında millet sesini soluğunu kesip susarak başlarını öne eğmişti. Bu bedbaht ensesine yumruk vurulmuş, yüzü kızarmış bir halde karanlığa saklanıvermiş. Güçlü şair (1860) demet üstüne demet destelemiş. Bu şekilde gece yarısına kadar şiir okumuş diye işitmiş. Bu yüksek kürsüdeki alaycı gencin çivi çakar gibi sözünü her işittiğinde kulağı çınlar, rahatsız olurdu.

"Ben şair değilim, yazdıklarım öye böyle bir şeyler" diye içinden endişelendi. Kürsüdeki alaycı hatibin konuşma şekli aşırı: Yazarlar birliği, kutsal mabed, (1865) sanatın

müzesi milliyetçilik adı altında yargılandı… Siyaset güvenilmez oldu… Sömürgeci sınıfın çomağını sokan yazar bozuntularının yürüyeceği yer değil. Kovalım aramızdan, tahliye edelim!"

"Tövbe! Korkanın iki gözü kör olsun, bu nasıl akla gelmiş, bugün bu kara ocaktan iyi bir şekilde ayrılayım. Bundan sonra gelip girer miyim belirsiz… Biraz yüzümü ısıtayım. Şimdi kalkık burunlu ile karşılaşsak ve (1870) o selam verse, hiçbir şey olmamış gibi selamını alayım. Taşla vurana aşla vur. Kötülük düşünene iyilikten bir parça böl de yüreğini ısıt, can sarayını zenginleştir diyen hadis de var."

Böylece düşünceler arasında boğulan Mağcan gidip başkanın kapısını açtı. İçeride bileğini açmış, saçını taramış sekreter kız da oturuyordu. Mağcan'ı tanımadı mı yoksa tanımazlıktan mı geldi, küçük burnunu havaya dikti.

(1875) -Başkan yok, henüz gelmedi, dedi. O da gidip köşedeki ahşap sandalyeye oturdu, eskimiş kumaş şapkasını eline aldı.

-Şehrin köpeklerin öldüğü tarafından gelmiştim, bekleyeyim, yüz yüze görüşelim, dedi kısık bir sesle.

-Şiir mi yazıyorsunuz, dedi sekreter kız dolgun dudaklarını gizlercesine ısırarak. – Şiir danışmanına gidin, başkan bugün şiir okumayacak, başka önemli işler bekliyor…

(1880) Mağcan'a bu söz ağır geldi.

-Yavrucuğum, başkan olsa olsa sana başkan olur. Benim için hâlâ şairdir. Eskiden Akmeşit kulübünde sahneye çıkıp şiir okuma yarışması yapıyordu. Birbirimizden hiç ayrılmıyorduk.

-Beyefendi, ne söylüyorsunuz? Ben sizin kim olduğunuzu biliyorum. Adı "hükümete güvenmeyen" (1885) çıkan, sürgüne gidip gelmiş şairsiniz siz. Şansı yaver gitmeyen, yolu açık olmayan adamsınız.

-Orası öyle yavrum, İnsan ile insanı evvela birbirine söz yaklaştırır. Sonra mezar yaklaştırır. Başkan ile denk olayım diye gelmedim, durumu anlatıp çıkacaktım.

O an dış kapı açılınca önce göbeği, sonra şişkin şapkasını önüne almış başkan girdi. (1890) Köşede oturanı fark etmedi. Sebepsiz, ukalalık ederek sekreter kızın göğsünü cimcikledi. Kız turna balığı gibi korkup telaşlandı. "Koyun" diye cevaplayıp geri yaslandı. Köşede yalvaran gözlerle bakan adamı henüz yeni fark eden başkan soğukça gülümsedi, rahatsız hissetti kendini. "Aaa geldiniz mi?" dedi. Söyleyeceğini söylese de soba gibi olmuş, rengi kaçmış, bir anda bozulmuştu.

-Yukarıdan Mirzoyan yoldaş çağırıyor. Vaktim yok. Ne istiyorsun? Manzume (1895) yazmaya vakit bulamıyorum.

Mağcan birden ne diyeceğini bilemeden şaşırıp kaldı. "Bu gerçek, ben biliyorum, kibirlilik bu" diye düşündü. Bundan on üç yıl önce bu kimdi, bu kibirlenen başkan kimdi? Hey gidi zaman! Moskova matbaası için vereceğim şiire şöyle bir göz ucuyla bakıp yoluna can vererek ritmi tutturmada yardım ediver diye yalvarır, yollarını keserdi. Yemeğe, çaya çağırır; biraz yedikten sonra kafasına vurup her şeyi tüm gerçekliğiyle söyler: "Ah, (1900) manzume, siz kim, ben kim" diye hıçkıra hıçkıra ağlar, Moskova yayını için ön söz yaz diye yapışır, yalvarıp yakarırdı. İşte, kendi arabasını nehirden geçirmiş, şimdi başkasınınkini mahvedecek. "Yukarıdan çağırıyorlar" dedi.

-Külliyatım ne durumda? dedi Mağcan. -Alttaki odaya inip konuşalım. Bana saygı göstermesen de şu yüce şiire saygı göster. Şiirin askeri değil misin?

(1905) Başkanın kulağına “şiirin askerisin” sözü çok güzel geldi. Tabaklanmış deri gibi yumuşayıverdi. Kapıyı açıp içeri girdi. Paltosunu çözüp köşedeki askıya astı, iç cebinden tarağı alarak saçını taradıktan sonra tarağı “püf” diye üfledi. Mağcan yumuşak koltuğa üstündekilerle oturdu.

-Sürgünden geldiğim günden beri işsizim, birine kıl kadar eziyetim yok, gece gündüz (1910) toplantıda hatipleri çakal sürüsü gibi bağrış çağrış peşimden saldın, kenarından bir şey istedi. Akşam edebiyat gazetesini bir açsam ki ne göreyim, sular seller gibi makalen var, yerden yere vurmuşsun. O günkü Halturşik şiirimi eleştirip kaderimle alay ederek beni avlamışsın. Kendine yaranmanın bir yolu da budur. Son sözüm şudur: Hepsine ne yazdım, kimin ekmeğini elinden alıp ayağına çelme taktım, neden peşimden düşmüyorsunuz? Bu soruya cevap aramak için geldim, bu bir. (1915) Eşim hasta, şehir dışında bir Rus’un soğuk evinde kiradayız. Bazen kağıdım tükeniyor, sonra kalemim kırılıyor. Öncelikle bu canların açtığı çeviriye elim gitmiyor. Çıkıp geldim. O dil süsleyen kötü adamlarına ver, onlar çevirsin. Dikkat çeksin, şereflensin. Durumum kötüleşiyor, zayıflıyorum, yarın öbür gün ekmek alacak paramız bitecek. Yılbaşına kadar idare edecek para gerek, bu iki. Acı çektiğinde, sevindiğinde karşıma geçip (1920) başka sıkıntıları bölüşen yarim Zıliyha, bir şekilde gidersem, ağlayıp sokakta kalmasın, işin özünü bilen sana, özellikle emanet ediyorum, bu da üç.

Başkan sessizce oturup kaldı.

-Birinci soruna kolaylıkla cevap verebilirim. Edebiyat dünyasının kapısını açıp eşiğinden atlamak isteyen kişilerin hepsinin sana takılmasının sebebi, senin çok (1925) yetenekli olman. Karınca kırıntılı yere yuva yapar, kuş yemişi bol ağaca heves eder. Biri, seni eleştirince, sana dil uzatınca “Bak, asıl demirbaşla aşık atıyor, gücünü gör” diye konuşulur. Yetenekli kişinin muhalifi çoktur, o en nihayetinde yalnız kalır. İkinci istediğin de laf mı allasen.

“Mağcan’a da borç verdik, yemeğini de yedirdik” diye düşündü. Bunun dışında, birliğe yürüyerek gelmeye, puan biriktirmeye ileride ihtiyacı olacak. Sokağa çıkınca

koltuğuna kene gibi yapışacak, (1930) bembeyaz, yumruk kadar, güzel eşini emanet ediyor. Kurdun kuzu ardağı, söz ustasının üstüne yılanın yumurtladığı bu zamanda kim kime yardım edecek, kim kol kanat gerecek. Ah şairim, ah! Çok yazıp da, göreceğini mezara düşmeden görsen de hâlâ çocuk gibisin.

Sustukları zaman olan sessizlikte içeri aniden bir grup şair-yazar girdi. Sırayla tek tek oturdular. Gerçekten kendi evi şiir divanı gibi, başkanın önünde de adam (1935) oturuyor. Lafını böldük diye çekinmeden kemerli burunlu, saçı sakalı ağarmış nesirci, lafı bölerek söze başladı:

-Mağcan, sen bu "Kahraman Bayan"ı yazdın "Koylıbay'ın Kopuzu"nu yazdın, okudum. Menkıbeyi menkıbe şekliyle kopyalayıp koymuşsun. Bazı yerlerini uydurmuşsun, bu uydurmalar eseri bir hayli aksatmış.

(1940) Ne uydurması, ne aksatması diye hayretler içerisinde kaldı Mağcan. Balyoz gibi inen bu düşünceler söylenir mi hiç? Hay! Bununki doğrudan yağmalama ya!

Başkan araya girip müdahale etmedi. İçinden "oh, yarasın" deyip kıs kıs güldü. Gerçekte, kemerli burunlu nesirci Mağcan'ın eserlerinin hiçbirini okumamıştı.

Bilerek ondan başkalarının gözünde önder gözükmek için, aydın kişi olabilmek için böyle söylemişti. (1945) Mağcan'a deminki söz, atılan bir oktan daha beter geldi, bozardı. "Kahraman Bayan'ı yazdığımda kendimce büyük bir şeye adadım. Çokan makalesininin önü de dahil olmak üzere birçok yerini değiştirdim. Adeta onu süsledim" diye kendince örnek vermeye başlamıştı. Bu sözleri gürültü yapan, kıs kıs gülen gençler dinlemedi. Düşüncesi ulu bozkırda yapayalnız kaldı. Aşağıya inip oturan genç şair içten bir ah çekti.

(1950) -Duydunuz mu Kızıljar ile Esilköl'ün arasında oturan Ahmetjan'ın köyüne giden bu şairimiz, geçen yıl sekiz eve misafir olup sekiz köylüyü, bu sekiz evin baş

kaldıran erkeklerini mum gibi yapmış. Memleketten gelen akrabam söyledi.

Bundan sonra millet bu sözden boş yere telaşlandı.

-Cumabayev yoldaşın yazdığı uydurma olsa, millet okumasa, misafir olduğu (1955) evi Sessizler mimleyip şüphelenseler… Ne yaparız? Öylece oturur muyuz? Bir çaresini bulup Cumbayev'in yazdığını parti toplantısında değerlendirmek gerek.

Mağcan bundan sonra dayanamadı. Adeta kulağı sağırlaşıp istemsizce çınlar vaziyette kalkıp çıkıverdi. Başkanın "ne yaparız, öylece oturur muyuz, değerlendirelim" dediği, tehlikeye sokan deniz dalgası gibi kabarıp "halk düşmanının ağzına mı bakalım, (1960) kolundan tutup atalım, tamamen rahatlayalım" dediği duyuldu.

Terleyip sokağa çıktı. Derin derin nefes aldı.

Sessizler peşime düşüp beni götürecekler, halk düşmanı ilan edip işkence edecekler diye evhamlanmadı. Şimdilik yüreği korkudan yoksun. Korkmasının, umudunu kaybetmesinin sebebi, sözün değerini anlayan, destek olacak durumu olan yazarların göz göre göre koyunların içine kurt inmesi gibi ısırmaları, göze çarpıp yüreğini yaralamaları, (1965) acımamalarıydı. Böyle de hainlik oluyormuş ya diye karalar bağladı. Bundan öte zalimlik olmaz. Böyle nefret edecek kadar, bir kenardan dil uzatıp dalga geçecek kadar ne yazdım bunlara? Göremeyecek kadar malım mülküm yok. Rekabet edecek kadar başka hangi mutluluğa erişmişim. Güzel şiir yazdığı için suçlu mu? Bir zamanlar sıradan insanların önüne çıktığında bir hayli alkışladılar diye sahneden indirmişti. Yolum, (1970) misafir olduğu evine zararın dokunmuş destanını her zaman çalarak yazıyormuşsun diyerek alaycı bir şekilde gülüp aralarından çıktı. Anlamına dönüp baksa: Kazak şanırağının temelinde yeşeren yemyeşil şiir ustasının biri daha o olmadan yamalanmış, yıpranmış bir kaftan gibi, şiirin yırtığını yamalamayacak mı? Geçmişte büyük gruplar hâlinde yaşayan Kalmuklara, Çinlilere karşı evvela ritmi kuvvetli sözlerini bir silah gibi (1975) gönderen millet de bu Kazaklar değil mi? Ruslar ormanlar kadar kutsal sözü de

namusu da ayakkabı içine koyulan bir keçe hâline getirdi. Güçlü sözlerin hepsi unutuldu, kıymetli olanı ucuzlayıp bozuldu. "Söz düzeldi, dinleyicim, sen de düzel" diye feryat edecek zaman bir bülbül gibi uçup gözden uzaklaştı. Bundan sonra o ömründe yazdığı, topladığı, taşa basıp çıkardığı sözler dertli Kazak'ın bir işine yaramadı mı? "Memleketim, yurdum" diye çarpan duygusal, narin, yüreği sıcak şairden şimdinin özünde sırt (1980) çevirdi mi? Bu sonsuzun yalanı da ne? Bunun çıkardığı yalan olur mu o zaman? Yok, üslubunu, ritmini iyice basıp kurşun gibi attığı, onun şiiri değil. Yaşadım, gördüm, tadına baktım diye sahiplendiği ömrü yalan olur. Boş ömür denen o olur, neyse!

Sıkıntılı düşüncelerle şehir dışındaki evine hevessizce gitti. Zıliyha gözünü dört açmış bekliyordu, Mağcan'ın (1985)hâlini görünce arkasını dönüp belli etmeden göz yaşlarını sildi. Akşam vakti biri Kazak çavuşu Şırakbek Kabılbayev, ikincisi Yahudi teğmeni İosif Marselskiy 1445 numaralı tutuklama emriyle evi aradılar, el yazılarını toplayıp iple bağladılar ve Mağcan'ı önlerine katarak evden çıkardılar. Karısı içten içe ağlayarak: "Artık görecek miyim, göremeyecek miyim?" diye bağırarak ağıt yaktı. Evine baskına gelen Sessizlere de hıçkırarak ağlayan (1990) eşine de Mağcan, ağzını açıp hiçbir şey demedi. Sabahleyin kendini sönüp kalan sobaya benzeten, böyle hisseden Mağcan akşam vakti eski düşüncelerden, çağdaşı yazar arkadaşlarının önceki sözlerinden sonra cansız bir ruha benzeyerek bembeyaz olmuştu. İstikrarsız ömürden tamamen soğumuştu. Kanlı canlı insandan bir ruha dönüp tükendiği belli.

Sessizlerin iki subayı akşam, "Kazakların büyük şairini yakalayıp tutukladık" diye (1995) düşündü. Getirip kibrit kutusu diye adlandırdıkları, parmaklıklı arabaya bindirdiler. Gerçekten, evden çıkan Mağcan, arabaya binen Mağcan değil; şairin belirsiz silüeti, dış görünüşüydü.

İki gün sonra yeni yıl geldi. Mağcan 1938 yılına cezaevinin rutubet kokan karanlık koğuş hücresinde bir dilim ekmek, yüz gram bayat suyla, diz çökmüş oturarak girdi. Şaşırdığı nokta, tutuklandığından beri ne ölü ne de diri olması. Arafta kaldı. Ölü değilim demesinin (2000) sebebi, hareket ediyordu, yürüyordu, bir gününe bir yudum su yudumlayıp, kırılan yüreğini topladı, parmaklıklı pencereye dalıp gitti. Diri değilim

demesinin sebebi, midesi bomboş, ağrıları rahat vermiyordu, çok heyecanlanıp düşünemiyordu, geçici boş genişlikte duygulanıp uçan kuşan tüyüne benziyordu. Dış dünya ile bağı koptu, hiçkimsiyle konuşmak, düşüncelerini paylaşmak istemiyor. İki defa kolundan çekilip önce Şubat'ın onunda sonra yirmisinde sorguya çekildi. (2005) Sorgu odasında sonsuz olan sersem adamlara benzeyip donup katılaştı.

Sorgucu sorar, bu düşünmeden "evet, öyle" dep kısa cevaplar verirdi.

Hışır hışır kâğıtlara yazılırdı. Önünde oturan zanlının "eve, öyle"sine inanmadığından mı yoksa alay ediyor diye düşündüğünden mi, sorgunun sonuna doğru Marselskiy hızla ayağa kalkıp kalın yumruğunu sıkıp şairi yün gibi didecekti. Kanı görünce öfkelenirdi.

(2010) -Fare burnun kanadı diye bırakır diye düşünüyorsun he! İşte sana, halk düşmanı olmuş! İşte sana, Japon için hainlik yapmış! İşte sana, Bolşeviklerle alay etmiş!, diye ileri geri çevirip vurduğunda böbreği ezilir gibi, böğrü delinir gibi oldu ve hayatı gözlerinin önünden geçerdi.

Taş yerde yuvarlanmayı gördü. Parmaklıklı pencereden belirsiz bir esinti gelip, (2015) vücuduna konup, bütün vücudunu azar azar bitirir gibi oldu. Uçup giden yazar ruhum işte budur diye düşündü. Kan tükürüp dudağını kımıldattı. Sorgucu yakasından tutup, kaldırıp sandalyeye oturttu. "Oturttu" demek doğru olmaz, ahşap sandalye üstüne, pat sesi çıkaran deri çizme gibi bıraktı. Ayağının üstüne püh diye tükürdü.

-Sovyetlere, hükümeti lekeleyecek ne yazdın öyle? Yaşıyorken söyle, benim asabımı (2020) bozma, seni öldürürüm!

-Yazdıklarım bir şeyi savunan veya alay eden propaganda şiirleri değil, insanın iç dünyasının, duygularının sırlarının gerçeğini ortaya çıkarmak istedim. Benim gerçekliğim

gönül, göz tabloları sadece.

Sorgucu hiçbir şey anlamadı. Yumruğu kaşındı. “Bu halk düşmanı memleketi Japon’a satıp benimle (2025) alay edecek” diye düşündü. “Dinlenip kahvaltımı ederek bir daha girişeyim, biraz daha döveyim, ayıya namaz öğreten dayaktır. Yumruğumu tekrar koklarsa dili açılır bu belanın. Konuşacak, sabah oldu, karnım kurt gibi acıktı gurulduyor”. Sorguyu gece boyunca yürütmenin gelenek hâline gelmesi, ilk olarak halkların babası Stalin’e benzemeye çalışmaktan, ikinci olarak zanlıyı uyutmadan, canını gözünün önüne getirip azap çektirmeye (2030) uygun olmasından.

O an sorgucu Marselskiy’in aklına genç eşi geldi. Yakında evlenmişti, Göğsü şişkin, kalçası tombul, kartalının güzeli, nasıl da ona katılarak gülüverirdi. Bir kere kaptanları sokakta karşılaşıp eşini parmağıyla sevdi, bir çimdik attı: “Malades, Marselskiy, eşin güzelmiş” deyip kıkır kıkır güldü. Eşi de (2035) bu arada kıkırdadı. Çınlayan kulağını kaşıdı. Bu karşılaşmayı düşününce içine ateş düştü. Kıskançlık ateşi. “Kaptan bütün gece sorgulamak için neden bunu göndermiş? Gece sorgusundan canı çıkmış, bitkin düşmüş bir haldee evine gitse, taze gelin yatağında buruşuk bir kıyafet gibi büzülüp yatmış. Kalkıp çay koymaya yaramaz. “Ey, güzelim, hadi beni yoran halk düşmanları, seni (2040) böyle kafana taşla vurulmuş gibi seren hangi terbiyesiz?” deyip beklenmedik bir soru sordu. Eşi kıkır kıkır güldü, o sinirlenip kalın yumruğunu kaldırdı. Gürültüyle başladı sonra. “Beni neden bütün gece sorguya gönderdi” diye içinden bozulan Marselskiy yerinden fırlayıp ayağa kalktı. Masa üstünü kaplayan kâğıtları hızlıca toplamaya başladı. Zil çalıp kapıda görünen kızıl yakalıya elini uzatıp: “Bunu alıp gidin, soğuk hücreye tıkın!” diye aceleyle (2045) emir verdi. Dosyasını koltuk altına sıkıştırıp, kızıl kenarlı kasketini kafasına giyip çıkmak için kapıya yöneldi.

İkinci, son sorguya Marselskiy tamamen değişmiş bir halde geldi. Kemikleri iri, yüzü güzel ve sevimli, cüsseli bir gençti. Kendine özgü bir şekilde eğilerek, içindeki özü kurumuş hanımeli dalı gibi kıvrılarak girdi kapıdan. Sandalyeye attı kendini. Dosyasını açtı ama (2050) kâğıtlarını yaymadı, kalemini alıp bir tarafını dişiyle kemirerek görünmeyen noktaya odaklanıp derin düşüncelere daldı. O andan sonra gidip önüne getirip diz çöktürdüğü şairi “seni nerde gördüm” diyen insanca sesi yavaşlayıp soruyla meşgul etti.

-Hadi, konuş. “Alka” denen grup, hükümete karşı propaganda yazıp dağıttığında, Japonlarla birlik olduğunda eski hanlık devrine dönüp tekrar kurmak için ümitlendin mi, o zamanla bu (2055) zamanın düzenini karşılaştırdın mı, ağabeyim?

Mağcan önceki donuk hâlinden taviz vermeden “ümitlendim, karşılaştırdım” diye cevap verdi.

-“Alka” hakkında Avezov’un ne söylediği aklında mı?

-Doğru bulan da çıkar yanlış bulan da. Edebiyat derneğinin başlamadan biten (2060) planına bakacak ne var?, diye isteksiz bir cevap verdi.

-1925 yılından beri yaşadıklarınızla ilgili ne söyleyeceksiniz?

-Ne, yaşamak mıydı o? Moskova’da hizmet ederken şiir kitabımı değerlendirme, “bu kurmacayı çıkaran hangi akılsız” diye yüze vurma, dalga geçme, hata bulma, arkasından dedikodu yapma, memleketteki ilana yazma, bundan sonraki Alaşordacı diye ceza verip hapse atma. (2065) Butırka hapishanesi, Sollovey ormanının sazlığı… Bu yetmezmiş gibi sürgüne gönderip milleyitçilik karşıtı olarak adlandırarak bir yıl geçmeden tekrar sorguya çekme… Taş duvar, demir parmaklıklı camlar, korku dolu gönül, yalancı hayat… Bu da yaşamak mı? Öyle böyle, ufak tefek bir şeyler. Yaşamak değil, yalan şiir, öylesine.

Sorgucu Marselskiy’in hayali, şehrin dışında. Bu tutuşup yanarak aldığı kadın (2070) olmadı. Kaygılandı. Geçen Cumartesi, başkan “gece sorgusu”na bırakmadan görevlendirdi, “iznim vardı” dediğinde kabul etmeden… Çok tehlikeli düşmanı sorguya çekiyorsun, büyüklerin dikkatini çekeceksin, az kaldı, altına alıp sabrını tüketti, gideceği kadar gitti, demesiyle yüreği pas tutup galeyana gelerek vurup hiç rahatlamadı. Onun

üstüne çok tehlikeli düşmanın boynunu bir öte bir beri çevirse de itiraf ettiremedi. Gece yarısı dosyasını ittirip çat diye kapatıp nöbetçi taksiye binerek (2075) evinin yolunu tuttu. Evin çatısı göründüğünde hızla giden araçtan inip kedi gibi sessiz adımlarla ilerleyerek evine yaklaştı. Salonun ışığı yanıyor. Gecenin ikisinde ne ışığı, güleç güzeli dikiş mi dikiyor, yoksa kitap mı okuyor, ya da öyle geç saate kadar oturmuş mu diye içine şüphe düştü… Saklanıp dikkatle baktı.

Baştan gözleri kararıp hiçbir şey göremedi. Camın yanına yaklaştı. Kaptanının sandalye arkasına (2080) asılmış kızıl yakalı kostümünü gördü. Yüreği at gibi şahlanıverdi. Henüz gördüklerini tam olarak idrak edememişti. Öylesine sohbete uğramıştır, kıymetli yarim gözüme çöp kaçırmaz diye düşünüp bir ileri bir geri giderken nefesi hızlandı. Ne gördü dersiniz? Kaptanı sırt üstü yatırmış, genç üstünde, çıplak, karısı diz çökmüş, devamlı başını sallıyor, göğsü büyüyüp sarkmış.

Tabancasını kutusundan çıkarıp iki kurşun ile (2085) ayak altında yerle bir etmek istedi. Gözü arpacığa geldi. Sol eliyle sağ elini birleştirip yavaş yavaş ilerledi. Ateş etse ne, aya bakıp feryat etse ne. Olanlar olmuş. Ne yapmak gerektiğini düşündü. Hayatıma tekrar mı başlasam yoksa olanlara bir çelik gibi dayanıp Allah verdi, ben de sabrettim mi desin? Ne yapmak gerek?

(2090) “Bu tutuklu de benim gibi bir bahtsız, ah” deyip içten içe yumuşadı sorgucu. “Bu adam hayatını düzeltip yoluna koyamayan bir bahtsız. Şair olmadan önce arabacı olduğunda yüz yıl yaşardı. Bela da iftira da kır altından dönüp geçer belki! Çok ızdırap çekip işkence görerek sağlığını kaybettiği gözünün altındaki morluklardan belli. Çoğunlukla karşısında oturup konuşan kişiyi hiç görmüyor gibi uçsuz bucaksız uzaklara dalıp (2095) dlsiz gibi sessizliği artmış. Kendi düşüncelerine gömülüp gitmesi ciddi. Sorgucu, “içimi açıp dertleşsem, bu evdeki güzel eşimin başıma açtığı dertle ne yaparım diye akıl sorsam mı” diyerek konuşmaya yeltense de bir şey söyleyemedi. “Adım tutukluyla sır paylaşana çıkar” diye bir daha da cesaret edemedi. Hayallere dalıp efkarlanan şairler göz göze geldiğinde kalbinden bir parça kopmuş gibi hissetti. Sorularla aldatmanın gereği yok.

Bu tutuklu geceki, bugünkü şaire pek (2100) benzemiyordu, yüzü tanınsa da içindeki saray büsbütün yabancı, bilinmez bir can.

-Bir aya çıkmaz kurşuna dizilirsin, dedi Marselskiy. Aklını karıştırıp –Gerçeği birden söylediğim için özür dilerim. Kurşuna dizilme hakkındaki hüküm bundan dokuz gün önce çıktı. Bu söz şaire ağır gelir, varlığı, değişimi can çekişir diye umdu içinden. Yok, eski dayak yemiş hâliyle çıt çıkarmadan oturuverdi. Sorgucu baktı ve (2105) şaşırıp kaldı. Sinirlendi: "Duyuyor musunuz, sizi kurşuna dizme hususundaki hüküm karardan geçti, onaylandı".

-Ölümden korkmuyorum, dedi Mağcan, sade bir sesle. –Gerçek şairlik, insanlık ruhum ve vücudumdan kopup dışarda, şiirimin her yolunda, kitabımın her sayfasında kalır, önünde oturan gücüm ben, kimsesizim, bir silüetim öylesine.

(2110) Bu sözleri işiten Marselskiy'in tüyleri ürperdi, yüreğine korku doldu. Ayağa kalktı, sandalye devrildi. Kâğıtlarını toplamaya gücü kalmamıştı. Muhabbet bölünüp zil çalınca giren kızıl yakalıya emir vererek "alıp gidin" diyeceği yerde "ah, gittim… Yok oldum…. Harama battım…" diye kendi kendine boş bir çabayla, avcuyla iki kulağını kapatıp uzun koridoru yankılata yankılata koşarak feryadıyla koridoru çınlatarak dışarı çıkması abes kaçtı.

(2115) Feryad eden sesi fevkalade. Tutuklular ayağından dik asıldı. Muhafız, cezaevi sahibi kaba sesi işittiğinde, sorgucunun kalabalığı yarmak suretiyle koşup kaçmasınadan çekinerek bir korku duydu. Yeraltı çatlağı bir sönüp bir yandı. Sorgucunun bir fırtına gibi "ah gittim", "harama battım" diye feryad eden sesi biraz sonraya kadar kesilmedi.

… Hüdanın kudreti, Mağcan Cumabayev'i, evet… evet… O şairi ölüm hücresine alıp arkasını uçuruma, yüzünü bu tarafa çevirerek "son bir (2120) isteğin var mı?" diye

sorduğumda ağzını açıp bir şey söylemedi. Tahta, oyuncak bir bebek gibi hareketsiz durdu. Tabancayı doldurup güvenlik kilidini açtıktan sonra kolumu kaldırıp nişan alarak "hadi, ne söyleceksin" dediğimde biraz kıpırdanıp başını sallayarak bir söz söyledi, yanına yaklaşıp güçlükle anladım. "Keşke ya! tek bir pişmanlığım var, son ustaların önünde, Yazarlar Birliği'nin eşiğinde el açıp sadaka isteyen yaşlı bir dilenci oturuyordu, çıktığımda cebimde beş kuruş olmadığı için sadaka (2125) veremedim. Pişmanlığım budur" dedi.

Gaykoviç hemen geri çekilip durdu durdu da tetiğe basıverdi. Asfalt yola bir kütük, pat diye düşmüş gibi bir ses duyuldu. "Et ile kemikten yaratılan kişiyi değil, çürüyen bir kütüğü vurmuş gibi hissettim" diyerek şecereye kaydetmişti bu Gaykoviç, sarhoşken.

Bir gün, zaman geçtiğinde, kendi ateş edip öldürdüğü bütün insanlarla birlikte mezara girip toprakla örtüleceğini, eşitleneceğini, mahşer gününde bu (2130) dünyanın dış kapısı önünde kurulan iman terazisi başında Mağcan'ın ruhuyla karşılacağını bilemedi eski cellat. Şimdilik bilemedi, eziyet ile insafı teraziyle tartamadı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GRAMATİKAL DİZİN

4.1. Gramatikal Dizinde İzlenen Yöntem

Metnimizi teşkil eden 6 hikâyede geçen ve leksikolojik değer taşıyan bütün kelimeler, TürkSözDiz programı aracılığıyla madde başları olarak alınmış ve tarafımızca işlenmiştir. Birinci kısım, metinde yer alan kelimelerin gramatikal dizini; ikinci kısım, özel isimler dizinidir. Dizin oluşturulurken izlenen yöntem şöyledir:

a. Madde başı olarak alınan kök ve gövdeler koyu puntolarla yazılmıştır.

b. Madde başları Türk alfabesine göre sıralanmıştır.

c. Olumsuzluk eki alan kelimeler ayrı bir madde başı olarak alınmamıştır.

d. Alıntı kelimelerde kaynak dil belirtilmiştir.

e. Kelimeler genel anlamlarına göre değil metin içerisindeki anlamlarına göre açıklanmış; birden fazla anlamda kullanılan kelimeler madde başlarının altında numaralandırılmıştır.

f. Kelimelerin metin içerisindeki çekimlenmiş hâlleri, madde başlarının altında girintili olarak sözcüğün ilk harfi belirtilmek suretiyle verilmiştir. Kelimelerin ilk harflerinin ardından, isimlere "+ ", fiilere "- " işareti konulduktan sonra aldığı ekler belirtilmiş, ardından da metin içerisinde hangi satırda geçtiği yazılmıştır. Aynı satırda birkaç kez geçen kelimeler, tek bir numarada aktarılmıştır.

g. Kelimelere eklerin gelmesiyle meydana gelen ses olayları, parantez içinde belirtilmiştir.

h. Birleşik yapılar, deyimler, atasözleri ilgili madde başının altında alt madde başı olarak açıklanmıştır.

ı. Kelimelerin metin içerisinde kaç kez geçtiği, madde başının altında köşeli parantez içerisinde belirtilmiştir

.

4.2. Gramatikal Dizin ve Özel Adlar Dizini

A a

abajaday: Çok büyük, normal ölçülerden büyük, görünüşü hoş olmayan.

a. 1756, 1779, 1826

[3]

abaḳtı: Cezaevi.

a. 2115

a.+ nıñ 1997

abaḳtıġa jap-: Hapsetmek, cezaevine kapatmak

a.-uv (jabuv) 1804, 2064

[4]

abıroy: *Far.* 1. Ar, namus.

a.+ dan 0159

2. Unvan, derece, itibar, şöhret.

a. 0463, 0510

3. Avret yeri, vücudun mahrem yerleri.

a.+ ı 0196

[4]

ada: *Ar.* Mahrum, yoksun.

a. 1962

[1]

adal: *Ar.* 1. Helal.

a. 0455, 0639

2. Samimi, iyi niyetli.

a. 0438, 1330, 1384

[5]

adam: *Ar.* 1. İnsan, kişi.

a. 0082, 0573, 1015, 1199, 1537, 1545, 1574, 1578, 1639, 1693, 1703, 1735, 1934, 2021, 2056

a.+ dar 0432, 1412, 1515, 1668, 1694

a.+ dardıñ 1723

a.+ dı 1527, 1640, 1704, 1887

a. ediñ 1187

a.+ ġa 0274, 1593, 1651, 1773, 1809, 2005, 2094

a.+ ı 0204, 0364

a.+ nıñ 0364, 0584, 1465, 1810

a.+ sız 1886

a.+ şa 2052

2. Bir işte görevlendirilen kimse.

a. 0308, 0333, 0334, 0407, 0419, 0422, 0641

3. Erkek, kadın olmayan.

a. 1766, 1887, 2090

a.+ ına 0746, 0864

a.+nıñ 0582

4. İyi huylu, güvenilir kimse.

a. 1261

adam bol-: 1. İyi yetişmek, iyi bir duruma gelmek.

a. -mas 1179

2. Toplumun kurallarına uyuyor olmak.

a.-ıp ketedi 0327

a.-ıp ketetin 0321

adam ķatarına ķosıl-: Talim terbiyeden geçmek, eğitilmek.

a.-adı 1430

aķ adamġa aynal-: Beti benzi atmak, rengi kaçmak, solgunlaşmak.

a.- ıp 1992

[61]

adamdıķ: İnsanlık.

a. 2107

[60]

adamşılıķ: İnsanlık, insaniyet.

a. 2131

[1]

adamzat: *Ar.* İnsanoğlu

a.+ tı 1670

[1]

adas-: Yolunu şaşırmak

a.- ıp ķalġan 1251

a.- ıp ketkenmin 0388

a.- ķannan 0076

[3]

adır: 1. Dağdan küçük, tepeden büyük yükseltiler.

a.+ ġa 0700

a.+ ında 0850

2. Kaba, ilkel

a. edi 0727

[3]

adıra

adıra ķal-: Mahrum kalmak.

a.- adı 1637

[1]

aġa: 1. Akrabalardan yaşça büyük olanı.

a.+ m 0646, 0652, 0667, 0720, 0830, 1061, 1066

a.+ ma 0694, 0701, 0929

a.+ mnıñ 0666, 1058, 1060

a.+ ñ 0647

a.+ ña 0954

a.+ nı 0659

a.+ nıñ 0670, 0687, 0702

a.+ ñnıñ 0825, 1068

2. Yaşça büyük erkek, ağabey.

a. 0656, 0676, 0681, 0727, 0732, 0733

a.+mnıñ 1103, 1107

3. Rütbece büyük olan kişi.

a. 0371, 1986

[31]

ağar-: 1. Ağarmak, beyazlaşmaya başlamak

a.- adı 0822

a.- ġan 1720, 1936

a.- ıp 1522

2. Tan atmak, şafak sökmek

a.- ıp 0109

[5]

ağaranda-: Ağartı görülmek, ağarmaya başlamak.

a.- p 1231

[1]

ağaş: Ağaç.

a. 0661, 0792, 0821, 0887, 1020, 1038, 1122, 1336, 1337, 1339, 1613, 1809, 1814, 1875, 2017, 2056, 2120

a.+ ı 1726

a.+ ķa 1580, 1811

a.+ pen 0798

a.+ tan 0885, 1031, 1040

a.+ tay 0672

a.+ tı 1925

a.+ tıñ 0797, 0885, 1077, 1079, 1751

[32]

ağat: Hata, yanlış, kusur

a. 0872

[1]

ağay: Yaşça büyük erkeklere ve hocalara saygı bildiren hitap şekli

a. 1884

[1]

ağayın: Akraba, kardeş kimseler

a. 0057, 0319, 0325, 1143

a.+ darımen 0618

a.+ nıñ 0534, 1141

[7]

ağayındıķ: Hısımlık, akrabalık

a. 0548

[1]

ağıt-: Çözmek, gevşetmek

a.- ıp 1715

[1]

ağıtıl-: (Edebi metin) Hızlıca, akıcı biçimde okunmak.

a.- ıp 0403

[1]

ah

ah ur-: Ah çekmek.

a. -ıp 1299

[1]

ahılap-ühile-: Ah etmek, acı ile içini çekmek.

a. 0896

[1]

ajal: *Ar.* Ecel, ölüm.

a. 0666

a.+ ı 1771

[2]

ajalsız: Ecelsiz, ölümsüz.

a.+ ġa 0674

[1]

ajar: Sevimli çehre, güzel yüz, çehre sevimliliği, cemal.

a.+ ı 0109

[1]

ajarlı: Güzel, yakışıklı.

a. 2048

[1]

ajdaha: *Far.* Ejder, ejderha.

a. 0947

[1]

ajıra-: Bölünmek, parçalanmak.

a.- ġan 0565

[1]

ajıras-: Boşanmak.

a.- ıp ketipti 1505

[1]

aḳ: Beyaz

a. 0012, 0037, 0042, 0110, 0301, 0589, 0652, 0770, 0778, 0790, 0792, 0974, 1044, 1046, 1195, 1359, 1453, 1466, 1537, 1744, 1753, 1766, 1776, 1992

a.+ ı (ağı) 1318

a.+ tı 0878, 1041

ağınan jarıl-: Bütün gerçekliğiyle anlatmak, hiçbir şeyi gizlememek.

a.-ıp 1899

[28]

aḳ-: Akmak, akıp gitmek

a.- atın (aġatın) 0717

a.- ıp (aġıp) jatḳan 0538

a.- ḳan 0988, 1727

a.- sa 0319

a.- tı 1722

[6]

aḳa: bkz. **aġa**

a. 0624, 0625

[2]

aḳı: Hak, borç, görev.

a.+ sı 0257, 0457, 0621

a.+ sın 0626

a.+ sınıñ 0639

[5]

aḳıl: *Ar.* Akıl, idrak, fikir, düşünce.

a. 0172, 0267, 0607, 1350, 1675

a. eken 0433

a.+ ı 0584, 2085

aḳıl sura-: Akıl almak, danışmak.

a.- sam 2096

[9]

aḳıldı: Akıllı, zeki.

a. 0045, 0067, 0354, 1484, 1515, 1521, 1537, 1746

[8]

aḳılgöy: *Ar.*+ *Far.* Bilge, bilgin.

a. 0003

[1]

aḳın: *Far.* Şair, aşık, ozan.

a. 0251, 1032, 1082, 1511, 1851, 1859, 1862, 1881, 1933, 1948, 2091, 2098

a.+ darġa 0866

a.+ dı 2009, 2052, 2119

a.+ ġa 1854, 2099

a.+ ım 1932

a.+ ımız 1951

a.+ ın 1994

a.+ ıñ 1857

a.+ nan 1979

a.+ nıñ 1804, 1846, 1847, 1996, 2103

a.+ sız 1885

[29]

aḳındıḳ: Şairlik, aşıklık, ozanlık.

a. 1674, 2015, 2107

[3]

aḳır *Ar.*

aḳır zaman: Dünyanın son günleri, kıyametin kopmak üzere bulunduğu günler veya yıllar.

a. + da 1353

[1]

aḳıret: *Ar.* Ahiret.

a. 1485

[1]

aḳırettik: Sonsuz, ebedi.

a. 1913

[1]

aḳırġı: Son, sonuncu.

a. 1485, 1486

[2]

aḳırı: Sonunda, nihayet.

a. 0663, 1169, 1428, 1773

[4]

aḳırın: Yavaş, ağır, sessiz.

a. 0961, 0997

[2]

aḳırında: bkz. **aḳırı**

a. 1002, 1700

[2]

aḳırısında: bkz. **aḳırı**

a. 1703

[1]

aḳiyḳattı: *Ar.* Gerçek, hakikat.

a. 0093

[1]

aḳjibek: Ak ipek, beyaz ipek.

a.+ ten 1147

[1]

aḳköñil: Güleryüzlü, neşeli, hoş tavırlı, samimi.

a. 0135

[1]

aḳköñildik: Güleryüzlülük, samimilik.

a. 0270

[1]

aḳpan: Şubat ayı.

a. 2004

[1]

aḳpar: *Ar.* Haber, malumat, bilgi, istihbarat, rapor.

a. 0376

[1]

aḳsaḳal: Aksakal, yaşlı, ihtiyar.

a. 1302, 1317, 1330, 1336, 1373, 1400, 1405, 1444

a.+ dar 0302, 0308

a.+ darı 0425

a.+ dı 1402

a.+ dıñ 1332, 1419

a.+ diki 1315, 1420

a.+ ġa 1304

[17]

aḳsarı: Kartalgillerden yırtıcı bir kuş.

a.+ nıñ 2032

[1]

aḳsat- : Aksatmak.

a.- ıp 1939, 1940

[2]

aḳsiyt-: Ağzını açıp bembeyaz dişlerini göstermek.

a.- ıp 1358

[1]

aḳşa: Para, akçe.

a. 0133, 0324, 0463, 0479, 0486, 0510, 0539

a.+ ġa 1627

a.+ mız 1918

a.+ ñdı 0533

a.+ nı 0506, 0539

a.+ nıñ 0499

bèygi aḳşa: İkramiye.

b. 0496

aḳşaḳumarlıḳ: Paragözlük, para canlısı olma durumu.

a.+ ı (aḳşaḳumarlığı) 0513

[14]

aḳşıl: Beyazımsı, akçıl.

a. 0926, 1381

[2]

aḳtamaḳ

aktamaḳ as: Güzel, lezzetli yemek.

a. 1017

a.+ tıñ 1392

[2]

aḳtar-: Bir şeyi tetkik etmek, incelemek.

a.- sın 1169

[1]

aḳürpek: Civciv, kuş yavrusu, palaz.

a. 2038

[1]

al-: 1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak.

a. 0602, 1188

a.- a 0081, 1043

a.- ar 1338

a.- atınıñ 1354

a.- dı 0202, 0311, 0531, 0768, 0913, 1042, 1072, 1076, 1385, 1876

a.- ġanda 1008

a.- ıp 0210, 0268, 0273, 0301, 0374, 0376, 0381, 0427, 0444, 0589, 0955, 0961, 0978, 1087, 1102, 1310, 1368, 1700, 1907, 2016, 2050

a.- ıp edi 1208

2. Satın almak.

a.- asıñ 0155

a.- atın 1918

a.- dım 1213

a.- ıptı 1241

3. Birlikte götürmek.

a. 1610

a.- ar 1334

a.- ıp 1276

4. Kabul etmek.

a.- asıñ 0154

a.- atın bolġan 0518

a.- ayınşı 1870

a.- ıp 0126, 0363,

a.- maymın 0131

a.- sañ 0332

5. Kazanmak, elde etmek.

a.- a 0487

a.- ıp 1004, 1365

a.- masam 0641

6. Bürümek, sarmak, kaplamak.

a.- a 0307

a.- ar 1405

7. İçeri girmesini sağlamak.

a.- dı 0544

a.- ıp 1054

8. Tat veya koku almak.

a.- ıp 0876, 1028, 1854

9. Göreve, işe başlatmak.

a. 0348

a.- adı 0281, 1564

a.- ıptı 0336

10. Dâhil etmek.

a.- ıp 0666, 2004, 2119

11. Yer değiştirmek.

a.- dı 0316

12. Çalmak.

a.- a 0491

13. –a, -e, -y gerundium eklerinden birini almış fiilerden sonra gelerek yeterlilik fiili oluşturur.

(ala) a.- maydı 0487

(ala) a.- maysın 0491

(attay) a.- may 0315

(avdara) a.- maytınımdı 1800

(ayıḳa) a.- may 1582, 1596

(ayta) a.- asın 0207

(ayta) a.- madı 2097

(bara) a.- may 0825

(bılġata) a.- maymın 1453

(bitire) a.- atın emespin 1799

(boljay) a.- maġan 1692

(ete) a.- maysıñ 0045

(ile) a.- madım 1051

(jana) a.- ġan 0450

(jarastıra) a.- masın 1507

(jasıra) a.- may 0340

(jaza) a.- maytın 1844

(jeñe) a.- atın 0237, 1668

(jeñe) a.- dıñ 0240

(jete) a.- may 0578

(jey) a.- madım 0981

(jutına) a.- samşı 1255

(ḳarsı tura) a.- maġan 1484

(kele) a.- may ḳoydı 0883

(kete) a.- may otırmız 0315

(köre) a.- madı 2079

(köre) a.- maytınday 1967

(ḳurastıra) a.- maġan 2091

(ḳutıla) a.- maydı 1576

(moyındata) a.- madı 2074

(oñala) a.- madı 1406

(orınday) a.- madım 1408

(otıra) a.- madı 1957

(öle) a.- may jatḳan 0765

(ötkize) a.- masın 0291

(sadaḳa) bere a.- madım 2125

(şıday) a.- may 1715

(tapa a).- may otırġanday 1338

(tavıp otıra) a.- may 0865

(tildese) a.- maydı 1325

(tuvġıza) a.- maydı 0238

(tüse) a.- maġan 0731

(tüsine) a.- madı 0323, 1802

(uġısa) a.- maytın boldı 1270

(ustay) a.- may 1788

(ustaz bola) a.- maymın 0119

(uyıḳtay) a.- maytın bolıp jür 1551

(ülgere) a.- maytın 0395

14. –p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

(ayşıḳtap) a.- ġam 1946

(bilip) a.- ayın 1654

(bölip) a.- ıp 1098

(bultiytıp salıp) a.- adı 0214

(davlap) a.- ıptı 0629

(demalıp) a.- ġan 0107

(èlsiretip) a.- dım 0389

(enip) a.-ıp 0019

(ilip) a.- ıp 0924

(işpey jatıp) a.- ġanda 1033

(jabısıp) a.- atın 1929

(janıp) a.- ġanı 2069

(jarılḳap) a.- atının 0585

(javlap) a.- ayıḳ 1523

(jeldetip) a. 0052

(jeñip) a.- dım 0029

(jiynap) a.- dı 0035

(jiynap) a.- ıp 2025

(julıp) a.- adı 0728

(jürip) a.- dı 0578

(ilip) a.- ıp 0080

(ḳaḳşıp) a.- ıp 0502

(ḳanıp) a.- ıp 0310

(kassir bolıp) a.- ayın 0532

(keptirip) a.- maḳşı 0917

(ḳımtap) a.- dı 0128

(ḳıp) a.- ıp 0744

(kidirtip) a.- adı 1559

(ḳuyıp) a. 0229

(kütip) a. 0375

(mingesip) a.- ġan 1229

(oḳıp toḳıp) a.- ġanına 0509

(otırıp) a.- dı 1168

(oyanıp) a.- ıp 1680

(oyıp) a.- ıptı 0886

(östip) a.- a 0136

(ötkizip) a.- ıp 1901

(satıp) a.- ıp 0112, 0143

(saylap) a.- ıp 0409

(seylesip) a.- ayın 0304

(sıḳıp) a.- dı 1985

(soyıp) a.- ıp 0801

(surap) a.- ġalı jür edim 0907

(suvırıp) a.- ıp 1856, 2048

(şaḳırıp) a.- ġan 0404

(şaḳırıp) a.- ıp 1019

(şelip) a.- adı 0804

(şıḳıp) a.- ıp 1643

(tanıp) a.- maḳ 1694

(tartıp) a.- ġan 1192

(tartıp) a.- ıp 1506

(tatıp) a.- maptı 0655

(tatıp) a.- maysıñ 0671

(tavıp) a.- ġam 1157

(tavısıp) a.- dı 0320

(tırtısıp otırıp) a.- adı 1424

(toḳıp) a.- ġan 0423

(toyıp) a.- ġan 0724

(toyıp) a.- ıp 0674

(tuḳşiyıp) a.- ıp 0326

(tüsirip) a.- dı 0831

(tüyip) a.- ġanday 0396

(üñireyip) jatıp a.- ar 1299

15. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

aldın a.- a 2101

aldın a.- masa 1791

bata a.- madı 1788

batasın a.- dı 1170

bet a.- arın 1737

bet a.- ġan 0175

betke a.- ıp 0102, 0107

dem a.- ġan edik 0411

demiñdi a. 0788

dimkès a.- ġalı 0659

jarıḳ a.- ıp tüsedi 1841

jerden a.- ıp jerge salıpsıñ 1911

jol a.- dı 0166

jol a.- dıḳ 1085

ḳarız a. 0619

ḳarız a.- ġan eken 0619

ḳarsı a.- adı 1969

ḳarsı a.- dı 0443, 0546, 0565, 1998

ḳolġa a.- atın 1668

ḳolına a.- ġan 1024

ḳup a.- ġan 0126

küdikke a.- sa 1955

nısanaġa a.- ıp turıp 2121

rizalıḳ a.- ġısını 0246

oyġa a.- ġan 1424

sabaḳ a.- atın 1665

sekem a.- ıp 0405

şam a.- ıp tüsip 1623

tutḳınġa a.- dıḳ 1994

zeket a.- atın 0517

16. –a ve –p gerundium ekini alarak yardımcı fiillere bağlanır.

a.- a ketetin 0527

a.- a keteyin 0529

a.- a kettim 2117

a.- a şıḳ 0393

a.- ıp berdi 0287, 1854

a.- ıp berdik 1476

a.- ıp beremin 0078

a.- ıp ḳal 1236

a.- ıp kel 1652

a.- ıp keldi 0127

a.- ıp kelgen 0212, 0655

a.- ıp kelip 0126, 017, 0158

a.- ıp ketiñder 2044, 2112

a.- ıp ketiñiz 0625

a.- ıp ketti 0407

a.- ıp şıḳatın 1225

a.- ıp şıḳatın bolġan 0812

a.- ıp şıḳıñdar 1558

a.- ıp şıḳḳan 0459

a.- ıp şıḳuv 1562

[248]

al: 1. “Ama, lakin, ancak” anlamlarında kullanılır.

a. 0482, 0562, 0935, 1115, 1339, 1354, 1380, 1528, 1666, 1746, 2053

2. “Öyleyse, ayrıca” anlamlarında kullanılır.

a. 0046, 446, 487, 1342, 2121

3. İki cümlenin arasında kullanılarak şart cümlesi kurar.

a. 2112

[18]

ala: 1. Benekli, alaca.

a. 0511, 0650, 1389

2. Birlik içinde olmayan.

a.+ sına 1141

3. Gözün ağ tabakası

ala közimen at-: Küçümsemek, beğenmeyen gözlerle bakmak.

a. - ıp 0270

[5]

alaḳan: Avuç içi, aya.

a. 1711

a.+ da 0463

a.+ ġa 1247

a.+ ımda 0848

a.+ ımen 0269, 1777, 2113

a.+ ımmen 0876

a.+ ın 0773, 1763

a.+ ına 0127, 0178, 0287, 0773

a.+ ında 1336

a.+ nıñ 1077

[16]

alaḳanday: Küçücük, avuç kadar.

a. 1220

[1]

alaḳuyın: Sert esen rüzgarın dönme hareketi.

a. 2117

[1]

alaman

alaman bèygesi: Atın, üç yaşına girmiş erkek atın ve tayın yarıştırıldığı yarış.

a. + ne 0028

[1]

alar-: Gözleri yuvalarından fırlamak.

a.- ıp jattı 0911

[1]

alasta-: Kovup çıkarmak, uzaklaştırmak.

a.- p 1525

a.- p şıḳtı 1971

a.- y bil 0242

[3]

alastat-: Kovdurmak, çıkartmak.

a.- ayıḳ 1866

[1]

alasur-: (Hasta) Can çekişmek, çırpınmak.

a.- ıp 1174

[1]

alaşordaşı: Kazak aydınlarının başlattığı millî hareketin savunucusu, Alaş Orda savunuru.

a. 2064

[1]

alatav̇: Kazakistan'da bulunan sıradağlar.

a.+ dıñ 1608

[1]

alav̇: Alev, yalım

a. 1009, 1014

[2]

albastı: Terbiyesiz, edepsiz.

a. 2040

[1]

alda-: Kandırmak, aldatmak

a.- dıñ 0154

a.- p 0169, 1542

a.- p tursıñ 0131

[4]

alda: Önde, ileride.

a. 0421, 1108

[2]

aldandır-: Oyalamak, meşgul etmek.

a.- dı 2052

[1]

aldarḳat-: Aldatmak, kandırmak

a.- uvdıñ 2099

[1]

aldav̇-arbav̇: Hile, oyun, alavere dalavere.

a. 1707

[1]

aldav̇şı: Yalancı, kandıran kimse.

a.+ sı 0225

[1]

aldı: Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı, ön.

a. 0188, 0226, 1104, 1230, 1558, 1827

a.+ ġa 1889

a.+ m 1104

a.+ ma 1123

a.+ mda 0507, 1014

a.+ mdaġı 0912

a.+ mızda 1100

a.+ mızġa 0974

a.+ mnan 1045

a.+ n 0343, 0432, 1589, 1711

a.+ n ala 2101

a.+ n almasa 1791

a.+ n oravda 0505

a.+ na 0294, 0589, 0961, 0977, 1145, 1241, 1430, 1609, 1760, 1968, 2051

a.+ ña 0219, 0232, 0233

a.+ nan 0271, 0425, 0426, 0456, 0560, 0564

a.+ nda 0032, 0258, 0379, 0520, 0742, 1140, 1172, 1204, 1772, 1934, 2007, 2123, 2130

a.+ ñda 2108

a.+ ndağı 0059, 1041

a.+ ndı 0170

köz aldı jasavra-: Gözleri dolmak.

k.- p ketti 0025

[60]

aldı-artı: önü arkası, çevresi.

a.+ na 0150

[1]

aldıñğı: Önceki, ilk, evvelki.

a. 0425

[1]

aldır -: Aldırmak, getirtmek.

a.- ġan edi 1034

a.- ġanda 0441

boy aldır-: Yorulmak.

b.- mağan 1632

[3]

alġa: İleri, ileriye doğru.

a. 0637

[1]

alġaş: İlk, birinci.

a. 0264, 1419

[2]

alġı: İlk sıradaki, birinci, öndeki.

a. 1900

[1]

alġıs

alġıs ayt-: Şükran duymak, teşekkür etmek.

a. - ḳalı 0986

[1]

alġız -: Aldırmak, aldırtmak.

a.- ıp 1608

[1]

alın-: Alınmak, alma eylemi gerçekleştirilmek.

a.- atın 0289

[1]

alıpsatar: Tüccar, tacir.

a. 1710

[1]

alıs: Uzak, ırak.

a. 0022, 0056, 0066, 0209, 0717, 1059, 1229, 2094

a.+ ta 1744

a.+ tan 0536, 0713, 0785

[12]

alıs-: Almakta yardım etmek.

a.- tı 0299

ḳol alıs-: Tokalaşmak.

ḳ.- ıp 0295

[2]

alısta -: Uzaklaşmak, uzayıp gitmek.

a.- p 0634, 1052

[2]

aljı-: Bunamak.

a.- ġannan 0075

[1]

alḳa: *Ar.* Kurul, heyet.

a. 1849, 2053, 2058

[3]

alḳap: Uçsuz bucaksız bölge, yer.

a. eken 0109

[1]

alḳara: Bulutlu.

a. 0226

[1]

alḳım: Boğaz.

a.+ ın 1311

[1]

alḳımda-: Boğazlamak, boğazını sıkmak.

a.- ġan 0771

[1]

allavèkbar *Ar.*

allavèkbar bol-: Yok olmak, hiçbir izi kalmamak.

a. - ar edi 1240

[1]

almas: *Ar.* Elmas.

a. 0062, 0069

[2]

almastır-: Değiştirmek.

a.- a beredi 0807

a.- dı 1044

[2]

alpıs: Altmış sayısı.

a.+ tı 0771

[1]

altı: Altı sayısı.

a. 0067, 0076, 0088, 0285

[4]

altın: Altın.

a. 0023, 0457, 0773, 0848, 0856, 1031, 1143, 1453, 1627

a.+ men 1636

[11]

amal: *Ar.* Çare, çözüm.

a. 0120, 0141, 0378, 0490, 1573

a.+ ı 0125, 1544

a.+ ın 1288, 1484, 1560

[10]

amalsız: çaresiz, mecburi, zorunlu.

a.+ dıñ 1602

[1]

amalsızdan: Çaresizlikten, mecburiyetten.

a. 0627

[1]

amalsızdıḳ: Çaresizlik, mecburiyet, zorunluluk.

a. 1736

[1]

aman: *Ar.* sağ, salim.

a. 0758

[1]

amanat: *Ar.* Emanet.

a.+ ı 1426

a.+ ım 1187

a.+ ın 1408

amanat ḳıl-: Emanet etmek.

a.- ıp 0744

[4]

amanatta -: Emanet etmek.

a.- dım 1921

a.- p otır 1930

[2]

amandas -: Hâl hatır sormak, selam vermek, selamlaşmak, merhabalaşmak.

a.- ıp şıḳtı 0295

[1]

amandıḳ: Sağlık, esenlik.

a. 0940

[1]

aman-esen: Sağ salim.

a. 1165

[1]

añ: Yabani hayvanların genel adı.

a.+ dar 1546

añdar bağı: Hayvanat bahçesi.

a.+ na 1712

a.+ nıñ 1716

[3]

ana: İşte, işte bu.

a. 0903, 1329, 1917, 2095

a.+ nı 0179

a.+ sı 1607

[6]

anaday: Bunun gibi, şunun gibi.

a. 1062

[1]

anav̇: Şu, o.

a. 0764

[1]

anda: Orada, o yerde.

a. 0329

[1]

añda- : Anlamak, sezmek, fark etmek; dikkat etmek.

a.- saḳ 1149

[1]

andav̇sızda: Ansızın.

a. 1126

[1]

añdı -: Takip etmek, gözlemek, izlemek.

a.- ġan 1206

a.- p 0595

a.- v 1803

ḳabaġın añdı-: Gönlünü almak.

ḳ.- p 1783

[4]

anekdot *Fr.*

anekdot soḳ-: Fıkra anlatmak.

a.- adı 1219

[1]

añgar: Vadi, dar boğaz, koyak.

a.+ ında 1805

[1]

añġar -: Fark etmek, dikkat etmek.

a.- dım 0848

[1]

añġart -: Fark ettirmek, dikkat ettirmek.

a.- tı 1016

[1]

anıḳ: Açık, belli, kesin.

a. 0192, 0220, 0250, 0667, 1060, 1410, 1809, 1993

[8]

anıḳ-ḳanıḳ: Gerçek, hakikat.

a.+ ına (ḳanığına) 0747

[1]

anıḳta -: Belirlemek, açıklamak, tespit etmek.

a.- p 1083

[1]

añır -: Hayret etmek, şaşmak, şaşırmak.

a.- ıp 0911

[1]

añırat -: Bağırtmak, ağlatmak.

a.- a bermey 0430

[1]

añıray -: Ne yapacağını bilmemek.

a.- ġan 0151

a.- ıp 0177, 0186, 0226

[4]

añısta -: Fark etmek, dikkat etmek.

a.- ydı 1357

[1]

añız: Efsane, menkıbe.

a. 1938

a.+ dı 1938

a.+ ġa 1080

[3]

añka

añkası av-: Su içmek istemek.

a.- adı 1100

[1]

añḳılda -: (Rüzgar) uğuldamak.

a.- ġan 0833, 1384

[1]

añḳiy -: Açık kalmak.

a.- ġan 0063

[1]

añsa -: Özlemek, çok arzulamak.

a.- ġannan şıḳar 1818

a.- p jatḳan 0692

a.- v edi 1111

a.- ymın 1286

[4]

añsar: Arzu, istek, emel.

a.+ ım 0034

[4]

añtarıl -: Şaşakalmak, afallamak.

a.- ıp 1737

[1]

apaḳ-sapaḳ: Akşam vakti, akşemleyin.

a.+ ta 1985

[1]

apar -: Götürmek, ulaştırmak.

a.- dı 1144

a.- ıp 0402, 0545, 1233, 1799

[5]

apaşşı: Apacı, çok acı.

a. 1763

[1]

apayḳın: Apaçık, açıkça.

a. 1483

[1]

apıl-ġupıl: Aceleyle, hızlı hızlı.

a. 2043

[1]

apır-: Toplu hale getirmek, topluca hareket etmek; üşüşmek, toplanmak.

a.- may 0906

[1]

apırım-av: Pişmanlık, şaşkınlık gibi durumları bildiren kelime.

a. 1941

[1]

appaḳ: Bembeyaz, apak.

a. 1257, 1814, 1930, 1935

[4]

apta: *Far.* Hafta

a. 0738, 0803, 1596

a.+ ġa 0811

[4]

aptap: *Far.* Güneşin yakıcı, kavurucu sıcağı.

a. 0451, 0556, 1636

a.+ ı (aptabı) 0261

[4]

ara: İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, mesafe, ara.

a. 1229

a.+ ġa 0334, 0419, 1942

a.+ larınan 1971

a.+ mızdan 1866

a.+ nı 0408

a.+ sı 1143, 1516, 1598, 1605, 1739

a.+ sın 0739

a.+ sına 1302

a.+ sınan 1287, 1343

a.+ sında 0325, 0372, 0462, 0819, 1254, 1950

a.+ sındağı 1015, 1417, 1513, 1739

[26]

arada: Arada, arasında.

a. 2035

[1]

araḳ: Votka.

a. 0111, 0116, 0123, 0126, 0127, 0143, 0155, 0187, 0195, 0845, 0986, 1226

a.+ ın (arağın) 0174

a.+ ındı (arağındı) 0153

a.+ ḳa 0673, 0724

a.+ ta 0240

a.+ tan 0213

a.+ tı 0131, 0155, 0157, 0184, 0202

[23]

arala -: Gezmek.

a.- ġan 0739

a.- ġannan 1724

a.- p 0390, 1501, 1712, 1724

a.- p jürip 0388

a.- p ketkenimde 1455

[8]

aralas -: Karışmak.

a.- ıp 0328, 1773

[2]

aralas: Karışık.

a. 1017, 1318

[2]

aralastır -: Karıştırmak.

a.- ıp 1970

[1]

aralat -: Göstermek.

a.- paytın 1286

[1]

aram: *Ar.* Dince yasak olan, haram.

a. 0116, 0510, 0600, 0602, 0764, 1836

a.+ nıñ 0117, 0191

[8]

aramda -: Kirletmek, pisletmek, berbat etmek.

a.- p 0765

[1]

aramdıḳ: Kötülük, art niyetlilik.

a. 0240

a.+ ı (aramdığı) 0513, 0752

a.+ tı 0241

[5]

aramza: *Ar.* Zalim, hilekar, kötü niyetli.

a.+ lar 0724

[1]

aran: Kerpiç ve demirden yapılmış geniş bahçe duvarı.

a.+ ın 0946

[1]

arba: Araba (at, öküz vs.)

a. 1600

a.+ sın 0939, 0951, 1901

a.+ sına 0941

[6]

arbakeş: Arabacı (at, öküz vs)

a. 2091

[1]

arbañda -: Hantalca yürümek, uygunsuz olarak hereket etmek.

a.- p 0940

a.- p turıp 0951

[2]

arbiy -: Boyunun uzunluğundan dolayı

kalabalıkta farklı görünmek, fark edilmek.

a.- ġan 1755

[1]

arġı: Öteki, öbür, karşı.

a. 0270, 0372, 1156, 1200, 1256, 1608, 1805

a.+ sın 0568

[8]

arġımaḳ: Küheylan, asil at.

a.+ tı 1610

[1]

arı: Biraz öte, biraz uzak.

a. 2073, 2082

arı ḳaray: Bununla beraber, bununla birlikte, hem.

a. 1799

[3]

arı-beri: İleri geri, sağa sola.

a. 0626

[1]

arıḳ: Arık, zayıf, sıska.

a. 1613

[1]

arıl-: Kurtulmak, tahliye edilmek, salıverilmek, serbest kalmak.

a.- a bastaptı 0010

a.- a jüreyik 1866

a.- ġan 1650

a.- maġan 1465

[4]

arıs: Evin üstüne yanlamasına konulan kalın bel ağacı.

a.+ tay 0652

[1]

arıstan: Arslan.

a. 1717, 1720, 1733, 1737

a.+ dı 1714

[5]

arız: *Ar.* Dilekçe, istida.

a. 1368

a.+ dı 0341

[2]

arızdas-: Şikayette bulunmak.

a.- ıp 0618

a.- ıp şıḳayın 1800

[2]

arızḳoy: Şikayetçi.

a. 0431

[1]

arḳa: arka, sırt.

a. 0221

a.+ sın 2119

a.+ sına 0709, 0903, 1794, 2079

a.+ sınan 0437, 2033

a.+ sında 0046, 1465

arḳadan ḳaḳ-: Hürmet göstermek.

a.-ıp 1371

[11]

arḳala -: Bir şeyi sırtına alarak taşımak.

a.- mayın 0626

a.- p ketetin 0455

a.- p ketetindey 0337

a.- ydı 0171

[5]

arḳan: Halat, urgan.

a. 0260

[1]

arḳav̇: temel, öz, esas.

a.+ ı 0752

arḳav et-: Temel almak, esas almak.

a. - ip 0021

arḳavı bos: Temeli sağlam değil.

a. 1366

[3]

arḳılı: Aracılığıyla, vasıtasıyla, yardımıyla.

a. 1676

[1]

arḳın-jarḳın: Güler yüzlü, neşeli, hoş tavırlı, samimi.

a. 1275

[1]

arḳırat -: Yüksek sesle çağırmak, bağırmak.

a.- ıp kelip 0723

[1]

arman: *Far.* Hayal, arzu, emel, ülkü, maksat.

a. 0579

a.+ da 0017

[3]

armanda -: Hayal etmek, düşlemek.

a.- p jürip 0485

a.- ptı 1537

[2]

armansız: Aziz emeline erişen, kaygısız, tasasız, dertsiz.

a.+ sıñ 1013

[1]

arna -: Bağışlamak, ithaf etmek, tahsis etmek.

a.- ġan 1042

a.- p 0444, 0954, 1013, 1249

a.- ydı 1651

[6]

arnal -: Bağışlanmak, ithaf edilmek, tahsis edilmek.

a.- ġan 2021

[1]

arnav̇lı: Özel, şahsa mahsus, hususi.

a. 0812

[1]

arpalıs: Savaş, mücadele, çarpışma.

a.+ ḳa 2103

[1]

arsalanda -: Havlamak.

a.- p 1275

[1]

arşı -: (Kabuk) Soymak.

a.- ġan 1257

[1]

arşında -: Arşınlamak, arşın ile ölçmek.

a.- dı 0706

[1]

art: Önün zıddı, arka.

a. 1260

a.+ ıma 1228

a.+ ımda 0573, 1800, 1805

a.+ ında 1534

a.+ ına 0102, 0894, 1231, 1275, 1558

a.+ ḳa 1681

a.+ tarıñdı 1857

[13]

art-: Yüklemek, birisine bir vazife vermek, görevlendirmek.

a.- uvġa 1681

[1]

artel: *Ru.* Sovyetler Birliği'nde sanayi ve ziraat kooperatiflerine verilen isim.

a. 1131

[1]

artıḳ: Fazla, artık.

a. 0343, 0876, 1218

[3]

artınşa: Ardınca, hemen sonra, hemen arkasından.

a. 1435

[1]

artist: *Fr.* Artist, sanatçı.

a. 1218

[1]

aruv̇: Zarif, çok güzel.

a.+ dıñ 1029

[1]

aruv̇aḳ: *Ar.* Ruh, ervah.

a.+ ın (aruvaġın) 0871

a.+ ına (aruvaġına) 0625

a.+ ḳa 1173, 1992

a.+ tarġa 0049

[5]

arzanda -: Ucuzlamak, fiyatı düşmek.

a.- p 1976

[1]

as: Yemek, aş.

a. 0628, 0679, 0915, 0986, 1000, 1017, 1140, 1157, 1314, 1171, 1810

a.+ ı 1171

a.+ ın 0128, 0181, 0191, 1812, 1913

a.+ ḳa 0679, 0946, 0985, 1175

a.+ pen 1870

a. tan 1037

a.+ tıñ 0677

aktamaḳ as: Güzel, lezzetli yemek.

a.+ tıñ 1392

as iş-: Yemek yemek.

a.- ti 1173

a.- üvdi 0054

as üy: Mutfak.

a.+ den 1123

[28]

as -: 1. Aşmak, geçmek

a.- ıp 0366, 0714, 0719, 1967

a.- ıp ketipti 0345

a.- tı 0659

2. Atmak

a.- am 0985

a.- ar 1335

a.- ıp 1021, 1196

a.- ıp jüretin 1364

tırapay as-: Devrilmek, yıkılmak

t.- ḳanı 1407

kèdesine as-: Bir işe yaramak

k.- sa 0482

k.- paġanı 1978

[14]

asa I: Asa, baston.

a. 0061, 0098

[2]

asa II: Çok, pek çok.

a. 1047, 1532, 1597, 1622, 1806, 1924, 2071, 2073

[8]

asalı: Asa sahibi, asası olan.

a. 0077

[1]

asar: İmece.

a.+ ġa 1143

[1]

asav̇: huysuz, asi.

a. 0859

[1]

asfalt: *Fr.* Asfalt.

a. 2126

a.+ ḳa 1827

[2]

asḫana: Yemekhane.

a.+ sına 0526

[1]

asığıs: Acele ile, acil, acilen.

a. 1812, 2044, 2046

[3]

asıḳ -: Acele etmek.

a. 1100

a.- amız (asıġamız) 1278

a.- ḳanı 0100

a.- pay 0044, 0186, 1311

a.- tı 0058, 0150

[8]

asıḳtay: Değerli gibi, müstesna gibi.

a. 0773

[1]

asıl: *Ar.* Asil, değerli, kıymetli.

a. 0833, 0972, 1010, 1015, 1029, 1035, 1112, 2081

a.+ ı 1976

[10]

asıp-tas-: Zenginleşmek, malı mülkü çoğalmak.

a.- ıp jatır 1524

[1]

asır -: Aşırmak, geçirmek.

a.- ar edi 1326

[1]

asıra -: Yetiştirmek, beslemek.

a.- ġanbız 1928

[1]

asḳaḳta -: Mağrurlanmak, gururlanmak, büyüklenmek.

a.- p 0204

[1]

asḳar: Yüksek, yüce, zirve, doruk.

a. 1608

[1]

asḳazan: Mide.

a.+ ı 0380

a.+ ım 2027

[2]

aspan: *Far.* Gökyüzü, sema, asuman.

a.+ da 0216

a.+ ġa 0226, 1856

a.+ nan 0226

[4]

aspandat-: Göğe yükseltmek, havalandırmak.

a.- tı 1874

[1]

aspaz: *Far.* Aşçı.

a. 0940, 0951

a.+ dıñ 0942

a.+ ı 0939

a.+ ın 0840

[5]

as-suv̇: Yiyecekler.

a.+ dı 0975

[1]

astamşılıḳ: Kibirlilik, kendini beğenmişlik.

a.+ tı 1680

[1]

astana: Başkent.

a.+ dan 0454

a.+ ġa 0416, 0422, 0547

[4]

astanalıḳ: Başkentli.

a. 0434

[1]

astar: *Far.* Üstü kapalı, imalı.

a.+ ın 1423

a.+ ına 1802

[2]

astav̇: Yemlik, yalak.

a.+ ġa 1020

[1]

astı: Alt, üst karşıtı.

a. 0708, 1296

a.+ ma 0767

a.+ men 0191, 0590

a.+ na 0544, 2072

a.+ nan 0162, 0275, 0599, 0712, 0964, 1407, 2092

a.+ nda 0209, 0675, 1001, 1020, 2085

a.+ ndaġı 0304, 0430, 0963, 1347, 2093

[25]

astıḳ: Hububat, tahıl, mahsul.

a.+ ı (astığı) 1193

a.+ ın (astığın) 1144

[2]

astırtın: Gizli, kimseye belli etmeden.

a. 0571

[1]

asuv̇: Geçit; dağ geçidi.

a.+ dan 0714

a.+ dı 0711

a.+ dıñ 0709

a.+ ı 0699

a.+ ına 0579

[5]

aş -: Açmak.

a.- adı 1375, 1602

a.- ıp 0052, 0382, 0631, 0770, 0789, 0946, 1076, 1091, 1606, 1680, 1833, 1846, 1906, 1923, 2049, 2095

a.- ıp bergen 1916

a.- ḳalı 1840

a.- ḳan 1552, 1764

a.- ḳanım 0986

a.- ḳım keldi 2022

a.- sam 1060, 1911

a.- tı 0978, 1872

a.- uvġa 0388

jaḳ aş-: Ağzını açmak, konuşmak.

jaḳ a.- ıp 1990

jaḳ a.- pastan 0355

[32]

aş: Aç, karnı aç, yemek yememiş.

a. 0055, 1715, 1737

a.+ tan 0641, 0762, 1157

a.+ tı 1640, 1899

[8]

aşa-

mıyı aşa-: Kafası karışmak.

m.- ġan 1101

[1]

aşarşılıḳ: Açlık, kıtlık.

a. 0755

[1]

aşı-: (Bir şeyin tadı) Ekşimek, bozulmak.

a.- ġan 0965, 1075

a.- p ḳaladı 0985

a.- y jatar 1074

a.- ydı 0936, 0969

mıyı aşı-: Sersemlemek.

m.+ ım a.- ıp ketti 0653

[8]

aşıḳ: 1. Açık, kapalı olmayan.

a. 0101, 0298, 1137

közi aşıḳ: Açıkgözlü, uyanık.

k. 0385

2. Belirgin, görünür, belli.

a. 0703, 0796

[6]

aşıḳ-jarḳın: Güleryüzlü, neşeli, hoş tavırlı, samimi.

a. 0443

[1]

aşıl -: Açılmak.

a.- a berdi 1242

a.- adı 0206, 1682, 2027

a.- atın 0844

a.- dı 0750, 1206

a.- ġan 0650

a.- ıp 0109, 0243, 0887, 1889

a.- ıp ketti 0613

[13]

aşın-: Sinirlenmek, öfkelenmek.

a.- dı 0727

[1]

aşına: *Ar.* Dost, arkadaş.

a. 0741

[1]

aşıt -: Mayalamak, ekşitmek.

a.- adı 0966

a.- am 0954

a.- atın 0967

a.- ıp 0690

a.- ḳanġa 0149

a.- tıḳ 0871

a.- uvdı 0873

a.- uvġa 0971

[8]

aşıtıl -: Mayalanmak.

a.- adı 0813

[1]

aşıtḳı: Maya.

a. 0957

[1]

aşḳaraḳ: Açgözlü, obur, gözü doymaz.

a. 1205

[1]

aşḳaraḳtıḳ: Açgözlülük, tamahkarlık.

a. 1527

[1]

aşḳıltım: Ekşimsi.

a. 1091

[1]

aşközdik: Açgözlülük.

a. 1527

[1]

aşşı: Tuzlu

a. 0199, 0642, 0805, 1128

önmeñinen ötken aşşı söz: İğneleyici, can yakıcı söz.

ö.+ den 0568

[6]

aşuv̇: Hiddet, öfke, sinir, kızgınlık.

a.+ dan 0133

a.+ ġa 0347

a.+ ı 0570

[3]

at I: At.

a. 0716, 0728, 1033, 1086

a.+ ım 0767

a.+ ımdı 1058

a.+ ın 0027

a.+ ına 0785, 0870

a.+ ḳa 0698, 1095

a.+ tan 0736, 0782, 1104

a.+ tı 0768

a.+ tıñ 0430, 0709

a.+ şa 2080

atḳa jeñil telpekbay: Hoppa, havai, uçarı.

a. 1841

[19]

at II: İsim.

a. 1169, 1170

a.+ ḳa 2097

atı şıḳ-: Kötü bir ün kazanmak, adı çıkmak.

a.- adı 1926

[4]

at -: 1. Ateş etmek, patlatmak.

a.- ıp 0897, 2128

a.- ḳanda 2086

a.- tı 1856

a.- uv 2102, 2105

2. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak.

a.- ıp 1355

a.- ḳan 1648, 1654

a.- ḳanday 2127

3. Atılmak, fırlamak.

a.- a 2042, 2110

a.- ıp turıp 0992

ala közimen at-: Küçümsemek, beğenmeyen gözlerle bakmak.

a- ıp 0270

ıḳılıḳ at-: Hıçkırmak.

ı.- sın 1175

tañ at-: Şafak sökmek.

t.- ıp ḳalıptı 2027

t.- tı 0109

[18]

ata -: Adlandırmak, isim vermek.

a.- p 1059

a.- y 0624

a.- ytın 1115, 1303

[4]

ata: Babanın babası, dede.

a.+ m 0845, 1033

a.+ ña 0861

kindik ata: Yeni doğan bebeğin kordonunu kesen erkek.

k.+ sı 1386

k.+ sın 1388

[5]

ataḳ: Şan ve şeref, şöhret.

a. 0463

[1]

ataḳtı: Meşhur, ünlü, şanlı, şöhretli.

a. 0891, 1705

[2]

atal -: Adlandırılmak, ad verilmek.

a.- atın 1995

a.- dı 1849

a.- ıp 0040, 1865, 1885

[5]

atala: Suya un salınarak yapılan çorba.

a.+ ġa 1131

[1]

atan

atan tüye: Dört yaşından büyük ve kısırlaştırılmış deve.

a.+ ni 0337, 0454

[2]

atan-: Tayin olmak, atanmak, vasıflandırılmak.

a.- amız 1168

a.- dı 1142

[2]

atandır-: Tayin etmek, atamak, vasıflandırmak.

a.- ıp 2066

a.- mas 0118

[2]

ataẇ: Kişinin yediği son yemek.

a.+ ın 0946

[1]

ataẇlı: Bir şeyin toplamı, sonucu.

a.+ nı 0509, 1541, 1616

[3]

atıl -: Kurşuna dizilmek, vurulmak.

a.- asıñ 2101

a.- ġan 1945

[2]

atlas: İpekli kumaş, atlas.

a. 0793

[1]

atta-: Atlamak.

a.- ġısı kelgen 1924

a.- maġan 1612

a.- may 0627

a.- p 1667, 1669, 1736

a.- y almay 0315

a.- y bere 1828

a.- yınşı 1868

[10]

attan-: Yola çıkmak, yol almak.

a.- ar 0742

a.- dı 0554

a.- ıp 1059

a.- ıp kettim 0699

[4]

attandır -: Uğurlamak.

a.- ıp saladı 1371

[1]

attı: Adlı, isimli.

a. 0489

[1]

attılı: Ata binen kişi.

a. 1085

[1]

av̇-: (Bir tarafa) Kaymak, ağmak.

a.- a 0103, 0171, 2074

a.- ġan 1637

a.- ġanşa 1860

a.- ıp 1104

a.- may 0034

añkası av-: Su içmek istemek.

a.- adı 1100

[8]

av̇a: *Ar.* Hava.

a. 1072, 1089, 1097

a.+ ġa 0569

a.+ nı 0382, 1289

a.+ nıñ 1283

[7]

av̇dan: Bölge.

a. 0429, 0447, 0549, 0606

a.+ men 0304

a.+ nıñ 0418

[6]

av̇dandıḳ: İlçeyle ilgili, ilçeye has.

a. 0906

[1]

av̇dar -: 1. Altını üstüne getirmek, aktarmak.

a.- dı 1159

a.- ıp 0081, 0995, 0996

a.- ıp şıḳıptı 1071

2. Bir dilden başka bir dile çevirmek.

a.- a almaytınımdı 1800

a.- ıp jürgen 1798

a.- sın 1917

3. Transfer etmek.

a.- dım 0708

a.- ıp 1038

4. Yönlendirmek.

a.- dı 0668

jer ȧvdar-: Başka tarafa yönlendirmek.

j.- ıp 0583

j.- uv 1804

[13]

ȧvdarıstır -: Karıştırmak, döndürmek, alt üst etmek.

a.- ıp 0073, 0816

[2]

ȧvdarma: Çeviri, tercüme.

a.+ ġa 1916

[1]

ȧvıḳ

bir ȧvıḳ: Bir an, bir vakit, bazen.

b. 0430, 1088

b.+ ta 1130

[3]

ȧvıḳ-ȧvıḳ: Kesik kesik, ara sıra.

a. 1071

[1]

ȧvıl: Köy.

a. 0425, 0607, 0721, 0739, 0748, 1161, 1168, 1276, 1295, 1302, 1335, 1336, 1488

a.+ da 0412, 0421, 1171

a.+ dı 0881, 1138, 1238

a.+ dıñ 0318, 0688, 1184, 1190, 1416, 1491

a.+ ġa 0392, 0458, 0543, 0748, 1032, 1098, 1330

a.+ ına 1950

a.+ ınan 0439, 1110

a.+ ınıñ 0575

a.+ ıñızġa 0371

[37]

ȧvır -: Hastalanmak.

a.- adı 0757

a.- ġanı 1174

a.- ġanın 0380

a.- ġanmın 0389

a.- ıp 1139, 2002

a.- ıp jatḳanda 1066

a.- ıp jür 1301

a.- ıp jürgenin 0670

a.- ıp jürmisiñ 1470

a.- ıp körmegen 0616

a.- ıp otır 1778

[12]

aẏır: 1. Hafif olmayan, ağır.

a. 0437, 0849, 1465, 1581, 1839, 1880

a.+ dıñ 1115

2. Çetin, meşakkatli, zor.

a. 1618, 2095

[9]

aẏırt -: Ağrıtmak, sızlatmak

a.- ıp 1005

janın a.- paytın 1622

[2]

aẏıs -: Değişmek.

a.- ıp 1847, 1993

a.- paydı 1675

a.- tı 1467

a.- uv 1673

[5]

aẏıstır -: Değiştirmek.

a.- dım 0698

[1]

aẏız: 1. Ağız

a. 0986, 1367, 1933

a.+ ı (avzı) 0117, 1433

a.+ ıma (avzıma) 0578

a.+ ımen (avzımen) 0431

a.+ ın (avzın) 0382, 1072, 1089, 1601, 1606, 1776

a.+ ına (avzına) 0210, 0822, 1768, 1899

a.+ ında (avzında) 1232

a.+ ıñdağını (avzındağını) 0763

aẏız jalas-: Birlik olmak.

a.- ḳanda 2054

aẏzı duvalı: Örnek, rehber kişi.

a. 1846

aẏzı ḳışı-: Bir şeyi söylemek istemek.

a.- ġannıñ 1841

aẏzına ḳara-: Sözünü dinlemek, söylediğini ikiletmeden yapmak, ağzının içine bakmak.

a.- dı 1141

a.- p 1959

aẏzına ḳarat-: Şaşırtmak, hayretler içinde bırakmak.

a.- ar 1248

beypil aẇız: Dilini tutamayan.

b. 1125

duẇalı aẇız: bkz. **aẇzı duẇalı**

d. 0276

ölim aẇzınan ḳal-: Ölümle burun buruna gelmek.

ö.- ġan 1765

2. Bir yerin girişi.

aẇızġı: bkz. **aẇızġı üy**

a. 1192

a.+ da 1193

aẇız üy: bkz. **aẇızġı üy**

a.+ den 0643, 1124

a.+ inde 0622

aẇızġı üy: Evin girişinde bulunan oda, antre.

a. 0381

a.+ de 0610, 0693

a.+ diñ 1204

a.+ge 0595

3. Bir şeyin açık tarafı.

a.+ ı 0487

a.+ ın 0958, 0960

[41]

aẇızbastırıḳ: Sus payı.

a. 0501

[1]

aẇızdan -: Ağızlanmak, konuşmak, söylemek.

a.- ıp jür 1912

[1]

aẇḳım: Hacim, büyülük, genişlik.

a. 0632

a.+ da 1379

[2]

aẇla: *Far.* Avlu.

a. 1122

a.+ da 0696

[2]

aẇla -: Avlamak.

a.- ymısıñdar 0948

[1]

aẇlaḳ: Uzak, ırak.

a. 1535

beti aẇlaḳ: Kötü işlerden kaçınan kimse.

b. 0033

boyın aẇlaḳ sal-: Etrafına bakmadan uzaklaşmak, kaçmak.

b.- ıp 0008, 1618

[4]

aẇmaḳ: Hacim, boyut ebat.

a.+ ınday (avmağınday) 1077

[1]

av̇na -: Bir tarafa düşmek, devrilmek.

a.- ġan 1249

a.- p tur 0848

[2]

av̇ruv̇: Hastalık.

a. 1373, 1594, 1640, 1915

a.+ dı 1317, 1687

a.+ ı edi 1322

av̇ruv̇ bol-: Hastalanmak, hasta olmak.

a.- atının 1593

[8]

av̇ruv̇ḫana: Hastane.

a.+ da 1766

[1]

avtobus: *Fr.* Otobüs.

a. 0527, 1815, 1818

a.+ ḳa 1815

[4]

avtor: *Lat.* Yazar.

a.+ ı 0254

[1]

ay I: 1. Ay, dünyanın uydusu olan gök cismi.

a. 0102, 0108, 0209, 0216, 0450, 0458, 0843, 0844, 1276

a.+ dı 0451

a.+ dıñ 0209, 0709

a.+ ġa 2086

aydıñ ayaġı: Son dördün.

a.+ nda 0845

aydıñ jañası: Yeni ay.

a.+ nda 0842

aydıñ ortası: Dolunay.

a.+ nda 0843

2. Ay, senenin on ikide biri, otuz günlük zaman dilimi.

a. 0739, 1598, 1771

a.+ dıñ 0680

a.+ ġa 2101

[21]

ay II: Üzüntü, hayıflanma ifade eden ünlem.

a. 0188, 0269, 0421, 0471, 0474, 0542

[6]

aya -: Acımak, korumak, esirgemek, merhamet etmek.

a.- dım 0769

a.- maġanı 1965

a.- maspın 0992

a.- may 1120

a.- mayın 0053

a.- p kettim 1222

a.- ydı 1715

[7]

ayaday: Avuç kadar, ufacık.

a. 1505

[1]

ayaḳ I: 1. Ayak.

a. 0611, 0712, 1768, 1770, 1775

a.+ ı (ayaġı) 0063, 0103, 0142, 0783, 1239, 1327, 1615, 1827

a.+ ım (ayaġım) 0011

a.+ ın (ayaġın) 1195, 1913, 1989

a.+ ına (ayaġına) 0089, 0122, 0283, 0631, 1182, 1612

a.+ ınan (ayaġınan) 1783, 2115

a.+ ında (ayaġında) 1333

a.+ ındaġı (ayaġındaġı) 0897

a.+ ınıñ (ayaġınıñ) 1827, 2018

a.+ ıñnan (ayaġıñnan) 0376

a.+ tarı 0976

a.+ tı 1833

a.+ tıñ 0333

2. Sandalye ve benzeri şeylerin ayağı.

a.+ ına 2008

3. Son, sonu.

a.+ ın 0697

ayaġı ayaġına juḳpa-: Dolu dizgin gitmek, hızlı gitmek.

a.- y 0128

ayaḳ bas-: Adımlamak, hareket etmek, yürümek.

a.- ḳanda 1830

ayaḳ bosat-: Ayaklarını uzatmak, dinlenmek.

a.- ıp 1810

aydıñ ayaġı: Son dördün.

a.+ nda 0845

jalañ ayaḳ: Yalın ayak.

j. 1572, 1686

jalġız ayaḳ: Tek başına, yalnız.

j. 1132

ḳoldı ayaḳḳa turma-: Eli ayağı durmamak, çok hareketli olmak.

ḳ.- y 1296

tik ayaḳ: Kabiliyetsiz, eğilimsiz, elverişsiz.

t. 1367

t.+ ın 1367

[46]

ayaḳ II

sırlı ayaḳ: İnce ince oyularak

işlenmiş, boyalı, ahşap kap.

s. 0772

[1]

ayaḳkiyim: Ayakkabı.

a.+ in 1787

[1]

ayaḳtı: Ayaklı.

a. 1589

[1]

ayalda -: Durmak, beklemek.

a.- ġan 0543

a.- p 0526

[2]

ayaldama: Durak.

a.+ ġa 1820

[1]

ayañda -: Adım adım yürümek.

a.- dı 0103, 0186

a.- p 0129, 0165

[4]

ayarlıḳ: Sinsilik, hilekarlık.

a. 0396

[1]

ayaẇlı: Kadirli, değerli, saygıdeğer.

a. 0646

[1]

aybarlan -: Heybetlenmek, güç göstermek.

a.- a 0662

[1]

aybattan -: Gazaba gelmek, azamet göstermek; kızmak, sinirlenmek.

a.- ıp 0507

[1]

ayda -: Hayvanı önüne katıp bir yere götürmek, yönlendirmek.

a. 1004

a.- vdan 1909

a.- p 0329, 1988

aydap sal-: Kışkırtmak.

a.- ıp 0367, 0421

[6]

aydal -: Yönlendirilmek.

a.- ıp 1885

[19

ayġır: Damızlık erkek at, aygır.

a.+ ıñmen 0786

[1]

ayıḳ -: İyileşmek, hastalıktan kurtulmak.

a.- a almay 1582, 1596

[2]

ayıl

ayılın jiyatın emes: Çekinmeden, korkmadan.

a. 1935

[1]

ayıp *Ar.*

ayıp taḳ-: Suçlamak, itham etmek.

a.- ıp 2064

[1]

ayıpker: Zanlı, sanık.

a.+ di 2029

a.+ diñ 2007

[2]

ayır -: Ayırmak, bölmek.

a.- ıp jürgenimde 1460

a.- uv 1287

[2]

ayırbasta -: Bir şeyi ikincisi ile değiştirmek, bir şey vererek yerine başka bir şey almak.

a.- mas 1201

a.- maydı 0989

[2]

ayırıl -: Ayrılmak, veda etmek.

a.- a beripti 0724

a.- ıp 0159

[2]

ayırım: Ayrım, fark.

a.+ ı 1523

[1]

ayırıs -: Ayrışmak, farklı olmak.

a.- adı 1122

[1]

ayırma: Bir şeyin benzerlerinden farkı.

a.+ sı 0689

[1]

ayḳay

ayḳay sal-: Bağırmak, haykırmak.

a.- adı 1569

a.- ġanı 1858

[2]

ayḳında -: Açıklamak, belirlemek.

a.- y tüsetin 0824

[1]

ayla-şarġı: Yöntem, taktik.

a. 0570

[1]

aylıḳ: Aylık, maaş.

a. 0493, 1362

[2]

ayna: *Far.* Ayna.

a.+ sına 1694

[1]

aynal -: 1. Kendi ekseni üzerinde dönmek.

a.- ıp 1613, 1739

2. Bir şeyin etrafında dönmek.

a.- ıp 0996, 2092

a.- ıp ḳoyadı 0789

3. Bir durumdan başka bir duruma geçmek.

a.- adı 1638, 1646, 1693

a.- ar edi 1239

a.- dı 1160

a.- ıp 1773, 1809, 1811, 1993

a.- ıp ketip edi 1992

a.- ıptı 0195, 1701

a.- uvġa boladı 1676

4. Geri dönmek, tekrardan gelmek.

a.- ġan 0176, 0731

a.- dı 1145

a.- dım 1211

a.- ıp 1334

5. Yaklaşmak, yakınlaşmak.

a.- dı 0285, 1000

a.- ġan 1733, 1735, 1853, 1973

6. Bir şeyi andıracak duruma girmek, benzemek.

a.- dı 1182

a.- ar edi 1418

a.- ġan 1793

a.- ġanın 1779

bas aynaluv: Baş dönmesi.

b. 1848

ıñırşaġı aynal-: Kemiği çıkmak.

ı.- ıp 1327

sırt aynal-: Terslemek, sırt çevirmek.

s.- dı 0992

s.- ġanı 1980

s.- ıp 1985

teris aynal-: Arkasına dönmek.

t.- dı 0119

[39]

aynalayın: Büyüklerin kendisinden küçüklere karşı kullandıkları "kuzum, yavrum, canım, nazlım, evladım" anlamlarında bir tür sevgi ifadesi.

a. 1143

a.+ ım 0776

[2]

aynaldır -: Döndürmek.

a.- ġan 1811

a.- ıp 1946

[2]

aynalıs -: Bir şeyle uğraşmak, meşgul

olmak.

a.- ıp 1830

[1]

aynı -: Sözünden caymak, vaadinde durmamak, vazgeçmek.

a.- maydı 0523

a.- maytın 0175

a.- p 1816

a.- y 0607

[4]

aynığış: Sözünde durmayan, devamlı karar değiştiren, dönek.

a. 0238

[1]

aynıt -: Sözünden caydırmak, vaadinden dönürmek.

a.- pay 1379

[1]

ayran: Yoğurt.

a. 0393

[1]

ayrıḳşa: Ayrıca, özellikle, bilhassa; özel, farklı

a. 1921

[1]

ayrıl -: Ayrılmak.

a.- adı 0172

a.- dıḳ 1409

a.- ġan 0984, 1253

a.- ġanı 0918

ḳars ayrıl-: Ortadan ikiye bölünmek.

ḳ.- dı 0591

[6]

ay-şay: Gürültü, patırtı.

a. 1890

[1]

ayşıḳta -: Sözü süsleyerek ifade etmek.

a.- p alġam 1946

[1]

ayşılıḳ: Çok uzak.

a. 1605

[1]

ayt -: Demek, söylemek.

a. 0472, 2019, 2053

a.- a 1941

a.- a alasın 0207

a.- a almadı 2097

a.- a beretin 0956

a.- a salġanı edi 1944

a.- adı 0496, 1660

a.- am 0951

a.- amın 1279, 1716

a.- ar 1345

a.- arı 1310

a.- asıñ 0193

a.- asız 2061

a.- atın 0422

a.- ayın 0219, 0493, 1800

a.- ıñızdar 0313

a.- ıp 0221, 0341, 0949, 1127, 1221, 1594

a.- ıp edi 1765

a.- ıp jatadı 1196

a.- ıp jüreyin 1685

a.- ıp otırsa 0386

a.- ıp otıruvşı edi 0846

a.- ıp şıḳatın edim 1888

a.- ıp turġanday 1839

a.- ḳan 0405, 1770, 1801, 0174

a.- ḳanda 0505

a.- ḳanday 0362

a.- ḳanı 1242, 2058

a.- ḳanım 0548

a.- ḳanıma 2102

a.- ḳanın 0072, 0168

a.- padıñ 0838

a.- paḳşı 2027

a.- pasa 0568

a.- pasam 0466

a.- pasın 1573

a.- pavġa 1573

a.- pay 0503

a.- paymın 0436

a.- sa 0782, 0996, 1305, 1893

a.- sın 0505, 1780

a.- şı 0909, 0948

a.- tı 0246, 0339, 0615, 0955, 1952, 2122

a.- tım 1093

a.- uvġa 0464, 0619, 1806

a.- uvın 0782, 0996, 1893

a.- uvınşa 1434

alġıs ayt-: Şükran duymak, teşekkür etmek.

a.- ḳalı 0986

pètuva ayt-: Kararını açıklamak.

p.+sın a.- tı 1141

şoḳ-şoḳ ayt-: “Oh olsun” demek.

ş.- ıp 1942

taḳpaḳ ayt-: Şiir okumak.

t.- adı 1219

talap ayt-: İstemek, isteğini dile getirmek.

t.- paġanı joḳ 1910

[82]

aytaḳır: Otsuz, kuru toprak.

a. 0448

[1]

aytıl-: Söylenmiş olmak, denilmek.

a.- maġan 1012

[1]

aytıs-

baḳul bol aytıs-: Helalleşmek.

b.- ıp jatır 0618

ḳoş aytıs-: Vedalaşmak.

ḳ.- ıp 0441

ḳ.- ıp şıḳıp 0050

[3]

ayttır -: Söyletmek.

a.- may 0507

[1]

aytuv̇lı: Meşhur, belli; saygıdeğer, değerli.

a. 1073

[1]

ayu: Ayı.

a.+ ġa 2026

[1]

az: Çok olmayan, az.

a. 0093, 0107, 0225, 0526, 0842, 1006, 1138, 1638, 1662, 2065

a.+ dan 0694

[11]

azamat: Yurttaş, vatandaş.

a. 0625

a.+ ı 1184

a.+ tı 0746

[3]

azan-ḳazan: Gürültü patırtı ederek.

a. 1096

[1]

azap: *Ar.* İşkence, ızdırap, azap, mihnet, eziyet.

a. 1536, 2092

a.+ ı (azabı) 1618

[3]

azapta -: İşkence etmek, sıkıntı vermek.

a.- vġa 2029

a.- ydı 1962

[2]

azdap: Azıcık, biraz.

a. 1899

[1]

azdır -: Baştan çıkarmak, doğru yoldan saptırmak.

a.- a bastaydı 1528

a.- atın 0457

[2]

azġana: Azıcık, birazcık, biraz.

a. 1987

[1]

azġır-: Caydırmak, doğru yoldan saptırmak, aldatmak.

a.- ġan 1524

a.- uvınan 1535

[2]

azıḳ: Yiyecek, gıda, yemek.

a. 0002

[1]

azına- : Uğuldamak, şiddetli rüzgar esmek.

a.- ġan 0536

[1]

azınat-: Uğuldatmak.

a.- ıp 0454

[1]

az-kem: Biraz.

a. 0311

[1]

B b

ba: Soru edatı. (Krş.: be, ma, me, pa, pe)

b. 0382, 0758, 1101, 1120, 1396, 1404, 1652, 1673, 1756, 1834, 1877, 1892, 2055, 2087, 2096

[16]

bağala -: Değer vermek.

b.- ydı 0429

[1]

bağalan-: Değer görmek.

b.- ar 1011

[1]

bağdarla -: Yönü belirlemek.

b.- dım 0791

[1]

bağışta -: Bağışlamak, hibe etmek.

b.- p 0049

[1]

bağıt: Yön, istikamet, cihet, gidişat.

b.+ ıñ 0047, 0206

b.+ ınan 0175

[3]

bağjiy -: Gözünü alamamak, bakakalmak.

b.- a 0612

[1]

bağlan: Semiz kuzu.

b. 0031

[1]

bajayla -: Anlatmak, kavratmak.

b.- ġan joḳ 1093

[1]

bajına -: Düşünmek, kavramak, mantıklı düşünmek.

b.- p 0145

[1]

baḳ -: 1. Hayvan bakmak, beslemek.

b.- asıñ 0378

b.- ıp (bağıp) 1930

b.- ḳan 0318

b.- ḳannan 0922

2. Beklemek, bekçilik yapmak.

b.- ıp (bağıp) 0273, 0310

b.- ḳan 0642

b.- tı 0557

3. Yetiştirmek, büyütmek.

b.- ıp (bağıp) 0608

4. Fark etmek, dikkat etmek

b.- ḳanşa 1359

bas baḳ-: Saklanmak

b.- ıp (bağıp) 2077

[11]

baḳ: *Far.* 1. Bağ, bahçe.

b.+ ta 1554

añdar bağı: Hayvanat bahçesi.

a.+ na 1712

a.+ nıñ 1716

2. Baht, şans, talih.

bağı jan-: İşi rast gitmek.

b.- bağan 1885

[4]

baḳanday: Koskoca, koskocaman, iri yarı.

b. 1346

[1]

baḳıl: Cimri, pinti, hasis, nekes.

b. 0642

[1]

baḳiy: *Ar.* Baki, ebedi, sonsuz.

b. 1621

[1]

baḳsı: Baksı, kam, ozan, şaman.

b. 0869

[1]

baḳşa: *Far.* Bostan, bahçe.

b. 1285

b.+ nıñ 1288

[2]

baḳtalas: Rakip, hasım.

b. bolatınday 1967

[1]

baḳtaşı: Çoban, hayvan bakısıcı, sığırtmaç.

b. 1101

[1]

baḳul

baḳul bol aytıs-: Helalleşmek

b.- ıp jatır 0618

[1]

bal: Bal.

b. 0807, 0984, 1607

b.+ ġa 0678

[4]

bala: Çocuk

b. 0283, 0332, 0617, 0701, 0786, 0850, 0899, 0987, 1054, 1098, 1148, 1150, 1932

b. ekensiñ 0491

b.+ ġa 1249

b.+ lar 0423, 1232

b.+ larġa 1126

b.+ ları 0721

b.+ larımen 1295

b.+ m 0548, 0550

b.+ nı 0348

b.+ nın 0415

b.+ nıñ 0314, 0537, 1194, 1540

b.+ ñız 1550

b.+ sı 0320, 0595, 0755, 0762, 0769

b.+ sın 1745

b.+ sına 1553, 1909

b.+ sınan 0673

b.+ sınday etip 0028

[39]

balaḳ: Pantolon paçası.

b. 0360, 0551

b.+ ı (balaġı) 1460

b.+ ımen (balaġımen) 0286

[4]

balaḳay: "Çocuğum, yavrum, evladım" anlamlarında kullanılan söz.

b. 1319, 1396, 1401, 1406

[4]

balalı: Çocuklu.

b. 1475

[1]

balalıḳ: Çocukluk.

b. 0417

[1]

balama: Alternatif, şık, seçenek.

b. 0271

[1]

balañ: Genç, yetişkin olmayan.

b.+ nıñ 0277

balapan: Civciv, kuş yavrusu, palaz.

b.+ ı 1275

[1]

balaşa: Çocukça.

b. 0086, 0478

[2]

balıḳ: Balık..

b. 0948

[1]

balḳı -: Erimek.

b.- p 0024

[1]

baloniy: *Rus.* Hışır hışır ses çıkartan nesne.

b. 1307

[1]

balşıḳ: Çamur, balçık.

b.+ tan 0365

[1]

baltır: Baldır.

b.+ ı 1139, 1793

[2]

balv̇an: *Far.* Pehlivan, güreşçi.

b.+ şa 1000

[1]

bantik: Küçük fiyonk, kurdele.

b.+ i (bantigi) 1243

[1]

bap: 1. Bakım

b. 0723

b.+ ına (babına) 0936

2. Neden, sebep

b. 0933

[3]

bapker: Seyis, hayvan yetiştiricisi.

b. 0822, 1024

[2]

bapta-: Besiye çekmek, beslemek, gütmek, yetiştirmek, büyütmek.

b.- p 0027

[1]

bar: 1. Var, mevut.

b. 0018, 0025, 0062, 0076, 0254, 0364, 0406, 0476, 0483, 0544, 0550, 0573, 0738, 0740, 0742, 0752, 0867, 0871, 0882, 0888, 0900, 1082, 1112, 1134, 1160, 1187, 1191, 1201, 1306, 1335, 1348, 1405, 1406, 1429, 1499, 1521, 1605, 1622, 1661, 1746, 1786, 1825, 1836, 1871, 1894, 1963, 2060, 2072, 2120, 2123

b.+ dıñ 0544, 2072

b. edi 0413, 0881, 1302, 2071

b. eken 1181, 1236, 1245

bar bol-: Var olmak, mevcut olmak.

b. bolġanı 1517

ne jını bar: "Ne işi var, belasını mı arıyor?" anlamında kullanılan söz.

n. j.ıñ b. 1128

2. Sıfat tamlaması kurar.

aḳlı b. adam 0584

asa tayaḳı b. bir kisi 0061

bileginin küşi b. adamnıñ 0582

bantigi b. judırıḳtay jigit 1243

temekisi b. kümis tisti kümisbek 1234

[69]

bar -: Varmak, gitmek.

b. 0111, 0132, 0158

b.- a almay 0825

b.- a jatadı 0018

b.- a jatıp 0027

b.- a jatır 0606, 0944

b.- a jatḳan 0075, 0125, 0322, 1008, 1014, 1357, 1358, 1404, 1442, 1489, 1494, 1559, 1699, 2000

b.- a jatḳanda 2124

b.- a jatḳanday 1845

b.- a jatḳanımdı 1105

b.- a jatḳanın 0914, 1461, 1809

b.- a jatsa 0904

b.- adı 0033, 0353, 0371, 0858, 0881, 0920, 1056, 1059, 1098, 1151, 1237, 1493, 2028

b.- adı eken 1101

b.- adı ekenmin 0906

b.- am 0956

b.- arsıñ 0672

b.- asıñ 0154

b.- atın edim 0701

b.- ayın 0883, 1797

b.- dı 2004, 2072, 1377

b.- dım 1063

b.- ıñdar 1561

b.- ıñız 1878

b.- ıp 0030, 0040, 0239, 0290, 0547, 0585, 0608, 0664, 0828, 1088, 1224, 1268, 1304, 1655, 1834, 1950, 2051, 2119, 2122

b.- ıptı 1127, 1444

b.- madı 1156

b.- maġan 0284

b.- may 1747

b.- maymın 1215, 1583

b.- sañ 1194

b.- uvın 2072

batılı barma-: Korkmamak, çekinmemek.

b.+ ım b.- dı 1083

b.+ım b.- y 0852

b.+ım b.- ytın 0855

[88]

barançük: Yağız doru (at).

b.+ ti 1391

[1]

barı: Kişinin mal varlığı, malı mülkü.

b. 0415, 1621

[2]

barında: Varlığında.

b. 2019

[1]

barınşa: Yeterince, olabildiğince.

b. 1086

[1]

barḳıra -: Havlamak.

b.- ġanġa 1246

[1]

barla -: Etrafı kolaçan etmek.

b.- p 1971

[1]

barmaḳta -: Parmaklamak.

b.- p 0046

[1]

barşa: Tüm, hepsi, bütün.

b. 0083, 0273, 0309, 1633, 1650, 2128

b.+ sı 0399

[7]

bas: 1. Baş, kafa.

b. 0654, 0687, 0877, 1152, 1183, 1649, 1951

b.+ ı 0117, 0221, 0740, 0757, 1139, 1637, 1696, 1744

b.+ ım 1399

b.+ ımda 1967

b.+ ımdı 1767, 1904

b.+ ın 0074, 0091, 0186, 0269, 0377, 0430, 0526, 0640, 0717, 0729, 0923, 0931, 1087, 1139, 1344, 1474, 1551, 1571, 1622, 1752, 1764, 1848, 1869, 2122

b.+ ına 0040, 185, 0342, 0463, 0783, 1304, 1311, 1776

b.+ ınan 0089, 0184, 1102, 1208, 1748, 1754, 1757

b.+ ıñdaġı 0156

b.+ ınday 1196

b.+ ındı 0170

b.+ ıñızġa 1576

b.+ ıñnan 0755

b.+ ķa 1049

b.+ tan 1209

b.+ tarı 0259

2. Başkan, idareci.

b. 0306, 1716

3. Dağın, ovanın tepesi.

b. 1744

b.+ ına 0129, 0151, 1643, 0201, 0203, 0239, 1699, 1701

b.+ ınan 1488

b.+ ında 0209, 1373

4. Başlangıç.

b.+ ı 0002

b.+ ta 2091

b.+ tağı 0260

5. Bir şeyin uçlarından biri.

b.+ ı 0099, 0465, 1962, 2072

b.+ ına 0214, 0799, 1084, 1645, 2018, 2110

b.+ ında 1786

6. Her türlü bitkinin en uç noktası, tepesi.

b.+ ı 1335, 1814

7. Kişi, insan, can.

b.+ ım 0747

b.+ ıma 0138

b.+ ımen 0581

b.+ ınıñ 1326

8. Nehrin, derenin kaynağı, başladığı yer.

b.+ ına 0104

9. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu.

b.+ ına 1311

10. Bir şeyin yakını veya çevresi.

b.+ ında 0273, 0399, 0618, 0656, 0685, 1063, 1465, 2130

bas aynal-: (Baş) Dönmek.

b.- uv 1848

bas baķ-: Saklanmak.

b.- ıp 2077

bas bilgi et-: Atı binek hale getirmek.

b.- etin 1183

bas iy-: Kabul etmek, razı olmak.

b.- em 0095

b.+ ın i.- p 0246

bas iyzes-: Anlaşma sağlama, mutabık olma durumlarında kafa sallamak.

b.- ip 0613

bası bos: Boş duran, bir iş yapmayan.

b. 0749

bası ķosıl-: Birikmek, birlik

olmak.

b.- may 1817

basın ḳos-: Biriktirmek.

b.- ıp 1553

bas ḳoy-: Bir işe atılmak, uğruna ölümü göze almak.

b. 0095

b.- ayın 0096

bas köter-: Yerinden kalkmak, uykudan uyanmak.

b.- er 1951

b.- gen 1805

b.- mey 0060

bas suḳ-: Girmek.

b.- ıp 0056

b.- ḳan 2081

b.- tı 0941

basına kün tuv̇-: Zorluklarla karşılaşmak.

b.+ ına ne k. t.- ıptı 0419

dalanı basına köter-: Normalden daha yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

d. basımızġa k.- ip 1245

jalañ bas: Başı açık, kafasında hiçbir şey olmayan.

j. 0077, 1572

ḳaraḳan bas: Yalnız, bir başına.

ḳ.+ ın 0585

üydi basına köter-: Gürültü yapmak.

ü.- ip 0030

[133]

bas -: Adımlamak, basmak.

b.- adı 0697, 1231

b.- ıp 0141, 0197, 0201, 0507, 0566, 0569, 0631, 0715, 1517, 1696, 1720, 1826, 1978, 1982, 2075, 2113

b.- ıp jürgen 1132

b.- ıp jürmeytin 1603

b.- ḳan 1272, 1327

b.- ḳanday 1216, 1790

b.- tı 1777

ayaḳ bas-: Bir yere varmak, ulaşmak.

a.- ḳanda 1830

bav̇ır bas-: Kucaklamak, bağrına basmak.

b.- ıp 1138

b.- ıp ketken 1121

b.+ ına b.- tı 0778

entigin bas-: Soluklanmak, dinlenmek.

e.+ imdi b.- ıp 2025

èjim bas-: Yaşlanıp yüzü

kırışmak.

è.- ḳan 1572

ḳuyrıḳ bas-: Oturmak.

ḳ.- tı 1875, 2049

mısı bas-: Bir kimsenin ağırlığı karşısında ezilmek.

m.- ḳanı 0071

susı bas-: Korku vermek, korku hissi uyandırmak.

s.- tı 0342

şürippe bas-: Tetik çekmek.

ş.+ ni b.- ıp 2125

taḳım bas-: At binmek.

t.- uvġa 1609

[37]

basıl -: Dinmek, rahatlamak.

b.- adı 0718, 1369

b.- dı 0884

b.- ġan 0657

b.- ıp 2105

b.- ıp bolmadı 2118

b.- ıp ḳaldı 0615

[7]

basılım: Yayın, neşriyat.

b.+ ı 1900

[1]

basḳa: Başka, diğer.

b. 0204, 1523, 1733

b.+ lar 0341

b.+ nıñ 0044

[5]

basḳaday: Başka, farklı.

b. 1521

[1]

basḳarma: Yönetim, idare.

b.+ ġa 0949, 0951

b.+ nıñ 0979

[3]

basḳış: Merdiven.

b. 1731

[1]

basḳız -: Bastırmak.

b.- ıp 1609

[1]

baspa: Yayın, baskı, matbaa.

b.+ sı 1897

b.+ sına 2075

[2]

baspaḳ: Dana, altı aydan bir yaşına kadar olan inek yavrusu.

b. 0284

[1]

baspana: Mesken, sığınak.

b.+ sına 1799

[1]

bassız: Aptal, akılsız, budala, ahmak.

b.+ dar 2063

[1]

bassızdıḳ: Edepsizlik, terbiyesizlik.

b.+ tı 1716

[1]

basşı: Yönetici, idareci.

b.+ sı 0429

b.+ sınıñ 0549, 0606

[3]

basta-: 1. Başlamak.

b.- dı 0073, 0111, 0295, 0309, 0460, 0787, 1301, 1936

b.- ġan 0175, 0261, 0593, 0612

b.- ġan edi 0636

b.- ġanı 0608

b.- p 0690, 1635, 1648

b.- ptı 0007, 0123, 0307

b.- sam 2087

b.- ymın 0088

2. –a/-e ; -y gerundium eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

ısḳılay b.- dı 1022

ḳatayta b.- dı 0769

pısḳıra b.- dı 1097

şılḳılday b.- dı 0708

tiyey b.- dı 0941

tüse b.- dı 0782

baylay b.- ġan 1089

köterile b.- ġanı 1760

örnek sala b.- p edi 1947

arıla b.- ptı 0010

sarġaya b.- ptı 0963

tarta b.- ptı 0346

tögildire b.- sa 1850

azdıra b.- ydı 1528

jiynastıra b.- ydı 2043

[37]

bastal -: Başlanmak.

b.- adı 2041

b.- dı 0673

b.- ġan 0254, 0999, 1164

b.- may jatıp 2059

[6]

bastat-: Başlatmak.

b.- ḳan 0028

[1]

bastı: Önemli, mühim, ehemmiyetli.

b. 1148

b.+ sı 0398

[2]

bastıḳ: Başkan, müdür, yönetici.

b. 0265, 0740, 0742, 1824, 1875, 1878, 1881, 1897, 2036

b.+ ı (bastığı) 0410, 0434, 1172, 1239, 2033, 2070

b.+ ıñ (bastığıñ) 1458

b.+ ınan (bastığınan) 0672

b.+ ıñmen (bastığıñmen) 1888

b.+ pen 0571

b.+ tıñ 0271, 1934

[22]

bastıḳsımaḳ: Başkanımsı, kendini başkan gibi gören kişi.

b.+ tı 0574

[1]

bastır-: Bastırmak.

b.- ġanday 1586

[1]

bastırıḳ: Arabaya yüklenen otların uçuşup dağılmaması için kullanılan uzun sırık.

b. 1368

[1]

bat -: Batmak.

b.- ar 0091

b.- ıp 0075, 0208, 0660, 0709, 0731, 1008, 1014, 1489, 1494, 1699, 2098

b.- ıp jürip 0928

b.- ıp ḳalıptı 0675

b.- ıp ketti 0362

b.- ḳan 1500

b.- ḳanşa 0102

b.- padım 1499

b.- pay 0123

b.- tı 0620

[20]

bata: *Ar.*

bata sura-: Dua istemek.

b.- p 0734

bata al-: Yaşça büyük kişinin duasını almak.

b. a.- madı 1788

b.+ sın a.- dı 1170

bata ber-: Dua etmek.

b.+ sın b.- di 0524

bata jasa-: İyi dileklerde bulunmak.

b.- ydı 0214

[5]

batıl

batılı barma-: Korkmak, çekinmek.

b.+ ım b.- dı 1083

b.+ ım b.- y 0852

b.+ ım b.- ytın 0855

[3]

batır: Bahadır, kahraman.

b. 0812, 1034

b.+ lar 0868

[3]

batır -: Batırmak.

b.- dım 2113, 2117

[2]

batıs: Batı, garp.

b.+ ḳa 0477, 1490

[2]

baẇ: Bağcık.

b.+ ı 0783

b.+ ımen 0960

b.+ ın 1072, 1089

[4]

baẇır: Karaciğer.

b.+ ımdı 0389

baẇırına tıġıl-: Sokulmak, kucağına yatmak.

b.- dı 1005

baẇır bas-: Kucaklamak, bağrına basmak.

b.- ıp 113

b.- ıp ketken 1121

b.+ ına b.- tı 0778

[5]

baẇırla -: Yüz üstü sürünmek.

b.- ġan 1585

b.- y 1086

[2]

baẇırsaḳ: Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir tür yiyecek.

b.+ tay 1098

[1]

baẇra -: Kendine bağlamak, alıştırmak.

b.- p 0386

[1]

baẇray: Bayır, dağ, tepe ve diğer yüksek yerlerin aşağı tarafı, etek.

b.+ ına 0246

[1]

bay

bay bol-: Zenginleşmek, zengin olmak.

b.- ıp 1454

b.- sam 1705

[2]

bayaġı: Çok önceki.

b. 0500, 0833, 1721, 1784, 2054, 2056, 2104, 2130

[8]

bayaġıda: Eskiden, evvelden, önceleri.

b. 0529, 1849, 1881

[3]

bayaġıdan: Eskiden, önceden, evvelden.

b. 0218

[1]

bayan: *Ar.*

bayan et-: anlatmak, beyan etmek.

b. etedi 1669

[1]

bayanda -: Anlatmak, bildirmek, beyan etmek.

b.- p 0255

[1]

bayandama: Bildiri, tebliğ, rapor.

b. 0379

[1]

bayandıraḳ: Daha istikrarlı, daha sabit.

b. 1414

[1]

bayaẏ: Yavaş, ağır, aheste.

b. 0094

[1]

baybalam: Telaşlanma, telaş.

b.+ ın 1845

[1]

baybatşa: (Eski Kazak toplumunda) Çok zengin olmak.

b.+ sı 1195

baybatşa bol-: Zenginleşmek, zengin olmak.

b.- ıp 0029

[2]

bayġus: Zavallı, biçare, çaresiz, garip.

b. 1069

b.+ tar 1100

b.+ tardıñ 1156

[3]

bayı-: Zenginleşmek, malı mülkü çoğalmak.

b.- ġalı jürsiñ 0671

b.- sam 1528

[2]

bayıp: Bir şeyin mahiyeti, önemi, anlamı.

b.+ ına (bayıbına) 1971

[1]

bayıt -: Zengin etmek, zenginleştirmek.

b.- ıp tur 0890

[1]

bayız: Durgun, sakin.

b. 0865

[1]

bayḳa -: Gözlemek, fark etmek, dikkat etmek.

b.- dı 0300, 0353

b.- ġanım 1046

b.- madı 1890

b.- p 1892

b.- p jürmin 1835

b.- şı 1090

b.- ymın 0920

[8]

bayla -: Bağlamak.

b.- dı 0960, 1072

b.- p 0185

b.- p jatır eken 1063

b.- y bastaġan 1089

[5]

baylanıs: İlgi, ilişki, münasebet, iletişim.

b.+ ı 2003

[1]

baylanıstı: İlgili, alakalı, ilişkili.

b. 0937, 1042

[2]

baylaẇ: İp.

b.+ ı 0238

[1]

baylaẇlı: Bağlı.

b. tur 0622

[1]

baylıḳ: Zenginlik, servet, varlık.

b. 0009

b.+ ı (baylığı) 1524

b.+ ın (baylığın) 1642

[3]

baz: Hayvanlar için yapılmış büyük ağır.

b. 1842, 2093

b.+ ġa 0527

[3]

bazar: Pazar, çarşı.

b.+ dan 0031, 0655

b.+ ġa 0122, 0284

b.+ ınıñ 1644

[5]

be: Soru edatı. (Karş.: ba, ma, me, pa, pe)

b. 0358, 0636, 0671, 0997, 1223, 1282, 1662, 1868, 1927, 1955, 1958, 1959, 1988, 2054, 2088

[17]

bebeẏle -: Şiddetli ağrı sonucu ağlamak.

b.- y 0644

[1]

bedel: İtibar, otorite, nüfuz.

b.+ in 0291, 1837

[2]

beker: Boşuna, boş yere, nafile.

b. 0552

[1]

bekerşilik: Boş uğraş, zahmet.

b. eken 1149

[1]

bekin-: Karara varmak.

b.- di 0053

b.- ip turġanım edi 0827

[2]

bekit- : Sağlam şekilde bağlamak, kapatmak, kilitlemek.

b.- ip 0185

b.- tik 0303

[2]

bel: Bedenin kemer bağlanacak yeri, bel.

b. 0033, 1034, 1624

b.+ den 1813

b.+ ge 0711

b.+ i 0032, 1257, 1782

b.+ im 0401, 1399

b.+ in 0631

b.+ iniñ 1121

[12]

beldes-: Belden tutup güreşmek.

b.- ip jatır 1926

[1]

beldikti: Kemerli, kayışlı.

b. 1852

[1]

belgi: İşaret, im, damga, alamet.

b.+ si 0108

b.+ sin 1479, 1851

suraḳ belgisi: Soru işareti.

s.+ nşe 0055

[4]

belgili: Tanınmış, ünlü, meşhur.

b. 0637, 1465

[2]

belgisiz: Belirsiz, bilinmez, meçhul.

b. 1492, 2100

[2]

belsendi: Aktif, etkili.

b. 1853, 1856

[2]

belşe: Bel.

b.+ den 0660

[1]

beluv̇ar: Bedenin kemer bağlanan kısmı, bel.

b.+ ına 1614

[1]

ben: İle edatı. (Karş.: men, menen, pen, penen)

b. 0053, 0209, 1538, 1746

[4]

ber -: 1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek.

b. 0744, 0987, 1917

b.- di 0105, 0942, 1319

b.- dim 1157

b.- edi 0174, 0212, 0864

b.- em 1167

b.- emin 0694

b.- er edi 0191

b.- esiñ 0158

b.- etin 0853, 0975, 1181

b.- etin bolġan 0869

b.- gen 0878, 1032, 1398

b.- ip edi 1070

b.- me 0986

b.- mek 1368

b.- meydi eken 0855

b.- sem 0692, 1458

b.- şi 0126

b.- üvge 2039

ḳol uşın ber-: Yardım etmek.

ḳ.- er 0438

2. Ödemek.

b.- emin 0495, 0497,

b.- erde 1362

b.- mey 0533

3. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmek, bildirmek.

b.- dik 0255

4. Yaymak.

b.- megen 1480

5. Döndürmek, çevirmek, yöneltmek.

b.- şi 0767

6. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılırlar.

(bata) b.- di 0524

(dèm) b.- edi 0970

(eles) b.- gendey 1734

(gaz) b.- e 0455

(ḫabardar) b.- se 1732

(ırıḳ) b.- mey 0669

(jan) b.- ip 1898

(jarlıḳ) b.- edi 2045

(jarlıḳ) b.- ip 1607

(javap) b. 0377

(javap) b.- di 2057

(javap) b.- edi 2006

(javap) b.- eri 0364

(javap) b.- gen 2060

(javap) b.- üvge 1499

(javap) b.- üvge bolar 1923

(ḳarız) b.- genbiz 1928

(mèn) b- gen 1419

(orın) b.- ip 1140

(öñin) b.- mey 0662

(sadaḳa) b.- e almadım 2125

(sadaḳa) b.- e ketiñiz 1711

(sana) b.- üvge 1641

(sır) b.- medi 0661

(sır) b.- megen 1485

(sır) b.- mevdi 1486

(tizgin) b.- edi 1531

(vède) b.- ipti 1696

7. –a, -e, -y gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek tezlik fiilini oluşturur.

alıp jata b.- edi 0502

almastıra b.- edi 0807

añırata b.- mey 0430

aşıla b.- di 1242

attay b.- e 1828

ayırıla b.- ipti 0724

ayta b.- etin 0956

bilmey jata b.- emiz 0904

dey b. 1223

eñkeye b.- gen 0698

jara b.- etin 0663

jaza b.- ipti 0012, 0013

jiynala b.- edi 0500

jönele b.- di 1958

jönele b.- gen 1859

jönele b.- geni 0144

jüre b.- edi 0328

jüre b.- edi 1579

jüre b.- er 0673

jüre b.- sin 2088

ḳaravıtıp jüre b.- di 1104

kepe b.- di 0460

kete b.- edi 1402

ḳoya b.- di 0145, 1460, 1906

ḳoya b.- edi 1716

ḳoya b.- emin 0628

ḳoya b.- geni 0223

ḳozġala b.- gen 0293

kösteñdetip jüre b.- di 0098

köterile b.- edi 1762

küle b.- edi 1434, 2032

otıra b.- di 0248, 2104

otıra b.- emiz 1955, 1958, 1959

otıra b.- gen 0614

otıra b.- ipti 0063

sala b.- gen edi 1040

seksiyip tura b.- di 2120

soza b.- gende 0467

suyıla b.- se 1381

tapa b.- edi 0908

tömenşiktey b.- di 1788

tuv̇lap ḳoya b.- di 2080

usına b.- di 0070

ustay b.- etin 1122

ustay b.- gende 1046

8. –p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılırlar.

alıp b.- di 0287, 1854

alıp b.- dik 1476

alıp b.- emin 0078

aşıp b.- gen 1916

iyip b.- gen 0933

jazıp b. 1900

jırıp b.- e 0488

oḳıp b.- di 0444

sanap b. 0503

şıġarıp b.- gen eken 0734

taḳıp b.- ipti 0745

turġızıp b.- di 1144

[131]

bergi: Bu taraf, bu yan.

b. 0218, 0570, 2061

[3]

beri: Bu tarafa, bu yana.

b. 0180, 0304, 0380, 0389, 0485, 0616, 0683, 0861, 1803, 1840, 1999, 2073, 2082, 2119

[15]

beril -: Baş eğmek, teslim olmak.

b.- edi 1643

[1]

beris: Veriş, verme.

b.+ te 1234

[1]

bes: Beş sayısı.

b. 0028, 0285

[2]

besik: Beşik.

b. 0961, 1143

b.+ tegi 0478

[3]

besti: Beş yaşındaki at.

b. 0868

[1]

bet: 1. Yüz, ön taraf.

b. 0109, 0341, 0499, 1014, 1800, 2047

b.+ i 0008, 0188, 0683, 0795, 1220, 1530

b.+ i edi 0292

b.+ im edi 1449

b.+ imdi 1053

b.+ ime 1055

b.+ imen 0290

b.+ in 0214, 0301, 1102, 1572, 2079, 2119

b.+ inde 1499

b.+ ine 0188, 0203, 0623, 0879, 0936, 1353, 1479, 1563, 1776

b.+ iñe 0156

b.+ inen 1368, 1482, 1564

b.+ ke alıp 0102, 0107

b.+ ten 0450

2. Bir şeyin üst tarafı, üst kısmı.

b.+ i 1491

b.+ imen 1017, 1686

b.+ in 0876

b.+ ine 0802

3. Kitap veya defter sayfası

b.+ inde 2108

bet al-: Yüzünü dönmek, bakmak, hedef almak.

b.- arın 1737

b.- ġan 0175

beti av̇laḳ: Uzak.

b. 0033

betin ḳaḳḳan joḳ: Karşı çıkmadı, karşı gelmedi.

b. 1140

jer beti: Yeryüzü, dünya.

j.+ nde 1593, 1706

j.+ niñ 1547

[53]

betaldı: Açık yer, boşluk.

b. 1718

[1]

beter: *Far.* Beter, daha kötü.

b. 0180, 0384, 0922, 1945

[4]

betinşe: Herkes kendi bildiğine göre, kendi başına.

b. 1380

[1]

betpaḳ: Söylenene inanmayan, inatçı, aksi.

b. 1505

[1]

bette-: Bir tarafa doğru hareket etmek, yürümek.

b.- di 0883

b.- dim 0693

b.- geni 0569

b.- p 0121

[4]

bettes-: Yüz yüze gelmek, yüzleşmek.

b.- üvge 0571

[1]

beybaḳ: *Far.* Betbaht, bahtsız, çaresiz, zavallı.

b. 0520, 1656, 1859, 2090, 2091

b.+ ım (beybağım) 0228

b.+ tar 1004

[7]

beyḫal: *Far.* Halsiz, bihal.

b. 1404

[1]

beyimdel -: Uyum sağlamak, intibak etmek, alışmak.

b.- ip 1580

[1]

beykünè: *Far.* Günahsız, suçsuz, kabahatsiz, masum.

b. 1537

[1]

beymèlim: *Far.* Meçhul, belirsiz.

b. 0387, 0635, 1599, 1869

[4]

beyne: Sanki, tıpkı.

b. 0396, 0412, 0512, 1054, 1433, 1753, 1791

[7]

beynet: Meşakkat, azap, zorluk, acı, ızdırap.

b. 0138, 0167, 0571

b.+ i 0318

b.+ im 0139

b.+ ine 0660

b.+ ke 0928

b.+ ten 0563

[8]

beynetḳorlıḳ: Çalışkanlık.

b. 0238

[1]

beypil: Kaba, yakışıksız, gelişigüzel.

b. 1155

beypil av̇ız: Dilini tutamayan, patavatsız.

b. 1125

[2]

beysenbi: *Far.* Perşembe.

b. 1825

[1]

beyşara: *Ar.* Zavallı, biçare, çaresiz.

b. 0520, 1033, 1301

b.+ lardı 1148

b.+ nı 1721

[5]

beytanıs: Tanınmayan, meçhul, bilinmeyen.

b. 1815

[1]

bez-: Kaçmak, uzaklaşmak, firar etmek.

b.- di 0150

b.- e 0643

b.- ip jüretini 1817

[3]

bezbende-: Terazi ile tartmak.

b.- medi 2131

[1]

beze-: Süslemek, nakışlamak.

b.- gen 1917

[1]

bezekte -: Durmadan konuşmak.

b.- di 0368

[1]

bèden: Güzellik, görünüş

b.+ in 0608

[1]

bèdik: Çalçene, çenesi düşük.

b. 0869

b.+ ti 0599

[2]

bèki: Çakı, cepte taşınan küçük bıçak.

b.+ sin 0955

[1]

bèldüv̇-bèldüv̇: Ne o, ne bu, belirsiz.

b. 1863

[1]

bèle: *Ar.* Kaza, bela.

b. 2092

b.+ ge 0594

[2]

bèlem: "Görürsün", "sana gösteririm" anlamında kullanılan tehdit sözü.

b. 0949

[1]

bèlkim: Belki, muhtemelen.

b. 1818, 2059, 2092

[4]

bèri: Hepsi, bütünü, tamamı, herkes.

b. 0042, 0044, 0169, 0583, 0859, 0980, 1003, 1012, 1384, 1520, 1678, 1841, 1924

b.+ n 1353, 1546

b.+ ne 1480

b.+ ñe 1913

b.+ nen 0267, 1633

b.+ niñ 0169, 1553

[22]

bèribir: Fark etmez, önemi yok.

b. 0045

[1]

bèri-bèri: Hepsi, tamamı.

b. 1497, 1526, 1547

[3]

bèrin-bèrin: Tümünü, tamamını, hepsini.

b. 1637, 1642

[2]

bèseñ: Kısık, solgun.

b. 0162

[1]

bèsendet -: Yavaşlatmak, ağırlatmak.

b.- ip 0280

[1]

bèseñsi -: Yavaşlamak, hızını kesmek.

b.- p 2052

[1]

bèteñke: Uzun konçlu, kapalı ayakkabı, bot.

b. 1207

b.+ sin 1209

[2]

bètir-aẇ: Üzüntü, şaşkınlık gibi durumlarda söylenen ünlem.

b. 1370

[1]

bètşaġar: Terbiyesiz, ahlaksız.

b. 1437

[1]

bètuẇa: bkz. **pètuva**

b.+ ġa 0868

[1]

bèyek

bèyek bol-: Birinin etrafında pervane olmak, ona hizmet etmek, itibar göstermek

b.- adı 1784

b.- dı 0588

[2]

bèyge: At yarışı.

b. 0027

alaman bèygesi: Atın, üç yaşına girmiş erkek atın ve tayın yarıştırıldığı yarış.

a.+ ne 0028

[2]

bèygi: Ödül.

b. 0498

bèygi aḳşa: İkramiye

b. 0496

bèyit: *Far.* Ramazanda söylenen bir tür şiir, beyit.

b. 0068

[1]

bèyitşi: Beyitçi, beyit söyleyen kişi.

b.+ lerdiñ 0020

[1]

bèyitşil: Beyitçi, beyit söyleyen kişi.

b. 0003

[1]

bıj-tıj: Fokur fokur.

b. 2067

[1]

bıḳır-: Dolmak, çoğalmak, artmak.

b.- ġan 0803

[1]

bıḳsıt-: Duman çıkartmak.

b.- tı 1949

[1]

bılamıḳ: Lapa.

b. 1381

[1]

bılay: Böyle, şöyle.

b. 0205, 0206, 0244, 0780, 1665

[5]

bılayġı: Ondan başka, ondan sonraki.

b. 0067, 0249, 0443, 1640, 1650, 1695, 1754, 1779, 1928, 1953

b.+ lardıñ 1943

[11]

bılbıra -: Gevşek, uyuşuk, hımbıl olmak.

b.- p 1906

[1]

bıldıra -: Bıdır bıdır etmek, mırıldanmak, anlaşılmaz bir şekilde konuşmak.

b.- ġan 1147

[1]

bılġat -: Kirletmek, pisletmek.

b.- a almaymın 1453

[1]

bılḳı -: Fokur fokur kaynamak.

b.- p 0390

[1]

bılḳılda-: (İçi boş olan hafif nesne) Sallanmak, sağa sola yatmak.

b.- p jatḳan 0537

[1]

bılş: Yansıma kelime (tükürme).

b. 2018

[1]

bıltır: Geçen yıl, bıldır.

b. 1951

b.+ dan 0485

[2]

bırt-bırt: Yansıma ikileme, kırt kırt.

b. 0696

[1]

bıtıra -: Dağılmak, yayılmak, saçılmak.

b.- y 0440

[1]

bıtırla -: Çatır çatır etmek.

b.- ydı 0707

[1]

bil -: Bilmek, anlamak, öğrenmek.

b. 0242

b.- di 0291

b.- dik 0670, 1163

b.- dim 0658, 0914, 1047, 1065, 1507, 1508

b.- diñ 0206

b.- edi 0066, 0115, 0372, 1388, 1658, 1693

b.- em 0684, 0751, 0768, 0782, 0911, 0994, 1126, 1260, 1301, 1459, 1499, 1896

b.- emin 1105, 1884

b.- esiñ 0317, 0745

b.- etin 1921, 0237

b.- etindigi 1379

b.- geli 1117

b.- gen 0359, 0412, 0555, 1135, 1743

b.- gen joḳ 0344

b.- gen joḳ 2131

b.- geniñ 0740

b.- genmin 0584

b.- ip 1656

b.- ip alayın 1654

b.- ip turıp 1573

b.- ippiz 1162

b.- medi 0056

b.- medik 0679

b.- megen 0635

b.- mesek 0870

b.- mey 1409, 1895

b.- mey jata beremiz 0904

b.- meydi 1349, 1388, 1737

b.- meydi ekensiñ 0864

b.- meymin 0667, 1061, 1156

b.- meytin 0011, 1253

b.- sek 1706

b.- sem 0272

b.- sin 0169

b.- üv 0253

es bil-: Büluğa ermek, yetişmek.

e.- geli 0604

[71]

bildey: Koskoca, kocaman.

b. 0434

[1]

bildir-: Bildirmek, haber vermek, haberdar etmek.

b.- di 1074

b.- ip 1855

b.- mesten 0070

jımın bildir-: Hissettirmek, sezdirmek.

j.- mey 0505

[4]

bilek: Dirsek ile el arasındaki kısım.

b. 0170, 0365, 0483, 1046

b.+ i (bilegi) 1019

b.+ in (bilegin) 1000, 1045, 1729, 1872

b.+ ine (bilegine) 0924, 0999, 1608

b.+ iniñ (bileginiñ) 0582

b.+ teri 0734

b.+ ti 0602

b.+ tiñ 1047

[16]

bilet: Bilet.

b. 1213

b.+ ti 1241

[2]

bilgişsi-: Bilgiçlik taslamak, çok biliyormuş gibi görünmek.

b.- p 0170

[1]

bilim: Bilgi, bilim, ilim.

b. 1661

b.+ de 1673

b.+ im 1674

b.+ imniñ 1670

b.+ ine 0873

b.+ niñ 1623

[6]

bilimpaz: Bilgili, okumuş.

b. 0004

b. bolmasın 1691

b.+ dar 0016

[3]

bilin-: Bilinmek.

b.- bey 1844

b.- beydi 0677, 0821, 0962

b.- di 0108

b.- edi 0682, 1483, 1492

b.- ip 0887

[9]

bir: Bir, eşit, denk.

b. 0029, 0042, 0044, 0046, 0059, 0061, 0073, 0104, 0105, 0126, 0130, 0144, 0177, 0210, 0213, 0214, 0248, 0314, 0332, 0388, 0415, 0430, 0498, 0521, 0522, 0548, 0571, 0572, 0573, 0592, 0618, 0631, 0632, 0634, 0649, 0677, 0685, 0732, 0761, 0820, 0821, 0830, 0880, 0897, 0903, 0907, 0922, 0958, 0976, 1032, 1039, 1043, 1073, 1088, 1094, 1112, 1117, 1130, 1218, 1238, 1255, 1326, 1338, 1379, 1429, 1448, 1594, 1596, 1599, 1624, 1652, 1673, 1682, 1700, 1709, 1727, 1733, 1773, 1778, 1828, 1856, 1903, 1913, 1914, 1933, 1944, 1956, 1998, 2000, 2028, 2050, 2082, 2090, 2101, 2117, 2122

b.+ i 0122, 0799, 1146, 1151, 1383, 1526, 1706, 1719, 1972, 1985

[112]

biraḳ: Ancak, ama, fakat, lakin.

b. 0344, 0529, 0854, 0972

[4]

biravıḳ: Bazen, ara sıra.

b. 0961

[1]

biraz: Biraz, az miktarda.

b. 0030, 0092, 0678

b.+ ġa 2118

b.+ ın 1825

[5]

birbet: İnatçı, aksi.

b. 0607

[1]

birbetkey: Kararlı.

b. 0175

[1]

bir-bir: Bir bir, tek tek.

b. 0639, 1097

[2]

bir-biri: Birbiri.

b.+ men 1817

b.+ mizden 1882

b.+ ne 1772, 0210

b.+ niñ 1417

[5]

bir-birlep: Birer birer, sırayla.

b. 0226, 1022

[2]

birde: Bir seferinde, bazen.

b. 0577, 1123, 1124, 1125, 1171, 1842, 1915, 2033, 2093

[10]

birdeme: Bir şey.

b. 0744, 1500, 1863

b.+ ni 1948

[4]

birden: Birden, aniden.

b. 0774, 0936, 1049

[3]

birdeñe: Bir şey.

b. 2067

[1]

birdey: Aynı, eşit.

b. 0232, 0561, 0799, 0947, 1397

[5]

birer: Birer, sayılı, az.

b. 0968

[1]

birese: Bir… bir…, bazen.

b. 1052

[2]

birev̇: Bir, bir tane.

b. 0138, 0143, 0186, 0579, 0612, 0991, 1705

b.+ diñ 0287, 1013

b.+ ge 0757

b.+ i 0031, 0115, 0503, 1144

b.+ ler 0186

[17]

birev̇di-birev̇: Birbirini.

b. 0611

[1]

birge: Birlikte, beraber.

b. 0039, 0411, 0529

[3]

birik-: Birikmek, toplanıp yığılmak.

b.- ip (birigip) 1773

[1]

birin-biri: Birbirini.

b. 1231, 1542, 1694

[3]

birinen-biri: Birinden biri

b. 1817

[1]

birinşi: Birinci.

b. 0229, 0252, 0369, 0398, 0404, 0427, 0548, 0856, 1495, 1923

[10]

birjola: Kesin olarak, kesinlikle, tamamen.

b. 1960

[1]

birmoyın: İnatçı.

b. 0574

[1]

birte-birte: Yavaş yavaş, tek tek.

b. 0220, 1321, 1760, 1811, 2085

[5]

birtegis: Aynı biçimde, aynı tarzda.

b. 0399

[1]

birtoğa: İstikrarlı, karakter sahibi, değişmeyen.

b. 1298

[1]

birtürli: Kendine özgü, başka, değişik.

b. 0623, 2048

[2]

bit -: Bitmek, tükenmek, sona ermek.

b.- edi 1703

b.- etin 0672

b.- ip 0122, 1860, 1957

b.- ipti 0833

b.- ken 1006, 1165

b.- kendi 1002

b.- kennen 1555

b.- kenşe 0663

b.- pedi 0189

b.- ti 0283, 0458

b.- tim 0159

[15]

bitir -: Bitirmek, tüketmek.

b.- dik 0306

b.- e alatın emespin 1799

b.- geli 0283

b.- gen 1376

b.- gendey bolġanı 2015

b.- ip 0867, 0941

b.- ip kelġen 0320

[8]

bitis -: Anlaşmak.

b.- peymisiñ 1358

[1]

biy : Dans

b.+ diñ 1047

b.+ in 1046

b.+ ine 0024

biy biyle-: Raks etmek, dans etmek, oynamak.

b.- p 0032

[4]

biybi: Çok eşli erkeğin ilk eşi.

b.+ mniñ 1158

[1]

biye: Kısrak.

b. 0751, 0822, 0913, 0918, 0999, 1006, 1181

b.+ ler 1001, 1002

b.+ lerdi 0748, 0766, 0781, 0920, 0934

b.+ lerge 0921

b.+ ni 0929

b.+ niki 0935, 0936, 0937

b.+ niñ 0842, 0843, 0845, 0925, 0927, 0931, 0933

[27]

biyeli: Kısraklı, kısrak sahibi.

b. 0968

[1]

biyıl: Bu yıl.

b. 0286, 0319, 0413

[3]

biyıldıḳḳa: O yılda, o yılın içinde.

b. 0394

[1]

biyik: Alçak olmayan, yüksek.

b. 0109, 0267, 0795, 1103, 1335, 1545, 1643, 1699, 1701, 1861

b.+ ten 1853

[11]

biyiktet -: Yükseltmek, yüceltmek.

b.- ip 1624

[1]

biyle -: Dans etmek, oynamak.

b.- p 0697

b.- sin 1258

b.- ydi 1218

biy biyle-: Raks etmek, oynamak, dans etmek.

b.- p 0032

[4]

biylet -: Oynatmak, dans ettirmek.

b.- e 1609

[1]

biylik: Hakimiyet, üstünlük.

b. 0436

[1]

biyşi: Dansçı.

b.+ niñ 1045

biz I: Biz, çokluk 1. kişi zamiri.

b. 0289, 0903, 1350, 1747

b.+ der 0254

b.+ dey 1538

b.+ di 0277, 1101

b.+ diki 0314

b.+ diñ 0273, 1497

b.+ ge 1121, 1598, 1662

[16]

biz II: Biz, tığ.

b. 1738, 1842

[2]

boḳta-: Küfretmek, sövmek.

b.- p 0077

b.- p jür 0836

[2]

bol-: 1. Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak.

b.- adı 1929, 1030, 870

b.- ar 0172, 1863, 2086

b.- arı 0042

b.- dı 0172, 1064, 1429, 1778, 1903, 1965

b.- ġan 0473, 0541, 1171

b.- ġan joḳ 1933

b.- ġanı 0493, 1028

b.- ıp 1960

b.- ıp ḳalıptı 2086

b.- ıptı 1534

b.- maġanday 1870

b.- maḳşı 0161

b.- may 1705

b.- mastay 1221

b.- sa 1867, 2032

b.- sın 0474, 0542

2. Herhangi bir durumda olmak.

b.- adı 1024

b.- ar 0145

b.- arına 0245

b.- atının 0250

b.- dı 1419

b.- ġan 0417, 1865

b.- ġanım 1035

b.- ġanımen 0002

b.- ıp 1551

b.- madı 0100, 0248, 2096, 2118

b.- masa 0555

b.- mavşı 0661

b.- sa 1380, 1954

b.- sam 1704, 1705

b.- samdı 1706

b.- sın 1313

b.- uvın 1201

3. Bir durumdan başka bir duruma geçmek.

b.- a 0119

b.- adı 0187, 0707, 0725, 1026, 1356, 1581

b.- ar 1012, 1414

b.- arsıñ 0671

b.- atın 1285

b.- dı 0962, 0991, 1270, 1775

b.- dım 0873, 1058, 1092, 1190, 1824

b.- dıḳ 1565

b.- ġan 0518, 0812, 0869

b.- ġan eken 0420

b.- ġanı 2015

b.- ġansıñ 1787

b.- ıp 0318

b.- ıp şıḳtı 1150

b.- uvşı edi 0786

4. Bulunmak.

b.- atın edi 1073

b.- atının 1495

b.- ġan 2087

b.- ġanda 0190

b.- ġanı 0438

b.- maġan 1886

b.- maġanı 0820

b.- maptı 1743

b.- sa 1013, 1597

5. Bir görev, makam veya nitelik kazanmak.

b.- atın 0721

b.- dım 0361

b.- ġan 1172

b.- ġanda 2091

b.- ıp 0204, 0532

b.- sa 0416, 1239,1881

b.- uv 0228

6. Uygun düşmek, yerinde görünmek.

b.- a 0466

7. Gerçekleşmek veya yapılmak.

b.- adı 0016, 0231

b.- dı 1170

b.- madı 0293

b.- mas 0221, 0930, 1552

b.- may 2124

b.- maydı 1762

8. Geçmek, tamamlanmak.

b.- dı 0067, 0475

9. Yaklaşmak, gelip çatmak.

b.- arda 1441

b.- dı 1288

b.- sa 1028, 1483

10. (Türkiye Türkçesinde) Ek fiilin geniş zamanı olan –dır/ -dir anlamında kullanılır.

b.- adı eken 0522, 1965

b.- ar 1083, 1205, 1956, 1983, 2016

b.- atın 0281, 1667

11. Yardımcı fiil.

b. 0409, 0618

b.- adı 0957, 0967, 1530, 1075, 1784,

b.- adı eken 0072

b.- ar 1350, 1772

b.- ar edi 1240

b.- atın 0524, 1177, 1491, 1963

b.- atınday 1967

b.- atının 1593

b.- dı 0160, 0354, 0547, 0552, 0588, 0784, 0882, 1162, 1182, 1202, 1407

b.- dım 0601

b.- dıñ 1396

b.- ġan 0212, 0625, 0766, 0803, 1010, 1432, 1660, 1683, 1770, 1970, 2005, 2010, 2128

b.- ġanday 2065

b.- ġanı 0190, 1067, 1383, 1493, 1517

b.- ġanımen 2100

b.- ġannan 1818, 2030

b.- ıp 0007, 0019, 0029, 0040, 0048, 0064, 0136, 0171, 0201, 0218, 0321, 0327, 0420, 0592, 0620, 0633, 0651, 0664, 0680, 0710, 0729, 0743, 0749, 0753, 0761, 0938, 1003, 1061, 1160, 1205, 1325, 1359, 1369, 1428, 1429, 1438, 1454, 1539, 1574, 1579, 1588, 1603, 1686, 1733, 1771, 1786, 1859, 1920, 1935, 1944, 1951, 1954, 1957, 1973, 1977, 1981, 2012, 2037, 2067, 2072

b.- ıptı 0226, 0573, 1522, 1523, 1821, 1836

b.- maġanı 0082

b.- mas 1179, 1965

b.- masa 0602, 0989, 1011, 1266, 1365

b.- masın 0236, 0621, 1691, 1735

b.- maẏ 0253

b.- may 1609, 2091

b.- maydı 0965, 1661

b.- mayın 1784

b.- sa 0089, 0378, 0457, 0463, 0891, 1013, 1176, 1218, 1273, 1297, 1367, 1330, 1380, 1411, 1520, 1670

b.- sın 0085, 0089, 0218, 0311, 0495, 0640, 1329, 1560, 1669

b.- uv̇ 0230

b.- uvġa 1635

12. –uv̇/-üv̇ mastarı + -ġa/-ge datif ekini almış fiilden sonra gelerek fiilin bildirdiği harekete "olabilir, olur" anlamlarını katar.

aynaluv̇ġa b.- adı 1676

jetüv̇ge b.- adı 1677

jav̇ap berüv̇ge b.- ar 1923

[297]

bola: İçin.

b. 0929

[1]

bolattay: Çelik gibi, çok sert.

b. 2087

[1]

bolımsız: Olumsuz, menfi

b. 0623

[1]

bolıs-: Yardımlaşmak, desteklemek.

b.- ḳanday 1931

[1]

bolja-: Tahmin yürütmek, yorumlamak.

b.- y almaġan 1692

b.- ymın 0170

[2]

bolmıs: Varlık, yaradılış.

b.+ ı 2103

b.+ ına 1703

b.+ ḳa 1676

b.+ tı 0233

[4]

bolşevik: *Fr.* Rusya'da 20. yüzyılın başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen Komünist hareketin savunucusu.

b.+ terdi 2011

[1]

bop: bkz. **bol-**

bop-bos: Bomboş.

b. 2001

[1]

borbay: Vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü, but.

b.+ ı 0722

b.+ ınan 1391

[2]

borkemik: Gevşek, yumuşak.

b. 0664

[1]

bort: *Alm.* Gemi, kayık ve arabanın yanı.

b. 0728

[1]

bos: Boş, dolu olmayan.

b. 0336, 0529, 0749, 0752, 0760, 2002

arḳavı bos: Temeli sağlam değil.

a. 1366

[7]

bosa-: 1. Boşalmak.

b.- ġan 0213

b.- ptı 0411

2. Gevşemek

b.- dı 1086

3. İşten ayrılmak.

b.- p 1172

ḳolı bosa-: İşlerini bitirmek, boş vakti kalmak.

ḳ.- y ḳalsa 1121

köñili bosa-: Duygulanmak, şefkat göstermek.

k.- p otırıp 0829

[6]

bosaġa: Eşik.

b. 0819

b.+ da 0648, 0824

b.+ mdı 1453

[4]

bosan -: Doğum yapmak, doğurmak.

b.- dı 1165

[1]

bosat- : Serbest bırakmak, boşaltmak.

b.- 1004

b.- ıp 1716

b.- tı 0957

ayaḳ bosat-: Ayaklarını uzatmak, dinlenmek.

a.- ıp 1810

[4]

bostandıḳ: Bağımsızlık, serbestlik, özgürlük.

b. 1004

b.+ ta 1713

[2]

bota: Deve yavrusu.

b.+ nıñ 0966

[1]

boy: Boy.

b. 1622, 1633

b.+ dağı 1111

b.+ ġa 1843

b.+ ı 0211, 0260, 0562, 1201,

1433

b.+ ın 1529, 1624, 1782

b.+ ıñ 1683

b.+ ına 0221, 0400, 0667, 1549, 2103

b.+ ınan 0939

b.+ ında 0888, 1010

b.+ ındağı 1663

b.+ ıñdağı 0602

b.+ ınıñ 0660

b. salıp 0122

boy aldır-: Yorulmak.

b.- mağan 1632

boy jasa-: Hastalıktan kurtulup iyileşecekmiş gibi hissetmek.

b.- p jatır eken 1187

boyın avlaḳ sal-: Bir şeyden kaçmak.

b.- ıp 0008, 1618

tula boyı: Tüm vücudu.

t.+ ım 0648, 1242

t.+ na 0512, 2015

t.+ ñdı 0062

[33]

boya -: Örtbas etmek, gizlemek.

b.- p jatıp 1878

[1]

boyav: 1. Boya.

b. 0203

b.+ ı 0208

2.Sahtelik, sunulik, yapaylık.

b. 0068, 0623, 1246

b.+ ġa 1693

b.+ ı 2087

b.+ ımen 0889

bolar is boldı boyavı siñdi: "Olanlar oldu, artık değiştirilemez" anlamında.

b. 0172

[9]

boyavsız: Boyasız.

b. 0886

[1]

boydaḳ: Evlenmemiş, bekar.

b. 0534

[1]

boyġı: Boyunca.

b. 0563, 0604, 1099

[3]

boyı: Boyunca, süresince.

b. 0601, 0736, 1005, 1086, 1096, 1550

[6]

boyınşa: Boyunca

b. 0088, 1318, 1674

[3]

boyla -: Uzamak, büyümek.

b.- p 0185, 1718

[2]

boytumar: Muska, hamail.

b.+ dıñ 0745

b.+ ın 0745

[2]

boz: Açık toprak rengi, boz.

b. 0886

b.+ ında 0748

[2]

bozamıḳ: Boz renge yakın renk.

b. 1491

[1]

bozañ: Boz, akçıl

b. 0879

[1]

bozar -: Bozarmak, rengini atmak.

b.- ıp 0108

b.- ıp ketti 1945

[2]

bozbala: Delikanlı, yiğit.

b. 0743

[1]

bozdaḳtat-: Koşuşturmak, koşuşmak.

b. 1342

[1]

boztorġay: Çalı kuşu.

b. 0108, 1493

ḳoy üstine boztorġay jumırtḳala-: Kaygısız, tasasız olma.

ḳ.- ġan 0516

[3]

bödene: Bıldırcın.

b.+ dey 1236

[1]

bögde: Yabancı, el.

b. 0612, 0923

[1]

bökse: Uyluk, kalça.

b.+ si 0008, 2032

b.+ sin 0925

[3]

böl -: Bölmek, ayırmak.

b.- dik 1935

b.- e 0319

b.- etin 1317

b.- ip 1852

b.- ip alıp 1098

b.- meyin 1784

köñil böl-: İlgi göstermek, dikkat etmek.

k.- mey 1616

k.- üvden 0008

oy böl-: Dikkatini başka yöne çevirmek.

o.+ ın b.- ip 2101

v̇aḳıt böl-: Asıl işini bırakıp başka bir işe yönelmek.

v.+ ın b.- di 0030

[10]

böle -: Sarmak, kundaklamak.

b.- ymin 1679

[1]

bölek: 1. Ayrı olarak, kendi başına.

b. 1785

2. Özel, hususi.

b. 1766

[2]

bölekten -: Ayrılmak, parçalanmak.

b.- gen 1772

[1]

bölen -: Sarılmak, kundaklanmak.

b.- di 0222

[1]

bölin -: Bölünmek.

b.- etin 1193

b.- ip 2108

oyı onġa bölin-: Dikkati dağılmak, aklı başka yerlere kaymak.

o.- edi 1531

[3]

bölis: Pay, hisse.

b. 0492, 0510, 0539

b.+ ten 0492, 0539

[5]

bölis -: Bölüşmek, paylaşmak.

b.- 1871

b.- ipti 2097

b.- ken 1920

oy bölis-: Konuşmak, fikir alışverişi yapmak.

o.- kisi kelmeydi 2004

o.- sem 2095

[5]

bölme: Oda.

b. 0631

b.+ de 0588

b.+ ge 0647

b.+ ñe 1903

b.+ niñ 0650

b.+ si 1192

b.+ sinde 1998, 2005

b.+ sine 0018, 0297, 0404, 0565

b.+ sinen 0437

[13]

bölmeli: Odalı.

b. 1752

b. edi 1191

tört bölmeli jumırtḳa: Dört sarılı yumurta.

t.+ day 1143

[3]

börene: Tomruk, kiriş

b.+ dey 1794

[1]

böri: Kurt.

b. 2027

[1]

börik: Genellikle hayvan postundan yapılan başlık, börk.

b.+ terin 0262, 0299

[2]

börk: bkz. **börik**

b.+ in 0268

[1]

böten: Yabancı, el, ecnebi, başka.

b. 0022, 0027, 0057, 0204, 0579, 1329, 1330, 1477, 2100

[9]

bötendik: Yabancılık.

b.+ i 0332

[1]

brezent: *Fr.* Branda bezi.

b. 1207

[1]

brigada: *Fr.* İşçi grubu, ekip.

b.+ nıñ 0553

[1]

budan: Bundan, bu zamirinin ablative almış hâli.

b. 0206, 0244, 0249, 1868, 1957

[5]

buġalıḳ: Hayvanları yakalamak için kullanılan, ucu ilmikli, kaygan uzun ip, kement.

b.+ ta 0859

[1]

buġan: Buna, “bul” zamirinin dative almış hâli.

b. 0105, 0387, 1666

buġın -: Eğilmek, bükülmek.

b.- ıp otırıp 0484

[1]

buḫgalter: *Alm.* Muhaseebeci, hesap uzmanı.

b.+ i 0530

[1]

buḳpantayla -: Gizlice hareket etmek.

b.- p 2075

[19

bul: Bu zamiri.

b. 0002, 0018, 0039, 0063, 0070, 0082, 0131, 0153, 0167, 0177, 0181, 0185, 0234, 0265, 0288, 0339, 0390, 0435, 0462, 0491, 0516, 0518, 0548, 0550, 0560, 0573, 0581, 0605, 0608, 0609, 0630, 0717, 0723, 0751, 0756, 0761, 0763, 0773, 0774, 0795, 0796, 0801, 0875, 0890, 0912, 0966, 0968, 0987, 1001, 1012, 1014, 1066, 1113, 1156, 1161, 1201, 1265, 1267, 1322, 1325, 1366, 1376, 1393, 1417, 1418, 1491, 1492, 1520, 1574, 1583, 1588, 1601, 1621, 1625, 1627, 1653, 1689, 1716, 1760, 1833, 1858, 1875, 1878, 1896, 1912, 1914, 1919, 1921, 1951, 1969, 2006, 2027, 2028, 2041, 2054, 2090

bulaḳ: Bulak, pınar, kaynak, memba.

b. 0104, 0105, 1727

[3]

bular: Bunlar, bul zamirinin çokluk eki almış hâli.

b. 0109, 0375, 0613, 1623

b.+ dıñ 0310, 1933

b.+ ġa 0986, 1967

[7]

bulbul : *Far.* Bülbül.

b. 1977

[1]

buldan -: Kendini ağırdan satmak.

b.- asıñ 1454

[1]

buldır: Bulanık, belirsiz.

b. 0188

[1]

buldıra-: Sislenmek, bulanık hale gelmek.

b.- ġan 0537

[1]

bulġa-: Karıştırmak, bulamak.

b.- p 1389

[1]

buljıtpay: Tıpa tıp, tam tamına, aynen.

b. 0158

[1]

bulḳı-: Silkelemek, sarsmak, hırpalamak.

b.- p 0634

[2]

bulķınıs: Çırpınma, debelenme.

b. 0635

[1]

bult: Bulut

b. 0246, 0719, 1347

b.+ ınday 1585

ķabağına bult tüyil: Gözüne perde inmek.

ķ.- di 0074

[5]

bultalaķ: Dolambaçlı yol.

b.+ ķa 0715

[1]

bultar-: Aniden dönmek.

b.- ıp keter eken 0549

[1]

bultılda-: (Vücut) Sallanmak.

b.- p 0915

[1]

bultıñ: Sallanarak yürüyüş.

b. 0008

[1]

bultiy-: Şişmek, kabarmak.

b.- ġan 0146, 1890, 2032

b.- ıp 1078

[4]

bultiyt-: Şişirmek, kabartmak.

b.- ıp salıp aladı 0214

[1]

bur-: Burmak, çevirmek.

b.- adı 0729

[1]

bura-: Döndürmek, çevirmek.

b.- p 0304, 0305, 2073, 2074

[4]

buralañ: Kavis, dolambaç, dönemeç, viraj.

b. 1819

[1]

buralķı: Sahipsiz (hayvan).

b.+ day 1327

[1]

buratıl -: Kımıldanmak, kıpırdanmak.

b.- a 1258

b.- ıp 1328

[2]

burıl -: Dönmek, çevrilmek, kıvrılmak.

b.- adı 0927, 1357

b.- dım 1450, 1490

b.- ıp 0060, 0102, 0172, 0215

[8]

burıl: Kırlaşmış, beyazlaşmış.

b. 0461

[1]

burım: Saç örgüsü, belik.

b. 1727

[1]

burın: Önceleri, daha önce, evvelde, evvelce.

b. 0020, 0265, 0635, 0678, 0816, 1297, 1446, 1601, 1611, 1896, 1916, 2102

b.+ dar 1583

[13]

burıngı: Önceki, evvelki.

b. 0628, 1294, 1996

b.+ lardıñ 0190

b.+ nıñ 1195, 1678

[6]

burıs: Ana yoldan ayrılan yolun başlangıç noktası, dönemeç, sapak.

b. 2059

[1]

burış: Köşe.

b.+ ın 0963, 1826

b.+ ında 0150

b.+ ta 1890, 1891

[5]

burjuviy: Burjuva.

b. 1856

[1]

burķ

burķ et-: Toz duman kalkmak.

b.- e tüsti 0847

[1]

burķ-burķ

burķ-burķ et-: Tozu dumana katmak.

b. etip 1380

[1]

burķılda -: Fokurdamak, kaynatmak.

b.- ġan 1381

[1]

burķıldat -: Fokurdatmak, kaynatmak.

b.- a 1446

[1]

burķıra -: Buhar ve duman çıkmak.

b.- p 0564

[1]

burkırat -: Buhar ve duman çıkartmak.

b.- ıp 0450

[1]

but: İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü, but.

b.+ ına 1649

b.+ ında 0196, 1332

[3]

butaḳ: Dal, budak, kol.

b.+ ı (butağı) 0558, 0664

b.+ ına (butağına) 1337

b.+ ınday (butağınday) 2049

[4]

buv̇: Buğu, buhar.

b. 1102, 1209

b.+ day 1683

b.+ ı 1831

b.+ ın 0450, 1847

[7]

buv̇ -: Paket yapmak, bağlamak.

b.- ġan 1601

b.- ıp 1987

[2]

buv̇aldır: Bulanık.

b. 0383

[1]

buv̇daḳta -: Duman yükselmek, toz çıkmak.

b.- r bolsa 1380

[1]

buv̇ıltıḳ: Bir nesnenin en kalın yeri.

b. 1161

b.+ ın 1162

[2]

buv̇ın: Eklem, boğum.

b.+ ı 0024, 0886

b.+ nan 0358

[3]

buv̇ın -: Boğulmak.

b.- ıp 1003

[1]

buv̇ınsız: Eklemi olmayan, eklemsiz.

b. 1045

[1]

buv̇naḳ: Vezin, ölçü.

b. 0886

b.+ ı (buvnağı) 0886

[2]

buv̇san -: Hafifçe terlemek.

b.- a 1961

b.- ıp 0423

b.- ıp turġan 0768

[3]

buyım: Her türlü eşya, nesne, mal.

b. 0796, 0892

b.+ darı 0823

[3]

buyımday: Emeği para ile değil, eşya ile ödeme, ayni ödeme.

b. 0833

[1]

buyımtay: Bir kimsenin isteği, arzusu.

b.+ ıñ 1894

[1]

buyır -: Emretmek, buyurmak.

b.- amın 0154

b.- ġan 0047, 1414

b.- maġanı 0579

b.- maḳ 1690

b.- masın 0554

[6]

buyırsa: Nasip, kısmet olursa, inşallah.

b. 1825

[1]

buyrıḳ: Buyruk, emir, ferman.

b.+ ı (buyrığı) 0549

[1]

buz -: Bozmak.

b.- adı 1705

b.- ayın 1857

[2]

buzaḳı: Kavgacı, serseri, sataşkan.

b. 0903

[1]

buzıḳ: Yaramaz, sefih, uçarı.

b. 2066

[1]

buzıl -: Bozulmak.

b.- dı 1976

b.- ıp 0033, 0303, 0993

b.- ıp ketkenin 1065

nildey buzıl-: Değişmek, renkten renge girmek.

n.- ıp 1893

şırıḳ buzıl-: Rahatsız olmak, keyfi kaçmak.

[7]

bügejekte -: Çekinmek, kaçınmak, utanmak.

b.- p 0783

bügil -: Eğilmek, bükülmek.

b.- di 0055

b.- ip ḳalıptı 0260

bügin: Bugün.

b. 0016, 0289, 0371, 0393, 0410, 0473, 0541, 0856, 1349, 1456, 1824, 1868

[12]

büginde: Şu anda, bu günlerde.

b. 0483, 1184

[2]

bük -: Bükmek, eğmek.

b.- ip 0426

b.- ip ḳaldı 0426

b.- ken 1571, 1948

b.- kisi keldi 1816

tizesini bük-: Diz çökmek, dizini bükmek.

t.- ip 0615

[6]

bükende -: Eğilip bükülerek yürümek.

b.- p 1290

[1]

bükşeñde -: Belini eğerek, kambur şekilde yürümek.

b.- gen 1502

b.- p 0787

[2]

bükşiy -: Eğiilmek, bükülmek.

b.- gen 1568

[1]

büktetil -: Büzülmek.

b.- e 0559

[1]

bülin -: Bozulmak, yıkılmak.

b.- ip 2111

[1]

bülkektet -: Atın yürüyüşünü hızlandırmak.

b.- ti 1086

[1]

bür -: Pençelemek, pençesiyle kapmak.

b.- ip 0380

[1]

bür: Tomurcuk.

b. 0663

[1]

bürge: Pire.

bürgeni tüye de-: Pireyi deve yapmak, önemsiz bir olayı büyütmek.

b.- p 0431

[1]

büris -: Buruşmak, büzülmek.

b.- ip 1220, 1723

b.- ip otırıp 0536

[3]

bürke -: Örtmek, bürümek, kapamak, sarmak.

b.- gen 1726

[1]

bürkit: Kartal.

b.+ tey 0732

[1]

bürsigüni: Öbür gün, önümüzdeki günden bir sonraki gün.

b. 1918

[1]

bütin: Bütün, tam.

b. 1429

[1]

bütindel -: Bütünlenmek, tamamlanmak.

b.- mesin 1508

[1]

bütindes -: Bütünleşmek.

b.- keli jür emes 1973

[1]

büyi: Tarantula örümceği.

b.+ niñ 1128

[1]

büyir: Böğür, yan.

b.+ den 0710, 1101, 1948

b.+ i 0815, 0818, 1715, 1717, 1733, 2012

b.+ imde 1249

b.+ imnen 1654

b.+ in 0382

b.+ ine 0849, 1571, 1667

[15]

büyirles-: Birbirine yaklaşmak, yakınlaşmak.

b.- ip 1816

[1]

büyrek: Böbrek.

b.+ i (büyregi) 2012

b.+ indey (büyregindey) 1161

[2]

büyt -: (Bulay et-) Böyle yapmak.

b.- ip 0412

b.- pese 0395

[2]

byuro: *Fr.* Büro.

b. 0373, 0402

b.+ da 0401

b.+ dan 0440

b.+ ġa 0379

b.+ sında 0394

[6]

byurokrat: *Fr.* Bürokrat

b.+ tar 0574

[1]

D

da: Da bağlacı. (Karş: de, ta, te)

d. 0072, 0088, 0111, 0132, 0154, 0155, 0156, 0197, 0234, 0262, 0274,

0279, 0298, 0312, 0322, 0332, 0359, 0364, 0431, 0463, 0474, 0522, 0531, 0542, 0544, 0566, 0568, 0572, 0573, 0588, 0602, 0605, 0617, 0618, 0655, 0665, 0698, 0699, 0728, 0753, 0761, 0772, 0774, 0782, 0784, 0799, 0809, 0818, 0834, 0853, 0860, 0875, 0882, 0890, 0891, 0904, 0908, 0911, 0932, 0936, 0937, 0960, 0961, 0971, 0976, 0990, 0996, 0998, 1026, 1110, 1111, 1151, 1155, 1176, 1194, 1200, 1201, 1220, 1235, 1245, 1247, 1251, 1266, 1326, 1330, 1434, 1477, 1483, 1529, 1543, 1550, 1556, 1575, 1576, 1597, 1605, 1625, 1627, 1663,

1746, 1761, 1822, 1852, 1893, 1904, 1913, 1925, 1965, 1972, 1975, 1990, 2067, 2072, 2090, 2092

[123]

dabıra: Gürültü, patırtı, şamata.

d.+ sı 0858

[1]]

dabıra -: Gürültü yapmak, bağırıp çağırmak.

d.- ydı 1145

[1]

dabıray -: Şiddetlenmek, güçlenmek, artmak.

d.- ıp 0353

[1]

dağaraday: Çok büyük, kocaman.

d. 0040, 0169

[2]

dağdı: Alışkanlık, adet.

d.+ ġa 1823

[2]

daḳıl: Tahıl.

d.+ ınıñ 0387

[1]

dal: Şaşkınlık.

d. 1328

[1]

dala: Bozkır, step.

d. 0448, 0689

d.+ da 1948

d.+ nıñ 0657, 0704, 1323

dalanı basına köter-: Normalden daha yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

d. basımızġa k.- ip 1245

[7]

daliy-: Genişçe yayılmak, uzayıp gitmek.

d.- ġanımız 1149

[1]

damılda -: Mola vermek, dinlenmek.

d.- p 0107

[1]

damılsız: Aralıksız.

d. 1109, 1715

[2]

dan: Eski zamanlardaki vergi türü.

d. 0170

[1]

dañġır: Tangır tungur diye şıkan ses.

d. 0896

[1]

dañġıra -: Tangırdamak.

d.- p 1002

[1]

daraḳ: Kavak ağacı.

d.+ tı 0666

d.+ tıñ 1643

[2]

daraḳı: Terbiyesiz, edepsiz.

d. 0673

[1]

darbazalı: Dış kapısı olan (bahçe).

d. 1103

[1]

darday: Büyük, kocaman.

d. 0410

[1]

darı -: Tesir etmek, iyi gelmek.

d.- maydı 1649, 1650

[2]

darındı: Yetenekli, kabiliyetli.

d. 1927

d.+ sıñ 1925

[2]

dariya: *Far.* Derya, deniz, büyük ırmak.

d. 0675

d.+ dan 0538

d.+ ġa 0674

d.+ nıñ 0448, 1352

[5]

dariyt: Belirsiz, gizli.

d.+ ınday

[1]

darşı: Cambaz, akrobat.

d. 1269

[1]

dastan: *Far.* Desten, hikâye.

d.+ ıñdı 1970

[1]

dastarḳan: *Far.* Sofra.

d. 0974, 0981, 1039

d.+ dı 0912

d.+ ġa 0978

[5]

davȧ: *Ar.* Deva, çare.

d. 0165, 0674

davȧ bol-: Çaresini bulmak, çözümünü bulmak, deva olmak.

d.- maydı 1661

[3]

davdıra -: Art niyetsiz, samimi, açık, yükek sesle konuşmak.

d.- ġan 0346

davıs: Ses.

d. 0858

d.+ ı (davsı) 0644, 0881, 0884, 1060, 1237, 1860, 2115

d.+ ın (davsın) 1058, 1244

d.+ ına (davsına) 0598

d.+ tan 0647

d.+ tı 2116

davıs köter-: Bağırmak, azarlamak.

d.- megen 0604

davıs sal-: Sesli bir şekilde ağlamak.

d.- ıp 1989

ḳulındaġan davsı ḳuraḳḳa şıḳ-: Çok yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

ḳ.- ıp 1174

[16]

davısta -: Bağırmak, seslenmek.

d.- p 1559

[1]

davla -: Dava açmak, mahkemeye vermek.

d.- p alıptı 0629

d.- ytın 0624

[2]

davrıḳ -: Yüksek sesle konuşmak, bağırıp çağırmak.

d.- a 0029

d.- ḳan 1947

d.- tı 0462

[3]

dayarlıḳ: Hazırlık.

d. 1562

[1]

dayın: Hazır.

d. 0363

[1]

de -: Demek, söylemek.

d.- di 0078, 0098, 0133, 0153, 0178, 0180, 0205, 0219, 0313, 0324, 0329, 0340, 0352, 0374, 0407, 0429, 0529, 0619, 0679, 0681, 0742, 0768, 0780, 0788, 0899, 0919, 0938, 0954, 0995, 1004, 1073, 1075, 1090, 1094,

1130, 1187, 1188, 1499, 1789, 1796, 1875, 1877, 1893, 1903, 2101, 2107

d.- dim 0435, 0708

d.- gen 0010, 0057, 0144, 0172, 0189, 0231, 0232, 0235, 0254, 0265, 0485, 0500, 0510, 0539, 0580, 0626, 0647, 0772, 0844, 1133, 1202, 1420, 1423, 1485, 1495, 1496, 1513, 1528, 1604, 1615, 1639, 1704, 1738, 1787, 1789, 1805, 1848, 1871, 1897, 1905, 1983, 2052, 2053, 2059, 2097, 2117

d.- gen bolsayşı 0785

d.- gende 0469, 1565

d.- gendey 0320, 1714

d.- gendi 0498, 0555

d.- genge 1370, 2071

d.- geni 0877, 1314, 1345, 1614, 1958

d.- genim 0012, 1458

d.- genimde 2122

d.- genin 0183

d.- geniñ 0492, 1109, 1218, 1355

d.- genine 0702

d.- geniñniñ 1269

d.- genmen 2072

d.- gennen 0951

d.- gennenaḳ 0386

d.- genşe 0733

d.- medi 1990

d.- mekşi 1285

d.- mesten 0565

d.- mey 0328, 1475

d.- meydi 0882, 1597

d.- p 0012, 0018, 0024, 0029, 0032, 0034, 0036, 0041, 0048, 0053, 0062, 0063, 0069, 0077, 0117, 0119, 0120, 0136, 0149, 0164, 0165, 0167, 0179, 0181, 0197, 0211, 0213, 0225, 0265, 0271, 0277, 0279, 0281, 0283, 0289, 0304, 0310, 0311, 0314, 0317, 0327, 0336, 0341, 0355, 0361, 0378, 0391, 0403, 0405, 0409, 0416, 0430, 0431, 0438, 0446, 0452, 0458, 0459, 0461, 0462, 0467, 0479, 0499, 0503, 0510, 0523, 0532, 0570, 0572, 0573, 0595, 0606, 0612, 0619, 0621, 0629, 0636, 0653, 0672, 0677, 0684, 0691, 0695, 0735, 0736, 0758, 0763, 0789, 0817, 0830, 0832, 0839, 0845, 0855, 0871, 0883, 0923, 0924, 0944, 0979, 0980, 0986,

0988, 0990, 0997, 1035, 1083, 1093, 1115, 1159, 1167, 1168, 1170, 1179, 1199, 1200, 1205, 1230, 1233, 1238, 1248, 1261, 1286, 1301, 1302, 1317, 1318, 1319, 1342, 1368, 1369, 1371, 1374, 1387, 1388, 1403, 1404, 1422, 1445, 1462, 1521, 1524, 1537, 1539, 1541, 1552, 1557, 1563, 1579,

1597, 1599, 1601, 1610, 1620, 1621, 1625, 1654, 1666, 1669, 1679, 1685, 1696, 1711, 1716, 1722, 1756, 1759, 1761, 1766, 1779, 1784, 1786, 1791, 1804, 1813, 1817, 1825, 1834, 1837, 1846, 1858, 1861, 1863, 1867, 1891, 1896, 1898, 1900, 1901, 1907, 1926, 1928, 1935, 1940, 1947, 1962, 1965, 1969, 1971, 1977, 1979, 1983,

1988, 1994, 1995, 2006, 2008, 2010, 2012, 2016, 2025, 2034, 2040, 2042, 2044, 2054, 2056, 2060, 2063, 2064, 2077, 2082, 2088, 2090, 2096, 2097, 2103, 2113, 2120, 2127

d.- p edim 1074

d.- p jürdi 0677

d.- p jürgeniñ 1520

d.- p ḳalıpem 1283

d.- p ḳalıppın 1126

d.- p kelgenim 1888

d.- p otırġanındı 0987

d.- p otırıp 1316

d.- p turġanı 1757

d.- pti 0744, 1160, 1526, 1664, 1665, 1857, 2125

d.- r 0409, 1345, 1346, 1363, 1364, 1391, 1401, 1406, 1408, 1409

d.- rin 1895

d.- rsiñ 1259, 1480

d.- se 0365, 0412, 0601, 0770, 1049

d.- sedi 0196, 1213

d.- sem 0781, 1500

d.- señ 0085, 0095, 0096, 1223

d.- señşi 0845

d.- seyşi 0412

d.- v 2017

d.- vdiñ 2112

d.- vşi edi 1082

d.- y 0553, 0554, 0601

d.- y ber 1223

d.- ydi 0042, 0044, 0085, 0093, 0126, 0131, 0240, 0270, 0279, 0288, 0303, 0325, 0332, 0346, 0351, 0356, 0371, 0388, 0390, 0392, 0393, 0399, 0401, 0411, 0413, 0414, 0420, 0423, 0444, 0482, 0491, 0503, 0530, 0545, 0579, 0592, 0594, 0597, 0616, 0769, 0826, 1024, 1156, 1269, 1278, 1280, 1282, 1430, 1437, 1448, 1516, 1551, 1558, 1574, 1604, 1631, 1657, 1705, 1773, 1902

d.- yik 0496, 1379

d.- yin 0494

d.- ymin 0498, 0947, 1059, 1164, 1411

d.- ymiz 0744

d.- ysiñ 2122

d.- ysiñder 0902, 2082

d.- ytin 0893, 1116, 1120, 1314, 1432, 1706, 1999, 2001

[508]

de: De bağlacı. (Karş: da, ta, te)

d. 0017, 0079, 0096, 0098, 0104, 0131, 0133, 0153, 0154, 0167, 0169, 0288, 0308, 0365, 0492, 0497, 0555, 0604, 0613, 0655, 0661, 0666, 0702, 0768, 0772, 0834, 0840, 0865, 0905, 0913, 0959, 0961, 0964, 1010, 1013, 1029, 1030, 1047, 1059, 1067, 1089, 1090, 1102, 1117, 1161, 1198, 1209, 1246, 1295, 1299, 1324, 1344, 1361, 1369, 1390, 1414, 1423, 1435, 1477, 1490, 1499, 1559, 1664, 1707, 1796, 1816, 1916, 1928, 1932, 1938, 1975, 1977, 1989, 2081, 2092

[74]

degbir: Takat, tahammül, sabır.

d.+ in 2072

[1]

degdi -: Kurumak, çatlamak.

d.- sin 0708

[1]

deldal: *Ar.* Tellal, aracı, simsar.

d. 1711

[1]

deldiy -: (Elbise) Rüzgar etkisiyle uçuşmak, havalanmak.

d.- gen 1333

[1]

dem: *Far.* Nefes, soluk.

d. 0462, 2082

d.+ de 0942

d.+ i 0701, 1175, 1611

dem al-: bk. **demal-**

d.- ġan edik 0411

d.+ iñdi a. 0788

[9]

demal -: Dinlenmek, istirahat etmek; nefes almak, soluklanmak.

d.- ıp alġan 0107

[1]

demde -: Demlemek, çay hazırlamak.

d.- p 0045

[1]

deme -: Yardım etmek, desteklemek.

d.- p 1782

[1]

demeẇ: Dayanak, destek.

d. 0691

d.+ men 0551

demev bol-: Desteklemek, destek

olmak.

[3]

den I: İnsan vücudu, ten.

d.+ iñ 0602

den II:

den ḳoy-: Dikkat kesilmek.

d.- amın 0090

[2]

dene: Vücut, ten.

d.+ ge 0669

d.+ m 1052

d.+ nen 2108

d.+ ni 1594, 1601

d.+ si 0451, 0654, 0660, 0663, 1758, 1785

d.+ sinde 1432, 1627

d.+ sine 0384, 1790

d.+ siniñ 1764, 1779, 1792

[18]

derektir: bkz. **direktor**

d.+ diñ 1474

[1]

derev̇: Hemen, derhal, acil, çabuk.

d. 1550, 1555, 1789, 1893, 2125

[1]

dert: *Far.* Dert, hastalık.

d. 1174

d.+ in 0617

d.+ ke 0660, 0669

d.+ tiñ 1495, 1496

[6]

des -: Söyleşmek, fikir alışverişi yapmak.

d.- edi 0727, 0729, 0737, 0745, 0866, 0965, 1113

d.- ip 0293

d.- ti 0741, 0746, 0747

ḳoş des-: Vedalaşmak.

ḳ.- ti 0446

[12]

destele -: Destelemek

d.- di 1860

d.- p 1850

[2]

deyin: Kadar, değin, dek.

d. 0006, 0089, 0183, 0352, 0449, 0665, 0667, 0690, 0811, 0928, 0985, 1051, 1312, 1486, 1614, 1757, 1760, 1919, 2118

[19]

dèküment: bkz. **dokument**

d. 0279

[1]

dèl: Tam, doğru, net, tıpatıp, tastamam,

aynen.

d. 0425, 0676, 0704, 0739, 1058, 1248, 1290, 1664, 1768, 2017

[10]

dèliz: *Far.* Dehliz, koridor.

d.+ di 2113, 2114

[2]

dèm: *Ar.* Tat, zevk, lezzet.

d. 0985

d. beredi 0970

d.+ ge 1899

d.+ i 0807, 0813, 0982, 1010, 1670

d.+ in 0811, 0876, 1028, 1854, 1982

d.+ niñ 0578

[15]

dèmdi: Tatlı, lezzetli

d. 0009

[1]

dèmdirek: Daha tatlı, daha lezzetli

d. 1414

[1]

dèmelen -: Umutlanmak.

d.- di 2104

[1]

dèm-tuz: Tat tuz, lezzet.

d.+ ı 0677

[1]

dèn: Tohum, bitki tohumu.

d. 1254, 1329

[2]

dèndi: Taneli (tahıl).

d. 1925

[1]

dèndèküv̇: Çıkarcı, edepsiz.

d. 1154, 1167, 1171

[3]

dèneme: Hiçbir şey, hiç.

d. 1990

d.+ ni 0179

[2]

dèñgösarlav̇: Zorba, despot, diktatör.

d. 0725

[1]

dènik-: Adet edinmek, alışanlık hâline getirmek.

d.- ip ḳalġan 1854

[1]

dèp: Doğru, tam.

d. 1386

[1]

dèpter: *Ar.* Defter.

d.+ in 0444

[1]

dèret: *Ar.* Abdest.

d. 1151

[1]

dèri: *Ar.* İlaç.

d. 0512, 0553, 0554, 0843, 0862, 1306

d.+ ni 1398

d.+ sin 0307

deri bol-: Şifa olmak, iyileştirmek.

d.- ıp 0938

[9]

dèriger: Doktor, hekim, tabip.

d.+ diñ 1771

[1]

dèrigerlik: Doktorluk, tabiplikle ilgili.

d. 1376

[1]

dèrüv̇: *Far.* İlaç,deva, şifa.

d. 0965

[1]

dèstür: *Far.* Adet, gelenek, anane.

d. 2028

[1]

dèt

dèt ḳıl-: Sabretmek, tahammül etmek.

d.- ġan 0290, 0464

[2]

dèv̇ir: *Ar.* Tarihi dönem, devir, zaman.

d.+ di 2054

[1]

dèv̇let: *Ar.* Talih, nasip, rızık.

d. 1636

d.+ im 1967

[2]

dèv̇ren: *Ar.* Hayat, ömür, zaman, çağ.

d.+ in 1201

[1]

dıbıs: Ses, seda, ün.

d. 0716

d.+ ı 0611, 0961

[3]

dım: Nem, rutubet.

d. 0964

[1]

dıñġıplaḳ: Şaklaban

d.+ ı (dıngıplağı) 1217

[1]

dız

dız et-: Titremek.

d.- e 0927

[1]

dilmèr: Hatip, dilbaz.

d.+ diñ 1930

[1]

dimkès: Sakat, malul, hasta.

d. alġalı 0659

[2]

d.+ i 1322

din: *Ar.* Din.

d.+ im 0011

[1]

diñ: Ağaç gövdesi.

d.+ di 0887

d.+ in 0885

[2]

diñke: Güç, gayret.

d.+ sin 0726

[1]

diñkelet -: Yormak, takatsiz bırakmak.

d.- ip ediñ 0421

[1]

dir

dir et-: Kımıldamak.

d. ete tüsedi 0713

d. ete tüsti 0648, 1046

d. etkeni 1047

[4]

dirdek

dirdek ḳaḳ-: Titremek, çok üşümek.

d. 1002

[1]

dirdekte -: Tir tir titremek.

d.- p 0932

[1]

dir-dir

dir-dir et-: Titremek.

d. etedi 0151, 0347

[2]

direktor: *Fr.* Müdür, direktör, yönetici.

d. 0300, 0333, 0548, 0550, 0553, 0572, 0601

d.+ dıñ 0297, 0570, 0581, 0607

d.+ ġa 0289, 0290

d.+ ı 0272, 0294, 0420

d.+ ımen 0435, 0545

d.+ ına 0641

[19]

diril: Titreme, titreyiş.

d. 0236, 0686

[3]

diyirmen: Değirmen.

d. 0531

[1]

diyḳan: *Far.* Çiftçi, rençber.

d. 1285

d.+ dar 0968

d.+ darınıñ 0815

d.+ ġa 0494

[4]

diylı: Güçlü, kuvvetli, sağlam.

d. 1846, 1859

[2]

doḳtır: *Fr.* Doktor.

d. 0617

[1]

dokument: *Fr.* Belge, vesika, doküman.

d. 0345

[1]

dolana: Alıç ağacı.

d. 0465

[1]

domala -: Yuvarlanmak.

d.- p jürgen 1123

d.- p ketemin 1200

[2]

domalaḳ: Yuvarlak.

d. 1199, 1431, 1432, 1439, 1440, 1449, 1451, 1464, 1507

[9]

domalan -: Yuvarlanmak.

d.- ġan 1297, 1472

d.- ıp 1207, 2014

d.- ıp jürgen 1296

[5]

dombıra: Dombıra.

d. 1197

d.+ ġa 0030

d.+ m 0465

d.+ nı 1299

d.+ sın 0467

[5]

dombıraşı: Dombıra çalan, dombıracı.

d. 0461

[1]

doñġalaḳ: bkz. **döñgelek**

d.+ ı (donġalaġı) 1814

[1]

dop: Top.

d. 1123, 1297

[2]

dos: *Far.* Arkadaş, dost.

d. bolsa 1330

d.+ ı 1410

d.+ ı bolġanım 1035

d.+ tar 1029

döñ: Küçük tepe, tepecik.

d. 1373

[1]

döñbekşi -: (Yatakta) sağa sola dönmek, rahatsız olmak.

d.- p 1551

[1]

döñbekşit -: Sağa sola döndürmek.

d.- ip 1529

[1]

dönen: Dört yaşındaki büyükbaş hayvan.

d. 0867

[1]

döñgasar: Zorba.

d. 1226

[1]

döñgelek: Lastik, tekerlek.

d. 0059, 0527, 0818

[3]

döñkiy -: Göze batmak, göze çarpmak.

d.- ip 0259

d.- ip otırġalı 0259

[2]

durıs: *Far.* Doğru, dürüst, düzgün.

d. 0047, 0306, 0997, 2059

[4]

durısta-: Doğrultmak, düzenlemek, yoluna koymak.

d.- p 2091

[1]

duv̇

duv̇ et-: Canlanmak, neşelenmek.

d.- e 0629

d.- e tüsti 1242

[2]

duv̇al: Duvar.

d.+ men 1545

[1]

duv̇alı

av̇zı duv̇alı: Örnek, rehber kişi.

avızı d. 1846

duv̇alı av̇ız: bkz. **av̇zı duv̇alı**

d. avız 0267

[2]

duv̇-duv̇

duv̇-duv̇ ḳol ur-: Avuçları kızarıncaya kadar alkışlamak.

d.- ıp 1850

[1]

duv̇ıldas -: Tartışmak, çekişmek, münakaşa etmek.

d.- ıp kelip 1256

[1]

dübir: Patırtı, gürültü, ses.

d.+ den 0751

d.+ ge 1598

d.+ inen 1134

[3]

dübirlet-: Gürültü yapmak, patırtı çıkartmak.

d.- ip 0361

[1]

düken: *Ar.* Dükkan.

d.+ di 0141, 0176

d.+ ge 0116, 0142, 0155

d.+ niñ 0123

[6]

dükenşi: Dükkancı.

d. 0177, 0178, 0180, 0182

[4]

dükken: bkz. **düken**

d.+ nen 0111

[1]

düley: Şiddetli, güçlü, kuvvetli.

d. 1649, 2103

[2]

dümşe: Cahil, bilgisiz, nadan.

d. 0517

[1]

düniye: *Ar.* Dünya, alem.

d. 0605, 0671, 0818, 1081, 1161, 1510

d.+ de 1583, 1605, 1634

d.+ degi 1410

d.+ den 1618

d.+ ge 0251, 0808, 1632, 1633

d.+ leri 1193

d.+ men 2003

d.+ ñdi 1368

d.+ ni 0759, 0797

d.+ niñ 0423, 1621, 1702, 1731, 1734, 2130

d.+ simen 1410

d.+ sin 0794

d.+ sine 1704

d.+ siniñ 2022

jarıḳ düniye: Dünya, yeryüzü.

j.+ degi 1616

j.+ ge 1678

j.+ niñ 1516

törtkil düniye: Bütün dünya.

t.+ degi 1535

[34]

düniyaviy: *Ar.* Dünyevi, dünya ile ilgili, dünya işlerine ilişkin.

d. 1531, 1650

[2]

düñk-düñk

düñk -düñk et-: Güm güm etmek.

d.- edi 0296

[1]

düriya: *Far.* Parlak, kalın, ipek kumaş.

d. 1323

[1]

dürkire -: Apar topar, karışık şekilde hareket etmek, gürlemek.

d.- p 1959

[1]

dürlik-: Telaşa düşmek, heyecana kapılmak.

d.- pes 0412

[1]

dürliktir-: Telaşa düşürmek, telaşlandırmak.

d.- ip jürgenderiñ 0408

[1]

dürs

dürs et-: Gümlemek.

d. etip 2126

[1]

dürs-dürs: Güm güm.

d. 1934

[1]

dürsil: Gürültü, ses.

d.+ i 0657

d.+ in 1109

[2]

dürsildet -: Gümbürdetmek, gürültü çıkartmak.

d.- e kelip 0587

d.- ip 0897

[2]

düsirlet -: Patır kütür ettirmek.

d.- e 0566

[1]

E

e -: Ana yardımcı fiil.

adır e.- di 0727

aldırġan e.- di 1034

alıp e.- di 1208

allavèkbar bolar e.- di 1240

añsav e.- di 1111

asırar e.- di 1326

avruvı e.- di 1322

aynalar e.- di 1239, 1418

aynalıp ketip e.- di 1992

ayta salġanı e.- di 1944

aytıp e.- di 1765

aytıp otıruvşı e.- di 0846

bala boluvşı e.- di 0786

bar e.- di 0413, 0881, 1302, 2071

bastaġan e.- di 0636

bekinip turġanım e.- di 0827

berer e.- di 0191

berip e.- di 1070

beti e.- di 0292

betim e.- di 1449

bölmeli e.- di 1191

devşi e.- di 1082

iyesi e.- di 0176

jalpiyar e.- di 1240

jaman e.- di 0361, 1461

jan e.- di 1433

janında e.- di 1173

jasar e.- di 2092

jetüvşi e.- di 1289

jığılar e.- di 1899

jılar e.- di 1900

jınımdı keltirüvşi e.- di 1407

jiberip e.- di 0830, 1969

jigit e.- di 2048

jumsartuv e.- di 0760

ḳadalıp otıruvşı e.- di 0265

ḳalay e.- di 1832

ḳaptar e.- di 0342

ḳatarı e.- di 1771

ḳaynar e.- di 0427

kelgen e.- di 0252

kerek e.- di 0167

ketip e.- di 0279

ḳımız bolatın e.- di 1073

kim e.- di 1896, 1897

kişkentayı e.- di 1148

ḳiyılar e.- di 1898

kiyüvşi e.- di 1467

körip e.- di 1763

körsetip e.- di 1685

köse e.- di 1119

köz tartıp turatın e.- di 0854

közi jetkendey e.- di 0490

közine közim tüsip ketip e.- di 0683

ḳubılıs tur e.- di 1806

ķuvar e.- di 0342
ma e.- di 0138, 0661, 0944, 1248
me e.- di 0673
muñı e.- di 1416
nèrse e.- di 1146
otır e.- di 2124
otıruv̇şı e.- di 0851
oylamaġan e.- di 0403
oylap e.- di 1813
örlep şıķar e.- di 1327
örnek sala bastap e.- di 1947
pa e.- di 0930, 1368
sala bergen e.- di 1040
sekildi e.- di 1785
sèrsenbay e.- di 0267
sıbaġam e.- di 0983
sıylavşı e.- di 0892
silkir e.- di 0427
sol e.- di 0144, 0857, 0975, 0983, 0986
sureti e.- di 1996
sürtip e.- di 0301
ta e.- di 0738
talpınıp e.- di 1167
tèttilener e.- di 1418
tıñdaġısı kelmep e.- di 1855
tırtısar e.- di 1326
tiptik e.- di 0260
toķtatuv̇şı e.- di 0664
tüsüv̇i e.- di 1111
uķsatuv̇şı e.- di 1478
umtılar e.- di 1326
ülgergen e.- di 1993
üylengen e.- di 2031
dem alġan e.- dik 0411
ķaķalar e.- dik 0979
kiriser e.- dik 0365
üyrenisip ketip e.- dik 1176
alġalı jür e.- dim 0907
aytıp şıķatın e.- dim 1888
baratın e.- dim 0701
dep e.- dim 1074
kelgen e.- dim 1876
ķosıp e.- dim 0028
ķoyıp e.- dim 0839
körip e.- dim 0923
körseter e.- dim 0575
me e.- dim 0641
şoşıp e.- dim 0362
ülgergen e.- dim 0913
zèrüv̇ e.- dim 1202
adam e.- diñ 1187

diñkeletip e.- diñ 0421
èḳetip e.- diñ 0947
ḳatar e.- diñ 0762
men e.- kem 1106
aḳıl e.- ken 0433
alḳap e.- ken 0109
aşına e.- ken 0741
bar e.- ken 1181, 1236, 1245
baradı e.- ken 1101
baylap jatır e.- ken 1063
bekerşilik e.- ken 1149
bermeydi e.- ken 0855
boy jasap jatır e.- ken 1187
bultarıp keter e.- ken 0549
dèn e.- ken 1254
èdemi e.- ken 2034
emes e.- ken 1584
enedi e.- ken 1518
èser boladı e.- ken 0072
işip otır e.- ken 0589
jaḳsı e.- ken 1634
jaḳsı köredi e.- ken 0398
jan e.- ken 1020
jatadı e.- ken 1657
jaylı e.- ken 1533
jaynap jatır e.- ken 0683
jazuvşı e.- keñ 0193
jetim e.- ken 1254
jıl e.- ken 1131
jını ḳozıp ketedi e.- ken 2009
jibergendey bolġan e.- ken 0420
joldası e.- ken 0039
jön e.- ken 0442
jüdep ketedi e.- ken 0062
ḳanıpezerlik boladı e.- ken 1965
ḳaraydı e.- ken 1699
ḳarız alġan e.- ken 0619
kemirip jatır e.- ken 0750
kesiriñ tiyedi e.- ken 1970
ketedi e.- ken 1519
ketkisi kelmegeni e.- ken 0894
kezi e.- ken 0723
kirgen e.- ken 0826
kisi e.- ken 0385, 0617
kisiler e.- ken 1104
ḳotarıp ḳoyġan e.- ken 0940
ḳulaġan e. 0519
künjara e.- ken 0531
marḳayadı e.- ken 0658
me e.- ken 0583, 2062
momın e.- ken 0480
nesi e.- ken 1817

oḳımıstım e.- ken 0776

oraladı e.- ken 1867

osınday e.- ken 0705

otır e.- ken 1873

oylanıp otır e.- ken 1489

ölmese e.- ken 0164

salḳın e.- ken 0650

boladı e.- ken 0016

seri e.- ken 1049

sezinedi e.- ken 0657

sol e.- ken 1056

suluv e.- ken 1524

suvıtıp otır e.- ken 0693

şapa ma e.- ken 0416

şejireleydi e.- ken 2127

şıġarıp bergen e.- ken 0734

şın e.- ken 1242

tavısḳan e.- ken 0345

tur e.- ken 1072

tüs boladı e.- ken 0522

tüsedi e.- ken 1766

tüsken e.- ken 0117

uḳsaydı e.- ken 1292

usınadı e.- ken 1034

üyip jürgeli tur e.- ken 0528

zeren e.- ken 0848

üyrenedi e.- kenbiz 1487

kökjiyekte e.- keni 1492

kökte e.- keni 1492

nege e.- keni 0635

emes e.- kenin 1605

ḳayda e.- kenin 0575

pisenti e.- kenin 0576

ruvdan e.- kenin 1658

şoḳşasaḳal e.- kenin 0343

teris e.- kenin 1481

kim e.- keninizdi 1884

baradı e.- kenmin 0906

bala e.- kensiñ 0491

bilmeydi e.- kensiñ 0864

esinde e.- kensiñ 1014

jazadı e.- kensiñ 1970

jür e.- kensiñ 0047

mazañ e.- kensiñ 0272

şapḳan e.- kensiñ 0422

uyat e.- mes 0419

[224]

e: Birinin dikkatini çekmek için kullanılır.

e. 0989, 1240, 1926

[5]

ebedeysiz: Eğilimsiz, temayülsüz,

kabiliyetsiz.

e. 1755

[1]

eden: Taban, döşeme.

e.+ de 2014

e.+ di 0566

e.+ ge 0652, 2126

e.+ i 0296

e.+ ine 1303

[6]

edirey -: Dik dik bakmak.

e.- ip 0943

[1]

egde: Yaşlı, ihtiyar.

e. 0935

[1]

eger: *Far.* Eğer, şayet.

e. 1366, 1500, 1706

[3]

egil -: Kalbi yumuşamak, duygulanmak.

e.- ip 1062

[1]

egin: Ekin.

e.+ ge 0445

e.+ iñdi 0376

[2]

eginşi: Ekinci, çiftçi.

e.+ lerge 0851

[1]

egis: Tarla, ekin.

e. 1164

[1]

ejikte -: Hecelemek.

e.- p otırıp 0490

[1]

[4]

ek -: Ekmek, dikmek.

e. 0288, 580, 592, 601

e.- ip 0815

[5]

eke: bkz. **èke**

e. 0763

e.+ si 0594

[3]

ekeẏ: İkisi birlikte, iki tane.

e.+ i 0104, 0595

e.+ imizge 1213

e.+ in 1191

e.+ iniñ 0614

e.+ miz 0669

[6]

eki: İki.

e. 0046, 0173, 0280, 0302, 0361, 0408, 0478, 0559, 0680, 0701, 0811, 0820, 0936, 0956, 0975, 1146, 1159, 1226, 1229, 1317, 1429, 1510, 1519, 1526, 1589, 1593, 1700, 1711, 1729, 1736, 1751, 1766, 1771, 1772, 1815, 1919, 1994, 1997, 2004, 2096

e.+ de 0525, 2076

[42]

eki jüz ḳırıḳ: İki yüz kırk.

e. 0497

[1]

eki jüz otız: İki yüz otuz.

e. 0497

[1]

ekiḳabat

ekiḳabat bol-: Hamile kalmak.

e.- dı 1162

[1]

ekindi: İkindi.

e.+ ge 0558, 0698

[2]

ekinşi: İkinci.

e. 0230, 0252, 0410, 1724, 1768, 1769, 1770, 1914, 1927, 2029, 2047

e.+ si 1147, 1527, 1986

[14]

ekitalay: Şüpheli, kuşkulu.

e. 0393

[1]

ekpe: (Ağaç) Aşılı, aşılanmış.

e. 0815, 0971

[2]

el: Halk, millet, memleket.

e. 0348, 0358, 0385, 0482, 0585, 0609, 0772, 0872, 0893, 0955, 1975, 2065

e.+ de 0024

e.+ degi 2064

e.+ den 1377, 1552, 1952

e.+ di 1237, 1523, 2024

e.+ diñ 0267, 0363, 0430, 1142, 1384, 1523

e.+ ge 0011, 0429

e.+ i 0398, 1159, 1593

e.+ im 1979

e.+ ine 1525

[33]

elbire-: Duygulanmak, hislenmek.

e.- p 2002

[1]

ele-: Dikkate almak, önem vermek.

e.- meydi 1375

[1]

elegiz-: Merak etmek, korkmak, telaşlanmak.

e.- ip 0643, 1551

e.- ipti 1698

[3]

eleñde -: Meraklanmak, telaşlanmak, ürkmek.

e.- p 0922

[1]

eles: Hayal meyal görünme, silüet.

e. 1734

e.+ i 1807

[2]

eleste- : Hayal meyal görünmek, gözüne görünmek, göz önüne gelmek, canlanmak.

e.- p otırġanın 1780

e.- ydi 1123

[2]

elestet-: Canlandırmak, göz önüne getirmek.

e.- em 1252, 1431

e.- ip 2036

e.- ti 0453, 0666

[5]

elidey: Azıcık, birazcık, biraz.

e. 1044

[1]

elikte -: Taklit etmek, benzemeye çalışmak, gibi olmak.

e.- p 0721

e.- vden 2029

[2]

elit -: Başı dönmek.

e.- ip ḳalġanday boldım 1092

[1]

eljire -: Duygulanmak, şefkat göstermek.

e.- di 0986

[1]

eljiregiş: Duygusal, şefkatli.

e. 1807, 1979

[2]

elp

elp etkiş: Dalgalı, hareketli.

e. 1808, 1979

[2]

elpek

elpek ḳaḳ-: İlgi göstermek.

e.- ıp 0183, 1783

[2]

elpekte -: Aşırı ilgi göstermek, değer vermek.

e.- y 1730

[1]

elşi: Elçi, sefir.

e.+ ler 0869

e.+ si 1638

[2]

eltiri: Kuzu derisi.

e. 0262, 0268, 0299

[3]

elüv̇: Elli..

e.+ diñ 0653

e.+ ge 1830

[2]

em: Tedavi.

e. 1157, 1318

e.+ i 1771

[3]

emde -: Tedavi etmek.

e.- vge 1640

[1]

emdik: Tıpla ilgili, hekimlikle ilgili, tıbbi.

e. 0842

[1]

emen: Meşe ağacı.

e. 1731

[1]

emes: Ana yardımcı fiilin (e-), –mAs olumsuzluk eki almış biçimi, değil.

e. 0164, 0263, 0330, 0397, 0530, 0555, 0742, 0763, 0862, 0949, 0993, 1071, 1150, 1161, 1203, 1217, 1218, 1261, 1263, 1330, 1331, 1337, 1355, 1361, 1373, 1389, 1440, 1458, 1474, 1515, 1538, 1584, 1605, 1616, 1664, 1688, 1807, 1840, 1862, 1866, 1916, 1935, 1973, 1975, 1982, 1996, 1999, 2021, 2067, 2127

e.+ pin 0066, 0624, 0747, 1799, 1999, 2001

e.+ pisiñ 1904

[58]

emev̇rin: Üsütü kapalı, dolaylı olarak belirtme, işaretleme, anıştırma, ihtisas, ima.

e.+ in 0606

[1]

emin-: Yalvarmak, yakarmak, ısrarla istemek.

e.- ip 0566

e.- ip otırġanımdı 1089

[2]

emiren -: Aşırı sevgi beslemek, üzerine titremek.

e.- e 1006

[1]

emizikte-: Dolmak, ağzına kadar dolu olmak.

e.- di 0247

[1]

empeñde-: Aşırı ilgi göstermek, değer vermek.

e.- p 0613, 2046

[2]

emşek: Meme.

e.+ i (emşegi) 2084

e.+ tey 1078, 1112

[3]

en -: Girmek, geçmek.

e.- di 0041, 0141, 0297, 0653, 1207, 1815, 1827, 2049

e.- dik 1241

e.- dim 0647

e.- edi 1550, 1648, 1710, 1713

e.- edi eken 1518

e.- emin 1868

e.- er 2103

e.- esiñ 0155

e.- gen 1833, 1834

e.- geniñ 1517

e.- ip 0142, 0667, 1782, 1836

e.- ip alıp 0019

e.- ip ketkendey 1964

e.- üvge 1629

[28]

en: En, genişlik.

e.+ i 1274

[1]

eñ: En, başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime.

e. 0240, 0241, 0297, 0298, 0398, 0584, 0602, 0959, 0972, 1011, 1200, 1241, 1276, 1525, 1663

[15]

eñbek I: 1. Emek, iş, çalışma.

e. 0949

e.+ indi (enbegindi) 0429

2. Eser, yapıt.

e.+ i (enbegi) 1917

e.+ im (enbegim) 0482

e.+ imdi (enbegimdi) 0088

e.+ in (enbegin) 0076

[6]

eñbek II: Bıngıldak.

e.+ indey (enbegindey) 0537

[1]

eñbekte -: Emeklemek.

e.- p 1290

[1]

endeşe: Öyleyse, demek ki.

e. 0088, 0098, 0119, 0351, 0408, 0539, 0628, 1354, 1487, 1581

[10]

endi: Şimdi, bundan sonr, daha, artık.

e. 0172, 0192, 0260, 0287, 0300, 0315, 0375, 0418, 0421, 0598, 0620, 0658, 0743, 0773, 0783, 0791, 0804, 0827, 0848, 0947, 0954, 0958, 1021, 1044, 1073, 1082, 1169, 1190, 1238, 1297, 1389, 1409, 1446, 1456, 1507, 1509, 1573, 1603, 1739, 1901, 1988

[41]

endigi: Gelecek, sıradaki, şimdiki.

e. 0619

[1]

ene: (Kuzu) anne.

e.+ leriniñ 1005

e.+ sin 0643

[2]

eñgezerdey: Cüsseli, kalıplı.

e. 2048

[1]

engiz-: Sokmak, içeri almak, dahil etmek.

e.- di 1906

[1]

eñire -: Hüngür hüngür ağlamak.

e.- p turıp 1107

e.- pti 1436

[2]

eñkende -: Eğilerek bükülerek yürümek.

e.- p 1232

[1]

eñkey -: Eğilmek.

e.- e bergen 0698

e.- ip 1761

[2]

eñkilde-: Hıçkıra hıçkıra ağlamak, hıçkırmak.

e.- p 1900

[1]

eñkiş

eñkiş tart-: Eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak.

e.- ıp 1522

[1]

eñkişten -: Eğilmek.

e.- ip 2048

[1]

eñse: Boynun arkası, ense.

e.+ si 1103, 1522, 1581

e.+ sin 1612

eñsesi zil tart-: Yükü ağırlaşmak.

e.- ıp 1596

eñsesin sal-: (Bir işe) Bütün gücüyle girişmek.

e.- ıp 1746

[6]

entele -: Bir yere doğru ilerlemek, hücum etmek.

e.- y 0647

[1]

entik -: Nefes nefese kalmak.

e.- ip 0129, 0151, 1656, 1659

[4]

entik

entik bas-: Soluklanmak, dinlenmek.

e.+ imdi b.- ıp 2025

[1]

er -: Peşinden gitmek, peşinden yürümek.

e.- e 0566

e.- gen 0171, 1169

e.- ip 0701, 1919

[7]

er: Erkek.

e. 0171, 0472, 0716, 0789

e.+ diñ 0666, 0783

[6]

er-azamat: Erkek.

e.+ tıñ 0625

[1]

erek: Başka, ayrı, özge.

e. 1377

[1]

erekşe: Fevkalade, ayrıca, özel.

e. 0222, 1332, 1675, 2115

[4]

ergejeyli: Cüce.

e. 1114, 1150, 1162, 1163, 1165, 1173, 1178, 1232, 1279, 1292

e.+ ge 1167

e.+ ni 1119

e.+ niñ 1235

[14]

eri -: Erimek.

e.- gen 1493

e.- p 1014

[2]

erikkendik: Meşgale, uğraş bulamama, eli boş kalma.

e. 0314

[1]

eriksiz: Elinde olmayarak, zorunlu.

e. 0633, 1490

[2]

erin: Dudak.

e.+ i (erni) 0826

e.+ in (ernin) 1435, 1877, 2016

[4]

erin -: Erinmek, üşenmek, tembellik etmek.

e.- dim 1206

[1]

erjürek: Cesur, yürekli, kahraman.

e. 1169

[1]

erkek: Erkek.

e. 0217

e.+ in (erkegin) 1952

e.+ tiñ 1148

[3]

erkelet -: Şımartmak, nazlandırmak, yüz vermek.

e.- edi 0928, 1023

e.- ip 1120

[3]

erkem: "Nazlım, güzelim, sultanım" anlamlarında, yengenin görümcesi için kullandığı bir hitap türü.

e. 0471

[1]

erkimen: Serbestçe, kendi isteğiyle, hür iradesiyle.

e. 0933

[1]

erkin: Erkin, serbest, hür, özgür.

e. 0700, 1554

[2]

erli-zayıptı: Karı koca.

e. 1150

[1]

ermek

ermek et-: Uğraşmak.

e.- pekpiz 1501

[1]

ernev̇: Kenar.

e. 1044

e.+ i 1250

e.+ in 1090

e.+ inde 1078, 1112

e.+ indegi 1728

e.+ inen 0820, 1092

[8]

ersi: Abes, kaba, edepsiz, uygunsuz.

e. 0337, 1148, 1229, 1244, 2114

[5]

ert -: Beraberinde götürmek.

e.- ip jürüvi 1148

e.- ip keldi 1069

[2]

erte: Erken.

e. 0007, 1468, 1663

e.+ den 0006, 0430, 0908, 1180

e.+ men 1680

e.+ sine 0521, 0552

[10]

ertelep: Sabah erkenden.

e. 0552

[1]

erteñ: Yarın, gelecek.

e. 0474, 0542, 0629, 1349, 1918

[5]

erteñdi-keş: Er geç, eninde sonunda.

e. 1444

[1]

erteñgi: Sabahki.

e. 0394, 2025

[2]

erteñgilik: Sabah vakti.

e. 0054

[1]

erteñgisin: Sabahleyin, sabah vaktinde.

e. 1750, 1990

[2]

erterek: Önceden, daha erken.

e. 0838

[1]

ertesine: Ertesi gün.

e. 1504

[1]

ertte -: Eyer vurmak, eyerlemek.

e.- ydi 1341

[1]

er-turman: Eyer takımı.

e.+ dı 0697

[1]

es: Akıl, us, hafıza.

e. 0365

e.+ imde 0720, 0721, 0738, 1154

e.+ inde 0087, 0569

e.+ iñde 2058

e.+ inde ekensiñ 1014

e.+ iñnen 0048

e.+ ke 1867

e.+ te 0433

e.+ ten 1680

es bil-: Büluğa ermek, yetişmek.

e.- geli 0604

esine sal-: Hatırlatmak.

e.- a ķoydı 0989

e.- ıp 1829

eske sal-: bkz. **esine sal-**

e.- ġan 1740

eske tüs-: Akla gelmek.

e.+ ime t.- ti 1082, 1214

e.+ ine t.- ip 1727, 1774

e.+ ine t.- kendey 1400

e.+ ine t.- ti 1850

este joķ: Unutulan, hatırlanmayan.

e. 0002

esten tan-: Kendini kaybetmek, bayılmak.

e.+ imnen t.- dım 0024

[25]

esek: Eşek.

e. 1229

e.+ in (esegin) 1100, 1118

e.+ ke 1321

[4]

eseñgire -: Şuurunu, bilincini kaybetmek.

e.- p 1737

[1]

esep: Hesap.

e.+ i 0306

[1]

esepķoy: Menfaatçi.

e. 1362

[1]

esepte -: Hesaplamak.

e.- ytin 0484

[1]

esik: Kapı.

e. 0051, 0059, 0594, 0613, 0897, 1206, 1450, 1516, 1739, 1760, 1827, 1889

e.+ i (esigi) 0383, 0750, 1204, 1510

e.+ in (esigin) 0037, 0100, 1872, 1923

e.+ iniñ (esiginiñ) 1430

e.+ ke 0183, 0352, 0569, 1545, 1838

e.+ ten 2043, 2045, 2049

e.+ ti 0587, 0631, 0790, 1906

esik kör-: Daha önce evlenmek.

e.- gen 1475

[35]

esil: Asil.

e. 0732

[1]

esil-dert: Gayret, çaba.

e.+ im 1285

[1]

esim: Ad, isim.

e.+ di 1117

e.+ i 0251, 1170

e.+ imdi 0066

e.+ in 1538

[5]

esimdi: Adlı, isimli.

e. 0003

[1]

esine -: Esnemek.

e.- p otırġan 1714

[1]

esirke -: Merhamet etmek, acımak, esirgemek.

e.- p 1119

[1]

esit -: Duymak, işitmek.

e.- ip otırmasam 1314

[1]

esittir -: Duyurmak, işittirmek.

e.- gende 1435

e.- ip 0955

[2]

eskekşe: Serince, hafif rüzgarlı.

e. 1761

[1]

eski: Eski, püskü.

e. 0002, 0717

[3]

esti -: Duymak, işitmek.

e.- di 1861

e.- dik 0336

e.- dim 1070

e.- diñder 1950

e.- gen 0017, 0041, 0113, 0220, 0243, 0281, 0418, 0742, 1203, 1743, 1862

e.- gende 1790

e.- gendey boldım 1058

e.- geni 0555

e.- genim 0723, 0740

e.- megen 0017

e.- p 0412, 1838, 2110, 2116

e.- se 0426

e.- y 1449

e.- ymisiz 2105

[28]

estil -: Duyulmak, işitilmek.

e.- di 0114, 0162, 0611, 0713, 1103, 1960

e.- edi 0369, 0644, 2126

e.- erdey 0200

e.- etin 1444

e.- gen 0220

[12]

estirt -: Duyurmak, duymasını sağlamak.

e.- e 0789

[1]

eş: Zerre kadar, hiç.

e. 0175, 1586, 2073, 2074

e. boldı 0160

[5]

eşbir: Hiçbir.

e. 0360, 1484

[2]

eşḳanday: Hiçbir, hiçbir suretle.

e. 1747

[1]

eşḳaşan: Hiçbir zaman.

e. 1578, 1674

[2]

eşḳayda: Hiçbir yere.

e. 1583

[1]

eşḳaysısı: Hiçbiri.

e. 0731

[1]

eşki: Keçi.

e. 0922

[1]

eşkim: Hiç kimse.

e. 0860, 1140, 1202, 1374, 1576, 1722

e.+ men 2003

e.+ nen 0491

[8]

eşteme: Hiçbir şey.

e. 1429, 1870, 2124

e.+ den 1539, 1549

e.+ ge 1201, 1540, 1808

e.+ sin 1943

[9]

eşteñe: bkz. **eşteme**

e. 0901, 0902, 2079

[3]

et -: 1. Bir işi yapmak.

e.- e almaysıñ 0045

e.- iñiz 0414

e.- ip 1941

e.- peydi 1429

e.- señder 1559

2. Kötülükte bulunmak.

e.- ip 1962

3. Yardımcı fiil.

duv e.- e 0629

şırt e.- e 1261

jèvdir e.- e ḳaldı 0693

sap e.- e ḳalġan 0136

dız e.- e tüsedi 0927

dir e.- e tüsedi 0713

köleñ e.- e tüsedi 0651

şuv e.- e tüsedi 0729

jark e.- e tüskende 0770

burk e.- e tüsti 0847

dir e.- e tüsti 0648, 1046

duv e.- e tüsti 1242

bayan e.- edi 1669

dir dir e.- edi 0151, 0347

düñk düñk e.- edi 0296

jelp jelp e.- edi 1257

ḳolġabıs e.- edi 1122

küñḳ e.- edi 0275

tèrik e.- er 1368

tıptiypıl e.- esiñ 1353

bas bilgi e.- etin 1183

mazaḳ e.- etindey 1966

arḳav e.- ip 0021

balasınday e.- ip 0028

burḳ burḳ e.- ip 1380

dürs e.- ip 2126

gür e.- ip 0294

güv güv e.- ip 0199

jalt e.- ip 0204

jan tèsilim e.- ip 1659

jav e.- ip 1803

jılt e.- ip 1513

junttay e.- ip 1247

ḳasiyet e.- ip 1532

ḳıñk e.- ip 0616

laḳ e.- ip 0790

sap e.- ip 0903

sav e.- ip 1933

sılḳ e.- ip 2049

şır e.- ip 1518

talaḳ e.- ip 1637

tèrik e.- ip 0334

tırs e.- ip 0181, 0331, 1602, 2120

mazaḳ e.- ip otır 2008

sıy e.- ipti 1553

taġzım e.- ipti 1697

jılt e.- ken 1739

kèsip e.- ken 1821

sıldır e.- ken 1727

dir e.- keni 1047

ḳulşılık e.- kennen 0044

elp e.- kiş 1808, 1979

ruḳsat e.- pedi 1168

ermek e.- pekpiz 1501

ḳılp e.- pey 2104

muḳtaj e.- peydi 1540

selt e.- peydi 1608

ḳit e.- se 0283, 0284

üp e.- se 1288

èser e.- ti 0991

ḳopañ e.- ti 0599

ultaraḳ e.- ti 1976

[75]

et: Et.

e. 0391, 0634, 1017, 1807, 2126

e.+ i 0328, 0363, 1009

e.+ ke 1380

e.+ ten 0199, 1382

[11]

etek: 1. Etek.

e.+ ime (etegime) 1186

e.+ in (etegin) 0449, 1552

e.+ ine (etegine) 0128, 1180, 1556

e.+ inen (eteginen) 0196, 0821

e.+ ke 0732

e.+ te 0298

e.+ ten 0418

2. Dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü.

e.+ ine (etegine) 1744

[12]

etik: Çizme

e. 1333

e.+ in (etigin) 0897

e.+ ti 1333

kerzi etik: Deri çizme.

k. 2017

[4]

etjeñdi: Şişman, semiz.

e. 1851

[1]

etkiz -: Ettirmek, yardımcı fiil.

bort e.- ip 0728

tırp e.- bey 0930

dañġır e.- ip 0896

kösteñ e.- ip 0079

lıḳ lıḳ e.- ip 0924

saldır e.- ip 0896

sıldır e.- ip 0178

toḳ e.- ip 2018

[8]

etpetinen: Yüzükoyun, yüzüstü.

e. 0019

[1]

etpette -: Yüzükoyun yatmak, yüzüstü uzanmak.

e.- y 0702

[1]

evrey: Yahudi.

e. 1986

[1]

ez -: Ezmek, sıkmak.

e.- ip 0589, 1612

[2]

ezil -: Ezilmek.

e.- e 1498, 1730

e.- gendey 2012

e.- ip 1486

e.- ip ketkendey boladı 1581

[5]

È è

èbden: *Ar.* Çok; iyice, tamamen.

è. 0103, 0159, 0211, 0601, 0916, 0917, 1565, 1574

[8]

èbdire: *Far.* Her türlü eşya, nesne, mal.

è.+ sin 0977

[1]

èbes: *Ar.* Uygun olmayan, hatalı, abes.

è. 0268

[1]

èbi-tèbi: Aşağı yukarı, kadar.

è. 1999

[1]

èdebiy: *Ar.* Edebi.

è. 1911, 2059

[2]

èdebiyet: *Ar.* Edebiyat.

è. 1923

[1]

èdemi: *Ar.* Güzel.

è. 0068, 0110, 0287, 0704, 0793, 0808, 0814, 0957, 1042, 1069, 1076, 1416, 1508, 1546, 1562, 1726, 1930

è. eken 2034

è.+ si 2032, 2076

[20]

èdet: *Ar.* Alışkanlık, adet.

è.+ i 0795, 1273, 1393, 1424, 1831

è.+ im 0475

è.+ ine 1701

è.+ te 1001

[8]

èdette: Alışılagelen, genelde.

è. 1288

[1]

èdeyi: Özellikle.

è. 0339, 1914, 1943

[3]

èdeyilep: Kasten, kasıtlı, bilerek, taammüden.

è. 0813

[1]

èdilet: *Ar.* Adalet, doğruluk.

è. 0439, 0575

[2]

èdis: Metot, usul, yöntem, taktik.

è.+ i 0810

[1]

èdiram

èdiram ḳal: Mahrum kal

è. 1452

[1]

èjeptevir: Epey, biraz, belli bir dereceye kadar.

è. 1163

[1]

èjetḫana: *Ar.* Tuvalet, hela.

è.+ ġa 0197

[1]

èjim: Kırışıklık, buruşukluk.

è. 0832

è.+ in 1482

èjim bas-: Yaşlanıp yüzü kırışmak.

è.- ḳan 1572

[3]

èjüv̇ala -: Alay etmek, dalga geçmek.

è.- p 0672

[1]

èke: Baba.

è. 1557

è.+ den 0077, 0643

è.+ ge 0600, 1550

è.+ m 1119, 1127, 1285, 1301, 1304, 1419, 1423, 1430, 1437, 1447

è.+ mniñ 1423, 1504

è.+ si 0414, 0589, 0593, 0599, 1154, 1408, 1551, 1596, 2028

è.+ sin 0605, 1439

è.+ siniñ 0597, 0607, 1171

[31]

èkel-: Getirmek, alıp getirmek, ulaştırmak.

è. 0132, 0178, 0830, 0839

è.- di 0698, 1039, 1256

è.- dim 1211, 1917

è.- em 0031

è.- emin 0279

è.- gen 0153, 0280

è.- ip 0692, 0694, 1157, 1608, 1789, 1792, 1995, 2051

è.- ip turatın 0905

è.- şi 0069, 0685

è.- üvge 0345

[25]

èkeli-balalı: Babası ve çocuğu.

è. 0614

[1]

èket -: Götürmek, alıp götürmek.

è.- edi 1961

è.- eri 0192

è.- ip 0322, 0858, 0904

è.- ip ediñ 0947

è.- ti 1135

[7]

èkte -: Badanalamak, badana yapmak.

è.- gen 1754

[1]

èl: Güç, kuvvet.

è. 0937

[1]

èlde: Ya da, yoksa, herhalde.

è. 0268, 0382, 0460, 0686, 0948, 1064, 1101, 1134, 1159, 1174, 1662, 1831, 1873, 2008, 2077, 2087

[16]

èldebir: Herhangi bir.

è. 0382, 1196, 1492, 1498, 1568, 1589, 1600, 1652

[8]

èldeḳanday: Nasıl olduğu bilinmeyen, belgisiz, belirsiz.

è. 2014

[1]

èldeḳaşan: Eskiden, çok vakit önce, epey önce, geçmiş zamanlarda.

è. 0686, 1745

[2]

èldeḳayda: Herhangi bir yer.

è. 1099

[1]

èldeḳaydan: Herhangi bir yerden.

è. 1103

[1]

èldekim: Biri, herhangi biri.

è. 0038

è.+ derdi 0836

è.+ ge 0769

è.+ niñ 0610

[4]

èlden: Şimdiden, şu andan itibaren, daha bu günden.

è. 0311, 0941, 0962, 2051

[4]

èldendir-: Kuvvetlendirmek, güç vermek.

è.- üvge 1640

[1]

èldene: Bir şey.

è. 1400

è.+ ge 1074, 1273

[3]

èlek: Uğraş, boş çaba, gaile.

è. 0784

[1]

èlekten-: Boşa çabalamak, boşa uğraşmak.

è.- ip 2113

[1]

èlem: *Ar.* Evren, alem, cihan, dünya, kainat.

è. 1662

è.+ i 1810

è.+ iniñ 1923

è.+ nen 0016

è.+ niñ 1661

jarıḳ èlem: Dünya, hayat.

j.+ ge 1518

[6]

èlemdik: Dünya çapında, uluslararası.

è. 0216

[1]

èlem-jèlem: Dağınık, düzensiz, darmadağın.

è. 0182, 0397

[2]

èlet: Vakit, süre, zaman.

è.+ inde 1087, 1174

è.+ inen 0280

[3]

èlgi: Deminki, biraz önceki.

è. 0004, 0064, 0069, 0070, 0072, 0077, 0079, 0085, 0091, 0098, 0100, 0127, 0150, 0157, 0173, 0184, 0191, 0333, 0357, 0362, 0366, 0377, 0580, 0607, 0691, 0703, 0778, 0872, 0988,

1047, 1083, 1148, 1292, 1360, 1380, 1480, 1481, 1496, 1505, 1526, 1532, 1544, 1609, 1653, 1666, 1667, 1717, 1736, 1761, 1772, 1830, 1839, 1842, 1846, 1847, 1856, 1945, 1981, 2035, 2069, 2103

è.+ lerdiñ 0017

è.+ ni 0143

è.+ niñ 0022, 0061, 0177, 0419, 0881

[69]

èlgide: Demin, az önce.

è. 0239, 1039, 1750, 1812

[4]

èlgidegi: Deminki, az önceki.

è. 1271, 1991

[2]

èlgidey: Deminki gibi bi

è. 0457, 0810, 1838

[3]

èli: Hâlâ, daha, henüz.

è. 0093, 0256, 0304, 0332, 0387, 0491, 0515, 0649, 0720, 0748, 0921, 0982, 1024, 1119, 1223, 1373, 1932, 2081

[18]

èlip: Görünüş, şekil, durum.

è.+ tiñ 1239

[1]

èlme-èl: Sık sık.

è. 0460, 0534

[2]

èlpet: Kılık kıyafet, genel görünüş, şekil.

è.+ i 1864

[1]

èlsin-èli: Ara sıra, bazen.

è. 1260

[1]

èlsiret -: Yormak, güçsüzleştirmek.

è.- ip aldım 0389

[1]

èlsiz: Güçsüz, kuvvetsiz.

è. 0686

[1]

èl-sètte: O an, o zaman, anında.

è. 1793

[1]

èmbe: Hep, hepten, büsbütün.

è. 1124, 1177

[3]

èmir: *Ar.* Emir.

è.+ imdi 0158

è.+ in 0120

è.+ inen 0042

[3]

èmirşi: Emreden, amir.

è. 1559, 1608

è.+ ge 1556

è.+ lerinen 1523

[4]

èn: Şarkı, türkü.

è. 0464, 0466, 1012

èn sal-: Şarkı söylemek.

è.- dı 0030

[4]

èndet -: Şarkı söylemek, türkü tutturmak.

è.- ip jüretin 0195

[1]

ène: İşte, bu, o.

è. 0388

[1]

ènebir: Herhangi bir.

è. 1765, 1968

[2]

ènev̇güngi: Geçen gün, birkaç gün önce, geçenlerde.

è. 2099

[1]

ènev̇küni: bkz. **ènevüngi**

è. 1455

[1]

èñgelek: Turfanda kavun.

è. 1292

è.+ ti 1286, 1287, 1509

è.+ tiñ 1290, 1293

[6]

èñgime: Hikâye.

è. 0002, 0012, 0254, 0403, 1012

è.+ den 0057

è.+ niñ 0747

è.+ sin 1935

è.+ siniñ 0022, 0027

[10]

èñgimele -: Anlatmak, beyan etmek, bir konu üzerinde konuşmak.

è.- di 1130

è.- ydi 1025

[2]

èñgimeles -: Konuşmak, sohbet etmek.

è.- eyik 1278

[1]

èñgimeşil: Söz ustası, hoş sohbet.

è. 0003

[1]

èni: bkz. **ène**

è. 1375

[1]

èñmen: bkz. **öñmen**

è.+ imnen 1451

[1]

ènşeyin: Öylesine, boşuna.

è. 1266, 1471, 1473, 1477, 2068, 2081, 2109

[7]

èpendi: Saf, iyi kalpli.

è.+ ge 0195

è.+ ler 1822

[2]

èper -: Alıp vermek.

è. 0180, 0182

è.- di 0183

è.- dim 1364

è.- ip 1787

[5]

èpkel - : Alıp gelmek.

è. 1391

[1]

èp-sètte: Bir anda, aniden, şıp diye.

è. 0383

[1]

èr: Her, her bir.

è. 0823, 0869, 1024, 1026, 1030, 1042, 1252, 1590, 1676, 1844, 1861, 1897, 2108

[14]

èrbir: Her bir.

è. 0017, 0238

[2]

èredik: Arada sırada, seyrek.

è. 0651, 0712, 1023, 1413

[4]

èreket: *Ar.* Hareket.

è. 0571

è.+ iñ 1683

èreket jasa-: Hareket etmek.

è.- p 1756

[3]

èreñ: Zorla, güçlükle

è. 0485, 0928, 0982, 1001, 1568, 2122

[6]

èreñ-èreñ: Zar zor, zorla.

è. 1783

[1]

èri I: Hem, bununla beraber, bununla birlikte, üstelik.

è. 0304, 0327, 0738, 0935, 1016, 1440, 1774, 1957

[8]

eri II: Biraz öte, biraz uzak.

è.+ ge 0227

[1]

èri-beri: Öte beri, ileri geri.

è.+ den 0014, 2012

[2]

èrip: *Ar.* Harf.

è.+ i 0022, 0027

[2]

èriyne: Elbette, şüphesiz.

è. 0362, 0439, 0689, 1286, 1491

[5]

èrķalay: Her türlü, türlü türlü, çeşitli.

è. 0041

[1]

èrkim: Herkes.

è. 1707

è.+ ge 0171

è.+ niñ 1011

[3]

èrtis: *Fr.* Sanatçı, artist.

è.+ ter 1213

[1]

èsem: Güzel, zarif görkemli.

è. 0818, 1242

[2]

èser: Tesir, intiba, izlenim.

è.+ den 1737

è. etti 0991

è.+ ge 0222, 1693

è.+ inen 1595

èser bol-: Etki etmek.

è.- adı eken 0072

[7]

èserli: Tesirli, etkili duygulu.

è. 0068, 1046

[2]

èsire: Aşırı, haddinden fazla.

è. 0431, 0432

[2]

èsirese: Özellikle, hususiyetle, bilhassa.

è. 0844, 0858, 0877, 0976, 1225, 1447

[6]

èsker: *Ar.* Ordu, ordu mensubu, asker.

è.+ ge 0281, 0289, 0336, 0407

[4]

èşekeyle -: Süslemek, bezemek, nakışlamak, işlemek.

è.- ydi 0797

[1]

èşeyinde: Genelde, genel olarak.

è. 0619, 0979, 1230

[3]

ètaña: İşte.

è. 1457

[1]

ètir: *Ar.* Kolonya, güzel koku, parfüm.

è.+ i 1053, 1283

[2]

èttegen –av: bkz. **ètteñ**

è. 0840, 0842

[2]

ètteñ: Keşke

è. 0574, 2123

[2]

èttes-ay: İşte, ya

è. 1505

[1]

èv̇: Bir sesleniş karşısında "buradayım" anlamında kullanılır.

è. 2091

[1]

èv̇el: *Ar.* Önce, evvel.

è. 0260

[1]

èv̇elde: İlk başta, evvela.

è. 0660, 0667

[2]

èv̇elgide: Evvelkinde, ilk öncekinde.

è. 0220, 1736, 1755, 2079

[4]

èv̇eli: Evvela, önce, ilk önce, ilk olarak.

è. 0241, 0297, 0447, 0584, 0588, 0795, 0916, 1020, 1174, 1379, 1645, 1653, 1887, 1889, 1974, 2004

[16]

èv̇en: Ezgi, şarkı bestesi, nağme, melodi.

è. 1052

è.+ ge 1693

è.+ imen 1530

[3]

èv̇eyi: Küstah, dangalak.

è.+ ge 0195

[1]

èv̇eyilen -: Avare, aylak, boş dolaşmak.

è.- ip jürip 1530

[1]

èv̇ezdi: Melodik, ezgili, ahenkli.

è. 0866

[1]

èv̇iz: Su kuyusu.

è. 0059, 0074, 1546

è.+ ge 0079

[4]

èv̇leki: Dangalak, övüngen, farfaracı.

è. 0168

[1]

èv̇let: Hanedan, sülale, boy, aşiret, oymak.

è.+ i 1822, 1840

[2]

èv̇lijay: Ahır, ağıl.

è. 1547

[1]

èv̇liye: *Ar.* Evliya.

è. 0073, 0085, 0091, 0102, 0104, 0110, 0119, 0129, 0162, 0168

è.+ ge 0070, 0171, 0191

è.+ m 0095, 0097

[15]

èv̇reşilik: Zahmet, boşuna uğraşma.

è. 0159

è.+ in (èvreşiligin) 1702

èv̇reşilikke tüs-: Zahmet etmek, uğraşmak.

è.- kende 0160

[3]

èy: Seslenmek veya ilgi ve dikkat çekmek için söylenir, hey.

è. 0118, 0546, 1235, 1238, 1268, 1354, 1401, 1570, 1932

[9]

èygili: Ünlü, meşhur.

è. 0066, 0251, 0447, 0796, 0823

[5]

èyel: Kadın; eş, zevce.

è.+ derden 0740

è.+ diñ 1629

è.+ i 1524

è.+ im 1915

[4]

èynek: Cam.

è.+ ke 1752, 2079

è.+ ten 0299

[3]

èytevir: Nasıl olsa, nihayet, her nasılsa.

è. 0011, 0089, 0096, 0129, 0286, 0649, 0667, 0687, 1364, 1680

[10]

èytpese: Yoksa, öyleyse.

è. 0888, 0929, 1804

[3]

èytsede: Yine de, buna rağmen.

è. 0047, 0086, 0249, 0319, 0364, 0369, 0435, 0957, 1481

[9]

èzer: Zor, güç.

è. 0036, 0151, 0201, 0303, 0622, 0682, 1572, 1820

[8]

èzèzil: *Ar.* Şeytan.

è.+ diñ 1535

[1]

èzil: *Ar.* Şaka, latife.

è.+ di 1177

è.+ i 0834, 1567

è.+ imiz 1497

[4]

èzilkeş: Şakacı, nüktedan.

è. 0443

[1]

èzir: *Ar.* Şimdi, şu anda.

è. 1875

[1]

èzirge: Şimdilik.

è. 0726, 1962

[2]

èzirle -: Hazırlamak.

è. 0376

è.- ydi 1152, 1635

è.- ytin 0808, 0851

[5]

èzirlen -: Hazırlanmak.

è.- ip 0373

è.- üv 0810

[2]

èzirşe: Şimdilik.

è. 2131

[1]

F f

feldşer: *Rus.* Sağlık görevlisi.

f. 1302, 1317, 1330, 1373, 1402, 1405, 1419, 1420, 1444

[9]

ferma: *Lat.* Çiftlik

f. 1172

f.+ sında 0720

[2]

flyag: *Alm.* Matara.

f.+ ke 0839

f.+ terge 0940

[2]

G g / Ġ ġ

ġajap: *Ar.* bkz. **ġajayıp**

ġ.+ ı (ġajabı) 0248, 0959

[2]

ġajayıp: *Ar.* Harika, mükemmel, şahane.

ġ. 0020, 0067, 0093, 0253, 1511,

1524, 1636, 1693

[8]

ġalamat: *Ar.* Muhteşem, mükemmel.

ġ. 0253

[1]

galiyfe: Askeri pantolon.

g. 1333

[1]

galstük: *Alm.* Kravat.

g.+ in (galstügin) 0551

[1]

ġana: Sadece, yalnız.

ġ. 0207, 0235, 0237, 0421, 0518, 0569, 0649, 0653, 0665, 0669, 0678, 0711, 0746, 0813, 0826, 0834, 0835, 0838, 0843, 0875, 0894, 0921, 0936, 0947, 0970, 0987, 1039, 1080, 1105, 1112, 1137, 1172, 1204, 1208, 1236, 1250, 1297, 1323, 1324, 1485, 1502, 1517, 1552, 1558, 1669, 1670, 1678, 1836, 1873, 1881, 2023, 2125

[55]

ġaniybet: *Ar.* İyilik, hayır hasenat.

ġ. 0439, 1576

ġ.+ i 1525, 1663

[4]

garem: *Ar.* Harem.

g.+ di 1553

g.+ ge 1553

[2]

garmon: *Gre.* Armonika, akordeon.

g.+ ġa 1467

[1]

ġaşıḳ: *Ar.* Aşık, vurgun, tutkun kimse.

ġ. 1031

ġ.+ tar 0866

ġaşıḳ bol-: Aşık olmak.

ġ.- adı 1530

[3]

ġaybat: *Ar.* Gıybet, çekiştirme, yerme, dedikodu.

ġ. 1526

[1]

ġaybatta -: Dedikodu yapmak.

ġ.- p 2064

[1]

ġayıptan: Yoktan, birdenbire.

ġ. 1174

[1]

gaz: *Fr.*

gaz ber-: Motorlu taşıtlarda gaz pedalına basmak, gaz vermek.

g.- e 0455

[1]

gazet: *İta.* Gazete.

g. 0905, 1346, 1350

g.+ iñ 1211

g.+ ti 1911

[5]

gazik: *Rus.* Minibüs, kamyonet.

g. 0294

[1]

ġaziz: *Ar.* Aziz, muazzez, saygı duyulan.

ġ. 1808

[1]

gerbitsid: *Lat.* Bitkileri kurutmak için kullanılan zehir, herbisit.

g. 0307

[1]

gèp: Bir şeyin sırrı, anlamı, meselesi.

g. 0505, 1328

[2]

ġıp: bkz. **ķıl-**

gimnastika: *Fr.* Jimnastik.

g. 1258

[1]

ġiymarat: *Ar.* Bina, yapı.

ġ. 1710

[1]

ġoy: Söz arasında "ya, ise, ki" vs. gibi anlamlarda kullanılan edat.

ġ. 0025, 0138, 0147, 0189, 0191, 0271, 0332, 0341, 0364, 0405, 0422, 0426, 0581, 0658, 0691, 0705, 0741, 0743, 0745, 0762, 0770, 0773, 0776, 0864, 0867, 0881, 0894, 0903, 0938, 0947, 0973, 1035, 1059, 1136, 1158, 1164, 1167, 1176, 1254, 1261, 1266, 1269, 1362, 1370, 1405, 1410, 1462, 1470, 1502, 1778, 1787, 1804, 1836, 1843, 1849, 1942, 2010, 2083

[61]

gölbasa: Sucuk..

g. 0989

g.+ ġa 0989

[2]

gradüs: *Lat.* Derece.

g. 0375

[1]

grafin: *İta.* Sürahi.

g.+ degi 0398

[1]

gramm: *Fr.* Gram.

g. 1998

[1]

ġulama: *Ar.* Dahi, bilgin.

ġ. 1133

ġ.+ nı 1559

[2]

ġumır: *Ar.* Hayat, ömür.

ġ.+ ında 1977

[1]

guv̇-guv̇: Rüzgarın sert estiği sırada çıkardığı ses, uğultu.

g. 0199

[1]

güjil: Gürültü, gümbürtü.

g.+ in 1314

[1]

güjilde -: Gürüldemek, gürlemek.

g.- gen 0282

g.- p 0974

g.- p turatın bolsın 1313

[3]

gül: *Far.* Çiçek.

g. 1280, 1726

g.+ dey 1579

g.+ i 0845

g.+ indey 1281

[5]

gülzar: *Far.*+ *Ar.* Gülizar, gül bahçesi.

g. 1554

[1]

gür

gür et-: Gürüldemek.

g.- ip 0294

[1]

güril: Gürültü.

g.+ i 0713

[1]

güv̇le -: Ses çıkarmak, uğuldamak.

g.- di 1723

g.- p 1194

[2]

Ḫ

ḫabar: *Ar.* Haber, bilgi, salık.

ḫ. 1501

[1]

ḫabardar: *Ar.*+ *Far.* Haberli, bilgili, haberi olan.

ḫ. 1732

[1]

ḫadis: *Ar.* Hadis.

ḫ. 1871

[1]

ḫaḳ: *Ar.* Hak, hakikat, gerçek.

ḫ. 0364, 0889

ḫ.+ ıñ 0076

[3]

ḫal: *Ar.* Hal, durum, vaziye.

ḫ. 0056, 0124, 0134, 1309

ḫ.+ ge 1298, 1647

ḫ.+ i 0666

[7]

ḫalıḳ: *Ar.* Halk.

ḫ. 0086, 0232, 0273, 0585, 1959, 1962, 2010, 2024, 2039

ḫ.+ tar 2028

ḫ.+ tı 0169

ḫ.+ tıñ 1370

ḳara ḫalıḳ: Sıradan insanlar.

ḳ.+ tıñ 1968

[13]

ḫan: Han, Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvan.

ḫ. 0016, 0023, 1522, 1526, 1532

ḫan bol-: Tahta geçmek, han olmak.

ḫ- ıptı 1522

[5]

ḫandıḳ: Hanlık.

ḫ. 2054

[1]

ḫansaray: Han sarayı.

ḫ.+ dan 1722

ḫ.+ dıñ 1724

[2]

ḫanzada: Han soyundan olan, şehzade.

ḫ. 1553, 1555, 1556, 1567, 1587, 1589, 1595, 1597, 1605, 1607, 1609, 1635, 1721, 1722

ḫ.+ ġa 1560

ḫ.+ nı 1562, 1625

ḫ.+ nıñ 1544, 1581

[19]

ḫat: *Ar.* Mektup.

ḫ. 1355

ḫ.+ ıñ 1211

ḫ.+ tı 1363

[3]

ḫat-ḫabar: *Ar.* Yazılı veya sözlü haber, malumat.

ḫ. 1346

[1]

ḫatşı: Sekreter.

ḫ. 0404, 0427, 1873, 1877, 1890

ḫ.+ ġa 0398, 0422

ḫ.+ nıñ 0369, 0437, 0439, 0452, 0548

[12]

ḫayvanat: *Ar.* Hayvanat, mahlukat.

ḫ.+ tar 1713

[1]

ḫikayat: *Ar.* Edebi hikâyelerin genel adı, hikâye külliyatı.

ḫ.+ tar 0005

[1]

ḫoş: *Far.* Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren, hoş.

ḫ. 1553

[1]

ḫram: İbadethane, cami, mescit, mabet, tapınak.

ḫ. 1832, 1864

ḫ.+ ġa 1835

ḫ.+ nıñ 1837

[4]

ḫurma: *Far.* Hurma.

ḫ. 1726

[1]

I

ıdıs: Kap.

ı. 0809, 0823, 0856, 0967, 0975, 0976, 1077, 1080, 1108, 1113

ı.+ ı 0968

ı.+ ın 0879, 1026

ı.+ ḳa 0691, 0877, 0918, 0966

ı.+ tağı 0957

ı.+ tardı 1021, 1022, 1036

ı.+ tı 0816, 0916, 0959, 1019, 1024

ı.+ tıñ 0822, 0961, 1026, 1043

[30]

ığı-jığı: Kalabalık, hınca hınç, kütle, yığın.

ı. 1818

[1]

ığıs -: Kaymak, yer değiştirmek.

ı.- ıp ketetindey 1744

ı.- tı 1891

[2]

ıḳ: Barınak, korunak, kuytu yer.

ı. 1288

[1]

ıḳılıḳ

ıḳılıḳ at-: Hıçkırmak.

ı.- sın 1175

[1]

ılay: Bulanık.

ı. 0538

[1]

ıldiy: Bayır, inişli yer, şev.

ı. 0109, 0121, 0724, 0728, 0735

ı.+ da 0900

ı.+ ġa 1067, 1074, 1085

[9]

ılġiy: Daima, her zaman, sürekli, devamlı.

ı. 0690, 0797, 1119, 1225, 1303, 1325, 1365, 2036, 2041

[10]

ılјıra-: Ezilmek, dağılmak.

ı.- p şıḳa keldi 0384

[1]

ım

ım jasa-: İşaret etmek.

ı.- dı 0595

[1]

ıñġaysız: Elverişsiz, uygunsuz, rahatsız, tedirgin, huzursuz.

ı. 1892

[1]

ıñġaysızdan -: Mahcup olmak, utanmak.

ı.- adı 1712

ı.- ġanı 1839

[2]

ıñılda -: Mırıldanmak, tereddüt etmek.

ı.- p 1196

ı.- ytın 1181

[2]

ıñıran -: İnlemek, sızlanmak.

ı.- ıp 1819

[1]

ıñırsı -: Acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inlemek, inildemek.

ı.- p 0045

ı.- y 0042

[2]

ıñırşaḳ

ınırşaġı aynal-: Çok zayıflamak, cılızlaşmak.

ı.- ıp 1327

[1]

ıñırşaḳta -: Semerlemek, semer vurmak.

ı.- ydı 1466

[1]

ıñḳılda -: bkz. **ıñırsı-**

ı.- p 0769

[1]

ınsap: *Ar.* İnsaf, dürüstlük.

ı.+ tı 2131

[1]

ıntıḳ: İstek, ihtiras, arzu.

ı. 1554

[1]

ırġaḳ: Ritim, tempo.

ı.+ ı (ırġaġı) 0068, 1974

ı.+ ın (ırġağın) 0021, 1850, 1982

ırġaḳ kos-: Ritim tutmak.

ı.- ıp 1898

[6]

ırıḳ: İrade, istek, arzu.

ı. 0669

[1]

ırjiy-: Sırıtmak, yerli yersiz gülmek.

ı.- a 0768

[1]

ırsiyt -: Güldürmek.

ı.- ıp 1964

[1]

ırşı -: Sıçramak, atlamak, fırlamak.

ı.- p turġanımdı 1061

ı.- p tüsti 1216

[2]

ısı -: Hava sıcaklığı artmak, ısınmak.

ı.- p ketipti 0383

[1]

ısır -: İtmek, itelemek, sıyırmak.

ı.- ıp 0511

[1]

ısıt -: Isıtmak, sıcak tutmak.

ı.- ıp 1021

[1]

ısḳıla-: Ovalamak, sürtmek, sürtüştürmek.

ı.- p 0916

ı.- y bastadı 1022

[2]

ısḳır -: Islık çalmak, ıslık sesi çıkarmak.

ı.- a 1845

ı.- ıp 1852

[2]

ısta -: Tütsülemek, tütsü yapmak.

ı.- maydı 0810

ı.- ydı 0805, 0806

[3]

ıstal -: Tütsülenmek.

ı.- ġan 0805

[1]

ıstıḳ: Sıcak, çok ısınmış.

ı. 0718, 1554, 1587, 1728

ı.+ ına (ıstıġına) 0452

ı.+ ta 0391

ı.+ tan 0381

[7]

ışḳır: Uçkur.

ı.+ ımen 0784

[1]

ıtırıl -: Fırlamak, atılmak, fışkırmak.

ı.- ıp 0713

[1]

ıza: Hiddet, gazap, kızgınlık, öfke.

ı.+ sı 1666

[1]

ızalı: Öfkeli, kızgın, sinirli.

ı. 1717, 1740

[2]

ızdiyma: Güzel ve şık giyimli.

ı. 0261

[1]

ızġı -: Hızla geçmek, süratle gitmek.

ı.- ġan 0643

[1]

ızıġu̇vıt: Hızla geçen, göz açıp kapayıncaya kadar biten.

ı. 1495

[1]

ızı-ḳiyḳuv: Gürültü, patırtı.

ı. 1719

[1]

ızı-ḳiyuv: bkz. **ızı-ḳiyḳuv**

ı. bolıp 0729

[1]

ızıñ-ızıñ: Vızır vızır.

ı. 0200

[1]

ızı-şuv: Paldır küldür.

ı. 2041

[1]

İ

ibilis: *Ar.* İblis, şeytan.

i.+ tin 0181

[1]

il -: Asmak, takmak.

i.- di 1044, 1906

i.- er 1337

i.- gen 0799

i.- ip 0018, 0079, 0120, 0803, 0999, 1738, 1812

i.- ip alıp 0924

i.- ip ḳoyġan 2080

köz il-: Kestirmek, uyuklamak.

k.- e almadım 1051

k.- mey 0303

közge il-: Göze çarpmak, göze takılmak.

k.- meytin 1622

[16]

ilbi -: Ağır hareket etmek, yavaş hareket etmek.

i.- gen 1568, 1572

i.- y 0141, 0201

i.- ytin 1446

[5]

[1]

ildaldala -: İradesi zayıflamak.

i.- p 0283

[1]

iles -: Peşine takılmak, arksından gitmek, izlemek.

i. 0098

i.- e kelgen 1732

i.- e şıḳtım 0914

i.- em 0733

i.- eyin 0096

i.- ip 0137, 0828, 1126, 1502, 1612, 1697

i.- ip ḳalmay 1803

i.- ip otıradı 1718

i.- ken 1610, 1720

i.- ti 0100, 1164

[17]

ilestir-: Peşine takmak, arkasından getirmek.

i.- gen 1721

i.- ip 1558

[2]

ilgeri: İleri, ileri doğru.

i. 1327, 1382

i.+ de 1032

[3]

ilik -: Takılmak, takılıp kalmak.

i.- er 1491

i.- esiñ 2071

[2]

ilim: *Ar.* Bilim, ilim.

i. 1623

i.+ ge 1642

i.+ in 1641

i.+ inen 0489, 1662

i.+ iniñ 1648

[6]

ilin -: Takılmak, takılıp kalmak.

i.- dim 0748

i.- ip ḳalıp 0783

i.- sin 0349

[3]

ilki: İlk, önceki, evvelki.

i. 0600, 0816

[2]

iltiyfat: *Ar.* Alaka,, ilgi, ihtimam, nezaket, iltifat.

i. 1011

i.+ ı 1042

[2]

ilüv̇li: Asılı, asılmış, iliştirilmiş.

i. 1071, 1385

[2]

iman: *Ar.* İman, inanç.

i. 0225, 2130

[2]

imanday: Hakiki, gerçek.

i. 0245

[1]

ini: 1. Küçük erkek kardeş

i.+ si 0979

i.+ sinen 1211

2. Yaşça küçük erkek.

i.+ ñ 0332

i.+ sindey 0386

[4]

iñir: Alaca karanlık, gurup vakti.

i. 0440

[1]

iñirde: Akşam, gurup vakti.

i. 1994

[1]

inju: İnci, mercan.

i. 0017

[1]

inşalla: *Ar.* İnşallah.

i. 0047

[1]

ire -: Hayvanın derisini elle yüzmek, soymak.

i.- p 0801

[1]

irge: Duvarın alt tarafı, avlu.

i.+ degi 0995

i.+ sinde 1972

i.+ sine 0898

[3]

iri: İri, büyük, kocaman.

i. 0236, 0285

[2]

iri -: Ekşimek, tadı bozulmak.

i.- gen 2042

[1]

irilik: İrilik, büyüklük.

i.+ pen 0235

[1]

irit -: Ekşitmek.

i.- ip 0870

[1]

irkit: Ekşimiş süt, ekşimiş yoğurt.

i.+ ten 0802

[1]

is: İş, uğraş, çalışma.

i. 0172, 0218, 0458, 2076, 2086

i.+ inen 0175

i.+ ke 0041, 0235, 0236, 2087

i.+ tiñ 0237, 0238

[12]

is -: Şişmek, kabarmak.

i.- ken 1590

[1]

isker: Erbap, hamarat, iş adamı, becerikli.

i. 1823

[1]

iste -: Yapmak, ortaya koymak, çalışmak, işlemek.

i.- gen 0372

i.- medim 0997

i.- mey 0548

i.- meymin 0288

i.- p 0168

i.- p otırġanım 0072

i.- v 2086

i.- ydi 0968

i.- yin 0095

i.- ysiz 0148

i.- ytin 0483

[11]

istel -: Yapılmak, işlenmek.

i.- gen 0819

[1]

iş: İç, bir şeyin iç tarafı.

i.+ i 0006, 0384, 0459, 0650

i.+ imdi 2095

i.+ imnen 0684, 1035

i.+ in 0052, 0208, 0631, 0791, 0805, 1286

i.+ inde 0792, 0803, 0820, 0885, 0969, 1235, 1815, 1844

i.+ indegi 0800, 1092

i.+ ine 0074, 0165, 0806, 0893, 1338, 1477, 1546, 1701, 1751, 1964, 1975, 2036

i.+ inen 0071, 0084, 0155, 0182, 0335, 0420, 0458, 0532, 0579, 0688, 0978, 1076, 1102, 1136, 1389, 1547, 1872, 1942, 2042

i.+ ke 1241, 1827, 1828, 1906

i.+ ki 2048

i.+ te 1812, 1872

i.+ ten 1450

i.+ terinde 0946

iş tart-: Desteklemek, taraf tutmak.

i.- ıp 0386

işi ulı-: Açlıktan karnı guruldamak.

i.+ im u.- p 1460

[65]

iş -: İçmek, yudumlamak.

i.- edi 0869, 1027, 1581

i.- ermin 0459

i.- etin 0976

i.- eyin 1796

i.- ip 0389, 0392, 1226, 1398, 1475, 1810, 1812, 1913

i.- ip jürsiñ 0181

i.- ip ketipti 0194

i.- ip otır eken 0589

i.- ip otırġan 0544

i.- ip otırġanday 0512

i.- ip otırġanın 0946

i.- ipti 1445

i.- ken 0865, 1029, 1032, 1082

i.- pese 0655

i.- pey 1631, 1646

i.- pey jatıp alġanda 1033

i.- sem 0010, 0475, 1092, 1528

i.- sin 0877

i.- ti 0044, 0302, 0445

i.- üvge 1340

as iş-: Yemek yemek.

a.- ti 1173

a.- üvdi 0054

tamaḳ iş-: Yemek yemek.

t.- üvdi 0015

t.+ ımdı i.- ip 2025

[42]

işek: Bağırsak.

i.+ i 0559

[1]

işek-sile

işek-silesi ḳat-: Katılarak gülmek.

i.- ıp 2032

[1]

işil -: İçilmek.

i.- medi 1070

i.- megen 1012

[2]

işimdik: İçecek, meşrubat.

i.+ pen 0390

[1]

işirtki: Muska ile içilen su, muska suyu.

i. 0512

[1]

işki: İç taraftaki, içindeki, içteki, dahili.

i. 0588

[1]

işkiz -: İçirmek.

i.- bespin 0863

[1]

iştey: İçinden, kendi kendine, için için.

i. 0167, 0283, 0356, 0452, 0538, 1016, 1596, 1774, 1863, 2090, 2103

[11]

it: İt, köpek.

i. 0342, 0761, 1298, 1455, 1876

i.+ ke 0754

i.+ şe 0715, 1964

i.+ teriniñ 1182

i.+ tey 1461

i.+ tiñ 0755, 0762, 0769

[13]

itıraḳı: Sakin, dingin.

i. 1325

[1]

itıraḳta -: Takati kalmamak, gücü tükenmek, çok yorulmak.

i.- p 1229

i.- ydı 1466

[2]

itşilik: Kötü niyetlilik, kötülük.

i.+ ten 0825

[1]

ittüynek: Kelek kavun.

i.+ ke 1298

[1]

iy -: Eğmek, bükmek.

i.- ip bergen 0933

bas iy-: Kabul etmek, razı olmak.

b.- em 0095

b.+ ın i.- p 0246

[3]

iyè: Evet, tamam.

i. 0164, 0899, 0937, 2006, 2007, 2118, 2119

[7]

iy I: Bir çeşit maya.

i. 0803

i.+ ge 0802, 1905

iy jasa-: Mayalamak

i.- p 0802

iyi jumsaḳ: Uysal, ağırbaşlı, vakur.

i. 1366

[5]

iy II: Ey, seslenme edatı.

i. 1354

[1]

iybalı: Edepli, terbiyeli, kibar.

i. 1020

[1]

iye: İye, sahip, efendi.

i. 0225, 1166

i.+ ge 1688, 1690

i.+ ni 0048, 1707

i.+ si 0775, 0939, 1206, 1716, 2115

i.+ si boladı 1026

i.+ si bolatının 0250

i.+ si edi 0176

i.+ sin 1675

i.+ sine 1164, 1737

i.+ sinen 1515

[18]

iyek: Sahil, yaka, kenar.

i. 1347

i.+ imen (iyegimen) 0317

[2]

iyıḳ: Omuz.

i. 1325

i.+ ın (iyıġın) 1226, 1832

i.+ ına (iyıġına) 0091, 0120, 1021, 1364, 1812

i.+ ınıñ (iyıġınıñ) 0165, 0173

i.+ tağı 0108

i.+ tarına 0018

[12]

iyi -: Hayvanın sağılmadan önce sütünün memeye toplanması.

i.- di 1001

i.- meydi 0923

i.- p 0817

[3]

iyil -: Beli bükülmek, eğilmek.

i.- ip 0925, 1696

[2]

iyis: Koku.

i. 0564, 1285, 1289

i.+ i 0656, 0704, 0718, 1091, 1284, 1482, 1508

i.+ in 1282, 1293

i.+ ten 0923

[13]

iyiske -: Koklamak.

i.- gende 1092

i.- p 1090

i.- se 2026

i.- y 1290

i.- ymin 1289

i.- ytinmin 0703

ķuyrığı jer iyiskeme-: İşten başını kaldıramamak.

ķ.- ytin 0266

[8]

iyisten-: Kokmak, pis kokmak, bozulmak.

i.- ip ketken 1443

[1]

iyisti: Kokulu, keskin kokulu.

i. 1553

[1]

iylan-: İnanmak, güvenmek, itimat etmek.

i.- adı 0086

i.- baytın 1808

[2]

iylanġış: Çabuk, kolay inanan, safdil.

i. 1808

[1]

iymiy -: Eğilmek, bükülmek.

i.- ip 0762, 1466

[2]f

iyne: İğne.

i.+ si 1338

[1]

iyreleñ: Zikzaklı, düz olmayan.

i. 1819

[1]

iyreleñde -: Kıvrılmak.

i.- p 2049

[1]

iyrek: Zikzaklı, eğik, eğri.

i. 0825

[1]

iyretil -: Kıvrılmak.

i.- ip 1845

[1]

iysindi

iysindi bol-: (deri) Tabaklanmak.

i.- ġan 0803

[1]

iyze -: Başını sallamak, eğmek.

i.- se 1870

[1]

iyzekte -: Devamlı başını sallamak.

i.- p otır 2084

[1]

iyzes -

bas iyzes-: Anlaşma sağlama,

mutabık olma durumlarında kafa sallamak.

b.- ip 0613

[1]

iz: 1. İz, belirti.

i.+ ime tüsip 1961

i.+ in 1803

2. Patika, yolak, keçi yolu.

i.+ indey 1482

[3]

izbasar: Halef, takipçi.

i.+ ınıñ 1534

[1]

izbe-iz: Peşi sıra, peş peşe, birbirinin ardı sıra.

i. 1732

[1]

izde -: Aramak, bulmaya çalışmak.

i.- gendey 1843

i.- p 0176, 0422, 0527, 0643, 1914

i.- p jatırmız 0407

i.- p jürip 1428

i.- p kelgen 0789

i.- p kelipti 1456

i.- sin 1169

i.- v 0284

i.- ydi 1516

i.- yik 0418, 1427

[15]

J

jabağı: Yapağı.

j. 0396

[1]

jabayı: Yabani, ehlileştirilmemiş.

j. 0759

[1]

jabıḳ: Kapalı, örtülü.

j. 1995

[1]

jabıl -: Kapanmak, örtünmek.

j.- a 0730

j.- ġanda 1275

j.- ıp 0162

[3]

jabıs -: Yapışmak.

j.- a tüssin 1388

j.- atın 1593

j.- ıp 0384, 1387

j.- ıp alatın 1929

j.- ḳan 0149, 1391

j.- sa 1387, 1594

j.- tı 1174

[10]

jad: Yad, hafıza, akıl.

j.+ ınan 0086

[1]

jadağay: Astarsız dikilmiş olan dış giyim.

j. 1147

[1]

jadıra-: Şenlenmek, neşelenmek, keyiflenmek.

j.- may 1582

j.- maydı 1607

[2]

jağa: 1. Yaka.

j.+ sı 1466

j.+ sınan 2016

2. Kıyı, kenar, sahil.

j.+ sındağı 0525, 0717

[4]

jağalav̇: Kıyı, sahil, kenar.

j.+ ındağı 0448

[1]

jağalay: Sırayla, birbirinin ardından.

j. 0295, 1934

[2]

jağaldan -: Kirlenmek, pislenmek.

j.- ıp 0301

[1]

jağalı: Yakalı (elbise).

j. 1852, 2080

j.+ ğa 2044, 2112

[4]

jağday: Durum, hal, ahval.

j. 0392

j.+ ım 1918

j.+ ımdı 1888

[3]

jağımsız: Hoş olmayan, sevimsiz.

j. 1116, 1126, 1223, 1235, 1268, 1345

[7]

jağın -: Yaranmak.

j.- uvdıñ 1912

[1]

jahannam: *Ar.* Cehennem.

j.+ ğa 1602

[1]

jaḳ - I: Yakmak, tutuşturmak.

j.- amın (jağamın) 0088

j.- atınday (jağatınday) 1792

j.- ıp (jağıp) 0805, 1789

j.- ḳanday 1704

j.- pa 1796

j.- tı 0565, 1905

[8]

jaḳ- II: Yaramak, yararlı olmak, iyi gelmek.

j.- pas 1173

jaḳ- III: Karalamak, iftira atmak.

küye jaḳ-: Lekelemek, karalamak.

k.- ıp (jağıp) 1955, 2019

jaḳ: 1. Yanak, çene kemiği

j.+ ı 0818

jağına pışaḳ janığanday: Çok zayıf, cılız, kuru.

j. 1136

jaḳ aş-: Ağzını açıp konuşmak.

j.- ıp 1990

j.- pastan 0355

jaḳ jappa-: Durmadan ağlamak.

j.- pay 1180

til men jağına süyen-: Bilgiçlik taslamak.

t.- gen 1116

2. Taraf, yön.

j. 1894, 1902

j.+ ı 0548, 0549, 2028

j.+ ımda 1768, 1770

j.+ ın 1288, 1793

j.+ ına 0708, 1087, 1425, 1637, 1657, 1775, 1931

j.+ ınan 1257, 1608, 1655

j.+ ında 0687, 0942

j.+ ındağı 0654

j.+ ḳa 0110, 0897, 1500, 1814, 1948

j.+ ta 0594, 1260, 1739, 1740, 1769, 1838

j.+ tan 0915, 1133

j.+ tıñ 1330

[42]

jaḳın: Yakın.

j. 0066

j.+ da 0407, 0531, 0921, 1885, 2031

j.+ ıñ 1013

j.+ nan 0056

[8]

jaḳında -: Yaklaşmak.

j.- p 1052

j.- y tüsemin 1688

j.- y tüsüv 1690

[3]

jaḳındas -: Yakınlaşmak, yaklaşmak, yakın olmak.

j.- ıp 1772

j.- ıp ketti 1138

[2]

jaḳsı: İyi, güzel, tamam, olur.

j. 0001, 0045, 0053, 0093, 0096, 0228, 0234, 0256, 0372, 0438, 0876, 0933, 1108, 1177, 1366, 1458, 1536, 1868, 1968

j. eken 1634

j.+ lardıñ 1110

j.+ sına 0364

jaḳsı kör-: Beğenmek.

j.- edi eken 0398

j.- etin 1384

j.- se 1707

[25]

jaḳsıla -: Övmek, methetmek.

j.- p 0551

[1]

jaḳsılıḳ: İyilik.

j. 1560, 1651

j.+ ḳa 0617

j.+ tan 1647, 1871

[5]

jaḳtaẏ: Çerçeve, kenar.

j.+ ı 0797

[1]

jaḳtır -: Beğenmek, hoşlanmak.

j.- maġan 0864

j.- may ḳaldı 0334

[2]

jaḳut: *Ar.* Yakut, değerli taş.

j. 1607

[1]

jal: Yele.

j.+ ınıñ 0708

[1]

jala -: Yalamak.

j.- ġan 0451

j.- ġanday 0301

[2]

jala: İftira, bühtan.

j. 2092

[1]

jalaḳı: Maaş, aylık.

j. 0337, 0493

j.+ nı 0503, 0506

j.+ nıñ 1365

j.+ sın 1362

j.+ sınan 0488

[7]

jalañ

jalañ ayaḳ: Yalın ayak.

j. 1572, 1686

jalañ bas: Başı açık.

j. 0077, 1572

[4]

jalañaş: Çıplak.

j. 1518, 1519, 1614

[3]

jalañaşta -: Soymak, üstünü çıkarmak.

j.- p 1873

[1]

jalañköz: Yalan, gerçek olmayan.

j. 2067

[1]

jalas -

avız jalas-: Birlik olmak.

a.- ḳanda 2054

[1]

jalat -: Yalatmak.

j.- ḳan 0848, 0857, 1031

[3]

jalbız: Nane.

j. 1052

[1]

jalda -: Kirada oturmak, kiralamak.

j.- p turamız 1915

j.- p turıp jatḳan 1752

j.- v 0527

[3]

jaldan-: Para karşılığı birine hizmet etmek, çalışmak.

j.- ıp 1762

[1]

jalġa -: Sürdürmek, devam ettirmek.

j.- dı 0227

j.- ydı 2000

[2]

jalġan I: Gerçek olmayan, yalan, uydurma.

j. 0085, 0086

[2]

jalġan II: Dünya, hayat, yaşam.

j.+ da 1013

jarıḳ jalġan: Dünya.

j.+ da 0189

[2]

jalġası: Devamı.

j. 1047

[1]

jalġız: Yalnız, yegane.

j. 0282, 0320, 0629, 0649, 0694, 0835, 0918, 0960, 0982, 1061, 1093, 1132, 1148, 1225, 1320, 1335, 1410,

1534, 1538, 1544, 1627, 1676, 1687, 1927, 2123

[25]

jalġızdıḳ: Yalnızlık.

j. 1495

[1]

jalġızsıra -: Yalnızlık çekmek, kendini yalnız hissetmek.

j.- p 1426

[1]

jalıḳ -: Usanmak, bıkmak.

j.- adı (jalıġadı) 1555

j.- ıp (jalıġıp) 1588

j.- tım 1556

[3]

jalın: Alev.

j.+ ġa 1793

[1]

jalın -: Yalvarmak, yakarmak.

j.- ar 1901

[1]

jalınış: Yalvarma, yakarma.

j. 1221

[1]

jalḳın: Eritilmiş metal.

j. 1508

[1]

jalḳından -: Yakılmak, alevlendirilmek.

j.- ıp 1489

[1]

jalma-jan: Peşi sıra, hemen, çarçabuk, tez.

j. 0080, 0099, 0142, 1792

[4]

jalpaḳ: Uçsuz bucaksız, engin.

j. 0191, 0872, 1701

[3]

jalpı: Genel, umumi, ortak.

j. 0498

[1]

jalpiy -: Düzlenmek, yayılmak, serilmek.

j.- ar edi 1240

j.- ġan 1826

[2]

jalpiyma: Düz, yayvan.

j. 0993

[1]

jalt: Aniden meydana gelen olayları anlatmak için kullanılan söz.

j. 0927

jalt et-: Bakakalmak.

j. etip 0204

[2]

jaltaḳta-: Korka korka etrafına bakınmak.

j.- p 1276, 1843

j.- y 0144

j.- ydı 0350

[4]

jaltıra -: Parlamak, ışıldamak.

j.- p 0848

j.- y tüsedi 0887

j.- ydı 0798

[3]

jama -: Yamamak, yamalamak.

j.- dı 2070, 2110

[2]

jamaġayın: Uzak akraba.

j.+ ım 1952

[1]

jaman: Kötü, fena, hoş olmayan.

j. 0722, 0884, 0951, 0991, 1132, 1450, 1864

j.+ dı 0470

j. edi 0361, 1461

j.+ ına 0364

j.+ nıñ 1420

[12]

jamandatḳır -: Kötülemek, yermek.

j. 0859

[1]

jamandı-jaḳsılı: İyi kötü, iyisi, kötüsü, hepsi.

j. 1458

[1]

jamandıḳ: Kötülük, fenalık.

j. 1663, 1870

[2]

jamanşılıḳ: Kötülük, düşmanlık.

j. 1498

[1]

jamav̇: Yama.

j. 1146

[1]

jamav̇-jamav̇: Yamalanmış, yamalı.

j. 1973

[1]

jambas: Kalça kemiği.

j. 0680, 1013

j.+ ı 1411

j.+ ıma 0620

j.+ ın 0985, 1008

j.+ ıña 0990

j.+ ḳa 1009

[8]

jamıl -: Bürünmek, kaplamak, örtünmek.

j.- atını 1147

j.- ıp 0477

j.- ıp jatıp 2129

[3]

jan I: *Far.* 1. Can, ruh.

j. 0224, 0366, 1322, 1810, 1834

j.+ ı 1069, 1426, 1602, 1992, 2001, 2012

j.+ ım 0756

j.+ ımdı 0581

j.+ ın 2029

j.+ ına 1545

j.+ ıñnıñ 2019

2. İnsanın iç dünyası

j. 1703

3. İnsan, kişi, fert.

j. 0833, 1117, 1201, 1405, 1409, 1484, 1616, 1674, 1745, 1808, 1871, 1909, 2015, 2021, 2100

j.+ dar 0507

j.+ dardı 0520

j.+ dardıñ 1155

j.+ darġa 0869, 1031

j.+ darıñ 1916

j.+ darıñız 0758

j.+ dı 0357

j. edi 1433

j. eken 1020

j.+ ġa 0394, 1661

j.+ mın 1404

j.+ nıñ 1296

jan aẏırt-: Izdırap çektirmek, acı vermek.

j.- paytın 1622

jan ber-: Ölmek, can verek.

j.- ip 1898

jan ķiyna-: Kendini zorlamak.

j.- may 0608

jan terge tüs-: Izdırap çekmek, zorlanmak.

j.- ip 0311

jan teri şık-: Kan ter içinde kalmak, yorulmak.

j.- ıp 0928

jan tèsilim et-: Ölmek, can teslim etmek

j.- ip 1659

[63]

jan II: Yan, yan taraf.

j. 1338

j.+ ıma 1210

j.+ ımnan 1058

j.+ ına 1390, 1488, 1815

j.+ ınan 0955

j.+ ında 0819

j.+ ında edi 1173

j.+ ındağı 1149

[10]

jan -: Yanmak, tutuşmak, parlamak.

j.- a alġan 0450

j.- atınday 1794

baḳıñız j.- baġan 1885

j.- baytın 0577

j.- dı 2117

j.- ıp 1187, 1513, 1733, 1735, 1745, 1809

j.- ıp alġanı 2069

j.- ıp tur 0381

j.- ıp turatın 1194

j.- maytınday 1793

j.- sa 0577

[16]

jaña: Yeni, çağdaş, biraz önce.

j. 0306, 0319, 0329, 0489, 0528, 0605, 0675, 0741, 0838, 0881, 1606, 1695, 1750, 1892, 1918, 1997

j.+ sı 0709

j.+ sın 0132

aydıñ jañası: Yeni ay.

a.+ nda 0842

[18]

jañadan: Yeniden, tekrar.

j. 0111

[1]

jañalıḳ: Yenilik; haber.

j. 0900

[1]

janar: Göz, göz nuru, göz bebeği.

j.+ ı 0014, 0113, 0203, 0261, 0612, 0683, 1187, 1259, 1272, 1494, 1739, 2079

j.+ ımen 1788, 1858

j.+ ın 1788

j.+ ına 1728, 1776

j.+ ınan 0648, 1221

j.+ ında 0062

j.+ ınıñ 0007, 0064, 0832

j.+ lı 0069

janarı şatına-: Çok sinirlenmek, öfkelenmek

j.- p 1790

[25]

janas -: Yanaşmak, yaklaşmak.

j.- adı 0921

[1]

janaza: *Ar.*

janaza şıġar-: Cenaze kaldırmak.

j.+ sın ş.- dı 1141

[1]

jañbır: Yağmur.

j. 1479

[1]

jañġırt -: Yankılatmak.

j.- a 2114

[1]

janı -

jaġına pışaḳ janıġanday: Çok zayıf, cılız, kuru.

j. 1136

[1]

jañıl -: Yanılmak, şaşırmak.

j.- ıp ḳaldı 0988

[1]

jan-jaḳ: Çevre, etraf, dolay, civar.

j.+ ınan 0185

[1]

jañḳavıḳ: Yonca

j.+ şa 1135

[1]

jansız: Cansız, diri olmayan.

j. 1755

[1]

jantalas -: Mücadele etmek.

j.- ıp jatḳanı 0310

[1]

jantay -: Yaslanmak.

j.- a ketti 0898

[1]

jantayt -: Yaslandırmak.

j.- ḳanım 0983

[1]

jan-tènimen: Canla başla, var gücüyle.

j. 0083

[1]

januv̇ar: Hayvan.

j. 0697

j.+ dıñ 0774

j.+ lar 1086

[3]

jap -: Örtmek, kapatmak.

j.- ḳan 1785

j.- ḳanşa 1933

j.- tı 0964, 1256

j.- tım 0876

j.- uv (jabuv) 1804, 2064

jaķ jappa-: Durmadan ağlamak.

j.- pay 1180

[8]

japan: Düz, ıssız ova.

j.+ da 0661

[1]

japır-: Ezmek, çiğnemek, devirmek, dağıtmak.

j.- ıp 0130

[1]

japıraķ: Yaprak.

j.+ tı 0703

j.+ şa 1355

[2]

jap-jasıl: Yemyeşil.

j. 0251

[1]

japon: Japon.

j.+ darmen 2053

j.+ ġa 2011, 2024

[3]

jar -: Yarmak, bölmek, ayırmak.

j.- a 0319

j.- adı 1122

[2]

jar I: Yar, uçurum

j.+ ġa 1958, 2119

[2]

jar II: Yar, eş, zevce, sevgili.

j.+ ım 2081

[1]

jara -: İşe yaramak, uygun gelmek.

j.- ġanı 0482

j.- may 0571

j.- maydı 2039

[3]

jara: Yara, bere.

j. beretin 0663

[1]

jaral -: Yaratılmak.

j.- ġan 1807, 2127

[2]

jarala -: Yaralamak.

j.- ġanı 1964

[1]

jaralan -: Yaralanmak.

j.- adı 1653

j.- ġan 1666

[2]

jaras -: Yakışmak, uymak.

j.- ıp 1567

tuzı jaraspa-: Uzlaşamamak,

anlaşamamak.

t.- dı 1464

[2]

jarastır -: Barıştırmak, yakıştırmak, arasını bulmak.

j.- a almasın 1507

[1]

jarat -: Beğenmek, sevmek, hoşlanmak.

j.- adı 0971

j.- atın 1919

j.- ıp 0027

j.- ḳan 0048, 0225, 1690, 1707

j.- ḳanşa 0470

j.- paşı 0470

j.- pay 0590

[10]

jarbañda -: Boş yere koşturmak.

j.- p jürmeymin 0626

[1]

jarbiy -: Yayvanlaşmak, yayılmak.

j.- ıp 0775, 1228

j.- ıp otırġan 0779

[3]

jarbiyma: Yayvan, yayık.

j. 0779, 0782, 0787, 0896, 0955, 0980, 0988, 0993, 0999

j.+ dan 1070

j.+ nı 0993

j.+ nıñ 0836, 0884, 0991, 1002

[15]

jarġaḳ: Tabaklanmış deri.

j. 1721

[1]

jarıḳ I: Işık, nur

j. 0565, 0790, 1241, 1276, 1647, 2076

j.+ ı (jarıġı) 0587, 0710, 1181, 1494, 2076, 2117

j.+ ımen (jarıġımen) 0103, 0440, 0843

j.+ ın (jarıġın) 0578

j.+ ınday (jarıġınday) 1197

jarıḳ alıp tüs-: Takip etmek, peşini bırakmamak.

j.- edi 1841

jarıḳ düniye: Dünya, hayat.

j.+ degi 1616

j.+ ge 1678

j.+ niñ 1516

jarıḳ èlem: Alem, dünya, yaşam.

j.+ ge 1518

jarıḳ jalġan: Dünya, hayat.

j.+ da 0189

jarıḳ kör-: Basılmak, yayımlanmak.

j.- gen 1511

jarıḳ tirşilik: Hayat, yaşam, dirilik.

j.+ ke 1536

[25]

jarıḳ II: Çatlak, yarık, çatlamış.

j.+ ı (jarığı) 0190

[1]

jarıḳtıḳ: Yaşlı insanlara hürmet, saygı anlamında kullanılan söz

j. 1163, 1186

j.+ ım (jarıḳtığım) 0178, 0180, 1621

j.+ tıñ 0871, 0886, 1029

[8]

jarıl -

ağınan jarıl-: Bütün gerçekliğiyle anlatmak.

a.- ıp 1899

ḳaḳ jarıl-: İkiye bölünmek.

ḳ.- adı 1766

[2]

jarılḳa -: İyilik etmek, nimete gark etmek.

j.- p alatının 0585

[1]

jarılḳavşı: Koruyucu, esirgeyici.

j.+ mız 1158

[1]

jarım: Yarım.

j. 0239, 0803

j.+ ı 0202

[3]

jarıs -: Yarışmak, yarışa katılmak.

j.- ıp 1882

[1]

jarıt -: İlerletmek.

j.- ıp jürgendey 1454

[1]

jariy: Bilinen, malum, belli.

j.+ ġa 2064

[1]

jarḳ

jarḳ et-: Parlamak.

j.- e 0770

[1]

jarḳılda -: Işıldamak, parlamak.

j.- y 1567

[1]

jarḳıldat -: Parlatmak.

j.- ıp 0713

[1]

jarḳın: Güler yüzlü, iyi huylu.

j.+ ım 0180

[1]

jarḳıra -: Parlamak, parıldamak, ışık saçmak.

j.- p 0009

[1]

jarlı: Yoksul, fakir.

j.+ nı 1640

[1]

jarlıḳ

jarlıḳ ber-: Emir vermek.

j.- edi 2045

j.- ip 1607

jarlıḳ jasa-: Emretmek, emir vermek.

j.- dı 1003

j.- p 2112

j.- ydı 1582

[5]

jarmas -: Yapışıp bırakmamak, takılmak.

j.- atın 1924

j.- ḳan 0785

j.- tı 0304

j.- tım 1315

[4]

jartas: Kaya.

j. 0715

[1]

jartı: Yarım.

j. 0016, 0210, 0667, 1254, 1429, 1598

j.+ sın 1365

[7]

jartılay: Yarısı, tamamı değil.

j. 0224, 0225, 0249

[6]

jas I: Yaş, doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman.

j.+ ı 1574

j.+ ımda 1511

j.+ ḳa 1150

jas II: Genç, toy.

j. 0581, 0595, 0618, 0635, 0921, 0925, 0935, 0936, 0937, 1017, 1019, 1036, 1039, 1040, 1169, 1263, 1285, 1389, 1398, 1579, 1728, 1948, 2031

j.+ tardı 0363

j.+ tardıñ 1823

j.+ tarı 1116

j.+ tıñ 1367

jas III: Yaş, göz yaşı.

j. 0648, 0649, 0694, 0778, 1091, 1405, 1495

j.+ ın 1985

j.+ ta 1496

[39]

jasa - I: Yapmak, etmek.

j. 0365

j.- dı 1166

j.- ġan 0796, 0801, 2011

j.- ġım keldi 0993

j.- p 0802, 0892, 1851, 1956

j.- p jatķanda 0273

j.- sın 1259

j.- v 0502, 0956

j.- vġa 1651

j.- ydı 1562, 1642

j.- ymın 1679

bata jasa-: İyi dileklerde bulunmak.

b.- ydı 0214

boy jasa-: Hastalıktan kurtulup iyileşecekmiş gibi hissetmek.

b.- p jatır eken 1187

em jasa-: Tedavi etmek.

e.- dım 1158

e.- ytın 1318

èreket jasa-: Kıpırdamak, hareket etmek.

è.- p 1756

ım jasa-: İşaret etmek.

ı.- dı 0595

jarlıķ jasa-: Emretmek, emir vermek.

j.- dı 1003

j.- p 2112

j.- ydı 1582

ķızmet jasa-: Hizmet etmek.

ķ.- p 0031

ķomaġaylıķ jasa-: Aç gözlülük etmek.

ķ.- p 0878

ķorlıķ jasa-: Hor görmek, eziyet etmek.

ķ.- masın 1188

ötiniş jasa-: Rica etmek, ricada bulunmak.

ö.- dı 0125

siķır jasa-: Büyü yapmak.

s.- ñızşı 1685

toy jasa-: Düğün yapmak.

t.+ın j.- p 1598

[33]

jasa- II: Yaşamak, ömür sürmek.

j.- ġan 0661

j.- r edi 2092

[2]

jasaḳta -: Donatmak, silahlandırmak.

j.- ydı 1563

[1]

jasal -: Yapılmak.

j.- adı 0870, 0969

j.- ġan 0809, 0819

[4]

jasar -: Gençleşmek, genç görünmek.

j.- ıp 0218

[1]

jasart -: Gençleştirmek.

j.- adı 0938

[1]

jasat -: Yaptırmak.

j.- adı 1546

j.- tı 1192

[2]

jasaẏra -: Gözleri yaşarmak, gözlerine yaş dolmak.

j.- dı 0114

j.- p 0943

köz aldı jasaẏra-: Gözleri dolmak.

k.- p ketti 0025

[3]

jası -: Gönlü kırılmak, hüzünlenmek.

j.- p 1859

[1]

jasıl: Yeşil.

j. 1731

[1]

jasın: Yıldırım, şimşek.

j. 0204

[1]

jasır -: Saklamak, gizlemek.

j.- a almay 0340

j.- ıp 0128, 1477

j.- maysın 0155

[4]

jasırın -: Saklanmak, gizlenmek.

j.- ıp jatadı 1288

[1]

jasḳa -: Gözdağı vermek.

j.- p 1762

[1]

jastıḳ I: Yastık.

j.+ tardı 0793

j.+ tı 1509

[2]

jastıḳ II: Gençlik

j. 1110, 1727

j.+ ın (jastıġın) 1740

j.+ ınıñ (jastıġınıñ) 0657

[4]

jat –: 1. Yatmak

j.- arda 1785

j.- ıp 1771, 1822, 2014

j.- ıp jürgen 1785

j.- ıp ketipti 1470

j.- ır 0652, 0680

j.- ḳan 0129, 1157

j.- ḳanımda 0138

j.- tı 1109

2. Bulunmak, durmak.

j.- adı 0803, 0937, 0947

j.- atın 1193

j.- ıp 0608, 1075

j.- ḳan 0634, 0441, 0501, 1478, 1607

3. Ait olmak, ilgisi bulunmak.

j.- adı eken 1657

4. –a/-e/-y; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

alıp j.- a beredi 0502

bilmey j.- a beremiz 0904

aytıp j.- adı 1196

jasırınıp j.- adı 1288

kele j.- adı 1567, 1589, 1612

ketip bara j.- adı 0018

manavrap j.- adı 2038

tuvıp j.- adı 0241

aşıy j.- ar 1074

oylana j.- ar 1746

alıp j.- atın 1054

alıp j.- ıp 0374

bara j.- ıp 0027

bastalmay j.- ıp 2059

boyap j.- ıp 1878

jamılıp j.- ıp 2129

ḳarap j.- ıp 1766

kele j.- ıp 1600, 1712

kiygizip j.- ıp 1787

ḳona j.- ıp 1173, 1445, 1468

otırıp j.- ıp 0356

östip j.- ıp 1763

sezip j.- ıp 0658

siresip j.- amın 1767

şaljayıp j.- alıḳ 0736

şèniyip j.- ıp 0377

turıp j.- ıp 1750

tüspey j.- ıp 1932

üñireyip j.- ıp alar 1299

işpey j.- ıp alġanda 1033

kele j.- ḳam 1125

tırayıp j.- ḳam 1204

aḳıp j.- ḳan 0538

alıp j.- ḳan 0376

añsap j.- ḳan 0692

bara j.- ḳan 0075, 0125, 0322, 1008, 1014, 1357, 1358, 1404, 1442, 1489, 1494, 1559, 1699, 2000

bılḳıldap j.- ḳan 0537

jaldap turıp j.- ḳan 1752

jıpırlap j.- ḳan 1287

jumırtḳalap j.- ḳan 1931

ḳañtarıp j.- ḳan 0753

kele j.- ḳan 0259, 0613, 0731, 0773, 1803, 1972

kemirip j.- ḳan 0753

ḳırıḳıp j.- ḳan 1359

ḳujınap j.- ḳan 1710

orap j.- ḳan 1669

öle almay j.- ḳan 0765

sal bolıp j.- ḳan 1686

sapırılısıp j.- ḳan 1134

savdalasıp j.- ḳan 1542

şaljayıp j.- ḳan 0992

telefon soḳıp j.- ḳan 0434

tüsip j.- ḳan 0294

uyumdasıp j.- ḳan 1131

jorıp j.- ḳan joḳ 0617

avırıp j.- ḳanda 1066

bara j.- ḳanda 2124

jasap j.- ḳanda 0273

jetpey j.- ḳanda 0333

kele j.- ḳanda 1393

sırḳattanıp j.- ḳanda 0620

tavıp j.- ḳanda 0640

zar bolıp j.- ḳanda 1061

öltirip ketip j.- ḳandar 1543

bara j.- ḳanday 1845

ülestirip j.- ḳanday 0506

jantalasıp j.- ḳanı 0310

öle j.- ḳanı 0518

salınıp j.- ḳanı 1380

bara j.- ḳanımdı 1105

bara j.- ḳanın 0914, 1461, 1809

pisip j.- ḳanın 1378

tuşınıp j.- paydı 1028

bara j.- sa 0904

oḳımay j.- sa 1954

alarıp j.- tı 0911

tarasıp j.- tı 0440

[126]

jat: Yabancı, ecnebi.

j. 1108

[1]

jatır: -a/-e/-y; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek şimdiki zaman çekimi oluşturur.

asıptasıp j. 1524

aytısıp j. 0618

bara j. 0606, 0944

beldesip j. 1926

dürs dürs otırıp j. 1934

jetpey j. 0308

köterip j. 1557

maḳtap j. 0398

şaḳırıp j. 0647, 1894, 1902

tolıp j. 0483

baylap j. eken 1063

boy jasap j. eken 1187

jaynap j. eken 0683

kemirip j. eken 0750

jazıp j.- mın 0067

taratıp j.- mın 0494

izdep j.- mız 0407

[20]

jata-jarmas-: Yapışıp kalmak, bırakmamak.

j.- ar 1901

[1]

jatḳa: Ezbere.

j. 0066

[1]

jatḳız -: Yatırmak.

j.- dı 1088

j.- dım 0996

j.- ıp 0505, 0534

j.- ıp ḳoydı 0917

[5]

jatsın -: Yadırgamak, yadsımak.

j.- ġan joḳ 1138

[1]

jattal -: Ezberlenmek.

j.- adı 0087

[1]

javv -: Yağmak.

j.- adı 1355

j.- ġan 1813

j.- ıp 0074, 2074

j.- ıp ketken 2042

j.- ıptı 1753

[6]

jav̇: İstilacı, düşman.

j. 1655, 1657, 1803

j.+ dı 0130, 2071

j.+ dıñ 1666, 2073

j.+ ġa 0868

j.+ ı 1962, 2010, 2024

j.+ ınıñ 1959

j.+ ları 2039

[13]

jav̇ap: *Ar.* Cevap.

j. 1914

j.+ ıma 0911

jav̇ap ber-: Cevap vermek, cevaplamak.

j. 0377

j.- di 2057

j.- edi 2006

j.- eri 0364

j.- gen 2060

j.- üvge bolar 1923

j.- üvge 1499

[9]

jav̇apta -: Sorguya çekmek, sorgulamak.

j.- v 2066

[1]

jav̇ın: Yağış, yağmur.

j. 0246, 0249, 1482

[3]

jav̇ınger: Cengaver, asker, savaşçı, muharip.

j. 1666

j.+ diñ 1667

[2]

jav̇ırın: Kürek kemiği.

j. 0113

j.+ ı 1387, 1391, 2047

[4]

jav̇la -: Yağmalamak, zapt etmek, istila etmek, işgal etmek.

j.- p alayıḳ 1523

[1]

jav̇lıḳ: Düşmanlık, hasımlık.

j.+ ı (javlığı) 0770

j.+ ın (javlığın) 0880

j.+ ınan (javlığınan) 0778

j.+ ınıñ (javlığınıñ) 0831

[4]

jav̇tañda -: Yalvaran ve uman gözlerle bakmak.

j.- p 0852

[1]

jay I: Hal, durum, vaziyet.

j. 0314, 0875

j.+ ı 1903

j.+ ım 0483

[4]

jay II : Sıradan, önemsiz, basit.

j. 0169, 1027

jayına ķal-: Önemsenmemek, dikkate alınmamak.

j.- ar 0572

[3]

jay III : Öylesine, sebepsiz.

j. 0756, 0763, 1373, 1471, 1473, 1477, 2081

[7]

jay IV: Mekan, yer.

j.+ ına 1268

[1]

jay -: Yaymak, asmak, sermek.

j.- ġan joķ 2050

j.- ıp 0214, 0219, 0788, 1542, 1711, 2124

[7]

jaya: Atın baldır eti.

j. 1928

[1]

jayav: Yayan, yaya.

j. 1229, 1276, 1588

[3]

jayavlat -: Yaya gitmek.

j.- ıp 0108

[1]

jaydaķ: Düz, açık.

j. 0387, 1336, 1801

[3]

jayġastır -: Yerleştirmek.

j.- ıp 0402

[1]

jayıl -: Serilmek, yayılmak.

j.- dı 0974, 1053, 1443

j.- ġan 0842, 0843, 0845

j.- ıp 0171, 0843

[8]

jayla -: Yerleşmek, mekan tutmak.

j.- ġan 0632, 2066

j.- p 1517, 1826, 1891

j.- p kelip 1872

j.- p turıp 1957

[7]

jaylas -: Yerleşmek, kurulmak.

j.- ıp 0788

[1]

jaylaẏ: Yayla, yaylak, otlak.

j.+ dı 0706

j.+ ġa 0794

[2]

jaylı: Uygun, rahat, elverişli.

j. 0394

j. eken 1533

[2]

jayma-şuvaḳ: Açık, güneşli (hava)

j. 1565

[1]

jayna -: Parlamak, pırıl pırıl olmak, çeşitli renklere bürünmek, canlanmak.

j.- ġan 1272

j.- p 1579

j.- p jatır eken 0683

j.- p ketipti 1259

[4]

jaynamaz: Seccade.

j.+ ın 1152

[1]

jayrañ

jayrañ ḳaḳ-: Neşelenmek, mutlu olmak.

j.- ıp 1589

[1]

jayrat -: Yerle bir etmek, devirmek.

j.- ıp 2085

[1]

jaysañ: Güler yüzlü, alçak gönüllü.

j.+ dardıñ 0583

[1]

jaysız: Elverşsiz, rahat olmayan, uygunsuz.

j. 0400, 1862, 1957

[3]

jayşa: Öylesine, sebepsiz.

j. 1212

[1]

jaz -: Yazmak.

j. 0045

j.- a almaytın 1844

j.- a beripti 0012, 0013

j.- adı 1822, 1842

j.- adı ekensiñ 1970

j.- amın 0047

j.- ar 1369

j.- asıñ 0379

j.- asız 1877

j.- ba 0045

j.- baġan 1668

j.- dım 1913, 1966

j.- dıñ 1937, 2019

j.- ġan 0084, 0088, 0165, 0229, 0231

j.- ġanda 0014, 1945

j.- ġandarım 2021

j.- ġanı 0244, 0249, 1954, 1968, 1978

j.- ġanım 0034

j.- ġanın 0197, 1956

j.- ġanına 0252

j.- ġıñ kele 0163

j.- ıp 0020, 0138, 0193, 0197, 0765, 1932, 2053

j.- ıp ber 1900

j.- ıp jatırmın 0067

j.- ıp jürgenim 1863

j.- ıp otırġan 0060

j.- ıp otırġanşa 0252

j.- ıp şıḳtı 0526

j.- ıptı 0005

j.- sam 0234

j.- uv 0093, 0759, 2064

j.- uvdın 0256

j.- uvdıñ 0096

j.- uvġa 0054, 1895

[58]

jaz- II: İyileştirmek.

j.- ıp turdı 0752

[1]

jaz: Yaz mevsimi.

j. 0286, 1209, 1441

[3]

jazda: Yazın, yaz mevsiminde.

j. 0887

[1]

jazda -: Gerundium eki almış fiillere eklenerek yaklaşma fiilini oluşturur.

sındıra j.- p 0467

üzile j.- p 0032

jibere j.- ptı 1435

sürine j.- ydı 1613

[4]

jazġı: Yaz dönemiyle ilgili, yaza ait.

j. 0889

[1]

jazġış: Hızlı, çabuk yazan kimse.

j.+ tardıñ 1866

[1]

jazıḳ I: Suç, kabahat, günah.

j. 0742, 1491

[2]

jazıḳ II: Ova, yazı.

j.+ ḳa 0725

[1]

jazıl -: Yazılmak, yazıya geçmek.

j.- adı 0001, 2007

j.- dı 0496

j.- ġan 0235, 0494, 1842

j.- uvına 0090

[7]

jazmış: Yazgı, alın yazısı, kader.

j.+ tan 1670

[19

jazuv̇: Yazı.

j. 0020, 0231, 1822

j.+ ın 0060

j.+ ına 1784

j.+ men 1830

[6]

jazuv̇şı: Yazar, müellif.

j. 0224, 0228, 1933, 1991

j. ekeñ 0193

j.+ lar 1796, 1821, 1832, 1864, 2123

j.+ lardıñ 1963

j.+ men 1824

j.+ mın 0066

j.+ nıñ 0057, 0182

[15]

je -: Yemek.

j.- di 0105, 0944

j.- gen 1984

j.- mey 1631, 1646

j.- p 0047, 0211, 0262, 0391

j.- p bolġan 0212

j.- pti 1456

j.- se 0455, 1361

j.- sem 0009, 1528

j.- y almadım 0981

j.- ydi 0844

julıp je-: Zorbalık etmek.

j.- p jürgen 1226

ķam je-: Kaygılanmak.

ķ.+ ın j.- pti 1534

ķulaġın je-: Çok konuşarak karşıdaki insanı rahatsız etmek.

ķ.+ımdı j.- p 0271, 0414

v̇ayım je-: Evhamlanmak.

v.- medi 1962

[22]

jebe: Ok.

j. 1648, 1653, 1667

j.+ ni 1654, 1656, 1666

j.+ sin 1663

[7]

jedel: Acil, acele, ivedi.

j. 0143, 0692

[2]

jegi: Endişe, kaygı, üzüntü.

j.+ dey 1984

j.+ siñ 1354

[2]

jegil -: Görevlendirilmek.

j.- gendey 1824

[1]

jegiz -

opıḳ jegiz-: Pişman etmek.

o.- edi 0270

[1]

jek

jek kör-: Beğenmemek.

j.- etindey 1966

[1]

jek -: Koşmak.

j.- ip 1360

[2]

jeke: Bağımsız, ayrı, kendi başına.

j. 0404

[1]

jel: Yel, rüzgar.

j. 0122, 0196, 0283, 0333, 0637, 0643, 1200, 1288, 1479, 1552, 1722, 1731

j.+ diñ 0536

j.+ i 1063

j.+ inde 0935

j.+ ini 0860

[16]

jelbire -: Sallanmak, dalgalanmak.

j.- p 2002

[1]

jeldet -: Havalandırmak.

j.- ip aldı 0052

[1]

jelep-jebe-: Korumak, savunmak, müdafaa etmek.

j.- p jüretin 0520

[1]

jelep-jebeẏşi: Koruyucu.

j. 0580

[1]

jeli: Tayları bağlamak için iki kazığa gerilerek takılmış urgan.

j. 0749

j.+ ge 0921

[2]

jelik: Kızamık.

j. 0867, 1549

[2]

jelim: Tutkal.

j.+ şe 0149

[1]

jelin: Hayvanların memesi.

j.+ in 0926

[1]

jelin -: (Yemek) yenmek.

j.- di 1017

[1]

jelke: Ense.

j.+ sin 1311

j.+ sine 0188, 1859

[3]

jelkele -: Ensesine vurmak.

j.- p 1853, 1969

[2]

jelken: Yelken.

j. 0859

[1]

jelkilde -: Sallanmak, dalgalanmak.

j.- p 1007, 1539

[2]

jelpilde -: Fazla ilgi göstermek, üstüne düşmek.

j.- di 1020

[1]

jelp-jelp

jelp-jelp et-: Sallanmak, dalgalanmak.

j.- edi 1257

[1]

jelpüv̇iş: Yelpaze.

j. 1564

[1]

jem: Yem.

j.+ di 0528

j.+ niñ 0530

[2]

jeme-jem

jeme-jemge kelgende: Doğruyu söylemek gerekirse.

j. 0571

[1]

jemis: Meyve, yemiş.

j.+ i 1925

[1]

jemis-jiydek: bkz. **jemis**

j.+ tiñ 1546

[1]

jem-şöp: Yemlik ot.

j.+ i 1193

[1]

jeñ -: Yenmek, üstün gelmek, zafer kazanmak.

j.- e alatın 0237, 1668

j.- e aldıñ 0240

j.- e bildiñ 0206

j.- e biletin 0237

j.- e bilüv 0253

j.- ip 0033, 1736

j.- ip aldım 0029

[9]

jendet: Cellat, katil.

j. 2130

j.+ tiñ 1641

[2]

jeñeşe: Yenge.

j. 0743

j.+ m 0669, 0677, 0693, 0697

j.+ mniñ 0648, 1113

[7]

jeñil: Hafif, ağır olmayan.

j. 0221, 0638, 2096

atḳa jeñil telpekbay: Hoppa, havai, uçarı.

a. 1841

jeñil maşina: Otomobil.

j. 0518

tuzı jeñil: Her şeye burnunu sokan.

t. 0139

[6]

jeñilde -: Hafifleşmek, hafiflemek.

j.- p 1683

j.- p şıḳatın 0794

j.- p şıḳtı 0437

[3]

jeñildik: Hafiflik.

j.+ imen (jeñildigimen) 0890

[1]

jer: 1. Yer, dünya.

j. 0190, 0385

2. Kara parçası, toprak, yer.

j. 0197, 0450, 0451, 0486, 0599, 1324, 1603, 1755

j.+ de 0216, 1714

j.+ den 0357, 1268

j.+ di 0262, 0376, 0556, 1669

j.+ diñ 0190

j.+ ge 0213, 0358, 0597, 0653, 0783, 1088, 1563, 1638, 1696, 1813, 1925

3. Memleket, vatan.

j.+ im 1979

j.+ inde 0003

4. Mekan, mesken.

j. 1442

j.+ de 0023, 0112, 522, 1062, 1121, 1199

j.+ degi 0688

j.+ den 0723, 0820

j.+ ge 0011, 0129

j.+ i 1754, 1866

j.+ inde 0666

j.+ inen 1157

5. Durum, konum, vaziyet.

j.+ in 1946

6. Bölüm, alan, mahal.

j.+ iñ 1778

j.+ ine 1938

j.+ inen 1590

jer astı: bkz. **jerastı**

j. 0162

j.+ nan 1407

jer aẏdar-: Sürmek, sürgün etmek.

j.- ıp 0583

j.- uv 1804

jer baẏırla-: Yere yüzüstü düşmek.

j.- y 1086

j.- ġan 1585

jer beti: Yeryüzü, dünya

j.+ nde 1593, 1706

j.+ ne 1353

j.+ niñ 1547

jer bol-: Yerle bir olmak, utanılacak duruma düşmek.

j.-ıp 1859

jer bop uyal-: Utancından yerin dibine girmek.

j.- dı 0420

jerden alıp jerge sal-: Yerden yere vurmak.

j.- ıpsıñ 1911

jer jırt-: Toprak kazmak, bellemek.

j.- sa 1138

jer sabala-: Öfkelenmek.

j.- p 1168

jer şuḳı-: Çok utanmak, ne yapacağını bilemeden kalakalmak.

j.- dı 0955, 1858

jer tösek: Yer yatağı.

j.+ ke 1775

jer üsti: Dünya, yeryüzü.

j.+ ndegi 1684

ķuyrığı jer iyiskeme-: İşten başını kaldıramamak.

ķ.- ytin 0266

tayaķ tastam jer: Çok yakın yer, iki adımlık mesafe.

t.+ de 1821

tuvġan jer: Doğum yeri, memleket, vatan.

t.+ ge 0525

t.+ in 1709

[76]

jerastı: Yer altı, yer altında olan.

j. 2116

[1]

jerbetten -: Bozulmak.

j.- ip ketipti 1778

[1]

jet -: Varmak, ulaşmak, erişmek, yetmek.

j.- e almay 0578

j.- er 1342, 1372, 1390, 2101

j.- etin 0067, 1374

j.- ip 0246, 0714, 0728, 1063, 1574, 1760

j.- ip keldi 0177, 1210

j.- ipsiñ 0947

j.- ken 0130, 0199, 0543, 0587, 0732, 1003

j.- ken joķ 0486

j.- kende 0709, 1648

j.- keni 0552, 1659

j.- keninen 0362

j.- kenşe 1074, 1696

j.- pedi 1755

j.- pegen 0011, 0649

j.- peksiñ 1348

j.- pes 2101

j.- pey 2066

j.- pey jatır 0308

j.- pey jatķanda 0333

j.- peytin 0893

j.- se 1760, 2037

j.- sin 0012

j.- ti 0129, 0151, 0201, 0283, 0960, 1783, 1820, 1984

j.- tik 1228

j.- tim 0622, 1186

j.- üv 1642

j.- üvge 1100

j.- üvge boladı 1677

j.- üvşi edi 1289

közi jet-: İnanmak, güvenmek.

k.- kendey edi 0490

[59]

jetele -: Birini kolundan tutup çekmek.

j.- gen 0029

j.- p 0545, 0626, 2004

j.- p keldim 0696

[5]

jetele-: Hayvanın ipini tutarak götürmek.

j.- ip 0622

[1]

jeterlik: Yetecek kadar.

j. 0256

[1]

jeti: Yedi sayısı.

j. 0966, 1166

[2]

jetik: İyi bilen, erbap, ehil.

j. 0385

[1]

jetil -: Büyümek, gelişmek.

j.- e kele 1539

[1]

jetim: Yetim, öksüz.

j. 1099, 1103, 1106

j. eken 1254

j.+ ge 1166

[5]

jetimsire -: Kendini öksüz hissetmek.

j.- p 1948

[1]

jetinşi: Yedinci.

j. 0307

[1]

jetis -: Sevninmek, mutlu olmak.

j.- er 0582

[1]

jetisi: Ölen kişinin ardından yedi gün boyunca verilen yemek.

j.+ men 1656

[1]

jetkiz -: Yetiştirmek, ulaştırmak.

j.- beydi 1745

j.- di 0245

j.- edi 1550, 1556

j.- gen 0606, 0747

j.- ip 0191

[7]

jeyde: Erkek gömleği.

j.+ sin 1786

[1]

jèbir: *Ar.* Cebir, zulüm, işkence.

j.+ imiz 1497

[1]

jèbirle-: Cebretmek, zulmetmek, cefa çektirmek.

j.- dik 1409

[1]

jèke: Genel anlamda yaşı büyük adam için kullanılan saygı ifadesi.

j. 0027

[1]

jèndik: Böcek, haşere.

j.+ te 1128

j.+ ti 0149

[2]

jène: Ve, ile.

j. 0291, 0392, 0401, 0445, 0547, 0572, 0806, 1193, 1657, 1871

[11]

jèv̇dir

jèv̇dir et-: Damlamak.

j.- e ḳaldı 0693

[1]

jèy: bkz. **jay**

j. 0147

[1]

jıbırla -: Kımıldamak, kıpırdamak.

j.- p 0117

[1]

jıbırlat -: Kımıldatmak, kıpırdatmak.

j.- tı 2016

[1]

jıġıl -: Yıkılmak, düşmek.

j. 0095

j.- ar edi 1899

j.- ayın 0095

j.- ıp 1425

j.- may 0665

[5]

jıḳ -: Yıkmak, devirmek.

j.- pas 0547

j.- paytın 0135

köñil jıḳ-: Üzmek, rencide etmek..

k.- paytın 1177

k.+ in j.- paydı 1366

[4]

jıl: Yıl, sene.

j. 0067, 0088, 0318, 0361, 0372, 0496, 0601, 0628, 1598, 1896, 1997

j.+ dan 0659, 1803, 2061

j.+ dar 0007, 0604, 0855, 1108, 1134, 1646

j.+ dardaġı 0546

j.+ darı 0039, 0359, 0618, 0738, 1376, 1968

j. eken 1131

j.+ ġa 0662, 0667, 1918, 2066

j.+ ġı 0076, 0624

j.+ ı 1164, 1997

jılan jılı: Yılan yılı.

j. 1156

[37]

jıla -: Ağlamak.

j.- dım 1509

j.- ġım keldi 1062

j.- p 0722, 1920, 1988

j.- p ḳalıp jürmesin 1188

j.- p turıp 0744

j.- r edi 1900

j.- vġa 0649

j.- ytını 1410

zar jıla-: Zır zır ağlamak.

z.- ġan 1989

[11]

jılan: Yılan.

j. 1064, 1216, 1650, 1845, 1931

jılan jılı: Yılan yılı.

j. 1156

[6]

jılat -: Ağlatmak.

j.- tıḳ 1409

[1]

jıldam: Süratli, hızlı, tez, çabuk.

j. 1370

[1]

jıldamdat-: Hızlandırmak, süratlendirmek.

j.- a 0129

[1]

jıldamdıḳ: Hızlılık, çabukluk.

j. 0456

[1]

jılġı: O yıl içinde, o yıla ait.

j. 0903

[1]

jılı -: Isınmak, ılımak, ılınmak.

j.- maptı 0152

[1]

jılı: Sıcak, merhametli, şefkatli.

j. 0352, 0388, 0545, 1585, 1765, 1785, 1786, 1790, 1979

[9]

jılısta -: Yavaş yavaş ilerlemek.

j.- dı 2086

j.- y 1741

[2]

jılıt -: Isıtmak, ılıtmak.

j. 1871

j.- ayın 1789

j.- ayınşı 1869

j.- sa 1151

[4]

jılja -: Yavaşça ilerlemek.

j.- dı 1791

j.- p 1742, 1845

j.- y 1808

[4]

jıljıt -: Kımıldatmak, yerinden oynatmak, kaydırmak.

j.- ıp 0977

[1]

jılķı: At.

j. 0712, 0720, 0751, 0809, 0843, 0932

j.+ ġa 0787

j.+ nı 0786, 0860, 1004

j.+ nıñ 0378, 0801, 0935, 0937, 0969, 1398

[16]

jılķışı: At bakıcısı, seyis.

j. 0688, 0748, 0929, 1000

j.+ lardıñ 0795, 0858

[6]

jılt

jılt et-: Parlamak.

j.- ip 1513

j.- ken 1739

[2]

jıltılda -: Pırıldamak, ışıldamak.

j.- p 1056

[1]

jıltıñda -: Parlamak, ışıldamak.

j.- p 0756

[1]

jıltır: Parlak.

j. 0008, 1530

[2]

jıltıra-: Parlamak, pırıldamak, ışıldamak.

j.- p ketipti 0800

j.- ydı 1208

[2]

jıltırat -: Parlatmak, ışıldatmak.

j.- ıp 1704

[1]

jıluv I: Eş dost, akrabalardan toplanan yardım.

j. 0501

[1]

jıluv̇ II: 1. Sıcaklık, ısı.

j. 0964

j.+ ına 0534

2. Merhamet, iyilik.

j.+ ı 1732

[3]

jıluv̇sız: Soğuk.

j. 1198

[1]

jım: Sessizlik, sükunet.

j. 1858

jım bol-: Sesini çıkarmamak, susmak.

j.- ıp 1369

jımın bildir-: Hissettirmek, sezdirmek.

j.- mey 0505

[3]

jımıy -: Gülümsemek, tebessüm etmek.

j.- dı 1892

[1]

jın: *Far.*

jını ḳoz-: Öfkelenmek, sinirlenmek.

j.- ıp 2041

j.- ıp ketedi eken 2009

jının keltir-: Öfkelendirmek, sinirlendirmek.

j.+ ımdı k.- üvşi edi 1407

jınıma oynama: "Beni sinirlendirme, benimle dalga geçme" anlamlarında kullanılan söz.

j. 2019

ne jını bar: "Ne işi var, belasını mı arıyor?" anlamlarında kullanılan söz.

n. j.ıñ b. 1128

[5]

jıpırla -: Dolmak, çoğalmak, kaplamak.

j.- p jatḳan 1287

[1]

jır -: Bölmek, ayırmak.

j.- ıp bere 0488

[1]

jıra: Derecik, küçük dere, hendek, su yolu.

j.+ dan 1805

[1]

jırḳıldaḳ: Çok gülen, güleç.

j.+ tıñ 1476

[1]

jırt -

jer jırt-: Toprak kazmak, bellemek.

j.- sa 1138

[1]

jırtıḳ: Yırtık.

j.+ ın (jırtığın) 1132, 1973

j.+ ına (jırtığına) 1146

[3]

jırtḳış: Yırtıcı, vahşi, acımasız.

j.+ tı 1716, 1721

[2]

jıy-: Toplamak, yığmak, bir araya getirmek.

j. 0540

j.- ıp 0671, 0912, 1170, 1368

j.- ıp ḳoyıp 0418

j.- ıptı 0793

ayılın jiyatın emes: Çekinmeden, korkmadan.

a. 1935

[5]

jıyġız -: Toplatmak.

j.- dım 1157

[1]

jıyıl -: Yığılmak, toplanmak.

j.- adı 0935

[1]

jıyın: Kalabalık, yığın.

j. 0670

j.+ dı 1852

[2]

jıyıstır -: Toplamak, bir araya getirmek.

j.- ıp 1987

[1]

jibek: İpek.

j. 0202, 0650, 1257, 1731

[4]

jiber -: Göndermek, yollamak.

j.- di 0074, 0622, 0898, 0913, 1091

j.- e jazdaptı 1435

j.- edi 0840, 1610, 2042, 2126

j.- etini 2037

j.- eyik 1960

j.- eyin 1789

j.- gen 0730, 1638, 1666, 1939

j.- gendey 0051

j.- gendey bolġan eken 0420

j.- geni 1940

j.- gensiñ 1363

j.- gisi kelip turdı 1619

j.- ip 0079, 0143, 0662, 1143, 1196, 1645, 1832, 1846

j.- ip edi 0830, 1969

j.- ipti 0915, 1952

j.- mey 0502

j.- señ 1432

j.- señiz 0308

j.- şi 1781

j.- üv 1687

j.- üvde 0506

j.- üvden 0230

j.- üvdi 1388

j.- üvge 0077, 1206

ḳiyal jiber-: Olay ve olgulardan vazgeçmek.

ḳ.- ip 1531

ḳulağının sırtınan jiber-: Kulak asmamak.

ḳ.- di 0630

[46]

jibi -: Yumuşamak, erimek.

j.- di 2090

[1]

jiger: Gayret, cesaret, güç.

j.+ inen 1080

[1]

jigit: Yiğit, genç, delikanlı.

j. 0455, 0461, 0503, 0509, 0522, 0529, 0745, 0914, 0975, 0977, 0988, 1000, 1163, 1243, 1657, 1830, 1839, 1853, 1856, 2083

j. edi 2048

j.+ i 1173

j.+ iniñ 0728

j.+ ke 0472

j.+ ter 0731, 1947

j.+ terden 1226

j.+ terge 1166

j.+ teri 0724, 0735

j.+ ti 0457, 0478, 0635, 0929

j.+ tiñ 0337, 1001, 1474, 1658, 1829, 1861

[40]

jihaz: *Ar.* Cihaz.

j. 0794

[1]

jik: İki nesnenin birbirine temas ettiği yer, ek yeri.

j. 1268, 1407

j.+ i (jigi) 0565, 0821

j.+ siñ 1353

[5]

jilik: İncik kemiği.

j. 0753

j.+ i (jiligi) 0320

toḳpan jilik: Kaval kemiği.

t. 0750

[3]

jilinşik: Kaval kemiği.

j. 0761

[1]

jinik -: Bozulmak, kokmak.

j.- ip (jinigip) ketedi 0972

[1]

jiñişke: Kalın olmayan, ince.

j. 0818, 1244

[2]

jiñişker-: Küçülmek.

j.- edi 1371

j.- ip 0320

[2]

jip: Duygusal, hassas.

j.+ pen 1987

[1]

jipsi -: Hafifçe terlemek.

j.- gen 0427

[1]

jiti: Çevik, atik.

j. 0129

[1]

jiyde: İğde.

j. 0885, 1077, 1080, 1197, 1299

j.+ den 1111

[6]

jiydi -: (Et) Fazla kaynamak, pişmek.

j.- gen 0283

j.- p 0421

[2]

jiyek: Sahil, yaka, kenar, sınır.

j.+ inde (jiyeginde) 1478, 1568, 1572, 1613

j.+ ine (jiyegine) 0059, 0615, 1039

[7]

jiyen: Yeğen, kız kardeşin çocuğu.

j.+ im 0413

[1]

jiyırma segiz: Yirmi sekiz.

j.+ inşi 1131, 1802

[2]

jiyırma üş: Yirmi üç.

j. 0601

[1]

jiyi: Sıkça, tekrar tekrar.

j. 2026, 2095

[2]

jiyile -: Sık sık tekrar etmek, sıklaşmak.

j.- di 0222

j.- p 2082

[2]

jiyirken -: İğrenmek, tiksinmek.

j.- ip ketti 0511

[1]

jiyna -: Toplamak, yığmak.

j.- ġan 0318

j.- p 0788

j.- p aldı 0035

j.- p alıp 2025

j.- sam 0009

j.- v 0501, 1676

j.- vġa 0173, 0460, 1929, 2111

j.- y şıḳḳan 0479

j.- ydı 1645

j.- ymın 0860

[14]

jiynağış: Toplayıcı.

j. 0503, 0509, 0522

j.+ ḳa 0475

j.+ tıñ 0467, 0489

[6]

jiynaḳ: Toplam.

j.+ ımnıñ 1(jiynağımnıñ) 903

[1]

jiynal -: Hazırlanmak, toplanmak.

j.- a beredi 0500

j.- ġan 0016, 1176, 1646, 1849

j.- ıp 1143

[7]

jiynalıs: Toplantı, oturum.

j.+ ında 1956

j.+ ta 1828, 1910

[3]

jiynastır -: Toplamak.

j.- a bastaydı 2043

[1]

jiynat -: Toplatmak.

j.- ıp 1553

[1]

joġal -: Yok olmak, çalınmak.

j.- adı 0865, 1079, 1649

j.- arı 1707

j.- dı 0719, 0787, 0952

j.- dım 2112

j.- ġan 0722

j.- mavdı 1486

j.- maydı 1675

[11]

joġarġı: Yukarı, üst.

j. 0308, 0820, 1894, 1902

[49

joġarı: Yukarı, üst.

j. 1133, 1633

[2]

joḳ: 1. Yok, var karşıtı.

j. 0002, 0120, 0141, 0165, 0173, 0176, 0196, 0261, 0285, 0332, 0378, 0392, 0426, 0490, 0492, 0498, 0543, 0637, 0670, 0675, 0710, 0742, 0752, 0766, 0794, 0834, 0877, 0891, 0901, 0902, 0940, 1064, 1069, 1123, 1199, 1259, 1340, 1350, 1363, 1367, 1491, 1573, 1629, 1630, 1663, 1706, 1771, 1796, 1813, 1875, 1888, 1890, 1894, 1909, 1967, 1981, 1992, 2099, 2104

j.+ ın (joġın) 1621

j.+ ḳa 1622

j.+ ta 0136, 1599

j.+ tıñ 1185

2. Kabul etmeme, hayır.

j. 0391

3. Sıfat tamlaması kurar.

este j. eski mezgilde 0002

janı j. arvaḳḳa 1992

janı j. bayġus 1069

4. –ġan, -gen, -ḳan, -ken partisip eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimini yapar.

bajaylaġan j. 1093

betin ḳaḳḳan j. 1140

bilgen j. 0344, 2131

bolġan j. 1933

jatsınġan j. 1138

jayġan j. 2050

jetken j. 0486

jorıp jatḳan j. 0617

ḳalġan j. 0668

ḳuyġan j. 0875

pisken j. 0998

sezgen j. 1489

şayġan j. 0959

şayḳaġan j. 0997

talap aytpaġanı j. 1910

toltırġan j. 1043

uḳsatḳan j. 1754

soḳḳan j.+ pın 0303

kete ḳoyġan j.+ pız 1883

tölegen j.+ pız 1761

[90]

joḳta -: Ağıt yakmak, yas tutmak.

j.- p 1405

[1]

joḳtıḳ: Yoksunluk, yokluk.

j.+ ḳa 1682

[1]

jol: Yol, yolculuk; yol yöntem.

j. 0286, 0447, 0448, 0665, 0710, 0811, 1086, 1478, 1682

j.+ da 0239, 0850

j.+ dan 0457

j.+ day 1605

j.+ dı 0538, 1109, 1393

j.+ dıñ 0698, 0707

j.+ ġa 0107

j.+ ġı 0276, 1214

j.+ ı 0153, 0185, 0712, 0733, 1001, 1588, 1809, 1860

j.+ ım 0524, 1969

j.+ ın 0096

j.+ ıñ 0206, 1683

j.+ ına 0117, 0448, 1898

j.+ ında 1326, 2108

j.+ ıñız 1885

j.+ ıñızdı 0562

j.+ men 0732, 1696

jol al-: Yola çıkmak.

j.- dı 0166

j.- dıķ 1085

jol bolsın: "İyi yolculuklar" anlamında kullanılan söz.

j. 0311

[47]

jolat -: Yaklaştırmak.

j.- padı 0924

[1]

jolaẏşı: Yolcu.

j. 0811

j.+ nıñ 1615, 1815

[3]

jolay: Yol üstü.

j. 0153, 0156, 0461, 0522

[4]

jolbarıs: Kaptan.

j. 1649, 1740

[2]

joldas: Yoldaş.

j. 1345, 1894

j.+ .ı 1657

j.+ ı 0039, 1654, 1659, 1765

j.+ ı eken 0039

j.+ ınıñ 1653

j.+ tar 1833

j.+ tıñ 1954

[11]

joldastıķ: Yoldaşlık.

j.+ ķa 1366

[1]

jolġı: Defa, sefer, kez.

j. 1217

j.+ ġa 1223

[2]

jolıḳ -: Yüz yüze görüşmek, buluşmak, uğramak.

j.- ıp keteyin 1877

j.- paydı 0277

j.- uvġa 0290

[3]

jolıḳtır -: Yüz yüze görüştürmek, buluşturmak.

j.- dım 0545

[1]

jol-joralġı: Töre, adet, gelenek.

j. 0870

[1]

jolserik: Yol arkadaşı.

j.+ i (jolserigi) 0515

j.+ ine (jolserigine) 0480

j.+ iniñ (jolseriginiñ) 0509

[3]

jon: Sırt, arka.

j. 1794

j.+ ġa 0860

j.+ nan 0719

j.+ nıñ 0714

[4]

joñışḳa: Yonca.

j.+ nı 0696

[1]

joralġı: Örf, adet, gelenek, görenek.

j.+ nı 1388

[1]

jorġala -: Emeklemek, sürünmek.

j.- p ḳaladı 0508

[1]

jorı -: Yorumlamak.

j.- p 1149

j.- p jatḳan joḳ 0617

[2]

jorıḳ: Saldırı, hücum, askeri sefer.

j. 0968

j.+ ḳa 0812

[2]

jort -: Sefere çıkmak.

j.- atındı 1446

j.- ıp 0712

j.- ḳan 1715

[3]

jorta: Mahsus, inadına, kasten.

j. 1873

[1]

jortıs: Hızlı adımlarla yürüme.

j.+ pen 1372

[1]

jospar: Plan.

j.+ ına 2060

[1]

jota: Yamaç, tepe, engebe.

j.+ sı 0696

[1]

joy -: Yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak.

j.- a bilsek 1706

[1]

joyıl -: Yok olmak.

j.- ġan 0517

[1]

jozı: Sehpa.

j. 0055

j.+ ġa 0019

j.+ sın 0060

[3]

jön I: Yön, istikamet.

j. 0071, 0087

j.+ ine 0865, 1360

[4]

jön II: Vaziyet, hal, durum.

j. 2087

[1]

jön III: Doğru, haklı.

j. 0291, 0442, 0636, 0640, 1420, 1738, 1956

j.+ i 1963

[8]

jönde -: Tamir etmek, ayarlamak.

j.- p 0306

[1]

jönel -: Çabuk, aceleyle çıkıp gitmek.

j.- di 0051, 0121, 0999, 1386

j.- e berdi 1958

j.- e bergen 1859

j.- e bergeni 0144

j.- edi 1468, 1658, 2046

j.- erde 1519

j.- ipti 1697

[12]

jön-joba: İşin gidişatı, vaziyet, durum.

j.+ nı 1388

[1]

jöñki-: Toplu olarak göçmek, yer değiştirmek.

j.- di 1006

[1]

jöñkil-: Göç etmek.

j.- e 0122

j.- ip 0246

[2]

jötel -: Öksürmek.

j.- ip 0719

[1]

jèrdem: Yardım.

j.+ ge 1653

[1]

jubat -: Avutmak, teselli etmek.

j.- uv 1520

[1]

jubay: Karı kocadan her biri, eş.

j.+ ın 1783

j.+ ına 1785

[2]

judırıḳ: Yumruk.

j. 1859

j.+ ı (judırığı) 2024

j.+ ımdı (judırığımdı) 2026

j.+ ın (judırığın) 2009, 2041

[5]

judırıḳtay: Küçücük, yumruk kadar.

j. 1118, 1179, 1243, 1290

[4]

juġımdı: Sevimli, cana yakın.

j.+ sıñ 0429

[1]

juḳ -: Bulaşmak.

j.- ıp (juġıp) 0203

ayağı ayağına juḳpa-: Dolu dizgin gitmek, hızlı gitmek.

a.- y 0128

[2]

juḳa

juḳa bol-: Zayıflamak, cılızlaşmak.

j.- sa 0089

j.- sın 0089

[2]

juḳar -: İncelmek, ufalmak.

j.- ġan 0888

[1]

juḳpa: Yufka.

j. 1382

[1]

jul-: Çekmek, yolmak, sökmek, koparmak.

j.- ayın 1476

j.- ıp aladı 0728

julıp je-: Zorbalık etmek.

j.- p jürgen 1226

[3]

julıḳ: Vardela, kösele, şerit.

j.+ ḳa 2016

[1]

julın: Omurilik, murdar ilik.

j. 0735

[1]

jum -: Yummak, sıkmak.

j.- arında 1186

j.- dı 1178

j.- ıp 1680

[3]

jumaḳ: Cennet.

j. 1595

j.+ ın (jumaġın) 1548

j.+ ḳa 1418

[3]

jumbaḳ: Bilmece.

j. 0218

[1]

jumır: Yuvarlak.

j. 1077

[1]

jumırlan -: Yuvarlanmak.

j.- ıp 0697

[1]

jumırtḳa: Yumurta.

j.+ day 1143

tört bölmeli jumırtḳa: Dört sarılı yumurta.

t.+ day 1257

[2]

jumırtḳala -: Yumurtlamak.

j.- p jatḳan 1931

ḳoy üstine boztorġay jumırtḳala-: Kaygısız, tasasız olma.

ḳ.- ġan 0516

[2]

jumıs: İş, hizmet, emek, çalışma.

j. 0288, 1358

j.+ ın 0641

j.+ ına 1468

j.+ ınan 0668

j.+ ḳa 1823, 1824

j.+ ta 1374

j.+ tıñ 0360, 0676

[10]

jumıssız: İşsiz, işi olmayan.

j.+ bın 1909

[1]

jumıssşı: İşçi.

j. 0493

j.+ lar 0498

j.+ larına 0496

[3]

jumsa -: Göndermek, görevlendirmek, bir işi yapmasını istemek.

j.- dı 0454, 2070

j.- dım 1068

j.- ġan 1975

j.- ġanda 0239

j.- p otır 0360

[6]

jumsaḳ: Sert olmayan, yumuşak.

j. 0369, 0926, 1021, 1052, 1720, 1907

iyi jumsaḳ: Ağırbaşlı, vakur.

i. 1366

[7]

jumsal -: Görevlendirilmek.

j.- ġan 0629

[1]

jumsart -: Yumuşatmak.

j.- uv edi 0760

[1]

jumsat -: Görevlendirmek.

j.- uvġa 1641

[1]

junttay

junttay et-: Semizleştirmek, şişmanlatmak.

j. etip 1247

[1]

jupar: Güzel, hoş koku, ıtır, misk.

j. 0656, 0704, 1289, 1508, 1611

[5]

jupını: Basit, sade, gösterişsiz; fakirce.

j. 0061, 1720

[2]

jup-jumsaḳ: Yumuşacık, çok yumuşak.

j. 1055, 1289

[2]

jurnal: *İng.* Dergi.

j. 1211, 1308, 1346, 1350

j.+ ın 1338, 1384

[6]

jurt: Halk, millet.

j. 0066, 0117, 0121, 0191, 0429, 0440, 0488, 0517, 0585, 0729, 0746, 1138, 1143, 1146, 1176, 1230, 1256, 1346, 1374, 1431, 1542, 1717, 1719, 1849, 1850, 1854, 1858, 1953, 1954

j.+ ına 1532

j.+ ınıñ 0772

j.+ ḳa 0193, 0337, 0506

j.+ pen 1325

j.+ tan 0419

j.+ tı 0251, 1248

j.+ tıñ 0115, 0309, 0408, 0764, 1146, 1276, 1816

[459

jut -: Yutmak

j.- amın 0704

j.- atın bolsa 0378

j.- ıp jürip 0375

j.- ḳanday 2104

j.- tım 0814, 1049

[6]

jutar: Yudum.

j.+ ı 1028

[1]

jutıl -: Yutulmak.

j.- uvġa 1682

[1]

jutım: Yudum.

j. 1061

[1]

jutın -: Yutkunmak.

j.- a alsamşı 1255

j.- adı 1260

[2]

jutḳız -: Yutturmak.

j.- dı 1072, 1089

j.- dım 1094

[3]

juv̇ -: Yıkamak.

j. 1364

j.- dı 0916

j.- ġanına 0916

j.- ıp 1036, 1158

j.- ıp ketip 1939

[6]

juv̇an: Kalın, geniş olmayan.

j. 1889, 2009

[2]

juv̇as: Uysal, halim, muti, yumuşak başlı.

j. 0934

[1]

juv̇ġız -: Yıkatmak.

j.- dı 1019

[1]

juv̇ıl -: Yıkanmak.

j.- maġan 1467

[1]

juv̇ın -: Yıkanmak, yunmak, banyo yapmak.

j.- adı 1341

[1]

juv̇ınıp-şayın-: Elini yüzünü yıkamak, yıkanmak.

j.- ıp 0551

[1]

juv̇san: Pelin, ak pelin.

j.+ nan 1099

[1]

jüde -: Zayıflamak, cılızlaşmak.

j.- geni 2092

j.- p 1918

j.- p jürgenine 1324

j.- p ḳaldı 1176

j.- p ketedi eken 0062

j.- ydi 0016

[6]

jüdev̇: Zayıfça, cılızca.

j. 1136

[1]

jügeri: Mısır.

j. 0707

[1]

jügermek: Kerata, haylaz, afacan.

j. 0421

[1]

jügindir -: Diz çöktürmek.

j.- gen 2051

[1]

jügir -: Koşmak.

j.- di 0880

j.- geni 2114

j.- ip 0121, 0211, 0560, 0623, 1655, 1657, 2114

j.- ip kelip 1853

[10]

jügiris: Koşuşturma.

j.+ inen 2116

[1]

jük: Yük.

j. 0437, 1465

[2]

jülde: Ödül, mükafat.

j.+ ni 0029

[1]

jün: Kıl, tüy, yün.

j.+ dey 2009

j.+ i 0800

j.+ iñ 1470

[3]

jür -: 1. Yürümek.

j. 0197, 0273, 0329, 0366, 0399,

1231, 1233, 1370

j.- di 0102, 0108, 0124, 0142

j.- dik 1276

j.- din 1517

j.- e 1373

j.- e beredi 0328

j.- e berer 0673

j.- e bersin 2088

j.- edi 1596, 2000

j. ekensiñ 0047

j.- emin 0046

j.- emiz 0351, 1067

j.- er 0868

j.- etin 0433, 1866, 1916

j.- gen 0763, 1012, 1014, 2062

j.- gende 0811

j.- genin 0666, 1517

j.- genine 0489

j.- ip 0345, 0438, 1686, 1696, 1810

j.- ip aldı 0578

j.- meydi 0756

j.- se 1434

j.- sem 1528

j.- üvge 1225, 1929

j.1713, 1911

2. –a/-e/-y; -p gerundium eki almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

alıp j.- er 0744

aralap j.- ip 0388

arıla j.- eyik 1866

armandap j.- ip 0485

asıp j.- etin 1364

avdarıp j.- gen 1798

avırıp j.- genin 0670

ayırıp j.- genimde 1460

aytıp j.- eyin 1685

basıp j.- gen 1132

basıp j.- meytin 1603

batıp j.- ip 0928

bezip j.- etini 1817

dep j.- di 0677

dep j.- geniñ 1520

domalanıp j.- gen 1296

domalap j.- gen 1123

dürliktirip j.- genderiñ 0408

èndetip j.- etin 0195

ertip j.- üvi 1148

èveyilenip j.- ip 1530

izdep j.- ip 1428

jarbandap j.- meymin 0626

jarıtıp j.- gendey 1454

jas bolıp j.- e beredi 1579

jatıp j.- gen 1785

jazıp j.- genim 1863

jelep jebep j.- etin 0520

jılap ķalıp j.- mesin 1188

julıp jep j.- gen 1226

jutıp j.- ip 0375

jüdep j.- genine 1324

ķalmay j.- gen 1593

ķañgımalap j.- ip 1135

ķañğıp j.- gen 1254

ķarap j.- ip 0134, 1817

ķaravıtıp j.- e berdi 1104

ķatınap j.- gen 0850

ķavıp j.- üvi 0583

ketip j.- se 1129

kezip j.- geni 0667

ķıbırlap j.- gende 1351

ķısılıp j.- edimis 0620

kiyip j.- etin 1304, 1329

ķoķaytıp j.- etin 1120

ķonıp j.- genin 0333

kösteñdetip j.- e berdi 0098

ķuvanıp j.- di 1163

maldanıp j.- gen 1983

oraķ orıp j.- etin 0431

oyanıp j.- ip 1810

oylap j.- gen 1578

ökpe bolıp j.- genim 0136

ölimsirep j.- ip 1405

östip j.- gende 0526

östip j.- genin 0929

öşip j.- genim 0164

sabılıp j.- ip 1439

saķtap j.- gen 0984

sandalıp j.- ip 0361

savıp j.- genim 0938

selkildep j.- genime 0640

seltendep j.- genim 0638

sırķırap j.- gen 1426

suvarıp j.- se 0582

sürinip j.- ip 1556

süyrelep j.- gendey 0611

şapıp j.- gen 0413

şavıp j.- gende 0721

şayıp j.- ip 1158

tappay j.- gende 1146

tırbanıp j.- ip 0675

tilep j.- etin 0139

uşıp j.- gen 2003

üyip j.- geli tur eken 0528

üzip j.- gen 0696

3. –a/-e/-y; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek şimdiki zaman çekimini oluşturur.

aẏırıp j. 1301

aẏırıp j.- misiñ 1470

aẏızdanıp j. 1912

bayığalı j.- siñ 0671

bayķap j.- min 1835

boķtap j. 0836

işip j.- siñ 0181

kiyındap j. 0679

körip j. 0892

körip j.- min 0486

oynap j. 0612

renjip j.- siñ 1223

septirip j. 0553

şığarıp j.- me 0048

şöldep j.- min 0826

tappay j.- min 1895

tolķıp j.- edi 0772

uyıķtay almaytın bolıp j. 1551

üyretip j.- min 1023

4. –ġalı/-geli gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek gelecek zaman çekimini oluşturur.

alġalı j. 0907

bütindeskeli j. 1973

[148]

jürdek

jürdek poez: Hızlı tren.

j.+ dıñ 0477

[1]

jürek: Kalp, yürek.

j. 0207, 0236, 0294, 1645, 1691, 1692, 1694, 1786, 2072, 2110

j.+ i (jüregi) 0634, 1375, 1729, 1979, 2080, 2098

j.+ im (jüregim) 1498

j.+ imdi (jüregimdi) 0687

j.+ imen (jüregimen) 1702

j.+ in (jüregin) 1641, 1871, 1964, 2000

j.+ inde (jüreginde) 1011

j.+ ine (jüregine) 0221, 1532

j.+ iñe (jüregiñe) 1681

j.+ inen (jüreginen) 0244

j.+ iniñ (jüreginiñ) 0217, 1962

j.+ iñmen (jüregiñmen) 1413

j.+ iñniñ (jüregiñniñ) 0206, 0231, 0233

j.+ ke 1645

j.+ pen 1692

j.+ te 0253

j.+ ten 0234

j.+ teri 0731

j.+ tiñ 1109

jüregi örekpi-: Heyecandan kalbi güm güm atmak.

j.- p 0460

[41]

jürele -: (At veya deve) Yorulmak, bitkin düşmek.

j.- p 2083

j.- p otırıp 1998

[2]

jürgiz -: (Araba) Sürmek, kullanmak.

j.- etin 2028

[1]

jüris: Yürüyüş.

j.+ i 0400, 1332

j.+ im 1066

j.+ imen 0969

j.+ in 0354

j.+ ke 1229

j.+ tiñ 0343

[7]

jüristi: Yürüyüşlü.

j. 2096

[1]

jürüv̇: Yürüyüş.

j.+ ine 0310

[1]

jüyke: Sinir, sinir damarı.

j. 0222

j.+ ni 1050

[2]

jüyrik: Hızlı koşan, yürük.

j.+ ine (jüyrigine) 0455

j.+ inen (jüyriginen) 2075

jüyrik poez: Hızlı tren.

j.+ dan 0525

[3]

jüytki -: Hızlı gitmek, çabuk yürümek.

j.- gen 0525

[1]

jüz I: Sima, çehre, yüz.

j. 0024, 1800

j.+ di 0456

j.+ i 0152, 0680, 1220, 2048, 2100

j.+ imdi 1869

j.+ ime 0879

j.+ in 0452, 0770, 1907

j.+ ine 0341, 0499, 1259

j.+ inen 1483

jüz sın-: Surat asmak.

j.- ıp 0992

jüz şayıs: Küsüşme, bozuşma, kavga

j.+ tan 1464

[19]

jüz II: Yüz sayısı.

j. 0661, 1998, 2091

[3]

jüz -: Yüzmek.

j.- di 1018

j.- gen 0216

[2]

jüzik: Yüzük

j.+ tiñ 0327

[1]

jüz on: Yüz on.

j. 0494

[2]

K/ Ķ

ķabaķ: Göz kapağı.

ķ.+ ı (ķabağı) 0162, 0368

ķ.+ ın (ķabağın) 0594, 0759, 1466

ķ.+ ına (ķabağına) 0676, 1346

ķabağı ķat-: Üzülmek, derin düşüncelere dalmak, efkarlanmak.

ķ.- ıp 0404

ķabağına bult tüyil-: Gözüne perde inmek.

ķ- di 0074

ķabağın añdı-: Gönlünü almak.

ķ.- p 1783

[10]

ķabat: Kat, sıra, tabaka.

ķ.+ ı 1675

ķ.+ ına 0332, 0363

[3]

ķabattı: Çok katlı, birkaç tabakalı.

ķ. 0795

[1]

ķabıķ: Kabuk, zar.

ķ.+ ımen (ķabığımen) 0821

[1]

ķabılda -: Teslim almak.

ķ.- ydı 0232

[1]

ķabırġa I: Kaburga kemiği.

ķ.+ sınan 1614

ķabırġamen keñes-: Düşünüp taşınmak.

ķ.+ ñmen k- ip 0435

[2]

ķabırġa II: Duvar.

k. 2066

ķ.+ ġa 1790

[2]

ķabıs -: Birbirine geçmek, iç içe geçmek; içe doğru bükülmek.

ķ.- ıp 1715

ķ.- ıp otırġan 1250

ķ.- ķan 1717, 1733

[4]

kabina: *Fr.* Kabin, loca.

k. 0529

k.+ ġa 0532

k.+ nıñ 0384

[3]

ķada -: Bir noktaya bakakalmak, gözünü alamamak.

ķ.- ġanı 0580

[1]

ķadal-: Gözünü dikmek, gözlerini ayırmamak.

ķ.- dı 0899, 0945

ķ.- ġan 1667

ķ.- ıp 1484, 2094

ķ.- ıp otıruvşı edi 0265

[6]

ķadam: *Ar.* Adım.

ķ.+ ıñmen 1351

[1]

ķadir: *Ar.* Hürmet, saygı, kadir, değer.

ķ.+ i 1413

ķ.+ in 1408, 1963

[3]

ķadirle-: Hürmet etmek, saygı göstermek.

ķ.- gen 0872

[1]

ķadirli: Saygın, hürmetli.

ķ. 0773, 0877

[2]

ķadirmendi: Kıymetli, değerli.

ķ. 0255

[1]

kadr: *İta.* Kadro.

k. 0436

k.+ ġa 0409

[2]

ķaġaz: *Far.* Kağıt.

ķ. 2007

ķ.+ darın 2043, 2050

ķ.+ darıñsız 1349

ķ.+ dı 1821

ķ.+ ġa 0006, 0012, 0023, 0037,

0052, 0055

ķ.+ ım 1915

ķ.+ ın 0099, 2111

[14]

ķağım

ķas ķağım: Göz açıp kapayıncaya kadar, ani.

k. 1514

[1]

ķağıt -: Sözle sataşmak, laf atmak.

ķ.- tı 0980

[1]

ķağiyda: *Ar.* Kaide, kural.

ķ. 0237

[1]

ķaharlı: Öfkeli, sinirli.

ķ. 1550

[1]

ķaja -: Kemirmek.

ķ.- p 0672

[1]

ķajet: *Ar.* Gerek, gerekli, hacet, lazım.

ķ. 0136, 0159

ķ.+ i 1662, 1796, 1929, 2099

ķajet bol-: Gerekmek.

ķ.- sa 1411

[7]

ķajetsiz: Gereksiz, lüzumsuz.

ķ. 1661

[2]

ķajetti: Gerekli, lüzumlu, ihtiyaç duyulan.

ķ.+ niñ 1546

[1]

ķajı: *Ar.* Hacca gidip gelen kişi, hacı.

ķ. 0040

[1]

ķajı -: Yorulmak, bitkin düşmek.

ķ.- ġanı 1804

ķ.- p 0563

[2]

ķaķ -: 1. Çakmak.

ķ.- ķanday 1861

2. Sallamak, sarsmak.

ķ.- adı (ķağadı) 1656

ķ.- atın (ķağatın) 1564

ķ.- ıp (ķağıp) 0286, 0293, 0725, 1371, 1653

ķ.- paydı 1540

3. İttirmek, iteklemek.

ķ.- adı (ķağadı) 0925

betin ķaķķan joķ: Karşı çıkmadı,

karşı gelmedi.

b. 1140

elpek ḳaḳ-: İlgi göstermek.

e.- ıp 0183, 1783

esik ḳaḳ-: Kapıyı çalmak.

e.+ in ḳ.- tı 0037

jayrañ ḳaḳ-: Neşelenmek, mutlu olmak.

j.- ıp 1589

kevde ḳaḳ-: Kibirlenmek, kendini beğenmek.

k.+ sin ḳ.- adı 0169

ḳulaḳ ḳaḳpa-: Hiçbir şey demeden sessizce durmak.

ḳ.- stan 0071

lüpil ḳaḳ-: (Kalp) güm güm atmak.

l.- tı 1730

şot ḳaḳ-: Toprağı kazmak, çapalamak.

ş.- ıp 0337

[21]

ḳaḳ I: Tam, tastamam.

k. 0589, 0594, 0715, 0984, 1032, 1033

ḳaḳ jarıl-: İkiye bölünmek.

ḳ.- adı 1766

[7]

ḳaḳ II: Kurutulmuş meyve, kak.

ḳ.+ tıñ 0389

[1]

ḳaḳ III: *Ar.* Hak.

ḳ.+ ıñ 0492

[1]

ḳaḳal -: Boğulmak, nefes alamamak.

ḳ.- ar edik 0979

ḳ.- ıp otırıp 0034

[2]

ḳaḳpa: Dış kapı, kale kapısı.

ḳ. 1728, 1731

ḳ.+ dan 0036, 1612

ḳ.+ sı 0100, 2130

[6]

ḳaḳpaḳ: Kapak.

ḳ.+ ı (ḳaḳpağı) 0818

[1]

ḳaḳpaḳıl: Birileri tarafından itilip kakılma.

ḳ. 0727

ḳ.+ şa 0725

[2]

ḳaḳpaḳılda -: İtip kakma.

ḳ.- p 1135

[1]

ḳaḳpaḳtay: Büyük, kocaman, yayvan.

ḳ. 2047

[1]

ḳaḳpalı: Dış kapısı olan.

ḳ. 0023

[1]

ḳaḳsa -: Çok konuşmak, bir kimenin başının etini yemek.

ḳ.- p otırġanına 0510

ḳ.- ymın 0410

[2]

ḳaḳsal : Orta yaşın üstünde olan.

ḳ.+ dıñ 0935

[1]

ḳaḳsat -

zar ḳaḳsat-: Ağlatmak, hor görüp üzmek.

z.- armın 0533

[1]

ḳaḳşı-: Atılan bir şeyi havada yakalamak, havada kapmak.

ḳ.- p 0502

ḳ.- p ketetin 0763

[2]

ḳaḳta -: Bir şeyin üzerini gümüşle kaplamak, süslemek.

ḳ.- dım 0987

ḳ.- r 1013

[2]

ḳal-: 1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek, kalmak.

ḳ.- adı 0804, 1502, 1503

ḳ.- adı 1927

ḳ.- atın 0665

ḳ.- dı 1179, 1948

ḳ.- ġan joḳ 0668

ḳ.- ġandarı 0670

ḳ.- ġanşa 0807

ḳ.- ıp ḳoydı 0151

2. Bir durumda bulunmak.

ḳ.- armın 2097

ḳ.- atın 0738, 1534

ḳ.- dı 0101, 0134, 1999

ḳ.- dım 0594

ḳ.- ġan 0258, 1481

ḳ.- ıptı 1349

ḳ.- mas 0738

ḳ.- masa 0207

ḳ.- masın 0236

3. Varlığını korumak, sürdürmek.

ḳ.- ar 1433

ḳ.- ġan 0834, 095, 1010, 2108

ķ.- ġanı 0721, 1154

ķ.- ġanın 0534

ķ.- ıptı 1078

ķ.- masın 0601, 1801, 1805, 1921

ķ.- may jürgen 1593

ķ.- maytın 1159

4. Herhangi bir durumu sürdürmek.

ķ.- atınına 0250

ķ.- dı 1297

5. Zaman, uzaklık veya nicelik belirten miktarda bulunmmak.

ķ- dı 0077

ķ.- madı 0285, 0676

6. Geç kalmak, gecikmek.

ķ.- dı 1322

7. Miras olarak geçmek

ķ.- ġan 1191

8. –a/ -e ; -y ; -p gerundium eklerinden birini almış fiilerden sonra gelerek fiilin belirttiği harekette kaldığını veya hareketin değiştiğini gösterir.

adasıp ķ.- ġan 1251

adıra ķ.- adı 1637

alıp ķ. 1236

alıp ķ.- dı 0405

aşıp ķ.- adı 0985

basılıp ķ.- dı 0615

batıp ķ.- ıptı 0675

bolıp ķ.- ıptı 2086

bügilip ķ.- ıptı 0260

bükip ķ- dı 0426

bükip ķ.- dı 0426

dènikip ķ.- ġan 1854

dep ķ.- ıpem 1283

dep ķ.- ıppın 1126

dep ķ.- uvı 0817

elitip ķ.- ġanday boldım 1092

ilesip ķ.- may 1803

ilinip ķ.- ıp 0783

jaķtırmay ķ.- dı 0334

jañılıp ķ.- dı 0988

jèvdir ete ķ.- dı 0693

jılap ķ.- ıp jürmesin 1188

jorġalap ķ.- adı 0508

jüdep ķ.- dı 1176

jüre ķ.- ıķız 1374

ķ.- may 1221, 1365

ķalbalaķtap ķ.- dı 1069

ķarap ķ.- ıptı 0186,

ķartayıp ķ.- ıptı 0832

ķatalap ķ.- ıptı 0302

ķatalap ķ.- sa 0860

ķavıp ķ.- uv 1944

kele ķ.- dıñ 0827

kelip ķ.- ar 0276

kelip ķ.- dıñız 1892

kelip ķ.- ıp 0315

keptelip ķ.- ġanday 1255

keşikip ķ.- may 1664

ketip ķ.- atınday 1500

ketip ķ.- ıptı 0527

ketip ķ.- sa 1501

ketip ķ.- uvġa 0058

ķısılıp ķ.- dı 0623

ķızıñķırap ķ.- ġan 0480

ķolı bosay ķ.- sa 1121

ķonıp ķ.- ıptı 0736

ķoştasıp ķ.- ġım keledi 1059

ķoyıp ķ.- dı 0990, 1261

kömektese ķ. 1898

kömilip ķ.- ıpsıñ 0023

körip ķ.- adı 1569

körip ķ.- dım 0084

körip ķ.- madı 0143

kötertpey ķ.- adı 1399

ķulaniyektenip ķ.- ıptı 1060

ķurıp ķ.- masın 1799

melşiyip ķ.- atını 2095

moja bolıp ķ.- adı 1574

nuķıp ķ.- ġanday boldı 0991

omalıp ķ.- ar 0944

otırıp ķ.- adı 1578

otırıp ķ.- amın 0852

otırıp ķ.- dı 1922, 2051

otırıp ķ.- dım 0879

oyķastap ķ.- ıptı 0697

oylanıp ķ.- dı 0841

pispey ķ.- ġan 1298

sap ete ķ.- ġan 0136

sasıp ķ.- dı 1895

sırķattanıp ķ.- dı 0616

suvıp ķ.- ġan 1753, 1779, 1990

şıķpay ķ.- ġanı 0082

şıķpay ķ.- ġanınan 1163

tañ atıp ķ.- ıptı 2027

tiksinip ķ.- dı 1759, 1953

toķtay ķ.- dı 0294

tomarday bolıp ķ.- ar 1786

tura ķ.0949

tüsip ķ.- ıptı 0522

uyıķtap ķ.- ġanım 1214

ürpiyisip ķ.- dı 2116

üzilip ķ.- ġan 0731

9. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

èdiram ḳ. 1452

jayına ḳ.- arav 0572

ḳayran ḳ.- adı 1617, 1940

ḳayran ḳ.- amın 1198

ḳayran ḳ.- dı 0510, 2105

ḳayran ḳ.- dım 0689

ḳayran ḳ.- ġanı 1998

ḳur ḳ.- ma 0539

ḳur ḳ.- masañ 0493

nalasına ḳ.- maḳpın 0639

oñaşa ḳ.- dı 0596

ölim avızınan ḳ.- ġan 1765

tañ ḳ.- adı 1625, 1631

tañ ḳ.- ġanı 1146

tañ ḳ.- ġannan 0082

10. –DI geçmiş zaman ekini almış fiilden sonra gelen da/de/ta/te bağlacının ardından gelerek fiilin belirttiği hareketin öylece kaldığını gösterir.

bèyek boldı da ḳ- dı 0588

èlek boldı da ḳ- dı 0784

[157]

ḳal: *Ar.* Hal, durum.

ḳ.+ ındaġı 1750

[1]

ḳala: *Ar.* Şehir, kent.

ḳ. 0110, 0111, 0689, 1717, 1915, 1984

ḳ.+ da 1376

ḳ.+ daġı 0115

ḳ.+ dan 1742

ḳ.+ ġa 0121, 0132, 0141, 0154, 0166, 1710

ḳ.+ nı 1712

ḳ.+ nıñ 0988, 1751, 1876, 2069

ḳ.+ niki 0689

ḳ.+ sı 0284

[23]

ḳala -: İstemek, arzulamak.

ḳ.- sa 0544

[1]

ḳalalıḳ: Şehre ait, şehirli.

ḳ. 1302

[1]

ḳalam: *Ar.* Kalem.

ḳ. 0052, 1821, 1840

ḳ.+ ı 0003

ḳ.+ ım 1916

ḳ.+ ın 0037, 0099, 2050

[8]

ḳalamaḳı: Telif hakkı.

ḳ.+ nı 1836

[1]

ķalamdas: Kalem (muharrirlik) arkadaşı.

ķ. 1765

[1]

ķalamger: Yazar.

ķ. 0243

[1]

ķalay: Nasıl.

ķ. 0001, 0055, 0116, 0231, 0232, 0408, 0412, 0479, 0505, 0549, 0638, 0678, 0746, 0934, 1060, 1062, 1066, 1309, 1396, 1559, 1573, 1625, 1677, 1707, 1832, 1884, 1940

[27]

ķalayı: Kalay.

ķ. 0691, 0940, 1040

[3]

ķalbalaķta -: Şaşırmak, acele etmek, sağa sola koşmak.

ķ.- p ķaldı 1069

[1]

ķalbır: Konserve kutusu.

ķ.+ dan 0302

[1]

ķaldır -: Bırakmak, kalmasını sağlamak.

ķ.- adı 0239, 0895, 1081

ķ.- atın 0893

ķ.- dı 1044

ķ.- ıp 0794

ķ.- ıp ketkeniñiz 0934

ķ.- may 1594

[8]

ķalġı -: Uyuklamak, gözleri kapanmak.

ķ.- r 0744

[8]

ķalıñ: 1. Uzunluk ya da genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan ince karşıtı, kalın.

ķ. 0070, 0139, 1751

2. Çok, sayıca fazla.

ķ. 1974

[4]

ķalıñ II:

ķalıñ mal: Başlık parası.

ķ+ ına 1440

[1]

ķalıñdıķ: Nişanlı kız.

ķ. 1427

ķ.+ ı (ķalındıġı) 1606

ķ.+ ın (ķalındıġın) 1642

[3]

ķalıp: Kalıp; durum, vaziyet.

ķ.+ ı (ķalpı) 0248, 1243, 1273,

1481, 2104

ķ.+ ımen (ķalpımen) 1537

ķ.+ ın (ķalpın) 0614

ķ.+ ıñ (ķalpıñ) 1683

ķ.+ ına (ķalpına) 1158

ķ.+ ınan (ķalpınan) 2056

ķ.+ ında (ķalpında) 1938

ķ.+ ıñnan (ķalpıñnan) 0241

ķ.+ ınşa (ķalpınşa) 0886

ķ.+ ķa 0882

ķ.+ şa 0073

ķ.+ tan 0241

[16]

ķalıptas -: Kalıplaşmak.

ķ.- ķan 2028

[1]

ķalıs -: Kalmak.

ķ.- tı 0462

[1]

ķalıs: Çekimser, müstenkif, tarafsız.

ķ. 0489

[1]

ķalja: Yeni doğum yapan kadın için kesilen hayvanın eti.

ķ. 1166

[1]

ķalķ -: Kalkmak.

ķ.- ıp 0962

[1]

ķalķala -: Bir şeyin ardına sığınmak, gizlenmek.

ķ.- p turdı 0774

[1]

ķalķı -: Su yüzünde durmak, batmamak, bata çıka yüzmek.

ķ.- y 0216

[1]

ķalķiy -: İyi kötü yaşamak, geçinmek.

ķ.- ıp 1321

ķ.- ıp turatın 0665

[2]

ķalmaķ: Kalmuk.

ķ.+ ķa 1974

[1]

ķalpaķ: Başlık, kalpak.

ķ.+ ın (ķalpağın) 0381, 1102

ķ.+ ındı (ķalpağındı) 1364

[3]

ķalt: Aniden, ansızın, birden.

ķ. 0502, 1451

[2]

ķalta: Cep.

ḳ.+ dağı 0581

ḳ.+ mda 2124

ḳ+ mnan 0506

ḳ.+ ñ 0462

ḳ.+ sı 0487

ḳ.+ sın

ḳ.+ sınan 1338

[7]

ḳaltarıs: Siper, kuytu.

ḳ.+ ı 0387

ḳ.+ tağı 1875, 1906

[3]

ḳaltıra -: Titremek.

ḳ.- ġanın 1764

ḳ.- p 0070

[2]

ḳam: *Ar.* Gam, tasa, kaygı, hal, vaziyet.

ḳ.+ ı 0585, 1326

ḳ.+ ımen 0229, 1000

ḳ.+ ın 1534

ḳ.+ ına 0669

ḳ.+ ınan 1527

ḳam ḳıl-: Bir şeyin çözümünü bulmak.

ḳ.- ġan 1274

ḳ.- masa 1791

[9]

ḳama -: Tevkif etmek, tutuklamak, hapse atmak.

ḳ.- ñdar 2044

ḳ.- p ḳoyġan 1713

[2]

kamera: *Lat.* Hücre, koğuş.

k.+ ġa 2044

k.+ sına 2119

[2]

ḳamır: *Ar.* Hamur.

ḳ. 0149, 1380

[2]

ḳamşı: Kamçı, kırbaç

ḳ. 0825

ḳ.+ day 0711

[2]

ḳamtıl -: Kapsanmak.

ḳ.- ġan 0068

[1]

ḳan: Kan.

ḳ. 0222, 1259, 1629, 2016

ḳ.+ dı 2009

ḳ.+ ġa 0813

ḳ.+ ına 1549

közine ḳan tol-: Gözü kararmak.

k.- ıptı 0727

ḳanına ḳaray-: Öfkelenmek.

ḳ.- ıp 0572

mıyına ḳan ḳuyıl-: Beyin kanaması geçirmek.

m.- ıp 1765, 1771

[11]

ḳan -: Kanmak, susuzluğunu gidermek.

ḳ.- ıp 0735

ḳ.- ıp alıp 0310

[2]

ḳana: Sadece, tek, yalnızca.

ḳ. 0190, 0255, 0845, 1381, 1485, 1540, 1560, 1647, 1678, 1686, 1813, 1815

[12]

ḳana -: Kanamak.

ḳ.- dı 2010

ḳ.- yıp 1207

[2]

ḳanaġat: *Ar.* Kanaat, tatmin olma, azla yetinme.

ḳ. 1527, 1529, 1632, 1681, 1684, 1703, 1747

ḳ.+ ḳa 1646, 1677

ḳ.+ tı 1532, 1703

[11]

ḳanaġatşıl: Kanaatkar, yetingen.

ḳ. 1523

[1]

ḳanaġattan -: Kanaat etmek, yetinmek.

ḳ.- badı 0911

[1]

ḳanat I: Kanat.

ḳ.+ ına 0243

ḳ.+ ında 0795

ḳ.+ ta 0792

ḳanatına al-: Kol kanat germek, vasilik, koruyculuk, hamislik etmek.

ḳ.+ ıña a. 1188

[4]

ḳanat II: Çadırın on iki kanadından her biri.

ḳ. 0790

[1]

ḳanaẏşı: Sömürücü, istismarcı.

ḳ. 1865

[1]

ḳañbaḳtay: Deve elması gibi, hafif.

ḳ. 0638

[1]

ḳandala: Tahtakurusu.

ḳ. 1343

[1]

ķanday: Nasıl, ne kadar.

ķ. 0076, 0438, 1378, 1411, 1536, 1691

[6]

ķandır -

şölin ķandır-: Susuzluğunu gidermek.

ş.- dı 0106

[1]

ķane: Hani.

ķ. 1857

[1]

ķanekey: bkz. **ķane**

ķ. 0598

[1]

ķañġalaķta-: Yerinde durmamak, hoppalık etmek.

ķ.- p 1123

[1]

ķañġı -: Avare, başı boş dolaşmak.

ķ.- ġan 0168

ķ.- p jürgen 1254

[2]

ķañgımala -: İşsiz güçsüz kalmak, aylak dolaşmak.

ķ.- p jürip 1135

[1]

ķañġıt -: (Birini) Başı boş gezmeye mecbur etmek.

ķ.- ıp 0628

[1]

ķanıķ: Apaçık, belli.

ķ. 0700

[1]

ķañıltır: Sac, kalın teneke.

ķ. 0690, 1194

ķ.+ day 0452

[3]

ķanıpezerlik: Canilik, hunharlık, katillik.

ķ. 1965

[1]

ķañķa: Bir şeyi oluşturan temel yapı, iskelet.

ķ.+ sı 0664

[1]

ķañķılda -: Ciyak ciyak bağırmak, ötmek.

ķ.- p 1252

[1]

ķanşa: Soru zamiri, kaç, ne kadar.

ķ. 0160, 0322, 1361

[3]

ḳanşama: Ne kadar.

ḳ. 1418, 1565, 1722

[3]

ḳantala -: Kanlanmak, kızarmak.

ḳ.- p 0014

[1]

ḳañtar -: Atı otsuz ve boş bir yere bağlamak.

ḳ.- ıp jatḳan 0753

[1]

ḳap -: Isırmak, dalamak.

ḳ.- atın 1924

[1]

ḳapa

ḳapa bol-: Kırılmak, darılmak, üzülmek.

ḳ. boldı 0354

ḳ. bolsa 1273

ḳapelimde: Ansızın, beklenmedik anda.

ḳ. 0114, 1895

[2]

ḳaper: Akıl, düşünce, yad.

ḳ.+ ine 1615

[1]

ḳapılısta: Beklenmedik bir sırada, ansızın.

ḳ. 1543

[1]

ḳapırıḳ: Bunaltıcı, boğucu.

ḳ. 0384, 0459

ḳ.+ tan 1099

[3]

ḳapısız: Hazırlıksız, gafil.

ḳ. 0614, 0852

[2]

kapitan: Yüzbaşı.

k. 2033, 2036

k.+ dı 2083

k.+ nıñ 2080

[4]

ḳapsaġay: Cüsseli, iri yarı.

ḳ. 1828

[1]

ḳapta -: Kaplamak, her yanı örtmek, sarmak.

ḳ.- ġan 1826

ḳ.- p ketken 2039

ḳ.- r edi 0342

[3]

ḳaptır -

şañ ḳaptır-: Yaklaştırmamak.

ş.- ıp 0726

[1]

ķar: Kar.

ķ. 1483, 1752, 1813, 1814

ķ.+ ın 1827

[5]

ķara: Kara, siyah.

ķ. 0006, 0007, 0023, 0034, 0288, 0359, 0430, 0546, 0556, 0661, 0672, 0700, 0722, 0908, 0942, 1123, 1131, 1180, 1207, 1243, 1326, 1336, 1590, 1751, 1868, 1882, 2000

ķ.+ nı 0285

ķ.+ nıñ 0137

ķara ḫalıķ: Sıradan insanlar.

ķ.+ tıñ 1968

[29]

ķara -: 1. Bakmak, göz atmak.

ķ.- dı 0081, 0590, 0879, 1752, 1776

ķ.- ġan 0062, 0605, 0684, 1103, 1484, 1633

ķ.- maġan 0102

ķ.- may 0150, 0341

ķ.- maydı 0499, 1472

ķ.- ñız 1719

ķ.- p 0091, 0144, 0186, 0226, 0431, 1318, 1378, 1489, 1813, 1897, 2086

ķ.- p jatıp 1766

ķ.- p jürip 0134, 1817

ķ.- p otırġam 1308

ķ.- p otırıp 1839

ķ.- p turġan 2060

ķ.- p turıp 1617, 1631

ķ.- r 1334, 1344, 1392

ķ.- sa 0061, 0573, 1739, 1971

ķ.- sam 1259

ķ.- sın 1898

ķ.- y 0764, 0946

ķ.- ydı 0177, 0215, 0346, 0347, 0709, 1571, 1613, 1714, 1737, 1843, 2001

ķ.- ydı eken 1699

ķ.- yıp ketipti 0300

2. Dikkate almak, değerlendirmek.

ķ.- may

ķ.- p 1897

ķ.- p otırsañ 0821

ķ.- şı 0358, 1926

3. İncelemek, değerlendirmek.

ķ.- ġanda 0887

ķ.- ymın 1251

ķ.- ytın 0475

4. Aramak.

ḳ.- p otırıp 2104

aʻvzına ḳara-: Sözünü dinlemek, söylediğini ikiletmeden yapmak, ağzının içine bakmak.

a.- dı 1141

a.- p 1959

jaḳsı ḳara-: Beğenmek, hoşuna gitmek.

j.- sın 1458

ḳarsı ḳara-: Karşı gelmek, karşı çıkmak.

ḳ.- p 0600

köñiline ḳara-: Kırmamak, gücendirmemek.

k.- sa 1417

[75]

ḳarabarḳın: Koyu kahverengi.

ḳ. 0208

[1]

ḳaraday: Boşuna, boş yere, beyhude, fuzuli.

ḳ. 1817, 1953

[2]

ḳarağaş: Karaağaç.

ḳ. 0259, 0558

[2]

ḳarağay: Çam ağacı.

ḳ.+ dan 1751

[1]

ḳarağayday: Büyük, kocaman.

ḳ. 1474

[1]

ḳarağım: Büyüklerin küçüklere karşı kullandıkları sevgi ifadesi, "evladım, yavrum".

ḳ. 0348, 0681, 0695, 0995, 1057, 1058, 1887

[7]

ḳaraḳan

ḳaraḳan bası: Yalnız, bir başına.

ḳ.+ n 0585

[1]

ḳaraḳoşḳıl: Siyaha yakın koyu kahverengi renk.

ḳ. 1442

[1]

ḳaraḳurım: Hesapsız, sayıca fazla.

ḳ. 1104

[1]

ḳaraḳurt: Büyüklüğü iki santim kadar olan, siyah renkli bir böcek.

ḳ. 1064

[1]

ḳaral -: Muayene olmak, bakılmak, tedavi olmak.

ḳ.- ġan 1673

[1]

ḳaram: *Ar.* Haram, dince yasak olan.

ḳ.+ dı 2113, 2117

[2]

ḳarama-ḳarsı: Birbirine karşı olarak, karşılıklı, karşı karşıya.

ḳ. 0477

[1]

ḳarañ: Karanlık.

ḳ. 1253, 1349

[2]

ḳarañġı: 1. Karanlık, loşluk.

ḳ. 0633, 1518, 1997

2. Belirsiz, şüpheli.

ḳ. 1269

[4]

ḳarañġılıḳ: Karanlık.

ḳ.+ ın (ḳarangılığın) 0477

ḳ.+ tı 1267

[2]

ḳarapayım: Sade, basit, olağan, mutat, sıradan, alelade.

ḳ. 0254

[1]

ḳaraptan-ḳarap: Boşu boşuna, nafile, beyhude.

ḳ. 0032

[1]

ḳaraşa

ḳaraşa üy: Boyutları küçük, keçe örtülü, çoğunlukla sonbahar aylarında kurulan ve sıradan insanların oturduğu çadır.

ḳ. 0915

[1]

ḳaraşıḳ: Göz bebeği.

ḳ.+ ı (ḳaraşığı) 1272

[1]

ḳarat -: Kendine bakmasını sağlamak, baktırmak.

ḳ.- ıp 0110, 0917, 1839, 2119

ḳ.- ḳanşa 0469

ḳ.- paşı 0469

aẏzına ḳarat-: Şaşırtmak, hayretler içinde bırakmak.

a.- ar 1248

[7]

ḳaraẏıl: 1. Bir şeyi koruma, güvenliğini sağlama.

ḳ.+ ġa 2021

2. Tüfek arpacığı, nişan alınan yer.

ḳ.+ ġa 2085

[2]

ḳaravıt -: Kararmak.

ḳ.- ıp jüre berdi 1104

[1]

ḳaravşı: Bakıcı.

ḳ. 1540

ḳ.+ day 0665

[2]

ḳaray -: Karaya çalmak, kararmak.

ḳ.- ġan 1745

ḳ.- ıp 0560

ḳanına ḳaray-: Öfkelenmek.

ḳ.- ıp 0572

ḳas ḳaray-: Karanlık çökmek.

ḳ.- ıp 0440

[4]

ḳaray: göre, -e doğru, -e kadar.

ḳ. 1386, 1819

arı ḳaray: Bununla beraber, bununla birlikte, hem.

a. 1799

[3]

ḳarbalas: Telaşlı, acele, ivedi.

ḳ.+ ı 0976

[1]

ḳarbız: Karpuz.

ḳ.+ ġa 0591

[1]

ḳarġa -: Lanet etmek, ilenmek, beddua etmek, lanet okumak.

ḳ.- p 0999

ḳ.- sın 0572

[2]

ḳarġa: Karga.

ḳ.+ nıñ 1274

[1]

ḳarġam: bkz. **ḳaraġım**

ḳ. 0789, 0828, 0838, 0863, 0874, 0932, 0954, 0983, 1074, 1090

[10]

ḳarġap-sile -: Lanetlemek, lanet etmek, kargışlamak, kargıtmak.

ḳ.- p 0578

[1]

ḳarıḳ

ḳarıḳ ḳıl-: Bir şeye sahip olmak, bollaşmak.

ḳ.- dıñ 0979

[1]

ḳarıḳ -: Kararmak, perdelenmek.

ḳ.- ıp 2079

[1]

ķarımta: Karşılık, mukabele.

ķ. 0734

[1]

ķarın: Karın, mide.

ķ. 0969, 0972

ķ.+ dı 0971

ķ.+ ı 0972, 1375

ķ.+ ımdı 0138

ķ.+ ın 1889

ķ.+ ıñ 0985

ķ.+ nan 1527

ķ.+ nıñ 1527, 1539

[11]

ķarıs

ķarı süyem: Bir karış.

ķ. 1351

[1]

ķarız: Borç.

ķ. 0324, 0621, 1800, 1805

ķarız al-: Borç almak.

ķ.- ġan 0619

ķarız ber-: Borç vermek.

ķ- gen 1928

ķarız sura-: Borç istemek.

ķ.- p 0325

[7]

ķarip-ķaser: Zavallı, garip, biçare.

ķ. 0517, 0520

ķ.+ din 0628

[3]

ķarjı: Para, maliye, finans.

ķ.+ dan 1919

[1]

ķarķılda -: Kahkaha atmak.

ķ.- p 2034

[1]

ķarķıldas -: Kıkırdaşmak, gülüşmek.

ķ.- ıp 0187

[1]

ķarlığınķı: Kısık, çatal, boğuk (ses).

ķ. 0178, 0369, 1237

[3]

ķarlıķ -: Ses kısılmak, çatal çıkmak.

ķ.- ķanşa 1860

[1]

ķars

ķars ayrıl-: Ortadan ikiye bölünmek.

ķ.- dı 0591

[1]

ķarsı: Bir şeyin karşı tarafı.

ḳ. 0144, 0450, 1125, 1394, 1762, 1869, 1974, 2053

ḳ.+ sında 2094

ḳarsı al-: Karşılamak.

ḳ.- adı 1969

ḳ.- dı 0443, 0546, 0565, 1998

ḳarsı ḳara-: Karşı gelmek, karşı çıkmak.

ḳ.- p 0600

ḳarsı tur-: Karşı çıkmak, direnmek.

ḳ.- a almaġan 1484

[16]

ḳarsılas -: Karşı çıkmak, mukavemet göstermek, karşı durmak.

ḳ.- ıp 0210

[1]

ḳarsılas: Muhalif, karşı taraf, rakip.

ḳ.+ ı 1927

[1]

ḳarsılık: İtiraz, karşı koyma, muhalefet.

ḳ. 0070

[1]

ḳart: İhtiyar, yaşlı.

ḳ. 1573

[1]

ḳarta: Atın karnı.

ḳ.+ ña 0990

[1]

ḳartay-: Yaşlanmak, ihtiyarlamak, kocamak.

ḳ.- dı 0856

ḳ.- ġan 0892

ḳ.- ġanda 1574

ḳ.- ıp ḳalıptı 0832

ḳ.- ıptı 0414

ḳ.- maydı 1578

ḳ.- sa 0882

[7]

ḳarttıḳ: Yaşlılık, ihtiyarlık.

ḳ. 1574, 1575

ḳ.+ tan 1576

[3]

ḳaruv̇

ḳaruv̇ ḳıl-: Karşı çıkıp güç göstermek.

ḳ.- ıp 1974

[1]

ḳaruv̇lı: Güçlü, kuvvetli.

ḳ. 1001

[1]

ḳas I:

ḳas ḳaġım: Göz açıp kapayıncaya

kadar, ani.

k. 1514

ḳas ḳaray-: Karanlık çökmek.

ḳ.- ıp 0440, 0560

ḳ- dı 0709

ḳ- ġan 1745

[5]

ḳas II: Düşmanlık eden, düşmanca davranan (kimse)

ḳ.+ pın 0390

[1]

ḳasapşı: Kasap.

ḳ.+ day 1391

[1]

ḳasarıs-: İnat etmek, direnmek, ayak diremek.

ḳ.- uvdı 1486

[1]

ḳasarıspa: Sözünden dönmeyen, inatçı.

ḳ. 0175

[1]

ḳası-: Vücudun kaşınan bölgesini tırnakla ovmak, kaşımak.

ḳ.- ġanı 2035

ḳ.- p 0138

[2]

ḳası: (Bir şeyin) Yanı.

ḳ.+ ma 1919

ḳ.+ na 0682, 1063, 1169

ḳ.+ nda 1308, 1133

ḳ.+ ndaġı 0346, 1147, 1567

[9]

ḳasıḳ: Kaşık.

ḳ. 1442

[1]

ḳasiyet: *Ar.* Haysiyet, şeref, onur.

ḳ.+ i 0842, 0867, 1079, 1377, 1378

ḳ.+ in 0385, 0657, 1837

ḳ.+ inen 0918

ḳasiyet et-: Saygı göstermek.

k.- ip 1532

ḳasiyet tut-: Saymak, değer verme.

ḳ.- ḳan 1703

[11]

ḳasiyetti: Mukaddes, kutsal, mübarek.

ḳ. 0040, 0845, 1832, 1835, 1864, 1868

[6]

ḳasḳa: Bazı hayvanların alınlarında bulunan beyaz leke, sakar, akıtma.

ḳ. 1439

ķasķa jol: Taşlık, kıvrımlı yol.

ķ. 0447

[2]

ķasķır: Kurt, börü.

ķ. 1718, 1720, 1733, 1738, 1930, 1964

ķ.+ dı 1715

[7]

kassir: *Rus.* Veznedar, vezneci, kasiyer.

k. 0414, 0418, 0532

k.+ diñ 0289, 0487

k.+ i 0406

k.+ imin 0462

k.+ in 0281, 0336

[9]

kassirlik: Veznedarlık.

k. 0411, 0500, 0641

k.+ ke 0484, 0485

[5]

ķastıķ: Husumet, garez, düşmanlık.

ķ.+ ķa 1531

[1]

ķaş -: Kaçmak.

ķ.- ıp 0382, 1576

ķ.- ıp ketkeli 1722

ķ.- ıp şıķadı 1637

ķ.- ķısı keldi 0643

ķ.- pay 1718

ķ.- paydı 0363

tüsi ķaş-: Beti benzi atmak, rengi kaçmak.

t.+ iñ ķ- ıp 1787

[8]

ķaşan: Ne zaman.

ķ. 0259, 0806, 1194, 1346, 1348, 1690

ķ.+ ġı 0409

ķ.+ nan 0180

[8]

ķaşanda: Her zaman, daima.

ķ. 0487

[1]

ķaşıķtay: Uzakça.

ķ. 1110

[1]

ķaşırtķı: Ark, su kanalı, kanal.

ķ.+ ġa 0728

[1]

ķat - I: Katılaşmak.

ķ.- ar ediñ 0762

ķ.- ıp 0519, 1009, 1810

ķ.- ķan 0979

işek- silesi ḳat-: Katılarak gülmek.

i.- ıp 2032

ḳabaġı ḳat-: Üzülmek, derin düşüncelere dalmak, efkarlanmak.

ḳ.- ıp 0404

silesi ḳat-: Çok yorulmak.

s.- ıp 0563

[8]

ḳat- II: Katmak, eklemek.

ḳ.- asıñ 0764

til ḳat-: Konuşmak.

t.- ıp 0042

t.- sın 1779

ün ḳat-: Fikrini beyan etmek, konuşmak.

ü.- tı 0280

[4]

ḳata: Bir tür keçi hastalığı.

ḳ. 0744

[1]

ḳatal: Sert, katı yürekli, merhametsiz, acımasız.

ḳ. 0120

[1]

ḳatala-: Susuzluktan dili damağı kurumak, çok susamak, hareret basmak.

ḳ.- ġan 1099

ḳ.- p ḳalıptı 0302

ḳ.- p ḳalsa 0860

ḳ.- y 0261

[4]

ḳatar: Yaşıt, akran, denk.

ḳ. 0639

ḳ.+ ı edi 1771

ḳ.+ ına 0348

ḳ.+ ınan 0600

ḳatarına ḳosıl-: Düzelmek, yoluna girmek.

ḳ.- adı 1430

ḳatar ös-: Birbirinden ayrılmamak, sürekli beraber olmak.

ḳ.- ken 0026

[6]

ḳatayt -: Şiddetlendirmek, güçlendirmek, sertleştirmek.

ḳ.- a bastadı 0769

[1]

ḳate: *Ar.* Hata, yanlış, kusur.

ḳ. 0232, 0233

[2]

ḳatıḳsız: Katığı olmayan, katıksız.

ḳ. 1131

[1]

ḳatın: 1. Kadın.

ḳ. 1475, 2069

2. Zevce, eş.

ḳ.+ ı 1474

[3]

ḳatına -: Gidip gelmek, uğramak.

ḳ.- p jürgen 0850

ḳ.- ytın 0526

[2]

ḳatḳan: Kurumuş, bayatlamış.

ḳ. 0104

[1]

ḳatḳıl: 1. Donmuş, buz tutmuş.

ḳ. 1005, 1099

2. Öfkeli, sert.

ḳ. 0264

[3]

ḳattı I: Çok, pek, fazla.

ḳ. 0380, 0389, 0570, 0706, 0872, 0997, 1127, 1406, 1541, 1697, 1711, 1838

[12]

ḳattı II: Sert, katı.

ḳ. 0798, 1200, 1255

[3]

ḳattılıḳ: Sağlamlık, dayanıklılık.

ḳ.+ ımen (ḳattılığımen) 0890

[1]

katuv̇lan -: Sertleşmek, asabileşmek.

k.- ıp 0131

[1]

ḳatuv̇lı: Donmuş.

ḳ. 1557

[1]

ḳav̇ -: bkz. **ḳap-**

ḳ.- ıp ḳaluv 1944

şan ḳav̇- (ḳap-): Toza gömülmek, toz toprak içinde kalmak.

ş.- ıp 0583

[2]

ḳav̇aḳ : Kavak ağacı, kavaktan yapılmış kap.

ḳ. 0815, 0817, 0819, 0971

ḳ.+ ı (ḳavağı) 0816

ḳ.+ ḳa 0953

ḳ.+ tağı 1038

ḳ.+ tan 0819, 0853, 0896

ḳ.+ tı 0816

[11]

ḳav̇dırlaḳ: Hışırtılı eşya.

ḳ. 1332

ḳ.+ ın (ḳavdırlaġın) 1390

[2]

ḳavdırlat -: Hışırdatmak.

ḳ.- ıp 1307, 1310

[2]

ḳavım: *Ar.* Topluluk, grup.

ḳ.+ ı 0240

ḳ.+ ına 0493

[2]

ḳavın: Kavun.

ḳ. 0702, 1285, 1303, 1441

ḳ.+ day 0797

ḳ.+ dı 1291

ḳ.+ nıñ 0703, 1091, 1286

[9]

ḳavındıḳ: Kavun ekmek için ayrılan yer.

ḳ.+ ḳa 0701

[1]

ḳavınḳaḳ: Kurutulmuş kavun.

ḳ. 0978

[1]

ḳavırsın: Kuş teleği, kuş tüyü.

ḳ. 0003, 0036, 0099

ḳ.+ ġa 2003

ḳ.+ ı 1252

[5]

ḳavip

ḳavip ḳıl-: Korkmak, endişelenmek.

ḳ. ḳılġan 0452

[1]

ḳavipti: Tehlikeli.

ḳ. 2071, 2073

[2]

ḳavḳar: Güç, kuvvet, hal.

ḳ.+ mın 2109

[1]

ḳavkıldas -: Açık, samimi, içten bir tavırla hoşbeş etmek.

ḳ.- ıp 0445

[1]

ḳavḳiy-: Dikkat çekmek.

ḳ.- ıp otırġan 0835

[1]

ḳavpayla -: Şüphelenmek.

ḳ.- ymın 1233

[1]

ḳavsır -: Sıkıştırmak, zorlamak.

ḳ.- a 0715

[1]

ḳay: Soru zamiri, “hangi”.

ḳ. 0072, 0638, 0666, 0985, 1161,

1348, 1657, 1658, 1967, 2040, 2063

[12]

ḳayda: Nerede, nereye.

ḳ. 0329, 0495, 0608, 1151, 1278, 1737

ḳ. ekenin 0575

ḳ.+ sıñ 0580, 1342

[9]

ḳaydaḳ: Saçma, önemsiz.

ḳ.+ ını (ḳaydağını) 0741

[1]

ḳaydam: Gerçek olup olmadığı şüpheli, kuşkulu bir olay karşısında kullanılan ifade; kim bilir.

ḳ. 1430

[1]

ḳaydan: Nereden.

ḳ. 0908, 2052

[2]

ḳayġı: Kaygı, tasa.

ḳ. 2070

ḳ.+ sına 1644

[2]

ḳayġı-ḳasiret: Evham, endişe, kaygı.

ḳ. 1706

[1]

ḳayġısız: Kaygısız, tasasız, endişesiz.

ḳ. 1403

[1]

ḳayıñ: Kayın ağacı.

ḳ. 0821, 0970

ḳ.+ nan 0819

[1]

ḳayır -: Geri vermek, geri çevirmek.

ḳ. 0861

ḳ.- a 0050, 0052, 0107, 0141, 0165, 0299, 0998, 1044, 1094, 1372, 1508, 1655, 1659, 2131

ḳ.- ıp 0048, 0708, 0734, 0749, 0751, 0766, 0767, 0781, 0786, 2006, 2121

[26]

ḳayırıl-: Geri çevrilmek.

ḳ.- ar 0403

[1]

ḳayır-sadaḳa: Hayır hasenat, sadaka, yardım.

ḳ. 1542

[1]

ḳayırşı: Dilenci, sefil.

ḳ. 2124

ḳ.+ nıñ 1354

[2]

ḳayıs-: Ağır yük taşımaktan beli bükülmek, eğilmek.

ḳ.- pay 0672

[1]

ḳayıs: Eyer takımlarını yapmakta kullanılan özel işlenmiş hayvan derisi, kayış.

ḳ. 0960, 1852

[2]

ḳayḳay -: Eğilmek, kıvrılmak, bükülmek.

ḳ.- ıp 0288

[1]

ḳaymıḳ -: Çekinmek, cesaret edememek, tereddüt etmek.

ḳ.- adı 1226

[1]

ḳayna -: Kaynamak.

ḳ.- p turġanı 0375

ḳ.- r edi 0427

ḳ.- ydı 1195

[3]

ḳaynat-: Kaynatmak, pişirmek, haşlamak.

ḳ.- ıp 0043

[1]

ḳayran: Hayret, şaşkınlık.

ḳ. 0656, 0666, 0727, 0853

ḳayran ḳal-: Hayret etmek.

ḳ.- adı 1617, 1940

ḳ.- amın 1198

ḳ.- dı 0510, 2105

ḳ.- dım 0689

ḳ.- ġanı 1998

[11]

ḳayrıl -: Dönmek.

ḳ.- adı 1400

ḳ.- ıp 0573

[2]

ḳaysı: Hangi, hangisi.

ḳ.+ sı 1740, 1741

[2]

ḳaysıbiriniñ: Bazısının, herhangi birinin.

ḳ. 0168

[1]

ḳayt - I: Geri dönmek.

ḳ.- a 0078, 0706, 0982

ḳ.- adı 1468

ḳ.- amın 0828, 1068, 1584

ḳ.- ayıḳşı 1224

ḳ.- ıp 0036, 0132, 0154, 0393, 1125, 1164, 1204, 1428, 1507, 1509, 1603, 1916, 2054

ḳ.- ıp kelip 0286

ḳ.- ḳan 1096, 1449, 1492

ḳ.- ḳanıñ 0547

ḳ.- paḳşı 1235

ḳ.- tı 0402

ḳ.- uvdı 1588

ḳ.- uvġa 0827

[32]

ḳayt - II: “ḳalay et-” birleşik fiilinin kısalmış biçimi, “ne yapmak, ne etmek” anlamında.

ḳ.- edi 0325, 0455, 0573, 0761, 1421

ḳ.- emin 2096

ḳ.- emiz 1955, 1958

ḳ.- esiñ 1129

ḳ.- etin 1239

ḳ.- eyin 0434

ḳ.- ip 1351, 1581, 1780

ḳ.- kende 0608

ḳ.- keni 1738

ḳ.- pek 2089

ḳ.- sem 0164

ḳ.- sin 0354, 1176

ḳ.- tiñ 1798

[21]

ḳayta: Gene, yine, tekrar.

ḳ. 0007, 0088, 0185, 0356, 0480, 0657, 0670, 0964, 1072, 1274, 1442, 2087

[12]

ḳaytalan-: Tekrarlanmak, tekrar edilmek.

ḳ.- bas 0824

[1]

ḳaytar -: İade et

ḳ.- a 0035

[1]

ḳaytara: Tekrar, yeniden, baştan.

ḳ. 0046

[1]

ḳaz -: Kazmak.

ḳ.- basa 0757

[1]

ḳaz: Kaz.

ḳ.+ dıñ 1094

[1]

ḳaza: *Ar.* Kaza, ölüm, vefat, ecel.

ḳ.+ sın 1435

[1]

ḳazaḳ: Kazak.

ḳ. 0372, 0385, 0756, 0869, 0966, 1026, 1265, 1516, 1971, 1975, 1985

ḳ.+ ı 1161, 1331

ḳ.+ ta 0600

ḳ.+ tarı 0971

ḳ.+ tıñ 1978, 1994

[17]

ḳazaḳı: Kazaklara mahsus.

ḳ. 0255, 1138

[2]

ḳazaḳılan -: Kazakların arasında yetişip onların kültürünü benimsemek, Kazaklaşmak.

ḳ.- ıp ketken 1303

[1]

ḳazaḳşa: Kazakça.

ḳ.+ nı 0372

[1]

ḳazan I: Büyük tencere, kazan.

ḳ.+ ġa 1000

ḳ.+ ında 0427, 1381, 1382

ḳ.+ nan 0450

[5]

ḳazan II: Ekim.

ḳ. 1441

[1]

ḳazanbas: Başı kazan gibi büyük olan kişi.

ḳ. 0673

[1]

ḳazandıḳ: Kazan için yapılmış ocak.

ḳ. 1390

[1]

ḳazanjappa: Kazanda pişirilen ekmek çeşidi.

ḳ. 0451

[1]

ḳazı I: Atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.

ḳ. 0678, 0990, 1392

ḳ.+ sına 1390

[4]

ḳazı II: *Ar.* Hâkim, kadı.

ḳ.+ ġa 1716

[1]

ḳazıḳ: Kazık.

ḳ.+ ı (ḳazığı) 0238

[1]

ḳazımır: Geveze, boşboğaz, zevzek.

ḳ. 0893

[1]

ḳazımırlıḳ: Gevezelik, boşboğazlık, zevzeklik.

ḳ.+ ıñ (ḳazımırlığın) 1352

[1]

ḳazına: *Ar.* Hazine.

ḳ.+ da 1607

[1]

ḳazir: *Ar.* Şimdi, şu anda.

ḳ. 0030, 0078, 0302, 0308, 0329, 0364, 1067, 1432, 1483, 1678, 1781, 1869

ḳ.+ diñ 1979

[13]

ḳazirgi: Şimdiki, bugünkü.

ḳ. 0665, 0850, 1171

ḳ.+ dey 1189

[4]

kazit: *İta.* Gazete.

ḳ. 0902, 0907

ḳ.+ ten 0906

[3]

ḳazitşi: Gazeteci.

ḳ.+ den 0907

[1]

kebis: Lastik ayakkabı.

k. 0610, 1975

k.+ in 0050, 0630

[4]

kedergi

kedergi bol-: Engel olmak.

k.- mayın 1784

[1]

kedeyşilik: Yoksulluk, fakirlik.

k. 0517

[1]

kek: Kin, öç, intikam.

k.+i (kegi) 1666

[1]

kekse: Yaşlı, yaşlanmış.

k. 0934

[1]

kel -: 1. Gelmek, varmak, ulaşmak

k.- di 0445, 0704, 0939, 0974, 0997, 1213, 1305, 1934, 1997

k.- dim 1678, 1914

k.- diñ 1516

k.- e 0977, 1575

k.- e almay ḳoydı 0883

k.- e jatadı 1567, 1589, 1612

k.- e jatıp 1600, 1712

k.- e jatḳam 1125

k.- e jatḳan 0259, 0613, 0731, 0773, 1803, 1972

k.- e jatḳanda 1393

k.- e ḳaldıñ 0827

k.- e ḳoyayın 0767, 0781

k.- e salıp 0036

k.- edi 0690, 0714, 0716, 0808, 0813, 0865, 0937, 1118, 1420, 1815, 1823, 2085

k.- emin 0712, 1868

k.- er 1681

k.- etin 0019

k.- geli 1909

k.- gen 0528, 0615, 0617, 0718, 0785, 1133, 1150, 1609, 1653, 1952

k.- gen edi 0252

k.- gen edim 1876

k.- gende 0976, 1518

k.- gendey 0946

k.- geni 1367

k.- genmin 0627

k.- iñiz 0373

k.- ip 0061, 0123, 0138, 0176, 0269, 0277, 0295, 0707, 0778, 0979, 1086, 1088, 1386, 1488, 1665, 1667, 1769, 1849, 1875, 1948, 2077

k.- ip ḳalar 0276

k.- ip ḳaldıñız 1892

k.- ip ḳalıp 0315

k.- ip otırġan 0566, 1428

k.- ip otırmın 1918

k.- ip turġan 0039, 0082

k.- ip tursa 1392

k.- ipti 1235

k.- medi 2111

k.- meydi 0340, 1875

k.- se 0341, 1537

2. –ġı/-gi/-ḳı/-ki + şahıs eki almış fiillerden sonra gelerek istek çekimini oluşturur.

aşḳım k.- di 2022

bükkisi k.- di 1816

jasaġım k.- di 0993

jılaġım k.- di 1062

ḳaşḳısı k.- di 0643

ketkim k.- di 1449

körgim k.- di 0914

salġısı k.- di 2085

şıḳḳısı k.- di 0643

tepkilegim k.- di 0993

jazġıñ k.- e 0163

kirgisi k.- edi 1053

ḳoştasıp ḳalġım k.- edi 1059

tamsanġım k.- edi 0982

attaġısı k.- gen 1924

körgim k.- ip 0956

şalġısı k.- ip 1728

jibergisi k.- ip turdı 1619

ketkisi k.- megeni eken 0894

tıñdaġısı k.- mep edi 1855

tıñdaġısı k.- mey 1851

oy böliskisi k.- meydi 2004

söyleskisi k.- meydi 2003

müjigisi k.- se 0377

3. –a/-e/-y; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek kimi zaman fiilin belirttiği hareketin artıp azaldığını, kimi zaman yakınlaşıp uzaklaştığını, kimi zaman sürekliliğinin uzunca bir süre devam ettiğini, kimi zaman da ansızın ortaya çıktığını belirtir.

alıp k. 0112, 1652

alıp k.- di 0127

alıp k.- gen 0212, 0655

alıp k.- ip 0126, 0158, 0174

arḳıratıp k.- ip 0723

bap k.- edi 0933

bilip k. 1657

bitirip k.- ġen 0320

dep k.- genim 1888

duvıldasıp k.- ip 1256

dürsildete k.- ip 0587

ertip k.- di 1069

ıljırap şıḳa k.- di 0384

ilese k.- gen 1732

izdep k.- gen 0789

izdep k.- ipti 1456

jaylap k.- ip 1872

jetelep k.- dim 0696

jetile k.- e 1539

jetip k.- di 0177, 1210

jıltıñdap k.- üvinen 0756

jumbaḳ bolıp k.- gen 0218

jügirip k.- ip 1853

ḳabaḳına kir tutılıp k.- gen 0676

ḳayırıp k. 0786

ḳayırıp k.- er 0766

ḳayırıp k.- üvge 0749

ḳaytıp k.- ip 0286

kirip k.- di 1889

kirip k.- gen 2111

köñilimdi suray k.- gen 1767

külip k.- ip 0768

öse k.- e 1549

özgerip k.- di 2047

suray k.- dim 0567

süzip k.- ip 0538

şavıp k. 1652

şekesi tırısıp k.- gen 0563

şıḳa k.- di 0301, 0943

şıḳa k.- dim 0029

şıḳa k.- geni 1243

şıḳa k.- mekşi 1580

şubap k.- ip 0425, 0426

taḳap k.- gende 1450

tömendey k.- ip 0925

tura k.- di 0120

umtılıp k.- ip 1782

uşıp k.- ip 2014

üñireyip k.- gen 1989

üñireyip k.- ip 0851

4. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

dèl k.- meydi 2017

jeme-jemge k.- gende 0571

ḳıtıḳı k.- ip 0927

ḳolımnan k.- edi 0235

könbis k.- edi 1075

oyına k.- di 0441

sozılmalı k.- edi 0889

teñ k.- er 0965

tilge k.- di 0092

[216]

kelbet: Kılık; yüz, çehre, sima; görünüş.

k.+ inen 1734

[1]

kele: Deve sürüsü.

k. 1137

kele-kele: Yavaş yavaş, gittikçe, git gide, zamanla.

k. 1299

[1]

keler-keter: Fayda zarar.

k.+ i 1663

[1]

kelesi: Diğer, sonraki, sıradaki.

k. 0186, 0496, 0668, 0708, 0959, 0969, 1084, 1673, 1816, 1916

k.+ men 0631

k.+ si 0032, 0115, 0799, 1144, 1152

[16]

keleşek: Gelecek, istikbal.

k.+ te 1691, 1929

[2]

keli: Havan, dibek.

k.+ de 0396

[1]

kelim-ketim: Gelim gidim.

k. 1027

[1]

kelin: Gelin.

k. 0319, 1039, 1041, 1391

k.+ ime 1023

k.+ ine 0595

[6]

kelinşek: Taze gelin.

k. 0369, 0771, 0881, 0915, 1036, 1037, 1162, 1165, 1178, 1257, 1258, 1432, 1440

k.+ i (kelinşegi) 0588, 0741, 1236, 1386, 1791, 1988, 2031, 2034, 2038, 2040, 2083

k.+ imen (kelinşegimen) 0612

k.+ in (kelinşegin) 1930

k.+ iñ (kelinşegiñ) 1472, 2034

k.+ iñmen (kelinşegiñmen) 0592

k.+ ke 1292

k.+ pen 1507

k.+ ten 1292

k.+ ti 1019, 1431

k.+ tiñ 1279, 1284, 1439, 1449, 1451, 1464, 1782

[41]

kelis : Anlaşmak, sözleşmek, uyum sağlamak.

k.- edi 1589

k.- tim 1227

[2]

kelisti: Yakışıklı, hoş, güzel, çekici.

k. 0770

[1]

kelişe: Küçük havan.

k. 0186

[1]

kelsaptay: Kalın, büyük, iri.

k. 2041

[1]

keltir -: Getirmek.

k.- di 1158

k.- gendey 0818

jının keltir-: Öfkelendirmek, sinirlendirmek.

j.+ ımdı k.- üvşi edi 1407

[3]

kem: Eksik, noksan.

k. 0600, 1184

[2]

kemi -: Azalmak, eksilmek.

k.- vi 1110

[1]

kemir -: Kemirmek.

k.- ip 0663, 1594, 2050

k.- ip jatır eken 0750

k.- ip jatḳan 0753

[5]

kempir: Yaşlı kadın.

k. 1374

k.+ ler 1231

[2]

keñ: Geniş, bol.

k. 0360, 0551, 0650, 0696, 0759, 1245, 1323, 1637

[8]

kenel -: Bolluğa kavuşmak, rahatlamak.

k.- se 1412

[1]

kenelt -: Rahatlatmak.

k.- em 1679

[1]

kenerli: Kenarlı.

k. 2045

[1]

keñes -

ḳabırġamen keñes-: Düşünüp taşınmak.

ḳ.+ ñmen k- ip 0435

[1]

keñes: Birlik, konsey.

k.+ ke 2019

[1]

keñesşi: Danışman.

k.+ sine 1878

[1]

kenet: Aniden, ansızın, birdenbire.

k. 1260, 1568, 1589

[3]

keñey -: Genişlemek, büyümek.

k.- ip 0221

[1]

keñeyt -: Genişletmek, büyütmek.

k. 1871

[1]

keñirdekte-: Boğazına kadar suya girerek yüzmek.

k.- p 1738

[1]

keñirev̇: Şaşkın.

k. 0633

[1]

keñistik: Açık yer, boşluk.

k. 1513, 1738

k.+ te 2002

k.+ ten 1516

[4]

keniş: Bolluk, bereket, servet.

k.+ i 0267, 0607, 0866

[3]

keñkilde -: (Ses) Kesik kesik çıkmak.

k.- di 0980, 1319

[2]

keñse: Daire, büro, kalem odası.

k. 0273, 0294, 0310

k.+ de 0265, 0484, 0584

k.+ ge 0280, 0397, 1824

k.+ si 0556

k.+ sine 0295, 0552, 0560

k.+ sinen 1355

k.+ siniñ 0258

[15]

kep -: Kurumak, suyu çekilmek.

k.- ti 0839

tañdayı kep-: Dili damağı kurumak.

t.- e berdi 0460

[2]

kepka: Kasket, şapka, kep.

k.+ sı 1367

k.+ sın 2045

[2]

keptel -: Tıkanmak.

k.- di 1788

k.- ip 0642

k.- ip ḳalġanday 1255

[3]

keptir -: Kurutmak.

k.- edi 0802

k.- er 1661

k.- ip almaḳşı 0917

[3]

ker: Uçsuz bucaksız, geniş.

k. 0656

[1]

ker -: Germek.

k.- ip 1964

k.- ip ḳoyıp 0958

[2]

keravïz: İnatçı, aksi, kaprisli.

k.+ dıñ 1981

[1]

kerege: Katlanıp açılabilir, kafes şeklindeki destek (otağ, çadır).

k.+ de 1071

k.+ niñ 0799

[2]

kerek: Gerek, lazım.

k. 0228, 0230, 0308, 0309, 0324, 1305, 1401, 1411, 2089

k. edi 0167

[10]

kerektik: Gereklilik, lüzumluluk.

k.+ in (kerektigin) 2086

[1]

keremet: Harika, muhteşem, harikulade, olağanüstü.

k. 0063

[1]

kereñ: Sağır.

k. 0903

kereñ bol-: Sağırlaşmak.

k.- ıp 1957

[2]

kergi -: Kurum satmak, kibirlenmek.

k.- ydi 1475

[1]

keri: Geri, arkaya doğru.

k. 0731, 0927, 1327, 1334, 1736, 1762, 1891, 2125

[8]

kerimsal: Orta Asya ve Kazakistan'ın güneyinde esen kuru sıcak rüzgâr.

k.+ ı 0651

[1]

kermaldas -: Ağız dalaşı etmek, kavga etmek.

k.- ḳan 1125

k.- uvın 1360

[2]

kerme: Bir şeyi asmak için gerilen ip.

k.+ ge 0803, 1063

[2]

kermek: Ekşi, kekre.

k. 0813

[1]

kerne -: Ağzına kadar dolmak taşmak.

k.- di 0719

k.- p ketetin 0704

k.- p ketti 0656

[3]

kersen: Ağaçtan yapılmış büyük kap.

k. 0687

k.+ de 0654

[2]

kerüv̇en: *Far.* Kervan.

k. 0968

[1]

kerüv̇et: *Rus.* Karyola, yatak, sedir.

k. 0792

k.+i 1194

k.+ tiñ 0653

[3]

kerzi: Deri.

k. 2017

[1]

kes-: Bir şeyi kesmek, doğramak, dilimlemek.

k.- edi 1711

k.- ip 0456

k.- ken 1794

k.- ti 1295

k.- üvdi 0343

[5]

kese: *Far.* Çay içmek için kullanılan kase.

k. 0982

k.+ ge 0043

k.+ men 0853, 1027

[4]

kesir

kesiri tiy-: Zararı dokunmak.

k.+ iñ t.- edi 1970

[1]

keskeste -: Yolunu kesmek.

k.- p 1589

[1]

kespir: Biçim, görünüş, yüz.

k.+ i 1132, 1221

[2]

keste: Desen, nakış, motif.

k. 0014

[1]

keş: Günün karanlık olmaya başladığı vakit , akşam.

k. 0208, 1297, 1468, 1822

k.+ inde 1566

k.+ ke 0006, 0430, 0908, 1180

[9]

keş -: Geçmek.

k.- edi 1554

k.- etin 1198

k.- eyin 1706

k.- ip 0303

k.- ken 0134, 1748

k.- ten 0380

k.- ti 0124

k.- üvine 1328

[9]

keşe: Dün.

k. 0380, 0947, 1386, 1911

k.+ den 0616

k.+ gi 0659, 1069, 1071, 1156, 1508, 1974, 2099

[12]

keşevilde -: Geç kalmak, gecikmek.

k.- p otır 2077

[1]

keşik -: Geç kalmak, gecikmek.

k.- ip (keşigip) ḳalmay 1664

[1]

keşir -

keşiriñiz: **“**Kusura bakmayın, pardon” anlamlarında.

k. 0423

[1]

keşirim

keşirim sura-: Özür dilemek.

k.- ymın 2102

[1]

keşki: Akşamki, akşama ait.

k. 0563, 1225, 1502, 1697

[4]

keşkilik: Akşam, akşam vakti.

k. 1305, 1699, 1985, 1991

[4]

keşkisin: Akşam üstü, akşama doğru.

k. 1386

[1]

keşḳurım: Akşemleyin, akşam vakti.

k. 1096

[1]

keşşe: Budala, bön, aptal, geri zekalı.

k.+ ge 1641

[1]

keştet -: Geceye kalmak, gecikmek.

k.- ip 1228

[1]

ket-: 1. Bir yere doğru yönelmek, gitmek.

k.- e almay otırmız 0315

k.- e ḳoymaġan 0921

k.- edi 1370, 1413

k.- edi eken 1519

k.- er 1360

k.- etin 1393

k.- eyin 0276

k.- ip bara jatadı 0018

k.- ip edi 0279

k.- ip 0366, 0807, 0920, 1327, 1814, 1845, 1918

k.- ip jürse 1129

k.- ip ḳalatınday 1500

k.- ip ḳalıptı 0527

k.- ip ḳalsa 1501

k.- ip ḳaluvġa 0058

k.- etin bolıptı 1836

k.- kendey boldı 0962

k.- kim keldi 1449

k.- kisi kelmegeni eken 0894

k.- pegir 0755

k.- pey turġan 0982

k.- se 0739, 0772, 1527, 1529

k.- sin 0603

k.- ti 0532, 0631, 0994, 1772, 2002

k.- tim 2112

k.- tiñ 1517

k.- peydi 0772

k. 1440

k.- eri 0889

2. –p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek filin belirttiği hareketin aniden meydana geldiğini veya kesin olarak gerçekleştiğini belirtir.

üzip k.- e ḳoyġan joḳpız 1883

tüsip k.- e beredi 1402

adam bolıp k.- edi 0327

jinikip k.- edi 0972

ḳutırıp k.- edi 0882

şeginip k.- edi 1736

şıḳıp k.- edi 1712, 1742

şoşıp k.- edi 1591

talıḳıp k.- edi 0015

tastap k.- edi 0726

uzap k.- edi 0733

jını ḳozıp k.- edi eken 2009

jüdep k.- edi eken 0062

domalap k.- emin 1200

bultarıp k.- er eken 0549

köterilip k.- esin 1683

adam bolıp k.- etin 0321

arḳalap k.- etin 0455

ḳaḳşıp k.- etin 0763

kernep k.- etin 0704

ḳiyratıp k.- etin 0329

ḳutılıp k.- etin boladı 0725

arḳalap k.- etindey 0337

ıġısıp k.- etindey 1744

savıḳıp k.- etindey 0692

jolıḳıp k.- eyin 1877

alıp k.- iñder 2044, 2112

alıp k.- iñiz 0625

juvıp k.- ip 1939

aynalıp k.- ip edi 1992

közine közim tüsip k.- ip edi 0683

üyrenisip k.- ip edik 1176

öltirip k.- ip jatḳandar 1543

ajırasıp k.- ipti 1505

asıp k.- ipti 0345

ısıp k.- ipti 0383

işip k.- ipti 0194

jatıp k.- ipti 1470

jaynap k.- ipti 1259

jerbettenip k.- ipti 1778

jıltırap k.- ipti 0800

ḳabaḳı ḳatıp k.- ipti 0404

ḳarayıp k.- ipti 0300

ḳiysindi bolıp k.- ipti 0749

köşip k.- ipti 0412

salbırap k.- ipti 2084

sofı bolıp k.- ipti 0040

suv̇alıp k.- ipti 1273

şıḳıp k.- ipti 0553

taramıstanıp k.- ipti 0682

ḳaşıp k.- keli 1722

bav̇ır basıp k.- ken 1121

iyistenip k.- ken 1443

jav̇ıp k.- ken 2042

ḳaptap k.- ken 2039

ḳazaḳılanıp k.- ken 1303

ötip k.- ken 1623

siñip k.- ken 1302

şaḳırıp k.- ken 1387

şıḳıp k.- ken 0767, 1603

tozıp k.- ken 1347

tutıp k.- ken 1395

uşıp k.- ken 2015

uşırasa k.- ken 0648

uyıḳtap k.- ken 1600

enip k.- kendey 1964

kişireyip k.- kendey 0654

tilinip k.- kendey 2098

ezilip k.- kendey boladı 1581

aralap k.- kenimde 1455

buzılıp k.- kenin 1065

özgerip k.- kenin 0678

şıḳıp k.- keniñ 1517

ḳaldırıp k.- keniñiz 0934

adasıp k.- kenmin 0388

ḳulı bolıp k.- pesin 1539

müjilip k.- pevdi 1486

olaybulay bolıp k.- sek 0743

olaybulay bolıp k.- sem 0620, 1920

alıp k.- ti 0407

aşılıp k.- ti 0613

batıp k.- ti 0362

bozarıp k.- ti 1945

jaḳındasıp k.- ti 1138

jantaya k.- ti 0898

jiyirkenip k.- ti 0511

kernep k.- ti 0656

kirisip k.- ti 0054

kirpiyazdanıp k.- ti 1126

ḳosıp k.- ti 1048

ḳozġap k.- ti 0687

köz aldı jasavrap k.- ti 0025

ḳulpırıp k.- ti 1446

ḳumıḳıp k.- ti 1220

ḳuvırıp k.- ti 1763

ḳuyılıp k.- ti 1795

mıyım aşıp k.- ti 0653

otıra k.- ti 1908

perzentimdey bolıp k.- ti 1160

şeşilip k.- ti 0783

şıḳıp k.- ti 1091

şıḳpay k.- ti 1455

şoşıp k.- ti 0075, 0113, 1790

şüyirkelesip k.- ti 0386

türşikip k.- ti 2110

tütikip k.- ti 2105

uyıḳtap k.- ti 0911

attanıp k.- tim 0699

ayap k.- tim 1222

ağıtılıp k.- er 0403

3. –a/ -e/ ; -y gerundium eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin üzerinde çok durulmadan, tez olarak gerçekleştiğini belirtir.

ala k.- etin 0527

ala k.- eyin 0529

ala k.- tim 2117

ḳulay k.- ken 0589

otıra k.- ip 0897

sadaḳa bere k.- iñiz 1711

ustasa k.- pedi 0481

[171]

ketir -: Gitmesini sağlamak, gidermek.

k.- er 1837

[1]

ketkir -: Getirtmek.

k. 0780

[1]

ketpen: Kazma, çapa, bel.

k. 0273, 0288, 0486, 0582, 0602

[5]

kevde: Göğüs, gövde.

k. 2001

k.+ ñdi 1833

k.+ ni 0719

k.+ sin 0051, 1756, 2077

k.+ sinde 0634, 1196

k.+ sine 0078, 1696, 2015

k.+ sinen 0019, 0991

kevde ḳaḳ-: Kibirlenmek, kendini beğenmek.

k.+ sin ḳ.- adı 0169

[14]

kev̇ekte -: Kovuk açmak, oymak, çukurlaştırmak.

k.- p 0663

[1]

kev̇ -: bkz. **kep-**

k.- ip 0851

[1]

kev̇le -: Dolmak, taşmak.

k.- p 2077

[1]

key: Bazı, kimi, gah.

k. 1938

[1]

keyde: Bazen, kimi zaman.

k. 0424, 0432, 1123

[3]

keyi -: Rencide olmak, üzülmek, sitem etmek, alınmak, kırılmak.

k.- di 0754, 1127

k.- p 1389

k.- ydi 0278

[4]

keyin: Sonra.

k. 1294, 1464, 1662, 1743, 1868, 1991

[6]

keyingi: Arkadaki.

k. 0039, 0738, 1136, 1784, 1835, 2036, 2064

[7]

keyinşe: Sonradan, arkasından.

k. 0253, 1149, 1849

[3]

keyis: Kırgınlık, dargınlık, küskünlük.

k. 0834

k.+ i 1361

[2]

keyuv̇ana: 1. Yaşlı, ihtiyar.

k. 1036

k.+ nıñ 0956, 1020

2. Şefkatli, merhametli.

k. 0771

[4]

kez: Zaman, süre, vakit.

k.+ de 0037, 0062, 0109, 0142, 0730, 0789, 0878, 0888, 0912, 1132, 1165, 1683, 1693, 1703, 1785, 1812, 1833, 1835, 2036, 2062, 2129

k.+ degi 1807

k.+ i eken 0723

k.+ imde 0701, 0850

k.+ inde 0231, 0409, 0432, 1192

[29]

kez -: Gezmek, dolaşmak.

k.- ip jürgeni 0667

[1]

kezbe: Avare, başıboş, aylak.

k. 0869

[1]

kezdes-: Karşılaşmak, buluşmak, görüşmek, rastlaşmak.

k.- edi 0424, 0432

k.- erin 2131

k.- ip 0724, 1869

[5]

kezdik: Pek büyük olmayan bıçak, kama, kasatura.

k. 0591

[1]

kezek: Sıra, kuyruk, vardiya.

k.+ ti 0316, 1854

[2]

kezekşi: Nöbetçi

k. 2074

[1]

kezer -: (Dudak) susuzluktan kuruyarak çatlamak.

k.- ip 0826

[1]

kezgi: Defaki, seferki.

k. 1054

[1]

kède: Gelenek, görenek.

k.+ sine 0482, 1978

[2]

kèdik: Şüphe, tereddüt, kuşku.

k. 0817

[1]

kèdimgi: Alışılmış, olagelen, her zamanki gibi.

k. 0971, 079, 1417

[3]

kèdüv̇ilgi: bkz. **kèdimgi**

k. 1150, 1479, 1646, 1755

[4]

kèmek: Olgunlaşmamış kavun.

k. 0703

[1]

kène: Hani, nerede, hangi.

k. 0069, 0948

[2]

kènigi: Tecrübeli, becerikli.

k. 1391

[1]

kènizak: *Far.* Cariye.

k. 0031, 1636

k.+ ķa 0033

[3]

kènizek: *Far.* bkz **kènizak**

k.+ in 1642

[1]

kèpir: *Ar.* Kafir.

k. 0118

k.+ diñ 0033, 0128

[3]

kèri: Yaşlı, ihtiyar.

k. 0920

[1]

kèriya: İhtiyar, yaşlı.

k. 0319, 0614, 1238, 1357, 1359

k.+ lar 1231, 1435

k.+ nıñ 0343, 1361

[9]

kèsek: Çerçeve, söve, söğe, kasa.

ķ.+ in 1753

[1]

kèsip: Meslek.

k.+ tiñ 0639

kèsip et-: Meslek hâline getirmek.

k.- ken 1821

[2]

kèssirlik: Veznedarlık.

k.+ ke 0348

[1]

ķıbırla-: Kıpırdamak, kımıldamak, hareket etmek.

ķ.- p 0399, 2122

ķ.- p jürgende 1351

[3]

ķıl-: 1. Yapmak, etmek, kılmak.

ķ.- dı 0289, 2088

ķ.- ıp 0065, 0528, 1476

ķ.- uvġa 0170

ķ.- ġan 0063

2. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

ķor ķ.- dıķ 1409

ķarıķ ķ.- dıñ 0979

dèt ķ.- ġan 0290, 0464

ķam ķ.- ġan 1274

ķavip ķ.- ġan 0452

mazaķ ķ.- ġan 2011

sabır ķ. 0078

amanat ķ.- ıp 0744

ķaruv ķ.- ıp 1974

ḳısastıḳ ḳ.- ıp 1543

köztürtki ḳ.- ıp 1971

küyik ḳ.- ıp 2096

mol ḳ.- ıp 1563

saba ḳ.- ıp 0804

şükirşilik ḳ.- ıp 1619

mazaḳ ḳ.- ıp otır 2025

ḳam ḳ.- masa 1791

[25]

ḳılda -: Kıllarını temizlemek.

ḳ.- p 0449

[1]

ḳılday: İncecik, kıl gibi.

ḳ. 1909

[1]

ḳıldırıḳtay: bkz. **ḳılday**

ḳ. 1258

[1]

ḳılıḳ: Huy, karakter, davranış, hareket.

ḳ. 1348

ḳ.+ ıñ (ḳılığın) 0362

[2]

ḳılıḳtı: Sevimli, sempatik, çekici.

ḳ. 0771

[1]

ḳıljaḳbas: Yerli yersiz şaka yapan, şakacı, dalgacı.

ḳ. 1116

[1]

ḳılḳiy -: Çok zayıf ve uzun gözükmek.

ḳ.- a 1273

ḳ- ıp 1250

[2]

ḳılp

ḳılp etpe-: Kıpırdamamak, olduğu gibi kalmak.

ḳ.- y 2104

[1]

ḳıltiy-: Bir şeyin ucu, tepesi azıcık görünmek.

ḳ.- adı 0820

ḳ.- ıp 0702, 0710

[3]

ḳımız: Kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan bir tür içecek, kımız.

ḳ. 0645, 0655, 0685, 0694, 0736, 0800, 0808, 0820, 0829, 0830, 0831, 0839, 0851, 0852, 0853, 0854, 0868, 0871, 0873, 0875, 0896, 0912, 0918, 0937, 0941, 0956, 0971, 0972, 0974, 1012, 1022, 1023, 1026, 1033, 1034, 1045, 1069, 1073, 1075, 1082

ḳ.+ ben 0948

ḳ.+ dan 0807

ḳ.+ dı 0838, 0847, 0854, 0864, 0865, 0867, 0868, 0869, 0953, 0954, 0966, 1026, 1031, 1037, 1049, 1107

ḳ.+ dıñ 0802, 0864, 0870, 0876, 0981

ḳ.+ ġa 0735, 0859, 0933, 0965, 0970, 1038, 1061, 1072, 1089, 1094

ḳ.+ ı 0687, 0689, 0811, 0812, 0842, 0843, 0845, 0967, 0972

ḳ.+ ın 0688, 0812, 0940, 1092, 1111

ḳ.+ ınıñ 0689

[89]

ḳımta-: Boşluk kalmayacak şekilde tamamen örtmek, kapatmak.

ḳ.- dı 0998

ḳ.- p aldı 0128

[2]

ḳımtan -: Saklanmak.

ḳ.- a tüsem 1054

[1]

ḳıñıray -: Bir tarafına doğru eğilmek, yan yatmak.

ḳ.- ġan 1424

[1]

ḳınjıl -: Alınmak, gönül koymak, kırılmak, üzülmek.

ḳ.- a 0519

[1]

ḳıñḳ

ḳıñk et-: Gürültü çıkarmak.

ḳ. etip 0616

[1]

ḳıñḳıl: Sızlanma, yakınma, kapris.

ḳ.+ ın 1203

[1]

ḳıpḳızıl: Kıpkırmızı.

ḳ. 0527, 0571, 0815

[3]

ḳıpşa: İnce, nazik (bel).

ḳ. 0033, 1034

[2]

ḳır: 1. Kır, bozkır.

ḳ. 0709, 1803, 1913, 2092

ḳ.+ ġa 0321, 0767, 1004, 1006

oy-ḳır: Etrafa, çevreye.

o.+ ġa 0413, 0640

2. Bıçak vb. şeylerin sırtı.

ḳ.+ ınday 1830

[11]

ḳır -: Traş etmek.

ḳ.- adı 0804

[1]

ḳıran-topan: Hep beraber, tümden.

ḳ. 1851

[1]

ḳırat: Tepe.

ḳ.+ ḳa 0109

[1]

ḳıravẏ: Kırağı.

ḳ. 1814

[1]

ḳırbıḳ: İlk kar; ince kar tabakası.

ḳ. 1813

[1]

ḳırġın: Amansız, çetin.

ḳ. 0739

[1]

ḳırġış: Kazağı.

ḳ.+ pen 0803

[1]

ḳırġız -: Traş ettirmek.

ḳ.- ġan 0268, 1615

ḳ.- ıp 1303, 1329

[4]

ḳırıḳ: Kırk sayısı.

ḳ. 0375, 0624, 0628, 1109, 1161

ḳ.+ ında 0624

ḳ.+ ḳa 1830

ḳ.+ tıñ 1109

[8]

ḳırıḳ -: Kırkmak, kesmek.

ḳ.- ıp jatḳan 1359

[1]

ḳırıḳtıḳşı: Kırkımcı, kırkıcı.

ḳ.+ larġa 1359

[1]

ḳırıḳtır -: Kırktırmak.

ḳ.- am 0949

[1]

ḳırın: Yan.

ḳ. 0831, 1039

[2]

ḳırıs -: Üzülmek.

ḳ.- ḳan 0759

[1]

ḳırıstan -: Somurtmak, surat asmak, dudak sarkıtmak.

ḳ.- ıp otırıp 0368

[1]

ḳırḳa: Tepe, bayır, yokuş.

ḳ. 0151

ḳ.+ sı 1109

[2]

ḳırḳınşı: Kırkıncı.

ḳ. 1376

[1]

ḳırlı: Köşeli.

ḳ. 1076

[1]

ḳıs -: Kıstırmak, sıkıştırmak.

ḳ.- ıp 0051, 0715, 1219, 1649, 2045, 2085

ḳ.- ıp otırıp 1857

ḳ.- sa 0459

[8]

ḳıs: Kış.

ḳ. 1483

ḳ.+ tan 0984

ḳ.+ tı 1054

[3]

ḳısastıḳ

ḳısastıḳ ḳıl-: Kin gütmek, düşmanlık etmek.

ḳ.- ıp 1543

[1]

ḳısı-jazı: Yaz kış, yıl boyu.

ḳ. 1306

[2]

ḳısıl -: Utanmak, mahcup olmak, sıkılmak, sıkışmak.

ḳ.- a 0309

ḳ.- dım 0872, 0997

ḳ.- ġanı 1838

ḳ.- ıp jüredimis 0620

ḳ.- ıp ḳaldı 0623

ḳ.- ıp otırġanın 1047

[7]

ḳısḳa: Uzun olmayan, kısa.

ḳ. 2006

[1]

ḳısḳalıḳ: Kısalık.

ḳ.+ ın (ḳısḳalıġın) 1015

[1]

ḳıstaẇ: Kışlak.

ḳ.+ da 0717

ḳ.+ ġa 0794

[2]

ḳıstay: Kış boyu, kış geçene kadar.

ḳ. 0345

[1]

ḳıstıḳ -: Çok sinirlenmek, sinir küpü olmak, küplere binmek.

ḳ.- ıp (ḳıstıġıp) 0353

[1]

ḳıstır -: Bir şeyi iki şeyin arasına sokmak, kıstırmak, sıkıştırmak.

ḳ.- ġan 0201, 1234

ḳ.- ıp 0156, 0184, 0198

[5]

ḳıstırıl -: Kıstırılmak, sıkıştırılmak.

ḳ.- may 1268

ḳuyısḳanġa ḳıstırıl-: Her şeye burnunu sokmak.

ḳ- ġan 0139

[2]

ḳış: Kerpiç.

ḳ. 1826

[1]

ḳışı -: Kaşınmak.

ḳ.- dı 2024

av̇zı ḳışı-: (Bir şey) Söylemek istemek.

a.- ġannıñ 1841

[2]

ḳışḳıl: Ekşi.

ḳ. 0678

[1]

ḳışḳıltım: Biraz ekşi, ekşice.

ḳ. 0656

[1]

ḳıtıḳ: Gıdık.

ḳ.+ ı (ḳıtıġı) 0921

ḳıtıġı kel-: Gıdıklanmak.

ḳ.- ip 0927

[2]

ḳıtıḳta -: Gıdıklamak.

ḳ.- p 1740

[1]

ḳıtımırlav̇: Sert, ekşimsi.

ḳ. 0967

[1]

ḳıy -: Kesmek, biçmek.

ḳ.- ıp salġan 1751

[1]

ḳız: Kız.

ḳ. 1263, 1432, 1552, 1555, 1556, 1727, 1873, 1877, 1891

ḳ.+ ben 1567

ḳ.+ dan 0980

ḳ.+ dardıñ 1587

ḳ.+ dıñ 1890

ḳ.+ ġa 1597

ḳ.+ ı boldı 1429

ḳ.+ ın 0287

[16]

ḳız -: Isınmak, kızmak.

ḳ.- dı 1052

ḳ.- ıp 0462

ḳ.- uvı 1483

[3]

ķızar -: Kızarmak, kırmızı olmak.

ķ.- ıp 0450

[1]

ķızday: Kibar, nazik, kız gibi.

ķ. 1475

[1]

ķızdır -: Kızdırmak, ısıtmak.

ķ.- ġan 1629

ķ.- ıp 1479, 1529

[3]

ķızġanış: Haset, kıskanma.

ķ. 1452, 2036

[2]

ķızıķ: İlgi çekici, enteresan.

ķ. 0012, 1213, 1219, 1583

ķ.+ ı (ķızığı) 0676, 0736

ķ.+ ına (ķızığına) 1644

ķ.+ ınan (ķızığınan) 1732

[8]

ķızıķ -: İlgilenmek, ilgi duymak.

ķ.- adı (ķızıġadı) 1555

ķ.- ıp (ķızığıp) 1719

ķ.- ķanı 0485

ķ.- ķanınan 0025

ķ.- ķansıñ 0484

ķ.- paġan 1632

ķ.- pay 1627

ķ.- paydı 1628

ķ.- paytın 1808

[9]

ķızıķta -: Seyretmek, temaşa eylemek.

ķ.- p 0879

[1]

ķızıl: Kızıl, kırmızı.

ķ. 0155, 0157, 0174, 0184, 0187, 0191, 0203, 0209, 0213, 0216, 0282, 0456, 0818, 0915, 1055, 1077, 1111, 1256, 1270, 1431, 1443, 1489, 1495, 1496, 1686, 1732, 1852, 2043, 2045, 2080, 2112

ķ.+ ı 0593

ķızıl şeke: Şakaklardaki damar.

ķ. 1239

[37]

ķızıñķıra -: Heveslenmek, heves etmek.

ķ.- p ķalġan 0480

[1]

ķızmet: *Ar.* İş, hizmet.

ķ. 0271, 0413, 0567, 0976

ķ.+ ke 0416

ķ.+ kerin 1371

ķ.+ te 2062

ḳ.+ tiñ 0321

ḳızmet jasa-: Çalışmak, hizmet etmek.

ḳ.- p 0031

[9]

ḳızmetşi: Hizmetçi, hizmetkar, hizmetli.

ḳ. 0126, 0176

ḳ.+ ni 0125

[3]

ḳızuv̇: Isı, sıcaklık.

ḳ.+ ı 1550

ḳ.+ ına 0736

ḳ.+ ınan 0537

[3]

ḳızuv̇lı: Sıcak, ısınmış.

ḳ. 0813

[1]

kibirtikte -: Yavaş yürümek, ağır ağır hareket etmek.

k.- p 0733

[1]

kidir -: Biraz beklemek, oyalanmak.

k.- di 0104

k.- dim 1451

k.- ip 0226

k.- mey 0550

[4]

kidirt -: Bekletmek, oyalamak.

k.- edi 1654

k.- ip 0125

k.- ip aladı 1559

k.- ti 1729

[4]

kilegey: Kaymak.

k. 0383

[1]

kileñ: Yalnızca, sadece.

k. 0950, 1910

[2]

kilki -: (Bir şey) Suyun yüzünde yüzmek.

k.- di 1728

k.- gen 1097

[2]

kilometr: *Fr.* Kilometre.

k. 0450

[1]

kilt: Birden, aniden.

k. 1400

[1]

kiltte -: Kilitlemek.

k.- vge 0100

[1]

kim: Kim.

k. 1135, 1422, 1423, 1501, 1580, 1620, 1654, 1835, 1900, 1931

k.+ di 1501

k. edi 1896, 1897

k. ekeninizdi 1884

k.+ ge 0136, 1501, 1931

k.+ nen 1184

k.+ niñ 0575, 0639, 1655, 1913

[26]

kinè: *Far.* Suç, hata, kusur.

k. 0902

[1]

kina: *Far.* bkz. **kinè**

k.+ sın 0507

[1]

kindik

kindik ata: Yeni doğan bebeğin kordonunu kesen kişi.

k.+ sı 1386

k.+ sın 1388

[2]

kinèli: Suçlu, hatalı.

k. 1968

[1]

kino: Sinema.

k. 1218

kino kör-: Film seyretmek.

k.- meytin 1230

[2]

kir -: Girmek.

k.- di 0692, 0896, 0912, 0975

k.- dik 1096

k.- e 0397, 1234

k.- emin 0116

k.- er 1615

k.- etin boldım 1824

k.- gen 0566, 1545

k.- gen eken 0826

k.- gisi keledi 1053

k.- ip 0353, 0613, 0987, 1461, 1903, 1933

k.- ip keldi 1889

k.- ip kelgen 2111

k.- ipti 0521

k.- messiñ 0189

k.- mesten 1463

k.- üv 1833

k.- üvge 0123

[27]

kir: Kirli, pis

k. 0207, 0236, 0253, 0676, 1466,

1467

[6]

kirevkele-: Gölgelemek, gölgelendirmek, eliyle gölge yaparak gözlerini güneşten korumak.

k.- p 1395

[1]

kirgiz-: Sokmak, içeri almak, dahil etmek.

k.- di 0787

k.- ip 0230

[2]

kiriptar: Bağlı, tabi, bağımlı.

k. 0124, 0134

[2]

kiris -: Başlamak, girişmek, teşebbüs etmek.

k.- edi 0490

k.- er edik 0365

k.- eyin 2026

k.- ip ketti 0054

k.- ken 0235

k.- kende 0236

k.- ti 0977

[7]

kiris: Kiriş.

k.+ ten 0669

[1]

kirjiy -: Memnuniyetsizlik ifadesi olarak yüzünü buruşturmak.

k.- er 1343

[2]

kirpiyazdan-: Kibirlenmek, büyüklenmek.

k.- ıp 1334

k.- ıp ketti 1126

[2]

kirsiz: Kirsiz, temiz.

k. 1466

[1]

kisi: İnsan, adam, birey, şahıs.

k. 0004, 0061, 0064, 0069, 0073, 0077, 0082, 0091, 0098, 0142, 0144, 0150, 0257, 0354, 0395, 0410, 0443, 0457, 0621, 0624, 0626, 0639, 0749, 0752, 0796, 0816, 0855, 0865, 1093, 1128, 1137, 1158, 1176, 1526, 1675, 1768, 1769, 1770, 1772, 1815, 1827

k.+ de 1128

k.+ dey 0203, 0300, 1683

k.+ ge 0134, 0475, 1027, 1042, 1310, 1767

k.+ ler 1104, 1417, 1521, 1624, 1746, 1837

k.+ lerdiñ 0057, 0894

k.+ lerine 0892

k.+ min 0197

k.+ ni 0045, 0154, 0334, 0365, 0938, 1384, 1543, 1573, 1622, 1944, 2094, 2127

k.+ niñ 0076, 0086, 0100, 0120, 0135, 0162, 0771, 1011, 1041, 1246, 1298, 1366, 1377, 1720, 1924, 1927

[91]

kisilik: Kişilik, şahsiyet.

k. 0536, 0539

k.+ tiñ 1112

[3]

kisimsit -: Kibirlenmek, böbürlenmek, kurulmak.

k.- ip 1120

[1]

kişirey -: Küçülmek, ufalmak, azalmak.

k.- e 1221

k.- ip 1272

k.- ip ketkendey 0654

[3]

kişkene: Büyük olmayan, küçücük, ufacık.

k. 1078, 1437

[2]

kişkentay: Küçücük, mini mini.

k. 1054, 1120, 1176, 1246, 1494

k.+ dıñ 1128

k.+ ı 1134

k.+ ı edi 1148

[8]

ḳit

ḳit etse: En ufak bir şeyde, hemen.

ḳ. 0283, 0284

[2]

kitap: *Ar.* Kitap.

k. 0001, 0034, 0045, 0047, 0054, 0067, 0086, 0093, 0096, 0163, 0193, 0197, 0256, 1169, 1831, 2077

k.+ ı 0228

k.+ ımdı 0115, 0137, 2062

k.+ ımnıñ 1511, 2108

k.+ ın 1846

k.+ ına 0075

k.+ ındı 0078, 0230

k.+ ıñdı 0084, 1798

k.+ ınıñ 0250, 1343

k.+ ıñız 1885

k.+ ka 0081

k.+ ḳa 0021

k.+ tar 0004

k.+ tardıñ 0254

k.+ tı 0070, 0073, 0074, 0079, 0080

[40]

kitapḫana: *Ar.* Kütüphane.

k. 0006

k.+ da 0005

[2]

kiy -: Giymek.

k.- di 0185

k.- edi 1307

k.- er 1337

k.- ip 0050, 0299, 2045

k.- ip jüretin 1304, 1329

k.- sem 0009

k.- üvşi edi 1467

[10]

ḳiya: Yamaç, sarp.

ḳ. 0715, 0732

ḳ.+ sında 0720

[3]

ḳiyal: Hayal, hülya, düş.

ḳ. 1645

ḳ.+ dan 1645

ḳ.+ ġa 1643, 2097

ḳ.+ ı 2069

ḳ.+ ım 0011

ḳ.+ ımen 0519

ḳ.+ ın 0034, 0889

ḳ.+ ınan 0172

ḳ.+ men 1393

ḳiyal jiber-: Olay ve olgulardan vazgeçmek.

ḳ.- ip 1531

[12]

ḳiyamet: *Ar* Azap, cefa, meşakkat.

ḳ. 0212

[1]

ḳiyan: Dünyanın öbür ucu, uzak, ücra yer.

ḳ.+ dağı 0395, 0688

[2]

ḳiyanat: *Ar* Zorluk, eziyet, zulüm.

ḳ. 1202, 1526, 1541, 2131

ḳ.+ ı 1497

ḳ.+ ım 1909

ḳ.+ ḳa 1531, 1747

ḳ.+ tı 1536, 1560

[11]

kiye: Kut, kutsallık.

k. 0064

[1]

kiyeli: Kutsal, kutsallık.

k. 1833, 1975

[2]

ķiyġılıķ: Yaramazlık, haylazlık.

ķ.+ tı 1557

[1]

kiygiz -: Giydirmek.

k.- di 1311, 1440

k.- ip jatıp 1787

[3]

ķiyıl -: Kıyılmak.

ķ.- ar edi 1898

ķ.- ġan 0888

[2]

ķiyın: Zor, çetin, müşkül.

ķ. 0439, 0617, 0699, 0752, 0922, 1287, 1806

[7]

kiyında -: Zorlaşmak, çetinleşmek.

k.- p jür 0679

[1]

ķiyındıķ: Çetinlik, zorluk, müşküllük.

ķ.+ pen 0212

[1]

ķiyınşılık: Zorluk, sıkıntı, kıtlık.

ķ. 0359

[1]

ķiyır: Uzak, ırak.

ķ. 2069

ķ.+ dan 0209

ķ.+ ġa 2094

[3]

ķiyırşaķ: Tane (kar, kum, taş, çakıl).

ķ.+ ı (ķiyırşaġı) 0707

[1]

kiyim: Giyim, elbise, giysi, libas.

k. 0009, 0698

k.+ dey 2038

[3]

kiyimdi: Giyimli, elbiseli, giysili.

k. 1720

[1]

kiyim-ilgiş: Askı.

k.+ ke 1906

[1]

kiyin -: Giyinmek.

k.- edi 0772, 1341

k.- gen 0061, 1243

k.- ip 0564, 1796

[6]

kiyindir -: Giydirmek.

k.- ip 1247

[1]

kiyiz: Keçe.

k. 1102

[1]

ḳiyḳalaḳ: Hareketli, durağan olmayan.

ḳ.+ pen 1229

ḳ.+ tı 1233, 1276

[3]

ḳiyḳalaḳta -: Sallana sallana yürümek.

ḳ.- p 1228, 1814

ḳ.- ytınbız 1230

[3]

ḳiyḳalaḳtat -: Sallana sallana yürümesini sağlamak, yürütmek.

ḳ.- ıp 0277

[1]

ḳiyḳay –: İnatlaşmak, ayak diremek.

ḳ.- ġan 1367

[1]

ḳiyḳım-siyḳım: Ufak tefek.

ḳ. 2067

[1]

ḳiylı: Her türlü, çeşitli.

ḳ. 1536, 1547, 1676

ḳ.+ sı 1030

[4]

kiylik -: Bir işe müdahale etmek, burnunu sokmak.

k.- edi 1404

k.- pedi 1942

[2]

ḳiymas: Samimi, candan.

ḳ. 0892, 1012

[2]

ḳiymastıḳ: Kıyamama, üzmekten çekinme.

ḳ.+ tıñ 1112

[1]

kiymele -: Kalabalığı yararak yürümek.

k.- p 1936

[1]

kiymeşek: Bir tür kadın baş örtüsü.

k.+ i 1231

[1]

ḳiymıl: Hareket.

ḳ. 1243

ḳ.+ ı 0956

ḳ.+ ıma 1048

ḳ.+ ıñnıñ 0219

[4]

ḳiymılda -: Kımıldamak, hareket etmek.

ḳ.- ġan 0740

[1]

ḳiymıldat -: Kımıldatmak, hareket ettirmek.

ḳ.- ıp kördi 1757

[1]

ḳiyna -: Zorlamak, eziyet etmek, zorluk çektirmek.

jan ḳiyna-: Kendini zorlamak.

j.- may 0608

[1]

ḳiynal -: Izdırap çekmek, zorluk çekmek.

ḳ.- a 0841, 1819

ḳ.- ġanda 0438, 1919

ḳ.- ġanına 0363

ḳ.- ıp 1175

ḳ.- mañızşı 0862

ḳ.- may 1117, 1326

[9]

ḳiyra -: Dağılmak, kırılmak, paramparça olmak.

ḳ. 0619

ḳ.- p 1358

[2]

ḳiyrat -: Tahrip etmek, yıkmak, kırmak, mahvetmek, harap etmek.

ḳ.- ıp ketetin 0329

ḳ.- ḳalı tur 1902

[2]

ḳiysay-: Eğilmek, yan yatmak, kaykılmak.

ḳ.- ġan 1775

ḳ.- ıp 0286

[2]

ḳiysıḳ: Eğri, çarpık, yamuk.

ḳ. 0674

[1]

ḳiysindi

ḳiysindi bol-: Karışmak, karmakarışık duruma gelmek.

ḳ.- ıp 0749

[1]

ḳiytıḳ -: İnatlaşmak, ayak diremek.

ḳ.- ıp otırġan 1389

[1]

klas: *Lat.* bkz. **klass**

k.+ tı 0283, 0529

[2]

klass: *Lat.* Sınıf.

k. 0308

[1]

klastas: Sınıf arkadaşı, sınıftaş.

k. 1232

[1]

klub: *Fr.* Kulüp.

k. 1230

k.+ ında 1882

k.+ ķa 1849

k.+ tıñ 1233

[4]

ķobaljı -: Heyecanlanmak, telaşlanmak, meraklanmak.

ķ.- dı 0782

ķ.- ydı 1863

[2]

ķobdiyşa: Küçük kutu.

ķ.+ sı 1306

[1]

ķobırat -: Dağıtmak, kabartmak.

ķ.- ıp 2050

[1]

ķoġam: Toplum, cemiyet, topluluk.

ķ.+ da 0516

[1]

ķoja: *Ar.* İslamı tebliğ eden, yaymaya çalışan kime, hoca.

ķ.+ ġa 0170

[1]

ķojdan -: Engebelileşmek, engebeli hale gelmek.

ķ.- ıp 1298

[1]

ķojır: Engebeli, pürüzlü.

ķ. 1481

[1]

ķoķayt -: Uzun olarak göstermek, farklı göstermek.

ķ.- ıp jüretin 1120

[1]

ķol: El, kol.

ķ. 0185, 0301, 0304, 0308, 0363, 0383, 0430, 0825, 0970, 0972, 1005, 1020, 1024, 1061, 1196, 1388, 1389, 1542, 1719, 2123

ķ.+ dağı 1015

ķ.+ dan 0393, 0815, 0817, 1197

ķ.+ dıñ 0700, 0822, 1046

ķ.+ diki 1304

ķ.+ ı 0070, 0151, 0333, 0487, 0682

ķ.+ ım 0485, 1916

ķ.+ ıma 1008

ķ.+ ımdağı 0848, 0875, 1009, 1030

ķ.+ ımdı 0760, 2121

ķ.+ ımen 0631, 0925, 0958, 1042, 1729, 2085

ḳ.+ ımmen 1678

ḳ.+ ımnan 0235, 0768, 0985, 1221, 1781,

ḳ.+ ın 0069, 0214, 0498, 0561, 1397, 1540, 1653, 1656, 1696, 1729, 1757, 1761, 1890, 2044, 2085

ḳ.+ ına 0268, 0273, 0588, 1024, 1042, 1044, 1072, 1346, 1876

ḳ.+ ıña 0602, 0913

ḳ.+ ınan 0685, 0694, 0796, 0817, 0823, 0891

ḳ.+ ında 0061, 0957, 1082, 1182, 1306, 1429

ḳ.+ ındağı 0074, 0511

ḳ.+ ıñızdan 0862

ḳ.+ ıñnan 1456

ḳ.+ men 0967, 1132, 1686

ḳol alıs-: Anlaşmak, sözleşmek.

ḳ.- ıp 0295

ḳoldı ayaḳḳa turma-: Eli ayağı durmamak, çok hareketli olmak.

ḳ.- y 1296

ḳolġa al-: Ele almak.

ḳ.- atın 1668

ḳolı bosa-: Boş vakti kalmak, elinde iş kalmamak.

ḳ.- y ḳalsa 1121

ḳol ḳoyıl-: İmzalanmak.

ḳ.- ıp 2105

ḳol soḳ-: Alkışlamak.

ḳ.- adı 1275

ḳ.- ıp 1969

ḳol suḳ-: Çalmak, hırsızlık yapmak.

ḳ.- uvġa 0492

ḳol ur-: bkz. **ḳol soḳ-**

ḳ.- ıp 1851

ḳol uşın ber-: Yardım etmek.

ḳ.- er 0438

ḳol soz-: İstemek, arzulamak.

ḳ.- ġan 0579

[112]

ḳolamta: Sıcak kül.

ḳ. 1442

[1]

ḳolaylı: Elverişli, uygun, rahat.

ḳ. 0271, 0407, 0413

[3]

ḳolbala: Yardımcı.

ḳ. 0809

[1]

ḳolbası: Kolbaşı, komutan.

ḳ.+ ġa 0130

[1]

ķolda -: Kollamak, desteklemek.

ķ.- dı 0524

[1]

ķoldav: Destekleme, savunma, (birinin) yanında yer alma.

ķ.+ ına 0716

[1]

ķolġabıs

ķolġabıs et-: Yardım etmek.

ķ. etedi 1122

[1]

ķoljazba: El yazması, el yazısı.

ķ.+ lar 0004

ķ.+ nı 1987

[2]

ķolşatır: Şemsiye.

ķ.+ ın 1385

[1]

ķoltıķ: Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer, koltuk.

ķ.+ ıma 0788

ķ.+ ına 1782, 1929, 2045

[4]

ķomaġay: Obur, doymaz, tamahkar.

ķ. 0761

[1]

ķomaġaylıķ: Oburluk, doyumsuzluk, pisboğazlılık.

ķ. 0878

[1]

kommünist: *Fr.* Komünist.

k.+ ter 0438

[1]

ķon -: Konmak, yere inmek.

ķ.- a jatıp 1173, 1445, 1468

ķ.- ar 1700

ķ.- dı 1771

ķ.- dıķ 1095

ķ.- ıp 1252, 2015

ķ.- ıp jürgenin 0333

ķ.- ıp ķalıptı 0736

[10]

ķonaķ: Konuk, misafir.

ķ. 0882, 0976

ķ.+ ı (ķonaġı) 0389

ķ.+ ın (ķonaġın) 0036

ķ.+ ına (ķonaġına) 0043, 0866

ķ.+ tarġa 0812

ķ.+ tıñ 0785

ķonaķ bol-: Misafirlik etmek.

ķ.- ġan 1970

ḳ- ıp 1951, 1954

ḳonak üyi: Hotel.

ḳ.+ nde 0441

ḳ.+ ne 0402

[13]

ḳonaḳta -: Yatılı misafir olmak.

ḳ.- p 0775

[1]

ḳondır -: Kondurmak.

ḳ.- ġan 1532

ḳ.- ıp 0091

[2]

ḳoñır: Sade, gösterişsiz.

ḳ. 0650, 0818, 1058, 1467, 2107

[5]

ḳoñıraẇ: Zil, çan, kampana.

ḳ. 1004, 2043, 2111

ḳ. dı 1728

[4]

ḳoñıraẇlı: Zilli, çanlı.

ḳ. 0092

[1]

ḳoñıraẇşa: Sesli, zil gibi.

ḳ. 2035

[1]

ḳonış: Konç.

ḳ.+ ınan 0397

[1]

ḳoñḳaḳ: Kalkık.

ḳ. 1828, 1869

[2]

kontsert: *Fr.* Konser.

k.+ ke 1223

k.+ te 1214

[2]

konyaḳ: Konyak.

k. 0387

k.+ tı 0377

[2]

ḳopañ

ḳopañ et-: Hop oturup hop kalkmak.

ḳ.- ti 0599

[1]

ḳoparıl -: (Geçmiş) Canlandırılmak, deşilmek.

ḳ.- a 1410

[1]

ḳor

ḳor ḳıl-: Hor görmek.

ḳ.- dıḳ 1409

[1]

ḳora: Avlu.

ḳ.+ sına 1100, 1233

[2]

ḳorap: Kutu.

ḳ. 1076

ḳ.+ ı (ḳorabı) 1995

ḳ.+ ınan (ḳorabınan) 2084

ḳ.+ tan 1076

[4]

ḳoraş: Gösterişsiz, alımsız.

ḳ. 1481

[1]

ḳoraz: Horoz.

ḳ. 1249

[1]

ḳorġan: Kale, hisar.

ḳ.+ nan 1566

[1]

ḳorġasınday: Kurşun gibi.

ḳ. 1982

[1]

ḳorıḳ -: Korkmak, ürkmek, dehşete kapılmak.

ḳ.- adı (ḳorḳadı) 1226

ḳ.- amın (ḳorḳamın) 1837

ḳ.- atın (ḳorḳatın) 1200

ḳ.- ıp (ḳorḳıp) 0299, 1719

ḳ.- ıp (ḳorḳıp) turadı 0932

ḳ.- ḳanġa 1867

ḳ.- ḳanı 1963

ḳ.- paymın 2107

[9]

ḳorılda -: Horuldamak, horlaya horlaya uyumak, horul horul uyumak.

ḳ.- p 0911

[1]

ḳorın -: Korkmak, çekinmek.

ḳ.- adı 1227

[1]

ḳorıt-: Neticelendirmek, sonuçlandırmak.

ḳ.- ḳanı 0539

[1]

ḳorıtındı: Sonuç, netice, özet.

ḳ.+ sımen 0496

[1]

ḳorjın: Heybe, torba.

ḳ. 0018

ḳ.+ ġa 1073, 1095

ḳ.+ ı 1354

ḳ.+ ın 1088, 1341

ḳ.+ ınan 0104, 0210

ḳ.+ ınıñ 0214

ḳ.+ nıñ 0099, 1084, 1087

[12]

ḳorḳaẏ: Zalim, merhametsiz, gaddar, acımasız.

ḳ.+ lar 0949

[1]

ḳorla -: Horlamak, aşağılamak.

ḳ.- p 0871

[1]

ḳorlan – Horlanmak, aşağılanmak.

ḳ.- ıp 0353

[1]

ḳorlaẏ: Zulüm, işkence.

ḳ. 1965

[1]

ḳorlıḳ

ḳorlıḳ jasa-: Hor görmek, eziyet etmek.

ḳ.- masın 1188

[1]

korpe: bkz. **körpe**

k. 0793

[1]

ḳorşat -: Etrafını çevirmek, kuşatmak.

ḳ.- adı 1545

[1]

ḳorşaẏ: Paravan, abluka.

ḳ. 1547

ḳ.+ ınan 1611

[2]

ḳos -: Katmak, birleştirmek, eklemek.

ḳ.- a 0052

ḳ.- atın 0813

ḳ.- ıp 1368

ḳ.- ıp edim 0028

ḳ.- ıp ketti 1048

ḳ.- ıpsıñ 1938

ḳ.- ḳan 0217, 0751, 1392

ḳ.- paġanıñ 0085

ḳ.- pav 0252

basın ḳos-: Biriktirmek.

b.- ıp 1553

ırġaḳ ḳos-: Ritim tutmak.

ı.- ıp 1898

[13]

ḳos: Çift, iki, ikiz.

ḳ. 0028, 0031, 0549, 0560, 0650, 0795, 0799, 0928, 1085, 1100, 1117, 1134, 1148, 1150, 1153, 1192, 1397, 1696, 1715, 1721, 1867, 2083, 2084, 2113

[24]

ķosaķ: Boyunlarından birbirine bağlanan koyun ve keçiler.

ķ.+ ı (ķosaġı) 0751

[1]

ķosayaķ: Tarla faresi.

ķ. 0456

[1]

ķosıl-: Eklenmek, katılmak, iştirak etmek.

ķ.- a 0512, 0976, 1009, 1096, 1707, 1824

ķ.- ar 1415

ķ.- atın 0448

ķ.- ġan 0461, 0723, 0984

ķ.- ıp 0030, 0718

ķ.- ıptı 0736

ķ.- madı 0960

ķ.- maġan 0245

ķ.- sa 0918

bası ķosıl-: Birikmek, birlik olmak.

b.- may 1817

ķatarına ķosıl-: Düzelmek, yoluna girmek.

ķ.- adı 1430

[19]

kostyum: *Fr.* Kostüm.

k.+ in 2080

k.+ nen 1250

[2]

ķoş

ķoş aytıs-: Vedalaşmak.

ķ.- ıp 0441

ķ.- ıp şıķıp 0050

ķoş des-: Vedalaşmak.

ķ.- ti 0446

[3]

ķoşķar: Koç.

ķ. 0849, 1935, 1943

[3]

ķoştas -: Vedalaşmak, ayrılmak.

ķ.- ıp ķalġım keledi 1059

[1]

ķotar -: Sıvı bir şeyi bir kaptan ikinci bir kaba koymak, aktarmak.

ķ.- dı 0959

ķ.- ıp 0839

ķ.- ıp ķoyġan eken 0940

[3]

ķotır: Uyuz.

ķ. 1590

[1]

ķoy -: 1. Koymak, bırakmak.

ķ.- a saldı 0512, 2018

ķ.- asıñ 0156

ķ.- dı 0998, 1088, 2017

ķ.- ġan 0376, 1633

ķ.- ıñızşı 1891

ķ.- ıp 0674, 0913

ķ.- ıpsıñ 1938

ķ.- may 2070

2. Nöbetçi koymak.

ķ.- adı 1545

3. Bırakmak, vazgeçmek.

ķ.- adı 1360, 2010

ķ.- dı 1296

ķ.- ġan 1682

ķ.- sañşı 1267

ķ.- şı 0902, 1168

4. Bırakmak, terk etmek.

ķ.- alıķ 1347

ķ.- maydı 1845

5. Ad vermek, isim vermek.

ķ.- ıp 1538

6. Katmak, eklemek.

ķ.- ıp 2039

7. –p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin tamamlandığını gösterir.

aparıp ķ.- dıķ 1233

avdarıp ķ.- şı 0995

aynalıp ķ.- adı 0789

bajınap ķ.- a berdi 0145

bılbırap ķ.- a berdi 1906

bosatıp ķ.- a beredi 1716

dep ķ.- ıp 0990, 1261

ilip ķ.- ġan 2080

jatķızıp ķ.- dı 0917

jiyıp ķ.- ıp 0418

ķalıp ķ.- adı 0932

ķalıp ķ.- dı 0151

ķamap ķ.- ġan 1713

ķañġıtıp ķ.- a beremin 0628

ķarap ķ.- sañşı 0431

kerip ķ.- ıp 0958

ķıstırıp ķ.- ġan 0198

ķol ķoyılıp ķ.- ġan 2106

ķotarıp ķ.- ġan eken 0940

ķotarıp ķ.- ıp edim 0839

ķulaķımdı jep k.- dı 0414

ķulaķımdı jep ķ.- ġan 0271

ķutılıp ķ.- ayın 0621

ķuyıp ķ.- ġan 1434

pısķırıp ķ.- ıp 0706

salıp ķ.- ġan 1600

salıp ķ.- ıptı 1051

sıpırıp ķ.- ıptı 0296

şıķıp ķ.- ġan 2102

şımırlap ķ.- a bergeni 0223

tırbañdatıp ķ.- ġan 0726

tuvlap ķ.- a berdi 2080

tüsip ķ.- maysıñdar 1914

ulıp ķ.- a berdi 1460

ustatıp ķ.- ıp 0930

8. –a/-e ; -y gerundium ekini almış fiilerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin hızlıca veya yavaşça yapıldığını gösterir.

esine sala ķ.- dı 0989

jıljıy ķ.- maytın 1809

kele ķ.- ayın 0767, 0781

kete ķ.- ġan joķpız 1883

kete ķ.- maġan 0921

sala ķ.- mas 2082

9. –may/-mey gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin gerçekleştirilemediğini gösterir.

bara almay ķ.- dım 0825

kele almay ķ.- dı 0883

köşirmey ķ.- sañşı 1238

10. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

at ķ- dı 1170

bas ķ. 0095

bas ķ.- ayın 0096

den ķ.- amın 0090

saval ķ.- adı 1672, 2005, 2040

saval ķ.- dı 0636, 1155

(saval koydı, ķ.- ar da ķ- may) 1155

[81]

ķoy: Koyun.

ķ. 0626, 1064, 1143, 1199, 1248, 1303, 1359, 1845, 1896, 1930, 1964, 2091

ķ.+ dıñ 0377, 0972

ķoy üstine boztorġay jumırtķala-: Kaygısız, tasasız olmak.

ķ.- ġan 0516

[15]

ķoy-eşki: Koyun keçi, davar.

ķ.+ niñ 1097

[1]

ķoyġız-: Koydurmak, bıraktırmak.

ķ. 0416

[1]

ķoyıl -

ķol ķoyıl-: İmzalanmak.

ķ.- ıp 2105

[1]

ḳoyın: Göğüs üle giysi arası, koyun, kucak.

ḳ. 0444

ḳ.+ ı (ḳoynı) 0397

ḳ.+ ıma (ḳoynıma) 1053, 1054

ḳ.+ ına (ḳoynına) 0143, 1385

ḳ.+ ıña (ḳoynıña) 0156

ḳ.+ ında (ḳoynında) 0741

ḳ.+ ıñızdaġı (ḳoynıñızdaġı) 0146

[9]

ḳoyma: Hazine, define, gömü.

ḳ. 1192

[1]

ḳoyşı: Çoban.

ḳ. 1364

ḳ.+ lardı 1455

ḳ.+ larġa 1348, 1468

[4]

ḳoytas: Koyun büyüklüğünde iri taş.

ḳ. 0258

[1]

ḳoyuv̇: Koyu, kıvamı yoğun olan.

ḳ. 0310, 1017

[2]

ḳoz -

jını ḳoz-: Öfkelenmek, sinirlenmek.

j.- ıp 2041

j.- ıp ketedi eken 2009

[2]

ḳozġa -: İtelemek, kımıldatmak, hareket ettirmek.

ḳ.- dı 0997, 0998

ḳ.- p 0687

ḳ.- p ketti 0687

ḳ.- p körüvge 1755

ḳ.- v̇ga 1756

[6]

ḳozġal -: Kıpırdamak, kımıldamak.

ḳ.- a bergen 0293

ḳ.- adı 2000

[2]

ḳozı: Kuzu.

ḳ. 1099, 1106

ḳ.+ nıñ 1103

[3]

ḳozıday: Kuzu gibi.

ḳ. 1632

[1]

köbelektey: Hafif, kelebek gibi.

k. 1243

[1]

köbi: Çoğu.

k. 0115, 1823, 1976

k.+ n 0004

[4]

köbik: Köpük.

k.+ i 0822

[1]

köbine: Çoğunlukla.

k. 0007, 0968, 0969, 2093

[4]

köbinese: Çoğunlukla, genellikle.

k. 0975

[1]

köger-: Mavi renge bürünmek, mavileşmek.

k.- gen 0734

k.- ip 0804, 1175

[3]

kögert-: Mavi renge büründürmek, mavileştirmek.

k.- peysiñ 1353

[1]

kögildir: Mavimsi, maviye çalan.

k. 0400

[1]

kögis: Mavimsi, morumsu.

k.+ ten 2093

kögis tart-: Mavi renge bürünmek, mavileşmek.

k.- ḳan 1297

[2]

kök I: Gökyüzü, gök, sema

k.+ ke 1334, 1738

k.+ te 10551492

k.+ ten 0063, 0498

[6]

kök II: 1. Mavi.

k. 0048, 0233, 0376, 0696, 1287, 1359, 1389

k.+ i (kögi) 1318

2. Yeşil.

k. 0216

kök şay: bkz. **kökşèy**

k. 0043

kök tiyın: Bozuk para.

k. 0491

[11]

kökbazar: Sebze meyve pazarı, sebze hali.

k.+ dıñ 1819

[1]

köke: Çocuğun babasına ve ağabeylerine karşı kullandığı hitap sözü, baba, amca, dayı.

k. 0562, 0567

k.+ ñ 0018, 0177

k.+ si 0544

[5]

kökeşim: Birini şımartmak için kullanıla, "canım, nazlım" anlamlarında bir hitap.

k. 0362, 2055

[2]

kökey: Kişinin iç dünyası.

k.+ ine 0249

kökeyge kurt tüsir-: Kuşkulandırmak, içine kurt düşürmek.

k.- etin 0867

[2]

köki -: Ağzına geleni söylemek, atıp tutmak, boşboğazlık etmek, övünmek.

k.- meşi 0741

[1]

kökirek: Şuur, sezgi, düşünce.

k. 1633

k.+ i (kökiregi) 0243, 0385, 0614

k.+ imdi (kökiregimdi) 1091

[5]

kökjasıl: Yemyeşil.

k. 1972

[1]

kökjiyek: Ufuk, evren, göz erimi.

k.+ ke 1493

k.+ te ekeni 1492

[2]

köknèr: Haşhaş.

k. 0589

k.+ in 0544

[2]

kökpar: İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyun.

k. 0720, 0721, 0733, 0735, 0736, 0739, 1167

k.+ dan 0739, 1428

k.+ dı 0725

k.+ dıñ 0657

kökpar tart-: Kökpar oynamak.

k.- paḳ 1321

[13]

kökparşı: Kökpar oyununa katılan oyuncu.

k.+ lardan 0722

k.+ larġa 0721, 0734

[3]

kökse -: Çok arzu etmek, çok istemek.

k.- gen 1836

[1]

köksoḳḳan: Kavgacı, serseri.

k.+ dar 1836

[1]

kökşil: Mavimtrak, açık mavi, mavimsi.

k. 1381

[1]

kökşèy: Yeşil çay.

k. 0693

[1]

kökte -: Kestirmeden gitmek.

k.- p şıḳıp 1972

k.- y 1819

[2]

köktem: İlkbahar, bahar.

k. 0662

k.+ de 0360

k.+ niñ 0668

[3]

köl: Göl.

k.+ der 1723

[1]

köldeneñ: Rastlantı, beklenmedik, ani.

k. 0078, 0499, 2040

[3]

köldeneñde -: Önünü kesmek, karşı durmak.

k.- di 1725

k.- p 0026

[2]

köldey: Sular seller gibi.

k. 1911

[1]

kölegey: Gözden uzak, tenha, kuytu.

k. 0651

[1]

kölem: Hacim, büyüklük, genişlik.

k.+ i 0967

[1]

kölemdi: Geniş kapsamlı, büyük, hacimli.

k. 0021

[1]

köleñ

köleñ et-: Şımarmak.

k.- e 0651

[1]

köleñke: Gölge.

k. 007, 0023, 0253, 0650, 0873, 1087, 1502

k.+ de 0964

k.+ dey 0564

k.+ ge 0802, 1502, 1697, 1859

k.+ me 1159

k.+ ni 0261

k.+ si 1185

k.+ sin 1931

k.+ sinde 1340

k.+ şe 1610, 1803

[20]

kölgirsi-: Yapmacık davranmak, ikiyüzlülük etmek.

k.- p 0170

[1]

kölik: Binilecek at, deve, araç.

k.+ i (köligi) 1446

k.+ in (köligin) 1341

k.+ tiñ 0969

[3]

kölikti: Araçlı.

k. 1583

[1]

kölşik: Gölet, su birikintisi.

k.+ ke 1252

[1]

kömekşi: Yardımcı.

k.+ si 0370

[1]

kömektes -: Yardım etmek, destek vermek.

k. 1919

k.- e ḳal1898

k.- eyin 0923

k.- peymisiñ 1359

[4]

kömeski: Belirsiz, müphem.

k. 0114

[1]

kömeskile- : Belirsiz olmak, belirsiz hale getirmek.

k.- v 1877

[1]

kömey: Boğaz, gırtlak, yutak.

k.+ ine 1788

[1]

kömil -: Gömülmek.

k.- gen 1603

k.- ip 1616, 2095

k.- ip ḳalıpsıñ 0023

[4]

kömirdey: Kapkara, simsiyah, kömür gibi.

k. 1272

[1]

kömker -: Bir şeyin kenarını kıvırarak dikmek.

k.- ipti 1753

[1]

kömpiy -: Şişmek, kabarmak.

k.- gen 0793

[1]

kön: Büyükbaş hayvan derisinden yapılan iyi işlenmiş deri.

k. 0070, 0073, 0080, 0137, 0889

k.+ imiz 0839

[6]

kön -: İkna olmak, kabul etmek, yapmaya razı olmak.

k.- bey 2071

k.- dik 0289

k.- dim 2088

[3]

könbis: Dayanıklı, sabırlı, tahammülkar.

k. 1075

[1]

köndir -: Himayesi altına girmek.

k.- gen 1439

[1]

köne: *Far.* Geçmişte olan, önceki, geçmişteki, eski.

k. 0833, 0834, 1036, 1193, 1196, 1812

[6]

könek: Deriden yapılmış, içine kısrak sütü sağılan kap.

k. 0966

[1]

köner -: Eskimek, yıpranmak.

k.- di 0856, 1108

[2]

könetoz: Köhne, eski, eskimiş, kullanılmış.

k. 1876

[1]

köñil: Gönül.

k. 0547, 1271, 1507, 1586, 2022, 2066, 2081

k.+ ge 0691, 0867, 1108, 1412, 1747, 1748

k.+ i 1324

k.+ in 0135, 1068

k.+ inde 1011, 1014

köñil böl-: İlgi göstermek.

k.- mey 1616

k. - üvden 0008

köñili bosa-: Efkarlanmak, kederlenmek.

k.- p 0829

köñili ķulazı-: Kendini yalnız hissetmek.

k.+ im ķ- ydı 1251

köñili küpti: Evhamlı, endişeli.

k. 0459

köñiline ķara-: Kırmamak, gücendirmemek.

k.- sa 1417

köñil jıķ-: Üzmek, rencide etmek..

k.- paytın 1177

k.+ in j.- paydı 1366

köñil köter-: Mutlu etmek, mutluluk vermek.

k.- etin 0009

köñil sura-: Hâl hatır sormak.

k.+ in s.- p 0825, 0827

k.+ imdi s.- y 1767

köñil tap-: Gönlünü almak.

k.+ imizdi t.- adı 0031

[31]

köñilden -: Neşelenmek, sevinmek.

k.- ip 1392

[1]

köñildi: Neşeli, keyifili, sevinçli.

k. 1124, 1323

[2]

köñilsiz: Neşesiz, keyifsiz, isteksiz.

k. 1273

[1]

köñirsik: Ağır koku.

k.+ i (könirsigi) 1392

[19

köñirsit -: Yanık kokmak.

k.- e 0262

k.- ip 0556

[2]

könterli: Dayanıklı, sağlam, tahammülkar.

k. 0604

[1]

köp: Çok, fazla, bol.

k. 0005, 0047, 0103, 0108, 0123, 0142, 0167, 0168, 0193, 0240, 0372, 0387, 0483, 0543, 0660, 0669, 0724, 0943, 1036, 1093, 1162, 1175, 1177, 1198, 1287, 1521, 1562, 1583, 1927, 1932, 1938, 1946, 2034, 2092

k.+ ke 0665, 0972, 1051, 1274

[39]

köpe-körnev: Göz göre göre, göz

önünde.

k. 1772

[1]

köpirşi-: Köpüklenmek, köpürmek, kabarmak.

k.- gen 0511

[1]

köpşik: Minder.

k. 0788

[1]

köpşilik: Çoğunluk, kalabalık, topluluk.

k. 1027, 1302

[2]

köptegen: Birçok, epeyce.

k. 0004

[1]

kör -: 1. Görmek.

k. 0764, 0903, 0928, 0946, 1887

k.- di 0291, 0913, 1089, 1102, 1813, 2014

k.- dik 0743, 1222, 1519

k.- dim 0648, 1046, 1759, 1982, 2052

k.- diñ 0358

k.- e almadı 2079

k.- e almaytınday 1967

k.- edi 0371, 1573, 1590, 1601, 1714, 1762, 2082

k.- em 1482

k.- emin 1198, 1988

k.- emisiñ 1029

k.- er 0654, 1445, 1808, 1963

k.- esiñder 0902

k.- esindi 0189

k.- esiñdi 1932

k.- etin 0189, 1181, 1583

k.- etindey 1966

k.- eyik 0352, 0392

k.- eyin 0069, 0356, 0357

k.- geli 1118

k.- gem 1269, 1461

k.- gen 0117, 0555, 1121, 1146, 1310, 1595, 1717, 1743

k.- gendey 0605, 1343

k.- geni 0394, 0451

k.- genim 1209

k.- genine 1618

k.- genmin 0583

k.- gennen 1898

k.- gim keldi 0914

k.- gim kelip 0956

k.- inder 1858

k.- ip 0058, 0587, 1417, 1573, 1825, 1985, 2092

k.- ip edi 1763

k.- ip edim 0923

k.- ip jür 0892

k.- ip jürmin 0486

k.- ip ḳaladı 1569

k.- ip ḳaldım 0084

k.- ip ḳalmadı 0143

k.- megen 0816, 2094

k.- meksiñ 0479

k.- meñiz 0624

k.- mey 0189, 1536, 1549, 1646

k.- meymin 1988

k.- se 1800, 2009

k.- señ 1932

k.- sin 0548

k.- üvge 0554, 1305

esik kör-: Evlenmek.

e.- gen 1745

jaḳsı kör-: Beğenmek.

j.- edi eken 0398

j.- etin 1384

j.- se 1707

jarıḳ kör-: Basılmak, yayımlanmak.

j.- gen 1511

kino kör-: Film seyretmek.

k.- meytin 1230

köz kör-: Görüp geçirmek.

k.- gen 1115

kün kör-: Ömür sürmek, yaşamak.

k.- er 0608

k.- ip 0639

2. –p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

ḳiymıldatıp k.- di 1757

üñilip k. 1741

avırıp k.- megen 0616

ḳozġap k.- üvge 1755

[114]

kör: Mezar.

k.+ ge 0189, 1603

körge tüs-: Mezara girmek, ölmek.

k.- ip 2129

k.- pey jatıp 1932

[4]

köriksiz: Yakışıksız, çirkin.

k. 0089

[1]

körikti: Güzel, yakışıklı.

k. 1271, 1597

[2]

körin -: Görünmek.

k.- bey 1844

k.- beydi 1374

k.- beytin 2050, 2094

k.- di 0204, 0387, 0443, 0692, 0710, 0748, 0977, 1137, 1208, 1493, 1500, 1793

k.- edi 0530, 0743, 0832, 0915, 1336, 1441, 1867

k.- er 0397

k.- esiñ 1014

k.- etin 0702

k.- gen 1183, 1530, 1614, 1835, 1912, 2043

k.- gende 2075

k.- geni 2013

k.- genmen 0710

k.- ip tur 0452, 2093

k.- ipti 0196

k.- üv 1944

ḳulağınan kün körin-: Çok zayıf, cılız olmak.

ḳ.- ip 0827

[41]

körkem: Güzel, yakışıklı, görkemli, haşmetli, süslü.

k. 0014, 1258

[2]

körpe: Yorgan, battaniye.

k.+ ni 1053, 1785

[2]

körpe-jastıḳ: Yatak yorgan.

k.+ ı 1(körpe-jastığı) 443

[1]

körpeldes: Erken doğan kuzu.

k. 1138

[1]

körpeşe: Minder, şilte.

k. 0615, 0788

[2]

körpildet -: (Yansıma) Kart kurt etmek.

k.- ip 1393

[1]

körset -: Göstermek, baktırmak.

k. 0376

k.- edi 0032

k.- er 1344

k.- er edim 0575

k.- ermin 0533

k.- ip 1803, 1987, 2029

k.- ip edi 1685

k.- ken 1695

k.- peñder 1541, 1560

k.- pevdiñ 1544

k.- pey 1985

k.- ti 0456

[15]

körşi: Komşu.

k. 0028, 0914, 0975, 0980, 0988, 1019

k.+ degi 0929

k.+ ler 0016

k.+ mizde 0881

k.+ niñ 0722, 1205

[11]

kös -: Batırmak, daldırmak.

k.- ip 0269, 1763

[3]

köse: Köse.

k. 1119

[1]

kösem

kösem bol-: Lider, önder olmak.

k.- ıp 1944

[1]

kösil -: Uzanmak, ayağını uzatarak oturmak.

k.- er 1337

k.- gen 0774

[2]

kösilt -: Ayaklarını uzatmak, uzanmak.

k.- e 0652

k.- ip 0700, 1140

[3]

kösteñ

kösteñ etkiz-: (Bir şeyi) Hantalca hareket ettirmek.

k.- ip 0079

[1]

kösteñdet -: Hantalca hareket ettirmek.

k.- ip 1762

k.- ip jüre berdi 0098

[2]

köş -: Göçmek, taşınmak.

k.- ip ketipti 0412

k.- ti 1893

[2]

köşe: *Far.* Sokak.

k. 0150, 0185, 0440, 0587, 1096, 1182, 1446, 1541, 1568, 1571, 1710, 1712, 1718, 1826

k.+ de 0195, 1118, 1542, 1543, 1595, 1600, 1920, 2033

k.+ ge 0121, 1796, 1813, 1929, 1961

k.+ lerdi 1819

k.+ ni 1502, 1724

k.+ niñ 0577, 1555

k.+ sinde 1157

[33]

köşir -: Göç ettirmek.

k.- ip 0881, 1237, 2114

k.- ipsiñ 1938

k.- mey ḳoysañşı 1238

[5]

köş-ḳulaş: Hızlıca, aceleyle.

k. 1842

[1]

köter-: Kaldırmak, artırmak, yükseltmek.

k.- di 0110, 0319, 0963, 1043, 1729

k.- edi 2041

k.- etin 1177

k.- gen 0368, 1764

k.- ip 0070, 0078, 0292, 0464, 0996, 1117, 1392, 1752, 1767, 2017, 2121

k.- ip jatır 1557

bas köter-: Yerinden kalkmak, uykudan uyanmak.

b.- er 1951

b.- gen 1805

b.- mey 0060

dalanı basına köter-: Normalden daha yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

d. basımızġa k.- ip 1245

dav̇ıs köter-: Sinirle yüksek sesle konuşmak.

d.- megen 0604

köñil köter-: Mutlu etmek, mutluluk vermek.

k.- etin 0009

üydi basına köter-: Gürültü yapmak.

ü.- ip 0030

[28]

kötergiş: Vinç, kaldıraç.

k. 1467

[1]

köteril -: Kaldırılmak, yükseltilmek.

k.- di 0880, 1209, 2115

k.- e 0260, 1085, 1334, 1342

k.- e bastaġanı 1760

k.- e beredi 1762

k.- edi 1385

k.- gen 0109

k.- gende 0560

k.- gendey 0599

k.- ip ketesin 1683

k.- mey 0839

k.- meydi 1586

[16]

kötermele -: Birlikte kaldırmak.

k.- v bolsa 1520

[1]

kötert -: Kaldırtmak.

k.- pey ḳaladı 1399

[1]

köylek: Gömlek.

k.+ i (köylegi) 0383

k.+ ke 1467

[2]

köz: Göz.

k. 0014, 0032, 0053, 0174, 0188, 0191, 0232, 0233, 0400, 0459, 0580, 0877, 1031, 1036, 1045, 1078, 1104, 1123, 1178, 1186, 1270, 1732, 1840, 2022

k.+ den 1047, 1198, 1977

k.+ di 0798, 1079

k.+ ge 0654, 0794, 1108, 1445, 1480, 1491, 1808, 1844, 1963

k.+ i 0348, 0890, 0891, 0942, 0944, 1079, 1112, 1137, 1185, 1208, 1489, 1590, 1984

k.+ im 0863, 0956, 0959

k.+ imdey 0892

k.+ imdi 1060

k.+ ime 0718, 1251, 2081

k.+ imen 1633

k.+ imnen 1090

k.+ imniñ 0621

k.+ in 0831, 1219, 1763

k.+ inde 0693

k.+ indey 1029

k.+ iñdi 1680

k.+ ine 0727, 1337, 1405, 1541, 1560, 1779, 1944, 2012, 2029, 2036

k.+ inen 0327, 1077

k.+ iniñ 0590, 1079, 1296, 1316, 2093

k.+ inşe 0116

ala közimen at-: Küçümsemek, beğenmeyen gözlerle bakmak.

a. - ıp 0270

köz aldı jasaẏra-: Gözleri yaşarmak.

k.- p ketti 0025

közge ilme-: Önem vermemek, önemsememek.

k.- ytin 1622

közge tüs-: Görünmek, fark edilmek.

k.- etin 0795

k.- sin 1917

k.+ ine t.- er 0609

közge şuḳı-: Yüzüne vurmak.

k.-v 2063

köz jetkiz-: İnandırmak.

k.- di 0245

k.- gen 0747

köz il-: Kestirmek, uyuklamak.

k.- e almadım 1051

k.- mey 0303

közin tik-: Gözünü dikip bakmak.

k.- edi 0475

köz kör-: Görüp geçirmek.

k.- gen 1115

közi aşıḳ: Açıkgözlü, uyanık.

k. 0385

közi jet-: İnanmak, güvenmek.

k.- kendey edi 0490

közine közi tüs-: Göz göze gelmek.

k.- kende 2098

k. k.+ im t.- ip 0683

közi sirkelen-: Yorgunluktan gözleri yanmak.

k.- ip 0007

köz tart-: Fark edilmek, dikkat çekmek.

k.- ıp 0854

[108]

közboyaẏşı: Sihirbaz, büyücü.

k. 1269

k.+ sı 0224

[2]

közde -: Nişan almak, hedef almak.

k.- gen 1657

[1]

köze: Saksı, çömlek.

k. 1077, 1082, 1112

k.+ ge 1031

k.+ men 1032

k.+ ni 1033, 1083

[7]

közildirik: Gözlük.

k.+ in (közildirigin) 1337

[1]

köztanıs: Tanıdık, bilindik.

k. 0150

[1]

köztürtki: Alçak, kalleş, menfur.

k. 1971

[1]

kreslo: *Rus.* Koltuk.

k.+ ġa 1907

[1]

krüjke: *Rus.* Kupa, bardak.

k. 0511

[1]

ķubıjıķ: Öcü, umacı, canavar.

ķ.+ tı 1590

[1]

ķubıjıķtay: Korkunç, canavar gibi, öcü gibi.

ķ. 1806

[1]

ķubıl -: Parıldamak, ışıldamak.

ķ.- a 0798

ķ.- ıp 0049

[2]

ķubıl: Parlak.

ķ. 1893

[1]

ķubıla: *Ar.* Kıble.

ķ.+ ġa 0095

[1]

ķubılıs: Değişim.

ķ.+ ı 2103

ķ.+ ķa 0636, 1676

ķ. tur edi 1806

[4]

ķuda I: *Ar.* Hüda, Tanrı.

ķ.+ nıñ 1631, 1768, 2118

[3]

ķuda II

ķuda tüs-: Kız istemek, kız istemeye gitmek.

ķ.- ip 1236, 1476

[2]

ķuday: *Ar.* Hüda, Allah.

ķ. 0289, 0544, 0735, 0751, 0776, 1348, 2088

ķ.+ dıñ 1349

ķ.+ ım 0169

[9]

ķuddı: Tam, hiç farksız, aynen, tıpkı, adetaç

ķ. 0523

[1]

ķudıķ: Kuyu.

ķ. 1100

[1]

ķudiret: *Ar.* Allah, yaradan.

ķ.+ i 1631, 1768, 1904, 2118

[4]

ķudiyt -: (Bir nesne) yukarıdan aşağıya atmak.

ķ.- tı 0716

[1]

ķujına -: Kalabalık olmak, kaynamak.

ķ.- ġan 1230, 1644

ķ.- p jatķan 1710

[3]

ķuķay: Azap, çile, mihnet, cefa.

ķ. 0189

[1]

ķul: Kul, esir köle.

ķ. 0029, 1564

ķ.+ ġa 0165

ķ.+ ı 1539

ķ.+ ındı 1063

[5]

ķula -: Düşmek, devrilmek.

ķ.- ġan 1756, 1771

ķ.- ġan eken 0519

ķ.- ġanşa 0670

ķ.- p 2126

ķ.- y ketken 0589

ķ.- ydı 0674

[7]

ķulaķ: Kulak.

ķ. 0554, 0702

ķ.+ ı (ķulaġı) 1153, 1957

ķ.+ ımda (ķulaġımda) 1189

ķ.+ ın (ķulaġın) 2035, 2113

ķ.+ ına (ķulaġına) 0199, 0220, 0229, 0368, 1152, 1905

ķ.+ ınan (ķulaġınan) 0311, 0374

ķ.+ ınıñ (ķulaġınıñ) 1312, 1972

ķ.+ ķa 0716, 1052

ķ.+ ta 0742

ķ.+ tı 0554, 1740

ķulaġınan kün körin-: Çok zayıf, cılız olmak.

ķ.- ip 0827

ķulaġının sırtınan jiber-: Kulak asmamak.

ķ.- di 0630

ķulaġın je-: Çok konuşarak rahatsız etmek.

ķ.+ ımdı j.- p 0271, 0414

ķulaķ ķaķpa-: Hiçbir şey demeden sessizce durmak.

ķ.- stan 0071

ķulaķ sal-: Dinlemek.

ķ.+ ıñdı s. 0216

ķulaķ sarsılt-: Çok konuşarak rahatsız etmek.

ķ.+ın s- ıp 0408

[30]

ķulaķşa: Küçük kulp, kulak.

ķ. 0703

[1]

ķulaķ-şeke: Kulağın üst tarafı.

ķ.+ si 1862

[1]

ķulaķşın: Kulaklı şapka.

ķ.+ ın 1876

[1]

ķulaniyekten -: Şafak sökmek.

ķ.- ip 0259

ķ.- ip ķalıptı 1060

[2]

ķulanşı: Atçı.

ķ. 0717

ķ.+ nıñ 0685

[2]

ķulantaza: Berrak, temiz, iyi niyetli.

ķ. 0010, 0692

[2]

ķulaperen: Naif, narin.

ķ. 1323

[1]

ķulapère: Düşkün

ķ. 2114

[1]

ķulaş: Kulaç.

ķ.+ ķa 1201

[1]

ķulat -: Düşürek, devirmek.

ķ.- ar 1761

[1]

ķulazı -: Toprağı nadasa bırakmak

ķ.- ydı 1324

köñili ķulazı-: Kendini yalnız hissetmek.

k.+ im ķ- ydı 1251

[2]

ķuldıra -: Hızla aşağıya doğru düşmek.

ķ.- p 1151

ķ.- y 0758

ķ.- ydı 1007

[3]

ķuldırañday: Fırtına gibi, hızlı.

ķ. 0121

[1]

ķulıķ: Mizaç, karakter.

ķ. 0842

ḳ.+ ı (ḳulḳı) 0033, 1609, 1629, 1630

ḳ.+ ın (ḳulḳın) 0423

ḳ.+ pen 0229

[7]

ḳulın: Kulun.

ḳ. 0857, 1002

ḳ.+ dar 1003

ḳ.+ ına 0923

[4]

ḳulında -

ḳulındaġan davsı ḳuraḳḳa şıḳ-: Çok yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

ḳ.- ıp 1174

[1]

ḳulınşaḳ: At yavrusunun güzelliğini, sevimliliğini belirtmek için kullanılan söz.

ḳ. 1007

[1]

ḳulḳın:

ḳulḳın sèri: Şafağın söktüğü vakit.

ḳ.+ den 0272, 0552

[2]

ḳulḳuv̇alla: Kulhüvallah (İhlas suresi).

ḳ.+ sın 0048

[1]

ḳulpır -: Güzelleşmek, canlanmak.

ḳ.- ıp ketti 1446

[1]

ḳulşılık

ḳulşılık et-: Kulluk etmek.

ḳ.- kennen 0044

[1]

ḳulşın -: Bir işe istekle sarılmak.

ḳ.- ıp 0483

[1]

ḳum: Kum.

ḳ. 0397, 1362, 1768

ḳ.+ da 0388

[4]

ḳuman: İbrik.

ḳ.+ dı 0043

[1]

ḳumar: Heves, arzu, istek.

ḳ. 0859

[1]

ḳumıḳ -: (Ses) Kısık, boğuk çıkmak.

ḳ.- ıp (ḳumıġıp) ketti 1220

[1]

ḳumıra: Testi, küp, ibrik.

ḳ. 0817, 1434

ķ.+ day 1136

ķ.+ men 1034

[4]

ķumırsķa: Karınca.

ķ. 1482, 1925

[2]

ķunan: Üç yaşına giren erkek at.

ķ. 0655, 0799, 0802, 0838, 0865, 0970

[6]

ķundız: Kunduz.

ķ.+ dıñ 0800

[1]

ķunıķ -: Müptela olmak, düşkün olmak.

ķ.- a (ķunıġa) 0704, 1289, 1291

[3]

ķunjıñda -: İki omuzunu içine çekip büzülmek.

ķ.- y 1275

[1]

ķup: Pekiyi, olur, tamam.

ķ. 1833

ķup al-: Uygun görmek, doğru bulmak.

ķ.- ġan 0126

[2]

kupe: *Fr.* Kompartıman.

k. 0459

k.+ ni 0463

[2]

ķupiya: Sır, giz.

ķ. 1198

ķ.+ sın 0956

ķ.+ sına 1645

[3]

ķup-ķurġaķ: Çok kuru, kupkuru.

ķ. 0081, 0248

[2]

ķur -: Kurmak, yapmak.

ķ.- ġan 1633

ķ.- ıp 0060

maldas ķur-: Bağdaş kurmak.

m.- dı 0041

m.- ıp 0019, 0052, 0210, 1390, 1643, 1701

sayat ķur-: Gezmek.

s.- atın 1546

seyil ķur-: Yürüyüşe çıkmak.

s.- amın 1599

[11]

ķur: Boş, öylesine, fuzuli.

ķ. 0539, 1388, 1996, 2109

ķur ķal-: Yapacak işi olmamak, boş kalmak.

ķ.- masañ 0493

[5]

ķuraķ

ķulındaġan davsı ķuraķķa şıķ-: Çok yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

ķ.- ıp 1174

[1]

ķuralpı: Yaşıt, emsal, akran.

ķ. 0026

[1]

ķuran: *Ar.* İslam dininin temel ilkelerini içeren, Müslümanlığın temel kitabı.

ķ. 0049

ķuran şıġar-: Ölen birinin arkasından Kuran okumak.

ķ.- ġan 1173

[2]

ķurastır -: Kurmak, birleştirmek.

ķ.- a almaġan 2091

ķ.- ġanı 1978

[2]

ķurav-ķurav: Yamalardan meydana getirilmiş, kırk yamalı, yamalı (bohça).

ķ. 1972

[1]

ķurbı: bkz. **ķurdas**

ķ.+ larım 0639

[1]

ķurdas: Akran, yaşıt.

ķ.+ ı 0026

ķ.+ ınday 0509

[2]

ķurġaķ: Kurumuş, kuru.

ķ. 0918

[1]

ķurı -: Yok olmak, imha olmak, mahvolmak.

ķ.- mas 1352

ķ.- p ķalmasın 1799

ķ.- r 1352

[3]

ķurıġır: Aniden, birden.

ķ. 1729, 1760, 1793, 1807, 2035, 2081

[6]

ķurıķ: Atları yakalamakta kullanılan, ucuna ip bağlanmış uzun sırık.

ķ. 0859

ķ.+ ı 1001

[2]

ķurıl -: Kurulmak, oluşmak.

ḳ.- dı 0160

ḳ.- ġan 2130

[2]

ḳurıs: Vücudun donması.

ḳ.+ ın 0752

[1]

ḳurmette -: Hürmet etmek, saygı göstermek.

ḳ.- p 1247

[1]

ḳursaẇlan -: Çembere alınmak, etrafı sarılmak.

ḳ.- ġan 0821

[1]

ḳurt I: Kurtçuk, solucan, kurt.

ḳ. 0663, 0670

ḳ.+ ı 0666

kökeyge kurt tüsir-: Kuşkulandırmak, içine kurt düşürmek.

k.- etin 0867

özegine ḳurt tüs-: Zorluklarla karşılaşmak.

ö.- se 0661

[5]

ḳurt II: Süzülmüş yoğurttan yapılan tuzlu ve kurtulmuş yiyecek.

ḳ. 0978

[1]

ḳurt -: Yok etmek, mahvetmek.

ḳ.- ıp 0726

[1]

ḳurt-ḳurt: (Yansıma) kırt kırt.

ḳ. 0750

[1]

ḳurtşa: Kurt gibi.

ḳ. 1594

[1]

ḳus: Kuş.

ḳ. 0243, 0793, 1925

[3]

ḳusa: Kasvet, iç sıkıntısı.

ḳ.+ dan 1177

[1]

ḳusa -: Benzemek.

ḳ.- p 1249, 1325, 1407

[3]

ḳuş -: Kucaklayıp öpmek.

ḳ.- adı 1581

ḳ.- ıp 1509

ḳ.- tıḳ 1519

[3]

ḳuşaḳ: Kucak.

ḳ.+ ı (ḳuşaġı) 1611

ḳ.+ ına (ḳuşaġına) 1629

ḳ.+ ınan (ḳuşaġınan) 1588

[3]

ḳuştarlıḳ: Heveslilik, müptelalık.

ḳ. 1529, 1549

ḳ.+ ḳa 1632

[3]

ḳutı: Matara.

ḳ.+ dan 0357

ḳ.+ sınan 0212

[2]

ḳutıl -: Kurtulmak; serbest, azat almak.

ḳ.- a almaydı 1576

ḳ.- ayıḳ 1960

ḳ.- dı 1270

ḳ.- ġanıma 0719

ḳ.- ġanşa 0150

ḳ.- ıp ketetin boladı 0725

ḳ.- ıp ḳoyayın 0621

ḳ.- uv 1671

[8]

ḳutır -: Kudurmak.

ḳ.- adı 0924

ḳ.- ıp ketedi 0882

[2]

ḳutḳar -: Kurtarmak.

ḳ.- uv 1670

ḳ.- uvdıñ 1671

[2]

ḳuv̇ -: Birisinin ardına düşmek, kovalamak.

ḳ.- am 0860

ḳ.- ar edi 0342

ḳ.- atın 1183

ḳ.- ġan 0638, 0730

ḳ.- ıp 0638, 1098, 1206

ḳ.- ıp şıḳıptı 1506

ḳ.- ıp şıḳtı 1854

ḳ.- ıptı 1525

[11]

ḳuv̇: Kurumuş, sararmış.

ḳ. 0585, 0689, 0868

[3]

ḳuv̇ala -: Kovalamak.

ḳ.- p 0886

ḳ.- y 0887

[2]

ḳuv̇an -: Sevinmek, mutlu olmak, memnnun olmak.

ḳ.- dım 0683, 0684, 0719

ḳ.- ġanda 1919

ḳ.- ıp jürdi 1163

[5]

ḳuv̇anış: Sevinç.

ḳ. 1411, 1414

ḳ.+ ın 1477

ḳ.+ ḳa 0460, 1412, 1679

[6]

ḳuv̇at: *Ar.* Güç, kuvvet, derman.

ḳ.+ ı 0937

[1]

ḳuv̇attı: Güçlü, kuvvetli.

ḳ. 1976

[1]

ḳuv̇ayaḳ: "Ayağı uğursuz" anlamında kullanılan bir beddua sözü.

ḳ. 0837

[1]

ḳuv̇ır -: Kavurmak.

ḳ.- ġanday 0707

ḳ.- ıp ketti 1763

[2]

ḳuv̇ırşaḳ: Oyuncak bebek.

ḳ. 2120

[1]

ḳuv̇ırşaḳtay: Sevimli, ufacık, minicik.

ḳ. 0741

[1]

ḳuv̇ıs -: Koşuşturmak, birbirini kovalamak.

ḳ.- ḳan 1232

[1]

ḳuv̇ıs: Bir şey içindeki boş yer.

ḳ. 1805, 1997

ḳ.+ ı 2001

[3]

ḳuv̇ḳıl: Kansız, solgun, rengi kaçmış.

ḳ. 0346

[1]

ḳuv̇lıḳ: Kurnazlık, uyanıklık.

ḳ. 0509

ḳ.+ ı 1361

ḳ.+ tan 0837

ḳ.+ tıñ 0925, 1390

[5]

ḳuv̇lıḳ-sumdıḳ: Hilekarlık, düzenbazlık.

ḳ. 1706

ḳ.+ ı (ḳuvlık-sumdığı) 0513

[2]

ḳuv̇ra -: Kurumak, solmak.

ḳ.- ġan 1335, 1580

[2]

ḳuv̇şiy -: Büzülmek, çökmek, buruşmak.

ḳ.- ıp 0605

[1]

ḳuv̇şiyt -: Büzmek, buruşturmak.

ḳ.- ıp 0262

[1]

ḳuy -: Dökmek, doldurmak, koymak.

ḳ.- adı 0691, 0866

ḳ.- atın 1022, 1192

ḳ.- ayın 0874

ḳ.- dı 0953, 0959, 1021, 1037, 1038, 1043, 1052

ḳ.- ġan 0807, 0867, 1039

ḳ.- ġan joḳ 0875

ḳ.- ıp 0043, 0212, 0302, 0357, 0393, 0588, 0805, 0853, 0877, 0941, 0948, 0974, 1032, 1070, 1313, 1434, 1982

ḳ.- ıp al 0229

ḳ.- maydı 0876

ḳ.- uvdı 1023

ḳ.- uvġa 0977

[37]

ḳuyan: Bel fıtığı.

ḳ.+ ı 1121

[1]

ḳuyġız -: Koydurmak.

ḳ.- badım 0878

[1]

ḳuyıl -: Dökülmek, boşaltılmak.

ḳ.- ġanday 0221

ḳ.- ıp 0113, 1768

ḳ.- ıp ketti 1795

ḳ.- maytın 0854

mıyına ḳan ḳuyıl-: Beyin kanaması geçirmek.

m.- ıp 1765, 1771

[7]

ḳuyımşaḳ: Omurganın alt ucunun bitim yeri, kuyruk sokumu.

ḳ.+ ına 1712

[1]

ḳuyın: Kasırga, hortum.

ḳ. 1271

ḳ.+ nıñ 0182

[2]

ḳuyısḳan

ḳuyısḳanġa ḳıstırıl-: Her şeye burnunu sokmak.

ḳ- ġan 0139

[1]

ḳuyḳalı: Kafa derisi kalın.

ḳ. 1392

[1]

ḳuyrıḳ: Kuyruk.

ķ.+ ın (ķuyrığın) 1649

ķuyrığı jer iyiskeme-: İşten başını kaldıramamak.

ķ.- ytin 0266

ķuyrıķ bas-: Oturmak.

ķ- tı 1875, 2049

[4]

ķuyrıķ-jal: Atın kuyruğu ve yelesi.

ķ.+ ı 1007

[1]

kübi: Yayık.

k. 0970

[2]

kübirle -: Fısıldamak, fıslamak.

k.- di 1791

k.- p 0214

[2]

küder

küder üz-: Ümidi kesmek.

k.- genbiz 1179

[1]

küdik: Şüphe, kuşku.

k. 0231, 0234, 2077

küdikke al-: Şüphelenmek.

k.- sa 1955

[5]

küdikten -: Şüphelenmek, şüphe etmek, kuşkulanmak.

k.- e 1301

[1]

küjirey -: Göze batmak, göze çarpmak.

k.- gen 0711

[1]

kül -: Gülmek.

k.- e 1457

k.- e beredi 1434, 2032

k.- edi 2040

k.- gendey boladı 0187

k.- geni 2034

k.- ip 0913, 1435, 1567, 1971

k.- ip kelip 0768

k.- mekpiz 1501

k.- sem 1528

k.- üvge 1177

mırs mırs kül-: Kıs kıs gülmek.

m.- edi 1942

[15]

kül: Kül.

k. 1272

k.+ ge 0816

külin suvır-: Başına iş açmak.

k.- ar 1369

[3]

küldire -: Kullanılmaktan aşınmak, yıpranmak.

k.- gen 0926

[1]

külegeş: Güleç, güler yüzlü.

k. 1433, 2076

k.+ imen 1505

[3]

külis -: Gülüşmek.

k.- ip otırıp 0445

[1]

külki: Alay, dalga geçme, gülme.

k. 0834, 1433, 1444, 1740

k.+ ge 1437

k.+ ñ 1414

k.+ niñ 1413

k.+ si 0833, 1727

k.+ sin 1449

külki bol-: Rezil olmak, maskara olmak.

k.- ıp 0171

[11]

külli: *Ar.* Külli, hepsi, tamamı.

k. 0663, 1317

k.+ sin 0983, 1269

k.+ siniñ 1232

[5]

kümis: Gümüş, sim.

k. 0126, 0127, 0133, 0154, 0160, 0177, 0710, 0792, 1033, 1234, 1240, 1270, 1295, 1343, 1358, 1406, 1445, 1457, 1497, 1503, 1726, 1740

k.+ pen 1636

k.+ ten 1032

[25]

kün: Güneş, gün, gündüz.

k. 0102, 0208, 0260, 0329, 0381, 0537, 0556, 0558, 0698, 0709, 0839, 1008, 1009, 1014, 1073, 1078, 1085, 1333, 1342, 1372, 1479, 1483, 1493, 1500, 1563, 1576, 1614, 1700, 1822, 1824, 1997, 2102

k.+ de 0029, 0265, 0439, 0491, 0516, 0518, 1113, 1137, 1138, 1148, 1878

k.+ derdin 1611

k.+ derdiñ 1555, 1565, 1587, 2128

k.+ deriñdi 0949

k.+ ge 0091, 0774, 0815, 0917, 1443, 1489, 1494, 1613, 1614, 1681, 1699

k.+ i 0211, 0281, 1253, 1349, 1555, 1599

k.+ imde 1285

k.+ inde 1209, 1565, 1587, 1611, 2128

k.+ iñdi 0479

k.+ inen 1602

k. körip 0639

k.+ nen 0570, 1635

k.+ niñ 0375, 1499, 1508

basına kün tuv-: Zorluklarla karşılaşmak.

b. ne k. t.- ıptı 0419

ḳulağınan kün körin-: Çok zayıf, cılız olmak.

ḳ.- ip 0827

kün kör-: Ömür sürmek, yaşamak.

k.- er 0608

[84]

künbağıs: Ayçiçeği, günebakan, gündöndü.

k.+ ḳa 0260

[1]

künde: Her gün, günde.

k. 1665, 1679, 1699

[3]

kündiz: Gündüz, gündüzün.

k. 1643

[1]

küngi: Günlük.

k. 1911

k.+ niñ 0573

[2]

küñgirle -: Gümbürdemek.

k.- p 0220

[1]

küni: bkz. **kün**

k. 0059, 0372, 0425, 0562, 0563, 0676, 1005, 1054, 1099, 1127, 1709, 2004

k.+ ge 0907

[13]

küñiren-: Feryat etmek, ağlamak, sızlamak.

k.- di 0532

k.- etin 1181

k.- gen 0577, 2115

k.- ip 2118

[5]

küni-tüni: Gece gündüz.

k. 0486, 1168

[2]

künjara: Küspe, posa, hayvan yemi.

k. 0531

[1]

küñķ

küñk et-: Homurdanmak.

k.- edi 0275

[1]

künķaġar: Siperlik, güneşlik.

k. 1564

[1]

künnen-künge: Günden güne, gün geçtikçe.

k. 0605

[1]

künşilik: Günücülük, hasetlik, kıskançlık.

k. 0376, 0688

[2]

küp: Şüphe, kuşku, tereddüt.

k.+ i 0819, 0820

[2]

küpte -: Şüphelenmek, kuşkulanmak.

k.- gen 1637

[1]

küpti

köñili küpti: Evhamlı, endişeli.

k. 0459

[1]

küreñ: Kızıl kahve, kiremit rengi.

k. 0282, 0814

[2]

küreñit -: Kiremit rengini almak.

k.- ip 0800, 0955

[2]

küres -: Güreşmek, mücadele etmek.

k.- etin 0662, 1000

k.- ken 1485

[3]

küres: Güreş, mücadele.

k.+ in 0664

[1]

küriş: Pirinç.

k. 0265, 0273, 0288, 0307, 0310, 0387, 0390, 0395, 0396, 0399, 0430, 0580, 0586, 0592, 0601

k.+ i 0400

k.+ iñizdi 0371

k.+ ke 0342, 0365, 0553

k.+ ti 0392

k.+ tiñ 0372

[24]

kürişşi: Pirinç eken kimse, çeltikçi.

k.+ niñ 0486

[1]

kürk-kürk: Yansıma ikileme.

k. 0719

[1]

kürmek: Çeltik tarlasında çeltikle beraber yetişen yabani ot.

k. 0307

[1]

kürsin -: İç çekmek, ah çekmek, göğüs geçirmek.

k.- di 0695

k.- er 1299

k.- ip 1801

[3]

kürt: Aniden, birden.

k. 1816

[1]

küstana: Suçsuz, günahsız.

k. 1117

[1]

küş: Güç, kuvvet.

k. 0221, 1199, 1484, 2025

k.+ i 0308, 0582, 0936, 1755, 1783

k.+ in 1675

k.+ iñ 0602

k.+ tiñ 1111

küş sal-: Bütün gücüyle çalışmak, didinmek.

k.- ıp 1641

[13]

küşikte-: (Köpek) Yavrulamak.

k.- meydi 0463, 0479

[2]

küşti: Güçlü, kuvvetli.

k. 1904

[1]

küt-: 1. Beklemek, gütmek.

k.- eyik 0276

k.- eyin 1876

k.- ip 0562

k.- ip al 0375

k.- ip otıramın 0112

k.- ip otır 1373

2. Ağırlamak.

k.- ken 1026

[7]

kütim: Bakım, özen.

k.+ inde 0823

[1]

kütüv̇şi: Dadı, hizmetçi, bakıcı.

k. 1540, 1563, 1564

[3]

küv̇è: Şahit, tanık.

k.+ si 1112

küv̇è bol-: Şahit olmak, tanık olmak.

k.- ġan 1660

k.- ıp otırġan 0633

[3]

küv̇èlik: Kimlik.

k.+ imen (küvèligimen) 0582

[1]

küy: Hal, durum, vaziyet.

k. 0460, 0463, 0467, 0475, 0479, 0489, 0503, 0509, 0522

k.+ de 1999

k.+ ge 1679

k.+ i 0063, 0102, 0127, 0944, 1451, 1582, 1586

k.+ in 1198

k.+ inşe 0151, 0181

k.+ iñşe 0157

küyge tüs-: Üzülmek, dertlenmek.

k.- edi 1862

k.- edi eken 1766

k.- ip 1402

[26]

küy -: Yanmak, tutuşmak.

k.- gen 0262, 1613, 1614, 1723

k.- ip 2069

k.- ip şıḳḳan 0659

k.- ip tur 1879

k.- ip turġanda 0594

k.- ip turġanı 0366

[9]

küydir -: 1. Üzmek. zor durumda bırakmak, kalp kırmak.

k.- edi 0581

2. Haksız yere suçlamak, iftira etmek, karalamak.

k.- gende 0592

3. Pişirmek.

k.- ip 1132

[3]

küye

küye jaḳ-: Lekelemek, karalamak.

k.- ıp 1955, 2019

[2]

küyek: Koç katım zamanı.

k.+ ti 0668

[1]

küyev: Koca, eş.

k.+ i 1428

k.+ iniñ 1435

[2]

küyik

küyik ķıl-: Yakınmak, dert yanmak.

k.- ıp 2096

[1]

küyki: Alımsız, çirkin, ucube.

k. 1616

[1]

küyme: Fayton.

k. 1562

k.+ de 1567

k.+ den 1571

k.+ men 1558

[4]

küz: Güz, sonbahar.

k. 1483

k.+ de 1251

[2]

küzen: Kokarca.

k.+ şe 0055

[1]

küzet: Güvenlik, devriye.

k. 1545

[1]

küzetşi: Bekçi, muhafız.

k. 1558, 2115

k.+ ni 1563

[3]

küzgi: Güz vakti, sonbahar.

k. 0800, 1355

[2]

L

laķ: Oğlak.

l. 0611, 0618, 0626, 0790

l.+ tı 0624, 0629

l.+ tıñ 0644

[7]

laķ -: Fırlamak.

l.- a 1718

[1]

laķtır -: Fırlatmak.

l.- ġanım 0084

l.- ıp 0074

l.- uvġa 0076

[3]

las: Kirli, pis.

l. 1836

[1]

lavlat -: Alevlendirmek, yakmak.

l.- ıp 0192

[1]

lekit -: Hızlandırmak, süratlendirmek.

l.- e 0997

[1]

lep: Esinti, hafif rüzgar.

l. 2014

l.+ i 0700

l.+ ten 0651

[3]

leytenant: *Fr.* Teğmen

l.+ ı 1986

[1]

lèm: *Ar.* Lam.

l. 0355, 0565

lèm deme-: Ağzını açmamak, konuşmamak.

l. demeydi 1597

[3]

lèzim: *Ar.* Lazım, gerek, gerekli.

l. 0085, 0198, 0236, 1708

[4]

lıḳılda -: Ağzına kadar dolu olmak.

l.- y 0651

[1]

lıḳ-lıḳ

lıḳ-lıḳ etkiz-: Sallayıp lıkırdatmak.

l.- ip 0924

[1]

lıḳsı -: Engele takılıp geri dönmek, engeli aşamamak.

l.- dı 0716

l.- p 0538

l.- y 1731

[3]

lıp: Hızlıca yapılan harekeleri anlatmak için kullanılan söz, "şıp".

l. 0142, 1385, 2084

[3]

lıpa: *Ar.* Elbise.

l.+ sı 0196, 1627

[2]

lıpasız: Üzerinde elbise olmayan, çıplak.

l. 2083

[1]

lıpılda -: Yanıp sönmek.

l.- y 0015

[1]

loblı -: Midesi bulanmak.

l.- p 0731

[1]

loḳsı -: Midesi bulanmak.

l.- sa 1382

[1]

lüpil: Kalp atışı.

l. 1730

l.+ in 0217

[2]

lüpilde -: (Kalp) Güm güm atmak.

l.- dim 1035

l.- y 0684

[2]

M

ma: Soru edatı. (Karş.: me, ba, be, pa, pe)

m. 0014, 0033, 0062, 0138, 0143, 0145, 0190, 0268, 0324, 0382, 0406, 0416, 0452, 0460, 0466, 0504, 0579, 0580, 0611, 0661, 0944, 0948, 1011, 1055, 1064, 1101, 1159, 1174, 1212, 1248, 1354, 1382, 1405, 1406, 1457, 1521, 1627, 1662, 1771, 1778, 1831, 1848, 1873, 1941, 1978, 1980, 2007, 2008, 2077, 2120

[54]

mağan: Bana, "ben" teklik 1. kişi zamirinin datif almış hâli.

m. 0126, 0421, 0495, 0621, 0753, 1202, 1312, 1575

[8]

mağına: *Ar.* Mana, anlam.

m. 1415

[1]

mağlumda -: Beyan etmek, açıklamak, izah etmek.

m.- p tur 0409

[1]

majıḳtır -: Üzmek, canını sıkmak, keyfini kaçırmak.

m.- a 1457

[1]

maḳala: *Ar.* Makale.

m. 1842

m.+ ñ 1911

m.+ sınıñ 1946

[3]

maḳsat: *Ar.* Maksat, amaç, gaye.

m.+ ım 0637

[1]

maḳşar: *Ar.* Mahşer günü.

m. 2129

[1]

maḳta -: Övmek, methetmek.

m.- ġan 1846

m.- p jatır 0398

[2]

maḳtal -: Övülmek.

m.- adı 0087

[1]

maḳtan -: Övünmek.

m.- ıp 0030

[1]

maḳtavẏ: Methetme, övme.

m.+ ġa 2021

[1]

maḳul: *Ar.* Tamam, pek, olur, makul.

m. 0120, 0432, 1557, 1835

[4]

maḳulıḳ: *Ar.* Yaratık, mahluk.

m.+ tı 1183

[1]

mal -: Batırmak, banmak, bandırmak, doldurmak.

m.- dı 0037

m.- ıp 0105

[2]

mal: Deve, sığır, koyun, keçi, at gibi hayvanların genel adı.

m. 0265, 0288, 0390, 0758, 1460

m.+ dı 0668

m.+ dıñ 1492

m.+ ın 0320

m.+ men 1096

ḳalıñ mal: Başlık parası.

ḳ+ ına 1440

uvaḳ mal: Küçükbaş hayvan.

u. 1098

u.+ dı 1122

[12]

maldan -: Mal sahibi olmak.

m.- ıp jürgen 1983

m.- ıp otırıp 0519

[2]

maldas

maldas ḳur-: Bağdaş kurmak.

m.- dı 0041

m.- ıp 0019, 0052, 0210, 1390, 1643, 1701

[7]

malın -: Suya düşmek, ıslanmak.

m.- ġan 1724, 1726

[2]

malşı: Çoban.

m.+ lardı 0388

[1]

mamandıḳ: Meslek, branş, uzmanlık alanı.

m. 0582

m.+ ım 0637

[2]

mamır: Mayıs ayı.

m. 1565

[1]

manaġı: Biraz önceki, az önceki.

m. 0129, 0141, 0212, 0405, 0693, 0981, 1991

m.+ dan 0180, 0279

[9]

manȧ̇ra -: Gerinmek, esnemek, uykusu gelmek.

m.- p jatadı 2038

[1]

mañay: Etraf, çevre, civar, havalı.

m.+ ġa 1052

m.+ ın 1831

m.+ ına 0144, 0849, 1647

m.+ ınan 1525

m.+ ındaġı 1644

[7]

mañday: Alın.

m.+ ın 0428, 1899

m.+ ına 1337

[3]

mañġaz: Mağrur, kibirli.

m. 1244

[1]

mañıra -: (Koyun, keçi) Melemek.

m.- ġan 0644

m.- y 0611

m.- ydı 1099

[3]

mañız: Sütün kaymağı.

m.+ ı 0932

[1]

mañızdı: Önemli, mühim, değerli.

m. 1879

[1]

mañk-mañk: Yansıma ikileme.

m. 0750

[1]

marayma: Güler yüzlü, samimi, içten.

m. 1412

[1]

mardımdı: Verimli, kazançlı, faydalı.

m. 0710

[1]

marjan: *Ar.* Mercan.

m. 0017

m.+ ın 0226

[2]

marjanday: Küçük, güzel, mercan gibi.

m. 0037

[1]

marḳasḳa: Güçlü, kuvvetli, sağlam.

m. 0583

[1]

marḳay -: Büyümek, eskisinden daha büyük hale gelmek, ilerlemek, gelişmek.

m.- adı eken 0658

m.- ıp 1163

[2]

marḳayma: Büyük.

m. 1166

[1]

marḳum: *Ar.* Merhum, rahmetli.

m.+ nıñ 1184

[1]

mas

mas bol-: Sarhoş olmak.

m.- ġanda 2128

[1]

masa: Sivrisinek.

m. 0382, 0560

m.+ sınan 0272

[3]

masatı: Yumuşak, ipek kumaş

m.+ men 1256

[1]

masıḳ -: Kibirlenmek, gururlanmak.

m.- adı (masıġadı) 1412

[1]

maşayıḳ: *Ar.* Çok akıllı, bilge kişi.

m. 0040, 0043, 0168, 0225

m.+ tıñ 0051

[5]

maşina: *Lat.* Araba, otomobil, oto.

m. 0528, 0533

m.+ da 0400

m.+ ġa 1995, 1996, 2074

m.+ nı 0329

m.+ sın 0441

m.+ sınıñ 0383

jeñil maşina: Otomobil.

j. 0518

[10]

mata: Kumaş.

m. 1876

m.+ ġa 0202

[2]

may: Yağ.

m. 0978, 1018

m.+ dıñ 0984

m.+ ı 0378, 1009

m.+ ımdı 0053

m.+ ın 1094

[7]

mayda: Bozuk para.

m.+ m 0495, 0498

[2]

mayday: Hoş, sevimli, rahat.

m. 1905

[1]

mayıs -: Bükülmek, eğilmek.

m.- a 1782

m.- ıp 1007

m.- ḳan 1020

[3]

maylı: Yağlı.

m. 0487

[1]

mayrampaz: Palyaço.

m. 1269

[1]

may-şelpek: Lokma, pişi.

m.+ i (may-şelpegi) 1361

mazaḳ: Alay, yergi, dalga.

m.+ ınan (mazaġınan) 1227

mazaḳ et-: Dalga geçmek, alay etmek.

m.- etindey 1966

m.- ip 2008

mazaḳ ḳıl-: bkz. **mazaḳ et-**

m.- ġan 2011

m.- ıp 2025

[5]

mazaḳta -: Alay etmek, yermek, dalga geçmek.

m.- p 1128, 1233, 1912

[3]

mazalan -: Rahatsız olmak, keyfi kaçmak.

m.- baydı 2002

[1]

mazañ: Rahatsız, huzursuz.

m. ekensiñ 0272

[1]

me: Soru edatı. (Karş.: ma, ba, be, pa, pe)

m. 0163, 0268, 0488, 0553, 0554, 0583, 0611, 0612, 0629, 0641, 0673, 0686, 0687, 0727, 0909, 1055, 1064, 1130, 1134, 1135, 1174, 1233, 1283, 1457, 1575, 1580, 1598, 1625, 1662, 1811, 1831, 1874, 1950, 1968, 2058, 2062, 2078

[38]

medrese: *Ar.* Medrese.

m. 1137

m.+ de 0039

[2]

megze -: Bir şeyi ima etmek, yönlendirmek.

m.- di 0317

[1]

meken: *Ar.* Mekan, yer.

m.+ i 1546

m.+ ine 1585, 1595

m.+ inen 1599

[4]

mektep: *Ar.* Okul, mektep.

m.+ ke 0849

m.+ ten 1125, 1204, 1449

m.+ tiñ 0489

[5]

melşiy -: Susmak, ses çıkarmamak.

m.- ip ḳalatını 2095

[1]

men I: Ben, teklik birinci kişi zamiri.

m. 0052, 0119, 0272, 0395, 0408, 0435, 0493, 0545, 0717, 0883, 0912, 1067, 1106, 1118, 1279, 1315, 1318, 1423, 1476, 1490, 1532, 1834, 1843, 1862, 1881, 1884, 1900, 2088

[28]

men II: İle, ve.

m. 0420, 0449, 0574, 0651, 0689, 0819, 0866, 0868, 0957, 0968, 1009, 1015, 1017, 1027, 1034, 1036, 1048, 1116, 1375, 1411, 1539, 1587, 1720, 1732, 1821, 1887, 1950, 2054

[28]

meñgerüvşi: Yönetici, idareci.

m. 0721

[1]

meñgerüvşilik: Yöneticilik, idarecilik.

m.+ inen (meñgerüvşilik) 1172

[1]

meni: Beni, "men" teklik birinci kişi zamirinin akuzatif almış hâli.

m. 0131, 0374, 0778, 0787, 1186, 1225, 1403, 1657, 1688, 2024, 2039, 2041

[12]

meniki: Benimki, "men" teklik birinci kişi zamirinin –dIkI eki almış hâli.

m. 0328

[1]

meniñ: Benim, "men" teklik birinci kişi zamirinin genitif almış hâli.

m. 0235, 0482, 0776, 0789, 0911, 1061, 1066, 1670, 1674, 1687, 2022

[11]

menmendik: Bencillik.

m.+ inen (menmendiginen) 1199

[1]

menmensi -: Kibirlenmek, kendini büyük göstermek, büyüklenmek.

m.- gen 1620

m.- p otırġan 1619

[2]

mensin -: Beğenmek, sevmek, eşit kabul etmek.

m.- bedi 1874

m.- bey 1616, 1625

m.- beydi 1626

m.- beytin 1254, 1622

[6]

meñ-zeñ: Sersem.

m. 2005

[1]

mert

mert bol-: Ölmek.

m.- ıp 1428

[1]

mertik -: Sakatlanmak.

m.- ken 0722

[1]

mes: Tulum.

m. 0968

[1]

meşit: *Ar.* Cami, mescit.

m.+ te 0116

[1]

meşkey: Obur, açgözlü, doyumsuz kimse.

m.+ ler 1027

[1]

meyir: İyi niyet, merhamet, şefkat, sevecenlik.

m.+ den 1647

[1]

meyirbandı: Merhametli, lütufkar, müşfik.

m. 0833

[1]

meyiz: Kuru üzüm.

m. 0978, 1010

m.+ ben 0044

[3]

meyli: Tamam, pekala.

m. 0089, 1161, 1223, 1329

[5]

meymana

meymanası tası-: Sevinmek, keyiflenmek.

m.- ıp 0203, 0521

[2]

mezet: An, lahza.

m. 0309, 0769, 1220, 1494, 1514, 1889, 2031

m.+ ke 1486

m.+ te 0073, 0259, 0888, 1104

m.+ ten 1648

[13]

mezgil: Mevsim, sezon.

m. 0766

m.+ de 0002, 2101

m.+ diñ 0055

m.+ inde 1664

[5]

mezi

mezi bol-: Bıkmak, usanmak.

m.- ġannan 1818

[1]

mè: Gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken "al", "işte" anlamlarında kullanılan bir ünlem.

m. 0211, 2010, 2011

[4]

mèjilis: *Ar.* Meclis.

m.+ i 0402

[1]

mèlim: *Ar.* Malum, açık bilinen.

m. 1707

[1]

mèn: *Ar.* Anlam, mana; muhteva, içerik, önem.

m. 1414, 1419

m.+ i 1521

m.+ in 1515, 1746

m.+ inde 1666, 1995

[7]

mèñgi: Sonsuz, ebedi, baki, bengi.

m. 0087, 2005

[2]

mèñgilik: Ebedilik, sonsuzluk, bengilik.

m. 0085, 0245, 0249

[3]

mèñgürt: Şuursuz, beyni yıkanmış, mankurt.

m. 1402

[1]

mènis: bkz. **mèn**

m.+ in 1155

[1]

mèn-jay: Hal, durum, vaziyet, ahval.

m.+ dı 1357

[1]

mèpele -: Özenle bakmak, itina göstermek.

m.- gen 0287

[1]

mère: Varış, bitiş.

m. 0583

[1]

mèrmèr: *Ar.* Mermer.

m. 1731

[1]

mèrte: Defa, kez, kere.

m. 0239, 0410, 1001, 1041, 1439, 1655, 1658, 1711, 1725, 1729

[10]

mèsele: *Ar.* Mesele, olay, sorun.

m.+ ge 0436

[1]

mèselenki: *Ar.* Mesela, örneğin.

m. 0493, 1379

[2]

mèsliḫat: *Ar.* Müşavere.

m.+ tıñ 0866

[1]

mèssaġan: "Hoppala, hayda" anlamlarında kullanılan bir ünlem.

m. 0374

[1]

mève: *Far.* Meyve.

m.+ si 1724

[1]

mèz: Sevinçli, mutlu, şad.

m. 1447, 1567

[2]

mıġım: Sağlam, dayanıklı.

m.+ ın 1926

[1]

mıjı -: Ezmek.

m.- ysıñ 1286

[1]

mıḳtap: Özel, hususi.

m. 1545, 1558

[2]

mıḳtı: Kuvvetli, sağlam.

m. 0400, 1974

m.+ ġa 1481

m.+ nıñ 1926

[4]

mılja

mıljası şıḳ-: Ezilmek, parçalanmak.

m.- ıp 2038

[1]

mıñ: Bin sayısı.

m. 1636, 1642

[2]

mına: Bu, şu.

m. 0025, 0057, 0113, 0126, 0136, 0154, 0182, 0243, 0317, 0362, 0391, 0509, 0902, 1346, 1354, 1535, 1579, 1619, 1659, 1719, 1769, 1801, 1837, 1838, 1861, 1880, 1896, 1931, 1953, 2024, 2069, 2090, 2099, 2110

m.+ nı 2044

m.+ nıñ 0071, 1940

[37]

mınaday: Bunun gibi.

m. 0877

[1]

mınaniki: Bununki.

m. 1941

[1]

mınav̇: Bu, iş bu.

m. 0310, 0366, 0375, 0608, 0776, 1202, 1261, 1570, 1592, 1713, 1895

[1]

mıñday: Bine yakın, bin kadar.

m. 2063

[1]

mırsıldas -: Kıs kıs gülüşmek.

m.- ḳan 1947

[1]

mırs-mırs

mırs mırs kül-: Kıs kıs gülmek.

m- edi 1942

[1]

mırza: *Far.* Bey, efendi.

m. 0146

[1]

mıs: Bakır.

m.+ ın 0507

[1]

mısı

mısı bas-: Bir kimsenin ağırlığı karşısında ezilmek.

m. basḳanı 0071

[1]

mısıḳ: Kedi.

m.+ ı 1205

m.+ ım 1054

[2]

mısıḳşa: Kedi gibi.

m. 1456

[1]

mısıḳtaban: Sessiz adımlarla, yavaş yavaş.

m. 2075

[1]

mıtı -: Çimdiklemek.

m.- dı 1891

[1]

mıy: Beyin.

m. 0048, 1661

m.+ day 1491

mıyı aşa-: Kafası karışmak.

m.- ġan 1101

mıyı aşı-: Sersemlemek.

m.+ ım a.- ıp ketti 0653

mıyına ķan ķuyıl-: Beyin kanaması geçirmek.

m.- ıp 1765, 1771

[7]

mıyġula: Akılsız, beyinsiz.

m. 0045

[1]

min -: Binmek.

m.- begen 0284

m.- gen 0458, 1996

m.- gendey 0244

m.- ip 2074

m.- se 0347

m.- üv 1229

[7]

min: Eksiklik, noksanlık, kusur.

m. 0354

minbe: Kürsü, minber.

m.+ degi 1861, 1864

m.+ ge 1832

[3]

mine: İşe, bu.

m. 0410, 0680, 1350, 1375, 1389, 1409, 1901

[7]

mine -: Birisinin hatasını, eksiğini bulmak, eleştirmek.

m.- v 2063

minekey: İşte, burada.

m. 1211

[1]

minez: Huy, karakter, mizaç

m. 0176, 0237, 0238, 1187, 1528

m.+ den 1294

m.+ diñ 0204

m.+ ge 1166

m.+ i 0870, 1127, 1478, 1487

m.+ in 0058, 0759

m.+ ine 0135, 0937

m.+ inen 0244

m.+ iñnen 0242

[19]

minge -: Binmek.

m.- sin 1182

minges -: Terkisine binmek.

m.- ip alġan 1229

[1]

mingiz -: Bindirmek.

m.- di 1995

[1]

miras: *Ar.* Miras.

m.+ ķa 1191

mise

mise tut-: Kanaat etmek, yetinmek, razı olmak.

m.- atın 1647

[1]

miylıķtat -: (Şapka) Giymek.

m.- a 2045

[1]

moja

moja bol-: İhtiyarlamak, yaşlanmak.

m.- ıp 1574

[1]

mol: Bol, çok.

m. 0064, 0068, 0290, 0538, 0602, 0689, 1028, 1372, 1636, 1741, 1925

m.+ ınan 0540

m. ķılıp 1563

[13]

molda: *Ar.* İmam, molla.

m. 0043, 0224, 0517, 0671

[4]

moldeke: "Molla" anlamında, hürmek bildiren kelime.

m.+ si 1142

[1]

momın: Uslu, uysal, sessiz.

m. 0507, 1117

m. eken 0480

[3]

monşa: Hamam.

m.+ dan 0384

[1]

monşaķta -: Gözünden boncuk boncuk yaş akmak.

m.- p 0188

[1]

morja: Baca.

m. 1780

[1]

morjalı: Bacalı, bacası olan.

m. 1753

[1]

mort: Gevrek, kırılgan.

m. 1127

[1]

moyılday: Simsiyah, kapkara.

m. 1828

[1]

moyın: Boyun.

m. 0818, 0966

m.+ ı (moynı) 0729, 1250, 1273

m.+ ımda (moynımda) 1426

m.+ ın (moynın) 0165, 0173, 2073

m.+ ına (moynına) 0745, 1335

m.+ ıña (moynıña) 0157

m.+ ınan (moynınan) 0809

moyın usın-: Boyun eğmek, tabi olmak, bağlanmak.

m.- dı 0083

[14]

moyındat -: İtiraf ettirmek, kabul ettirmek.

m.- a almadı 2074

[1]

moyınsın -: Kabul etmek, razı olmak, boyun eğmek.

m.- uv 1687

[1]

möldiret-: Berraklaştırmak, şeffaflaştırmak, parlatmak.

m.- ip 0012

[1]

möliy -: Birine medet uman gözlerle bakmak.

m.- di 0559

m.- ip 1373

m.- ip otırġan 1891

[3]

mubèdar: *Ar.* İtibarlı.

m. 1417

[1]

muḫit: *Ar.* Okyanus.

m.+ tiñ 1670

[1]

muḳabalı: Ciltli, kaplı.

m. 0581

[1]

muḳım: *Ar.* Büsbütün, tamamen, kesinlikle.

m. 1119, 1357, 1412, 1750

[4]

muḳtaj *Ar.*

muḳtaj et-: Muhtaç etmek.

m.- peydi 1540

[1]

muñ: Kaygı, keder, hüzün, elem.

m. 0834, 0835, 1411

m.+ ı edi 1416

m.+ ın 1413

[5]

munan: Bundan.

m. 1965

[1]

muñay -: Efkarlanmak, kederlenmek.

m.- ıp 1518

[1]

muñayuv̇: Bunalım.

m.+ dı 1412

[1]

munda: Burada, bu yerde.

m. 0067, 0296

[2]

mundaġı: Buradaki, bu yerdeki.

m. 0823

[1]

muñdan -: bkz. **muñay-**

m.- ıp otırġan 2098

[1]

munday: Bunun gibi, aynen böyle.

m. 0072, 0394, 0992

[3]

mundayda: Bu halde, bu durumda.

m. 0290

[1]

munı: Bunu.

m. 0590, 0804, 0968, 1468, 1665, 1770, 1853, 1890, 1892, 2037

m.+ sı 1759

[11]

munıñ: Bunun.

m. 0056, 0078, 0248, 0358, 0809, 0946, 1361, 1776, 1840, 1947, 1981, 1982, 1984, 2033

[14]

muñlıḳ: Sıkıntılı.

m. 0644

[1]

munşa: Bunca, bu kadar.

m. 0334

[1]

muntazday: Tertemiz, berrak.

m. 0822

[1]

murajay: Müze.

m.+ ı 1865

[1]

murap: Tarlalara su taksimi yapan kişi, sucu.

m.+ tıñ 0306

[1]

murın: Burun.

m. 1828, 1869

m.+ ım (murnım) 1240

m.+ ın (murnın) 1433

m.+ ıñ (murnıñ) 2010

[5]

murja: Baca.

m. 1381

m.+ dan 1378

m.+ sı 1442

[3]

murşa: İmkan, fırsat.

m.+ sı 0100, 0173, 1340

[3]

murt: Bıyık.

m.+ ı 0742, 0943

m.+ ınan 1456

[3]

musılman: Müslüman.

m. 0240

[1]

muz: Buz.

m. 1790

[1]

muzart: Dağın buzlarla örtülü zirvesi.

m. 1744

[1]

muzday

muzday kiyin-: Yeni kıyafetler giymek.

m- ip 0564

[1]

muzey: bkz. **murajay**

m. 0823

[1]

müdde: *Ar.* Hedef, amaç, gaye.

m.+ si 1370

[1]

müji -: Kemirmek.

m.- gisi kelse 0377

m.- p 0538, 1479

m.- ydi 1404

[1]

müjil -: Kemirilmek.

m.- di 1723

m.- ip 1352

m.- ip ketpevdi 1486

m.- ip otırġan 0610

[4]

müjip: Müjik, köylü.

m.+ ti 1951

[1]

mülde: Hiç, tamamen, kesinlikle.

m. 0204, 0517, 0924, 1992, 2047, 2099, 2100

[7]

müldem: bkz. **mülde**

m. 0009, 0489, 1991

[3]

mülk: *Ar.* Eşya, mal, mülk.

m.+ ine 0492

[1]

mülèyimsi -: Masum, zavallıymış gibi görünmek.

m.- vdi 1348

[1]

mümkindik: İmkan, olanak.

m.+ in (mümkindigin) 1692

[1]

müsirke -: Esirgemek, acımak.

m.- p 1119

[1]

müsèpir: *Ar.* Biçare, fakir, yoksul, zavallı.

m. 0066, 1579

m.+ ge 1615

m.+ im 0065, 0242

[5]

müşe: İnsan veya hayvanların uzvu, azası.

m. 1010, 1013, 1015

[4]

müşkil: *Ar.* Müşkül, zor, çetin.

m. 1579

[1]

müyiz: Boynuz.

m. 0849

[1]

N n

nabat: *Ar.* Bir tür akide şekeri.

n. 0978

[1]

naġaşı: Akrabalar (anne tarafı).

n.+ ñnan 0547

n.+ sımen 1235

n.+ sın 0454

[3]

naġız: Tam, gerçek, hakiki, esas, saf.

n. 1182, 1895

[2]

naḳ: Tam, tıpkı, aynı.

n. 1623

[1]

naḳa: Gerçekten, tam olarak.

n. 0130, 0300, 0358, 0420, 0506, 1266, 1338, 1934

[8]

naḳıştı: Desenli, nakışlı, süslü.

n. 0068

[1]

naḳtıla-: Kesinleştirmek, netleştirmek, açığa kavuşturmak.

n.- y 0377

[1]

nala: *Ar.* Kargış, lanet.

n.+ sına 0639

[1]

nalı -: Dertlenmek, kederlenmek.

n.- dı 0135

[1]

namaz: *Far.* Namaz.

n. 2026

pamdat namazın oḳı-: Sabah namazını kılmak.

p.- y sala 0292

[2]

namıs: *Ar.* Namus, şeref, ar.

n.+ tı 1975

[1]

nan: *Far.* Ekmek.

n. 0212, 0393, 0944, 1918, 1998

n.+ ġa 0979

taba nan: Tava ekmeği.

t. 0104

t.+ ın 0210

[8]

narazılıḳ

narazalıḳ bildir-: İtiraz etmek.

n.- ip 1855

[1]

narıḳ: Değer, kıymet.

n.+ ına (narḳına) 1644

[1]

narttay: Kıpkırmızı, nar gibi.

n. 1082

[1]

naşar: *Far.* Kötü, fena, zayıf, kuvvetsiz.

n. 1399

[1]

navi̇ḳan: Hasat dönemindeki yoğun işler.

n. 0391, 0594

n.+ nıñ 0366

[3]

nayḳan: bkz. **navḳan**

n. 0376

[1]

naz: *Far.* Naz, cilve.

n. 0834, 1048

[2]

nazar: *Ar.* Dikkat, bakış.

n.+ ı 0062, 0203

n.+ ına 2071

[3]

ne: Ne.

n. 0042, 0063, 0065, 0095, 0146, 0148, 0159, 0161, 0167, 0234, 0396, 0419, 0483, 0740, 0743, 0810, 0900, 0966, 1064, 1128, 1202, 1317, 1328, 1358, 1404, 1452, 1536, 1546, 1547, 1570, 1592, 1601, 1778, 1779, 1787, 1811, 1867, 1894, 1895, 1903, 1913, 1966, 1976, 2019, 2032, 2058, 2060, 2061, 2082, 2086, 2121

n.+ miz 0871

n.+ ni 0179

n.+ si 0738, 0863, 1219, 1759, 1791, 1817, 1940, 1981, 2037, 2076

n.+ sin 0193

n.+ sine 0484, 1475

[69]

nebir: Nice, çeşitli.

n. 0020

[1]

nedère: Epeyce, bir hayli.

n. 1969

[1]

nege: Niye, ne için, niçin, neden.

n. 0071, 0277, 0340, 0635, 0838, 0854, 0931, 1265, 1323, 1324, 1403, 1454, 1455, 1472, 1713, 1913, 2041

[18]

neme: Şey.

n. 1505

n.+ ni 1023, 1206, 1619

[4]

nesibe: *Ar.* Nasip, kısmet, rızk.

n.+ ñdi 0047

n.+ sin 0455

[2]

neşe: Kaç.

n. 1530, 1713

[2]

neşeme: Nice, birçok, ne kadar çok.

n. 0439, 1484, 1722

[3]

netken: Ne kadar, nasıl.

n. 0845

[1]

neylon: *Fr.* Naylon.

n. 1466

[1]

nèlet: *Ar.* Lanet.

n. 1457

[1]

nèletti: Lanetli.

n. 0861

[1]

nèn: Koskoca, kocaman, büyük, devasa.

n. 0528

[1]

nèpsi: *Ar.* Nefis.

n. 1539

n.+ den 0008, 1529

n.+ niñ 1527

n.+ sin 1554

[5]

nèpsilik: Kişilik.

n. 0033

[1]

nèr: *Far.* Gıda, aş, besin.

n. 0380, 0662

n.+ den 0656

n.+ i 1010

[4]

nèreste: Bebek, sabi, küçük çocuk.

n.+ ge 1169

n.+ niñ 1387

n.+ si 1429

nèrse: Nesne, eşya, şey.

n. 0146, 1255

n.+ den 0005, 1526

n. edi 1146

n.+ m 0084

n.+ ñe 0229

n.+ ni 0234, 1632, 1692

n.+ niñ 1682

n.+ siniñ 1424

[12]

nèş: Tarz, makam.

n.+ i 1245

n.+ imen 1115

[2]

nètije: *Ar.* Netice, sonuç.

n.+ si 0042, 0161

[2]

nèzik: *Far.* İnce, nazik.

n. 0703, 1045, 1047, 1280

[4]

nığızda -: Sıkıştırmak, yoğunlaştırmak.

n.- p turıp 1345

[1]

nıḳ: Sağlam, sağlamca.

n. 0250

[1]

nısana: *Far.* Nişan, hedef.

n. 1946

nısanaġa al-: Nişan almak.

n.- ıp turıp 2121

[2]

nildey

nildey buzıl-: Caymak, vazgeçmek.

n.- ıp 1893

nirv̇ana: *Sans.* Nirvana, Budizm felsefesine göre her türlü fani unsurdan uzaklaşarak en zirvedeki ruhani duruma erişmek.

n. 1648, 1662, 1671

[3]

niyet: *Ar.* Maksat, niyet, istek.

n.+ in 1159

n.+ iñnen 0241

n.+ pen 1536, 1868

n.+ ten 0241

[5]

noḳat: *Ar.* Nokta, siyah leke.

n. 1493

[1]

nöker: *Ar.* Yaver.

n.+ i 1621

n.+ ine 1610

n.+ inen 1620

n.+ leri 1593, 1602

[5]

nöser: Sağanak yağmur.

n. 0713, 0714

n.+ diñ 0718

[3]

nuḳı -: Dürtmek, dokunmak, itmek.

n.- p 0991

[1]

nur: *Ar.* Nur, ışık.

n. 0849, 0879, 1489, 1495, 1633, 1733, 1735, 1745

n.+ dı 1700

n.+ ġa 0683

n.+ ı 0007

[11]

nurla -: Aydınlatmak, nurlamak, partlatmak.

n.- sın 0213

[1]

nurlan -: Aydınlanmak nurlanmak, parlamak.

n.- ġalı tur 1078

[1]

nusḳa -: İşaret etmek, göstermek.

n.- dı 1313

[1]

nükte: *Ar.* Nokta.

n.+ ge 1676, 2051

[2]

O o

o: Teklik üçüncü şahıs, o.

o. 0058, 0744, 1137, 1652, 1867, 2129

[6]

oblıs: *Rus.* Eyalet, vilayet.

o. 1376

o.+ tan 0371

o.+ tıñ 1217

[3]

odaḳ: Birlik, ittifak.

o.+ ı (odaġı) 1832, 1864

o.+ ına (odaġına) 1797

o.+ ınıñ (odaġınıñ) 2123

[4]

odan: Ondan.

o. 0134, 0482, 0534, 0568, 0793

[5]

ofitser: *Ru.* Subay.

o.+ i 1994

[1]

oġan: Ona, ol zamirinin datif almışhâli.

o. 1422, 1423

[2]

ojaẇ: Kepçe, maşrapa.

o. 1040, 1042

o.+ dı 1044

o.+ ın 0831

o.+ men 1041

[5]

oḳ: Kurşun, mermi.

o.+ pen 2084

o.+ tan 1945

[2]

oḳı -: Okumak; tahsil görmek.

o.- dı 0049

o.- dım 1937

o.- ġan 0039, 0115, 0529

o.- ġanbız 1882

o.- ġandar 0989

o.- ġanı 1850

o.- ġanın 0359

o.- maġan 1943

o.- masa 1349

o.- may jatsa 1954

o.- maydı 1878

o.- p 0069, 0423, 0902, 2077

o.- p berdi 0444

o.- p otırġan 1343

o.- p otırıp 1842

o.- ptı 1861

o.- r 1349

o.- sa 1851

o.- y 0073

o.- ydı 1846

pamdat namazın oḳı-: Sabah namazını kılmak.

p.- y 0292

[26]

oḳımıstı: Çok okuyan, aydın, bilgili, alim.

o. 0838, 0954

o.+ m 0776

[3]

oḳıp-toḳı -: Çok okumak, çok bilmek.

o.- p alġanına 0509

o.- p 1748

[2]

oḳırman: Okuyucu.

o. 0224, 0249, 0255

[3]

oḳıs: Ansızın, aniden.

o. 0060, 2116

[2]

oḳıyġa: *Ar.* Vaka, olay, hadise.

o. 0093, 0633, 0738, 1774

o.+ dan 1294

o.+ ġa 1659

o.+ sın 1748

[7]

oḳşıray -: Yandan, yan gözle, şaşı bakmak, neyzen gibi bakmak.

o.- a 0605

[1]

oḳta -: Atmak için silaha kurşun doldurmak.

o.- p 2121

[1]

oḳtal -: Bir şeyi söylemeye, yapmaya yeltenmek.

o.- adı 1656

o.- dı 2097

o.- ġan 0388, 1649

o.- ġanım 0857, 0975

[6]

oḳuv̇: Eğitim, ders.

o. 0284, 0320

o.+ ı 0285

o.+ ın 0345

[4]

oḳuv̇şı: Okuyucu.

o.+ ların 0308

[1]

ol: O.

o. 0233, 0289, 0332, 0480, 0566, 0686, 0796, 1093, 1139, 1148, 1157, 1278, 1280, 1282, 1288, 1330, 1378, 1381, 1384, 1403, 1410, 1476, 1499, 1500, 1529, 1593, 1598, 1792, 1816, 1927, 2054, 2062

[32]

olar: Onlar.

o. 1151

o.+ dı 0922

o.+ dıñ 0116

o.+ ġa 1028

[4]

olay-bulay: Öyle böyle.

o. 0501, 0620, 0743, 1843, 1920

[5]

olja: Buluntu, ganimet, kazanç.

o. 0499

[1]

oljala -: Ganimet elde etmek, kazanç sağlamak.

o.- p 1608

[1]

olpı-solpı: Ağır, hantal.

o. 1249

[1]

omal -: Eve kapanıp kalmak, evden dışarı çıkmamak.

o.- ıp 0944

[1]

on: On sayısı.

o. 0329, 0497, 0570, 1821

o.+ da 0372

o.+ dı 1346

oyı onġa bölin-: Dikkati dağılmak, aklı başka yerlere kaymak.

o.- edi 1531

[7]

oñ: Sağ, sol karşıtı.

o. 0091, 0108, 0448, 0792, 0925, 0926, 0958, 1042, 1044, 1249, 1571, 1729, 1831, 2085

[15]

oñal -: İyileşmek, düzelmek.

o.- a almadı 1406

o.- amız 1351

[2]

on altı: On altı sayısı.

o.+ ġa 1606

[1]

on altınşa: On altıncı.

o. 1814

[1]

oñ-: Rengi atmak, solmak.

o.- bay 0202

o.- bas 1080, 1964

[3]

oñaşa: Ayrı olarak, yalnız.

o. 0595, 1198, 1697

[3]

oñaşalıḳ: Ayrı, tek başına, yalnız olma durumu, yalnızlık.

o.+ tı 1818

[1]

oñay: Kolay, hafif.

o. 0014

[1]

oñaza: Obur, açgözlü.

o. 1246

[1]

on bir: On bir sayısı.

o. 1823

[1]

onda: Orada.

o. 0390, 0720, 0932, 1035, 1329

[5]

ondaġan: Onlarca.

o. 0661

[1]

ondaġı: Oradaki.

o. 0759

[1]

onday: Onun gibi, ona benzer.

o.+ dıñ 0432

[1]

oñdı: Olumlu, doğru, iyi, pozitif.

o. boldı 0547

[1]

ondıḳ: Onluk.

o. 1197

[1]

on eki: On iki sayısı.

o.+ de 1823

onı: Onu.

o. 0148, 0426, 0864, 0866, 0870, 1115, 1302, 1360, 1431, 1851

[11]

onımen: Onunla.

o. 0285

[1]

onıñ: Onun.

o. 0197, 0334, 0378, 0543, 0657, 1025, 1140, 1202, 1245, 1482, 1662, 1663, 1668, 2073

[14]

onınşı: Onuncu.

o. 0283, 0529

[2]

onısı: O zamiri.

o. 1192, 1313

[2]

oniki: Onunki.

o. 0417

[1]

on segiz: On sekiz.

o. 0400

[1]

onsız: Onsuz, o olmadan.

o. 1220, 1972

[2]

oñtaylı: Uygun, elverişli, müsait.

o. 2030

[1]

on üş: On üç sayısı.

o. 1896

[1]

opalı: Vefalı, istikrarlı, sabit.

o. 0034, 1741

[2]

opasız: Hain, iki yüzlü.

o. 1741, 1745

[2]

opat: *Ar.*

opat bol-: Ölmek, vefat etmek.

o.- ġan 0625

[1]

opıķ

opıķ jegiz-: Pişman etmek.

o.- edi 0270

[1]

op-oñay: Çok kolay, kolayca, zorlanmadan.

o. 1923

[1]

or -

oraḳ or-: Ekinleri biçmek, hasat yapmak.

o.- ıp jüretin 0431

o.- sa 1139

[2]

ora -: Sarmak, dürmek, yumak yapmak; bir şeyin çevresinde dolaşmak.

o.- p 0040, 0195, 0393, 1073, 1084, 1094, 1793

o.- p jatḳan 1669

o.- p turġanıñ 0432

o.- vda 0505

[10]

oraġıt -: Uzaklara gidememek, civarda dolaşmak.

o.- tı 0314

[1]

oraḳ: Orak.

o. 0445

o.+ ı 1164

oraḳ or-: Ekinleri biçmek, hasat yapmak.

o.- ıp jüretin 0431

o.- sa 1139

[4]

oral -: Geri gelmek, dönmek, avdet etmek.

o.- adı 1468, 1585, 1595, 1606

o.- adı eken 1867

o.- dı 0560, 1829, 2031

o.- ġan 1394

o.- ġansız 1885

o.- ġanşa 0390

o.- ıp 0356

o.- ıptı 0022

o.- masın 1508

o.- uvımız 0393

[15]

oralım: Dili kullanma kabiliyeti, üslup; yetenek, beceri, kabiliyet, maharet.

o.+ ın 1981

[1]

oramal: Havlu, el bezi, mendil.

o. 1311

o.+ day 1257

o.+ ġa 1083

o.+ ın 0301, 0427, 1776

o.+ men 0185

o.+ şa 1020

[8]

oramaldı: Başörtülü, eşarplı.

o. 0915

[1]

oray: Fırsat, imkan, olanak.

o. 0870

o.+ ım 1825

[2]

oraza: *Far.* Oruç.

o. 1154

[1]

order: *Fr.* Tutuklama emri.

o.+ in 1987

[1]

orın: Yer, mekan.

o.+ ı 0336, 0411

o.+ ımnan 0992, 1060

o.+ ın 0289, 0640

o.+ ına 0407, 0512, 0913, 1367, 2112

o.+ ınan 0880, 1385, 1957, 2042

o.+ ında 0258, 0341, 0771, 0922, 1071, 1296

orın ber-: Yer vermek.

o.- ip 1140

[22]

orında-: Gerçekleştirmek, yerine getirmek, yapmak.

o. 0158

o.- ñdar 1561

o.- y almadım 1408

[3]

orındıķ: Oturak, sandalye, sedir, oturulacak yer.

o. 2079, 2111

o.+ ķa 0298, 0356, 1875, 2017, 2049

[7]

orıs: Rus.

o. 1975

o.+ tıñ 1751, 1915

[3]

orman: Orman.

o.+ day 1975

o.+ ınıñ 2065

[2]

ornat -: Yerleştirmek.

o.- adı 1548

o.- am 2054

[2]

orta: Orta, yarı.

o. 0850, 1150

o.+ da 1519

o.+ dağı 0264

o.+ ġa 1276

o.+ sı 1709, 1860, 2074

o.+ sın 1709

o.+ sına 0156, 0173, 0184, 0201

o.+ sınan 0113, 1253

o.+ sında 0446, 1335

o.+ sındağı 0111, 1488

aydıñ ortası: Dolunay.

a.+ nda 0843

tün ortası: Gece yarısı.

t 0103

[21]

ortaḳ: Ortak, şerik, hissedar, müşterek.

o. 0328

[1]

ortalıḳ: Merkez.

o. 1342

o.+ ına (ortalığına) 0449, 1717

o.+ ınan (ortalığınan) 0447

o.+ ında (ortalığında) 1376

o.+ ındağı (ortalığındağı) 1342

o.+ ḳa 1096, 1213, 1228

o.+ ta 0761

o.+ tan 0688, 1394

[12]

ortaşa: Ort derece, normal, ne iyi ne kötü, vasat.

o. 0967

[1]

osı: Bu, şu.

o. 0054, 0066, 0112, 0159, 0164, 0167, 0267, 0268, 0272, 0276, 0280, 0309, 0318, 0341, 0343, 0354, 0363, 0391, 0394, 0406, 0425, 0451, 0491, 0549, 0551, 0600, 0610, 0617, 0656, 0688, 0720, 0756, 0769, 0772, 0793, 0796, 0824, 0853, 0907, 1033, 1079, 1117, 1154, 1158, 1160, 1167, 1201, 1209, 1220, 1310, 1314, 1323, 1330, 1349, 1393, 1416, 1461, 1478, 1494, 1531, 1604, 1684, 1710, 1731, 1809, 1816, 1823, 1834, 1835, 1843, 1848, 1862, 1867, 1888, 1911, 1914, 1937, 1975, 1977, 1983, 2031, 2067

o. bolar 2016

o.+ dan 1896, 2102

o.+ m 0636

o.+ ñ 1266

o.+ nıñ 0983

[89]

osıdan: Bundan, şundan.

o. 0532, 0677

[2]

osıġan: Öylece, olduğu gibi.

o. 1328

[1]

osılay: Böyle, şöyle.

o. 0292, 1248, 1550, 1556

[6]

osılayşa: Böylece, şöylece.

o. 0252, 0808, 1080, 1872

[4]

osınaẏ: bkz. **osı**

o. 1547, 1747

[2]

osınday: Bunun gibi.

o. 0199, 0522, 0705, 1092, 1576, 1965

[6]

osını: Bunu, şunu.

o. 0087, 1369

[2]

osınım: Bu, şu.

o. 0231

[1]

osınşa: Bu kadar.

o. 0088, 0160, 0334, 1785

[4]

osınşalıḳ: Bu kadarlık, bu derece.

o. 1618

[1]

oşaḳ: Ocak.

o.+ tıñ 1448

[1]

oşarıl -: Toplanmak, yığılmak, birikmek.

o.- ıp 1922

[1]

ot : Ateş, od.

o. 0813, 1194, 1313, 1465, 1611, 1789, 1792, 2036

o.+ ı 0064, 1529, 1753, 1809, 2036

o.+ ın 0191, 1448, 1789

o.+ ḳa 0088, 0374, 0914

o.+ tı 1792

ot aldır-: Ateşlemek.

o.- ġanda 0441

ot tütet-: Ateş yakmak.

o.- ken 1145

[22]

otaġası: Ev sahibi, aile reisi.

o. 0758, 0766

[2]

otan: *Ar.* Vatan.

o. 0659, 1164

[2]

otaẏ: Evlenen kimsenin kurduğu yeni

yuva.

o.+ dan 0770

o.+ dıñ 0750

o.+ ġa 0787, 0790, 0851, 1145

o.+ ına 0733

[7]

otgul: Eş, zevce.

o.+ ım 2070

[1]

otın: Odun, yakacak, yakıt.

o.+ ı 1193

o.+ ın 1144

[2]

otır -: 1. Oturmak.

o.- a berdi 0248, 2104

o.- a bergen 0614

o.- a beripti 0063

o.- a ketip 0897

o.- a ketti 1908

o.- adı 0210

o.- ar 1391

o.- dı 0558, 0943, 0961, 1039, 1816

o.- dım 0562

o.- ġan 0478, 0685, 0832, 1260, 1812, 1890, 2007, 2108

o.- ġanda 1375

o.- ġandardı 0264

o.- ıp 1214, 1321, 1475, 1801, 2094

o.- ıp jatıp 0356

o.- ıp ķaldı 1922

o.- maķ 1340

o.- maķşı 0530

o.- uvġa 0401

2. Yerleşmek, mekan edinmek.

o.- ġan 1950

o.- ıp 0325

3. –a/-e ; -y ; -p gerundium eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek şimdiki zaman çekimini oluşturur.

amanattap o. 1930

avırıp o.1778

işip o. 0589

iyzektep o.2084

jumsap o. 0360

kelip o.- mın 1918

keşevildep o. 2077

kütip o.1373

mazaķ etip o. 2008

mazaķ ķılıp o. 2025

ne ķılıp o.- sıñ 0065

oylanıp o. 1489

suvıtıp o. 0693

usınıp o. 0856

4. –a/-e ; -y ;-p gerundium eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin devamlılığını açıklar.

alıp o.- dı 1087

aytıp o.- sa 0386

aytıp o.- uvşı edi 0846

buġınıp o.- ıp 0484

bürisip o.- ıp 0536

dep o.- ġanındı 0987

dep o.- ıp 1316

döñkiyip o.- ġalı 0259

dürsdürs o.- ıp jatır 1934

ejiktep o.- ıp 0490

elestep o.- ġanın 1780

eminip o.- ġanımdı 1089

esinep o.- ġan 1714

esitip o.- masam 1314

ilesip o.- adı 1718

istep o.- ġanım 0072

işip o.- ġan 0544

işip o.- ġanday 0512

işip o.- ġanın 0946

jarbiyıp o.- ġan 0779

javtañdap o.- ıp ḳalamın 0852

jazıp o.- ġan 0060

jazıp o.- ġanşa 0252

jer sabalap o.- ıp aldı 1168

jürelep o.- ıp 1998

ḳabısıp o.- ġan 1250

ḳadalıp o.- uvşı edi 0265

ḳaḳalıp o.- ıp 0034

ḳaḳsap o.- ġanına 0510

ḳarap o.- a beremiz 1959

ḳarap o.- ġam 1308

ḳarap o.- ıp 1839, 2104

ḳarap o.- sañ 0821

ḳavḳiyıp o.- ġan 0835

kelip o.- ġan 0566, 1428

ḳırıstanıp o.- ıp 0368

ḳısılıp o.- ġanın 1047

ḳısıp o.- ıp 1857

ḳiytıḳıp o.- ġan 1389

köñili bosap o.- ıp 0829

külisip o.- ıp 0445

kütip o.- amın 0112

küvè bolıp o.- ġan 0633

maldanıp o.- ıp 0519

menmensip o.- ġan 1619

möliyip o.- ġan 1891

muñdanıp o.- ġan 2098

müjilip o.- ġan 0610

oḳıp o.- ġan 1343

oḳıp o.- ıp 1842

oñaşa o.- ıp 1697

oylanıp o.- ıp ḳaladı 1578

oylanıp o.- ıp ḳaldı 2051

oylanıp o.- ıp ḳaldım 0879

oylap o.- ıp 0813

örkeştenip o.- ıp 0205

östip o.- a beremiz 1955,1958

sapırıp o.- ġan 0831

sılpıldap o.- ıp 1320

sileyip o.- dı 0312

sileyip o.- dı 0312

siresip o.- adı 2005

siresip o.- ġanımız 0274

soḳıp o.- ġan 0515

soraptap o.- ıp 0282

sorıp o.- ġanın 0584

sümireyip o.- ġanı 1770

süykektetip o.- ġanı 0021

şayḳay o.- ıp 1551

taḳap o.- ġan 1838

taratıp o.- ġanı 0337

tavıp o.- a almay 0865

terbetip o.- atın 1180

terlep o.- atın 0392

tırtısıp o.- ıp aladı 1424

tizgindep o.- ıp 0287

tögildirip o.- ġan 0037

tözip o.- a almadı 1957

tuḳşiyıp o.- ġan 0599

ürpiyip o.- ġan 1774

üzip o.- ġanday 0227

5. –MAy gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin gerçekleşmediğini gösterir.

kete almay o.- mız 0315

ḳoymay o.- ıp 1155

tapa almay o.- ġanday 1338

tüsinbey o.- ġan 0483

ündemey o.- adı 1769

6. İsimlerden sonra gelerek “mevcut, var” anlamı katar.

o. 1268, 1373, 1815, 1873, 1935, 2124

o.- uvşı edi 0851

[146]

otırġış: İskemle, tabure.

o. 1336, 1801, 2017

o.+ ḳa 1337, 1816

[5]

otırġız -: Oturtmak, bindirmek.

o.- dı 2017

o.- ıp 0816

[2]

otırıs: Oturma, oturuş.

o.+ ı 1617, 2095

o.+ ın 0268

o.+ ta 0671

[4]

otız: Otuz sayısı.

o.+ ġa 0637, 1108

[2]

ottay: Çok sıcak, ateş gibi.

o. 1587

[1]

ottıḳ: Ocakta ateşin yakıldığı yer.

o. 1780

o.+ ı (ottıġı) 1754

[2]

oy I: Düşünce, fikir.

o. 0035, 0093, 0226, 1612, 1615, 1872

o.+ da 0136, 0341, 1599

o.+ dan 0010, 0610, 1522, 1581, 1582, 1991

o.+ dı 1682

o.+ ġa 0002

o.+ ı 0510, 0756, 0763, 1835

o.+ ım 0011, 0759

o.+ ımdı 0852

o.+ ımnıñ 1481

o.+ ımşa 1416

o.+ ın 1784

o.+ ına 0441, 1437, 1616, 2031, 2095

o.+ ınan 1816

o.+ ıñdı 1834

o.+ ınıñ 1805

o.+ men 0054, 1984

oy böl-: Dikkatini başka yöne çevirmek.

o.+ ın b.- ip 2101

oy bölis-: Konuşmak, fikir alışverişi yapmak.

o.- kisi kelmeydi 2004

o.- sem 2095

oyġa al-: Düşünmek.

o.- ġan 1424

oyġa şom-: Düşüncelere dalmak.

o.- ıp 1701

oyġa tüs-: Düşüncelere teslim olmak, düşüncelere dalmak.

o.- edi 1709

oyı onġa bölin-: Dikkati dağılmak, aklı başka yerlere kaymak.

o.- edi 1531

oy jiber-: Bütün ihtimalleri değerlendirmek, göz önünde bulundurmak.

o.- ip 1645

oy tarḳat-: Bir şeyin çözümünü bulmak için düşünmek.

o.- tı 0536

[49]

oy II: Çukur, yer.

o.+ dağı 1051

[1]

oy III: Sevinç, üzüntü, hayret bildiren ünlem.

o. 0022, 0027, 0076, 0188, 1897

[5]

oy -: Kazmak, eşmek.

o.- ġan 1031, 1040

o.- ıp 0486, 0819

o.- ıp alıptı 0886

o.- uvına 0887

[6]

oyan -: Uyanmak.

o.- a 0111

o.- adı 1822

o.- bakşı 0218

o.- dı 0751, 0944

o.- dım 1504

o.- ġan 0521, 1807

o.- ıp 0121, 1763

o.- ıp alıp 1680

o.- ıp jürip 1810

[12]

oyat -: Uyandırmak, kaldırmak.

o.- ḳanday boldı 1775

[1]

oyaẇ: Uyanık, ayık.

o. 0385, 0614

[2]

oybay

oybay sal-: Haykırmak, çığlık atmak.

o.+ ın s.- ıp 1557, 2114

[2]

oyın: Eğlence, oyun.

o. 1240

o.+ ı 1230

o.+ ına 1235

[3]

oy- ḳır: Etraf, civar, sağ sol.

o.+ ġa 0413, 0640

[2]

oyın-külki: Şaka, eğlence.

o. 1587

[1]

oyıs -: Bir tarafa yönelmek, dönmek, meyletmek.

o.- ıp 0447

o.- ḳanşa 0558

[2]

oyḳasta -: Hoplayıp zıplamak.

o.- p ḳalıptı 0697

[1]

oyla -: Düşünmek, muhakeme etmek.

o. 1680, 1681

o.- dı 0062, 0439, 1159, 1666, 1759, 1804, 1818, 1825, 1896, 1995, 2008, 2016, 2025

o.- dım 0832, 1083, 1093, 1205

o.- ġam 0855, 1462

o.- ġan 0071, 0570, 0606, 1756, 2087

o.- ġanbız 1179

o.- ġanġa 1871

o.- maġan 1786

o.- maġan edi 0403

o.- maptı 0570, 0572

o.- maydı 1722

o.- p 1557, 1560, 2082

o.- p edi 1813

o.- p jürgen 1578

o.- p otırıp 0813

o.- ydı 0136, 1403, 1588

o.- ymın 0691, 1200, 1248

o.- ysıñ 2010

[48]

oylan -: Düşünüp taşınmak.

o.- a jatar 1746

o.- bastan 0365, 2006

o.- baydı 2002

o.- ġan 0282

o.- ıp 0091, 0879, 1578, 2051

o.- ıp ḳaldı 0841

o.- ıp otır eken 1489

o.- ıptı 1521

o.- sa 0322

o.- sın 1130

[14]

oylas-: Danışmak, istişare etmek.

o.- ıp 0352

[1]

oyna -: Oynamak, eğlenmek.

o.- ġanday 0204

o.- p 0584, 1554

o.- p jür 0612

o.- p tur 1029

jınıma oynama: "Beni sinirlendirme, benimle dalga geçme" anlamlarında kullanılan söz.

j. 2019

[6]

oyşa: Düşünce bazında.

o. 1402, 1923, 2055

[3]

oy-şuḳır: Eğri büğrü, engebeli yer.

o.+ ına 0577

[1]

oyuv̇: Oyma.

o.+ ın 0824

[1]

Ö ö

ögiz: Öküz.

ö.+ diñ 1139

[1]

ögizdey: Büyük, kocaman, iri.

ö. 1601

[1]

ökil: *Ar.* Vekil, temsilci.

ö. 0371, 0377, 0384, 0391, 0394, 0398, 0405, 0443

ö.+ di 0375, 0394, 0402

ö.+ ge 0441

ö.+ i 0372

[13]

ökimet: *Ar.* Hükumet.

ö. 0492, 0907

ö.+ ten 0325

ö.+ tiñ 1370

[4]

ökin -: Pişman olmak, nedamet duymak.

ö.- di 0167

[1]

ökiniş: Pişmanlık, nedamet.

ö. 1074

ö.+ im 2123, 2125

ö.+ ten 1062

[4]

ökpe I

ökpesi öş-: Nefes nefese kalmak.

ö.- ip 1659

[1]

ökpe II: Kırılma, darılma, rencide olma, sitem.

ö. 0834, 1496

ökpe bol-: Kızmak.

ö- ıp 0136

tesik ökpe bol-: Dayanıklılaşmak, dayanıklı hale gelmek, zorluk yaşayıp güçlenmek.

t.- dım 0601

[4]

öksi-: Hıçkırarak, içine çekerek ağlamak, ıklamak.

ö.- p. 0579

[1]

öksik: Hıçkırık.

ö. 0642

[1]

öl -: Ölmek, vefat etmek.

ö.- e almay jatḳan 0765

ö.- e jatḳanı 0518

ö.- edi 0729

ö.- er 0641, 1004

ö.- esi bolıp 2037

ö.- geli 1157

ö.- gen 1876

ö.- ip 0164, 0956

ö.- medi 1181

ö.- mek 1746

ö.- mepti 0891

ö.- mes 0894

ö.- mese eken 0164

ö.- meytin 0163, 0228

ö.- meytinder 0894

ö.- sem 0288

[19]

öleñ: Şiir; şarkı.

ö. 0137, 0444, 0472, 1844, 1851, 1861, 0877, 1878, 1882, 1904, 1934, 1968, 2021, 2062, 2068

ö.+ i 1982

ö.+ imdi 1912

ö.+ imniñ 1897, 2108

ö.+ in 1847, 1849

ö.+ ine 1841, 1847

ö.+ niñ 1854

[24]

ölermen: Ölecek duruma gelen, canını hiçe sayan, ölürcesine çalışan.

ö.+ di 1182

[1]

ölevsire -: Ölecek duruma gelmek.

ö.- y 1446

[1]

öli: Ölü, ölmüş.

ö. 0632, 1173, 1998, 1999

[5]

öliara: Aysız geceler.

ö.+ nıñ 1585

[1]

ölik: Ceset, naaş.

ö. 1604

[1]

ölim: Ölüm, vefat, ecel.

ö. 1601, 1605, 2119

ö.+ nen 2107

ölim avzınan ḳal-: Ölümle burun buruna gelmek.

ö.- ġan 1765

[5]

ölimsire -: Ölü gibi bitkin olmak, zar zor hareket etmek.

ö.- p jürip 1405

[1]

ölke: Bölge, eyalet.

ö.+ ge 0796

ö.+ sine 0252

[2]

ölşe -: Ölçmek, tartmak.

ö.- ytin 0456

[1]

ölşevsiz: Ölçüsüz, hesapsız, sayısız.

ö. 0083

[1]

öltir -: Öldürmek.

ö.- gen 2128

ö.- gender 1749

ö.- ip 0230

ö.- ip ketip jatḳandar 1543

ö.- señ 0096

ö.- üv 1526

[6]

ömir: *Ar.* Hayat, ömür.

ö. 0067, 0250, 0492, 0510, 0536, 0539, 0662, 1418, 1499, 1513, 1525, 1644, 1738, 1745, 2062, 2067

ö.+ de 1495

ö.+ den 0894, 1992

ö.+ di 0232

ö.+ din 1515

ö.+ diñ 1015, 1413, 1521

ö.+ ge 0067, 1411, 1516

ö.+ i 1693, 11735, 1983

ö.+ imdi 1695, 2087

ö.+ in 1650, 2091

ö.+ inde 0616, 1640

ö.+ iñe 0218, 1414

ö.+ iñiz 2061

ömir sür-: Yaşamak, ömür sürmek.

ö.- e 1662

ö.- etin 1638

ö.- ipti 0004

[44]

ömirli: Ömürlü.

ö. 0085

[1]

ömirzaya: Kayan yıldız.

ö. 1983

[1]

ön -: Bitmek, yeşermek.

ö.- ip şıḳḳan 1353

[1]

öñ I: Bir şeyin ön tarafta bulunan yüzü, çehre.

ö.+ i 0346, 0887

ö.+ imdegi 0523

ö.+ in 1946

ö.+ iñ 1064

ö.+ inde 1638

[6]

öñ II: Renk.

ö.+ in 0662

[1]

öndir -: Üretmek, çıkarmak.

ö.- ip 0486

[1]

öndirşek: Boğaz.

ö.+ i (öndirşegi) 0461, 0475

[2]

önege: Terbiye, edep.

ö. 0193

[1]

önegeli: Terbiyeli, edepli, örnek.

ö. 0197

[1]

öner: *Far.* Sanat; hüner, marifet.

ö. 0032, 0234, 0238, 0245, 0251, 0894, 1362, 1972

ö.+ diñ 1865

ö.+ ge 0873

ö.+ i 0752, 0891, 1045, 1687

ö.+ im 1687

ö.+ in 0824, 0893

ö.+ ine 0872

[18]

öñge: Bundan başka, bunun dışında.

ö. 0822

ö.+ sin 0211, 0213, 0906

[4]

öñil: Bir çeşit ot.

ö. 0844

[1]

öñkilde -: (Hayvan) Hızla koşmak.

ö.- gen 0299

[1]

öñmen

öñmeninen ötken aşşı söz: Can yakıcı söz.

ö.+ den 0568

[1]

öñmeñde -: Kalabalığı yarmak, ilerlemek.

ö.- gen 2116

[1]

ör: Yokuş, yamaç, bayır.

ö. 0757

ö.+ ge 1818

[2]

örbit -: Çoğaltmak, üretmek, ilerletmek, geliştirmek.

ö.- pes 0117

[1]

örekpi -: Galeyana gelmek, coşmak.

ö.- p 2073

jüregi örekpi-: Heyecandan kalbi güm güm atmak.

j.- p 0460

[2]

örik: Kayısı.

ö. 0797, 0810, 1031

ö.+ tiñ 1281

[4]

örim-örim: Belik belik.

ö. 1573

[1]

öris: Hayvanların otladığı otu bol yer, otlak.

ö.+ tegi 0748

[1]

örkeş: Devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı, hörgüç.

ö.+ in 0537

[1]

örkeşten -: Sevinmek, memnun ve mutlu olmak, şad olmak.

ö.- ip otırıp 0205

[1]

örkökirektik: Kibirlilik, kendini beğenmişlik.

ö. 1896

[1]

örle -: Yukarı doğru çıkmak.

ö.- p şıḳar edi 1327

[1]

örmele -: Tırmanmak, çıkmak.

ö.- gen 0531

[1]

örnek

örnek sal-: Örnek vermek.

ö.- a 1947

[1]

ört: Yangın.

ö.+ ine 0659

ö.+ şe 0192

ört şıḳ-: Yangın çıkmak.

ö.- ḳanday boladı 1356

[3]

örte -: Yakmak, tutuşturmak, ateşlemek.

ö.- p 1792

[1]

örten -: Yanmak, tutuşmak.

ö.- di 1062

ö.- e 0167

ö.- ip 0300, 1358

[4]

ös -: 1. Büyümek, olgunlaşmak.

ö.- e kele 1549

ö.- edi 1549

ö.- se 1536

ḳatar ös-: Birbirinden ayrılmamak, sürekli beraber olmak.

ḳ.- ken 0026

2. Makam, mevi, rütbe bakımından yükselmek, terfi etmek.

ö.- ip 0672, 1539

3. İlerlemek, gelişmek.

ö.- ken 1376, 1709, 1710

[9]

ösek: Gıybet, dedikodu, fitne fesat.

ö. 0117, 0191

ö.+ ke 0746, 0765

[4]

ösekşi: Dedikoducu.

ö. 0740

[1]

ösir -: Büyütmek, yetiştirme.

ö.- ip 1303

[1]

ösit -: bkz. **östi-**

ö.- etin 0347

[1]

ösiyet: *Ar.* Vasiyet, nasihat, öğüt.

ö. 0193

[1]

öskin: Yeni yeşermiş bitki, filiz.

ö.+ i 0702

[1]

öspirim: Genç, yeni nesil.

ö. 1597

[1]

öst -: bkz. **östi-**

ö.- edi 0801

ö.- etin 1273

[2]

östi -: Böyle yapmak, böyle etmek.

ö.- p 0136, 0519, 0655, 0807, 0928, 1011, 1404, 1574, 1941, 1955, 1958

ö.- p jatıp 1763

ö.- p jürgende 0526

ö.- p jürgenin 0929

[14]

öş -: Sönmek.

ö.- ip 1442, 2059, 2117

ö.- ip jürgenim 0164

ö.- ti 1241

ökpesi öş-: Nefes nefese kalmak.

ö.- ip 1659

[6]

öt -: Geçmek.

ö.- e 0007, 1598, 1646, 1997, 2128

ö.- edi 1669

ö.- elik 1748

ö.- emin 1696

ö.- er 2092

ö.- eyik 0271

ö.- ip 0026, 0125, 0199, 0449, 1357, 1441, 1819

ö.- ip ketken 1623

ö.- ken 0020, 0501, 0712, 1199, 1214, 1217, 1223, 1828, 1965, 2061, 2070

ö.- kende 0538

ö.- kendey 0327, 0761, 1045

ö.- kenin 0056, 0425, 0426

ö.- pedi 1070

ö.- se 0801, 1537

ö.- ti 0456, 0565, 0855, 1108, 1451, 2002

ö.- üv 1667, 1686

ö.- üvi 0679

öñmeninen ötken aşşı söz: Can yakıcı söz.

ö.+ den 0568

[50]

öt: Öd.

ö.+ inde 0536

ö.+ ine 0643

[2]

ötiniş: Arzu, istek, rica.

ö. 0125

ö.+ in 0315

ö.+ iñ 1927

[3]

ötirik: Yalan, aldatma, uydurma.

ö. 0084, 0230, 0244, 0252, 1938, 1954, 1970, 1981, 1983, 2068

ö.+ i (ötirigi) 1940, 1981

[14]

ötken-ketken: Gelen geçen, yolcu yolakçı.

ö.+ men 1431

[1]

ötkinşi: Geçici.

ö. 0044

[1]

ötkinşilik: Geçicilik.

ö.+ in (ötkinşiligin) 1702

[1]

ötkir: Keskin, sivri.

ö. 0203

[1]

ötkiz -: Geçirmek.

ö.- di 0668, 1440

ö.- e almasın 0291

ö.- eyin 1799

ö.- ip 0005, 0036

ö.- ip alıp 1901

[7]

öyt -: (Olay et-) Öyle yapmak, öyle etmek.

ö.- keni 0817

ö.- pegende 1239

[2]

öz: Öz, kendi.

ö. 0137, 0138, 0217, 0290, 0502, 0506, 0519, 0747, 0767, 0913, 0933, 1144, 1252, 1253, 1416, 1437, 1616, 1701, 1792, 1847, 1934, 2095

ö.+ deriñ 0902

ö.+ i 0002, 0026, 0105, 0277, 0302, 0329, 0340, 0413, 0486, 0519, 0524, 0675, 0764, 0796, 0804, 0862, 0996, 1022, 1029, 1195, 1324, 1437, 1616, 1623, 1671, 1702, 1710, 1777, 1823, 1850, 2095, 2128

ö.+ im 0112, 0138, 0955, 1023, 1117, 1768, 1769, 1896, 2090

ö.+ imdi 0011, 0115

ö.+ ime 0157, 0167

ö.+ imen 0529, 1402, 1926

ö.+ imnen 0235

ö.+ imniñ 1240, 1770

ö.+ imşe 1945, 1947

ö.+ in 1253, 1632, 1668, 1707, 1753, 1892, 1990

ö.+ iñ 0435, 0491

ö.+ inde 1979

ö.+ iñdey 0907

ö.+ indi 0131, 0153

ö.+ ine 0354, 0604, 1839, 1842, 1928

ö.+ iñe 0444, 0983, 0985, 1013, 1211, 1414, 1912, 1921, 1924

ö.+ inen 0020

ö.+ iniñ 0134, 0425, 0426, 1361, 1641, 1703, 1757, 1776, 1901

ö.+ iñizdiñ 0159

ö.+ iñmen 0828

ö.+ iñnen 0620, 1218

özimdi-özim: Kendi kendimi.

ö. 1679

öziñdi-öziñ: Kendi kendini.

ö. 0206, 0239

[121]

özek I: Yemek borusu.

ö.+ i (özegi) 0167

ö.+ in (özegin) 0663, 2048

ö.+ iniñ (özeginiñ) 0380

özegine ḳurt tüs-: Zorluklarla karşılaşmak.

ö.- se 0661

özegi örten-: Kıskanmak.

ö.+ im ö- di 1062

özegi tal-: Çok acıkmak.

ö.- ġanşa 0019

[7]

özek II: Temel, esas, öz, ana.

ö.+ imen (özegimen) 0797

[1]

özen: Irmak, nehir.

ö. 0939

ö.+ ge 0948

ö.+ i 0717

ö.+ nen 0675, 1901

ö.+ niñ 0717, 1051

[7]

özeṿre -: Bir şeyi tekrar tekrar sormak.

ö.- di 0181

[1]

özge: Başka, özge, ayrı.

ö. 0752, 0793, 1329, 1330, 1523, 1754, 1878

ö.+ ler 0732, 1325

ö.+ ni 0233, 0482

ö.+ niñ 0980, 1901

[13]

özger-: Değişmek, farklılaşmak, başkalaşmak.

ö.- di 1294

ö.- er 1352

ö.- ip 1893

ö.- ip keldi 2047

ö.- ip ketkenin 0678

ö.- megen 1119

[6]

özgeris: Değişiklik, değişme, değişim.

ö.+ ke 1675

ö.+ ti 1750

özgeriske tüs-: Değişmek, değişime uğramak.

ö.- üv 1674

[3]

özgert -: Değiştirmek.

ö.- ip 1946

[1]

özgeşe: Özel, başkaca, değişik, farklı, ayrıca.

ö. 0221, 1201

[2]

özimen-özi

özimen-özi bol-: Kendi hâlinde olmak.

ö.- ıp 0753

[1]

özimsin -: Kendine yakın hissetmek, kendinden bilmek.

ö.- ip 0977

[1]

özimşildik: Bencilllik, egoistlik.

ö.+ inen 1199

[1]

özine-özi: Kendi kendine.

ö. 0636

[1]

özin-özi: Kendi kendini.

ö. 0005, 0237, 0243, 0253, 0538, 1520, 1635, 1668

[10]

özinşe: Kendince, kendisine göre.

ö. 1245

[2]

özir: bkz. **ḳazir**

ö.+ de 0306

[1]

öz-özi: Kendi aralarında.

ö.+ men 2113

[1]

öz-özine: Kendi kendine.

ö. 1774

[1]

öz-özinen: Kendi kendinden.

ö. 0124, 0309, 0353, 0423, 0513, 0610, 1838

[7]

P p

pa: Soru edatı. (Karş.: pe, ba, be, ma, me)

p. 0118, 0460, 0486, 0766, 0930, 1259, 1368, 1629, 1663, 1771, 1981, 2067, 2077

[13]

padaşı: Sığır çobanı.

p.+ sı 0318

[1]

paḳır: *Ar.* Fakir, garip, biçare, yoksul, zavallı..

p. 0025

p.+ dı 1135

p.+ lar 1625, 1627

[4]

palaẇ: *Far.* Pilav.

p. 0031, 0445, 1382

[3]

palto: *Fr.* Manto, palto.

p.+ sın 1812, 1906

[2]

paluẇan: *Far.* Pehlivan, güreşçi.

p. 0654

p.+ ġa 1034

[2]

pamdat

pamdat namazın oḳı-: Sabah namazını kılmak.

p.- y sala 0292

[1]

pana: Barınak, sığınak, kulübe.

p. 1843

[1]

papka: Dosya, klasör.

p.+ sın 2045, 2049, 2074

[3]

paraḳor: Rüşvetçi, yiyici.

p. 1369

[1]

paraḳta-: Karıştırmak, sayfaları açmak.

p.- p şıḳtı 0081

p.- ydı 1339

[2]

para-par: Paramparça, pare pare.

p. 1081

[1]

parız: *Ar.* Borç, görev, sorumluluk.

p. 0548

[1]

parķ: *Fr.* Park.

p.+ ına 1644

[1]

parom: *Rus.* Feribot.

p.+ ġa 0674

[1]

partiya: *Fr.* Takım, grup, ekip.

p. 1956

[1]

patşalıķ: Padişahlık

p.+ tı 1598

[1]

paydalan -: Faydalanmak, yararlanmak, istifade etmek.

p.- uvdı 0291

[1]

payġambar: *Far.* Peygamber.

p. 1711

p.+ dıñ 1169

p.+ ı 0573

[1]

pe: Soru edatı. (Karş.: pa, ba, be, ma, me)

p. 0117, 0164, 0330, 0419, 0742, 0862, 1161, 1263, 1330, 1331, 1389, 1458, 1974, 1975, 2076

[15]

pen: İle, ve. (Karş.: penen, men, menen, ben)

p. 0051, 0168, 0217, 0973, 1011, 1464, 1513, 1516, 1536, 1739, 1807, 2126, 2131

[13]

pende: *Far.* Bende, insan.

p. 1743

p.+ den 1993

p.+ lerge 1663

p.+ lermen 2129

[4]

pendeşilik: Zaaf, irade zayıflığı, beşeri kusur.

p. 0005, 0008, 0229, 1203, 1650, 1680, 1682

p.+ ten 1624

[8]

perde: *Far.* Perde.

p. 1443

[1]

perişte: *Far.* Melek, feriştah.

p.+ ni 0457

[1]

perme: bkz. **ferma**

p. 0740, 0742

[2]

perzent: Oğul, çocuk, evlat, nesil.

p.+ imdey 1160

p.+ in 1535

p.+ ine 1149

[3]

peş: Soba, ocak.

p. 0588, 1194, 1755, 1756, 1757, 1789

p.+ i 1791

p.+ ke 1754, 1779, 1793, 1809, 1990

p.+ te 1194

p.+ ti 1789

[14]

peyil: *Ar.* Niyet, düşünce.

p.+ i 1723

[1]

pèkene: Bodur, küçük, kısa boylu.

p. 1155, 1433

[2]

pèle: *Ar.* Bela, felaket

p. 0188, 0673, 1404, 1529, 1570

p.+ den 0150, 1270

p.+ ge 1596

p.+ ni 1363

p.+ niñ 0174, 2027

[11]

pèlek: Tevek.

p.+ in 1286

[1]

pèleket: *Ar.* Felaket.

p.+ terden 0691

[1]

pèlen: *Ar.* Falan.

p. 0023, 0317, 1202

[3]

pèlenbay: "Falanca kişi" anlamında. Kazakça çoğunlukla erkek isimlerinde kullanılan –bay (bkz. Dükenbay, Sersenbay, Arısbay, Belgibay vb.) yapısının, "falan" anlamındaki "pèlen" sözcüğüne eklenmesiyle kurulur.

p. 0907

[1]

pèlenbay doplotnoy: bkz. **pèlenbay**

p. 1363

[1]

pèlenşe: Falanca.

p. 0022

p.+ niñ 1523

[2]

pèlenşekem: Herhangi biri, falanca.

p. 1881

[1]

pèlen-tügen: Falan filan.

p. 1524

[1]

pèli: İnsanın duygularını, iç dünyasını yansıtan bir ünlem.

p. 0485, 1332, 2062

[3]

pèlsapa: *Ar.* Felsefe.

p.+ sın 0515

[1]

pèpki: bkz. **papḳa**

p.+ sin 1889

[1]

pèruv̇ana: *Far.* Gece kelebeği, pervane.

p. 1297, 1339

[2]

pès: Alçak, aşağı, bodur, basık.

p. 1835, 1903

p.+ ke 1893

[3]

pèter: Daire, apartman dairesi.

p.+ in 1752, 1915

p.+ ine 2037

[3]

pèteraḳı: Kira.

p.+ sın 1761

[1]

pètuv̇a *Ar.*

pètuva ayt-: Kararını açıklamak.

p.+ sın ayttı 1141

[1]

pètuv̇asız: Sözünde durmayan, kaypak.

p. 1238

[1]

pırılda -: Pır pır etmek.

p.- ġan 1056

p.- y 1055

[2]

pısıḳ: Becerikli, açıkgöz, uyanık, hamarat.

p. 0328, 0431, 1823

[3]

pısḳır -: (At) Burnundan sesli bir şekilde soluk alıp vermek.

p.- a bastadı 1097

p.- ıp ḳoyıp 0706

p.- maydı 0990

[3]

pışaḳ: Bıçak.

p. 0358, 1295

p.+ tıñ 1830

jağına pışaḳ janığanday: Çok zayıf, cılız, kuru.

j. 1136

[4]

pışırla -: Saçılmak, dağılmak, yayılmak.

p.- p 1794

[1]

pikir: *Ar.* Fikir, düşünce.

p. 1941

p.+ i 1948

[2]

pir: *Far.* Pir.

p.+ ge 0095

p.+ iniñ 1151

[2]

pirèdar: *Far.* Sofu, mutasavvıf.

p.+ ım 0087

[1]

pis -: Pişmek; olgunlaşmak.

p.- ip jatḳanın 1378

p.- ip turadı 0391

p.- ken 0591, 0797, 1091, 1287, 1290, 1292

p.- ken joḳ 0998

p.- pey ḳalġan 1298

p.- ti 0545

[11]

pisenti: Tedbirli, ihtiyatlı.

p. 0576

[1]

pisir -: Pişirmek, haşlamak.

p.- edi 0032

p.- etin 0915

p.- gen 0677, 0816

[4]

piskek: Mikser, çırpıcı.

p. 1038

[1]

pispek: Yayık.

p.+ iniñ (pispeginiñ) 0820

[1]

piyġıl: *Ar.* Niyet, fikir, kasıt.

p.+ dan 0240, 1650

p.+ ı 1835

p.+ ınan 0511

p.+ ıñnan 0241

[5]

plaşç: *Rus.* Yağmurluk.

p. 1307

p.+ ı 1332

p.+ ın 1310

[3]

poçta: *İta.* Postane, posta.

p. 1118, 1321, 1355

p.+ ġa 1342

p.+ nıñ 1172, 1239

[6]

poçtakeş: Postacı.

p.+ i 1184

[1]

poçtakeştik: Postacılık.

p.+ ti 1366

[1]

poema: *Rus.* Manzume, poem, uzun şiir.

p. 1894

[1]

poez: *Rus.* Tren.

p.+ ġa 0458

p.+ ı 0284

jürdek poez: Hızlı tren.

j.+ dan 0477

jüyrik poez: bkz. **jürdek poez**

j.+ dan 0525

[4]

poeziya: *Rus.* Nazım.

p. 1878, 1900

p.+ nı 1904

p.+ nıñ 1905, 1973

[5]

poşım: Dış görünüş, biçim.

p.+ ın 1985

[1]

proklamatsiya: *Rus.* Propaganda metni, bildiri.

p. 2053

[1]

prozaşı: Nesirci.

p. 1936, 1943

[2]

puşpaḳ: Belirli bir yerin parçaşı, bölümü.

p.+ ında 1190

[1]

R r

radio: *Fr.* Radyo.

r.+ sı 0908

[1]

raḫat: *Ar.* Rahat, huzur, saadet.

r. 1679

[1]

raḫattan -: Rahatlamak.

r.- dıḳ 1519

r.- ıp 0521

[2]

ras: *Far.* Doğru, hakikat, gerçek.

r. 0172, 0190, 0415

[3]

rasında: Aslında, hakikaten, gerçekten, doğrusu.

r. 1460

[1]

ray: Tavır, davranış, niyet.

r.+ ına 0431

[1]

raykom: *Rus.* İlçeyle ilgili, ilçeye has.

r. 0394

r.+ ġa 0409, 0672

[3]

razı *Ar.*

alla razı bolsın: Allah razı olsun.

a. 0495

[1]

redaktor: *Fr.* Redaktör.

r.+ ı 1511

[1]

reñ: Sağlıklı, canlı görünüm (yüz).

r.+ i 0987

[1]

reniş: Sitem, serzeniş,

r. 1411

r.+ in 0340, 1413, 1477

[4]

renji -: Küsmek, incinmek, gücenmek, rencide olmak.

r.- di 1126

r.- p 0676

r.- p jürsiñ 1223

[3]

ret: *Far.* Düzen, sıra; kere, defa.

r. 0154, 0636, 0856, 1001, 1419, 1496, 2004

r.+ imen 0298

[8]

rezeñke: Lastik.

r. 1261, 1266

[2]

riza *Ar.*

riza bol-: Razı olmak.

r.- ıp 1438

[1]

rizalıḳ: Rızalık, memnuniyet.

r. 0246, 1851

[2]

ruḫ: *Ar.* Ruh, öz, tin.

r. 0201

r.+ ı 0204

r.+ ım 2016, 2107

r.+ ımen 2130

r.+ ḳa 1993

[6]

ruḳsat *Ar.*

ruḳsat et-: İzin vermek.

r.- pedi 1168

[1]

ruḳsatsız: İzinsiz.

r. 0491

[1]

ruv̇: Boy, soy, kabile.

r.+ dan ekenin 1658

r.+ ġa 1657

[2]

S s

saba: Kımız hazırlamak için kullanılan ve at derisinden yapılan kap.

s. 0799, 0804,0808, 0970

s.+ dan 0838

s.+ ġa 0805

s.+ lardı 0801

s.+ lardıñ 0800

s.+ nıñ 0805, 0939

sabasına tüs-: Aklı başına gelmek, sakinleşmek.

s.- ken 0429

s.- ip 1130

[15]

saba -: Vurmak, dövmek, cezalandırmak.

s.- dı 2009

[1]

sabaḳ: Ders.

s. 1665

sabaḳ bol-: Ders olmak.

s.- sın 0218

[2]

sabala -: Dövmek, vurmak.

s.- dı 0467

jer sabala-: Öfkelenmek.

j.- p 1168

[2]

sabalaḳ: Darmadağınık, uzun ve karmakarışık olmuş (yün veya saç)

s. 0246, 1205

sabalaḳ bol-: Dağılmak, darmadağınık olmak.

s.- ıp 1205

[3]

saban: Saman.

s. 1208, 1250

s.+ ı 0947

s.+ ıḳi 0973

[4]

sabıl -: Oraya buraya gidip gelmek, dönüp dolaşmak.

s. 0376

s.- ıp 1374

s.- ıp jürip 1439

[3]

sabır: *Ar.* Sabır, tahammül, dayanma.

s. 0503

sabır ḳıl-: Sabretmek.

s. 0078

[3]

sabırlı: Sabırlı; ağır başlı, vakur.

s. 0085

[1]

sadaġa: *Far.* Adak, kurban.

s. 0625, 0780

s.+ sı 0276

[3]

sadaḳ

sadaḳ tart-: Ok atmak.

s.- ḳan 1658

s.- ḳanın 1655

[2]

sadaḳa: *Ar.* Hayır, sadaka, yardım.

s. 0517

s.+ sı 0224, 0225

sadaḳa ber-: Yardım etmek, sadaka vermek.

s.- e almadım 2125

s.- e ketiñiz 1711

sadaḳ sura-: Dilenmek.

s.- p 2124

[6]

saġan: Sana, sen zamirinin datif eki almış hâli.

s. 0119, 0218, 0418, 1064, 1401, 1458, 1881, 1926, 2010, 2011

[11]

saġat: *Ar.* Saat.

s. 0372, 0400, 0525, 1345, 1821

s.+ ına 1344

[6]

saġım: Serap, ılgım, yalgın.

s. 0382, 0537

[2]

saġın -: Özlemek, göreceği gelmek, göresi gelmek.

s.- ıp 1709

s.- ıptı 0706

[2]

sağınış: Özlem, hasret.

s. 1011

s.+ tiki 0686

[2]

sağız: Sakız.

s.+ day 0885

[1]

sahaba: *Ar.* Sahabe.

s.+ sı 1170

[1]

saḫna: *Ar.* Sahne.

s. 1256

s.+ dan 1969

s.+ ġa 1247, 1850, 1882

s.+ nıñ 1853

[6]

saḳ

saḳ bol-: İhtiyatlı olmak, tedbirli olmak.

s.- uv 0230

[1]

saḳa: Tecrübeli, deneyimli, olgun.

s. 0385

[1]

saḳal: Sakal.

s. 1720, 1935

s.+ ı 0347

s.+ ın 0091

[4]

saḳaldı: Sakallı.

s. 0077

[1]

saḳırla -: Şıngırdamak.

s.- p 0427, 0944, 1195

[3]

saḳırlat -: Şıngırdatmak.

s.- ıp 1021

[1]

saḳiynala -: Yuvarlaklaştırmak.

s.- p 1728

[1]

saḳpan: Sapan taşı.

s.+ ı 1183

[1]

saḳta -: Saklamak, muhafaza etmek.

s.- dım 0987

s.- ġan 0983, 1008, 1010

s.- p jürgen 0984

s.- r 1013

s.- vlı 1113

s.- ydı 0811

s.- ytın 1623

[9]

saḳtal -: Saklanmak, muhafaza edilmek, korunmak.

s.- ġan 0005, 0886

[2]

saḳtan-: Saklanmak, korunmak, muhafaza edilmek.

s.- basañ 0764

[1]

saḳtiyan: *Far.* Tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi, sahtiyan.

s. 1333

[1]

sal -: 1. Bir nesneyi herhangi bir yere yerleştirmek, koymak

s.- a bergen edi 1040

s.- a ḳoymas 2082

s.- adı 0211, 0802, 1341

s.- amın 2020

s.- atın 1306

s.- ayın 0219

s.- dı 0454, 1021, 1073, 1084, 1095

s.- dım 0698

s. 0859, 1032, 1313

s.- ġan 0127, 0546, 0728, 0773, 0849, 1087, 1285, 1480, 1905, 1976

s.- ġısı keldi 2085

s.- ıp 0043, 0079, 0177, 0287, 0396, 0711, 0904, 0984, 1008, 1038, 1180, 1247, 1776, 1889, 2072, 1315

s.- ıp ḳoyıptı 1051

s.- ıptı 0733

s.- uvġa 1649

2. Göndermek, yollamak.

s.- atınday 0419

s.- dıñ 1910

s.- ġanşa 0277

s.- ıp 0334, 0641

3. Ev, inşaat yapmak.

s.- dı 0319

4. –a/-e ;- y; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin aniden, vakit geçmeden yapıldığını gösterir.

attandırıp s.- adı 1371

aydap s.- ıp 0367, 0421

ayḳay s.- adı 1569

ayḳay s.- ġanı 1858

ayta s.- ġanı edi 1944

bultiytıp s.- ıp aladı 0214

kele s.- ıp 0036

ḳiyıp s.- ġan 1751

ḳoya s. 0512

ḳoya s.- dı 2018

kösilte s.- ġan 0652

pamdat namazın oḳıy s.- a 0292

sereytip s.- ıp 1600

simirip s.- ġanımda 0847

sulatıp s.- ıp 2083

şıġarıp s.- dı 0036, 0183, 0352

şıġarıp s.- uv 1700

töḳe s.- dı 0178

tura s.- ıp 1341

ustay s.- dı 0760

5. İsimlerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

boy s.- ıp 0122

boyın avlaḳ s.- ıp 0008, 1618

davıs s.- ıp 1989

davısına s.- ıp 0598

èn s.- dı 0030

eñsesin s.- ıp 1746

esine s.- a ḳoydı 0989

esine s.- ıp 1829

eske s.- ġan 1740

jerden alıp jerge s.- ıpsıñ 1911

ḳulaḳındı s. 0216

küş s.- ıp 1641

oybayın s.- ıp 1557, 2114

örnek s.- a bastap edi 1947

surav s.- ıp 1655

suret s.- ıp 0012

şot s.- ıp 0484

zer s.- a 0879

zer s.- ıp 1481

zikir s.- ıp vatatın 1181

[98]

sal I

sal bol-: Felç olmak.

s.- ıp jatḳan 1686

[1]

sal II: Kendi bestelerini çalıp söyleyen, şık giyimli, gittiği yerlerde iyi karşılanan sanatçı.

s. 1032

[1]

sala: Dal, saha, alan.

s.+ sınday 0700

[1

salaḳtat -: Sarkıtmak, sarkık duruma getirmek.

s.- ıp 1335

[1]

salala -: Gruplara, bölümlere ayrılmak.

s.- p 0091

[1]

salavat: *Ar.* Salavat, şükür, kanaat.

s. 1618

[1]

salbıra -: Sarkmak, sarkık durmak.

s.- ġan 0246

s.- p 0063

s.- p ketipti 2084

[3]

salbırañḳı: Morali bozulmuş, keyfi kaçmış.

s. 0208

[1]

salbırat -: Sarkıtmak, sarkık duruma getirmek.

s.- ıp 1832, 2080

[2]

saldar: Sebep, neden.

s. 1538

[1]

saldır

saldır etkiz-: Paldır küldür ettirmek.

s.- ip 0896

[1]

saldır -: Yaptırmak.

s.- atın 0939

[1]

saldırat -: (İki şeyi) Birbirine çarptırarak ses çıkartmak.

s.- ıp 0840, 0952

[2]

salġız -: Koydurmak, bıraktırmak.

s.- ġan 0653

[1]

salıḳ: Vergi.

s. 0534

[1]

salımdı: Şanslı, talihli.

s. 0487

[1]

salın -: Yapılmak, inşa edilmek, konulmak.

s.- ıp 0181

s.- ıp jatḳanı 1380

[2]

salıstır -: Karşılaştırmak, mukayese etmek, kıyaslamak.

s.- adı 1403

s.- dım 2056

s.- dıñ 2055

[3]

salḳın: Soğuk, serin.

s. 0357, 0511, 0584, 0650, 0701, 1072, 1088, 1475

[8]

salpaḳta -: Avare gezmek, maksatsızca yürümek.

s.- may 0137

[1]

saltanat: *Ar.* Şenlik, şölen

s. 1636

[1]

samal: Yel, rüzgar, meltem.

s. 1053, 1056

[2]

samav̇rın: *Rus.* Semaver.

s. 0282, 0543, 0642, 0974, 1320

s.+ dı 0977, 1313

s.+ ġa 1122, 1315

s.+ nıñ 1314

[10]

samay: Şakak.

s.+ ın 0301, 0322, 1395

[3]

sambırla -: Yüksek sesle, bağırarak konuşmak.

s.- p 1769

[1]

sambırlas -: Karşılıklı olarak yüksek sesle konuşmak.

s.- sın 0305

[1]

samolet: *Rus.* Uçak.

s. 0307, 1056

[2]

san I: Sayı, hesap, rakam.

s. 0570, 1439, 1636, 1642, 1834

s.+ ın 1847

s.+ ına 1041

[7]

san II: Bacak, but.

sanın şapatta-: Çok sevinerek iki bacağını birbirine vurmak.

s.- p 1218

sana -: Saymak, hesaplamak.

s.- dı 0268, 0343, 0354

s.- ġan 1362

s.- p 0495, 0497, 0503, 0537, 1841

s.- ytın 0607, 0873

s.- ytınbız 1245

[12]

sana: Şuur, bilinç.

s. 1675, 1691, 1692

s.+ sı 1522

s.+ sına 0634, 1623

sana ber-: Bilinçlendirmek.

s.- üvge 1641

[8]

sanat: Sıra, yer, kategori.

s.+ ı 1176

[1]

sanatoriy: *Fr.* Özellikle veremli hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşu, sanatoryum.

s.+ de 0411

[1]

sandal-: Başıboş, avare, beyhude dolaşmak.

s.- ıp jürip 0361

[1]

sandalt -: Başıboş, avare, beyhude dolaştırmak.

s.- ıp 0334

[1]

sandıḳ: *Ar.* Sandık.

s.+ ınan 0980

s.+ ında 1113

[2]

sandıraḳta -: Saçmalamak, saçma sapan sözler söylemek; sayıklamak.

s.- ġanı 1420

[1]

sañġı -: (Kuş) Pislemek.

s.- dı 1442

[1]

sansız: Sayısız, hesapsız, çok sayıda.

s. 0217

[1]

sap I: Sap.

s.+ ı (sabı) 0820

[1]

sap II: *Ar.* Saf, sıra, katar.

s. 0136, 0903

[2]

sap-: Sabretmek, sakin olmak, beklemek.

s.- ayın 2026

s.- pa 0057, 0884

[3]

sapar: Yolculuk, sefer, seyahat.

s.+ dan 0022

s.+ ġa 1059

[2]

sapır-: Sıvı bir şeyi kepçe ile karıştırmak.

s.- dı 1041

s.- ıp otırġan 0831

s.- uv 1041

[3]

sapırılıs-: (Kalabalık) Düzensiz, nizamsız hareket etmek.

s.- ıp jatḳan 1134

[1]

sap-salḳın: Çok soğuk, buz gibi.

s. 0296

[1]

sap-sarı: Sapsarı.

s. 0531

[1]

sar: bkz. **sarı**

s. 0680

[1]

saray: *Far.* Saray.

s. 1546, 1637

s.+ dan 0697

s.+ ġa 1584

s.+ ı 2100

s.+ ın 0023, 1545, 1871

s.+ ına 1606

s.+ ında 0016

s.+ ındaġı 1587

s.+ ıñdı 1834

[12]

sarbaz: *Far.* Asker, savaşçı, muhafız.

s. 1558, 1653, 1656

s.+ ġa 1653

[4]

sarġay -: Sararmak.

s.- a bastaptı 0963

s.- ġanşa 1522

[2]

sarġış: Sarımsı, sarımtrak.

s. 0798, 0849

[2]

sarı: Sarı renk.

s. 0711, 0885, 1009, 1010

[4]

sarıḳ -: Nefeslenmek, dinlenmek.

s.- padı 0957

[1]

sarımay: Kazakların, yoğurdu yayıkta döverek yaptıkları ve kimi zaman uzun süre dayanması için koyunun karnına sakladıkları milli yiyecekleri, bir çeşit tereyağı.

s. 1493

[1]

sarın I: Su, rüzgar vb. şeylerin çıkardığı ses.

s.+ ı 0716, 1051

[2]

sarın II: Aynı ritimle söylenen bir şarkı türü.

s.+ dı 1196

sarḳı -: (Sıvılar) Boşaltmak, boca etmek, tamamen dökmek.

s.- p 0917

[1]

sarḳıl -: (Sıvılar) Boşaltılmak, boca edilmek, tamamen dökülmek.

s.- a 1111

[1]

sarḳındı: Kaynayan sıvı.

s. 0957

s.+ men 0965

[2]

sarḳıt: Misafirden arta kalan yiyecek.

s.+ ı 1445

[1]

sarna -: Çok, durmadan konuşmak.

s.- p 1219

s.- ydı 0908

[2]

sarsıl -: Bir işi uzun süre yapmak.

s.- ġan 1522

[1]

sarsılt -

ḳulaḳ sarsılt-: Çok konuşarak rahatsız etmek.

ḳ.+ın s- ıp 0408

[1]

sarşunaḳ: Dağlık yerlerde bulunan bir fare türü.

s.+ tay 1165

s.+ tıñ 1332

[2]

sart: İki nesnenin birbirine değmesi ya da çarpmasından çıkan ses.

s. 2074

[1]

sartılda -: Gürültü patırtı yapmak.

s.- p 1183

[1]

sartıldat -: Çatırdatmak.

s.- armın 0535

[1]

sas -: Şaşırmak, şaşmak.

s.- ıp ḳaldı 1895

s.- ḳanım 0072

[2]

sası -: Bozulmak, kokmak.

s.- ġan 1997

[1]

sasıḳ: Art niyetli.

s. 1361

[1]

sat -: Satmak.

s.- atın 0116, 0123

s.- ıp 0031, 0132, 0285, 2024

s.- ḳanġa 0690

s.- uv 0284

satıp al-: Satın almak.

s.- asıñ 0155

s.- ıp 0112, 0143, 0533

[13]

satḳındıḳ: Hainlik, döneklik, kaypaklık, satılmışlık.

s. 2011

[1]

sav: Sağ, diri, sıhhatli, esen.

s. 0602

s.+ mısıñ 0076

s. tursañ bolġanı 1067

sav et-: İyileştirmek.

s.- ip 1933

[4]

savi -: Sağmak.

s.- dı 0920, 0929

s.- ġannan 0690, 0752

s.- ıp jürgenim 0938

s.- madıñız 0931

s.- uv 0922

s.- uvına 0930

[8]

savi̇al: *Ar.* Sual, soru.

s. 1661, 1787

s.+ ġa 1914

s.+ ıñ 2120

s.+ ına 0377

s.+ ıña 1923

s.+ men 2052, 2099

savi̇al ḳoy-: Soru sormak.

s.- adı 1672, 2005, 2040

s.- dı 0636, 1155

savi̇al tasta-: Sormak, soru sormak.

s.- dı 0064

[14]

savi̇dager: Tüccar, tacir.

s. 0869

s.+ ler 1027

[2]

savi̇dalas -: Pazarlık etmek.

s.- ıp jatḳan 1542

[1]

savdeger: bkz **savdager**

s. 0022

[1]

savıḳ -: Sıhhati düzelmek, iyileşmek, şifa bulmak.

s.- ıp ketetindey 0692

[1]

savıḳḳoy: Eğlenceyi seven, eğlence düşkünü.

s. 0443

[1]

savıl -: Sağılmak.

s.- adı 0919

s.- atın 1001

[2]

savım: Sağma vakti, sağım zamanı.

s.+ ġa 0914

s.+ ı 0999

[2]

savın: Sağmal hayvan.

s. 0766

[1]

savır: Sağrı.

s.+ ın 0925

[1]

savıs-savıs: Kirli kirli, lekeli lekeli.

s. 1003

[1]

savıt: Çeşitli şeyleri koymak için kullanılan küçük kutu.

s.+ ın 0099

[1]

savla -: Şarıl şarıl akmak, çok akmak.

s.- p 0397

[1]

savlıḳ: Sağlık, sıhhat.

s. 0940

[1]

savmal: Taze, ekşimemiş kımız.

s. 0805, 0863, 0864

s.+ dıñ 0862

s.+ ı 0863

s.+ ın 0806

s.+ men 0806

[7]

savran: Bir at cinsi.

s.+ nan 1034

[1]

savsaḳ: Parmak.

s.+ ı (savsağı) 0015

s.+ ına (savsağına) 1234

s.+ ınan savsağınan) 2033

s.+ ıñnıñ (savsağıñnıñ) 1432

suḳ savsaḳ: İşaret parmağı

s.+ ı (savsağı) 0006

s.+ ın (savsağın) 0179, 0187

s.+ tay 1184

[8]

savşalamat: Sağ salim, esen.

s.+ sız 0758

[1]

savşılıḳ: Sağlık.

s.+ ınıñ 2093

[1]

savtamtıḳ

sav- tamdığın ḳaldır-: Eskitmek, yıprandırmak.

s.- may 1594

[1]

say I: Vadi.

s. 1030

s.+ ımen 0320

[2]

say II: Uygun, layık, denkk.

s. 0870

[1]

saya: *Far.* Gölgeli, serin yer.

s.+ da 1475

[1]

sayabaḳ: Park.

s.+ ḳa 0122

[1]

sayaḳ: Kendi başına, yalnız dolaşan.

s. 0714, 0718

[2]

sayasat: *Ar.* Siyaset, politika.

s.+ ı 0290

[1]

sayasiy: *Ar.* Siyasi, politik, siyasal.

s. 1865

[1]

sayat

sayat ḳur-: Gezmek, yürüyüşe çıkmak.

s.- atın 1546

[1]

sayın: 1. İsimlerden sonra gelerek isimlere "her" anlamı katar.

s. 0662, 0738, 0739

2. –ġan/-gen partisip ekini almış fiillerden sonra gelerek –DIğInda gerundiumunun işlevinde kulllanılır.

(alġan) s. 1025

(estigen) s. 0221, 1862

(ḳaraġan) s. 1484

(kelgen) s. 0718

(siñgen) s. 0700

(taḳaġan) s. 1744

(taratḳan) s. 506

(üñilgen) s. 1481

[12]

sayıs: Müsabaka, yarışma.

s.+ ı 0016

[1]

sayḳal: Hilekar, düzenbaz, dolandırıcı.

s. 0746

[1]

sayla -: Seçmek, oy vermek.

s.- p alıp 0409

s.- ydı 1563

[2]

saylan -: Seçilmek.

s.- ıp 1565

[1]

sayranda-: Eğlenmek, hoş vakit geçirmek.

s.- p 0367

[1]

say-say: Vadi boyunca.

s.+ ġa 1347

[1]

saytan: *Ar.* Şeytan.

s. 0225

s.+ ġa 1182

s.+ nıñ 1230, 1535

[4]

saz I: Melodi, nağme, ezgi.

s. 0068, 0817

s.+ ı 2065

[2]

saz II: Sazlık, bataklık.

s.+ ı 2065

[1]

saz -: Sızlamak.

s.- adı 1375

s.- ıp 2000

[2]

sazar -: Donakalmak, donup kalmak, put kesilmek.

s.- ıp 1175

[1]

sebep: *Ar.* Sebep, neden.

s. 1328, 1811

s.+ i 1924, 2000, 2001

s.+ ten 1538

s.+ terge 1531

[7]

segiz: Sekiz sayısı.

s. 0790, 1951

[4]

sekekte -: Sekmek, seke seke yürümek.

s.- p 1004

[1]

sekem

sekem al-: Şüphelenmek.

s. alıp 0405

[1]

sekilden -: Benzemek, andırmak, gibi görünmek.

s.- di 1048

s.- ip 1195, 1268

[3]

sekildi: Benzer, gibi, şekilde.

s. 0017, 0139, 0258, 0321, 0336, 0396, 0451, 0501, 0502, 0574, 0824, 0834, 0889, 0976, 1055, 1152, 1206, 1247, 1263, 1280, 1304, 1480, 1493, 1513, 1518, 1595, 1600, 1674, 1768, 1785, 1804, 1934, 2017, 2090, 2120

s.+ siñ 1933

[37]

sekir -: Sıçramak, atlamak.

s.- ip 1258

[1]

seksen: Seksen sayısı.

s. 0449

[1]

seksen tört mıñ: Seksen dört bin sayısı.

s. 1552

[1]

seksen üş: Seksen üç sayısı.

s. 0494, 0495

[2]

seksiy -: Farklı, dikkat çekici ve hareketsiz görünmek, durmak.

s.- ip tura berdi 2120

[1]

seldir: Sık olmayan, seyrek.

s. 1142

[1]

selkil: Titreme, sarsıntı.

s.+ i 0477

[1]

selkilde -: 1. Boş, avare, aylak dolaşmak.

s.- p 1580

2. Titremek.

s.- p jürgenime 0640

s.- vi 0361

[3]

selsoḳ: İsteksiz, gönülsüz, hevessiz.

s. 2060

[1]

selt

selt etme-: Hiçbir iz bırakmamak.

s.- peydi 1608

[1]

selteñde -: Avare, aylak, boş dolaşmak.

s.- p jürgenim 0638

[1]

sem -: Zayıflamak, erimek.

s.- ip 1811

[1]

semiz: Semiz, şişman, tombul.

s. 1854

[1]

semizşe: Şişmanca, tombulca.

s. 1433

[1]

sen: Sen, teklik ikinci kişi zamiri.

s. 0111, 0271, 0493, 0600, 0827, 1013, 1353, 1358, 1610, 1924, 1937, 1977

s.+ de 0785

s.+ dey 1012

s.+ ge 1893

s.+ i 1010, 1925, 2039, 2052

s.+ iñ 1349, 1351, 1352, 1452, 1459

s.+ iki 0328, 0436, 1358

[25]

sen -: İnanmak, güvenmek, kanmak.

s.- bedi 2081

s.- beymin 1264

s.- di 0250

s.- ip 0245

s.- sin 1265

[6]

senbi: Cumartesi.

s.+ de 2070

[1]

sender: Siz, çokluk ikinci kişi zamiri.

s.+ di 1856

s.+ ge 0863

[2]

senen: Senden.

s. 0131, 0594, 0618

[3]

sengiş: Kolay inanan, çabuk inanan.

s. 0134

[1]

senimsiz: İnançsız, güvenilmez, itimatsız, şüpheli.

s. 1865, 1884

[2]

sep -: Toohum serpmek.

s.- ip 0296

s.- kendey 0615

s.- üvge 0307

[3]

septir -: Serptirmek.

s.- ip jür 0553

[1]

serey -: Boylu boyunca yatmak, uzanmak.

s.- gen 1757

s.- ip 1580

[2]

sereyt -: Uzatmak.

s.- ip salıp 1600

[1]

sergek: Dinç, çevik, canlı.

s. 1124

[1]

sergi -: Canlanmak, dinç olmak.

s.- p 1683

s.- siñ 1597

[2]

sergitpe: Ferahlama, rahatlama.

s. 1037

[1]

seri: Güzel giyinen, marifetli delikanlı.

s. 1032, 1033, 1037, 1049, 1187

[6]

serik: *Far.* Yol arkadaşı, yoldaş.

s.+ ime (serigime) 1250

s.+ iniñ (seriginiñ) 0267

[2]

seriktik: Yol arkadaşlığı.

s. 1131

[1]

serjant: *Fr.* Çavuş.

s.+ ı 1986

[1]

serke: Beş altı yaşlarında ve kısırlaştırılmış olan erkek keçi.

s. 0725

s.+ den 0724

s.+ sin 0734

[3]

sermele -: Kollarını açmak, sallamak.

s.- p 2044

[1]

serpi -: Bir şeyi bir tarafa doğru itmek, fırlatmak, atmak.

s.- p 0708

[1]

serpil -: Sallanmak.

s.- di 1274

s.- ip 1258

[2]

sert: *Ar.* Vaat, yemin, ant.

s.+ i 1079

s.+ in 0864

[2]

serüv̇en: *Far.* Gezi, gezinti.

s.+ ge 1225

[1]

serüv̇ende -: Dolaşmak, gezmek, gezinmek.

s.- mek bolıp 1588

[1]

sesken -: Çekinmek, korkmak.

s.- ip 2116

[1]

seskendir -: Korkutmak.

s.- medi 0699

[1]

seyil

seyil ḳur-: Yürüyüşe çıkmak.

s.- amın 1599

[1]

seyles -: bkz. **söyles-**

s.- ip alayın 0304

[1]

sez -: Sezmek, hissetmek.

s.- bedi 2131

s.- di 0250, 0380, 1809

s.- dim 0929, 1293, 1496, 1509

s.- diñ 1282

s.- edi 1369, 1596, 1606

s.- em 1059

s.- gedey 1498

s.- gen 0670, 1751, 1764

s.- gen joḳ 1489

s.- ip 0635, 1693

s.- ip jatıp 0658

s.- ipti 1469

[23]

sezdir -: Sezdirmek, hissettirmek.

s.- di 0677

s.- mey 1043

[2]

sezgiş: Sezgi kabiliyeti yüksek, sezgili, sezen.

s. 1808

[1]

sezil -: Sezilmek, hissedilmek.

s.- di 0051, 0227, 0686, 0701, 0771, 1045, 1840, 2098

s.- edi 1483, 1794

s.- etin 1247

[11]

sezim: Duygu, his, sezgi.

s. 2022

s.+ ge 1693

s.+ i 1703

[3]

sezin -: Sezmek, duymak, hissetmek.

s.- di 0512, 1892

s.- dim 2127

s.- edi 1704

s.- edi eken 0657

s.- ip 0244

s.- se 1991

[7]

sèbiy: *Ar.* Bebek, sabi, küçük çocuk.

s.+ diñ 1142

[1]

sèki: Seki, tahta, sedir, peyke.

s. 1071, 1727

[2]

sèl: Azıcık, küçücük, birazcık.

s. 0276, 1597, 1632, 1938, 2122

s.+ den 0709

[6]

sèlde: *Far.* Sarık.

s. 0040, 0157

s.+ niñ 0156

s.+ si 0169, 1137, 1145

s.+ sin 0050, 0184, 0201

s.+ sinde 0195

s.+ siniñ 0184, 1558

[12]

sèlem: *Ar.* Selam, merhaba.

s.+ in 1870

s.+ nen 1310

[2]

sèlemdes -: Selamlaşmak.

s.- ip 0056

s.- ip turatın 1431

s.- keni 1101

s.- kenşe 1488

s.- ti 0561, 0613

s.- tim 0758

[7]

sèn: Güzellik, şıklık, zariflik.

s.+ i 1245

[1]

sèri I: Seher vakti.

s. 1983

ḳulḳın sèri: Şafağın söktüğü vakit.

ḳ.+ den 0272, 0552

[3]

sèri II

bir sèri: Başka, neyse.

b. 1218

[1]

sèrilik

sèrilik as iş-: Kahvaltı etmek.

s.- üvdi 0054

[1]

sèten: *Fr.* Saten.

s. 1776

[1]

sèv̇le: Işın, ışık, şule.

s. 0634, 0635, 1647

s.+ simen 0844

s.+ sine 1078

[5]

sèv̇leli: Aydınlık, ışıklı.

s. 1633

[1]

sèygülik: Hızlı koşan, yürük at.

s.+ ti 1609

[1]

sıbaġa: Değerli misafirler için kışlık etten ayrılan pay.

s. 1456, 1458

s.+ m edi 0983

s.+ ñdı 1459

s.+ sı 1153

[5]

sıban -: Sıvamak, kıvırmak.

s. 0602

s.- ıp 0170, 0365, 0483

[4]

sıbarşik: bkz. **svarşçik**

s.+ tiñ 0345

[1]

sıbaylas: Komşu, yan yana, sınırdaş.

s.+ ı 0225

[1]

sıbır: Fısıltı, fısıldama.

s.+ ınan 1535

[1]

sıbırla -: Fısıldamak, fısıldayarak konuşmak.

s.- p turġan 1152

s.- y 0280

[2]

sığıray -: Gözlerini kısarak bakmak.

s.- ġan 1198

[1]

sıķ -: (Çamaşır vb.) Sıkmak.

s.- ıp 0544

s.- ıp aldı 1985

[2]

sıķaķşı: Alaycı, şakacı.

s. 1829, 1839, 1861, 1869

s.+ nıñ 1864

[5]

sıķıldı: Benzer, gibi, şekilde.

s. 0903

[1]

sıķırlat -: Gıcırdatmak.

s.- ıp 1333

[1]

sıķpa: Süzülmüş yoğurttan, elde sıkılarak yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek.

s. 0978

s.+ ġa 0984

[2]

sıķpıt: Görünüş, görüntü.

s. 0261

[1]

sıķsıñda -: İçin için ağlamak.

s.- p 1988

[1]

sıķsiy -: Karnını doyurmak.

s.- ġan 0587

[1]

sılan -: Süslenmek, kendine çeki düzen vermek.

s.- ıp 1566

[1]

sılbır: Boş, gevşek, yumuşak, beceriksiz.

s. 1585

[1]

sıldır: Şırıltı, şıngırtı.

s. 2040

s.+ ın 1043

sıldır et-: Şırıldamak.

s.- ken 1727

sıldır etkiz-: Şıngırdatmak.

s.- ip 0178

[4]

sıldıra -: Şıngırdamak, şırıldamak.

s.- p 1434, 1727

[2]

sıldır-sıldır: Şırıl şırıl, şıngır şıngır.

s. 2035

[1]

sılķ

sılķ et-: Aniden düşmek, yıkılmak.

s.- ip 2049

[1]

sılķıldat -: İçinden gelerek kıkır kıkır gülmek.

s.- ıp 0461

[1]

sılķiy -: Tıka basa yemek içmek.

s.- ar 1390

[1]

sılpılda -: (Yansıma) Şınk şınk etmek, şıngırdamak.

s.- p otırıp 1320

[1]

sın -: Kırılmak, parçalanmak.

s.- ġan 1507

s.- ıp 0346, 1916, 2048

jüz sın-: Surat asmak.

j.- ıp 0992

[5]

sın: Eleştiri, tenkit.

s.+ dı 1842

s.+ ı 0772

[2]

sına -: Eleştirmek, tenkit etmek.

s.- p 1912

s.- sa 1926

[2]

sınap: Cıva.

s. 0456

[1]

sıñar: 1. İkizlerden, çiftlerden biri.

s. 1164

2. Bir şeyin eşi, dengi.

s.+ ı 1837

[2]

sıñay: Düzen.

s.+ ı 0607

s.+ men 0144

[2]

sındır -: Kırmak, parçalamak.

s.- a jazdap 0467

s.- ġan 1847

s.- massıñ 0351

s.- maytın 1474

[4]

sıñġır: Şıngırtı, şıngırdama sesi.

s. 0837, 2040

[2]

sıñġırla -: Katıla katıla gülmek.

s.- ġan 1444

s.- p tur 1244

[2]

sıñġır-sıñġır: Şıngır şıngır.

s. 2035

[1]

sıñḳılda -: Kıkır kıkır gülmek.

s.- ġan 0833

s.- p 1431

[2]

sıñsuv̇: Gelin olan kızın ailesi ve yakınları ile vedalaşma anında ağlayarak duygularını şiir yolu ile terennüm etmesi geleneği.

s.+ ġa 1989

[1]

sınşı: Eleştirmen, münekkit.

s. 1046, 1840, 1845

s.+ nıñ 1846

[4]

sıpa: İleri gelen, davranışlarıyla örnek olan kimse.

s. 1032

[1]

sıpayı: Kibar, edepli, nezaketli.

s.+ sın 0764

[1]

sıpayıgerşilik: Edeplilik.

s.+ i 0875

[1]

sıpayıla -: Nezaket göstermek, kibar olmak.

s.- p 0314, 0606

[2]

sıpır -: Süpürmek, temizlemek.

s.- a 0077, 0836

s.- adı 1122

s.- ıp 0184, 0286, 0296

[6]

sıpırıl -: Süpürülmek, temizlenmek.

s.- ıp 0782

[1]

sıptığırday: Sağlam, dinç, zinde, sert.

s. 1566

[1]

sır: Sır, gizem; bir işin özü, püf noktası.

s. 1012, 1048

s.+ dıñ 0261, 0272

s.+ ı 0772, 1160

s.+ ımdı 1688

s.+ ın 0385, 0745, 0857, 0975

s.+ ını 1025

s.+ larınıñ 2022

sır ber-: Sır vermek.

s.- medi 0661

s.- megen 1485

s.- mevdi 1486

sır bölis-: Dertleşmek, sır bölüşmek.

s.- ipti 2097

[17]

sıra: Bira.

s. 0459

s.+ men 0512

s.+ nı 0461, 0511

[4]

sırġana -: Akıp geçmek, gitmek; kaymak.

s.- p 0055

[1]

sırġı -: Kaymak, hızlı gitmek, patinaj çekmek.

s.- p 0456

[1]

sırıḳtay: Uzun, sırık gibi.

s. 0061

[1]

sırıl -: İtilmek.

s.- ıp 1241

[1]

sırḳattan -: Hastalanmak, hasta olmak.

s.- ıp jatḳanda 0620

s.- ıp ḳaldı 0616

[2]

sırḳıra -: Sancımak, sızlamak.

s.- p 0103

s.- p jürgen 1426

[2]

sırlas -: Sırrını paylaşmak, sır vermek.

s.- ar 0866

s.- tı 1036

[2]

sırlı I: Sırlı, esrarengiz.

s. 0772

[1]

sırlı II: Boyalı

s. 1040

[1]

sırminez: Gizemli.

s. 1086

[1]

sırp-sırp: (Yansıma) Ayakkabıyı yere

sürtünce çıkan ses.

s. 1721

[1]

sırt I: Dış.

s. 0800, 1844, 1979, 1996, 2003

s.+ eki 1480

s.+ ı 0822

s.+ ımnan 0118

s.+ ına 0123

s.+ ınan 0060, 2063

s.+ ķa 0143, 0381, 0914, 1544, 1557, 1562, 1566, 1588, 1599, 1612, 1812, 2114

s.+ ta 1543, 2108

s.+ taġı 0650

s.+ tan 0836, 0857, 0912, 1754, 1791

ķulaġının sırtınan jiber-: Kulak asmamak.

ķ.- di 0630

sırt aynal-: Terslemek, sırt çevirmek.

s.- dı 0992

s.- ġanı 1980

s.- ıp 1985

[34]

sırt II: (Yansıma) Kapının açılırken çıkardığı ses.

s. 1889

[1]

sırtılda -: Tıkırdamak, takırdamak.

s.- ġan 1097

[1]

sırtķı: Dış taraftaki, dışarıdaki, yabancı.

s. 1889

[1]

sırtkiyim: Mont, palto.

s.+ men 1908

[1]

sırttan: Kurt köpeği.

s. 0749

[1]

sıtıl -: Çıkıp gitmek, kurtulmak.

s.- ıp 1611

[1]

sıtır-sıtır: Çıtır çıtır, kıtır kıtır.

s. 1231

[1]

sıy -: Sığmak, almak.

s.- maġandı 0532

[1]

sıy

sıy et-: Saygı göstermek hürmet

etmek.

s.- ipti 1553

[1]

sıyla -: Saygı göstermek, hürmet etmek, saymak.

s.- ġan 0358, 0746

s.- maġan 0607

s.- masañ 1904

s.- p 1026, 1610

s.- ptı 1525

s.- sañşı 1904

s.- vġa 0083

s.- ydı 0746

s.- ytın 1041

[11]

sıylaẇşı: Saygılı, hürmetli.

s. 0892

[1]

sıylı: Değerli, kıymetli, önemli.

s. 0318, 0342

[2]

sıypa-: Okşamak.

s.- p 0214

[1]

sız -: Çizmek.

s.- baġan 0380

s.- ıp 1686, 1695

[3]

sız: Küskünlük, öfke.

s. 1714

s.+ ġa 0963, 1141

s.+ ı 1483

[4]

sızda -: Sızlamak, zonklamak.

s.- ġandı 1139

[1]

sızdıḳta -: Çizgi, hat çizmek.

s.- p 0926

[1]

sızdıḳtat -: Çizgi, hat çizdirmek.

s.- a 0959

[1]

sızıḳ: Alın yazısı, kader.

s.+ ınan 1668

s.+ tarı 0832

[2]

sızıl -: Çizilmek.

s.- ıp turıp 1379

[1]

siḳır: *Ar.* Sihir, büyü, sır.

s. 1685

s.+ ımdı 1688

[2]

sıḳırşı: Büyücü, sihirbaz.

s.+ nıñ 1687

[1]

sile

silesi ḳat-: Çok yorulmak.

s.- ıp 0563

[1]

silekey: Tükürük, salya.

s.+ im 1291

s.+ imdi 0814

[2]

silekpe

silekpesi şıḳ-: Çok yorulmak, bitkin düşmek.

s.- ıp 2037

[1]

silele -: Çok yorulmak, bitkin düşmek.

s.- p 1204

[1]

siley -: Donakalmak, şaşırıp kalmak.

s.- ip otırdı 0312

[1]

sileyt -: Vurmak, öldürmek.

s.- e 1941

s.- ip 2020

s.- ip turıp 2026

[3]

silki -: Silkmek, sarsmak.

s.- p 0293, 1827

s.- r edi 0427

[3]

silkin -: Sarsılmak, silkinmek.

s.- ip 0052, 1756

[2]

silte -: Sallamak, atıfta bulunmak.

s.- r 0711

s.- ydi 0498

[2]

siltidey

siltidey tın-: Çıt çıkarmamak, sessiz kalmak.

s.- dı 1858

[1]

simir -: Birden içmek, bir dikişte içmek.

s.- di 0896

s.- gende 0357

simirip sal-: Birden içivermek.

s.- ip salġanımda 0847

[3]

simiris -: Birden içmek, bir dikişte içmek.

s.- ti 0462

[1]

simirt -: İçirmek.

s.- peydi 0877

[1]

siñ -: Sinmek.

s.- beydi 1314

s.- di 2088

s.- edi 0938

s.- gen 0318, 0700, 1009

s.- ip 0249, 1493, 1859

s.- ip ketken 1302

s.- ipti 0202

s.- sin 1917

bolar is boldı boyaẏı siñdi: olanlar oldu, yapacak bir şey yok anlamında.

b. 0172

[13]

siñir -: Sindirmek, hazmetmek.

s.- edi 0811

s.- ip 1747

[2]

sirè: Galiba, herhalde, belki.

s. 0072, 0671, 0904, 1093

[4]

sire -: Sertleşmek, katılaşmak.

s.- vi 1110

[1]

sires -: Donmak, katılaşmak.

s.- ip 1580, 1767

s.- ip otıradı 2005

s.- ip otırġanımız 0274

[4]

sirespe: İnsan ve hayvan vücuduna açık yaralardan giren, genelllikle toprakta, gübrede yaşayan, bir basilin yol açtığı, kasların sürekli ağrılı kasılmasıyla kendini gösteren ateşli ve tehlikeli bir hastalık, kazıklı humma, tetanos.

s. 0293

[1]

sirestir -: Sözünü dinletememek.

s.- ip 0549

[1]

siriñke: Kibrit

s. 1792, 1995

s.+ dey 1261

[3]

sirke: *Far.* Sirke.

s. 0147

[1]

sirkelen -

közi sirkelen-: Yorgunluktan gözleri yanmak.

k.- ip 0007

[1]

siya: Mürekkep.

s. 0099

s.+ ġa 0037

[2]

siyır: Büyükbaş hayvan, sığır.

s. 0301, 1161

s.+ dı 1440

s.+ dıñ 1355

s.+ ın 0318

[5]

siyıs -: Sığmak.

s.- paydı 0274

[1]

siypa -: Okşamak.

s.- dı 0269

s.- p 1053, 1687

s.- ydı 0925

[4]

siypala -: Okşamak, sıvazlamak.

s.- p 1831

[1]

siypat: *Ar.* Görünüş, sıfat, yüz.

s.+ ķa 1673

s.+ tan 1673

[2]

siyraķ: Baldır, incik.

s. 0107

s.+ ı (siyrağı) 0103, 1007

s.+ ıñ (siyrağın) 0837

[4]

siyre -: Seyrekleşmek, seyrelmek.

s.- gen 0142

[1]

siyrek: Seyrek.

s. 1827

[1]

siz: Siz.

s. 1538, 1746, 1900

s.+ derge 0905

s.+ di 2105

s.+ diñ 0862, 1576, 1673, 1884

[9]

sodan: Ondan, o zamandan.

s. 0291, 0389, 0402, 0499, 0508, 0520, 0530, 0572, 0591, 0676, 0743, 0826, 0882, 0938, 1120, 1229, 1336, 1384, 1406, 1743, 1977, 2041, 2064

[24]

sofı: *Ar.* Din buyruk ve yasaklarına bütünüyle uyan kimse, sofu.

s. 0040

[1]

soġan: Şuna.

s. 0190, 0870, 0908, 2032

[4]

soġıl -: Vurulmak.

s.- ġan 1032

[1]

soġım: Kış için özel olarak kesilen hayvan ve bu hayvanın eti, etlik.

s.+ ın 1144

[1]

soğıs: Savaş, muharebe.

s. 0618, 1525

s.+ ı 0222

s.+ ınıñ 0659, 1164

s.+ ķa 0742

s.+ ta 1652

s.+ tan 0738, 1136

[9]

soķ -: 1. Vurmak, çarpmak.

s.- ķan 0382, 0395, 1866, 1959, 1979

s.- ķanı 0634, 0682

s.- padı 0306

s.- tı 1498

2. Uğramak

s.- ıñız (soġıñız) 0445

s.- ıp (soġıp) 0441

s.- ıptı (soġıptı) 0027

s.- ķan joķpın 0303

3. Metalden her türlü eşya yapmak.

s.- ķan 1030

4. –p ; -y gerundium eklerinden birini almış fiilden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

lıķılday s.- ķan 0651

lıķsıy s. ķan 1731

lıpılday s.- ıp (soġıp) 0015

örekpip s.- ıp (soġıp) 2073

sorġalap s.- am (soġam) 1291

suñķıldap s.- ıp (soġıp) 0515

üyirip s.- ķanda 2012

anekdot soķ-: Fıkra anlatmak.

a.- adı (soġadı) 1219

ķol soķ-: Alkışlamak.

ķ.- adı (soġadı) 1275

ķ.- ıp (soġıp) 1969

telefon soķ-: Telefon etmek, telefon açmak.

t.- adı (soġadı) 0410

t.- ıp (soġıp) 0434

[26]

soḳır: Kör.

s. 0903

[1]

soḳtıḳ -: Sataşmak, belaya bulaşmak.

s.- ıp (soḳtıġıp) 1831

[1]

sol I: Bu, şu, o.

s. 0155, 0197, 0277, 0298, 0330, 0348, 0412, 0434, 0485, 0492, 0512, 0624, 0635, 0666, 0673, 0676, 0691, 0704, 0717, 0733, 0739, 0802, 0853, 0856, 0893, 0944, 0963, 0989, 1016, 1101, 1112, 1119, 1124, 1127, 1134, 1189, 1194, 1198, 1284, 1294, 1317, 1333, 1376, 1378, 1380, 1386, 1455, 1464, 1481, 1485, 1487, 1495, 1496, 1502, 1515, 1517, 1522, 1530, 1538, 1542, 1543, 1553, 1582, 1635, 1648, 1659, 1693, 1706, 1741, 1774, 1836, 1860, 1867, 1951, 2035, 2065, 2119, 2125, 2127

s. edi 0144, 0857, 0975, 0983, 0986

s. eken 1056

[88]

sol II: Sol, sağ karşıtı.

s. 710, 795, 924, 958, 1042, 1729, 2085

[7]

solar: Bunlar, şunlar.

s. 1917

s.+ dı 1413

s.+ dıñ 1153, 1226

[4]

solay: Şöyle, böyle.

s. 1708, 1887, 1991, 2006

s.+ ı 1887

s.+ ım 1939

s.+ ına 2007

[7]

soldat: *İta.* Asker, savaşçı, muharip.

s.+ ı 1904

s.+ ısıñ 1905

[2]

solġında -: Solgunlaşmak, solmak.

s.- p 1272

[1]

som: Eski para birimi.

s. 0494, 0497

s.+ ġa 0497

s.+ ın 0495, 0497

[5]

soñ: Son, sonra, arka.

s. 0107, 0125, 0212, 0354, 0434, 0543, 0694, 0709, 0739, 0936, 1067, 1310, 1467, 1603

s.+ darında 1007

s.+ dı 0635, 1601

s.+ ıma 0098, 1910

s.+ ımnan 1159, 1914

s.+ ına 0100, 0137, 1080, 1623, 1682, 1721, 1803, 1841

s.+ ınan 0186, 0187, 0297, 0546, 0565, 0728, 1276, 1718, 1720, 1732, 1860

s.+ ında 0730, 1097, 1840

[43]

sonar: Gece yağıp sabah dinen kardan sonra ava çıkmak.

s. 0282

[1]

sonav̇: Şu, ta.

s. 1802

[1]

sonda: O an, o zaman, o vakit, o sırada.

s. 0190, 0262, 0488, 0504, 0581, 0665, 0703, 0727, 0730, 0744, 0852, 0987, 1065, 1151, 1289, 1496, 1519, 1575, 1601, 1625, 1665, 1764, 1811, 1981

[24]

sondağı: O anda, o zamanda, o vakitte, o sırada.

s. 1146

[1]

sonday: O kadar, onun gibi, onun kadar.

s. 0415, 1537, 1652

[3]

soñğı: Son, sonuncu, nihai.

s. 1037, 1063, 1655, 1658, 2047, 2119, 2123

[7]

sonı: Bakir, el değmemiş, işlenmemiş.

s. 0254, 0300, 0634, 1654

s.+ sı 1083

[5]

sonımen: Hülasa, kısaca, öylece, özetle.

s. 0556, 1168, 1311

[3]

sonıñ: Bunun, şunun.

s. 0336, 0505, 1170, 1382, 1480, 1831, 1846

[7]

soñınan: Sonradan, arkasından, peşinden.

s. 0355

[1]

soñında: Sonra, arkasında, peşinde.

s. 1179

[1]

sonşa: O kadar, onca, öylece.

s. 0071, 0100, 1454, 1794

[4]

sonşalıḳ: O kadarlık.

s. 0145, 1583

[2]

sonşama: bkz. **sonşa**

s. 0570, 0634, 0916, 1009, 1015, 1280, 1292, 1411, 1966, 2019

[10]

sopaḳşa: Yuvarlakça, yumurtamsı, oval.

s. 1304

[1]

sopı: *Ar.* Mutasavvıf, derviş, sofu.

s. 0225

[2]

sopılıḳ: Mutasavvıflık, dervişlik, sofuluk.

s. 1633

[1]

sor -: Emmek, soğurmak, sorumak.

suvıḳ s.- ıp 1479

suvıḳ sor-: Üşümek, soğuk çekmek.

s.- ıp otırġanın 0584

[2]

sor: Felaket, talihsizlik.

s.+ ı 1182

[1]

sorap: İz.

s.+ ı 1492

s.+ ımen 0711

s.+ tan 0983

[3]

sorapta -: Höpürdetmek, hopurdatmak.

s.- p otırıp 0282

[1]

soray -: Yüksek, uzun olmak.

s.- ġan 0475

s.- ıp 0461, 0564

[3]

sorġala -: Damlamak, dökülmek, akmak.

s.- ġan 0732

s.- p 1291

[2]

sorġı-: Suyu çekilerek kurumaya başlamak.

s.- ġan 0477

[1]

sorġız-: Sordurmak.

s.- adı 1607

[1]

sormañday: Dertli, kederli, talihsiz.

s. 1978

s.+ mın 0140

[2]

sorpa: Çorba.

s. 0392, 1039

s.+ nıñ 1017

s.+ sın 1398

[4]

sosın: Sonra.

s. 0092, 0297, 0298, 0305, 0340, 0359, 0447, 0468, 0585, 0679, 0715, 0802, 0803, 0806, 0917, 0943, 0953, 0961, 0971, 0998, 1006, 1088, 1175, 1207, 1291, 1312, 1439, 1492, 1509, 1654, 1887, 1889, 2004

[36]

sosınġı: Daha sonra, sonraki.

s. 0660, 0868, 0968, 0970

[5]

sottal -: Mahkemeye çıkarılmak, yargılanmak, ceza verilmek.

s.- ġan 1865

[1]

soy-: (Hayvan) Kesmek, yüzmek.

s.- amız 0390

s.- ıp 1166

s.- ıp alıp 0801

[3]

soyȧ-soyȧ

soyȧ-soyȧ bol-: (Ağacın dalları) Diken diken olmak, uzamak.

s.- ıp 0664

[1]

soyıl: Topuz, çomak.

s.+ ın 1865

[1]

soz -: Çekmek, uzatmak.

s.- a bergende 0467

s.- adı 0926

s.- dı 0069, 0327

s.- ġan 0579

s.- ıp 0107, 1045

[7]

sozġıla -: Çekiştirmek.

s.- p 1005

[1]

sozıl -: Uzamak, uzanmak, gerilmek.

s.- ıp 0652

s.- madı 1274

[2]

sozılmalı: Uzun.

s. 0889

[1]

söl: Öz su, usare.

s.+ i 0888

s.+ in 0811

[2]

söle -: bkz. **söyle-**

s.- ymin 1769

[1]

sömke: *Rus.* Çanta.

s. 1207, 1364

s.+ sin 1334, 1337, 1385

[5]

sön -: Sönmek, parlaklığını, ışığını yitirmek.

s.- gen 1513

s.- ip 1753

[2]

söndir -: Söndürmek.

s.- medim 1448

[1]

söndiris -: Söndürmek.

s.- ken 0300

[1]

söre: Raf, tahta.

s. 0795

s.+ de 0854

s.+ degi 1019

s.+ den 0798

s.+ ge 0519

s.+ niñ 0797, 0885, 0942, 1076

[9]

söyle -: Konuşmak, söylemek.

s. 1354

s.- gen 0600, 1829

s.- p 0064, 0149, 0872

s.- r 0438

s.- ydi 0130

s.- ysiz 0373, 1884

s.- ytin 1831

[11]

söyles -: Söyleşmek, konuşmak.

s.- eyik 1903

s.- eyin 0435

s.- ken 2094

s.- kisi kelmeydi 2003

s.- üvge 2081

[5]

söyles: Diksiyon, konuşma.

s.+ i 1243

[1]

söyt -: (Solay et-) Öyle yapmak, öyle etmek.

s.- e 0727

s.- edi 1365, 1393, 1700

s.- er 1299

s.- ip 0902, 1170, 1326, 1638

s.- se 0723, 1579, 1656

s.- sek 1245

s.- sem 0893

s.- ti 0079, 0964, 1090

[18]

söz: Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamlı olan ses birliği, kelime, kelime.

s. 0053, 0067, 0085, 0086, 0093, 0172, 0230, 0244, 0252, 0314, 0426, 0507, 0544, 0547, 0600, 0739, 1314, 1367, 1477, 1639, 1800, 1805, 1837, 1864, 1880, 1887, 1900, 1905, 1921, 1927, 1936, 1945, 1963, 1976, 2064, 2122

s.+ ben 0045, 0089, 1852

s.+ den 0012, 0014, 0057, 0691, 1953, 2103

s.+ der 0084, 0199

s.+ di 0113, 0243, 0339, 0630, 0908, 1789, 1838, 1839, 1975, 2110

s.+ diñ 1423, 1802, 1904, 1976

s.+ ge 1156, 1485, 1689

s.+ i 0017, 0051, 0190, 0220, 0267, 0581, 0899, 0908, 0987, 0991, 1829, 1871

s.+ im 0164, 1913

s.+ imizdi 0351

s.+ imnen 0872

s.+ in 0037, 0207, 0227, 0291, 0358, 0467, 0597, 0619, 0627, 1120, 1695, 1801, 1861, 1947, 1974

s.+ ine 0086, 1419

s.+ inen 0988, 1504, 1991

s.+ iniñ 1115

s.+ iñizdiñ 0276

öñmeninen ötken aşşı söz: Can yakıcı söz.

ö.+ den 0568

[105]

sözbuyda: Bahane, mazaret.

s.+ sın 1848

[1]

sözşeñ: Hatip, söz ustası.

s. 1864

s.+ derdi 1910

[2]

stakan: *Rus.* Bardak.

s. 0302

[1]

stol: *Ru.* Masa.

s. 0511, 1256, 1258

[3]

suf: (Yansıma) Püf.

s. 1907

[1]

suġanaḳ: Obur, açgözlü.

s. 1206

[1]

suġın -: Sokulmak, bir nesnenin içine girmek.

s.- ıp 0981

[1]

suḳ: Nazar, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç.

s.+ ın 0580

[1]

suḳ -: Batırmak, saplamak, sokmak.

s.- ḳanday 1842

s.- tı 0631

bas suḳ-: Girmek.

b.- ıp 0056

b.- ḳan 2081

b.- tı 0941

ḳol suḳ-: Çalmak, hırsızlık yapmak.

ḳ.- uvġa 0492

suḳ savṡaḳ: İşaret parmağı.

s.+ ı (savṡağı) 0006

s.+ ın (savṡağın) 0179, 0187

s.+ tay 1184

[10]

sula -: Boylu boyunc uzanmak, yatmak.

s.- ġanday 0019

[1]

sulat -: Yatırmak.

s.- ıp salıp 2083

[1]

sulba: Bir şeyin uzaktan görünüşü, silüeti, karaltısı.

s. 2109

s.+ ġa 1579

s.+ m 1770

s.+ nı 1569

s.+ sı 0110, 1996

[6]

sulıḳ

sulıḳ tüs-: Halsiz kalmak, yorgun düşmek.

s.- ip 1578

[1]

suluṽ: Güzel, alımlı, yakışıklı.

s. 1567, 1629, 1636

s.+ dı 1581

s.+ dın 0024

s. eken 1524

s.+ ım 2039

s.+ lardıñ 1611

s.+ larmen 1554

[9]

suluv̇lıḳ: Güzellik, alımlılık, yakışıklılık.

s.+ ı (suluvlığı) 1552

s.+ ın (suluvlıġın) 1279

[2]

sum: Kurnaz, açıkgöz.

s.+ nıñ 0764

[1]

sumañdat -: İşgüzarlık etmek, işgüzarca davranmak, ukalalık yapmak.

s.- ıp 1890

[1]

sumdıḳ: Uğursuzluk; kötülük, art niyetlilik.

s. 0510, 0569, 0730, 1205, 1617

s.+ tardı 1544

s.+ tarıña 1917

[7]

sumḳa: bkz. **sömke**

s. 0499

[1]

suñḳılda -: Çığrışmak.

s.- p 0515

[1]

sur: Çehre, yüz, sima.

s.+ ı 1465

s.+ ın 0058

[2]

sur II: Boz, gri, kül ya da duman rengi.

s. 1118

[1]

sura -: Sormak, öğrenmek, istemek.

s.- dı 1155, 1311

s.- ġalı 0857, 0975

s.- ġan 0153

s.- ġanımda 2120

s.- mastan 0071

s.- p 0289, 0907, 0944, 1068, 1658

s.- p turġan 1543

s.- p tursın 0179

s.- sa 0875

s.- vga 1083

s.- vġa 0852

s.- y keldim 0567

s.- ydı 1597, 1601, 1620, 1655

s.- yıḳ 0271

aḳıl sura-: Akıl almak, danışmak.

a.- sam 2096

bata sura-: Dua istemek.

b.- p 0734

ḳarız sura-: Borç istemek.

ḳ.- p 0325

keşirim sura-: Özür dilemek.

k.- ymın 2102

köñil sura-: Hâl hatır sormak.

k.+ in s.- p 0825, 0827

k.+ imdi s.- y 1767

sadaḳa sura-: Dilenmek.

s.- p 2124

[31]

suraḳ

suraḳ belgisi: Soru işareti.

s.+ nşe 0055

[1]

suras -

ḫal suras-: Hâl hatır sormak, selam vermek.

ḫ.- ıp 0056

[1]

surat -: Sordurmak.

s.- ḳanına 0688

[1]

surav̇: Sual, soru.

s.+ ġa 0855, 1788

s.+ ın 0875

surav̇ sal-: Soru sormak.

s.- ıp 1655

[4]

suret: *Ar.* Resim, tablo.

s. 0834

s.+ i edi 1996

s.+ ke 1719

s.+ pin 2109

s.+ teri 2022

suret sal-: Tasvir etmek, betimlemek.

s.- ıp 0012

[6]

surette -: Tasvir etmek, betimlemek.

s.- vge 0893

[1]

sus

susı bas-: Korku vermek, korku hissi uyandırmak.

s.- tı 0342

[1]

susıldat -: Hışırdatmak.

s.- ıp 2007

[1]

sustı: Yüzü soğuk, sert.

s. 0267

[1]

suv̇: Su.

s. 0116, 0212, 0248, 0296, 0302, 0303, 0319, 0329, 0357, 0582, 0588, 0615, 0675, 0918, 0960, 1021, 1072, 1313, 1686, 1722, 2000

s.+ dağı 0079

s.+ dan 0081, 1763

s.+ dı 1320, 1759

s.+ dıñ 0716

s.+ ġa 0075, 0076, 0084, 0105, 0398, 1088, 1761

s.+ ı 0147, 0538, 0564, 0988, 1352

s.+ ın 0389, 0917, 1151

s.+ ına 0105, 0628, 1100

s.+ men 1998

[46]

suv̇al -: 1. Suyu çekilmek, kurumak.

s.- ar 1352

s.- dı 1723

2. Zayıflamak, incelmek.

s.- ıp ketipti 1273

[3]

suv̇ar -: (Hayvana) Su vermek, suvarmak.

s.- asıñdar 0948

s.- ıp jürse 0582

[2]

suv̇day: Suya benzer, su gibi.

s. 1537

[1]

suv̇dırat -: Hışırdatmak.

s.- ıp 0444

[1]

suv̇ı -: Soğumak.

s.- p 1992

s.- p ḳalġan 1753, 1779, 1990

[4]

suv̇ıḳ: Soğuk.

s. 0113, 0614, 1108, 1755, 1794, 1796, 1806, 1892, 1915, 2044

suv̇ıḳ sor-: Üşümek, soğuk çekmek.

s.- ıp 0584, 1479

[11]

suv̇ın -: Soğumak.

s.- ıp 1984

[1]

suv̇ır -: Çıkarmak; çekmek, koparmak.

s.- ıp 1654, 1664, 2084

s.- ıp alıp 1856, 2048

s.- maḳḳa 1656

külin suv̇ır-: Başına iş açmak.

k.- ar 1369

[7]

suv̇ırıl -: İleri atılmak.

s.- ar 1248

s.- ġan 0455

[2]

suv̇ırma: Çekmece.

s.+ sın 1076

[1]

suv̇ıt -: Soğutmak.

s.- ıp otır eken 0693

[1]

suv̇ḳan

suv̇ḳanı süyme-: Hoşlanmamak, beğenmemek.

s.- y 0565

[1]

suv̇lı: Sulu, sulak.

s. 1094

[1]

suv̇sın: İçecek.

s. 0512, 0843, 0965, 1024, 1564

s.+ ın 0692, 0856, 0967

s.+ nıñ 0868, 1043

[10]

suv̇sında -: Susamak.

s.- dım 0857

s.- ġan 1028

[2]

suv̇soḳtı: Sırılsıklam.

s. 0715

[1]

suyıl -: Dağılmaya, yayılmaya başlamak.

s.- a 0593

s.- a berse 1381

[2]

suyḳıltım: Sıvı, sulu.

s. 1379, 1380

[2]

sülde: İsteksiz, gönülsüz, hevessiz.

s.+ si 0711

[1]

sülgi: Havlu.

s. 1021

s.+ ge 1073, 1094

[3]

sümeñde -: Başıboş gezmek, avare dolaşmak.

s.- p 0728, 1455, 1732

s.- vi 1461

s.- ysiñ 0715

[5]

sümetil -: Büzülmek, kıvrılmak.

s.- di 0355

s.- gen 0293

[2]

sümirey -: Aciz, zavallı bir hâl almak.

s.- ip otırġanı 1770

[1]

süñgit -: Suyu daldırmak.

s.- ip 0143, 1385

[2]

sür -: Yaşamak.

s.- dik 1519

s.- dim 1982

ömir sür-: Yaşamak, ömür sürmek.

ö.- e 1662

ö.- etin 1638

ö.- ipti 0004

[5]

sür: Uzun müddet saklanmak üzere tuzlanmış et.

s. 1008, 1017, 1094

[3]

süreñsiz: Rengi kaçmış, solgun.

s. 1109

[1]

sürin -: Tökezlemek, düşeyazmak.

s.- beydi 0712

s.- e jazdaydı 1613

s.- ip 0577, 1186

s.- ip jürip 1556

s.- ipti 1615

[6]

sürkil: Sıkıntılı, çetin ve çileli dönem.

s. 0563

[1]

sürlev̇: Eski yol, patika, çığır.

s. 0707, 1726

s.+ diñ 0711

[3]

sürt -: Silmek, temizlemek, kurulamak.

s.- ip 0913, 1833

s.- ip edi 0301

s.- ip şıḳḳanşa 1036

s.- ti 0428, 0831, 1022, 1102, 1311

[9]

süt: Süt.

s. 0926, 0969, 1003

s.+ i 0933, 0935

s.+ in 1181

s.+ iniñ 0822

s.+ ke 0918, 0960, 1456

s.+ ti 0690, 0928, 0958

s.+ tiñ 0932, 0961

[16]

sütkil: Süt ürünü.

s. 0870

[1]

süttey: Bembeyaz, süt gibi.

s. 1276, 1537

[2]

süy -: Sevmek, beğenmek, hoşlanmak.

s.- di 2033

s.- dim 0778

s.- er 1348

s.- gen 0746

s.- mek 1708

suv̇ḳanı süyme-: Hoşlanmamak, beğenmemek.

s.- y 0565

[6]

süye -: Korumak, kollamak.

s.- p 2119

[1]

süyek: Kemik.

s.+ i (süyegi) 1259, 1426

s.+ ke 0199

s.+ ten 1807, 2126

[5]

süyeksiñdi: Kemikleşmiş.

s. 1700

[1]

süyeksiz: Kemiksiz.

s. 0024

[1]

süyekti: Kemikli.

s. 0849

[1]

süyelden -: Nasırlaşmak, siğilleşmek.

s.- ip 0006, 0015

[2]

süyem

ḳarı süyem: Bir karış.

ḳ. 1351

[1]

süyen -: Dayanmak, yaslanmak.

s.- ip 1568, 1572

til men jağına süyen-: Bilgiçlik taslamak.

t.- gen 1116

[3]

süyikti: Sevgili, değerli.

s.+ sine 1853

[1]

süyin -: İmrenmek, hayran olmak, haz duymak.

s.- dim 1016

[1]

süykektet -: Gelişigüzel, çabucak yazıvermek.

s.- ip otırğanı 0021

[1]

süyken-: Dokunmak, sürünmek, değmek.

s.- e 1055

[1]

süyre -: Sürümek, sürüklemek.

s.- p 0280

[1]

süyrele-: Sürümek, sürüklemek.

s.- p jürgendey 0611

[1]

süyret -: Sürükletmek.

s.- ip 1721, 1792

s.- ken 0454, 0611

[4]

süyretil-: Düşe kalka yürümek, sürüklenmek.

s.- di 0669

s.- ip turıp 0381

[2]

süysindir-: İmrendirmek, hayran bırakmak.

s.- edi 0400

[1]

süz -: Süzmek, süzgeçten geçirmek.

s.- e 0706

s.- ip kelip 0538

s.- ip şıḳadı 1848

[3]

svarşçik: *Rus.* Kaynakçı.

s. 0361, 0366, 0415, 0416, 0458, 0479, 0523, 0530, 0543, 0577, 0591, 0597, 0604, 0636

s.+ pen 0480

s.+ ti 0564

s.+ tiñ 0357, 0513, 0612, 0633, 0641

[21]

Ş ş

şabar: Ulak, haberci.

ş. 0868

[1]

şabıl -: Atılmak, yayılmak.

ş.- atın 0739

ş.- dı 0720

ş.- ġan 0888

ş.- ıp 0434

[4]

şabıt: İlham, şevk.

ş. 1674

[1]

şadır: Barut gibi, hiddetli, öfkeli.

ş. 1075

[1]

şağım: Şikayet.

ş. 0405

[1]

şağın: Küçük, ufak.

ş. 0059, 0748, 1119, 1443, 1752

[5]

şahar: *Far.* Şehir.

ş. 0111

[1]

şaḫmat: Satranç.

ş. 0584

[1]

şaḳ: Dönem, çağ, devir.

ş. 0077

ş.+ ı (şağı) 1727

ş.+ ında (şağında) 0892

ş.+ ta 0774

[4]

şaḳ - I: Dişlemek, dalamak, ısırmak.

ş.- tı 1064

[1]

şaḳ- II: Yakmak, tutuşturmak.

ş.- ıp (şağıp) 0713, 1792

[2]

şaḳılda -: Cırtlak, tiz sesle konuşmak.

ş.- ġan 1118

[1]

şaḳıldas -: Cırtlak, tiz sesle konuşmak.

ş.- ıp 1295

ş.- ḳanı 1365

[2]

şaḳır -: Çağırmak.

ş.- adı 1059, 1375

ş.- dı 1389

ş.- ıp 0929, 1899

ş.- ıp alġan 0404

ş.- ıp alıp 1019

ş.- ıp jatır 0647, 1894, 1902

ş.- ıp ketken 1387

ş.- sa 1151

ş.- uvsız 1444

[14]

şaḳırt -: Çağırtmak.

ş.- ḳan 1186

[1]

şaḳpaḳ: Çakmak.

ş. 0713

[1]

şaḳşiy -: Kaş çatmak;ters ters, sertçe bakmak.

ş.- adı 1373

[1]

şal: İhtiyar, yaşlı adam.

ş. 0177, 0258, 0267, 0309, 0325, 0346, 0353, 0362, 0613, 0751, 0944, 1374, 2124

ş.+ dar 0262, 0299

ş.+ dardı 0292, 0352, 0367, 0421, 0454, 1170

ş.+ dardıñ 0341

ş.+ darın 0607

ş.+ dı 0280, 0545, 1068

ş.+ dıñ 0264, 0322, 0342, 0358, 0597

ş.+ ġa 0497

ş.+ ıñ 0495

ş.+ ına 1003

ş.+ ınıñ 0348

[35]

şal -: 1. Bağlamak.

ş.- dı 2080

2. Çelmek

ş.- masın 0231

3. Zil çalmak.

ş.- a 2111

ş.- ġısı kelip 1728

ş.- ıp 2043, 2111

[6]

şala: Yarım, eksik.

ş. 0220

[1]

şalbar: Pantolon, şalvar.

ş.+ dıñ 1132

ş.+ ı 1467

ş.+ ın 0551

ş.+ ınıñ 0782, 1460

ş.+ men 0360

[6]

şalġaylıḳ: Uzaklık.

ş.+ ı (şalġaylığı) 0698

[1]

şalġı: Kopuz, keman yayı.

ş.+ sın 1139

[1]

şalın -: Görünmek.

ş.- dı 0110, 0220

[2]

şaljay -: bkz. **şaljiy-**

ş.- ıp jatḳan 0992

[1]

şaljiy -: Kurulmak, kasılmak.

ş.- ıp 0589, 0735, 1339

[3]

şalḳa: Sırt.

ş.+ mnan 1767

ş.+ sınan 2083

[2]

şam: *Ar.* Mum.

ş. 1704

ş.+ nıñ 1197

soñına şam alıp tüs-: Peşini bırakmamak, takip etmek.

s.- ip 1623

[3]

şama: Güç, kuvvet.

ş.+ sı 2111

[1]

şañ: Toz, toz toprak.

ş. 0375, 1097, 1117, 1312, 1395, 1491

ş.+ ın 0427, 1446

ş.+ nan 0397, 1208

şan ḳap- (ḳavẏ-): Toza gömülmek, arkada kalmak.

ş.- ıp 0583

şañ ḳaptır-: Yaklaştırmamak.

ş.- ıp 0726

şañ tasta-: Kendini göstermek, belli etmek.

ş.+ ıma t.- rmın 0533

[13]

şañdat -: Toz içinde bırakmak, tozu dumana katmak.

ş.- adı 1502

[1]

şañıraḳ: 1. Çadırın en üst noktası, kubbesini oluşturan yuvarlak.

ş.+ ınıñ 1(şanıraġınıñ) 971

2. Ev, ocak.

ş.+ ḳa 1833

ş.+ tı 1326, 1868

[4]

şañḳan: Bembeyaz, süt beyaz.

ş. 0110

[1]

şañḳay

şañḳay tüs: Tam öğle vakti.

ş. 1372

[1]

şañḳıl: Yüksek ses, çığlık.

ş. 1450

ş.+ ı 0836

[2]

şanşıl -: Saplanmak.

ş.- ıp 1465

[1]

şanşuv̇: Soğuk algınlığından kaynaklanan sancı, ağrı.

ş.+ dan 0299

ş.+ day 0899

[2]

şap : Butların iç tarafı; iki bacak arası; apış, apış arası.

ş. 0288, 1342

ş.+ ına 0924

ş.+ ınıñ 0921

[4]

şap- I: Dörtnala, doludizgin gitmek.

ş.- a ma eken 0416

ş.- adı 1080, 1717

ş.- ıp jürgen 0413

ş.- ḳan 1030, 1112, , 1197

ş.- ḳan ekensiñ 0422

[8]

şap- II: Keskin bir aletle kesmek, biçmek.

ş.- ḳan 0885, 1077, 1167

asḳa zav̇ḳı şappa-: İştahı kaçmak, canı yemek istememek.

a. z.+ ım ş.- ydı 0679

ketpen şap-: Ekin ekmek.

k.- ḳan 0486

[5]

şapaġat: *Ar.* Meerhamet, şefkat, acıma.

ş.+ ı 0046

[1]

şapan: Kaftan.

ş. 1147, 1440

ş.+ darın 0293

ş.+ day 1973

ş.+ ın 0120, 0454

ş.+ ıña 0155

ş.+ ınıñ 0128, 0196, 1180

[10]

şapatta -

sanın şapatta-: Çok sevinerek iki

bacağını birbirine vurmak.

s.- p 1218

[1]

şapıldas -: Bağırıp çığrışmak.

ş.- ıp 0480

[1]

şapḳıla-: Koşuşturmak, koşmak.

ş.- p 0321

[1]

şaptır -: Atı koşturmak.

ş.- ıp 1033

[1]

şara: *Ar.* Çare, önlem, çözüm yolu.

ş. 1406

ş.+ sın 1956

[2]

şarap: *Ar.* Şarap.

ş.+ tı 1580

[1]

şarasızdıḳ: Çaresizlik.

ş. 1222

[1]

şariyġat: *Ar.* İslam hukuku, şeriat.

ş.+ ḳa 0274

[1]

şarḳay: Deriden yapılmış bir tür ayakkabı.

ş.+ dı 1721

[1]

şarşa -: Yorulmak, bitkin düşmek, mecali kalmamak.

ş.- dı 0103

ş.- dıñ 0211

ş.- ġan 1109

ş.- ġannan 1802

[4]

şarşañḳı: Yorgun.

ş. 0452

[1]

şarşı: Kenarları ve açıları birbirine eşit olan dörtgen, kare.

ş. 1024

[1]

şaruv̇a: İş, çalışma.

ş. 0273, 0313, 0436, 0483

ş.+ dan 0443

ş.+ ġa 0328

ş.+ men 0425

ş.+ sı 1879

ş.+ sın 0418, 0615, 0941

[11]

şaş -: Saçmak, dökmek, serpmek.

ş.- ıp 0118

[1]

şaş: Saç.

ş. 0418

ş.+ ı 1522, 1720, 1828, 1935

ş.+ ın 1303, 1329, 1476, 1614, 1873, 1907

ş.+ tıñ 1110

şaşı tüs-: Saçları dökülmek.

s.- ken 1590

[13]

şaşıl -: Saçılmak, dağılmak.

ş.- ar 0157

ş.- dı 1098

ş.- ıp 0202

ş.- sa 0157

[4]

şaşınday: Yağmur gibi.

ş. 1142

[1]

şaşıra -: Saçılmak, yayılmak, dağılmak.

ş.- p 0832

ş.- ydı 0188

[2]

şaşıratḳı: Uzun saplı, başı tomurcuklu, şifalı bir bitki.

ş. 0844

[1]

şataḳ: Aksi, inatçı, direngen.

ş. 1296

[1]

şatına -: Çatlamak, yarılmak.

ş.- ġan 1740

ş.- p 0945

janarı şatına-: Çok sinirlenmek, öfkelenmek

j.- p 1790

[3]

şatḳayaḳta -: (At) Arka iki ayağını açarak durmak.

ş.- y 0514

ş.- ydı 0391

[2]

şaẇ -: bkz. **şap-**

ş.- ıp 0582, 0735, 1049, 1079

ş.- ıp jürgende 0721

ş.- ıp kel 1652

[6]

şay: *Çin.* Çay.

ş. 0387, 0445, 0593, 0678, 0977, 1070, 1340, 1796, 2038

ş.+ dan 1067, 1382

ş.+ dı 0044, 0282, 0982

ş.+ ġa 0310, 1899

kök şay: Yeşil çay.

k. 0043

[17]

şay -: 1. Sudan geçirmek, durulamak.

ş.- adı 0806

ş.- ġan joḳ 0959

ş.- ıp jürip 1158

ş.- ıp şıḳtı 1021

2. (Taşkın, nehir) Taşları toprakları alıp götürmek.

ş.- ıp 1479

[5]

şayır: *Ar.* Şair.

ş. 0253

[1]

şayıs

jüz şayıs: Küsüşme, bozuşma.

j.+ tan 1464

[1]

şayḳa -: Sallamak, silkmek.

ş.- ġan joḳ 0997

ş.- p 0074, 0186, 0878, 0961, 0967, 2122

ş.- r 1344

ş.- y otırıp 1551

ş.- ydı 0806, 1848

[11]

şayḳal -: Sallanmak, silkinmek.

ş.- ıp 0187, 0969, 1074

[3]

şayḳor: Çay tiryakisi.

ş. 1314

[1]

şe: Cümle sonunda kullanılan soru edatı.

ş. 0377, 0378, 1330, 1409, 1495

[5]

şeber: Usta, mahir.

ş. 0170

[1]

şege: Çivi.

ş.+ den 0381

şege ḳaḳ-: Çivi çakmak.

ş.- ḳanday 1861

[2]

şegin -: Geri çekilmek.

ş.- gennen 1741

ş.- ip 1681, 1741

ş.- ip ketedi 1736

ş.- ip turıp 2125

[5]

şeginşekte -: Çekinmek, sıkılmak, utanmak.

ş.- p 1744, 1790

[2]

şejirele -: Şecereye kaydetmek.

ş.- ydi eken 2127

[1]

şek: Sınır, hudut.

ş.+ i (şegi) 1661

[1]

şeke: Şakak.

ş. 0015, 1239

ş.+ de 1372

ş.+ mnen 0847

şekesi tırıs-: Keyfi kaçmak.

ş.- ıp 0563

[5]

şeker: *Far.* Şeker.

ş. 0978

[1]

şeksiz: Sonsuz, sınırsız, uçsuz, bucaksız.

ş. 1662, 1691

[2]

şeksizdik: Sonsuzluk, enginlik, sınırsızlık.

ş. 1513, 1515

ş.+ ke 1518

[3]

şektevli: Ölçülü, sınırlı, kısıtlı.

ş. 1691

[1]

şelek: Kova.

ş.+ i (şelegi) 1002

ş.+ in (şelegin) 0999

ş.+ ke 0926

ş.+ tegi 0958

ş.+ tegini 0959

ş.+ ti 0897, 0913, 0916, 0922, 0924

[10]

şelektey: Büyük, geniş.

ş. 0928

[1]

şeli -: Şişinmek, şişmek, gururlanmak, kabarmak.

ş.- p aladı 0804

ş.- ydi 0804

[2]

şelpek

may şelpek: Lokma, pişi.

m.+ i 1361

[1]

şeñber: *Far.* Çember, daire.

ş.+ ine 1648, 1692

ş.+ inen 1667

[3]

şene -: Dalga geçmek, alaya almak.

ş.- v 2063

[1]

şermiy-: Göbek bağlamak, göbeklenmek.

ş.- ip tur 0799

[1]

şert -: Saz teline dokunmak, çalmak.

ş.- edi 1197

ş.- ti 1317

[2]

şeş-: Çözmek, açmak.

ş. 435

ş.- er 0263, 1390

ş.- ip 0201, 1072, 1089, 1906

ş.- ti 0897, 1102, 1209, 1310

ş.- üvin 0219

[11]

şeşe: Anne, ana.

ş.+ m 1422, 1430, 1468

ş.+ me 1122

ş.+ mniñ 1434

[5]

şeşil -: Çözülmek, çözümlenmek.

ş.- ip ketti 0783

[1]

şeşindir -: Soymak, üzerini çıkarmak.

ş.- ip 0588, 1942

[2]

şet: Kenar uç; dış, ücra yer.

ş. 1838

ş.+ in 1043

ş.+ inde 1751, 2069

ş.+ indegi 0587, 1915

ş.+ indeki 1984

ş.+ ine 1044, 2065

ş.+ inen 0105, 1876, 1910, 1966

ş.+ ke 0080

ş.+ tegi 0270

[15]

şeten: Üvez ağacı ve onun meyvesi, üvez.

ş. 0381, 1364

[2]

şèkirt: *Far.* Öğrenci.

ş. 0209

ş.+ i 1665, 1672, 1689, 1695

ş.+ im 0236, 1691

ş.+ ine 0215, 1669

[9]

şèniy -: Yayılmak, gerinmek.

ş.- ip jatıp 0377

[1]

şèpke: Şapka.

ş.+ si 0286

[1]

şèrbat: *Ar.* bkz. **şèrbet**

ş. 0981, 1049

[2]

şèrbet: *Ar.* Şerbet.

ş. 0010

[1]

şèynek: Çaydanlık.

ş.+ i 1195

ş.+ in 0589

[2]

şıbıḳ: Filiz, çubuk.

ş. 0721

ş.+ ına (şıbığına) 0662

[2]

şıbın: Sinek.

ş. 1564

[1]

şıbında -: (Hayvan) Üstüne konan sineği kovalamak.

ş.- p 0767

[1]

şıbın-şirkey: Sinek, sivrisinek vb. haşeratın genel adı.

ş.+ i 1006

ş.+ ine 0651

[2]

şıda -: Çekmek, dayanmak, sabretmek, çıdamak.

ş.- madı 1260

ş.- maydı 0401, 0972

ş.- p 0378

ş.- y almay 1715

[5]

şıdam: Tahammül, sabır, dayanma, çıdam.

ş. 2087

[1]

şığanda -: Uzaklaşmak.

ş.- ydı 0449

[1]

şığar-: 1. Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak, çıkarmak.

ş.- dı 0080, 1447, 1988

ş.- ıñdar 1557

ş.- ıp 0104, 1571, 2065

ş.- ıp bergen eken 0734

ş.- may 1544

ş.- maydı 0239

ş.- saḳ 1248

2. Bir şeyi bulunduğu yerden ayırmak.

ş.- a 1433

3. Yayımlamak, neşretmek.

ş.- adı 0907

ş.- dım 0444

ş.- ġan 1982, 2063

ş.- ġanı 1978, 1981

ş.- ıptı 1831

4. Yollamak, göndermek.

ş.- atın 0365

ş.- ıp saldı 0036, 0183, 0352

ş.- ıp saluv 1700

5. İlgisini çekerek uzaklaştırmak.

ş.- ıp jürme 0048

ş.- may 1681

janaza şıġar-: Cenaze kaldırmak.

j.+ sın ş.- dı 1141

ḳuran şıġar-: Ölen birinin arkasından Kuran okumak.

ḳ.- ġan 1173

üdesine şıġar-: Muradına erdirmek, dileğini gerçekleştirmek.

ü.- adı 0237

[29]

şıġarma: Edebi eser.

ş.+ nı 1939

[1]

şıġım: Mahsul, ürün.

ş.+ ı 0373

[1]

şıġın: Harç, masraf, gider.

ş. 0502, 0527

[2]

şıġıs: Doğu, şark.

ş.+ ḳa 0447, 0449

[2]

şıḳ -: 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek, çıkmak.

ş.- a (şıġa) 2046

ş.- adı (şıġadı) 1124, 1566, 1599, 1612

ş.- ar (şıġar) 1334

ş.- ayın (şıġayın) 1796

ş.- ıp (şıġıp) 0631, 1430, 1588, 1697, 1701, 1958, 2124

ş.- ıp (şıġıp) ketedi 1712, 1742

ş.- ıp (şıġıp) ketipti 0553

ş.- ıp (şıġıp) ketken 0767, 1603

ş.- ıp (şıġıp) ketkeniñ 1517

ş.- ıp (şıġıp) ketti 1091

ş.- ıptı (şıġıptı) 0675

ş.- ḳan 0081, 0440, 1545, 1954, 1996

ş.- ḳanda 1813

ş.- ḳanday 0182

ş.- tı 0143, 0381, 0751, 0770, 1000, 1276, 1812, 1961

ş.- ḳanı 0569

ş.- ḳısı keldi 0643

ş.- ḳış 0865

ş.- pay 1162

ş.- pay ketti 1455

ş.- paytın 1200

ş.- sa 0726, 1929

2. Ay veya mevsim geçmek.

ş.- a (şıġa) 1286

3. Yaşına gelmek.

ş.- a (şıġa) 1830

ş.- ḳan 0654

ş.- tım 1108

4. Oluşmak, olmak.

ş.- ıp (şıġıp) 1590

5. Ses yükselmek, ses çıkmak.

ş.- adı (şıġadı) 0060

ş.- tı 0836, 0858, 1450

ş.- pay 0082

ş.- paydı 1477

6. Bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek.

ş.- adı (şıġadı) 0086

ş.- ıp (şıġıp) 2037

7. Yükselmek.

ş.- adı (şıġadı) 0936

ş.- ḳanday 0162

ş.- ḳanın 1209

ş.- tı 1102

8. Görünmek, ortaya çıkmak.

ş.- adı (şıġadı) 0980

ş.- ıptı (şıġıptı) 1136

ş.- tı 1077, 1257

ş.- a (şıġa) kelgeni 1243

ş.- sañ 1969

9. Meydana gelmek.

ş.- adı (şıġadı) 1526

ş.- ḳan 0796, 0802, 0817, 0823, 0891

ş.- ḳanday boladı 1356

10. Bir şeyin yukarısına doğru yürümek.

ş.- ıp (şıġıp) 0041, 1699

ş.- ıp (şıġıp) alıp 1643

ş.- ḳan 0203

ş.- a (şıġa) tur 0595

11. Bir yere ulaşmak, varmak. gelmek.

ş.- ıp (şıġıp) 0773, 1850, 1851

12. Buluşmak.

ş.- ḳan 0447

13. Üretilmek (Makine aracılığıyla).

ş.- ḳan 0531

14. Talihine veya payına düşmek.

ş.- ḳan 0497

15. Su, ter vb. çıkmak, fışkırmak.

ş.- ḳan 0564

16. Bitmek, büyümek, çıkmak.

ş.- ḳan 1268, 1407

17. Yayılmak.

ş.- ḳan 1378

18. Yayımlanmak.

ş.- ḳan 1885

ş.- ıp (şıġıp) ḳoyġan 2102

19. Sefere, yola çıkmak.

ş.- ḳanda 0812

ş.- tı 0107

20. Elde edilmek, sağlanmak, bulunmak.

ş.- paptı 0749

21. Bir sebeple bulunduğu yerden ayrılmak.

ş.- tım 0461

22. –ar gelecek zaman ekini alarak “olur, olmalı, -dır” anlamlarında kullanılır.

ş.- ar (şıġar) 0034, 0172, 0338, 0524, 0905, 1420, 1426, 1474, 1813, 1818, 1881, 1983, 2059, 2081

ş.- armın (şıġarmın) 1862, 1844

ş.- sın (şıġarsın) 0600

23. –a/ -e ;- y ; -p gerundium eklerinden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

ala ş. 0393

alastap ş.- tı 1971

alıp ş.- atın (şıġatın) 1225

alıp ş.- atın (şıġatın) bolġan 0812

alıp ş.- ıñdar 1558

alıp ş.- ḳan 0459

alıp ş.- uv (şıġuv) 1562

amandasıp ş.- tı 0295

arızdasıp ş.- ayın (şıġayın) 1800

avdarıp ş.- ıptı (şıġıptı) 1071

aytıp ş.- atın (şıġatın) edim 1888

baybatşa bolıp ş.- a (şıġa) keldim 0029

beyimdelip ş.- a (şıġa) kelmekşi 1580

edireyip ş.- a (şıġa) keldi 0943

ergejeyli bolıp ş.- tı 1150

ẖal surasıp ş.- ayınşı (şığayınşı) 0056

ılјırap ş.- a (şığa) keldi 0384

ilese ş.- tım 0914

jaġaldanıp ş.- a (şığa) keldi 0301

jazıp ş.- tı 0526

jeñildep ş.- atın (şığatın) 0794

jeñildep ş.- tı 0437

jiynay ş.- ḳan 0479

ḳaşıp ş.- adı (şığadı) 1637

ḳoş aytısıp ş.- ıp (şığıp) 0050

ḳoş aytısıp ş.- ḳanı 0442

köktep ş.- ıp (şığıp) 1972

ḳuvıp ş.- ıptı (şığıptı) 1506

ḳuvıp ş.- tı 1854

küyip ş.- ḳan 0659

önip ş.- ḳan 1353

örlep ş.- ar (şığar) edi 1327

paraḳtap ş.- tı 0081

sürtip ş.- ḳanşa 1036

süzip ş.- adı (şığadı) 1848

şanşılıp ş.- padı 1465

şayıp ş.- tı 1021

şırıldap ş.- adı (şığadı) 1387

şubalıp ş.- ıp (şığıp) 1559

şuḳılap ş.- tı 1312

tartıp ş.- ḳannan 0354

terip ş.- tı 0046

atı şıḳ-: Kötü bir ün kazanmak, adı çıkmak.

a.- adı (şığadı) 1926

jan teri şık-: Kan ter içinde kalmak, yorulmak.

j.- ıp (şığıp) 0928

jan şıḳ-: Çok yorulmak, can çıkmak.

j.- ḳan 0366

ḳulındaġan davsı ḳuraḳḳa şıḳ-: Çok yüksek sesle konuşmak, bağırmak.

ḳ.- ıp (şığıp) 1174

mıljası şıḳ-: Ezilmek, parçalanmak.

m.- ıp (şığıp) 2038

tili şıḳ-: (Çocuk) İlk kez konuşmaya başlamak.

t.- adı (şığadı) 2026

uşpaḳḳa şıḳ-: Güzel bir hayat yaşamak.

u.- arındı (şığarındı) 0168

u.- ıppın (şığıppın) 1968

u- paḳpın 0638

üdesine şıḳ-: Muradına ermek,

dileği gerçekleşmek.

ü.- pay 0360, 1424

[165]

şıḳ: Çiy, jale.

ş.+ ḳa 1726

[1]

şılaẇ: Dizgin.

ş.+ ıña 0096

[1]

şılgiy: Daima, hep, sürekli, her zaman.

ş. 1970

[1]

şılḳılda -: (Yansıma) şılk şılk etmek.

ş.- y bastadı 0708

[1]

şım: Çim, çimenlik, çimen..

ş.+ ı 0749

[1]

şımbay

şımbayı tızılda-: Rahatsız olmak.

ş.- p 1843

[1]

şımıldıḳ: Perde.

ş. 0792, 1241, 1275

[4]

şımır: Güçlü, kuvvetli, ssağlam.

ş. 1296

[1]

şımırla -: Fokur fokur etmek, fokurdamak.

ş.- p 0223

[1]

şımḳay: Hepsi aynı olan.

ş. 1077

[1]

şım-şımdap: Azar azar, gıdım gıdım.

ş. 2015

[1]

şın: Doğru, gerçek, hakikat.

ş. 0670, 0683, 1666, 1834, 1995, 2107

ş. eken 1242

ş.+ ın 1602

ş.+ ıñdı 1938

[9]

şında -: Canla başla, var gücüyle çalışmak, kendini vermek.

ş.- p 1606

[1]

şıñda -: Keskinleştirmek, bilemek, eğelemek.

ş.- dı 1139

[1]

şındığında: Aslında, esasında, doğrusu.

ş. 0384, 1943

[2]

şındıḳ: Gerçek, hakikat.

ş.+ ı (şındığı) 2027

ş.+ ım (şındığım) 2022

ş.+ ın (şındığın) 2022

ş.+ ında (şındığında) 0280

ş.+ tı 2101

[5]

şıñġır -: Çığlık atmak, bağırmak, haykırmak.

ş.- sın 1175

[1]

şını: Cam.

ş. 0690

[1]

şınıḳ -: Alışmak, pişmek, tecrübe kazanmak.

ş.- ḳan 0660

[1]

şıñılda -: Tınlamak, şıngırdamak, şangırdamak.

ş.- p 1862, 1957

[2]

şıñıltır: Kuru (ayaz), sert (soğuk).

ş. 1244, 1246

[2]

şınımen: Gerçekten, hakikaten.

ş. 0579, 1422, 1500, 1844

[4]

şınşıl: Gerçekçi, dürüst, adaletli, adil.

ş. 0086, 0089, 0093

[3]

şıpta: Aniden, bir anda.

ş. 0750

[1]

şır

şır et-: Ağlamak.

ş.- ip 1518

[1]

şıraġdan: *Far.* Çırağ, mum, kandil.

ş. 0720, 0850

[2]

şıraġım: Canım.

ş. 0125, 0314, 1881

[3]

şıray: Yüz güzelliği, cemal.

ş. 2047

ş.+ men 0352, 0546

[3]

şırıḳ

şırıḳ buzıl-: Rahatsız olmak, keyfi kaçmak.

ş. buzıldı 1271

[1]

şırılda -: Zırıl zırıl ağlamak, viyaklamak.

ş.- dı 0109

ş.- p şıḳadı 1387

ş.- ytın 1180

[3]

şırmavıḳ: Sarmaşık.

ş. 1726

[1]

şırt

şırt et-: Çıt diye ses ses çıkarmak, çıt etmek.

ş.- e 1261

[1]

şibiy: Civciv.

ş. 1249

[1]

şiborbay: Velet.

ş. 0763

ş.+ dıñ 0756

[2]

şil: Dağ tavuğu, çil.

ş.+ diñ 1347

[1]

şilde: Temmuz ayı.

ş. 1286

ş.+ niñ 0451, 0651

[3]

şilter: Tül perde.

ş. 0650

[1]

şimirken -: Ürpermek, titremek.

ş.- di 0451

[1]

şiren - : Yayılmak, gerinmek.

ş.- gen 1896

[1]

şiri -: Bozulmak, çürümek.

ş.- gen 2127

ş.- gende 0664

ş.- p 0591

ş.- ytin 1603

[4]

şirkin: Zavallı, biçare, garip.

ş. 1281, 1845

ş.+ niñ 0909

[3]

şiye-böri: Çakal.

ş.+ şe 1910

[1]

şiyḳan: Çıban.

ş. 1590

[1]

şiyḳıl: Cıvıltı, gıcırtı.

ş.+ ınan 0653

[1]

şiyḳılda -: Cıvıldamak, cıvıldaşmak.

ş.- ġan 1333

[1]

şiyrat -: Olgunlaştırmak.

ş.- ıp 0943

[1]

şlyapa: *Rus.* Şapka.

ş.+ sın 1208

ş.+ sınıñ 1250

[2]

şodır: Kaba, asabi, sinirli.

ş. 1294

[1]

şofyor: *Fr.* Sürücü, şoför.

ş.+ i 0528

[1]

şoḳ: Köz, kor.

ş.+ ı (şoġı) 1055

ş.+ tı 1686

[2]

şoḳay: Deriden yapılmış bir tür ayakkabı.

ş.+ ıñdı 0534

[1]

şoḳılan -: Zirveye ulaşmak, çok başarılı olmak.

ş.- ıp 0130

[1]

şoḳıraḳta -: Doludizgin, dört nala gitmek, çok hızlı gitmek.

ş.- dım 0401

[1]

şoḳşılıḳ: Bolluk, çokluk.

ş. 1132

[1]

şoḳ-şoḳ

şoḳ- şoḳ ayt-: Birinin derdine, kederine sevinerek "oh olsun" demek.

ş.- ıp 1942

[1]

şoḳtay: Çok sıcak, köz gibi, kor gibi.

ş. 1078, 1259, 1272, 1733

[4]

şol -: Bakmak, etrafı gözetlemek.

ş.- adı 1847

[1]

şoljaḳ: Şımarık, haylaz, nazlı.

ş. 1294

[1]

şolpan: Çolpan, Venüs, Çoban Yıldızı.

ş. 1093

[1]

şom -: Suyun dibine batmak, dalmak.

ş.- adı 0222

oyġa şom-: Düşüncelere dalmak.

o.- ıp 1701

[2]

şortan: Turna balığı.

ş.+ şa 1891

[1]

şoşayma: Genellikle hayvan postundan yapılan başlık, börk.

ş. 0262

[1]

şoşayt-: Sivriltmek, çıkık, dik göstermek.

ş.- adı 0187

ş.- ıp 0179

ş.- ḳan 1719

[3]

şoşı -: Ödü kopmak, dehşete kapılmak, çok korkmak.

ş.- dı 1422

ş.- ġan 1317

ş.- ġanı 0569

ş.- madı 1891

ş.- p 1504

ş.- p edim 0362

ş.- p ketedi 1591

ş.- p ketti 0075, 0113, 1790

ş.- ydı 0756

[11]

şoşın -: Korkmak.

ş.- a 0712

ş.- dı 0182, 0951

ş.- ġan 0612

ş.- ġanı 0514, 1794

[6]

şoşıt -: Korkutmak, ürkütmek.

ş.- tı 1002

[1]

şot I

şot ḳaḳ-: Çapalamak, toprağı kazmak.

ş.- ıp 0337

[1]

şot II

şot sal-: Abaküs yardımıyla hesap yapmak.

ş.- ıp 0484

[1]

şök -: (Deve) Çömelmek, çökmek.

ş.- ip 0261

[1]

şöl: Çöl, sahra.

ş. 0459

şölin ḳandır-: Susuzluğunu gidermek.

ş.- dı 0106

[2]

şölde -: Hararet basmak, susamak.

ş.- p 0261

ş.- p jürmin 0826

[2]

şölirke -: Biraz susamak.

ş.- p 0302

[1]

şölmek: Şişe.

ş. 0126, 0127, 0151, 0187

ş.+ ti 0130, 0213

[6]

şömiş: Çömçe, kepçe.

ş.+ ti 1040

[1]

şöp: Ot.

ş. 0213, 0216, 0739, 1474, 2082

ş.+ i 0963

ş.+ in 0844

ş.+ terdiñ 0844

[8]

şöpşi: Ot biçen kimse.

ş. 0949

ş.+ ler 0839

ş.+ lerdi 0999

ş.+ lerdiñ 0939

[4]

şuba -: Ardı sıra gitmek, katar katar gitmek.

ş.- ġan 0292

ş.- p kelip 0425, 0426

[3]

şubal -: Arka arkaya gidilmek, sıraya dizilmek.

ş.- ġan 0128, 0988

ş.- ıp 1461

ş.- ıp şıḳıp 1559

[4]

şubatıl -: Sıraya dizilmek, arka arkaya getirtilmek.

ş.- ıp 0041, 0730

[2]

şuḳı -

jer şuḳı-: Çok utanmak, ne yapacağını bilemeden kalakalmak.

j.- dı 0955, 1858

közge şuḳı-: Yüzüne vurmak.

k.-v 2063

[3]

şuḳıla -: Tekrar tekrar oynamak, eşmek, karıştırmak.

ş.- p şıḳtı 1312

[1]

şuḳşiy -: Dikkatle, gözü ayırmadan bakmak.

ş.- adı 0020, 1339

[2]

şurḳıra -: (At) Kişnemek.

ş.- dı 1006

ş.- p 0559

[2]

şuv̇: Gürültü, patırtı.

ş. 1719

ş.+ ıñ 0837

şuv et-: Gürültü, patırtı çıkarmak.

ş.- e tüsedi 0729

[3]

şuv̇ıl: Gürültü.

ş.+ ına 1555

ş.+ ınday 1959

[2]

şuv̇ılda -: Gürültü yapmak.

ş.- p 2028

[1]

şuv̇la -: Gürültü çıkarmak.

ş.- ytın 0663

[1]

şuv̇las -: Gürültü yapmak, uğuldaşmak.

ş.- adı 1717

[1]

şuv̇lat -: Kıyameti koparmak, yaygarayı basmak.

ş.- ıp 1910

[1]

şuv̇maḳ: Kıta, dörtlük.

ş. 1860

ş.+ tıñ 1844

[3]

şüberek: Bez, kumaş parçası.

ş. 0301, 1266, 1627

[3]

şükirşilik: 1. Şükretme, şükrünü dile getirme.

ş. 1645

şükirşilik ḳıl-: Şükretmek.

ş.- ıp 1619

2. Esenlik, selamette oluş.

ş. 1646

[3]

şüñeyt: Çukur, oyuk, oyuntu.

ş.+ ke 0715, 0729, 0730

[3]

şüñeytten -: Çukurlaşmak, oyuklaşmak.

ş.- ip 1710

[1]

şüpilde -: Dolup taşmak, ağzına kadar dolmak.

ş.- p tur 0655

[1]

şüregey: Çok küçük, yabani ördek.

ş.+ di 1252

[1]

şürippe: Tetik.

ş.+ ni 2125

ş.+ sin 2121

[2]

şüyirkeles-: Samimiyet kurmak, yarenlik etmek.

ş.- ip ketti 0386

[1]

T t

ta: da/ de bağlacı.

t. 0463, 0738, 1253, 1445

[4]

taba

taba nan: Tava ekmeği.

t. 0104

t.+ ın 0210

[2]

tabaḳ: Tabak.

t. 1044

t.+ ḳa 1038, 1040

[3]

tabaḳtay: Büyük, yayvan, tabak gibi.

t. 0108, 0209

[2]

tabaldırıḳ: Eşik, kapı eşiği.

t. 0630

t.+ ın (tabaldırığın) 1924

t.+ ınan (tabaldırığınan) 1612

t.+ ında (tabaldırığında) 2123

t.+ tan 1207, 1828

[6]

taban: Ayak tabanı.

t. 2085

t.+ ın 1324

[2]

tabıl -: Karşılaşmak, buluşmak.

t.- adı 1487, 1547

t.- atını 0439

t.- maydı 0860

[4]

tabın -: Tapınmak, tapmak.

t.- dım 1016

[1]

tabıs: Kar, gelir, kazanç, fayda.

t. 0348

t.+ tan 0502

[2]

tabiyġiy: *Ar.* Tabii, doğal.

t. 0889, 1483

[2]

tabletka: *Fr.* İlaç, tablet.

t. 1319

[1]

taġa: Nal.

t.+ sınday 0710

[1]

taġam: *Ar.* Yemek, aş, yiyecek.

t. 1378

t.+ dardı 0981

[2]

taġdır: *Ar.* Yazgı, kader, alın yazısı.

t. 1667, 1668

t.+ ġa 0256, 1406

t.+ ı 1667

t.+ ımdı 1678, 1912

t.+ ına 0134

[8]

taġı: Daha, ve, bundan başka, yine.

t. 0038, 0095, 0368, 0474, 0542, 0655, 0704, 0874, 0927, 0947, 1110, 1111, 1656, 1672, 1967, 1972, 2025, 2066, 2067, 2097

t.+ dardıñ 1920

[24]

taġılım: *Ar.* Talim, örnek.

t. 0231

t.+ dı 0228

[2]

taġzım *Ar.*

taġzım et-: Saygı göstermek.

t.- ipti 1697

[1]

tajal: *Ar.* Deccal.

t.+ ġa 1485

[1]

taķ -: Bir şeyi başka bir nesneye asmak, yapıştırmak, iliştirmek, takmak.

t.- adı 1608

t.- ıp 0551

t.- ıp beripti 0745

ayıp taḳ-: Suçlamak, itham etmek.

a.- ıp 2064

[4]

taḳa-: Yaklaşmak, yakınlaşmak, dayanmak.

t.- dı 0753, 1090, 1826, 2079

t.- dım 0682

t.- ġan 1744, 2076

t.- ġanşa 0637

t.- p 2122

t.- p kelgende 1450

t.- ydı 0927

[11]

taḳaẇ: Yakın, yaklaşık.

t. 1571, 1838

[2]

taḳım

taḳım bas-: At binmek.

t.- uvġa 1609

[1]

taḳıs: İnatçı, aksi, kaprisli.

t. 0432

[1]

taḳıstan -: İnatlaşmak, aksileşmek.

t.- ıp 0309

[1]

taḳiya: *Ar.* Takke.

t. 1304, 1329

t.+ sı 1304

t.+ sın 1102, 1310

[5]

taḳpaḳ

taḳpaḳ ayt-: Şiir okumak.

t.- adı 1219

[1]

taḳsır: *Ar.* "Efendim, hazretleri" anlamlarını içeren bir hitap sözü.

t. 0115, 0159, 0164

[3]

taḳsır-ekem: bkz. **taḳsır**

t. 1621

[1]

taksi: *Fr.* Taksi.

t. 0527

[1]

taḳsiret: *Ar.* Azap, cefa, sıkıntı.

t.+ ke 1404

[1]

taḳtay: Tahta, ağaç.

t. 0296, 0519, 0566, 0652, 0814

t.+ ġa 0674

[6]

taḳuv̇a: *Ar.* Allah korkusu olan, dindar (kimse)

t. 1128, 1297

t.+ nın 1623

taḳuv̇a bol-: Dindarlaşmak, dindar olmak.

t.- uvġa 1635

[4]

tal -: Aşırı yorulmak, halsizleşmek, bitkin düşmek.

t.- ıp 0103, 1092

t.- madı 1006

özegi tal-: Karnı acıkmak, acıkmak.

ö.- ġanşa 0019

[4]

tal I: Yaş dalları olan, ince yapraklı ağaç.

t. 0889

t.+ dıñ 0810

[2]

tal II: Çok benzer, aynı cins nesnelerden her biri.

t. 0948, 1941

[2]

tala -: (Köpek, kurt vb.) Dişlemek, ısırmak, dalamak.

t.- ġanı 1964

[1]

talaḳ I: Dalak..

t.+ ıñ 1370

[1]

talaḳ II

talaḳ et-: Boşamak.

t.- ip 1637

[1]

talaḳşa: Kene gibi.

t. 1929

[1]

talant: Yetenekli, kabiliyetli.

t.+ pın 1834

[1]

talap *Ar.*

talap ayt-: İstemek, istediğini dile getirmek, talep etmek.

t.- paġanı joḳ 1910

[1]

talas -: Tartışmak, çekişmek, didişmek, münakaşa etmek.

t.- ıp 1882

[1]

talȧv: Talan, yağmalama.

t.+ ġa 1649

[1]

talay I: Nice, çok, birçok.

t. 0020, 0256, 0583, 0625, 0712, 0855

[6]

talay II: Baht, kader, talih, nasip, alın yazısı.

t.+ ıma 0235

t.+ ına 1668

[2]

talıḳ -: Yorulmak, halsiz, bitkin düşmek, dermanı kalmamak, güçsüzleşmek, mecalsiz kalmak.

t.- ıp ketedi 0015

[1]

talıp-talıp: (Yansıma) Şıp şıp (su sesi).

t. 0716

[1]

talḳan: Kavrulmuş buğday, darı gibi tahılların öğütülmesiyle elde edilen un.

t.+ ġa 0034

t.+ ımen 0359

t.+ ın 0546

[3]

talḳıla -: Bir işi, konuyu etraflıca değerlendirmek, fikir alışverişinde bulunmak.

t.- ġan 1956

t.- v 2062

t.- yıḳ 1958

[3]

talmȧvsırat -: Güçsüzleştirmek, dermansızlaştırmak.

t.- tı 1050

[1]

talpın -: Bir amaca ulaşmak için aşırı arzu duymak, gayret etmek, heyecanla uğraşmak, didinmek, çalışmak, çabalamak.

t. 0041

t.- ba 0042

t.- ıp 1274

t.- ıp edi 1167

[4]

tam: Balçıktan, kerpiçten elle yapılmış, çatısız ev, dam.

t. 1358

t.+ nıñ 0018

[2]

tamaḳ I: Boğaz, imik.

t.+ ıma (tamağıma) 0778, 1255

t.+ ımnan (tamağımnan) 1070

t.+ ın (tamağın) 0924, 1928

t.+ ına (tamağına) 0642

t.+ ınan (tamağınan) 0761

[7]

tamaḳ II: Yemek, aş, yiyecek.

t. 0009, 1131

tamaḳ iş-: Yemek yemek.

t.+ ımdı (tamağımdı) i.- ip 2025

t.- üvdi 0015

[4]

tamamda -: Tamamlamak, bitirmek, sonuçlandırmak.

t.- ġan 1137

[1]

taman: Yakın, doğru, yaklaşık.

t. 0142, 0822, 2008

[3]

tamaşa: *Ar.* Oyun, eğlence, seyre dayalı eğlence programı.

t. 0473, 0541

[2]

tamaşala-: Büyük bir beğeniyle seyretmek, izlemek, temaşa etmek.

t.- dım 0024

[1]

tamır: Damar.

t.+ da 0932

t.+ dan 0935

t.+ ġa 0877

t.+ ı 0015, 0222

t.+ ınıñ 0222, 0682

[7]

tamsan -: Yemeğin veya bir meyvenin tadına bakmak.

t.- a 1049

t.- ġım keledi 0982

[2]

tamsandır -: Yemeği veya bir meyveyi tattırmak.

t.- ġan 0251, 1552

[2]

tamşı: Damla.

t. 0649, 0694, 0918, 0960

t.+ sınıñ 1482

[5]

tan -: Caymak, vazgeçmek.

t.- bay 2056

esten tan-: Kendini kaybetmek, bayılmak.

e.+ imnen t.- dım 0024

[2]

tañ: Tan vakti, şafak, seher.

t. 0108, 0259, 0280, 0378, 0520, 0748, 1060, 1174

t. attı 0109

t.+ da 2129

tañ at-: Şafak sökmek.

t.- ıp ḳalıptı 2027

[11]

tañ II

tañ ḳal-: Hayret etmek, şaşırmak.

t.- adı 1625, 1631

t.- ġanı 1146

t.- ġannan 0082

[4]

tañ -: Sıkıca bağlamak, sarmak.

t.- asıñ 0747

t.- ıp 0765

[2]

tanap: Tarla, arazi, arsa.

t.+ ın (tanabın) 0307

t.+ ına (tanabına) 0553

t.+ ınan (tanabınan) 0395

t.+ tarı 0399

[4]

tanav̇: Burun, geniz.

t.+ ıma 0704, 1090, 1289

t.+ ımdı 0656, 0703

t.+ ın 1874

t.+ ına 1392

t.+ ınıñ 0275

[8]

tañda-: Seçmek, seçip almak, terci etmek.

t.- ġan 0844

[1]

tañdan-: Hayret etmek, şaşmak, şaşırmak.

t.- atın 1324

[1]

tañday: Damak.

t.+ dı 0847

t.+ ı 0460

t.+ ım 0851

t.+ ımnan 0982

t.+ ına 1316

[5]

tañġajayıp: Harika, olağanüstü, müthiş.

t. 0892, 0981

[2]

tañġı: Sabahki, sabah, seherdeki.

t. 1683, 1811

[2]

tanı -: Tanımak, teşhis etmek.

t.- dı 0294, 0774

t.- madı 1873

t.- p almaḳ 1694

t.- ytın 0385

[5]

tanımastay: Tanınmayacak derecede değişmiş olan.

t. 1294

[1]

tañırḳa-: Hayret etmek, şaşmak, şaşırmak.

t.- dı 0180, 0523

t.- y 1714

[3]

tanıs: Tanış, tanıdık, bildik.

t. 0141, 0155, 0166, 0176, 0858, 1710, 1726

t.+ ı 0022

tanıs bol-: Tanışmak.

t.- ġanımen 2100

[9]

tanıs -: Tanışmak.

t.- ıp 1235

[1]

tanıt -: Tanıtmak.

t.- adı 1363

t.- ıp 2087

[2]

tañḳal -: Hayret etmek, şaşmak, şaşırmak.

t.- dım 0916

[1]

tap -: Bulmak.

t. 0288

t.- a almay otırġanday 1338

t.- a beredi 0908

t.- adı 1363

t.- amın 1288

t.- ḳanı 1428

t.- ḳanın 1474

t.- paġan 1484

t.- pay 0413

t.- pay jürgende 1146

t.- pay jürmin 1895

t.- sın 0348

t.- tı 1318, 1428

köñil tap-: Gönlünü almak.

k.+ imizdi t.- adı 0031

[16]

tap I: Tam, gerçek, tıpkı.

t. 0364, 0666, 1867, 1869, 1982

[5]

tap II: Bir nesnenin başka bir nesnede bıraktığı iz, leke.

t.+ ı 0800, 0807, 1432

t.+ tıñ 1865

[4]

tapanşa: Tabanca.

t.+ nı 2121

t.+ sın 1856, 2084

[3]

tapjıl -: Hareket etmek, kıpırdamak.

t.- mastan 0558, 0614

[2]

tapsır -: Bir işi bir kimseye verme, yükleme, sorumluluğuna verme.

t.- adı 1541

t.- ġan 0360

[2]

tapsırma: Bir kimseye verilmiş, yüklenmiş iş, vazife, ödev, görev; talimat.

t.+ sı 1371

[1]

tapşılıḳ: Azlık, kıtlık, yetersizlik, eksiklik.

t. 0546

[1]

tapta -: Ayaklarıyla basmak, ezmek, çiğnemek.

t.- p 1619

[1]

taptat -: Ayaklarıyla bastırmak.

t.- ıp 1453

[1]

tara -: (Saç, sakal vb.) Taramak.

t.- p 1873, 1907

[2]

taraḳ: Tarak.

t. 1907

t.+ ın (taraġın) 1907

[2]

taramıstan -: Zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak.

t.- ıp ketipti 0682

[1]

taras -: Yayılmak.

t.- ıp jattı 0440

[1]

tarat -: Dağıtmak, yaymak.

t.- adı 1501

t.- am 0860

t.- atın 0893, 1647

t.- ıp 0690, 0877, 1363

t.- ıp jatırmın 0494

t.- ıp otırġanı 0337

t.- ḳan 0506

t.- ḳanda 2053

[11]

tarav̇: Bölüm, kısım, fasıl (kitap, dergi vb.)

t.+ dıñ 0002

[1]

tarazı: *Ar.* Terazi.

t. 2130

[1]

tarı: Darı.

t. 1192

[1]

tarıḳ -: Yoksulluk, sıkıntı, zaruret, darlık çekmek.

t.- ıp (tarıġıp) 1324

[1]

tarıl -: Daralmak.

t.- dı 0642

t.- ıp 0606, 1323

[3]

tarılt -: Daraltmak, küçültmek.

t.- ıp turatın 0759

[1]

tariḫ: *Ar.* Rivayet, efsane, hikâye.

t.+ ın 1130, 1156

[2]

tarḳat -: Bağlanmış veya örülmüş bir şeyi çözmek.

t.- ıp 0568

oy tarḳat-: Bir şeyin çözümünü bulmak için düşünmek.

o.- tı 0536

[2]

tars I: Düşme, vurma, atma gibi eylemler sırasında ortaya çıkan ses.

t. 0074, 1370

[2]

tars II: Tamamen, hepten, büsbütün.

t. 0467

[1]

tarşılıḳ: Yoksulluk, yokluk, kıtlık.

t. 1549

[1]

tart -: 1. Kendine çekmek.

t.- a bastaptı 0346

t.- adı 1324, 1609

t.- ıp 0221, 0380, 0964, 1781

2. Müzik aleti çalmak.

t.- paydı 1197

3. Aniden bir tarafa yönelip gitmek.

t.- tı 0552, 2075

eñkiş tart-: Eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak.

e.- ıp 1522

eñsesi zil tart-: Yükü ağırlaşmak.

e.- ıp 1596

iş tart-: Desteklemek, taraf tutmak.

i.- ıp 0386

kögis tart-: Mavi renge bürünmek, mavileşmek.

k.- ḳan 1297

kökpar tart-: Kökpar oynamak.

k.- paḳ 1321

köz aldı buldır tart-: Gözleri bulanıklaşmak, fenalaşmak.

k.- adı 0188

köz tart-: Fark edilmek, dikkat çekmek.

k.- ıp 0854

k.+ di t.- ıp 0798

sadaḳ tart-: Ok atmak.

s.- ḳan 1658

s.- ḳanın 1655

tartıp al-: Zorla, elinden almak.

t.- ġan 1192

t.- ıp 1506

til tart-: Söylediklerine dikkat etmek.

t.+ iñdi t.- a 1354

tömenşik tart-: Çekinmek, sakınmak.

t.- ıp 0353, 0610

[27]

tartpa: Eğeri karnından dolanarak atın sırtına bağlayan kayış, kolan.

t..+ sın 0769

[1]

tartuv̇-taralġı: Hediyelik eşya.

t.+ nı 0518

t.+ nıñ 0518

[2]

tas: Taş.

t. 0303, 0448, 0707, 0903, 1403, 1479, 1480, 1483, 1485, 1487, 1957, 2014, 2040, 2066

t.+ ın 1607

t.+ ḳa 0153, 0717, 1264, 1478, 1978, 2105

t.+ pen 1586, 1870

t.+ tan 1487

t.+ tıñ 1508, 1701

[27]

tası - : Taşımak, götürmek.

t.- p 0303

t.- vdan 1321

t.- vmen 1118

meymanası tası-: Sevinmek, keyiflenmek.

m.- ıp 0203, 0521

[5]

tasır-tusır: Paldır küldür.

t. 1209

[1]

taşkayaḳ

taşkayaḳtay toğıs-: (İki nesne) Birbirine vurmak, tokuşmak.

t.- ıp 0622

[1]

taşḳın: Taşkın, sel.

t. 0258

[1]

tasta -: Bırakmak, terk etmek, atmak.

t.- dı 0185, 0599, 0788, 0963, 1238

t.- ġan 0630, 1005, 2048

t.- masa 0598

t.- masın 0359

t.- maydı 0597, 1306

t.- p 0730, 0920, 1642

t.- p ketedi 0726

t.- ptı 1056, 1467

t.- r bolsa 1367

t.- rmın 0533

t.- sa 1079

t.- v 1664

t.- y 0519

t.- ydı 0806

t.- yın 1654

t.- ymın 0507

saval tasta-: Soru sormak.

s.- dı 0064

[28]

tastam

tayaḳ tastam jer: Çok yakın, bir adamlık yer.

t.+ de 1821

[1]

tastay: 1. Sert, taş gibi.

t. 0620

2. Buz gibi, çok soğuk.

t. 0105

[2]

tat -: Tatmak, tadına bakmak.

t.- ıp 1763

t.- ıp almaptı 0655

t.- ıp almaysıñ 0671

t.- ḳan 0862

t.- paġalı 0985

t.- pasımdı 1509

t.- sañ 1413

t.- tıḳ 1519

t.- tım 1983

[9]

tatı -: Denk gelmek, denk düşmek.

t.- ytın 0807

[1]

tav̇: Dağ.

t. 0129, 0201, 0203, 0208, 0239, 0246, 0528, 0700, 0718, 0885, 1643, 1744

t.+ da 0735

t.+ dağı 0694

t.+ dan 1709

t.+ dı 0102, 0107

t.+ dıñ 0699

t.+ lar 1723

[19]

tav̇ -: bkz. **tap-**

t.- ıp 0378, 0455, 0507, 1157

t.- ıp jatḳanda 0640

t.- ıp otıra almay 0865

[6]

tav̇ıs -: Tüketmek, bitirmek.

t. 0211

t.- ıp 1692

t.- ıp aldı 0320

t.- ḳan eken 0345

t.- tı 1320, 2072

t.- uvġa 0285

[7]

tav̇ḳımet: *Ar.* Sıkıntı, zorluk, azap.

t.+ i 0256

t.+ in 1920

t.+ ten 1804

[3]

tav̇lıḳ: Dağlık.

t.+ tardan 0725

[1]

tav̇sıl -: Bitmek, tükenmek.

t.- adı 1918

t.- ġan 0125, 1745, 1809

t.- ıp 0189, 1494, 1915

t.- mas 1350

t.- masa 1350

t.- maytın 1361

t.- uvġa 1733, 1735

[12]

tay: İki yaşına kadar olan at yavrusu, tay.

t. 0799, 0939, 0947, 0970, 0973

t.+ day 0026

t.+ dıñ 0984

t.+ lardı 1183

t.+ men 0850

[9]

tay -: 1. Kaymak.

t.- ıp 1649

2. Caymak, vazgeçmek.

t.- ıp turdım 1463

[2]

tayaḳ: Değnek, sopa.

t. 2026, 2104

t.+ ı (tayaġı) 0061

t.+ ın (tayaġın) 0077, 0079, 0098, 0110, 1231

t.+ ına (tayaġına) 1568, 1572

t.+ ınıñ (tayaġınıñ) 0080

tayaḳ tastam jer: Çok yakın, bir adamlık yer.

t.+ de 1821

[12]

taydır -: Kaydırmak.

t.- ġan 0457

[1]

tayġanaḳ: Kaygan, kaygın, kayağan.

t. 1108, 1827

[2]

tayınşa: İki yaşını doldurmamış inek yavrusu, düve.

t.+ nıñ 0966

[1]

tayḳı -: Cesareti yetmemek, dirençsizlik göstermek, kaçınmak.

t.- dı 2097

t.- ydı 0927

[2]

tayranda -: (Deve) Koşmak.

t.- p 0366

[1]

taza: *Ar.* Temiz, kirsiz.

t. 0569, 0764, 0772, 0804, 0822, 0916, 1089, 1537, 1622

[9]

tazart -: Temizlemek, arındırmak.

t.- ıp 1834

[1]

tazı: Tazı.

t.+ nıñ 0027

[1]

te: te bağlacı.

t. 0458, 0834, 1178, 1202, 1411, 1871, 1903, 1941

[8]

tebin -: Tepinmek.

t.- ip 1827

[1]

tebinde -: (Bıyık) Terlemek.

t.- gen 0743

[1]

tebiren -: Heyecanlanmak, coşmak.

t.- ip 2002

[1]

tegi: Galiba, herhalde.

t. 0354, 0568, 0672, 0777, 0828, 0906, 1352, 1390, 1404, 1786, 1836, 1864

[12]

tegin I: Bedava, ücretsiz.

t. 0502, 1354, 1807

[3]

tegin II: Boş, boşuna, nafile.

t. 0082, 1363

[2]

teginde: Herhalde, aslında.

t. 0500

[1]

tek: Tek, sadece, yalnızca.

t. 0810, 1540, 1647

[3]

tekemet: Desenli keçe.

t. 0059, 1303

t.+ pen 0964

t.+ ti 0996

t.+ tiñ 0963

[5]

tekke: Boşu boşuna, nafile, öylesine.

t. 0160

[1]

tekpişek: Basamak, merdiven.

t.+ tiñ 0814

[1]

telefon: *Fr.* Telefon.

t. 0368

t.+ dı 0311

t.+ ġa 0304

t.+ ı 0374

telefon soḳ-: Telefon açmak, telefon etmek.

t.- adı (soġadı) 0410

t.- ıp (soġıp) jatḳan 0434

[6]

telegey: Büyük alanı kaplayan su (göl,

deniz).

t. 1759

[1]

telmir -: Gözünü ayırmamak, gözünü dikip bakmak.

t.- ip 2001

[1]

telpekbay

atḳa jeñil telpekbay: Hoppa, havai, uçarı.

a. 1841

[1]

temeki: Sigara.

t. 0584

t.+ si 1234

t.+ siniñ 0943

[3]

temir: Demir.

t. 1194, 1195, 1713

[3]

teñ: Denk.

t. 0202, 1325, 1920

t.+ iñ 1452

t.+ isiz 1253

teñ kel-: Denk gelmek, denk düşmek.

t.- er 0965

[6]

teñe-: Denk hale getirmek, denkleştirmek.

t.- ytin 0678

[1]

teñes -: Eşit olmak, eşit duruma gelmek.

t.- eyin 1888

t.- ip 2129

[2]

teñestir -: Dengelemek, eşitlemek, denk, eşit hale getirmek.

t.- edi 1887, 1888

[2]

teñge: Para, bir malın değerinin karşılığı olan para; Kazakistan'ın para birimi.

t. 0160, 1166

t.+ ge 0127

t.+ ni 0126, 0154, 0177

[6]

teñiz: Deniz.

t. 1759, 1959

[2]

teñsel -: Sendelemek, yalpalamak, iki yana doğru sallanmak.

t.- e 0569

t.- ip 1737

[2]

teñseldir -: Sallamak.

t.- gen 0157

[1]

tentek: Afacan, yaramaz.

t. 0785

[1]

tep -: (At, eşek vb.) Çifte atmak, tepmek, tekme atmak.

t.- edi 0922

t.- ti 0897

t.- tim 1913

[3]

tepkile -: Tekmelemek, tekme atmak.

t.- gim keldi 0993

t.- p 1101

[2]

ter -: Dermek, derlemek, toplamak.

t.- di 0035

t.- gen 1872

t.- ip 0047, 0050, 0844, 0920, 0938

t.- ip şıḳtı 0046

t.- üv 0093

[9]

ter: Ter.

t. 0113, 0455, 0847, 1359, 1794

t.+ ge 0311

t.+ iñ 0602

t.+ ine 1256

jan teri şık-: Kan ter içinde kalmak, yorulmak.

j.- ıp 0928

[10]

terbet -: Sallamak, kımıldatmak.

t.- e 0962

t.- ip otıratın 1180

t.- kendey 0961

t.- ti 0478

[5]

tereñ: Derin, dibi gözükmeyen.

t. 0226, 0249, 1242, 1961, 2002

t.+ nen 0385

[7]

tereñde -: Derin duruma gelmek, derinleşmek.

t.- p 1802

[1]

tereze: Pencere.

t. 0650, 1753, 2066, 2076

t.+ den 2014

t.+ ge 1443, 1812, 2001

t.+ ni 0051

[9]

terge - : Sorguya çekmek, soruşturma yapmak.

t.- ysiñ 2071

[1]

tergeẏ: Sorgu, soruşturma.

t. 2005

t.+ den 2037

t.+ di 2028

t.+ diñ 2008

t.+ ge 2004, 2037, 2042, 2047, 2070

[9]

tergeẏşi: Sorgu hakimi, sorgu yargıcı.

t. 2005, 2016, 2024, 2031, 2069, 2090, 2096, 2104

t.+ niñ 2116, 2117

[10]

teri: Deri, cilt.

t. 0171, 0807

t.+ dey 0262, 1723, 1905

t.+ ge 0810

t.+ ni 0803

t.+ niñ 0804

t.+ si 0803

t.+ sin 0342, 0801

t.+ sinen 0967, 0969

t.+ siniñ 0809

t.+ şe 0556

[15]

teris: Yanlış, hata.

t. 0119

t. ekenin 1481

[2]

teristik: Kuzey.

t. 1190

t.+ ke 0447, 1385

[3]

teri-tersek: Deri.

t.+ in 0318

[1]

terle -: Terlemek.

t.- p 0188, 1961

t.- p otıratın 0392

[3]

tesik

tesik ökpe bol-: Dayanıklılaşmak, dayanıklı hale gelmek, zorluk yaşayıp güçlenmek.

t.- dım 0601

[1]

tesil -: Delinmek.

t.- gendey bolıp 2012

t.- ip 0888

[2]

tev -: bkz. **tep-**

t.- ip 1259

[1]

tez: Tez, çabuk, acele, ivedi.

t. 0086, 0936

[2]

tezek: Tezek.

t. 0139

t.+ i (tezegi) 1355

t.+ indey (tezegindey) 1347

[3]

tezirek: Daha tez, çabucak.

t. 0058, 0714

[2]

tèjikeles -: Atışmak, ağız dalaşı yapmak.

t.- peydi 1295

[1]

tèkappar: *Ar.* Mağrur, kibirli.

t. 1244

[1]

tèkapparsı -: Kibire, gurura kapılmak.

t.- p 1617

[1]

tèmpiş: Küçük, kısa.

t. 1874

[1]

tèn: Vücut, beden, ten.

t. 1675

t.+ i 1603

[2]

tèñir: Tanrı.

t.+ ge 0765

[1]

tèñiri: bkz. **teñir**

t. 1159

t.+ m 1064

[2]

tèrbiyele -: Terbiye vermek, eğitmek.

t.- señ 0327

t.- vden 0363

[2]

tèrik *Ar.*

tèrik et-: Terk etmek.

t.- er 1368

t.- ip 0334

[2]

tèrizdi: Benzer, gibi.

t. 0823, 1275, 1434

[3]

tèsilim *Ar.*

jan tèsilim et-: Ölmek, can teslim etmek

j.- ip 1659

[1]

tèspi: *Ar.* Tesbih.

t.+ si 0041

t.+ sin 0046, 0050

[3]

tète: Abla, teyze.

t.+ m 0853, 0941

t.+ ñdi 0777

t.+ si 0773

t.+ sin 0789

[5]

tètti: Şeker tadında olan, tatlı, lezzetli.

t. 0678, 0808, 1393, 1517, 1854

[5]

tèttilen -: Tatlılanmak, lezzetlenmek.

t.- er edi 1418

[1]

tèttilik: Tatlılık, lezzetlilik, lezizlik.

t.+ ke 1016

t.+ ti 1015

[2]

tèv̇ip: Bahşı, halk hekimi, tabip.

t. 0224

[1]

tèv̇ir: Kötü olmayan, iyi.

t. 0321

t.+ in 0018

tèv̇ir bol-: İyileşmek.

t.- ar 1772

t.- dı 1407

t.- dıñ 1396

t.- ıp 1771

[6]

tèv̇lik: Yirmi dört saat, bir gün.

t.+ ine (tèvligine) 2000

[1]

tèyiri: Tatmin olmama, beğenmeme durumlarında kullanılan ifade.

t. 1927

[1]

tèytik: Huysuz, aksi, terbiyesiz.

t. 1150, 1619

t.+ iñ (teytiġiñ) 1620

[3]

tfuv: (Yansıma) Tükürme sesi, tüh.

t. 0335

[1]

tıġıl -: Gizlenmek, saklanmak.

t.- dı 0778, 1005

[2]

tıġuvlı: Gizlenmiş, gizli.

t. 1607

[1]

tıḳ -: Saplamak, sokmak.

t.- ıp 0173

[1]

tıḳ- II: Gizlemek, saklamak.

t.- a 0165

t.- paysıñ 0156

[2]

tıḳır: Uzun olmayan, kısa.

t. 0689

[1]

tıḳırla -: Tık tık etmek, tıkırdamak.

t.- dı 1204

[1]

tıḳırt -: Sıkıştırmak, kovalamak.

t.- ıp 0342

[1]

tım: Çok, pek, pek çok.

t. 0402, 0716, 0957, 1043, 1314, 1605

[6]

tımav-sımav: Grip.

t.+ dı 1374

[1]

tımırsıḳ: Esintisiz; boğucu, bunaltıcı.

t. 0642

[1]

tın -: Bitmek, tamamlanmak, son bulmak.

t.- adı 0230, 1425

t.- baydı 1365

t.- ġan 2060

siltidey tın-: Çıt çıkarmamak, sessiz kalmak.

s.- dı 1858

[5]

tıñay -: Güçlenmek, kuvvetlenmek; dinçleşmek.

t.- ıp 0217

[1]

tıñda -: Kulak vermek, dinlemek.

t. 0493

t.- baytın 1424

t.- ġısı kelmep edi 1855

t.- ġısı kelmey 1851

t.- madı 1947

t.- maġan 0606

t.- may 1857

t.- v 1109

t.- ġa 0120

t.- ysındar 1857

[10]

tıñdaẏşı: Öğrenci; dinleyici.

t.+ m 1977

[1]

tınım: Huzur, rahat, sükunet.

t.+ ı 1123

[1]

tınıs: Solunum, teneffüs.

t.+ ı 0642, 0704, 2082

t.+ ına 0718

[4]

tınısta -: Nefes almak, solumak.

t.- dı 1961

[1]

tınış: Sessiz, sakin.

t. 0608, 1075, 1525

[3]

tınıştal -: Sakinleşmek, sessizleşmek.

t.- ayıḳ 1960

[1]

tınıştıḳ: Sesizlik, sükut, sükunet.

t. 0632

t.+ ḳa 0217

[2]

tıñḳıldat - : Tıngırdatmak.

t.- ar 1300

t.- ıp 1197

[2]

tınşı -: Rahatlamak, huzura kavuşmak, sakinleşmek.

t.- madı 2073

[1]

tıpırla -: Hareket hâlinde olmak, kıpırdamak.

t.- p 1100

[1]

tıp-tiypıl

tıp-tiypıl et-: Halletmek, tamamlamak, bitirmek.

t.- esiñ 1353

[1]

tırapay

tırapay as-: Devrilmek, yıkılmak

t.- ḳanı 1407

[1]

tıray -: Yayılarak yatmak.

t.- ıp 1405

t.- ıp jatḳam 1204

[2]

tırban -: Çabalamak, gayret etmek, çırpınmak.

t.- ıp 0668

t.- ıp jürip 0675

[2]

tırbañda-: Çırpınmak, tepinmek, debelenmek, kımıldamak.

t.- ydı 1341

[1]

tırbañdat -: Kımıldatmak.

t.- ıp ḳoyġan 0726

[1]

tırıs - : Buruşmak, kırışmak.

t.- a tüsti 1723

t.- ıp 1221

şekesi tırıs-: Keyfi kaçmak.

ş.- ıp 0563

[3]

tırısḳaḳ: Sinirli, asabi, aksi, ters.

t.+ pen 0622

[1]

tırmıs -: Çıkmak, tırmanmak.

t.- a 1822

t.- ḳanşa 0556

[2]

tırna -: Tırmalamak, tırnaklamak.

t.- p 1966

[1]

tırp

tırp etkizbe-: Fırsat vermemek, göz açtırmamak.

t.- y 0930

[1]

tırs: Çıt sesi.

t. 0326

tırs et-: Çıt diye ses çıkarmak.

t.- ip 0181, 0331, 1602, 2120

[5]

tırsıldat -: Çıtırdatmak.

t.- a 0050

[1]

tırsiy -: Şişmek, kabarmak.

t.- ġan 1433, 2032

[2]

tır-tır: Tırs tırs.

t. 0138

[1]

tırtıs -: İnat etmek, direnmek.

t.- ar edi 1326

t.- ıp otırıp aladı 1424

[2]

tıs: Dışarı, dış.

t.+ ḳa 0692, 0883, 1051, 1200

[4]

tıstı: Kılıflı, kapaklı.

t. 0793

[1]

tışḳaḳ: İshal, sürgün, amel.

t. 0624

[1]

tışḳan: Fare, sıçan.

t. 2010

[1]

tıy -: Kesmek, dindirmek.

t.- ıptı 0006

[1]

tıyıl - : Kesilmek, dinmek.

t.- dı 1295

t.- ıp 0057

t.- ıptı 0009

[3]

tızılda -

şımbayı tızılda-: Rahatsız olmak.

ş.- p 1843

[1]

tifè-tifè: Hayal kırıklığı, istenen bir şeyin gerçekleşmemesi durumunda söylenen bir ünlem, tüh.

t. 0033, 1067

[2]

tigil -: Dikilmek.

t.- di 0480

t.- gen 0967, 1249

[3]

tigis

tigisin jatḳız-: Hatayı örtmek.

t.- ıp 0505

[1]

tik: Dik, dümdüz.

t. 1327, 1464, 2115

tikesinen tik tur-: Dimdik durmak.

t.- ġan 0073

[4]

tik -: Dikmek.

t.- edi (tigedi) 0804

t.- ip (tigip) 2076

közin tik-: Gözünü dikip bakmak.

k.- edi (tigedi) 0475

[3]

tike: Doğrudan, direkt.

t. 2075

[1]

tikenekşe: Sivri, diken gibi.

t. 0945

[1]

tikesinen

tikesinen tik tur-: Dimdik durmak.

t.- ġan 0073

[1]

tiksin -: Bir şeyden şüphelenmek, kuşkulanmak.

t.- ip 1774

t.- ip ḳaldı 1759, 1953

[3]

tiktet -: Dikmek, dik duruma getirmek.

t.- ti 1782

[1]

til I: İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.

t.+ imen 1006

t.+ ine 0385

t.+ men 0255, 1966

apaşşı til: bkz. **tili aşşı**

a.+ in 1763

til beze-: Dili iyi kullanmak, gösterişli kelimelerle konuşmak.

t.- gen 1917

tilge kel-: Dile gelmek, konuşmak.

t.- di 0092

tili aşşı: İğneleyici sözler söyleyen.

t. 1128

tilim taṣḳa: Dilim taşa. "Nazar değmesin" anlamında.

t. 1264

til tart-: Söylediklerine dikkat etmek.

t.+ iñdi t.- a 1354

tili tiy-: İğnelemek, kötülemek.

t.- ip 1129

tili şıḳ-: (Çocuk) İlk kez konuşmaya başlamak.

t.- adı 2026

til jetpe-: Kelimeler kifayetsiz kalmak, söz ile anlatamamak.

t.- ytin 0893

til ḳat-: Konuşmak.

t.- ıp 0042

t.- sın 1779

til men jaġına süyen-: Bilgiçlik taslamak.

t.- gen 1116

til tiygiz-: İğnelemek, dil değdirmek.

t.- se 1926

[17]

til II: Canlıların konuşma ve tat alma organı, dil.

t.+ inen 1606

[1]

tildes - : Yüz yüze görüşmek, sohbet etmek.

t.- e almaydı 1325

t.- emin 1768

t.- etin 1825

[3]

tile -: Dilemek, istemek.

t.- mes 1202

t.- meymin 0482

t.- p jüretin 0139

t.- ytin 0517

[4]

tilek: Dilek, arzu.

t.+ in (tilegin) 1368

[1]

tilim: Dilim.

t. 1998

[1]

tilin -: Dilinmek.

t.- ip ketkendey 2098

[1]

tilsiz: Dilsiz.

t. 2095

[1]

timiski: Devamlı ve ısrarla arayan, araştıran, kolaçan eden, hırsla arayan.

t. 1205

[1]

tint -: Altını üstüne getirerek aramak, araştırmak.

t.- ip 1987

[1]

tipti: Hepten, hiç, çok, gayet, hatta, bile, hem de.

t. 0604, 0962, 1312, 1480, 1496

[5]

tip-tik: Dümdüz, dimdik.

t. edi 0260

[1]

tire -: Bir şeyi hep aynı noktaya getirmek, bir yer odaklanmak.

t.- di 0078

t.- p 0619

[2]

tiri: Diri, canlı, yaşayan.

t. 0164, 0201, 0328, 0363, 0863, 1158, 1184, 1404, 1622, 1743, 1810, 1993, 1999, 2001

t.+ sinde 0348, 0621

[16]

tiridey: Diri diri, canlı canlı.

t. 0374

[1]

tirilt -: Diriltmek.

t.- ti 0264

[1]

tirkes -: Eklenmek, koşulmak, peşine takılmak.

t.- ip 0108

[1]

tirlik: Canlılık, dirilik, yaşam.

t. 1328

t.+ ine 0354

t.+ ke 0543

[3]

tirşilik: Hayat, yaşam.

t. 0034, 0229, 0489, 1198, 1412, 1515, 1554, 1705, 1746, 2067

t.+ ine (tirşiligine) 0122, 1618

t.+ ke 1616

t.+ te 1747

t.+ ten 0523

t.+ ti 1339

jarıḳ tirşilik: Hayat, yaşam.

j.+ ke 1536

[17]

tis: Diş.

t. 0920, 1457

t.+ im 0943

t.+ imen 2050

t.+ in 1344

t.+ indi 1358

t.+ inen 0531

t.+ pen 1270, 1295

t.+ ter 1503

[10]

tiste -: Dişlemek, ısırmak.

t.- p 1435

[1]

tistele -: Tekrar tekrar dişlemek, ısırıp durmak.

t.- p 1878

[1]

tisti: Dişli.

t. 1234, 1240, 1343, 1406, 1445, 1497

[6]

titıḳ: Güç, kuvvet, hâl, mecal.

t.+ ıma (titığıma) 0283

[1]

titıḳtat -: Yormak.

t.- ḳan 2039

[1]

titimdey: Küçücük, ufacık.

t. 1841

[1]

tittey: Küçücük, azıcık, zerre kadar.

t. 0604

[1]

tiy -: 1. Değmek, dokunmak, temas etmek.

t.- di 0249, 1064, 1615

t.- edi 1346

t.- gendey 0591, 1271, 2027

t.- genniñ 1141

t.- ip 0599, 1653, 1859

t.- mekşi 1422, 1423

t.- meydi 0825

t.- se 1078, 1899

2. Bir şeyi elde etmek.

t.- di 119

3. Birisine bulaşmak, dil uzatmak.

t.- di 1880, 1945

t.- ip 1238

tili tiy-: Hakaret etmek, sövmek.

t.- ip 1129

kesiri tiy-: Zararı dokunmak.

k.+ iñ t.- edi 1970

[22]

tiyanaḳsız: Sabit olmayan, istikrarsız, düzensiz.

t. 1992

[1]

tiye -: Yüklemek, doldurmak.

t.- y bastadı 0941

[1]

tiyek: Sürgü.

t.+ i (tiyegi) 0403

t.+ in (tiyegin) 1715

[2]

tiyesi: Hisse, pay, hak.

t. 0494

[1]

tiygiz -: Değdirmek, dokunmak, temas ettirmek.

t.- besin 1563

t.- bey 0383

til tiygiz-: Dil uzatmak, iğnelemek.

t.- se 1926

[3]

tiyın: Metal, bozuk para, kuruş.

t. 0484, 0491, 0494

t.+ ġa 0495

[4]

tiyın-teben: bkz. **tiyın**

t. 0500

[1]

tiyis: Zorunlu, mecburi; gerek, lazım.

t. 0649

t.+ imen 0783

[3]

tiz -: Dizmek, sıralamak.

t.- ip 0037, 1952

[2]

tize: Diz.

t. 1571, 1816, 1948

t.+ sin 0615

t.+ siniñ 0752, 1311

[6]

tizelik: Pantolonun diz kısmı.

t.+ ke 1760

[1]

tizerle -: Diz çökmek, diz üstü oturmak.

t.- p 0682, 0880, 0926, 0958, 1039, 2083

[6]

tizgin: Dizgin; yönetim, idare.

t.+ di 0706, 0768

t.+ i 1086

t.+ nen 0549

tizgin ber-: İrade vermek.

t.- edi 1531

[5]

tizginde -: Dizginlemek.

t.- p otırıp 0287

[1]

tizil -: Dizilmek.

t.- di 0298

[1]

tres: *İng.* Bir malın yapımının yalnızca bir kuruluşun elinde bulunduğu durum, inhisar, monopol, tekel.

t.+ tiñ 0410, 0434

[2]

toba: *Ar.* Şaşkınlık, hayret gibi durumlarda kullanılan "tövbe" anlamında bir söz.

t. 1867

[1]

tobala -: Şaşırmak, hayret etmek.

t.- p 0058

[1]

tobılġı: Kamçıya sap olarak veya baston olarak kullanılan kızılcık ağacı.

t. 0807, 1183

t.+ nı 0805

t.+ nıñ 0810

[4]

tobır: Halk kitlesi, grup, kalabalık.

t.+ ġa 1928

[1]

toġay - : Doymak.

t.- dı 0458

[1]

toġay: Çalılık, ılgın ağaçlarından oluşan orman.

t. 0300

[1]

toġıs -

tasḳayaḳtay toġıs-: (İki nesne) Birbirine vurmak, tokuşmak.

t.- ıp 0622

[1]

toġıs: Savaş, vuruş, mücadele.

t. 1164

[1]

toġıt -: Bir şeyin içine sokmak, batırmak.

t.- ıp 0099

[1]

toġız: Dokuz sayısı.

t. 2102

[1]

toḳ I: Şişman, semiz at.

t.+ tı 1166

[1]

toḳ II

toḳ etkiz-: Tak sesi çıkartmak.

t.- ip 2018

toḳı -: Dokumak, örmek.

t.- p alġan 0423

t.- v 0014

[2]

toḳpaḳta -: Tokmaklamak, üst üste darbe vurmak.

t.- p 1899

[1]

toḳpan

toḳpan jilik: Kaval kemiği.

t. 0750

[1]

toḳsan: Yılın dörtte birlik bölümü, çeyrek yıl.

t.+ da 0496

[1]

toḳşılıḳ: Tokluk

t. 0516

[1]

toḳta -: Durmak, duraklamak.

t.- ñdar 1570

t.- y 0294

[2]

toḳtam: Netice, karar.

t. 1350, 1532

[2]

toḳtat -: Durdurmak, kesmek.

t.- tı 1040

t.- uv̇şı edi 0664

[2]

toḳtatḳa -: bkz. **toḳtat-**

t.- p 1360

[1]

toḳtıḳ: Tokluk, tok olma hâli.

t. 1747

[1]

tol -: 1. Dolmak.

t.- adı 1681

t.- ġan 1541

t.- ıp 0683, 1776

t.- ıp jatır 0483

t.- ıptı 0382, 0727

t.- mas 1201

t.- masa 0727

2. Belirli bir yaşa gelmek.

t.- ġan 1606

[10]

tolasta -: Azalmak, dinmek, yavaşlamak.

t.- ġan 1652

[1]

tolġa -: Sallayarak çevirmek, döndürmek.

t.- dı 1038

t.- p 1041

[2]

tolġan -: Etraflıca düşünmek; hayallere dalmak, derin düşüncelere dalmak.

t.- ıp 0539, 1834

[2]

tolı: Dolu, dolmuş.

t. 0511, 0687, 1489

[3]

tolḳı -: Heyecanlanmak; huzuru kaçmak.

t.- dı 1783

t.- ġan 0356

t.- p jüredi 0772

[3]

tolḳın: Dalga.

t.+ ı 1135, 1760, 1762

[3]

toltır -: Doldurmak.

t.- adı 1598

t.- ġan joḳ 1043

t.- ıp 0105, 0459

t.- sıñ 1437

[5]

tomar: Kesilmiş ağacın kuruyan kökü, dip tarafı; kütük.

t. 0551, 2126

t.+ dı 2127

t.+ ınday 0259

[4]

tomarday: Kocaman, büyük, iri, kütük gibi.

t. 0660, 1786

[2]

tomaşaday: Küçücük, yumruk kadar.

t. 1930

[1]

tompaḳ: Şişkin, çıkıntılı, kabarık.

t. 0487, 1877

tompaḳ bol-: Şişmek, kabarmak.

t.- sa 0463

[3]

tompañda -: Kısa adımlarla çabuk, tıpış tıpış yürümek.

t.- ġan 0695

t.- ġannan 0173

t.- p 0173, 0566

t.- y 1386

[5]

tompıldat -: (At) Hızlı yürümesini sağlamak, dehlemek.

t.- ıp 1098, 1118

[2]

tona -: Yağmalamak, soymak, talan etmek.

t.- p 1542

[1]

tonaẏ: Yağma, soygun, talan.

t. 1942

[1]

toñazı - : Donmak, üşümek.

t.- r 1786

[1]

top: Grup, kalabalık.

t. 1933

t.+ ḳa 1024, 1317

t.+ tan 1818

[4]

topıraḳ: Toprak.

t. 0118, 1393, 2129

t.+ ına (topırağına) 1107

t.+ ḳa 1249

topıraḳ bol-: Ölmek, vefat etmek, toprak olmak.

t.- ıp 1603

[6]

topırlas -: Toplaşmak.

t.- ıp 1241

[1]

tor: Ağ; parmaklık.

t. 0459, 2066

t.+ dıñ 1715

t.+ ġa 1713

[4]

toraġa: bkz. **töraġa**

t.+ nıñ 1872

[1]

torġay: Serçe, serçe kuşu.

t. 0713

t.+ ġa 0382

[2]

torġın: Çok değerli, ince ipek kumaş.

t. 0792

[1]

torı -: Takip etmek, gözetlemek.

t.- ymın 1288

[1]

torıḳ -: Ümitsizliğe düşmek, ümidini kesmek.

t.- tı 1965

[1]

torköz: Demir parmaklıklı.

t. 1995, 2001, 2014

[3]

torsıḳ: Matara.

t. 0685, 0809, 0812, 0830, 0970, 0972, 1087, 1090, 1107

t.+ taġı 0953, 0960

t.+ tan 0814

t.+ tı 0957, 0962, 0963, 0995, 0996, 0997, 1071, 1088, 1094

t.+ tıñ 0811, 0958, 0960

[25]

torta: Tereyağı eritildiğinde kabın dibinde kalan çökelti, tortu.

t.+ sı 0984

[1]

tosın: Birden, ani, beklenmedik.

t. 0072, 0222, 0633

[3]

tospa: Su deposu.

t. 0303, 0554

t.+ nı 0306

t.+ sı 0399

[5]

tostaķ: Ağaçtan yapılan küçük, yuvarlak kap.

t.+ pen 0942, 1028

[2]

tot

tot bol-: Paslanmak, pas tutmak.

t.- ıp 2072

[1]

totıķ -: Paslanmak, pas tutmak.

t.- ķan 0452

[1]

toy: Şölen, ziyafet, düğün, toy.

t. 0501

t.+ da 0670

t.+ dıñ 1445

t.+ ın 0319, 1598

[5]

toy -: Doymak, doyuncaya kadar yemek, içmek.

t.- atın 1646

t.- ġan 1456, 1631

t.- ıp alġan 0724

t.- ıp alıp 0674

[5]

toyġız -: Doyurmak.

t.- ıp 1554

[1]

toyḫana: Şölen, ziyafet, düğün organizasyonlarının yapıldığı yer.

t.+ da 0116

[1]

toyımsızdıķ: Doyumsuzluk, kanaatsizlik, açgözlülük.

t. 1528

[1]

toyındır -: Doyurmak, doyuncaya kadar yedirip içirmek.

t.- uvġa 1641

[1]

toz-: 1. Köhneleşmek, eskimek, yıpranmak.

t.- bas 1080

t.- ıp 0833

t.- uvġa 1973

2. Dağılmak, saçılmak.

t.- ıp ketken 1347

[4]

tozdır -: Eskitmek, yıpratmak.

t.- atının 1594

[1]

töbe: Tepe; doruk, zirve.

t. 0209, 1335

t.+ den 1941

t.+ ge 0312

t.+ mnen 1403

t.+ niñ 1488

t.+ ñnen 2040

t.+ si 2075

t.+ sine 0050

t.+ sinen 1208

[11]

töbeles: Kavga, dövüş.

t.+ ke 1239

[1]

tögil -: Dökülmek.

t.- di 0790

t.- er 0157

t.- ip 0202

t.- se 0156

t.- üvge 0649

[5]

tögildir -: Dökmek.

t.- e bastasa 1850

t.- edi 1832

t.- ip 0552

t.- ip otırġan 0037

[4]

tök -: Dökmek, boşaltmak.

t.- edi 0213

t.- em 0153

t.- e saldı 0178

t.- ip 0455, 0806

t.- ti 1107

[6]

töle - : Ödeme yapmak.

t.- gen joḳpız 1761

[1]

tömen: Aşağı, alt.

t. 0121, 1382

t.+ de 0852

t.+ degi 0275, 0317, 0343

t.+ ge 1757

t.+ gi 0821, 0942, 1076, 1792, 1948

[12]

tömende -: Seviyesi inmek, düşmek, alçak duruma gelmek.

t.- geni 2093

t.- y kelip 0925

[2]

tömenirek: Daha aşağı, alçakça.

t.+ te 0798, 0809, 0814

[3]

tömenşik: Sade, sıradan, alelade.

t. 0353, 1325

tömenşik tart-: Çekinmek, sakınmak.

t.- ıp 0610

[3]

tömenşikte -: Sıradan, alelade olmak.

t.- y berdi 1788

[1]

tön -: Dönmek.

t.- edi 1577

t.- ip tur 0061

[2]

töndir -: Döndürmek.

t.- gende 0025

[1]

töñirekte -: Uzağa gidememek, bir şeyin etrafında dönüp durmak.

t.- p 0123, 0142, 0176

[3]

töñkeril -: Devrilmek, düşmek.

t.- di 2111

[1]

töñkerişşil: Devrimci, inkılapçı, ihtilalci.

t. 1847

[1]

töñkerüv̇li: Altı üstüne getirilmiş, karışık.

t. 1313

[1]

tör: Evin en değerli yeri, başköşe, tör.

t. 1740

t.+ de 0652

t.+ degi 0963

t.+ den 1242

t.+ dey 1516

t.+ diñ 1739

t.+ ge 0041, 0298, 0589, 0788

t.+ gi 0647, 2076

t.+ gide 1193

t.+ gige 1193

t.+ ine 1547

t.+ inen 1140

[16]

töraġa: Başkan, reis.

t. 1889, 1892, 1922, 1942

t.+ nıñ 1905, 1958

[6]

töre: 1. Yüksek makam, mevki sahibi.

t.+ ge 0171

2. En iyi.

t.+ si 0868

[2]

törkin: Gelinin kendi akrabaları.

t.+ in 1921

[1]

tört: Dört sayısı.

t. 0797, 1001, 1041, 1076, 1191, 1814, 1984

tört bölmeli jumırtḳa: Dört sarılı yumurta.

t.+ day 1143

[9]

törtinşi: Dördüncü.

t. 0553

[1]

törtkil

törtkil düniye: Bütün dünya.

t+ degi 1535

[1]

törtköz: Dört göz.

t. 0749, 0754

[2]

törttaġanda -: Diz üstü çöküp ellerini yere dayayarak durmak.

t.- p 1289

[1]

tös: Göğüs, döş.

t.+ i 2032

t.+ in 1890

t.+ inde 1323

t.+ indegi 0657

[4]

töse -: Döşemek, sermek.

t.- p 0059, 1303

[2]

tösek: Döşek, yatak.

t. 0652, 0793, 0898

t.+ i (tösegi) 1934

t.+ imde (tösegimde) 0137

t.+ imdi (tösegimdi) 1453

t.+ in (tösegin) 0765

t.+ inde (töseginde) 1529, 1551, 2038

t.+ inen (töseginen) 1341, 1750

t.+ ke 1196, 1775

t.+ te 0680, 1767, 1769

t.+ ten 1556

t.+ ti 0653, 0788, 1051

[21]

tösḳalta: Paltonun göğüs cebi.

t.+ sınan 1907

[1]

tötele -: Kestirmeden gitmek.

t.- p 0552

[1]

tötenşe: Fevkalade, olağanüstü.

t. 0502, 0617

[2]

töz -: Daynmak, direnmek,sabretmek.

t.- gen 1480

t.- ip 1957

[2]

traktor: *Fr.* Traktör.

t. 0675

t.+ ın 0674

[2]

traktorşı: Traktörcü.

t. 0673

[1]

tuḳım: Tohum, mahsul.

t. 1329

[1]

tuḳırt - : Başını öne eğmek.

t.- ıp 1063, 1403

[2]

tuḳşiy -: Başını öne eğmek.

t.- ıp alıp 0326

t.- ıp otırġan 0599

[2]

tula

tula boyı: Tüm vücudu.

t.+ m 0648, 1242

t.+ na 0512, 2015

t.+ ñdı 0062

tula denesi: bkz. **tula boyı**

t.+ nde 1627

[6]

tuldır: (Yer) Çıplak, boş, ıssız.

t.+ ı 1491

[1]

tulıp: Kürk.

t.+ pın 2109

[1]

tulpar: Uzun yolculuklara, ağır yüklere dayalı, hızlı koşan at.

t.+ dıñ 0780

[1]

tuman: Sis.

t. 0232, 0233

[3]

tumsıḳ: Burun, gaga.

t. 1935, 1943

t.+ ı (tumsığı) 1207

t.+ ın (tumsığın) 1738

[4]

tumşala -: Sarmak, örtmek, kapamak.

t.- ydı 0208

[1]

tun -: Çokça bulunmak, kaplamak.

t.- ıp tur 1497

[2]

tunba: Çökelti, tortu.

t.+ sı 1496

[1]

tuñġış: İlk, birinci.

t. 0636, 1511

[2]

tunjıra -: 1. (Hava) Kapanmak.

t.- p 1585

2. Üzülmek, derin düşünceye dalmak, efkarlanmak.

t.- p 1595, 1606

[3]

tunşıḳ -: Boğulmak, nefes alamamak.

t.- ıp (tunşıġıp) 1858

[1]

tur -: 1. Durmak, dikilmek

t.- a ḳal 0949

t.- ıp 0687

t.- sa 1434

2. Kalkmak, ayağa kalkmak.

t.- a salıp 1341

t.- amın 1781

t.- ġanday 0771

t.- ıp 1206, 2038

t.- ıp jatıp 1750

3. Beklemek, durmak.

t.- adı 0656

t.- dı 0092,

4. Bir yerde olmak veya bulunmak.

t.- adı 0935

t.- ġan 0823, 0942

t.- ġanday 1336, 1466

t.- maydı 0922

t.- sañ 0762

5. Belli bir durumda bulunmak.

t.- ġan 0298, 1313, 1385

t.- ġanda 0863

t.- ıp 1071

t.- sañ 1067

6. Var olmak.

t.- ġanda 0196

t.- sa 1200

ḳarsı tur-: Karşı çıkmak, direnmek.

ḳ.- a almaġan 1484

ķoldı ayaķķa turma-: Eli ayağı durmamak, çok hareketli olmak.

ķ.- y 1296

7. –p gerundium ekini almış fiilden sonra gelerek şimdiki zaman çekimini oluşturur.

aldap t.- sıñ 0131

avnap t. 0848

bayıtıp t. 0890

janıp t. 0381

körinip t. 0452, 2093

küyip t. 1879

maġlumdap t. 0409

oynap t. 1029

sıñġırlap t. 1244

surap t.- sın 0179

şermiyip t. 0799

şüpildep t. 0655

tönip t. 0061

tunıp t. 1497

tutıp t. 0383

tüsiñ ķaşıp t. 1787

ülpildep t. 1281

8. –a/-e ; -y ;-p gerunduim eklerinden birini almış fiillerden sonra gelerek asıl fiilin belirttiği hareketin zamanını gösterir (O anda, her zaman, kimi zaman).

arbañdap t.- ıp 0951

atıp t.- ıp 0992

aytıp t.- ġanday 1839

bekinip t.- ġanım edi 0827

bilip t.- ıp 1573

buvsanıp t.- ġan 0768

dep t.- ġanı 1757

èkelip t.- atın 0905

eñirep t.- ıp 1107

güjildep t.- atın bolsın 1313

ırşıp t.- ġanımdı 1061

jaldap t.- amız 1915

jaldap t.- ıp jatķan 1752

janıp t.- atın 1194

jaylap t.- ıp 1957

jazıp t.- dı 0752, 0753

jılap t.- ıp 0744

jibergisi kelip t.- dı 1619

ķalķalap t.- dı 0774

ķalkiyıp t.- atın 0665

ķaltasın ķaķıp t.- ġanı 0286

ķarap t.- ġan 2060

ķarap t.- ıp 1617, 1631

ķaynap t.- ġanı 0375

kelip t.- ġan 0039, 0082

kelip t.- sa 1392

ḳorıḳıp t.- adı 0932

köz tartıp t.- atın edi 0854

küyip t.- ġanda 0594

küyip t.- ġanı 0366

nıġızdap t.- ıp 1345

nısanaġa alıp t.- ıp 2121

orap t.- ġanıñ 0432

pisip t.- adı 0391

seksiyip t.- a berdi 2120

sèlemdesip t.- atın 1431

sıbırlap t.- ġan 1152

sızılıp t.- ıp 1379

sileytip t.- ıp 2026

surap t.- ġan 1543

süyretilip t.- ıp 0381

şeginip t.- ıp 2125

şıḳa t. 0595

tarıltıp t.- atın 0759

tayıp t.- dım 1463

tikesinen tik t.- ġan 0073

tüskeli t.- ġan 0578

üpektep t.- ġan 0595

üyirilip t.- adı 1121

9. –ġalı/ -geli ; -ḳalı/ -keli gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek gelecek zaman çekimini oluşturur.

ḳiyratḳalı t. 1902

nurlanġalı t. 1078

üyip jürgeli t. eken 0528

10. –MAy gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek fiilin belirttiği hareketin gerçekleşmediğini gösterir.

ketpey t.- ġan 0982

11. İsimlerden sonra gelerek "var, mevcut" anlamında kullanılır.

t. 0622, 0792, 0815, 0819, 0885, 1072, 1806

12. Geniş zaman/ şimdiki zamanın teklik üçüncü kişi çekiminden sonra gelen –da/-de bağlacının ardından gelerek fiilin belirttiği hareketi destekler.

jiberedi de t.- adı 0840

samaydı da t.- adı 0908

[113]

turaḳta -: Bir yere yerleşmek, mekan edinmek.

t.- ydı 1692

[1]

turġız -: 1. Kaldırmak, dikmek.

t.- ıp 1687

t.- uvġa 1783

2. Yükseltmek, duvar örmek.

t.- ıp berdi 1144

[3]

turķı: Bir şeyin uzunluğu.

t.+ men 1826

[1]

turmıs: Hayat, yaşantı, yaşayıp.

t. 0638

[1]

tus: 1. Taraf, yan.

t.+ ın 1793

t.+ ınan 0026, 1724

2. Zamanında, döneminde.

t.+ ında 1154

[4]

tuspal: Kinaye, ima.

t.+ ın 0322

[1]

tustas: Akran, yaşıt.

t.+ tarınıñ 1991

[1]

tuşın -: Hissetmek, sezmek.

t.- badı 2007

t.- bay 1647

t.- dıķ 1520

t.- ıp jatpaydı 1028

[4]

tuşpara: Bir tür mantı.

t. 0678, 1382

[2]

tut -: 1. Tutmak.

t.- ıp tur 0383

2. Bırakmamak, yapışmak.

t.- adı 0233

3. Kaplamak.

t.- adı 1466

t.- ıp ketken 1395

t.- ķan 1312

t.- ķanımen 0232

ustaz tut-: Usta bilmek, örnek almak.

u.- sañ 1688

ķanaġat tut-: Kanaat etmek.

ķ.- ķan 1632

ķasiyet tut-: Saymak, değer verme.

ķ.- ķan 1703

mise tut-: Kanaat etmek, yetinmek, razı olmak.

m.- atın 1647

[10]

tutan -: Tutuşmak, alev almak.

t.- dı 1442

[1]

tutıḳ -: Kekelemek.

t.- a (tutıġa) 0149

[1]

tutıl -: Tutulmak, yakalanmak.

t.- dı 1443

t.- ıp 0676

[2]

tutḳa: Tutamak, tutamaç, sap, kol.

t.+ sınan 1450

[1]

tutḳı: Tutuklu.

t.+ men 2097

[1]

tutḳın: Esir, tutsak, tutuklu.

t. 2090, 2099

t.+ dar 2115

t.+ ġa aldıḳ 1994

[4]

tutḳında -: Esir almak, tutuklamak, göz altına almak.

t.- v 1987

[1]

tuv̇ : Uzaklık bildiren söz, ta.

t. 0060, 0117, 0123, 0734

[4]

tuv̇ -: Doğmak.

t.- a 0458, 1093

t.- adı 0209, 0450

t.- ġan 0837, 1165, 2029, 2129

t.- ıp jatadı 0241

t.- ıppın 0718

t.- maḳ 1746

t.- maydı 0234

t.- sa 0574

t.- uv 1605

basına kün tuv̇-: Zorluklarla karşılaşmak.

b. ne k. t.- ıptı 0419

tuv̇ġan jer: Doğum yeri, memleket, vatan.

t.+ ge 0525

t.+ in 1709

[17]

tuv̇ġız -: Doğurtmak.

t.- a almaydı 0238

t.- ġan 0004

t.- ıp 1538, 1645

[4]

tuv̇ında -: Çoğalmak, artmak, üremek, ortaya çıkmak.

t.- p 0244

[1]

tuv̇la -: Şahlanmak, şaha kalmak.

t.- p ḳoya berdi 2080

[1]

tuv̇laḳ: Hayvan postu.

t.+ ḳa 0396

[1]

tuv̇las -: Şahlanmak, şaha kalkmak.

t.- ıp 0026

[1]

tuv̇ra: Dosdoğru, doğru, direkt.

t. 0075, 0120, 0395, 0560, 1244, 1315

[5]

tuv̇radan-tuv̇ra: Yüzüne karşı, açıkça.

t. 0176

[1]

tuv̇ral -: Doğranmak, kesilmek.

t.- ġan 1017

[1]

tuv̇ralı: Hakkında, ilgili, yönünde, konusunda.

t. 0373, 0536, 1602, 2058, 2061, 2102, 2105

[8]

tuv̇raşıl: Dürüst, adil (kimse).

t. 0575

[1]

tuyaḳ: At, eşek, inek gibi hayvanların ayak tırnakları; toynak.

t.+ ı (tuyaġı) 1097

t.+ ınan (tuyaġınan) 0707, 0780

[3]

tuyıḳtan -: Kimseyle bir şey konuşmamak.

t.- ġan 0058

[1]

tuz: Tuz.

t. 1009

t.+ ı 1496

tuzı jaraspa-: Uzlaşamamak, anlaşamamak.

t.- dı 1464

tuzı jeñil: Her şeye burnunu sokan kişi.

t.+ ım jeñil 0139

[4]

tuzdı: Tuzlu.

t. 1670

[1]

tübirtek: Kesilen ağacın veya bitkinin kökü.

t. 1613

t.+ ine (tübirtegine) 1613

[2]

tüge: Darılma, küsme, kırılma, gücenme anlamı bildiren bir ifade.

t. 0414, 0677, 0908

[3]

tügel: Hepsi, herkes, tümü, bütünü.

t. 0066, 0068, 0959, 1761, 1952

[5]

tügen: Falan, filan, falanca.

t. 0024

[1]

tüges - : Tamamlamak, bitirmek.

t. 1398

[1]

tügesil -: Tamamlanmak, bitirilmek.

t.- mey 0909

t.- meydi 0910

[2]

tügil: O bir tarafa, o bir yana, o şöyle dursun.

t.+ i 1321, 1340, 1368

[3]

tük I: Tüy, kıl, yün.

t.+ indey 0800

[1]

tük II: Hiçbir şey.

t.+ ke 1848, 2024

tükir -: Tükürmek.

t.- di 0335, 2018

t.- ip 2016

[3]

tükpir: Köşe bucak, ücra yer.

t. 0018, 0633

t.+ den 1731

[3]

tün: Gece.

t. 0208, 0446, 0477, 1860, 2074

t.+ gi 0217

tün ortası: Gece yarısı.

t. 0103

[7]

tünde: Geceleyin, gece vakti.

t. 0522, 0826, 1070, 1756

[3]

tüne -: Gecelemek.

t.- gende 1073

[1]

tüneme: Geceleme yeri, gece konaklama yeri.

t.+ ge 1752

t.+ si 1784

t.+ sine 1225, 1387, 1399

[5]

tünemel: Geceleme, konaklama yeri.

t.+ iden 0936

[1]

tüner -: Bozulmak, somurtmak.

t.- e 0162

t.- gen 0181, 1582

[3]

tünev̇güni: Birkaç gün önceki.

t. 1909

[1]

tüngi: Geceleyin, geceye ait.

t. 0577, 0716, 1053, 1283, 2036, 2037, 2041, 2070, 2076

[9]

tüni: Gece, geceleyin.

t. 0736, 1550, 1643

t.+ men 0303, 1822, 2028

[6]

tüñil -: Umudunu kesmek, inancını kaybetmek.

t.- di 0058

t.- geli 1963

[2]

tüñlik: Çadırın tepesini örten dört köşeli keçe.

t.+ ti 0789

[1]

tüp: Dip, alt.

t.+ i 0888, 2071

t.+ in 0231, 0642

t.+ inde 0207, 0236, 0282, 0500, 0501, 0544, 0589, 0937, 1336, 1927

t.+ indegi 0878, 1819

t.+ ine 0233, 0630, 1643, 1741

t.+ inen 0035

t.+ tiñ 1927

[22]

tüpki: Dipteki, köşedeki.

t. 0160

[1]

tüpsiz: Dipsiz, sınırsız, derin.

t. 0226

[1]

tüptiñ-tübinde: Nihayetinde, en sonunda.

t. 1704

[1]

tüp-tügel: Tümüyle, her yönüyle, tamamen.

t. 0503

[1]

tür: Yüz, çehre, şekil, görünüş; tür.

t.+ i 1547, 1913

t.+ imizben 1351

t.+ in 0587

t.+ inen 0182

t.+ leri 0395

[6]

tür -: Sıvamak, kıvırmak.

t.- di 0790

[1]

türegel -: Ayağa kalkmak.

t.- di 2110

t.- edi 2042

t.- ip 1775, 2008

[4]

türin -: Sıvanmak.

t.- ip 1000

[1]

türlen -: Türü değişmek, şekil almak, değişmek.

t.- ip 1446

[1]

türli: Türlü, çeşitli.

t. 0005, 0012, 0966, 1530, 1713

[5]

türşik -: Tüyleri ürpermek, diken diken olmak; tiksinmek.

t.- ip ketti 2110

[1]

türt -: Dürtmek, vurmak.

t.- ip 1432, 1775

t.- ti 0268

[3]

türtkile-: Devamlı dürtmek, dürtüklemek.

t.- p 1053

[1]

tüs -: 1. İnmek, düşmek.

t.- e bastadı 0782

t.- etinmin 0851, 1290

t.- ip 0190, 0736, 1067, 1104, 1338, 1914, 2075

t.- ip jatḳan 0294

t.- ip ḳalıptı 0522

t.- ipti 1814

t.- ken 0499

t.- kendey 0063

t.- keni 0635

t.- peytin 1338

t.- se 1563

t.- üv 1110

t.- ti 0121, 0245, 0525, 2036

2. Girmek, yerleşmek.

t.- e almağan 0731

t.- edi 0674

t.- ip 1033, 1942

t.- keli turġan 0578

t.- ken 0285, 0528, 0669, 0741, 0881

t.- ken eken 0117

t.- ti 1299

3. Başlamak, girmek.

t.- edi 0208, 1847

4. –a/-e ; -y ; -p gerundium ekini almış fiillerden sonra gelerek yardımcı fiil görevinde kullanılır.

ayķınday t.- etin 0824

burk ete t.- ti 0847

dız ete t.- edi 0927

dir ete t.- edi 0713

dir ete t.- ti 0648, 1046

duv ete t.- pey 0629

duv ete t.- ti 1242

etpettey t.- ip 0703

gaz bere t.- ti 0456

ırşıp t.- ti 1216

jabısa t.- sin 1388

jaķınday t.- emin 1688

jaķınday t.- üv 1690

jaltıray t.- edi 0887

jarıķ alıp t.- edi 1841

jark ete t.- kende 0770

kelip t.- tik 1088

ķılķiya t.- kendey 1273

ķımtana t.- em 1054

kişireye t.- ti 1221

ķonaķ bolıp t.- etin 1954

köleñ ete t.- edi 0651

köñirsete t.- ti 0262

ķulap t.- kendey 2126

sarķıla t.- üvi edi 1111

şam alıp t.- ip 1623

şırt ete t.- ti 1262

şuv ete t.- edi 0729

talıp t.- ermin 1092

tırayıp t.- sem 1405

tırısa t.- ti 1723

tünere t.- ti 0162

üdey t.- ti 1322

üñilip t.- üvdi 1682

üzilip t.- üvge 0649

arpalısķa tüs-: Can çekişmek.

a.- er 2103

eginge oraḳ tüs-: Ekinlere orak vurulmak, ekinler biçilmek.

e.- kende 0445

eske tüs-: Akla gelmek.

e.+ ime t.- ti 1082, 1214

e.+ ine t.- ip 1727, 1774

e.+ ine t.- kendey 1400

e.+ ine t.- ti 1850

èvreşilikke tüs-: Zahmet etmek, uğraşmak.

è.- kende 0160

izine tüs-: İzine düşmek, takip etmek.

i.+ ime t.- ip 1961

jan-terge tüs-: Kan ter içinde kalmak.

j.- ip 0311

körge tüs-: Mezara girmek, ölmek.

k.- ip 2129

k.- pey jatıp 1932

közge tüs-: Görünmek, fark edilmek.

k.- etin 0795

k.- sin 1917

k.+ ine t.- er 0609

k.+ine (jaḳsılık ġana) t.- etin 1560

közine közi tüs-: Göz göze gelmek.

k.- kende 2098

k. k.+ im t.- ip 0683

ḳuda tüs-: Kız istemek, kız istemeye gitmek.

ḳ.- ip 1236, 1476

küyge tüs-: Üzülmek, dertlenmek.

k.- edi 1862

k.- edi eken 1766

k.- ip 1402

oyġa tüs-: Düşüncelere teslim olmak, düşüncelere dalmak.

o.- edi 1709

özegine ḳurt tüs-: Zorluklarla karşılaşmak.

ö.- se 0661

özgeriske tüs-: Değişmek, değişime uğramak.

ö.- üv 1674

sabasına tüs-: Aklı başına gelmek, sakinleşmek.

s.- ken 0429

s.- ip 1130

sulıḳ tüs-: Halsiz kalmak, yorgun düşmek.

s.- ip 1578

şaşı tüs-: Saçları dökülmek.

s.- ken 1590

unjırġası tüs-: Keyfi kaçmak, morali bozulmak.

u.- ip 0141

[105]

tüs I: Renk.

t.+ in 1480

tüsi buzıl-: Rengi atmak.

t.+ im b.- dı 0993

tüsi ḳaş-: Beti benzi atmak, rengi kaçmak.

t.+ iñ ḳ- ıp 1787

[3]

tüs II: Gün ortası, öğle.

t. 1087

t.+ ke 0142, 0556, 0928, 1822

t.+ te 1941

şañḳay tüs: Tam öğle vakti.

ş. 1372

[7]

tüs III: Düş, rüya.

t. 0522, 0780, 1517, 1678

t.+ imde 1759

t.+ ime 0826

t.+ ine 0520

[7]

tüs IV: Tip, görünüş.

t.+ iñ 1778

[1]

tüserlik: Dağ eteği.

t. 0794

[1]

tüsim: Kar, kazanç, verim.

t. 1065

[1]

tüsin -: Anlamak, kavramak.

t.- bedi 0179, 2024

t.- bepti 1665

t.- bey 1328, 1848

t.- beydi 1689

t.- bey otırġan 0483

t.- beymiz 0906

t.- beytin 1253

t.- di 1695

t.- dim 1423, 2122

t.- e almadı 0323, 1802

t.- edi 0499, 1702

t.- em 1482

t.- etin 1963

t.- gendey boldım 1190

t.- se 0554

t.- üv 0233

[21]

tüsindir -: Anlatmak.

t.- edi 1595, 1621

t.- üvge 0490

[3]

tüsinik: Görüş, fikir.

t. 0232

[1]

tüsiniksiz: Anlaşılmaz, müphem, anlaşılması zor.

t. 1298

[1]

tüsinikti: Belirli, anlaşılır, açık.

t. 1669

[1]

tüsir -: İndirmek, aşağı inmesini sağlamak.

t.- di 0319

t.- edi 0849

t.- etin 1675

t.- gendey 0437, 1932

t.- gendey boldım 0873

t.- ip 1694, 1837, 1853, 1969

t.- ip aldı 0831

kökeyge kurt tüsir-: Kuşkulandırmak, içine kurt düşürmek.

k.- etin 0867

[12]

tüskir: "Mahrum kal" anlamında.

t. 0837

[1]

tüsti: Renkli, ebruli.

t. 0798

[1]

tüstik

tüstik şığıs: Güneybatı.

t. 0449

[1]

tüşkire -: Hapşırmak, aksırmak.

t.- di 1140

[1]

tüt -: (Yün) Ditmek, açmak.

t.- ip 0396, 2009

[2]

tütet -

ot tütet-: Ateş yakmak.

o.- ken 1145

[1]

tütik -: Sinirden öfkeden kudurmak; bunalmak.

t.- ip (tütigip) 0133, 0300, 0780

t.- ip (tütigip) ketti 2105

[4]

tütil -: Ditilmek, açılmak.

t.- ip 0749

[1]

tütin: Duman.

t. 1205, 1379, 1380, 1381, 1442

t.+ i 1327, 1389, 1464

t.+ imen 0805, 0810

t.+ in 0943

t.+ ine 1378

[12]

tüy -: Bir nesneyi havana koyarak ezmek.

t.- ip alğanday 0396

[1]

tüye: Deve

t. 0028, 0431

atan tüye: Dört yaşından büyük ve kısırlaştırılmış deve.

a.+ ni 0337, 0454

[4]

tüyekeş: Deve ile kervan yolculukları yapan, deve yetiştiren, besleyip bakan kişi.

t.+ ke 1440

t.+ tiñ 1429

[2]

tüyil -: Bağlanmak.

t.- di 0074

t.- ip 2073

[2]

tüyir: Tane, parça.

t. 1094

[1]

tüynek: Bitki veya meyve yumrusu.

t.+ i (tüynegi) 1298

t.+ tin 1287

t.+ tiñ 1287

[3]

tüynekte -: (Dallar) Meyveye durmak.

t.- p 1297

[1]

tüz: Evin dışındaki yer, dışarı, düzlük.

t.+ ge 0865

[1]

tüze-: Eğik durumdaki bir şeyi düzeltmek.

t.- p 0880

[1]

tüzel -: Düzelmek.

t.1977

t.- di 1976

t.- edi 0206, 0987

[4]

U u

uçilişçe: *Rus.* Okul.

ü. 1376

[1]

uġın -: Anlamak, kavramak.

u.- san 1414

[1]

uġıs -: Anlaşmak, uzlaşmak.

u.- a almaytın boldı 1270

[1]

ujım: Kurum, kuruluş, kollektif, birlik.

u. 0258, 0294, 0420, 0449, 0496, 0545, 0552, 0578, 0640, 0667, 0671, 1342

u.+ ġa 0333, 0526

u.+ ınıñ 0411, 0530

u.+ ıñnıñ 0406

u.+ nıñ 0272, 0281, 0336, 0435, 0462

[22]

uķ -: Anlamak, kavramak, bellemek.

u.- ıp 0615

u.- ķan 0853

u.- ķanıñ 0087

[3]

uķıp: Titizlik, itina, özen.

u.+ pen 0998

[1]

uķıpta -: İtinali, titiz, özenli olmak.

u.- p 1084

[1]

uķsa -: Andırmak, benzemek.

u.- dı 1009, 1494

u.- maydı 0081, 2100

u.- p 0130, 0260, 1579, 1992, 2005, 2094

u.- ydı 1298, 1468, 1810, 2003

u.- ydı eken 1292

[15]

uķsat -: Benzetmek.

u.- ķan joķ 1754

u.- sa 1990

u.- tı 1754

u.- uvşı edi 1478

[4]

uķtır -: Anlatmak, izah etmek.

u.- sa 1015

[1]

ul: Erkek çocuk, oğul.

u. 1165

u.+ ı 1534

u.+ ın 1597, 1642

u.+ ınıñ 1538, 1596

[6]

ulastır -: Devam ettirmek, sürdürmek.

u.- dı 1989

[1]

ulı: Ulu, yüce, büyük.

u. 0002, 0659, 1164, 1513, 1515, 1733, 1735, 1738, 1745, 1946

[10]

ulı -: (Köpek, kurt, çakal vb.) Uzun, iniltili, ağlar gibi ses çıkarmak, ulumak.

u.- ġanda 2086

u.- ydı 1738

işi ulı-: Açlıktan karnı guruldamak.

i.+ im u.- p 1460

[3]

ulıs: Ulus, millet.

u.+ tan 1658

[1]

ulpa: Yumuşacık, bembeyaz.

u. 1753

[1]

ult: Millet, ulus.

u.+ tıñ 0371

[1]

ultaraḳ: Tabanlık.

u. 1976

[1]

ultşıl: Milliyetçi, ulusçu, vatanperver.

u. 1865, 2065

[2]

umıt -: Unutmak.

u.- adı 1339, 1413

u.- ıp 0015, 0906

u.- papsıñ 0777

u.- pasa 0547

u.- pasam 1133

u.- tı 0054, 0467

[9]

umıtıl -: Unutulmak.

u.- dı 1976

u.- ġan 0686

[2]

umtıl -: İleri atılmak, atılım yapmak, hamle yapmak.

u.- ar edi 1326

u.- dı 0075

u.- ġaysıñ 1679

u.- ıp kelip 1782

[4]

umtılıs -: Atılmak, hamle yapmak.

u.- tı 0398

[1]

un: Un.

u.+ ġa 0984, 1008

[2]

unamdı: Hoşa giden, beğenilir.

u. 0369

[1]

uñġı: Oyuk, delik.

u.+ sına 0261

[1]

uñġıl-şuñġıl: Eğri büğrü, engebeli yer.

u.+ ına 1312

[1]

unjırġa

unjırġası tüs-: Keyfi kaçmak, morali bozulmak.

u.- ip 0141

[1]

upay: Puan.

u. 1929

[1]

ur -: Vurmak, çarpmak.

u. 1870

u.- adı 1355

u.- ar 0138

u.- atın 0724

u.- dı 0587

u.- ġan 0711, 2040

u.- ġanday 0312

u.- ġanday etip 1941

u.- ġandı 1870

u.- ġanın 0358

u.- ıp 0077, 0717, 0964, 1403, 1762

u.- ıptı 1346

ah ur-: Ah çekmek.

a.- ıp 1299

ķol ur-: Alkışlamak.

ķ.- ıp 1851

[19]

urġaşı: Kadın.

u. 0217

u.+ ġa 0008, 1530

u.+ nıñ 1530

[4]

urı: Hırsız, uğru.

u. 1461

[1]

urımtal

urımtal jer: Müsait yer, durum.

u. 0723

[1]

urın -: Çarpmak.

u.- ġanın 1596

[1]

urıs: Savaş, harp, muharebe.

u. 1652

[1]

urısıs -: Savaşmak, muharebe etmek.

u.- uvdı 1295

[1]

urıs-keris: Kavga, dövüş.

u. 1465, 1525

[2]

urt: Avurt.

u.+ ı 1272

u.+ ınday 1333

[2]

urtta -: Yudumlamak..

u.- p 0213, 2000

[2]

urttam: Bir yudum, bir yudumluk.

u. 0878

[1]

usın -: Sunmak, vermek; takdim etmek.

u.- a berdi 0070

u.- adı 0211, 1397

u.- adı eken 1034

u.- atın 0853, 1024, 1027, 1564

u.- dı 0043, 0080, 0130, 0133, 0202, 0593, 0829, 0942, 1040, 1045

u.- ġan 0760

u.- ıp 0561

u.- ıp otır 0856

moyı usın-: Boyun eğmek, tabi olmak, bağlanmak.

m.- dı 0083

[22]

usḳınsız: Çelimsiz, biçimsiz, çirkin

u. 0145, 1568

[2]

usta -: Tutmak.

u.- dı 1139, 1221

u.- dıḳ 1994

u.- dım 1946

u.- ġalı 1840

u.- ġan 0151, 0549, 0637, 0857, 1026, 1451, 1564

u.- ganın 0357

u.- p 0322, 0534, 0640, 0816, 0923, 1231, 1535, 1729

u.- v 1544, 1686

u.- vġa 0860

u.- y almay 1788

u.- y beretin 1122

u.- y bergende 1046

u.- y saldı 0760

u.- ydı 0926

[29]

usta: Usta, eli uz, işinin ehli.

u. 0889

u.+ lar 0891, 2123

u.+ ları 0801

u.+ nıñ 0796, 0823, 0887, 0890, 1031, 1079, 1080

u.+ sı 1080

u.+ sına 1030

[13]

ustal -: Tutulmak.

u.- ġalı 1999

[1]

ustalıḳ: Ustalık.

u. 0824

[1]

ustan -: Belli bir geleneği yaşatmak, devam ettirmek.

u.- uv 0228

[1]

ustara: Ustura.

u.+ men 0268, 1615

[2]

ustas -: Biri ile tartışmak, çekişmek, dövüşmek.

u.- a ketpedi 0481

[1]

ustat -: Tutturmak.

u.- ıp 0931, 1952, 1959

u.- ıp ḳoyıp 0930

u.- paydı 0726

u.- sañ 1153

[6]

ustaz: *Far.* Öğretmen, hoca, üstad.

u. 0209, 0210, 0220, 1571, 1688, 1695, 1697

u.+ darı 1550, 1555, 1562, 1588

u.+ darına 1540

u.+ ı 0131, 0133, 0153, 0213, 0219

u.+ ım 0090, 0118, 1685

u.+ ına 0130, 0202, 0245

u.+ ınıñ 0152, 0202, 0248

ustaz bol-: Hocalık yapmak, hoca olmak.

u.- a almaymın 0119

[27]

uş: Uç.

u.+ ı 0363, 0926, 1559

u.+ ımen 0080, 0831, 1021

u.+ ın 2050

u.+ ınan 0832

ķol uşın ber-: Yardım etmek.

ķ.- er 0438

[9]

uş -: Uçmak; hızlı gitmek.

u.- a 2008

u.- adı 0713

u.- ıp 0333, 1056

u.- ıp jürgen 2003

u.- ıp kelip 2014

u.- ıp ketken 2015

u.- ķan 1252

u.- ķanday boladı 0707

u.- tı 1977

u.- uvġa 1274

[11]

uşın -: (Bir şeyden) Tiksinip dudağı uçuklamak.

u.- ġan 1317, 1318

u.- ıp 1406

[3]

uşıras -: Rastlaşmak, karşılaşmak.

u.- a ketken 0648

u.- adı 1394

u.- ıp 0153, 2033

u.- ķan 0116, 0144

u.- tı 1125, 1232, 1234, 1488

u.- uvdı 2035

[11]

uşķat: Hanımeli.

u. 2049

u.+ tıñ 0810

[2]

uşķın: Uçkun, kıvılcım.

u. 1513, 1739

[2]

uşpaķ: Mutlu, huzurlu hayat.

u.+ tı 1120

uşpaķķa şık-: Güzel bir hayat yaşamak.

u.- arındı 0168

u.- ıppın 1968

u- paķpın 0638

[4]

uttır -: Kazandırmak.

u.- may 0392

[1]

uv̇: Zehir, ağu, sem; zehir gibi, acı.

u. 0553, 0554, 0869

u.+ day 0199

u.+ ı 1128, 1650

[6]

uv̇aḳ I: Zaman, süre, vakit.

v.+ ı 1158

v.+ ında 0391

[2]

uv̇aḳ II

uvaḳ mal: Küçükbaş hayvan.

u. 1098

u.+ dı 1122

[2]

uv̇ılja -: (Sebze, meyve) Ermek, olgunlaşmak, pişmek.

u.- ġan 1049

u.- p 1091, 1287, 1292

[4]

uv̇ıs: Elin iç tarafı, avuç, aya.

u. 0105, 0177

[2]

uv̇ıstay: Küçücük, avuç kadar.

u. 1319

[1]

uv̇ḳala -: Ovmak, ovuşturmak.

u.- p 1312

[1]

uv̇la -: Zehirlemek, ağılamak.

u.- ġanġa 0149

[1]

uv̇majdal -: Buruşmak, büzüşmek.

u.- ġan 2038

[1]

uv̇-şuv̇: Gürültü patırtı.

u. 1096, 1852

[2]

uy -: Uymak.

u.- ıp 0217

[1]

uya: Yuva.

u.+ sına 1700

u.+ sınan 1274

[2]

uyal -: Utanmak, çekinmek, sıkınmak.

u.- adı 1800

jer bop uyal-: Utancından yerin dibine girmek.

j.- dı 0420

[2]

uyala -: Yuvalanmak, yuva yapmak.

u.- ġan 0234

[1]

uyalas: Aynı yuvadan olan

u.+ ı 0764

[1]

uyalat -: Utandırmak, mahcup etmek.

u.- adı 0234

[1]

uyat: Ayıp, ar namus.

u. 0785, 0882

u. emes 0419

[3]

uyıḳ: Batak, bataklık.

u.+ ḳa 0675

[1]

uyıḳta -: Uykuya dalmak, uyumak.

u.- ġanım 1062

u.- may 1822

u.- p 1810

u.- p ḳalġanım 1214

u.- p ketken 1600

u.- p ketti 0911

u.- ptı 0520

u.- y almaytın bolıp jür 1551

[8]

uyıḳtat -: Uyumasını sağlamak, uyutmak.

u.- ıp 1056

u.- pay 2029

[2]

uyımdas -: Düzenlenmek, organize olmak.

u.- ıp jatḳan 1131

[1]

uyımdastır -: Organize etmek, düzenlemek.

u.- ġan 1852

[1]

uyıs -: Yığılmak, bir yere toplanmak.

u.- ḳan 1974

[1]

uyıt - : Mayalamak.

u.- ḳan 0393

[1]

uyıtḳı: Önayak olan kimse, öncü.

u.+ sı 0343

[1]

uyḳas: Kafiye, uyak.

u.+ ın 0021, 1850

u.+ ḳa 0217

[3]

uyḳı: Uyku.

u.+ da 0748, 1277

u.+ m 1399

u.+ sınan 0121

[4]

uypalan -: Buruşmak, kırışmak, ezilmek.

u.- ġan 1252

[1]

uytḳı -: (Rüzgar) sert esmek.

u.- dı 1271

[1]

uza - : Uzaklaşmak, ıraklaşmak.

u.- may 1162, 1177

u.- p ketedi 0733

[3]

uzaḳ: Uzak, ırak.

u. 0282, 0805, 0815, 0879, 1038, 1318, 1485, 1509, 1605, 2001, 2051

u.+ tan 0402

[12]

uzamay: Uzamadan, çok geçmeden.

u. 0208

[1]

uzar -: Uzamak, uzayıp gitmek.

u.- ıp 0558

[1]

uzart -: Uzatmak.

u.- ıp 0547

[1]

uzın: Kısa olmayan, uzun.

u. 0061, 0079, 0098, 0137, 2113

[5]

uzın-ırġa: Esas, temel, öz.

u. 1837

[1]

Ü ü

üde

üdesine şıḳ-: Muradına ermek, dileği gerçekleşmek.

ü.- pay 0360, 1424

üdesine şıġar-: Muradına erdirmek, dileğini gerçekleştirmek.

ü.- adı 0237

[2]

üde -: Artmak, hızlanmak, şiddetlenmek.

ü.- y tüsti 1322

[1]

ügit: Propaganda.

ü. 2021

[1]

ügitilme: Öğüt.

ü. 0813, 0847

[2]

üh: Sıkıntı, bezginlik, usanç, acı gibi

duyguları ifade eden ünlem, of.

ü. 0311

[1]

ükim: *Ar.* Mahkeme kararı, yargı.

ü. 2102, 2105

[2]

ükimet: *Ar.* Bakanlar kurulu, hükümet.

ü.+ ke 1884, 2019, 2053

[3]

üles: Pay, hisse, üleş.

ü.+ in 0502

[1]

ülestir-: Üleştirmek, dağıtmak, paylaştırmak.

ü.- di 1166

ü.- ip jatḳanday 0506

[2]

ülger-: Yetişmek, tamamlamak, bitirmek.

ü.- di 1773

ü.- e almaytın 0395

ü.- gen 0775, 1624

ü.- gen edi 1993

ü.- gen edim 0913

ü.- geni 1811, 1993

ü.- ipti 1659

ü.- mesem 0714

ü.- üvi 0714

[11]

ülken: Büyük, iri kocaman; yaşça büyük.

ü. 0102, 0111, 0237, 0238, 0404, 0448, 0462, 0489, 0492, 0527, 0537, 0654, 0750, 0770, 0792, 0793, 1103, 1171, 1191, 1547, 1994

ü.+ der 1115, 1188, 1254

ü.+ derdiñ 2071

ü.+ derge 1496

[26]

ülkey -: Büyümek, gelişmek.

ü.- ip 2084

[1]

ülpilde -: Tüy gibi yumuşak, hafif olmak.

ü.- p tur 1281

[1]

ülpildek: Yumuşacık.

ü. 0678, 1005

[2]

ümit: *Far.* Ümit, umut.

ü. 1681, 1704

ü.+ tiki 0686

[3]

ümitsizdik: Ümitsizlik, umutsuzluk.

ü.+ in (ümitsizdigin) 1702

[1]

ümitten -: Ümitlenmek, umutlanmak.

ü.- dim 2056

ü.- diñ 2054

[2]

ün: Ün, ses, seda.

ü. 0060, 0280

ü.+ i 0048, 0082, 0114, 0145, 0162, 0264, 0369, 1189, 1244, 1451, 1775, 1860, 2052, 2117

ü.+ in 0279

ü.+ inen 0686, 1246

ü.+ men 0085, 0092, 0094, 0178, 1877, 2107

[25]

ünde -: Konuşmak, söylemek.

ü.- medi 0181, 2120

ü.- mey 1270

ü.- mey otıradı 1769

ü.- meydi 0326, 0331

ü.- meytin 1602

[7]

ündemes: Sessiz, az konuşan.

ü.+ ter 1952, 1955, 1961

ü.+ terge 1989

ü.+ tiñ 1994

[5]

ündi: Sesi gür, sesli.

ü. 1004

[1]

üñil -: Dikkatle bakmak.

ü.- di 0052, 1316

ü.- e 1776

ü.- edi 0006

ü.- gen 1481

ü.- gennen 1702

ü.- ip 1682, 1702, 2051

ü.- ip kör 1741

ü.- medi 1802

ü.- mey 2078

[12]

üñirey -: Oyulmak, çukurlaşmak.

ü.- gen 1754

ü.- ip 0015, 1998

ü.- ip jatıp alar 1299

ü.- ip kelgen 1989

ü.- ip kelip 0851

[6]

ünsiz: Sessiz, sedasız, hiç konuşmayan.

ü. 0104, 1017, 1922

[3]

üp

üp et-: Rüzgar çıkmak.

ü.- se 1288

[1]

üpekte -: İnatlaşmak.

ü.- p turġan 0595

[1]

ür: Taze.

ü. 0664

[1]

ür -: Ürümek, havlamak.

ü.- di 0750

ü.- se 0761

[2]

ürey: Panik, korku, dehşet.

ü. 1222, 1776, 1786, 2066, 2110

ü.+ den 1962

[6]

üreylen -: Korkmak, ürpermek, paniğe kapılmak.

ü.- ip 1717

[1]

ürik -: Ürkmek.

ü.- ti 0588, 1134

[2]

ürkek: Ürkek.

ü. 1023

[1]

ürle -: Üflemek.

ü.- di 1907

[1]

ürpi: Meme ucu.

ü.+ ni 0926, 1005

[2]

ürpiy -: Korkmak, ürkmek.

ü.- ip otırġan 1774

[1]

ürpiyis -: Çekinmek, korkmak.

ü.- ip ḳaldı 2116

[1]

üstel: *Rus.* Masa.

ü. 2042

[1]

üsti: Bir şeyin tepesi, üstü, üst tarafı, yüzü.

ü. 0248, 0397, 0531, 1572

ü.+ me 0878, 1756

ü.+ men 0714

ü.+ mnen 0405

ü.+ n 0964, 1256, 1317, 2042

ü.+ nde 0157, 0387, 0652, 0779, 0814, 1071, 1195, 1258, 1332, 1335, 1600, 1801, 2083

ü.+ ndegi 0055, 0981, 1684

ü.+ ne 0043, 0248, 0334, 0378, 0511, 0531, 0543, 0653, 0774, 0793, 1701, 1933, 2017, 2073

ü.+ ñe 1472

ü.+ nen 0564, 0964, 1290, 1897

ķoy üstine boztorġay jumırtķala-: Kaygısız, tasasız olmak.

ķ.- ġan 0516

[48]

üsti-bası: Üst baş.

ü. 1590, 0397

ü.+ n 531

ü.+ nıñ 1003

[4]

üş: Üç sayısı.

ü. 0048, 0228, 0258, 0293, 0702, 0811, 0947, 1001, 1736, 1815, 1921

ü.+ ke 0307

[12]

üşin: İçin.

ü. 0093, 0159, 0228, 0662, 1562, 1642, 1881, 1897, 1900, 1944, 1968

[12]

üşinşi: Üçüncü.

ü. 0154, 0236, 0239, 0253

ü.+ de 1729

[5]

üşkil: Üçgen şeklinde olan nesne.

ü. 1135, 1220

[2]

üşkir -: Dua etmek, okuyup üflemek.

ü.- edi 1140

[1]

üy: Ev.

ü. 0052, 0319, 0775, 0791, 0939, 0975, 1104, 1144, 1501, 2075

ü.+ de 0023, 0794, 0882, 1378

ü.+ degi 0543, 1019, 2096

ü.+ den 0642, 1443, 1697, 1988, 1996

ü.+ di 0690, 1501, 1505, 1761, 1987

ü.+ diñ 0795, 1381, 1951

ü.+ ge 0041, 0303, 0676, 0690, 0787, 0896, 0941, 1069, 1127, 1157, 1461, 1826, 1951

ü.+ i 0850, 1191, 1386, 1821, 1934

ü.+ im 0137

ü.+ imnen 1455

ü.+ in 1437

ü.+ inde 1299, 1462

ü.+ ine 0036, 0056, 0578, 0587,

0722, 1103, 1186, 1428, 1439, 1444, 1450, 1955, 1984, 1989, 2076

ü.+ iñe 1970

ü.+ inen 1162, 1334

ü.+ iniñ 0026

as üy: Mutfak.

a.+ den 1123

avız üy: bkz. **avızġı üy**

a.+ den 0643, 1124

a.+ inde 0622

avızġı üy: Evin girişinde bulunan oda, antre.

a. 0381

a.+ de 0610, 0693

a.+ diñ 1204

a.+ge 0595

ḳaraşa üy: Sıradan insanların yaşadığı ev.

ḳ. 0915

ḳonak üyi: Hotel.

ḳ.+ nde 0441

ḳ.+ ne 0402

üydi basına köter-: Gürültü yapmak.

ü.- ip 0030

[85]

üy -: Bir araya getirmek, yığmak.

ü.- i 0245

ü.- ip 0050

ü.- ip jürgeli tur eken 0528

[3]

üyelmeli-süyelmeli: Yaşıt, akran.

ü. 1133

[1]

üyir -: Bir araya toplamak, yığmak.

ü.- gen 0847

ü.- ip 2009, 2012

[3]

üyir: Alışılagelen çevre, ortam.

ü.+ inen 1251

ü.+ insiz 1253

[2]

üyiril -: Bir araya toplanmak.

ü.- er 1347

ü.- ip 1681

ü.- ip turadı 1121

ü.- ipti 0440

[4]

üyirle -: Bir araya getirmek, toplamak.

ü.- y 1098

[1]

üyirme: Dernek, kulüp.

ü.+ niñ 2059

[1]

üyirsekte -: Merak sarmak, heves etmek.

ü.- ydi 1925

[1]

üyit -: Ateşte tüylerini yakmak, ütülemek.

ü.- er 0374

ü.- ken 0556

[2]

üylen -: Evlenmek.

ü.- di 1441

ü.- gen edi 2031

ü.- ipti 0413

ü.- üv 1401

[4]

üylendir -: Evlendirmek.

ü.- edi 1598

ü.- eyik 1427

ü.- sek 1421

[3]

üymele -: Toplanmak, yığınlanmak.

ü.- ydi 1925

[1]

üymelet -: Toplamak, bir araya getirmek.

ü.- ti 0978

[1]

üyren -: Öğrenmek.

ü. 1688

ü.- edi ekenbiz 1487

ü.- gemiz 1246

ü.- gen 1478, 1823

[5]

üyrenis -: Alışmak, uyum sağlamak, intibak etmek.

ü.- ip ketip edik 1176

[1]

üyrenşikti: Sıradan, alışılan, alışılagelen.

ü. 0122, 0712

[2]

üyret -: Öğretmek.

ü. 0096

ü.- etin 0574

ü.- ip jürmin 1023

ü.- ken 0193, 1486, 2026

[6]

üyretil -: Öğretilmek.

ü.- gen 0921

[1]

üz -: Koparmak, çekip almak.

ü.- em 1291

ü.- esiñ 0702

ü.- genşe 0735

ü.- ip 0104, 0105, 0210, 1882

ü.- ip jürgen 0696

ü.- ip otırġanday 0227

küder üz-: Ümidi kesmek.

k.- genbiz 1179

[10]

üzdik-sozdıḳ: Aralarında mesafe olan, arka arkaya gelen.

ü. 1381

[1]

üzil -: Koparılmak, kopmak, kesilmek.

ü.- di 1175

ü.- e jazdap 0032

ü.- gen 2003

ü.- gir 0859

ü.- ip 0729

ü.- ip ḳalġan 0731

ü.- ip tüsüvge 0649

[7]

üzilis: Ara, fasıla, kesinti.

ü.+ te 0404

[1]

V v

v̇aġız: *Ar.* Vaaz, öğüt, nasihat.

v.+ ı 0051

[1]

vagon: *Fr.* Vagon.

v.+ nan 0528

[1]

v̇aḳap *Ar.*

v̇aḳap bol-: Dikkatli olmak, tedbirli olmak.

v. 0409

[1]

v̇aḳıt: *Ar.* Vakit, zaman.

v. 0378, 0392, 0815, 1482, 1895

v.+ ım 1894

v.+ ın 0334

v.+ ınıñ 0004

v.+ ıñız 0160

v.+ ta 0311, 0443, 0941, 0962, 1638

v.+ tan 2051

v̇aḳıt böl-: Vakit ayırmak.

v.+ ın b.- di 0030

[16]

v̇aḳıtılı: bkz. **v̇aḳtılı**

v. 0533

[1]

v̇aḳıtşa: Geçici olarak, muvakkaten.

v. 1520

[1]

v̇aḳtılı: Tam zamanı, en uygun anı.

v. 1340

[2]

v̇at -: bkz. **jat-**

zikir salıp v.- atın 1181

[1]

v̇ayım: Vehim, endişe, kaygı.

v.+ ına 1644

v̇ayım je-: Evhamlanmak.

v.- medi 1962

[2]

v̇ayımsız: Endişesiz, tasasız.

v. 1403

[1]

velosiped: *Rus.* Bisiklet.

v.+ pen 1228

[1]

vetteḫnik: *Rus.* Veteriner.

v.+ tiñ 1386

[1]

v̇ède: *Ar.*

v̇ède ber-: Vadetmek

v.+ sin b.- ipti 1696

[1]

vokzal: *Rus.* Gar, istasyon.

v. 0526

[1]

v̇özir: *Ar.* Vezir.

v.+ lerin 1525

[1]

Y y

ya: İle, veya, ya da.

y. 0229, 0637, 1681, 1999, 2021

[9]

Z z

zadı: Aslında, esasında.

z. 0966

[1]

zalaldı: Zararlı, tahripkar, muzır.

z. 0149

[1]

zaman: *Ar.* Zaman.

z. 0516, 0574, 0986, 1351, 1897, 1977, 2054, 2128

z.+ da 0167, 0853, 1323, 1652, 1931

z.+ dı 2055

aḳır zaman: Dünyanın son günleri, kıyametin kopmak üzere bulunduğu günler veya yıllar.

[15]

zamana: *Ar.* Zaman, vakit, devir.

z. 1134

[1]

zamatında: Anında, aniden, hemen.

z. 0127

[1]

zapperme: Çiftlik yöneticisi.

z. 1191

[1]

zar: Kaygı, tasa, acı.

z.+ ı 1103

zar bol-: Arzulamak, şiddetle istemek.

z.- ıp jatḳanda 1061

zar jıla-: Ağlamak, zır zır ağlamak.

z.- ġan 1989

zar ḳaḳsat-: Ağlatmak, hor görüp üzmek.

z.- armın 0533

[4]

zarazap: Can sıkıcı, usandırıcı olma.

z. 0837

[1]

zarla -: Feryat etmek, derdini dökmek.

z.- p 1252

z.- ytın 1977

[2]

zat: *Ar.* Eşya, nesne

z.+ ḳa 1202

[1]

zaẏıḳ: *Ar.* İstek, niyet, keyif, zevk.

z.+ ım 0679

[1]

zayıp: *Ar.* Yar, eş.

z.+ ı (zayıbı) 1801

z.+ ım (zayıbım) 1920

z.+ ımdı (zayıbımdı) 2096

z.+ ına (zayıbına) 1990

z.+ ınıñ (zayıbınıñ) 1775, 2033

[6]

zeket: *Ar.* Zekat.

z. 0517

[1]

zeñgir: Gökçe, gök, mavi veya yeşile çalan mavi.

z. 1055

[1]

zer

zer sal-: İlgi göstermek, dikkat etmek.

z.- a 0879

z. - ıp 1481

[2]

zeren: Ağaçtan yapılmış kımız kabı.

z. 0854, 0878, 0885, 0888

z.+ di 0912, 1042, 1043, 1044, 1046

z.+ dey 1137

z. eken 0848

z.+ ge 0875, 1069

z.+ i 1031

z.+ men 0855, 0856, 0857, 1029

z.+ niñ 0876, 1030

[20]

zerger: Sarraf, kuyumcu.

z. 0891

z.+ diñ 0817, 0891

z.+ ine 1030

[4]

zerlen-: Nakışlanmak, işlenmek, süslenmek.

z.- gen 0798

[1]

zerli: Nakışlı, altın işlemeli, süslü.

z. 0792, 0857, 1304, 1310

[4]

zèk: Rutubet, nem.

z. 1997

[1]

zèlim: *Ar.* Sinsi, kurnaz, zalim.

z. 0663

[1]

zèrli: Zehirli.

z. 1844

[1]

zèrüv̇: Muhtaç, zaruri, gerekli.

z. edim 1202

[1]

zından: *Ar.* Cezaevi, hapishane.

z.+ ı 2065

[1]

zırḳılda -: Zırıldamak.

z.- p 0322

z.- ydı 1399

[2]

zikir: *Ar.*

zikir sal-: Zikretmek.

z.- p vatatın 1181

[1]

zil

eñsesi zil tart-: Yükü ağırlaşmak.

e.- ıp 1596

[1]

ziyalı: Aydın, münevver.

z. 1944

[1]

zontik: *Rus.* Şemsiye.

z.+ i 1306

z.+ in 1306, 1334

[3]

zveno: *Rus.* Bölüm, departman.

z. 0592

z.+ nıñ 0307

[2]

3.2. Özel İsimler Dizini

A a

Aḫmetjan: Mağjandı Öltirgender (Mağcan'ı Öldürenler) isimli hikâyede adı geçen karakter.

a.+ nıñ 1950

[1]

Aḳèdil: Kisi Aḳısı (Kul Hakkı) ve Ḳımız hikâyelerinde adı geçen karakter.

a. 0264, 0277, 0297, 0298, 0316, 0325, 0327, 0332, 0346, 0351, 0362, 0494, 0545, 0613, 0619, 0630, 0796, 0890, 1030

[19]

Aḳmeşit: Kazakistan'daki Kızılorda şehri.

a.+ te 1849

a.+tiñ 1882

[2]

Aḳtañker: Kımız hikâyesinde adı geçen karakter.

a. 0706, 0713, 0776, 1097

a.+ di 0696, 0700, 0730, 0753, 0767, 0774, 0914

a.+ diñ 0723, 0779

a.+ ge 1068

[14]

Aḳtète: Kımız hikâyesinde adı geçen karakter.

a. 0733, 0744, 0770, 0773, 0787, 0826, 0831, 0841, 0854, 0856, 0862, 0879, 0916, 0920, 0923, 0927, 0938, 0953, 0957, 0962, 0977, 0986, 0995, 0996, 1000, 1003, 1019, 1022, 1040, 1062, 1070, 1083, 1087, 1088

a.+ den 0974

a.+ m 0770, 0873, 0876, 0912, 1107

a.+ me 0991, 1093

a.+ men 0740

a.+ mniñ 0694

a.+ ni 0992

a.+ niñ 0733, 0751, 0850, 0872, 0955, 0980, 1008, 1035, 1082, 1111

a.+ ñniñ 0685

[57]

Akuşerstvo: Gazete ismi.

a. 1338, 1384

[2]

Alla: Allah.

a. 0495

a.+ dan 0042

a.+ ġa 0044

a.+ nıñ 0042, 0046

[5]

Allataġala: Allahutaala.

a. 1152

a.+ nıñ 1638

[2]

Almatı: Almatı şehri.

a. 0345, 0366, 0408, 0448

a.+ da 0361

a.+ dan 0410, 0458

a.+ ġa 0279

[8]

Arab: Arap.

a. 1115

[1]

Arḳarbulaḳ: Yer adı.

a.+ ḳa 1087

[1]

Aymanküliñ: Kişi adı.

a. 1263

[1]

B b

Balḳı: Afganistan'daki Belh şehri.

b. 0003

[1]

Balşabek: Kişi adı.

b.+ tiñ 1857

[1]

Batırbayan: Kişi adı.

b.+ dı 1937, 1945

[2]

Bekejan: Kişi adı.

b. 0501

[1]

Budda: MÖ 563-483 arasında Hindistan'da yaşadığı tahmin edilen ruhani öğretmen ve Budizm'in kurucusu, Buda.

b. 1638, 1640, 1650, 1660, 1662, 1665, 1669

b.+ ġa 1638, 1648

b.+ nıñ 1748

[10]

Buḫar: Özbekistan'ın Buhara şehri.

b. 1156

b.+ dan 1133

[2]

Butırķa Zındanı: Moskova'da bulunan hapishane.

b.+ nıñ 2065

[1]

D d

Dalabay: Kişi adı.

d. 0681, 1057, 1058, 1409, 1499

d.+ dıñ 1408

[6]

Doseke : Kişi adı, Dosjan.

d. 1187

[1]

E e

Esilköl: Yer adı.

e.+ diñ 1950

[1]

È è

Èvezov: Muhtar Avezov.

è.+ tiñ 2058

[1]

G g

Gavtama: bkz. **budda**

g. 1538, 1549, 1578, 1585, 1590, 1599, 1625, 1631, 1699, 1705, 1709, 1714, 1724, 1741, 1747

g.+ ġa 1544, 1714

g.+ nı 1736, 1743

g.+ nıñ 1695, 1718, 1728

[22]

Gaykoviç: Kişi adı.

g. 2125, 2128

[2]

Ġayneke: Kişi adı.

ġ. 0306

[1]

Gitler: Hitler.

g. 0903

[1]

Ģ ģ

Ģaltura: Mağcan Cumabayev'in şiiri.

ģ.+ nı 2063

[1]

Ģalturşik: bkz. **Ģaltura**

ģ. 1912

[1]

İ i

İsatay: Kişi adı.

i. 0294, 0311, 0322, 0329, 0339, 0352, 0356, 0374, 0387, 0395, 0407, 0437, 0560, 0563, 0574, 0617

i.+ dı 0386, 0398, 0404

i.+ dıñ 0394

[20]

İseke: Kişi adı, bkz **isatay**

i. 0371

[1]

İyosif Marselskiy: Kişi adı.

i. 1986

[1]

J j

Jumabayev: bkz **Magjan Jumabayev**

j. 1954

j.+ tıñ 1956

[2]

Jalaleddin: bkz. **Jalaleddin Rumiy**

j. 0054, 0059, 0075, 0080, 0099, 0103, 0113, 0123, 0127, 0134, 0146, 0165, 0175, 0179, 0184, 0216, 0243

j.+ ge 0080, 0133, 0211

j.+ niñ 0025

[21]

Jalaleddin Rumiy: Mevlana Celaleddin Rumi.

j. 0003, 0251

j.+ den 0254

[3]

Jetisuv: Çarlık Rusya döneminde Kazakistan'da yer alan bir bölge.

j. 0971

[1]

Ķ ķ

Ķaġba: Kābe.

ķ.+ ġa 0040

[1]

Ķaratav: Kazakistan'da bulunan bir dağ.

ķ. 0412, 0449, 0688, 1136, 1352

ķ.+ dı 0903

[6]

Kelintöbe: Yer adı.

k. 0411, 0530

[2]

Ķıdır: Hz. Hızır.

ķ. 0524

[1]

Ķıdır Èlikissalam: bkz. **Ķıdır**

ķ. 0521, 0580

[2]

Ķıtay: Çin.

ķ.+ ġa 1974

[1]

Ķızıljar: Yer adı.

ķ. 1950

[1]

Ķızılorda: Eski ismi Akmeşit olan şehir.

k. 1849

[1]

Ķosoba: Yer adı.

ķ.+ nıñ 0501

[1]

Ķosüyeñki: Yer adı.

ķ.+ ge 1372

ķ.+ ni 1347

[2]

Ķoylıbaydıñ Ķobızı: Mağcan Cumabayev'in eserinin adı.

ķ.+ n 1937

[1]

Kümisbek: Ergejeyli (Cüce) hikâyesinde geçen karakter.

k. 1167, 1172, 1234, 1260, 1343, 1407, 1445, 1503

k.+ i 1191, 1360

k.+ iñ 1362

k.+ te 1350

k.+ tiñ 1154, 1171, 1240, 1242, 1460, 1497

[18]

M m

Mağjan: bkz. **Mağjan Jumabayev**

m. 1750, 1778, 1789, 1838, 1872, 1895, 1903, 1907, 1937, 1940, 1956, 1990, 1996, 1997, 2056, 2107, 2130

m.+ dı 1749, 1774, 1873, 1987

m.+ ġa 1880, 1945

m.+ nıñ 1801, 1928, 1943

[26]

Mağjan Jumabayev: Mağcan Cumabayev.

m.+ tı 2118

[1]

Malades Marselskiy: Mağjandı Öltirgender (Mağcan'ı Öldürenler) hikâyesinde geçen karakter.

m. 2034

[1]

Marselskiy: bkz. **Malades Marselskiy**

m. 2008, 2042, 2047, 2069, 2101, 2110

m.+ diñ 2031

[7]

Mirzoyan: Kişi adı.

m. 1894

[1]

Moskva: bkz. **Mèskev**

m. 0448

[1]

Mèskev: Rusya'nın başkenti, Moskova.

m. 1897, 1900

m.+ de 2062

m.+ den 1217

[4]

Moldekeñ: bkz. **Nurbala Moldekeñ**

m. 1155, 1163, 1165, 1168, 1173, 1180, 1184, 1186

m.+ di 1151

m.+ e 1152

m.+ nen 1190

m.+ niñ 1145, 1147, 1149, 1408, 1426

[16]

N n

Nurbala: bkz. **Nurbala Moldekeñ**

n.+ nıñ 1191, 1360

[2]

Nurbala Moldekeñ: Kişi adı.

n.+ e 1154

[1]

P p

Paḳıriddin: Kişi adı.

p. 1133

[1]

Paḳırildinov: Kişi adı.

p. 1345

[1]

S s

Sır: Seyhun nehri, Sırderya.

s. 0525, 0660, 0815

s.+ ġa 0668

[4]

Sollovey: Rusya'da bulunan bir orman.

s. 2065

[1]

Sèrseke: bkz. **Sèrsenbay**

s. 0276

[1]

Sèrsekeñ: bkz. **sèrsenbay**

s. 0270, 0498, 0616

s.+ e 0350

s.+ niñ 0346, 0546, 0627

[7]

Sèrsen: bkz. **sèrsekeñ**

s.+ ge 0646

[1]

Sèrsenbay: Kişi adı.

s. 0297, 0298, 0309, 0314, 0342, 0353, 0497, 0545, 0597

s.+ dıñ 0291, 0359

s. edi 0267

[12]

Stalin: Stalin.

s.+ ge 2029

[1]

Ş ş

Şıraḳbek Ḳabılbayev: Mağjandı Öltirgender (Mağcan'ı Öldürenler) hikâyesinde geçen karakter adı.

ş. 1986

[1]

Şoḳan: Mağcan Cumabayev'in Şokan Velihanov hakkında yazdığı makale.

ş. 1946

[1]

Şoḳşasaḳal: Kişi adı.

ş. 0275, 0279, 0281, 0297, 0298, 0326, 0331, 0343, 0355

ş.+ dı 0270, 0317

ş.+ dıñ 0290, 0623

[13]

T t

Tèşkent: Taşkent, Özbekistan'ın başkenti.

t. 1268

[1]

Tölenşeken: Kişi adı.

t.+ di 0317

[1]

Tumanbay Moldağaliyev: Kişi adı.

t.+ ke 1512

[1]

Türikpen: Türkmen.

t.+ derdiñ 0028

[1]

Türkistan: Günümüzde Kazakistan toprakları içinde olan Türkistan şehri.

t. 0801

[1]

Y y

Yağımus: Ergejeyli (Cüce) hikâyesinde geçen karakter adı.

y. 1115, 1124, 1170, 1208, 1216, 1225, 1228, 1241, 1244, 1253, 1261, 1270, 1294, 1321, 1361, 1365, 1372, 1394, 1396, 1397, 1402, 1416, 1441, 1445, 1461, 1464, 1488, 1500, 1505

y.+ ı 1179

y.+ ıñ 1339

y.+ ḳa 1192, 1362

y.+ pen 1357

y.+ ta 1348

y.+ tan 1477, 1487

y.+ tı 1188, 1190, 1233, 1247, 1305, 1318, 1417, 1420, 1478, 1506

y.+ tıñ 1130, 1220, 1244, 1259, 1308, 1316, 1395, 1408, 1437, 1444, 1450, 1494, 1507

[60]

Z z

Zılıyẖa: Mağcan Cumabayev'in eşi.

z. 1775, 1782, 1920

z.+ nıñ 1984

[4]

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Tezimizde Dükenbay Dosjan'ın çeşitli kitaplarında yer alan *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?", *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı", *Ḳımız* "Kımız", *Ergejeyli* "Cüce" ve *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı" ve *Maġjandı Öltirgender* "Mağcan'ı Öldürenler" isimli hikâyelerini inceledik. Giriş bölümünde Kazak Türkçesi, Kazak Türkçesinin çağdaş Türk yazı dilleri arasındaki yeri, Dükenbay Dosjan'ın hayatı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra birinci bölümde metinlerin fonetiğini, morfolojisini ve sentaksını inceledik. İkinci bölümde metinlerin transkripsiyonuna ve Türkiye Türkçesine aktarmasına; üçüncü bölümde ise metinlerdeki kelimelerin işlevsel dizinine yer verdik.

Dükenbay Dosjan ağırlıklı olarak tarihî roman ve hikâyeler yazsa da dönemin Kazak toplumunun yapısını anlatan eserler de kaleme almıştır. Seçeceğimiz hikâyelerin farklı konuları ele alması ve yazarın çeşitli konulardaki düşüncelerini ve bakış açısını görebilme düşüncesiyle; yazarın Mevla Celaleddin Rumi'yi anlattığı *Jaḳsı Kitap Ḳalay Jazıladı?* "İyi Kitap Nasıl Yazılır?", Gautama Buda'yı anlattığı *Eki Düniye Esigi* "İki Dünya Kapısı", toplumdaki rüşveti ele aldığı *Kisi Aḳısı* "Kul Hakkı", toplum tarafından dışlanan bir cücenin hayat hikâyesini anlattığı *Ergejeyli* "Cüce", Kazaklarla bütünleşmiş bir içecek olan kımız hakkında çok özel bilgiler verdiği *Ḳımız* "Kımız", Mağcan Cumabay'ın katledilmesini bütün gerçekliğiyle anlattığı *Maġjandı Öltirgender* "Mağcan'ı Öldürenler" isimli hikâyelerini seçtik. Dükenbay Dosjan'ın, tezimizde yer alan hikâyeler dışında, *Farabiy* (Farabi)*, Jibek Jolı* (İpek Yolu) ve *Otırar* (Otrar) isimli romanları tarihî kişilikleri ve yerleri anlatması bakımından tarihçiler; bilinç akışı, iç konuşma gibi anlatım tekniklerini kullanması ve büyülü gerçekçilik izleri taşıması bakımından edebiyatçılar, barındırdığı dil verileri bakımından da dil araştırmacıları tarafından incelenmeye değer eserlerdir.

Tezimizin metninde dikkat çeken bir diğer husus yazarın birleşik yapıları ve deyimleri sıklıkla kullanmasıdır. Yazarın kullandığı birçok kelime Kazak Türkçesi sözlüklerinde yer almamaktadır. Dükenbay Dosjan ne diyalektoloji sözlüklerinde ne de ölçünlü dilde rastlanan "èdimuѵlıḳ" (iyilik), "ètel" (uygun, elverişli), "bèyşen" (kaba, yakışıksız), "enepat" (afet, felaket), "kölpar" (övüngen, böbürlenen), "mèp" (ganimet,

kazanç), “zertas” (mozaik), “ḳışker” (tuğla dizici), “jıydaşı” (vergi toplayıcı) gibi kelimeleri kullanmıştır. Bu kelimelerin bir kısmı Kazak aydınları tarafından aydınlatılmış olsa da tüm eserlerini içeren geniş bir araştırma henüz yapılmamıştır.

İncelediğimiz altı hikâye 2131 satırdan ve 22590 kelimeden oluşmaktadır. 22590 kelimelik bir metinden 5040 adet madde başı çıkması yazarın söz varlığından üst düzeyde faydalandığının bir göstergesidir. Metnimizdeki 5040 madde başının 3437 tanesi isim, 1603 tanesi fiildir.

Bu madde başlarından 4615 tanesi Türkçe, 244 tanesi Arapça, 90 tanesi Farsça, 40 tanesi Fransızca, 29 tanesi Rusça, 8 tanesi Latince, 6 tanesi İtalyanca, 4 tanesi Almanca, 2 tanesi İngilizce, 1 tanesi Çince, 1 tanesi Sanskritçe kökenlidir.

Bugün Kazak Türkçesinin izahlı ve metin örnekli sözlüklerine bakıldığında Dükenbay Dosjan en çok örnek verilen yazarlardan biridir. Bu durum onun dil yelpazesini ne kadar geniş kullandığının bir göstergesidir. Bu bakımdan Dükenbay Dosjan’ın tüm eserlerini içeren geniş bir çalışma yapılması hem yazarın tanıtılmasını sağlayacak hem de Kazak Türkçesinin söz varlığına büyük bir katkı yapacaktır. Dileriz Dükenbay Dosjan hakkında yaptığımız bu çalışma, ileride yapılacak çalışmaların bir yol açıcısı olur.

KAYNAKÇA

Abikeyeva Kenişimḳızı, B. (2009). *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tilindegi Jay Söylemderdiñ Ḳurılımdıḳ-Statistiḳalıḳ Modelderi.* Bilim jène Ġılım Ministrligi Ġılım Komiteti, Almatı.

Abuova, A. (2010). "Kazak Türkçesinde Kelime Grubunun Kavramı ve Terimi Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 25, s. 7-17.

Alkaya, E. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar.* Manas Yayıncılık, Elazığ.

Amanjalov, S. (2004). *Ḳazaḳ Tili Dialektologiyası men Tariḫının Mèseleleri.* Sözdik-Slovar, Almatı.

Amanjalov, S. (2008). *Ḳazaḳ Èdebiy Tili Sintaksisiniñ Ḳısḳaşa Kursı.* S.Toraygırov At. PMU, Pavlodar.

Aralbayulı, J. (1988). *Ḳazaḳ Fonetikası Boyınşa Etyüdter.* Ḳazak SSR Ġılım Baspası, Almatı.

Arat, R. R. (1953). "Türk Şivelerinin Tasnifi". *Türkiyat Mecmuası*, 10, s. 59-139.

Arslan, H. (1998). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Bulunma Hâli". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, s. 448-454.

Arslan, H. (2000). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Ayrılma Hâli". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10, s. 527-542.

Atmaca, E. (2016). "Kazak Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Çalışmalarına Bir Bakış". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (2), s. 589-625.

Atmaca, E.; Kral, Ö. F. (2015). "Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Sınıflandırması". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (1), s. 194-213.

Ayan, E. (2007). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Cümle Ögeleri Yönünden Karşılaştırılması". *Turkish Studies Dergisi*, 2 (3), s. 73-99.

Balaḳayev, M. (2007). *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tili.* Er-Dèvlet, Astana.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayraktar, N.. (2014). *Dil Bilimi.* Nobel Yayıncılık, Ankara.

Bekturov, Ş. K. (2006). *Ḳazaḳ Tili: Leksika, Fonetika, Morfologiya, Sintaksis*. Atamura

Baspası, Almatı.

Benzing, J.; Menges, K. H. (1979). "Türk Dillerinin Sınıflandırması". R. Küçükboyacı (çev). Mehmet Akalın (ed). *Tarihî Türk Şîveleri.* (s.1-14), Sevinç Matbaası: Ankara.

Beysenbayeva, K. (1995). *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tiliniñ Fonetikası.* Respublikalıḳ Baspa Komiteti, Almatı.

Biray, N.; Ayan, E.; Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2018). *Çağdaş Kazak Türkçesi Ses- Şekil- Cümle Bilgisi- Metinler-*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Bizakov, S.; Bolġanbayev, E.; Dèvletḳulov, Ş. (2005). *Ḳazaḳ Tiliniñ Sinonimder Sözdigi.* Arız Baspası, Almatı.

Buran, A. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü.* Akçağ Yayınları, Ankara.

Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century.* Clarendon Press, Oxford.

Deny, J. (2013). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları.* Oytun Şahin (çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Devlet, N. (1989). *Çağdaş Türk Dünyası.* Marmamara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Doğan, Oğuz (2015). *Kazak Türkçesi Fonetiği.* İleri Yayınları, İstanbul.

Dosjan, D. (2002). *Kelinşek Asuvı*. Atamura Baspası, Almatı.

Dosjan, D. (2007). *Şıġarmalar.* Jazuvşı Baspası, Almatı.

Dosjan, D. (2008). *Şıġarmalar.* Foliant Baspası, Astana.

Dosjan, D. (2012). *Jüz Èñgime: Tandamalı Èñgimeler* (2 Cilt). Mereke Baspası, Almatı.

Dosjan, D. (2015). *Tarlanboz.* Destur Baspası, Almatı

Durgut, H. (2006). "Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, II, s. 71-78.

Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili.* Grafiker Yayınları, Ankara.

Ercilasun, A. B. (2014). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

Ergöbek, Ķ. (2015). “Ulttıñ Janı”. *Tarlanboz.* s. 89-105.

Ḫinayat, B; Sujiķova, A. (2011). *Ķazaķ Ḫalķınıñ Ulttıķ Kiyimderi.* Almatıkitap Baspası, Almatı.

Isķaķov, A.; Sızdıķova, R.; Sarıbayev, Ş. (1966). *Ķazaķ Tiliniñ Ķısķaşa Etimologiyalıķ Sözdigi.* Ķazaķ SSR Ġılım Baspası, Almatı.

İsmail, Z.; Gümüş, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri.* Engin Yayınevi, Ankara.

Januzaķ, T.; Omarbekov, S.; Jünisbek, È. vd. (2011). *Ķazaķ Èdebiy Tilinin Sözdigi* (15 Cilt). Til Bilimi İnstitutı, Almatı.

Januzaķov, T. (2008). *Ķazaķ Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi.* Dayk-press Baspası, Almatı.

Joldasbekov, M. (2015). “Tarlanboz”. *Tarlanboz,* s. 59-63.

Ķaliyev, B. (1983). “Dosjanov Şıġarmalarındağı Dialektizmder men Söylev Tili Elementteri Jayında”. *Jazuvşı jène Söz Mèdeniyeti,* s. 107-121.

Ķaliyev, B. (2014). *Ķazaķ Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Memlekettik Tildi Damıtuv İnstitutı, Almatı.

Ķaliyev, B., F.; Naķısbekov, O.; Sarıbayev, Ş.; Üderbayev, A. vd. (2005). *Ķazaķ Tiliniñ Aymaķtıķ Sözdigi.* Arız Baspası, Almatı.

Kara, A. (1997). Kazakistan’da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi.* Kesit Yayınları, İstanbul.

Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi.* Akçağ Yayınları, Ankara.

Karaca, O. S. (2011). *Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri*. Kesit Yayınları, İstanbul.

Ķaralulı, A.; Ḫalıķulı, F. (1997). *Ķazaķ Destürli Mèdeniyetiniñ Entsiklopediyalıķ Sözdigi.* Sözdik-Slovar Baspası, Almatı.

Karhan, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi.* Akçağ Yayınları, Ankara.

Kaya, M. Y. (2012). İlyas Esenberlin’in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metinler-Dizinler). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.

Ḳazaḳ Tilinin Orfografiyalıḳ Sözdigi (1988). KSSR Ġılım Akad. Til Bilimi İnstitutı. Ḳazaḳstan Baspası, Almatı.

Kekilbayulı, È. (2015). "Jaḳsılıḳ Diyḳanşısı". *Tarlanboz,* s. 59-63.

Keñesbayev, İ. (1987). *Ḳazaḳ Til Bilimi Tuvralı Zerttevler.* Ġılım Baspası, Almatı.

Keñesbayev, İ. (2002). *Ḳazaḳ Tiliniñ Frazeologiyalıḳ Sözdigi.* Ḳazaḳparat, Almatı.

Kèribayev, B. B. (2014). *Ḳazaḳ Ḫandığınıñ Ḳurıluv Tariḫı.* Sardar Baspa Üyi, Almatı.

Kerimoğlu, C. (2016). *Genel Dilbilime Giriş*. Pegem Akademi, Ankara.

Koç, K.; Bayniyazov, A.; Başkapan, V. (2019a). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Koç, K; Bayniyazov, A.; Başkapan, V. (2019b). *Türkiye Türkçesi- Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Koç, K.; Doğan, O. (2013). *Kazak Türkçesi Grameri*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Korkmaz, Z.(2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mırzaliyevna, A. (2020). XXI. Ġasırdağı (2000-2015) Ḳazaḳ Romanındağı "Mèngilik El" Kontsepti. Yayımlanmamış Doktora Tezi. El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi M.O. Èvezov Atındağı Èdebiyet Jène Öner Enstitüsü, Almatı.

Musayev, A. (2011). *Ḳanattı Ḳalemger*. PrintA Baspası, Aktöbe.

Nurġaliy, R. (2004). *Ḳazaḳtıñ Jüz Romanı*. Foliyant, Astana.

Oba, E. (2020). *Kazakçanın Tarihî Türk Lehçelerine Göre Söz Varlığı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Oralbayeva, N. (1988). *Ḳazirgi Ḳazaḳ Tilindegi San Esimniñ Sözjasam Jüyesi.* Ġılım Baspası, Almatı.

Öner, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Özdemir, A. (2014). *Kazak Edebiyatında Hikâye*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Picq, P.; Dessalles, J. L.; Victori, B. (2018). *Dilin Kökenleri.* Atakan Altıörs (çev.). Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Samoyloviç, A. (1957). "Kazak Kelimesi Hakkında". Saadet Çağatay (çev.). *TDAY-Belleten,* 5, s. 95-104.

Sarbalayev, B. (2015). "Ġumır Dariya –Dükenbay Dosjannıñ Prozası Tuvralı–". *Tarlanboz,* s. 106-118.

Sarıca, B. (2015). *Türkçe Cümle Bilgisi.* Anı Yayıncılık, Ankara.

Serebrennikov, B. A.; Gadjieva N. Z. (2018). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı- Tarihi Grameri.* Tevfik Hacıyev, Mustafa Öner (çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Sızdıḳova, R. (2014a). *Söz Ḳudireti.* El-Şejire, Almatı.

Sızdıḳova, R. (2014b). *Tildik Norma jène Onıñ Ḳalıptarı.* El-Şejire, Almatı.

Sızdıḳova, R.; Vèliyulı, N.; Jamanbayeva, K.; Ḳuderinova, K. (2001). *Ḳazaḳ Tiliniñ Orfografiyalıḳ Sözdigi.* Dayk-Press Baspası, Almatı.

Sovetulı, E. Ḳ. (2014). *İ. Keñesbayev jène Ḳazaḳ Tiliniñ Dıbıs Jüyesi.* PMPİ Baspası, Pavlodar.

Tamir, F. (2012). "Kazak Türkçesi". Ahmet Bican Ercilasun (ed.). *Türk Lehçeleri Grameri,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi.* Enderun Kitabevi, İstanbul.

Türk, Ahmet Turan (2014). Nurihan Fettan'ın "Sızgıra Torgan Uklar Romanı" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.